Restaurar o reconstruir

Actuacions del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local en els monuments

Memòria SPAL 2002-2012

2

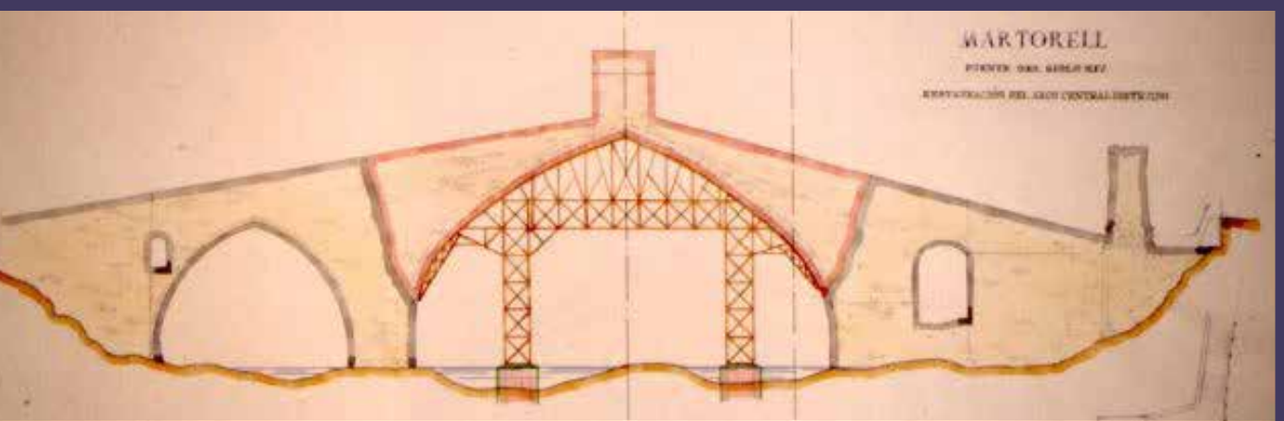

Diputació Barcelona

Diputació Barcelona

Àrea de Territori i Sostenibilitat

100 anys
Servei de Patrimoni Arquitectònic Local 1914-2014

Restaurar o reconstruir.

Actuacions del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local en els monuments

Memòria SPAL 2002-2012

Volum 2

Joan Closa
Raquel Lacuesta (ed.)

A la coberta, diverses imatges del pont del Diable de Martorell, amb el seu arc honorífic romà que es troba al municipi de Castellbisbal. L'arc va ser restaurat per l'SCCM sota la direcció de l'arquitecte Jeroni Martorell entre 1926 i 1934. La part central del pont gòtic va ser destruïda el 1939, i l'arquitecte va fer el primer projecte de reconstrucció (dibuix aquarel·lat de 1941). La reconstrucció la va dur a terme el mateix Servei entre 1961 i 1973, sota la direcció de l'arquitecte Camil Pallàs. Imatges de l'Arxiu documental del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SCCM-SPAL). Diputació de Barcelona

Restaurar o reconstruir. Actuacions del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local en els monuments. Memòria SPAL 2002-2012
Barcelona: Diputació de Barcelona. Àrea de Territori i Sostenibilitat. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2014

I Restaurar o reconstruir. II Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. 1. Restauració de monuments. 2. Patrimoni arquitectònic. 3. Investigació històrica. 4. Diputació de Barcelona

© Diputació de Barcelona
Març 2015

Direcció i edició: Joan Closa Pujabet, Raquel Lacuesta Contreras

Documentació: M. Antònia Carrasco, Dolors Forés, Núria Bertran

Maquetació: Gemma Sabatés de Hita, Lucía Fernández Arias

Volum 1:
ISBN: 978-84-9803-672-5
Dipòsit legal: B 2969-2015

Volum 2:
ISBN: 978-84-9803-673-2
Dipòsit legal: B 2970-2015

Servei de Patrimoni Arquitectònic Local
Diputació de Barcelona
C/ Comte d'Urgell, 187
Edifici del Rellotge. Planta baixa
08036 Barcelona
Catalunya. Spain

Tel.: 34 - 934 022 171 Fax: 34 - 934 022 459
a/e: s.patrimonial@diba.cat / www.diba.cat/spal

Període 2002-2014

Presidents de la Diputació de Barcelona
Excm. Sr. Manuel Royes Vila
Excm. Sr. José Montilla Aguilera
Excm. Sr. Celestino Corbacho Chaves
Excm. Sr. Antoni Fogué Moya
Excm. Sr. Salvador Esteve Figueras

Diputat president de la Comissió Informativa de Cooperació
Il·lm. Sr. Jordi Labòria i Martorell

Diputats presidents de la Comissió Informativa d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge
Il·lm. Sr. Jordi Labòria i Martorell
Il·lma. Sra. Anna Hernández Bonancia

Coordinador: Sr. Jordi Beltran Castellví

Diputat delegat d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge
Il·lm. Sr. Marc Castells i Berzosa

Diputats presidents de la Comissió Informativa de Territori i Sostenibilitat
Il·lm. Sr. Josep Llobet Navarro
Il·lm. Sr. Alberto Villagrasa Gil

Coordinadors: Sr. Rafael González Ordóñez
Sr. Reca Vidiella Roca

President delegat de l'Àrea de Territori i Sostenibilitat
Il·lm. Sr. Joaquim Ferrer i Tamayo

Gerència de Serveis d'Equipaments, Infraestructures Urbanes i Patrimoni Arquitectònic
Gerent: Sr. Josep Solé Arqué

Secretària de la Gerència
Sra. Isabel Gràcia Comas

Servei del Patrimoni Arquitectònic Local

Cap del Servei
Sr. Antoni González i Moreno-Navarro (fins al 31 d'agost de 2008)
Sr. Joan Closa Pujabet

Composició de l'SPAL el 31 de desembre de 2013

Secció Tècnica de Projectes, Obres i Manteniment
Sr. Arcadio Arribas Arroyo
Sr. Antoni Barcons Grau
Sra. Marilena Gracia Suñé
Sra. Maria Teresa Manzano Mozo
Sra. Cecília Sanjurjo Marquine
Sr. José Luis Sanz Botey

Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió
Cap: Dra. Raquel Lacuesta Contreras
Dr. Albert López Mullor (director de Conjunts Històrics)
Sr. Àlvar Caixal Mata
Sr. Alfred Cormand Menéndez
Sra. Lucía Fernández Arias
Sr. Xavier Fierro Macía
Sr. David Galí Farré
Sra. Gemma Sabatés de Hita (fins al gener de 2012)
Sra. Maria José Sureda Berná
Sra. Immaculada Vilamala Aliguer

Unitat d'Arxiu Documental
Cap: Sra. Maria Antònia Carrasco Martí
Sra. Montserrat Baldomà Soto
Sra. Maria Dolors Forés Mendialdúa
Sra. Núria Bertran Folch

Unitat de Suport Gràfic i Fotogràfic
Cap: Sr. José Javier Sanz Suéscun
Sr. Jordi Grabau Fígols

Unitat Administrativa
Cap: Sra. Gemma Casanovas Taltavull (fins al febrer de 2011)
Sra. Mercè Baroch Ramon
Sra. Cristina Gordo Jiménez
Sra. Isabel Jordán Muñoz
Sra. Núria Molina de la Cruz

Conservador del Palau Güell
Pau Carbó Berthold

Secretària del cap del Servei
Maria Dolors Pérez Lecegui

Becaris de l'SPAL
2002: Eva López Mateo, Judith Puig Gris (Arqueologia); Sílvia Bitrian Satorra, Javier Casanueva Arpide, José Ramón Hevía González (Arquitectura); Lluís Torrent Mas (Arquitectura Tècnica); Ricard Brú Turull, Santiago Mercader Saavedra (Història de l'Art); Maria Pi Maymó (Biblioteconomia).

2003: Georgina Carbó Linaza, Judith Puig Gris (Arqueologia); Laura Martín Martínez, Oriol Altés Escarré (Arquitectura); Xavier Castañer Blanco, Marilena Gràcia Suñé (Arquitectura Tècnica); M. Dolors Villalón Camacho, Patricia Escamilla Esteban, Francesc Benlliure Moreno (Història de l'Art).

2004: Beatriz Pinilla Pérez, Celia Segovia Servián, Marta Barniol Puntí (Arqueologia); Nerea Rentería Pérez (Arquitectura); Marta Berini Pérez, Jonàs Puig Soler, Lourdes Romero López (Història de l'Art); Francesc Xavier López Sevilla (Biblioteconomia).

2005: M. Pilar Camañes Villagrasa, Sílvia Marín Ortega, Bartomeu Vallori Márquez (Arqueologia); Núria Peguera Segarra (Arquitectura); Rosa Martí Secall (Història de l'Art); Ester Granollers Gibal (Biblioteconomia).

2006: Carles Padrós Gómez (Arqueologia); M. Isabel Fabregat Marín, Josep Narcís Pujol Vila (Història de l'Art); Mercedes Cantos López, Ángeles Toribio Santisteban (Biblioteconomia).

2007: Maria Mar Rey Solé (Arqueologia); Maria Jorquera Bordonau, Anna Ventura Sellés (Història de l'Art).

2008: Guillem Baró Guillamon (Arqueologia); Eulàlia Martín Sastre (Arquitectura).

2010: Alba Llavina Ros, Josep Veciana Plazas (Arqueologia); Brenda Lévano Cerón (Arquitectura Tècnica).

2011: Javier Pascual Marqués (Arqueologia); Laura Cabré Llurba, Estefania Martín García (Arquitectura).

2012: David Tella Ruiz (Arqueologia); Lluís Maria Bosch Canals (Arquitectura); Patricia García Menacho (Arquitectura Tècnica); Marta Piera González (Història de l'Art); Lluís Mata Font (Arxivística).

Funcionaris de l'SPAL jubilats en aquest període
Sra. Anna Álvaro Millán (2011)
Sr. José Luis de los Cobos Sanjurjo (2004)
Sr. Antonio Elizondo Cocolina (2006)
Sra. Anna Morón Echeverria (2011)
Sr. Antoni Rius Erill (2010)
Sr. Jordi Serra Artigas (2011)
Sr. Josep Rovira Pey (2013)
Sra. Maria Teresa Gómez Casas (2013)

Volum 1 (per accedir al contingut, vegeu *SPAL 2002-2012 vol. 1*)

Presentació 7

Preàmbul 9
La «Memòria» de cent anys de restauració monumental
Joan Closa Pujabet
Restaurar és reconstruir. A propòsit del nou monestir de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà (Barcelona) 11
Antoni González Moreno-Navarro
La restauració d'una pintura contemporània: el mural de l'església de les Llars Mundet de Barcelona 25
Joan Casadevall i Serra

Obres 2002-2012

Noves actuacions
Castellet de Godmar. Callús 59
Castell de Castelldefels 67
Castell dels marquesos d'Alfarràs. Cubelles 87
Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera 107
Nou Ajuntament (antic Can Casas). El Bruc 125
Casa-Museu Alegre de Sagrera (Museu d'Història Local). Terrassa 137
Campanar i claustre del monestir de Sant Sebastià dels Gorgs. Avinyonet del Penedès 149
Campanar de l'església de Santa Eulàlia. Esparreguera 167
Església parroquial de Sant Salvador i cos annex de la rectoria. Bellprat 181
Església de Sant Pere de Madrona. Berga 189
Església de Sant Sadurní de Rotgers. Borredà 203
Església del Sagrat Cor de la Colònia Güell. Santa Coloma de Cervelló 217
Església de Santa Maria de Matadars. El Pont de Vilomara i Rocafort 237
Coberta de l'església parroquial de Sant Vicenç de Fals. Fonollosa 255
Església de Sant Miquel de Turbians. Gisclareny 273
Església de Sant Martí de Brocà. Guardiola de Berguedà 281
Església parroquial de Santa Maria. Montmeló 289
Església de Sant Pere d'Ardesa. Rubió 299
Façana principal de l'església parroquial. Sant Boi de Lluçanès 307
Església de Sant Julià de Coaner. Sant Mateu de Bages 319
Església parroquial. Santa Eulàlia de Riuprimer 329
Ermita vella de Sant Salvador del Quer. Súria 339
Església de la Mare de Déu del Roser. Súria 349
Església de Santa Maria de Sales. Viladecans 365
Fortificació ibèrica del Montgròs. El Brull 395
Poblat ibèric i vil·la romana de Darró. Vilanova i la Geltrú 413
Nou cementiri municipal de Múnter i entorn de l'església de Sant Esteve. Muntanyola 425
Cementiri de Sant Quirze i Santa Julita. Muntanyola 433
Passeig de Mossèn Riba. Cardona 441
Escut heràldic del casc antic. Manlleu 449
Nou monestir de Sant Llorenç. Guardiola de Berguedà 455
Museu Palau de Can Mercader. Cornellà de Llobregat 485
Palau Güell. Barcelona 493
Església parroquial de Sant Esteve. Bagà 557
Església de Sant Martí del Puig de la Baga. Gisclareny 581
Torre de guaita de Ca l'Alzina. Montgat 589
Església parroquial de Santa Maria. Copons 601
Campanar de l'església parroquial de Santa Maria. Ullastrell 611
Pont de Cal Xalet. Vallcebre 619

Volum 2

Manteniment, millora i reparació
Programa de l'SPAL de conservació de monuments restaurats 11
Església de Sant Vicenç de Rus. Castellar de n'Hug 15
Cementiri municipal i urbanització de la plaça de l'Església i de l'Ajuntament. Castellnou de Bages 23
Torre del portal de Centelles 33
Església de Sant Quirze de Pedret. Cercs 35
Pont de Pedret. Cercs 39
Església de Sant Quirze i Santa Julita. Muntanyola 43
Treballs de consolidació i adequació del recinte del castell. Òdena 49
Cartoixa de Santa Maria de Montalegre. Tiana 57

Projectes
Estudi Previ de Projecte de reforma de l'edifici de les termes romanes. Caldes de Montbui 67
Projecte de restauració de la torre del Breny. Castellgalí 73
Projecte de restauració de la torre de Pinós. Granollers 79
Estudi Previ de Projecte de rehabilitació de la masia de Can Figueres. Gualba 85
Avantprojecte de restauració de Cal Coca. La Pobla de Claramunt 93
Projecte de restauració del Pont Nou. Manresa 103
Projecte i primera fase de restauració de la torre de Moja. Olèrdola 111
Projecte de reutilització del castell d'Orís 119
Projecte de restauració del Pont Vell. Roda de Ter 127
Avantprojecte d'ordenació del conjunt monumental de la Tossa. Santa Margarida de Montbui 133

Índex

Projecte d'urbanització de l'entorn de les restes arqueològiques de l'església de Santa Maria sa Vila. Súria 141
Projecte de rehabilitació de la masia del castell. Vacarisses 147
Projecte de restauració de l'antic convent dels Trinitaris. Vilafranca del Penedès 157
Avantprojecte de restauració de l'antic teatre La Sala o Teatre Vell. Vilanova i la Geltrú 163

Inventaris del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental
Raquel Lacuesta, Imma Vilamala
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Torelló 175
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Dosrius 181
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Vicenç dels Horts 187
Criteris d'intervenció en el centre històric i el Patrimoni monumental de Bagà 191
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Esplugues de Llobregat 199
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Capellades 209
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Castellar del Vallès 227
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú 237
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental del Barri del Rec d'Igualada 247
Inventari de masies i elements singulars del municipi de Santa Coloma de Cervelló 267
Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà 293
Anàlisi i document de gestió dels valors patrimonials del cementiri històric de Sant Nicolau de Sabadell 311

L'Arxiu documental de l'SCCM-SPAL

L'Arxiu del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. El perquè d'una ordenació 327
Maria Antònia Carrasco Martí

Annex

Altres activitats 339

Reconeixement 405

Manteniment, millora i reparació

Els treballs de conservació i manteniment dels monuments restaurats tenen com a finalitat reparar els desperfectes que amb el pas del temps s'hi van manifestant –per l'ús ordinari o altres factors– i, en la mesura del possible, eliminar les causes que els han produït. També, en alguns casos, poden tenir l'objectiu de millorar-ne les condicions d'ús. Les actuacions que es presenten a continuació exemplifiquen aquestes circumstàncies. Dins d'aquest bloc s'hi recullen els monuments que gaudeixen de Servei de Guiatge contractat per la Diputació de Barcelona a través de l'SPAL, com ara l'església de Sant Vicenç d'Obiols (Avià), l'església de Sant Sadurní de Rotgers (Borredà), l'església de Sant Vicenç de Rus (Castellar de n'Hug), l'església de Sant Quirze de Pedret (Cercs), i el monestir de Sant Llorenç (Guardiola de Berguedà).

La conservació dels monuments

Les actuacions de restauració monumental que du a terme el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local es programen i executen d'acord amb el Mètode SCCM, creat pel mateix Servei. Aquest mètode preveu quatre etapes d'actuació: coneixement, reflexió, intervenció i conservació. L'última etapa, la conservació –tan important i irrenunciable com les anteriors–, es materialitza en tres fases: custòdia i divulgació, verificació i prevenció, i manteniment.

Les activitats que es desenvolupen durant les diferents fases de l'etapa de conservació tenen la missió de garantir el perllongament dels efectes de la intervenció feta sobre el monument (en tots els sentits, incloent-hi el benefici social i el gaudi col·lectiu) i prevenir, evitar o distanciar l'aparició de les causes que puguin obligar a una nova intervenció. En alguns casos, l'SPAL s'encarrega directament de l'execució o del control de totes aquestes activitats, per mitjà de recursos humans propis o externs, de vegades en col·laboració convinguda a l'efecte amb els propietaris o usuaris dels monuments.

El programa de l'SPAL de conservació de monuments

El 1999 el Servei va elaborar, per primera vegada, una proposta de programa per coordinar les activitats de conservació en diversos monuments restaurats per la Diputació de Barcelona en una de les comarques del seu àmbit, el Berguedà, que es va considerar idònia per diversos motius. D'una banda, havia estat escenari d'actuacions de l'SPAL que es consideraven emblemàtiques, referides, a més, a monuments d'un arc cronològic acotat, que incloïa el període anterior al romànic, el mateix romànic i el moment de transició vers a la cultura gòtica. I, d'altra banda, es tractava d'un territori en profunda transformació socioeconòmica, on la valorització i difusió del patrimoni arquitectònic podia contribuir a la dinamització cultural i econòmica, suposició que partia principalment de la constatació dels efectes de la promoció de l'església de Sant Quirze de Pedret que l'SPAL, en col·laboració amb l'Ajuntament de Berga, portava fent durant uns anys.

Aquesta programació conjunta, aprovada el 20 de maig de 1999 per la Comissió de Govern de la Diputació, afectaria inicialment sis monuments de la comarca, de propietat eclesiàstica o municipal: les esglésies de Sant Quirze de Pedret (Cercs), Sant Vicenç de Rus (Castellar de n'Hug) i Sant Vicenç d'Obiols (Avià); l'església i el monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà), i els ponts de Pedret (Cercs) i Periques (Puig-reig). A partir del 2003 s'afegiria l'església de Sant Sadurní de Rotgers (Borredà). Amb aquesta experiència es constituïa el primer marc legal que possibilitava, per part del Servei, l'organització i coordinació conjunta de les tasques de custòdia, divulgació i manteniment d'un conjunt de monuments. A partir del 2004, el programa de conservació de monuments dut a terme per l'SPAL va incloure, a més dels anteriors, els següents: el Pont Vell d'Orniu (Olvan), les esglésies de Sant Pere de Madrona (Berga), Sant Pere de Serrallonga (Alpens), Sant Martí de Brocà (Guardiola de Berguedà) i Sant Miquel de Turbians (Gisclareny), l'església i el cementiri de Sant Quirze i Santa Julita de Muntanyola, el cementiri de Castellnou de Bages i el Castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera).

Les fases de la conservació

La custòdia i la divulgació

Les tasques de custòdia dels monuments tenen com a finalitat, en tots els casos, evitar que les seves fàbriques i instal·lacions rebin maltractaments d'origen antròpic i evitar o disminuir els efectes deterioradors dels agents naturals o catastròfics. Les diverses situacions i condicions dels monuments fan que la possibilitat i l'eficàcia d'aquestes tasques, així com l'abast i contingut, siguin molt diversos.

En general, es considera que la visita guiada constitueix per si mateixa una mesura de custòdia. D'una banda, perquè la presència de visitants –tot i que sigui periòdica– evita l'aparença d'abandonament que hi propicia les agressions i, de l'altra, perquè permet que els qui en són responsables puguin transmetre informació continuada sobre l'estat del monument i l'aparició de riscos que en posin en perill la indemnitat. A més, en funció de les condicions particulars de cada monument, en

plantejar el programa es preveuen algunes mesures complementàries. En alguns casos es pot convenir amb l'ajuntament corresponent la vigilància periòdica del monument; en altres, per tal que aquesta vigilància sigui permanent, el conveni es fa amb els veïns del monument, directament a través de l'ajuntament corresponent.

La divulgació té dos aspectes diferents, en part complementaris. Un és la visita guiada, realitzada d'acord amb una programació i organització prèvies, les quals són també divulgades per atraure els visitants. L’altre consisteix en les publicacions de l’SPAL referides al monument, que constitueixen un material de suport a la visita alhora que en fomenten un coneixement més aprofundit.

La visita guiada als monuments del programa es va iniciar a principi de l’any 2000. En els casos en què se n’encarrega l’SPAL, d’acord amb els con-

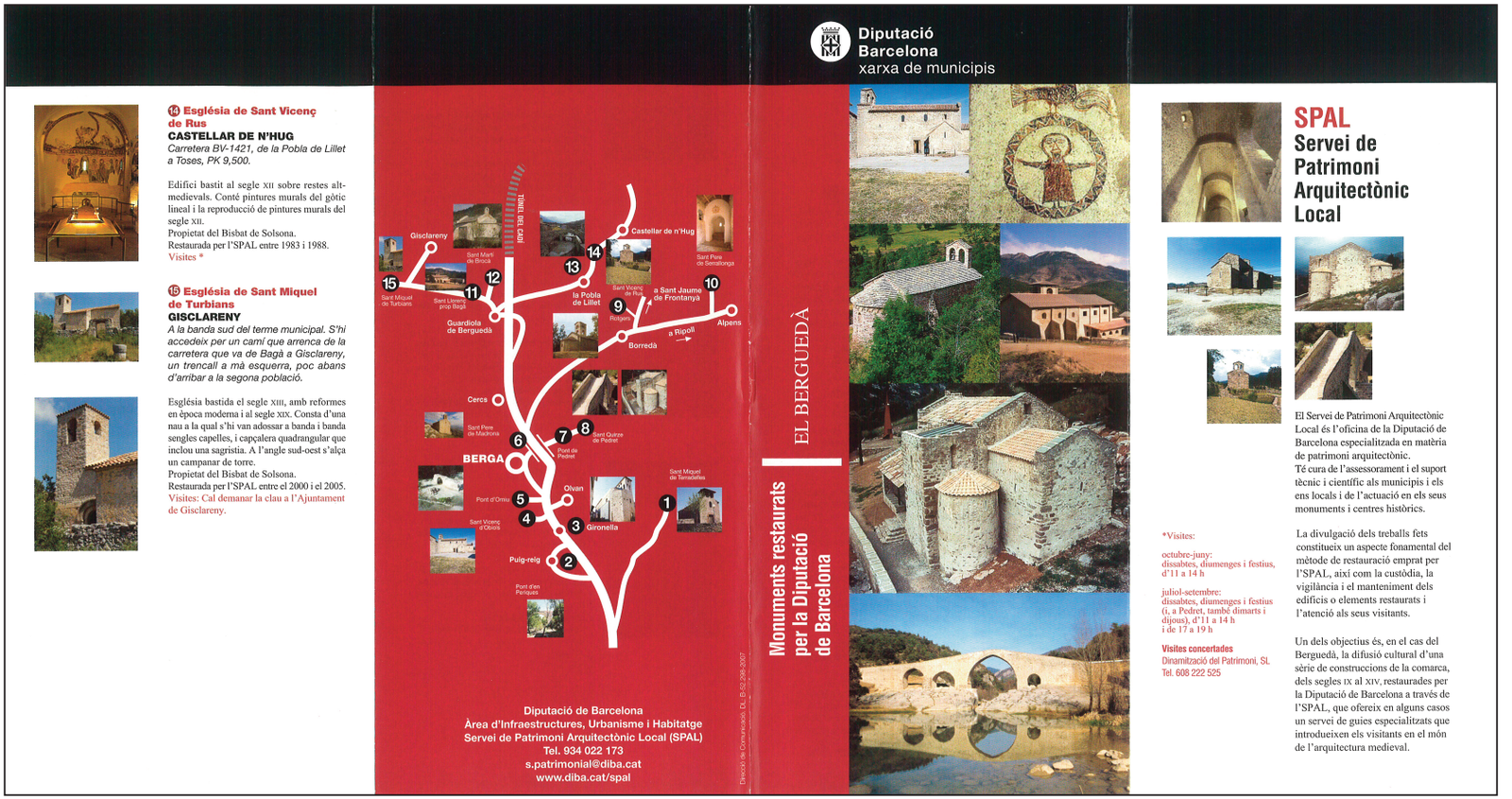

Opuscle informatiu dels monuments restaurats per la Diputació de Barcelona a la comarca del Berguedà. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Edició de l’any 2007.

venis particulars signats amb els diversos propietaris, es realitza mitjançant una empresa de serveis contractada a l'efecte. De la planificació i elaboració de les publicacions relacionades amb la visita, se n'encarrega l’SPAL en col·laboració amb la Direcció de Comunicació de la Diputació de Barcelona, organisme que, en funció de les seves competències, té cura de la producció i edició de totes les publicacions del Servei. Es fa també divulgació directa entre les escoles (preferentment les de les comarques on s’ubiquen els monuments, però també les de l'àrea metropolitana de Barcelona) i les diverses universitats de l'Estat i l'estranger (especialment, facultats d'art i d'història i escoles arquitectura), col·legis professionals etc., sense oblidar els casals d'avis, els consolats, els centres cívics i les associacions culturals etc.

Un altre sistema de divulgació són els senyals identificadors dels itineraris d'accés als monuments. L'SPAL promou davant els organismes competents de la Diputació de Barcelona o d'altres administracions la correcta i eficaç senyalització d'aquests itineraris i, si s'escau, la publicitat explícita dels monuments.

Verificació, prevenció i manteniment

L’SPAL realitza estudis de verificació i prevenció a fi de conservar en bon estat d’ús i funcionament els monuments que ha restaurat. En conseqüència, és el Servei qui dóna les instruccions per al desenvolupament dels treballs de manteniment i qui els organitza segons un pla establert, que té en compte les característiques de la construcció, l’emplaçament i les condicions en què es troba. Segons les circumstàncies de cada construcció, es prescriuen unes operacions d’inspecció i comprovació concretes, a partir dels resultats de les quals es realitzen les obres pertinents. Les instruccions per al manteniment dels edificis restaurats per l’SPAL queden recollides en el document “Manual de Manteniment”, elaborat pel mateix Servei.

El “Manual de Manteniment” inclou, en general, els apartats següents:

- Identificació de les Obres i Agents: Correspon a l’apartat on figuren les dades generals de l’obra realitzada (dates d’inici i fi; nom i adreça de la propietat; nom, adreça i telèfon del promotor, així com del contractista i de les principals empreses subcontractades).

- Introducció: S’hi defineixen les característiques específiques de la conservació i el manteniment en l’àmbit del patrimoni arquitectònic i unes consideracions generals sobre la conveniència de realitzar les tasques de manteniment periòdic amb les indicacions oportunes en el cas de ser necessari fer-hi actuacions de reforma.

- Instruccions de manteniment: S’hi inclouen la descripció constructiva del monument, les operacions genèriques de manteniment que cal realitzar-hi (especificades pels principals subsistemes) amb les incidències extraordinàries que es poden produir, referenciant alhora les normatives vigents en cada cas.

- Organització del manteniment: S’hi especifica els tipus de tasques de manteniment que es poden dur a terme i els agents encarregats de realitzar-les.

- Pla de manteniment: S’hi recullen en una taula les tasques concretes a realitzar, amb les periodicitats més adients, i una referència als agents que convé que hi intervinguin.

A mesura que es porten a terme les actuacions especificades al Manual de Manteniment, es va elaborant un altre document, el “Quadern de Registre”, on l’entitat responsable del manteniment anotarà totes les operacions realitzades i la data en què s’han realitzat. També es crea un arxiu de documents on es guarda tota la documentació (factures i altres) relativa al manteniment de cada monument en qüestió, de manera que s’hi recopilen les preceptives operacions de manteniment i reparació que es van efectuant durant la vida del monument.

Text del capítol

Marisa Díez Díez

Església de Sant Pere de Serrallonga, a Alpens. Foto: M. Baldomà, SPAL, febrer de 2006.

Manual de mantentiment de l’església de Sant Sadurní de Rotgers, al Borredà. SPAL, setembre de 2005.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Berguedà

Municipi: Castellar de n'Hug

Localització: Al lloc de Sant Vicenç de Rus, al costat de la carretera de la Pobla de Lillet a Toses (BV-1421), al punt quilomètric 9,500.

Tipus: Església rurald'una nau coberta a dues aigües, amb absis semicircular i campanar de cadireta.

Època: Origen, segle VII. Consagració del temple actual, 1106. Transformacions als segles XIV, XVII i XVIII.

Treballs anteriors de restauració: Recerca històrica (estudi documental, artístic i constructiu, investigació arqueològica –excavació,1983-1986–, estudi numismàtic i antropològic). Restauració general de l'edifici a fi de recuperar el temple dels segles XII-XIV; treballs especials: reproducció escultòrica de la maredeéu romànica que es conserva al Museu Episcopal de Vic, arrencament, traspàs i restauració de les pintures romàniques de l'absis –es van traslladar al Museu Diocesà i Comarcal de Solsona–, reproducció de les pintures al lloc d'origen; restauració de les pintures gòtiques de la capella de Santa Magdalena. (1983-1988). (Veg. les següents memòries del Servei: *Memòria 1983* i *Memòria 1985-1989*).

Ús: Cultural i didàctic

Propietat: Bisbat de Solsona

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

Síntesi: Reconstrucció d'un antic retaule-altar, d'estil academicista. Treballs diversos de manteniment (consolidació i rejuntat de fissures, reposicions puntuals del morter dels murs, reparació de danys causats per la filtració d'aigua, agençament de l'entorn...).

Data: 1991-2008

Obres de manteniment
Arquitecte: Antonio Elizondo
Aparellador: Antoni Rius Erill
Constructor: Cophro, SA (Granollers).
Fuster: Joan Noguera (Guardiola de Berga).
Consolidació de morters: Rosa Gasol i Anna Miquel, restauradores (març de 2000). Anna Cusó, restauradora (juny de 2006).

Textos del capítol

Marisa Díez, Raquel Lacuesta

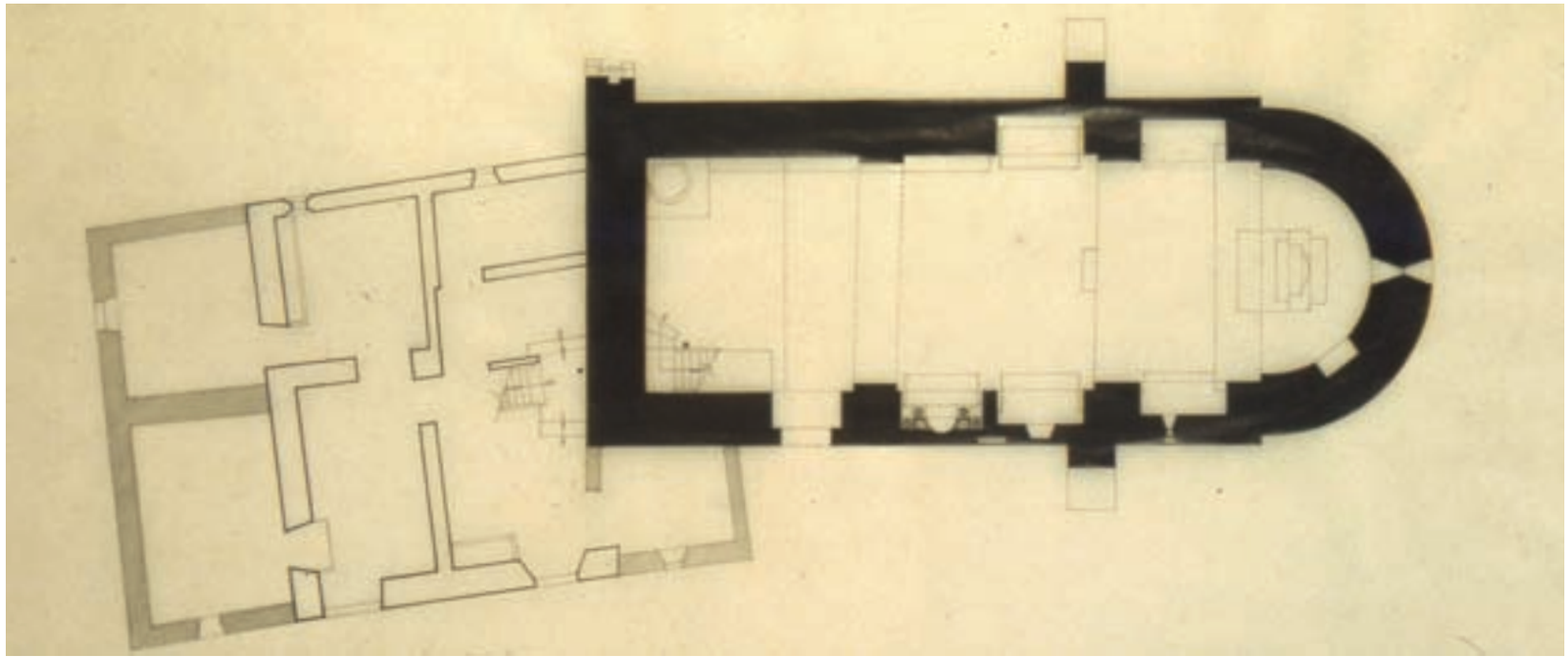

Planta de l'església, el 1981, abans de començar la restauració de 1983-1988, quan encara s'adossava a la façana de ponent la casa rectoral, que es trobava en estat ruïnós. Dibuix: SPAL.

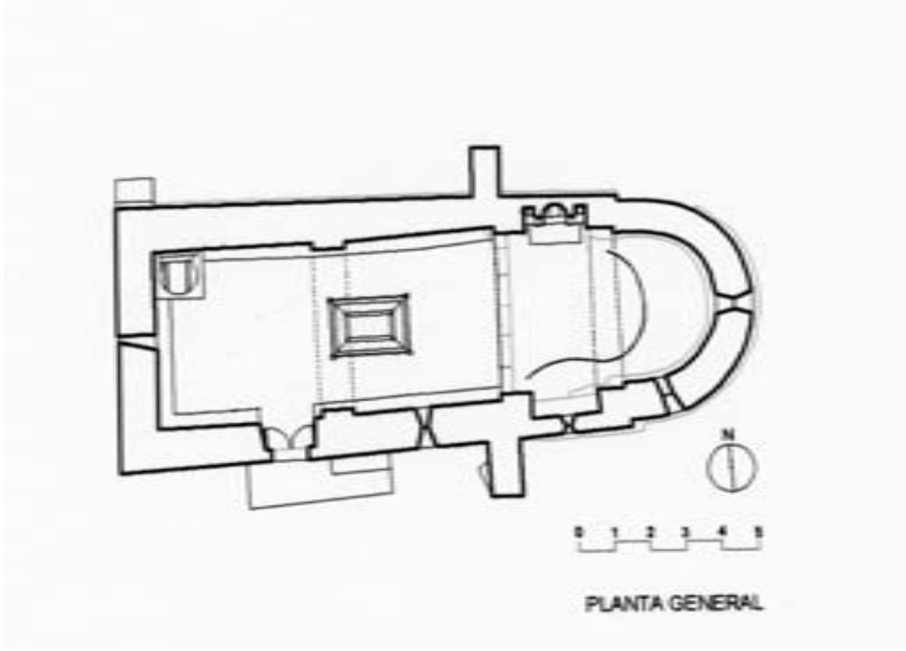

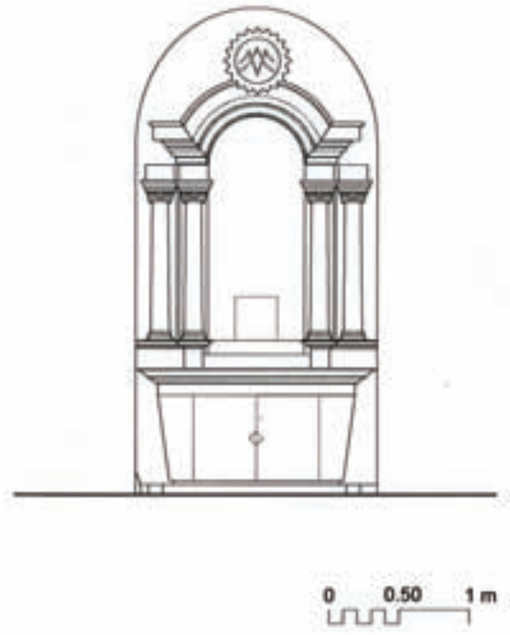

Planta de l'església i projecte de reconstrucció de l'antic altar de la Verge del Carme. Dibuixos: M. Gómez, SPAL.

Crònica de les obres de manteniment

Un cop acabada la restauració de l'església, el 1988, a partir de les conclusions de les inspeccions tècniques periòdiques de manteniment, es van anar executant les reparacions i millores necessàries en cada moment.

El 1991 es va emetre un informe tècnic que determinava que l'edifici es trobava en bones condicions generals de conservació, però que calia reparar els desperfectes ocasionats per la neu i la pluja, que havien afectat l'extradós i l'intradós de l'arc de la petita capella de Santa Magdalena, d'època gòtica, produint esvorancs en els enlluïts, ja que les humitats podien posar en perill la integritat de les pintures gòtiques. En un segon informe, del 1994, constava que el parament del mur interior de la capella no tenia humitats, i les pintures gòtiques es trobaven en perfectes condicions; calien, però, algunes actuacions, com reparar l'alarma o treure les herbes que havien crescut entre les juntes dels contraforts. Es van dur a terme totes les operacions indicades als informes.

A més, es va intervenir puntualment per pal·liar altres problemes o fer-hi millores. El 1996 es van fer treballs de consolidació en els paraments interiors (neteja, reparació d'esquerdes...), incloent-hi l'extradós de l'arc de la capella de Santa Magdalena (s'hi va intervenir sobre l'arrebossat, no les pintures). A l'exterior es va fer el desmuntatge i la reconstrucció de part del contrafort de la façana sud, per consolidar-ne la massa i evitar, així, l'aparició d'humitats a l'interior; també es va fer la reposició del morter en zones de les façanes i absis, sobretot a la part baixa de la façana nord; a la zona de llevant, es van plantar arbustos i arbres per al control de les vistes de les edificacions del voltant. El 1997 les peces d'alabastre i els vidres que tancaven les finestres es van separar lleugerament del pla dels carreus per aconseguir una ventilació continuada dins de l'església.

A partir del maig de 1999, moment en què l'edifici va entrar a formar part de l'"SPAL. Programa Berguedà" (maig, 1999), per mantenir-lo en bon estat d'ús i funcionament, es van anar executant les inspeccions i operacions obligatòries per normativa i/o prescrites en el Manual de Manteniment referit a aquest edifici.

A l'esquerra, interior del temple abans de la restauració de 1983-1988. S'hi poden veure, a banda i banda de la nau, les capelles laterals construïdes els segles XIII, XIX i XX. Foto: J. Francés, SPAL, 16.09.1981. A la dreta, vista de la capella nord abans de reconstruir l'altar del Carme. Foto: A. Rius, SPAL, 20.01.2006.

Vista de l'altar després de ser col·locat a la capella medieval inscrita en el mur romànic de tramuntana. Foto: M. Baldomà, SPAL, 18.12.2006.

A l'esquerra, a dalt, treballs de reparació de la porta principal. Foto: F. Guitar, maig 2000; a baix, injecció de morter. A la dreta, dessalatge de les pintures de la capella de Santa Magdalena. Fotos: A. Cusó, 04.09.1996.

Restauració de les pintures gòtiques de Santa Magdalena. Foto: A. Cusó, 04.09.1996.

Com a treballs especials, el març de 2000, es va haver d'intervenir per consolidar i fixar dos fragments de morters acolorits pertanyents a la decoració mural d'època medieval, situats a l'extradós de l'arc que dóna accés a l'esmentada capella de Santa Magdalena. Aquests fragments es desprenien del suport a causa de la presència d'humitat per capil·laritat. S'hi observava aixecament i pèrdua de la capa original d'enlluït de color, pulverulència de la capa d'arrebossat de color terrós sotsjacent i presència d'eflorescències salines que sortien per sobre de la pintura grisosa aplicada durant la restauració de l'església i que en provocaven la pèrdua puntual en diferents indrets.

La intervenció va consistir en la protecció puntual del perímetre de morter aixecat i en la injecció posterior d'un consolidant. El procés va incloure aquestes operacions: empaperat amb adhesiu a base de cel·lulosa *Tylose* i paper Japó, del perímetre de la capa de morter després del suport; injecció de l'adhesiu sintètic acrílic *Primal* rebaixat al 50% amb aigua per realitzar la primera consolidació del morter de color terrós pulverulent; injecció i reompliment amb morter de consolidació a base de calç hidràulica (marca PLM-1 de CTS), amb càrrega inorgànica de pols de marbre.

Igualment es va fer la consolidació puntual de fragments de morter que es desprenien de l'intradós de l'arc de la porta d'entrada a l'església i es va tractar la porta amb un producte protector. Es va refer la junta situada a l'aresta de l'arc amb morter de calç, com a mesura de protecció contra la infiltració d'aigua.

Com que uns anys després es van observar nous aixecaments i pèrdua de morter a la capella de Santa Magdalena, es va dur a terme un altre procés de restauració de les pintures (juny de 2006), que va incloure les operacions següents: consolidació de la pintura al suport; dessalatge amb apòsits; injecció de morter hidràulic en les bòfegues; neteja de la pintura, tant de la brutícia superficial com de materials emprats en la primera intervenció que han envellit, i d'una zona on l'estuc estava carbonitzat; per acabar, reintegració pictòrica, seguint la tècnica del *trateggio*, de les zones de pèrdua aparegudes des de l'any 1988.

Reconstrucció de l'altar de la Verge del Carme

D'altra banda, entre abril i juny de 2006 es va fer la reconstrucció de l'altar amb retaule consagrat a la Verge del Carme, que es trobava a l'església quan el Servei va restaurar-la, situat al mur sud, al costat de l'entrada. En aquell moment va ser desmuntat i se'n van conservar dues columnes, que ara tornen a formar part de l'altar. Es va fer la reconstrucció mimètica de l'altar presidit per la imatge de la Verge, amb el seu retaule (que procedien de l'antiga capella de Sant Blai), calculant-ne les mides a partir de les dues columnes que es conservaven de l'altar original i de fotografies antigues de l'església on apareixia íntegre.

Originàriament, el retaule es trobava encabit en la tercera de les capelles que s'havien anat obrint al gruix del mur de migdia al llarg dels segles, just en la que es situava a tocar de la porta d'accés a l'església i dedicada a sant Blai. D'aquestes tres capelles, fetes en arc de mig punt, només resta la més antiga, la de Santa Magdalena, al costat del presbiteri (al cantó de l'epístola), ja que les altres, juntament amb la més occidental de les dues que hi havia al cantó de tramuntana, es van tapiar en les obres de restauració de 1983-1987. La capella de Sant Blai s'obrí a l'entorn del 1800; al rebliment de l'altar es va trobar un rajol amb la data 1816. Se suposa que el retaule, d'estil acadèmic-neoclàssic, és coetani de la capella, sense que fins al moment s'hagi pogut datar. Fins i tot Joan Ainaud de Lasarte va relacionar l'altar com a obra del taller dels escultors Viladomat de Berga, cosa que tampoc no s'ha pogut comprovar. Això suposaria que el retaule hauria estat construït amb anterioritat al 1816, ja que el tallista Benet Viladomat i el mestre d'obres Josep Viladomat per aquelles dates ja no eren actius. També es podria sospesar la possibilitat que hagués estat realitzat pel mestre d'obres Pere Puig, nascut a Berga el 1750 i descendent dels Viladomat, exponent del Neoclassicisme a la contrada. D'altra banda, de retaules força semblants a aquest, construïts a la segona meitat del segle XVIII, n'hi ha alguns exemples al Berguedà, com ara els majors de l'església de Sant Martí de Capolat o de l'església de Sant Jaume de Codonyet, a Montmajor, i a Osona, com ara el retaule de Nostra Senyora de la Purificació de l'església de Sant Esteve de Múnter (Muntanyola).

Columna esquerra i columna dreta, a dalt i al centre, pintures de Santa Magdalena abans i després de la restauració. Fotos: A. Cusó 04.09.1996 i 11.07.2006.

Columna dreta, a baix, reintegració pictòrica seguint la tècnica del *Trateggio*. Fotos: A. Cusó, 04.09.2006.

Treballs de reparació de la coberta i del contrafort de la façana sud. Foto: A. Rius, SPAL, 20.06.1996.

Vista general de l'interior de la nau de l'església després dels treballs de manteniment i reconstrucció de l'altar de la Verge del Carme. Foto: M. Baldomà, SPAL, 18.12.2006.

El nou retaule-altar, reconstruït el 2006 a partir de les restes i les fotografies conservades, es va col·locar a l'antiga capella de Sant Andreu, oberta en la paret de tramuntana, a tocar del presbiteri, davant per davant de la capella de Santa Magdalena. Està format per un petit basament motllurat, de fusta, i un cos en forma de fornícula amb volta de quart d'esfera, on se situa la imatge del Carme. La fornícula està flanquejada per un parell de columnes exemptes a cada costat, les dues exteriors reculades respecte a les altres dues, de manera que en planta el retaule assoleix el moviment propi dels del barroc final i la seva derivació cap al neoclassicisme. Les columnes consten de base motllurada sobre plint, fust llis, gairebé cilíndric, capitell ornat amb volutes i palmetes, àbac superior i entaulament clàssic amb dentellons, que acaba en la cornisa semicircular motllurada. El material amb què es va reconstruir el retaule és el mateix de l'original, l'escaiola. Damunt la fornícula hi ha un element de fusta daurada plana, on es representen els símbols marians (l'anagrama de Maria inscrit en un cercle circumdat per raigs solars).

Actuacions prescrites en el Manual de Manteniment

Segons aquest document, cal fer i es fan: cada deu anys, una inspecció dels fonaments i la comprovació del funcionament de la instal·lació d'enllumenat; cada cinc anys, una inspecció de l'estructura vertical i horitzontal i de la instal·lació elèctrica i l'alarma; cada quatre anys, una revisió de l'estat de conservació del parallamps; cada any, una inspecció de les façanes i de les cobertes (les quals també es revisen després de fortes pluges). També s'inspeccionen anualment, pel que fa a l'interior de l'església i al mobiliari, l'estat dels murs, l'enguixat del sostre i la neteja general; es revisa la instal·lació del comptador i la caixa general de protecció, es netegen els llums i es comproven les connexions i la presa de terra de la instal·lació del parallamps (operació que també es fa després de forts aiguats). Més freqüentment, cada sis mesos es neteja el paviment de l'interior de l'església, i a l'exterior s'engreixen les ferramentes de la porta, s'arrenquen les herbes i plantes de l'entorn i es revisa l'estat de la gespa i el bon funcionament de la sortida d'aigües; també cada sis mesos es comprova el funcionament dels detectors de l'alarma i

del timbre. Cada tres mesos es neteja i s'arranja l'entorn immediat i es revisen els cartells d'horaris. Finalment, cada mes es treu la pols de la taula-suport de la maqueta, el cartell informatiu, les pintures murals, la barana, la imatge reproduïda de la maredeu romànica i la pica baptismal.

Bibliografia

Gasol Fargas, R. M.; Miquel Rigau, A. *Nota sobre la intervenció de consolidació de morters a l'església de Sant Vicenç de Rus (Berguedà)*. Arxiu Documental SPAL, març 2000. [Inèdit]

González, A; Lacuesta, R. «Església de sant Vicenç de Rus». *1380-1980. Sis segles de protecció del patrimoni arquitectònic de Catalunya. Memòria 1983.* Barcelona: Diputació de Barcelona. SCCM, 1984, p.173-180.

González, A; Lacuesta, R.; López, A. «Església de Sant Vicenç de Rus. Castellar de n'Hug». *Com i per a qui restaurem. Objectius, mètodes i difusió de la restauració monumental. Memòria 1985-1989.* Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, desembre de 1990, p. 197-206.

Lacuesta, R. *Informe sobre la visita efectuada a l'església de Sant Vicenç de Rus el dia 9 de gener de 1991*. Arxiu Documental SPAL, gener 1991. [Inèdit]

Lacuesta, R. *Informe sobre l'estat d'alguns edificis compresos en l'SPAL. Programa Berguedà*. Arxiu Documental SPAL, gener 2001. [Inèdit]

Ràfols, J. F. *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*. Vol. II. Barcelona: 1953, p. 383. Vol. III. Barcelona: 1954, p. 239-245.

Rius Erill, A. *Informe tècnic sobre l'edifici de l'església de Sant Vicenç de Rus de Castellar de N'hug*. Arxiu Documental SPAL, juliol 1994. [Inèdit]

Rius, A.; Elizondo, A. *Manual de manteniment*. Arxiu Documental SPAL, octubre 2005. [Inèdit]

Serra, R.; Bernadich, A.; Rota, M. *Guia d'art del Berguedà*. Berga: 1991, p. 23.

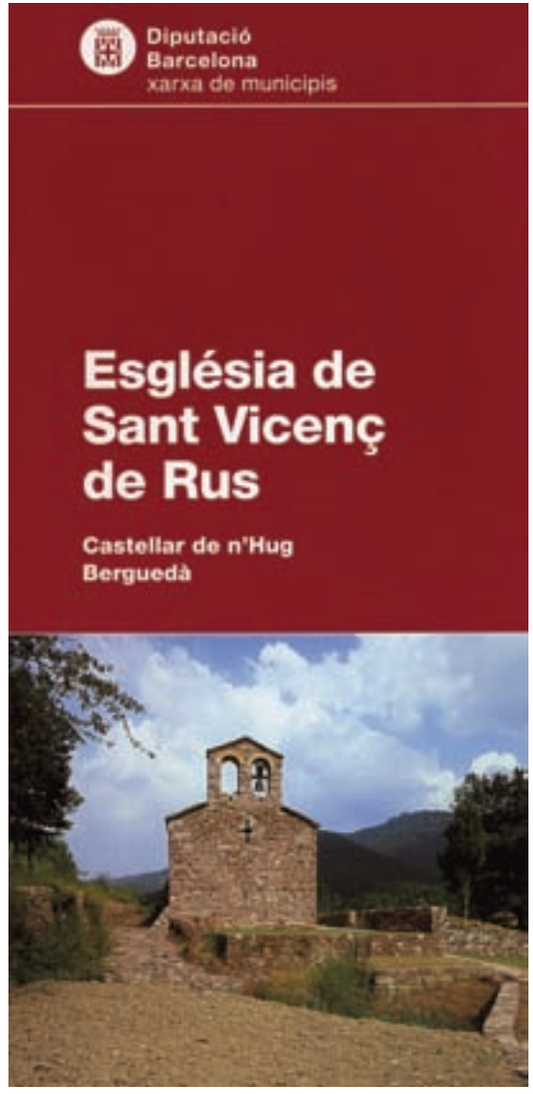

Opuscle informatiu. SPAL, 2007.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Bages

Municipi: Castellnou de Bages

Localització: Ubicat a les ruïnes de l'antiga casa rectoral, al sud-est de l'església, al nucli antic del municipi.

Tipus: Cementiri municipal amb dos recintes de nínxols en un nivell inferior i un columbari d'urnes cineràries en un nivell superior.

Època: Construït entre 1997 i 2000 aprofitant les ruïnes de la casa rectoral, que té l'origen al segle X, amb modificacions constants entre el segle XIV i el XIX. Projecte i direcció de les obres: Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte. (Veg. *Memòria SPAL 1999-2001*).

Propietat: Ajuntament de Castellnou de Bages

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

Síntesi: Treballs diversos de manteniment (consolidació i rejuntat de fissures, reposicions puntuals del morter dels murs, reparació de danys causats per la filtració d'aigua, agençament de l'entorn...). Treballs de millora (substitució de les superfícies cobertes amb grava per un sembrat de gespa amb rec automàtic; construcció d'un canal de desguàs i d'una vorera que envolta el monument). Urbanització de la plaça de l'Església i de l'Ajuntament.

Data: 2003-2008

Obres de manteniment
Arquitecte: Antonio Elizondo Cocolina
Aparellador: Antoni Rius Erill
Constructor: Xavier Vall i Vall

Obres d'urbanització de la plaça de l'Església i de l'Ajuntament
Arquitecte: Antoni Barcons Grau
Aparellador: Arcadi Arribas Arroyo

Constructor: Xavier Vall Vall
Dibuix: Nerea Rentería Pérez
Maqueta: Anna Álvaro Millán

Textos del capítol

Marisa Díez, Raquel Lacuesta, Antoni Barcons

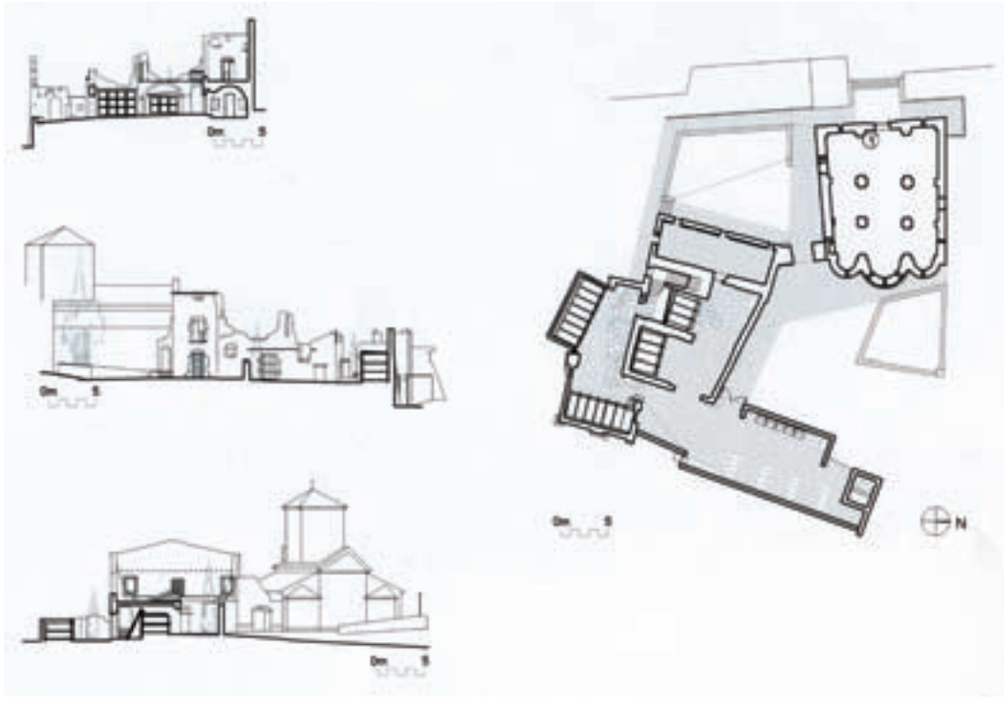

Plantes i alçats de l'església i el cementiri municipal. Dibuixos: SPAL, 2000.

Vista aèria del cementiri. Paisajes Españoles, 2000.

A l'esquerra, vista des de la plaça del ajuntament. A la dreta, pati interior de l'antic cementiri amb grava. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 27.06.2006.

Crònica de les obres de manteniment

El juliol de l'any 2000 es van acabar els treballs per dotar el municipi de Castellnou d'un nou cementiri municipal, que es va fer aprofitant les ruïnes de l'antiga rectoria, on també es va habilitar un local com a museu. A partir del 2003 es van planificar les inspeccions tècniques periòdiques de manteniment, per garantir el bon estat del monument i l'execució de les obres de millora considerades oportunes en cada moment.

Durant el 2003 es van emetre dos informes tècnics. Segons el primer, amb data 2 de maig, responent a la demanda de l'alcalde de la població, Josep Maria Baraldés i Casanova, tècnics del Servei van inspeccionar el cementiri per determinar les causes del trencament de la segona làpida del costat de ponent (els trossos havien caigut a l'interior). Es va determinar que la causa del trencament va ser un acte de vandalisme produït el 31 de març. Fruit igualment d'aquest acte, la resta de làpides es trobaven lleugerament desplaçades del seu lloc original.

El segon informe, del 14 d'agost del 2003, que respon a una visita d'inspecció efectuada per un tècnic de l'SPAL, reflecteix que el conjunt es conservava en bones condicions, tret d'algunes incidències, com ara l'abundant vegetació incontrolada que havia crescut a l'exterior immediat del recinte, el trencament de la porta d'accés per la frontissa superior o l'existència de despreniments de material de lligada del paredat de tot el conjunt. Es van efectuar totes les obres prescrites en els informes tècnics esmentats.

A més, entre el 2005 i el 2006 es va intervenir a l'entorn del monument, en primer lloc, substituint les superfícies de grava que existien, delimitades pel paviment de pedra (a l'entrada al cementiri i a la façana en contacte amb la plaça de l'Ajuntament), per un sembrat de gespa amb rec automàtic. Amb aquest canvi es va simplificar la neteja dels paviments de pedra que formen els recorreguts al voltant del monument. L'operació es va complementar amb la construcció d'un petit canal de desguàs de pedra natural a cel obert que discorre al llarg de la façana nord del cementiri, per fora del recinte, i delimita la zona de gespa per aquesta banda nord. També es va construir una

estreta vorera que envolta el monument pel costats est i part del sud-est, per tal de solucionar l'entrega de l'edifici amb el seu voltant. D'altra banda, es van substituir els cartells de vidre laminat esquerdats com a conseqüència d'un acte vandàlic per uns altres de metacrilat, mantenint-ne la ubicació i els textos. També es va corregir el funcionament de la porta de religa de l'entrada al cementiri, reforçant-ne els muntants de gir amb una pletina per mantenir l'horitzontalitat de la fulla i garantir, per tant, el bon funcionament de la porta.

Actuacions prescrites en el Manual de Manteniment

A més de les reparacions o intervencions puntuals, per mantenir l'edifici en bon estat d'ús i funcionament es van anar executant les inspeccions i operacions obligatòries per normativa i/o prescrites en el Manual de Manteniment referit a aquest edifici. Segons aquest document, cal fer i es fan, cada deu anys, una inspecció general dels components vistos dels fonaments, i cada cinc anys, una inspecció general dels components de l'estructura (per als dos casos, es va prescriure també fer una primera inspecció al cap d'un any). Igualment cada cinc anys, es fa el retimbrat de la instal·lació contraincendis, després de deixar-la en bones condicions de funcionament. Cada dos anys, s'inspecciona tota la Instal·lació elèctrica. Amb una periodicitat anual es fan la inspecció general i la reparació dels murs de carreus i arrebossats, la revisió de la instal·lació d'aigua i de la instal·lació d'electricitat, la revisió de l'estat dels precintes i etiquetes de la instal·lació contraincendis (per part d'una empresa especialitzada inscrita en el registre del departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya), l'esporgat dels llorers plantats a l'exterior i la revisió i el repintat dels elements metàl·lics del museu. Cada sis mesos, s'engreixen les ferramentes de portes i finestres, es netegen els vidres dels nínxols i columbaris cineraris, i s'inspeccionen i netegen les canals no vistes de la xarxa de desguàs. Cada tres mesos, es revisa l'estat de precintes i etiquetes de la instal·lació contraincendis (per part d'una persona o empresa no especialitzada) i se sega o sembra la gespa plantada a la zona del cementiri vell. Cada mes, s'inspeccionen i netegen les cobertes i se substitueixen les teules que cal; a les façanes, es

Entorn immediat i el seu tractament posterior, amb una vorera perimètrica. Fotos: A. Arribas, SPAL, 15.03.2006; A. Rius, SPAL, 24.04.2007.

Pati interior (esquerra) i exterior (dreta) de l'antic cementiri amb gespa. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 27.06.2006; A. Rius, SPAL, 31.10.2007.

D'esquerra a dreta: vorera de pedra a l'entorn del nou cementiri; i paviment i canalització d'aigua al peu de la torre del cementiri. Fotos: A. Rius, SPAL, 24.04.2007; 07.06.2007.

A l'esquerra, estat de l'església amb un porxo, i de la plaça, el 21 d'octubre de 1917. Foto: SCCM-SPAL. A la dreta, l'església amb el porxo a mig desmuntar i la plaça convertida en un camp de conreu. Foto: J. Francés, SCCM-SPAL, 1959.

Estat de l'església i la plaça després de les intervencions de l'SCCM, sota la direcció de Camil Pallàs, entre 1968 i 1977. Foto: J. Francés, SCCM-SPAL, 13.05.1985.

revisen i repinten els elements metàl·lics, es revisen les prelàpides dels nínxols inutilitzats, i es netegen els vidres de tancament del museu; es comprova exhaustivament el funcionament de la instal·lació elèctrica; pel que fa a la xarxa de desguàs, es neteja el conjunt de marbre de l'ossera; a l'exterior, s'escombren els paviments i s'hi col·loca graveta, i s'arrenquen les herbes dels murs i les herbes i plantes de l'entorn, segons el criteri dels tècnics; al museu, es treu la pols i es netegen els vidres dels plafons informatius, les vitrines i l'urna que conté la maqueta, i es neteja el paviment. Cada setmana es reguen els xiprers i cada dia es ventila el museu (aquestes dues tasques les fa l'Ajuntament).

Obres de l'urbanització de la plaça de l'Església (setembre 2003 - gener 2005)

La plaça de l'Església, tal com es trobava a la primavera del 2002, era fruit de la remodelació duta a terme entre 1968 i 1977 pel nostre Servei, aleshores dirigit per l'arquitecte Camil Pallàs. La zona de l'accés a l'Ajuntament, en canvi, era un espai molt menys consolidat ubanísticament, originat arran de la construcció de la nova casa consistorial.

L'obra realitzada pel Servei durant el període 2003-2005 va abastar l'àmbit de la plaça de l'Església i el carrer d'accés de ponent. La zona de l'Ajuntament no es va tocar, encara que sí que es va fer un projecte d'urbanització.

La cota d'ús de la plaça es va rebaixar en uns 50/60 cm (segons el punt). Amb aquesta operació, el salt que hi havia entre la plaça i l'interior de l'església va quedar anul·lat. El mateix efecte es va produir en les entrades de l'edifici de ponent, on els nivells interior i exterior es van equiparar, podent-se reduir o eliminar les escales de l'entrada.

La modificació del nivell de la plaça, si bé afavoria l'accessibilitat als edificis i l'ús que s'hauria de fer de l'àmbit públic, comportava per contra certs conflictes amb les vores d'aquest espai. Els accessos (escales de tramuntana i carrer de ponent) es van haver de tallar i no arribaven a la plaça, el mur de contenció del talús nord va quedar descalçat, i les instal·lacions soterrades, com és obvi, van sortir a la superfície. Pel que fa als accessos, les escales es van allargar fins a la nova cota i el carrer de ponent va modificar el seu perfil lon-

gitudinal, quedant amb un pendent més pronunciat però a un nivell més proper a les cotes interiors dels edificis. El mur de contenció de la banda nord es va fer de nou. L'escassa instal·lació elèctrica existent es va conduir i protegir per dins de tubs de plàstic. La xarxa de sanejament es va refer tota, i es va aprofitar l'operació per recollir i conduir, de manera separada, les aigües pluvials i les residuals. La superfície de la plaça es va pavimentar amb lloses iguales a les que es van utilitzar en les obres del cementiri: una pedra sorrenca d'un to vermellós de mides 76 x 38 x 5 cm i acabat al tall de serra. Com a subbase es va estendre i compactar una capa d'uns 20 cm de graves, al damunt de la qual es va abocar una base de formigó d'uns 15/20 cm de gruix.

Les escales del marge de tramuntana es van continuar fins a la nova cota d'ús. Es van prendre per patró les existents i per fer els graons es van aprofitar les lloses que abans s'havien desmuntat de les escales de davant de l'església.

El carrer de ponent, un cop modificada la seva rasant, es va tornar a pavimentar amb les mateixes lloses que s'havien tret i reservat, per deixar-lo tal i com s'havia trobat. A sota, però, s'hi va posar una subbase de grava i una base de formigó.

El mur que suportava el talús de tramuntana (descalçat del tot, força malmès i probablement inacabat) es va acabar de desmuntar. Per substituir-lo, se'n va fer un altre, aquesta vegada seguint una traça diferent i més favorable a la nova concepció de l'espai i amb blocs de morter plens de formigó armat. Al seu davant i adossat a ell, es va aixecar una paret de pedra, d'uns 20 cm de gruix, treballada de manera diferent a les existents.

Quant a la instal·lació elèctrica, el cablejat existent sota terra, que estava situat a molt poca fondària i sense cap mena de senyalització ni protecció, es va protegir amb tubs de plàstic i formigó al damunt. A sota de la solera també es van deixar un conjunt de tubs i pericons de pas, com a previsió de la futura instal·lació d'enllumenat públic. Els projectors penjats de les façanes que il·luminaven la plaça i l'enllumenat ornamental de la façana de l'església ni es van tocar.

Pel que fa al sanejament, la claveguera existent es va haver de desmuntar i refer més ensota. En fer-

Maqueta del projecte de remodelació de les places de l'església i l'Ajuntament. Planta i detall de l'alçat de l'església. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 29.10.2003.

Diferents perspectives del resultat de la urbanització de la plaça de l'Església i el carrer de ponent. Fotos: A. Arribas, SPAL, 21.01.2005.

se de nou, es va optar pel sistema separatiu. Les aigües residuals s'evacuen ara per una claveguera de PVC-300 connectada a la xarxa en servei, mentre que l'aigua de pluja es guia i es recull en unes canals fetes *in situ* sota del paviment i es condueix a un nou conducte, igual a l'anterior, però només per aigües pluvials.

Projecte d'urbanització de la plaça de l'Església i de l'Ajuntament (maig 2005)

La proposta del projecte per a l'urbanització de la plaça de l'Ajuntament va consistir bàsicament en la creació d'una plataforma pavimentada, un àmbit consolidat urbanísticament al davant de la façana principal de la casa consistorial i que s'estendria a migdia de l'actual plaça de l'Església.

La nova plaça quedaria situada a un nivell intermedi entre la planta primera i la plaça de l'Església, i s'hi accediria, des de qualsevol d'aquests dos llocs, per mitjà d'escales i rampes.

La plataforma de la plaça quedava delimitada per uns murs de contenció de formigó armat que es revestirien amb fàbrica de pedra. El mur que s'estenia paral·lel a la façana de llevant de l'Ajuntament es continuaria amb el mateix tipus d'acabat sense revestir-lo.

La caixa formada pels murs s'ompliria de terres compactades. Al damunt, s'hi abocaria grava i després formigó armat per aconseguir una base ferma per al posterior paviment: un enllosat de pedra sorrenca de color vermellós de 86 x 38 x 3 cm igual al que s'havia anat col·locant en les intervencions fetes fins al seu moment. Les escales situades a tramuntana i la rampa de llevant, que pugen de la plaça de l'Església, s'acabarien amb el mateix material.

L'aigua de pluja s'evacuaria per mitjà d'una canal feta *in situ* sota el pla de paviment i connectada a la xarxa general d'evacuació d'aigües pluvials. L'aigua s'hi escolarà entre les peces especials de 38 x 38 situades en l'aiguafons de la superfície.

La il·luminació general es resolia amb un sol element: una columna cilíndrica d'acer galvanitzat de la qual s'hi penjaven quatre projectors equipats amb làmpades d'halogenurs metàl·lics. Com a

Projecte d'urbanització de la plaça de l'Església i de l'Ajuntament de Castellnou de Bages. Estat al maig de 2002. Planta. Autor: A. Barcons. Dibuix: N. Rentería. SPAL, maig de 2005.

Projecte d'urbanització de la plaça de l'Església i de l'Ajuntament de Castellnou de Bages. Estat al maig de 2005. Planta. Autor: A. Barcons. Dibuix: N. Rentería. SPAL, maig de 2005.

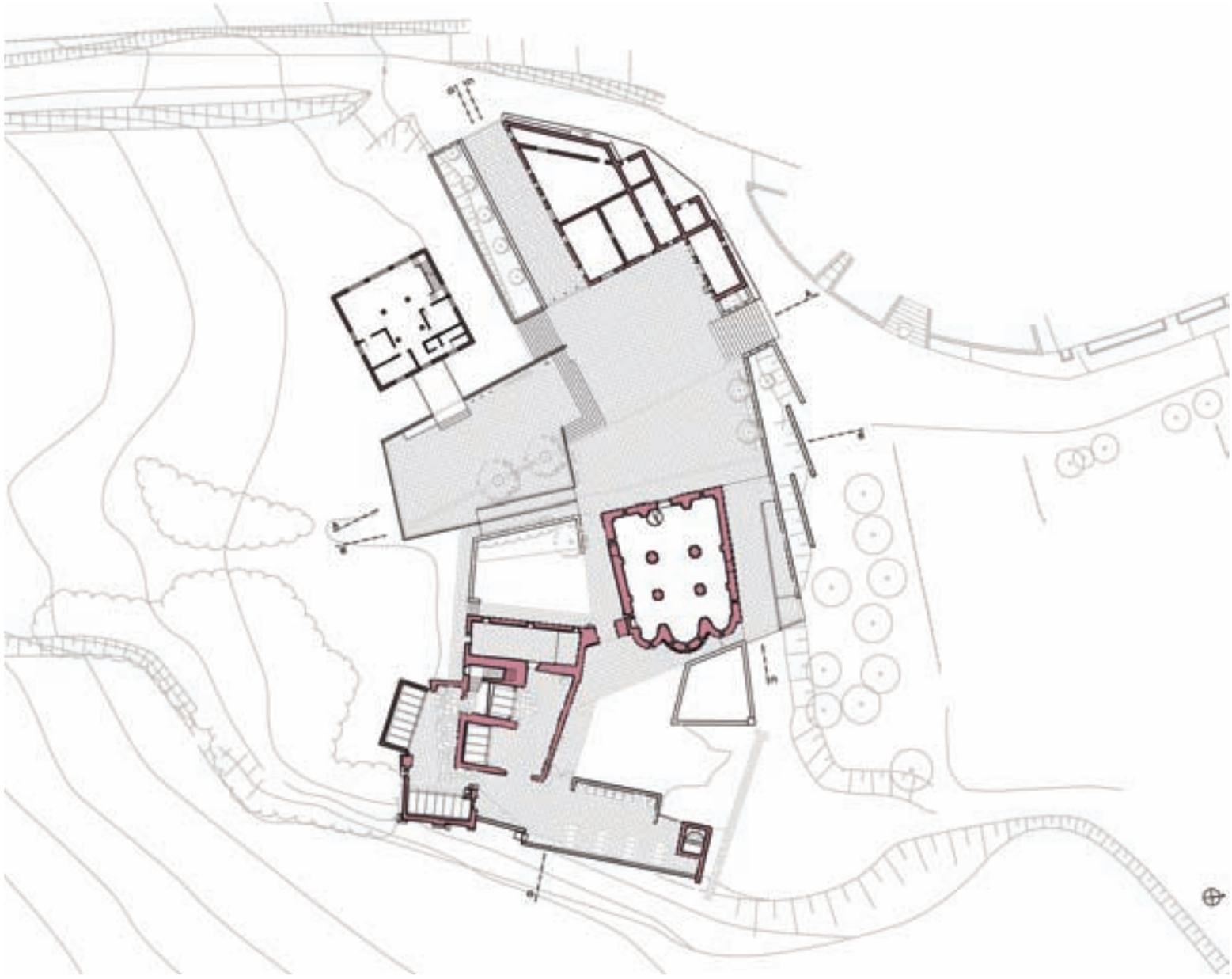

Projecte d'urbanització de la plaça de l'Església i de l'Ajuntament de Castellnou de Bages. Proposta. Planta. Autor: A. Barcons. Dibuix: N. Rentería. SPAL, maig de 2005.

complement, es disposaven uns petits punts de llum en llocs singulars: les rampes, les escales i sota els dos arbres de la plaça.

D'altra banda, calia consolidar el marge que hi ha entre la façana nord de l'Ajuntament i el carrer d'accés de ponent, i es construïrien quatre murs (de diferent alçada) per tal de contenir-lo i delimitar-lo. En el seu extrem de llevant i a tocar del mur de contenció de formigó, s'hi disposarien unes escales per relacionar les places amb el nivell de la planta baixa de la casa consistorial.

Per acabar, la zona entre la façana nord de l'Església i l'aparcament de vehicles també s'ordenaria. Aquest sector és l'únic de l'entorn del temple que no estava pavimentat i això era una de les causes dels problemes d'humitat que patia l'edifici. Per això es proposava pavimentar la franja de terreny que quedava entre la façana nord i el marge. Per suportar el talús, es construïria un mur de contenció revestit amb pedra. Finalment, i per tal de comunicar les dues zones (aparcament i places), es construïria una rampa adossada al mur esmentat.

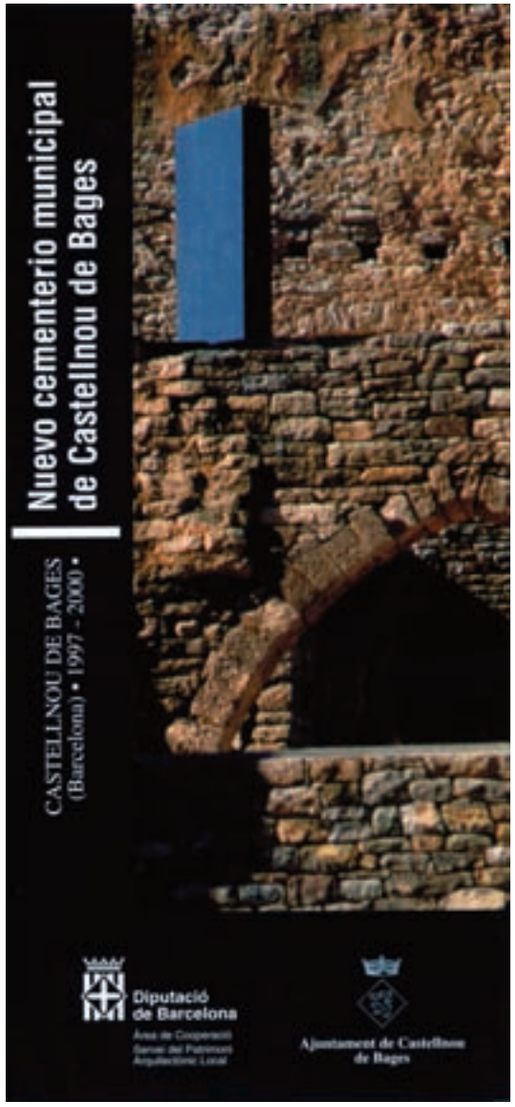

Tríptic informatiu del nou cementiri municipal de Castellnou de Bages. SPAL, octubre 2000.

Bibliografia

Bassas Carné, J. *Manual de manteniment*. Arxiu Documental SPAL, agost de 2001. [Inèdit]

Bassas Carné, J.; Elizondo Cocolina, A.; Rovira Pey, J. *Informe referent a la làpida trencada del cementiri de Castellnou de Bages.* Arxiu Documental SPAL, maig de 2003. [Inèdit]

De los Cobos Sanjurjo, J. L.; Elizondo Cocolina, A.; Rovira Pey, J. *Cementiri municipal de Castellnou de Bages: informe de seguiment.* Arxiu Documental SPAL, agost de 2003. [Inèdit]

González Moreno-Navarro, A. «Nou cementiri municipal i església parroquial». *Conservació preventiva: última etapa. Memòria SPAL 1999-2001*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, maig 2006, p. 73-86.

González, A.; Díez, M. *Nou cementiri municipal de Catellnou de Bages. 1997-2000*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Ajuntament de Castellnou de Bages, octubre 2000. [Opuscle]

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Osona

Municipi: Centelles

Localització: Carrer Nou, 15. Constitueix l'accés principal al nucli antic de la població.

Tipus: Torre-portal de defensa d'un nucli urbà tancat per un recinte murat; pel costat est se li adossa la Casa de la Vila.

Època: Torre-portal: Mitjan segle XVI. Casa annexa: segle XVIII.

Treballs anteriors de restauració:
1919: Jeroni Martorell, arquitecte director del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona (SCCM), va fer desmuntar la teulada de la torre per tal de recuperar la forma emmerletada i va obrir als murs laterals uns portals amb llindes per al pas exclusiu de vianants, reservant el portal central per al trànsit rodat. El 1986, quan era president de la Diputació Antoni Dalmau, el mateix servei, sota la direcció de l'arquitecte Antoni González, va tornar a intervenir per restaurar l'edifici. El criteri va ser de respecte total a l'obra de Martorell, és a dir, es va fer "una restauració d'una restauració". Entre les obres realitzades, cal destacar la reparació i neteja dels elements constructius, ornamentals i de mobiliari de la primera restauració de Martorell. Es van substituir els arrebossats i estucs de la torre i es va arrebossar i estucar la façana de la casa contigua. L'acabament de les obres va tenir lloc el 4 de setembre de 1988, amb l'assistència de nou president de la Diputació, Manuel Royes i del diputat de Cultura, Jordi Labòria.

Ús primitiu i actual: Torre: saló de sessions. Casa annexa: habitatge. A partir del 1928: Casa Consistorial. Ús actual: Saló de sessions i dependències municipals.

Propietat: Diputació de Barcelona

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL). Diputació de Barcelona.

Síntesi: Tractament de les humitats detectades. Reparació de l'estuc (repicat de les dues façanes i reposició de l'estuc). Recobriment del capçat dels merlets amb planxa de zenc.

Data: 2006-2007

Obres de manteniment:
Arquitecte: Joan Closa Pujabet
Aparellador: Jaume Bassas Carné
Constructor: Construccions Cophro, S.A.

Textos del capítol

Maria-José Sureda Berná

Columna esquerra. A dalt, les humitats i altres danys de la part superior dels paraments de la façana principal. Foto: J. Rovira, SPAL, 02.011.2004; al centre, la façana sud del portal abans de la intervenció. Foto: J. Closa, SPAL, 23.05.2007; a baix, una part despresa del revestiment vell del portal. Foto: J. Closa, SPAL, 30.05.2007.

Columna dreta. A dalt, l'escut de Centelles i els merlets després de la restauració. Foto: M. Baldomà, SPAL, 06.09.2007; a baix, els merlets protegits amb planxa de zenc. Foto: M. Baldomà, SPAL, 06.09.2007

Crònica de les obres de manteniment

El 10 de maig de 2006, va ser aprovada una proposta del cap de l'SPAL, en relació als treballs de "Tractament de les humitats detectades al Portal de Centelles", dins de la col·laboració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, amb l'Ajuntament de Centelles. Aquests treballs van consistir en el recobriment del capçat dels merlets amb planxa de zenc.

El 26 de gener del 2007, va ser aprovada la proposta referent als treballs de "Reparació de l'estuc del Portal de Centelles". Els treballs van consistir en el repicat d'estuc malmès de les façanes i en l'aplicació d'un de nou, de calç i marbre, de color igual que l'anterior.

El 21 d'abril de 2008, es va aprovar la tercera proposta per part del cap del servei, corresponent als treballs de "Reparació dels paraments sud i superiors del portal de Centelles", consistents en el repicat de l'estuc existent, neteja del parament per garantir una correcta adherència dels morters, aplicació d'una capa de preparació de morter mixt i estesa de capa d'estuc de calç amarada amb sorra i pols de marbre i acabat planxat. També es van protegir els elements de pedra motllurada, com l'escut que presideix la façana principal i la finestra en arc conopial de la façana posterior.

Bibliografia

González, A. Lacuesta, R.; López, A. "Portal i casa de la vila. Centelles". *Com i per a qui restaurem. Objectius, mètodes i difusió de la restauració* monumental. Memòria 1985 -1989. SPA, Diputació de Barcelona. 1990 (229-239).

Lacuesta, R.; González, A. *Restauració del portal i la Casa de la Vila de Centelles (Osona)* [Tríptic]. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 1988.

González, A. Lacuesta, R. *El portal de Casa de la Vila. Centelles.* [Opuscle]. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Ajuntament de Centelles. [1997].

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Berguedà

Municipi: Cercs

Localització: S'arriba a Pedret des de Berga. De la plaça de Gernika surt, en direcció est, un camí asfaltat que hi mena després de travessar el pont medieval de Pedret.

Tipus: Església de tres naus amb capçalera de tres absis.

Època: Primer temple d'una nau, del segle IX; ampliació a tres naus al segle X. Transformacions als segles XIII i XVIII.

Treballs anteriors de restauració: 1989-1995. Estudis històrics (recerca arqueològica –excavació, 1989-1992–, estudi de les fonts documentals, d'història de l'art i d'història de la construcció), anàlisi fisicoconstructiva. Obra: 1992-1995. Restauració de l'església i masia annexa amb restes d'un antic cenobi, i ordenació de l'entorn. Recuperació de les pintures murals. (veg. *Memòria SPAL 1993-1998*).

Ús primitiu: Culte religiós

Ús actual: Culte catòlic un dia l'any. Concerts ocasionals. Visita pública organitzada.

Propietat: Ajuntament de Berga

Protecció: Monument Històric Artístic des de 1931.

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

Síntesi: Treballs periòdics de manteniment (reparació de la teulada, sanejament dels murs, manteniment de la gespa de l'entorn...). Recuperació de les pintures murals (restauració i reproducció). Construcció a l'entorn de dues cambres soterrades que contenen instal·lacions.

Data: 1995- 2008

Obres de manteniment:
Arquitecte: Antonio Elizondo Cocolina
Aparellador: Antoni Rius Erill
Constructor: Fernando Guitart. Pendís, SL.
Recuperació de les pintures murals: Emili Julià (1997), Anna Cusó (2005)

Textos del capítol

Marisa Díez, Raquel Lacuesta

Des de l'any 1995 es duen a terme treballs periòdics de manteniment, com la reparació de la teulada, el sanejament dels murs i el manteniment de la gespa de l'entorn. Fotos: A. Rius, SPAL, 05.11.2008.

Crònica de les obres de manteniment

Des que el 1995 va acabar el procés de restauració de l'església, per conservar l'edifici en bon estat d'ús i funcionament s'hi han anat fent inspeccions periòdiques i executant les operacions de manteniment i millora pertinents, així com les reparacions dels elements i subsistemes d'aquest edifici que s'han malmès pel desgast del seu ús ordinari o per causa sobrevinguda.

Com a feines més específiques, el 1998, simultàniament als treballs d'instal·lació a la teulada de les plaques fotovoltaiques (veg. *Memòria SPAL 1993-1998*), es va construir a l'exterior una petita cambra per instal·lar-hi serveis complementaris. Es va situar al costat del campanar exempt, a tocar de la ja existent, la qual contenia el grup electrogen que generava energia elèctrica, i que ara queda com a alternativa a la funció de instal·lació fotovoltaica. A la nova cambra es van situar els elements i mecanismes necessaris per al funcionament de la instal·lació fotovoltaica existent i un petit lavabo. Per a la construcció d'aquestes cambres, es va aprofitar el mur de contenció de terres existent.

També es va sanejar el coronament exterior, fet de lloses de pedra, dels murs entre els quals se situa la teulada de la nau central, la nau nord i el porxo, així com la part de l'arrebossat dels murs en contacte amb aquest coronament. L'actuació va dur-se a terme per corregir els desperfectes causats per la humitat. Aquesta és també la causa dels danys produïts a les pintures murals de l'absis nord i central, que van haver de ser reparades el mateix 1998, per treure'n les humitats.

El 2005 va tenir lloc una altra actuació per a consolidar les pintures murals originals romàniques de l'arc triomfal, deteriorades per la filtració d'humitat des de l'exterior i, d'altra banda, es va haver de fer la consolidació i reintegració de les pintures romàniques reproduïdes a l'absidiola sud que, malgrat ser recents (fruit de la restauració feta per l'SPAL el 1995), presentaven una alteració greu.

Procés de conservació de les pintures

Pel que fa a les pintures de l'arc triomfal s'observaven les patologies següents: aparició d'eflorescències salines; desplacaments i bòfegues de la capa de preparació de la pintura; despreniment de la capa de pintura del seu suport, i rentat i despreniment de la capa pictòrica d'alguna de les reintegracions fetes en la restauració de 1995. Al costat dret de l'arc triomfal i sobre l'obertura que dóna accés a l'absidiola sud hi havia restes de pintures originals amb un estat de conservació especialment preocupant, ja que es donava de forma generalitzada la separació de la capa pictòrica del morter de suport. Possiblement aquestes pintures en més d'una ocasió van quedar amarades d'aigua, i en eixugar-se es van produir contraccions importants.

Respecte a la intervenció en les zones amb restes de pintures originals, es van dur a terme aquestes operacions: neteja mecànica de la superfície amb paletines suaus i aspirador, amb una potència de succió controlada; dessalatge, retirant mecànicament les sals cristal·litzades en la superfície amb paletines i aspirador; reompliment de les bòfegues i fixació de les parts desplacades mitjançant l'aplicació d'un morter hidràulic per injecció; bisellament de les llacunes i vores dels fragments, i reompliment amb un morter de calç, sorra i pols de marbre (1,2,1); finalment, fixació de la capa de pintura al seu suport amb l'aplicació d'una resina acrílica (Paraloid B-72) al 5% en toluè.

En algunes de les zones reintegrades que també es van veure alterades pels efectes de les variacions d'humitat, el procés seguit va ser el següent: neteja mecànica de la superfície; dessalatge; sanejament de les zones clivellades i despreses del suport (es tractava bàsicament d'una pel·lícula de morter que tenia el color i textura igual que la base original; estava aplicat sobre una altra capa de morter de color blanc, aquesta en bon estat); reintegració volumètrica de les llacunes (es va aplicar un morter de característiques similars a l'aplicat l'any 1995; es tracta d'un estuc ja preparat barrejat amb pols de marbre blanc i tenyit amb pigments de terra per aconseguir el mateix to i textura que les reintegracions antigues); i reintegració de les línies de color vermell que emmarquen la greca per seguir el mateix criteri utilitzat en tot l'espai (amb aquesta finalitat es va donar la capa de color amb aquarel·les aplicades amb la tècnica del puntillisme, facilitant l'efecte de zones amb més transparència o densitat de color).

Respecte a les pintures de l'absidiola sud, s'hi observava un procés d'alteració de les pintures: zones clivellades separades del morter de suport, amb alguns despreniments, i zones de pèrdua que afectava tots els colors però especialment el verd fosc i l'ocre. Es tractava de concentracions de petites llacunes que deixaven veure el color blanc de la base. La pèrdua de la capa pictòrica era total. En les mateixes àrees hi havia també la concentració de pintura separada del suport, en forma de bòfega.

Per tant, les pintures estaven en unes condicions molt fràgils. La primera part de la intervenció va ser destinada a la consolidació, que va consistir, d'una banda, a fixar les vores de les llacunes i de les fissures del clivellat amb Paraloid B-72 al 5% dissolt en toluè, i, d'altra banda, a fixar de nou les bòfegues al morter de suport, amarant les pintures amb la mateixa resina acrílica i pressionant de forma controlada fins a recuperar la posició inicial.

Un cop assegurada la integritat de les pintures es van reintegrar les llacunes. Amb aquesta finalitat es van utilitzar aquarel·les per donar color al morter blanc de base, tal i com s'havia fet en la primera intervenció de consolidació després de realitzar les pintures.

Actuacions prescrites en el Manual de Manteniment

Les tasques periòdiques que cal dur a terme a l'església, segons el document, són les següents: Cada deu anys, la inspecció general dels fonaments. Cada cinc anys, la inspecció general de l'estructura vertical i horitzontal, així com la renovació, a l'interior, dels tractaments de protecció i acabat de la fusta estructural dels sostres de les naus i torre-campanar amb vernís. Cada dos anys, la renovació dels tractaments de protecció i acabat de les fusteries del porxo i la porta i, a l'interior, la inspecció de l'estat dels murs, sostres de les naus, absis i absidioles, bancs d'obra i graonat, així com la inspecció de les pintures murals (fragments de les originals i reproduccions). Cada any, la inspeccio de l'estat dels materals i neteja general de la coberta, així com la inspecció dels murs de carreus, rejuntats i finestres d'alabastre; també cal fer-hi un cop l'any

L'any 2005 va tenir lloc una actuació per consolidar les pintures murals romàniques originals de l'arc triomfal, deteriorades per la filtració d'humitats, i, també, es va haver de fer la consolidació i reintegració de les pintures romàniques reproduïdes a l'absidiola sud que, malgrat ser recents del 1995, presentaven una alteració greu. Fotos: A. Rius, SPAL, abril-maig de 2005 i 05.11.2008.

Església de Sant Quirze de Pedret. Cercs

En el Manual de Manteniment s'estableix que cada any es faci una inspecció general de la coberta, murs i interior de l'església; cada dos anys la renovació dels tractaments de protecció i acabat de fusteries i, a l'interior, inspecció de l'estat dels murs, sostres de les naus, absis i absidioles, així com de les pintures murals. Cada cinc anys es porta a terme la inspecció general de l'estructura vertical i horitzontal, i cada deu anys, la inspecció general dels fonaments. Fotos: A. Rius, SPAL, 06.05.2005; M. Baldomà, SPAL, 06.06.2006.

Opuscle explicatiu de la restauració de l'església de Sant Quirze de Pedret. SPAL, reedició 2011.

la neteja general de l'interior de l'església amb aspirador i la comprovació del funcionament de la instal·lació fotovoltaica. Cada sis mesos, cal greixar els ferratges de les fusteries de les façanes i, als espais exteriors, inspeccionar l'estat dels murets de contenció de terres de la zona de terrasses, de l'enjardinament i del campanar metàl·lic i les làpides; també cada sis mesos es neteja la placa solar i es comprova l'estat general de la xarxa. Cada tres mesos es neteja i s'arrenja l'entorn, i es comprova l'estat dels cartells indicadors i d'orientació. Un cop al mes, a l'interior, es treu la pols i es netegen els plafons informatius juntament amb el moble expositor de fullets i altres publicacions. A més, puntualment i fora de la periodicitat establerta, després de circumstàncies meteorològiques molt adverses cal fer la inspecció general dels fonaments, de l'estructura vertical i horitzontal i de les cobertes, així com la inspecció dels murs i sostres de l'interior de l'església, i de les pintures murals. Igualment, en aquestes circumstàncies, cal inspeccionar l'estat dels espais exteriors i de la instal·lació fotovoltaica.

Bibliografia

Cusó, A.; Anglada, M.; Burgaya, B. *Informe de conservació de les pintures de Sant Quirze de Pedret, 2005*. Arxiu Documental SPAL, juliol de 2006. [Inèdit]

González Moreno-Navarro, A. «Església de Sant Quirze de Pedret. Cercs-Berga». *La restauració objectiva (Mètode SCCM de restauració monumental). Memòria SPAL 1993-1998*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 1999, p. 137-158.

González, A.; Lacuesta, R.; Carrasco, M. A. *Església de Sant Quirze de Pedret. Cercs (Berguedà). Segles IX-X*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1a ed. 1999; reedició, 2011. [Opuscle]

Gràcia Suñé, M. *Església de Sant Quirze de Pedret. Cercs. Berguedà. Manual de Manteniment* . Arxiu Documental SPAL, juny 2007.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Berguedà

Municipi: Cercs

Localització: Creua el riu Llobregat en el camí d'accés a l'església de Sant Quirze de Pedret. Des de Berga, de la plaça de Gernika surt, en direcció est, un camí asfaltat que arriba al pont.

Tipus: Pont de pedra en forma d'esquena d'ase, amb quatre arcs de mides desiguals, el principal apuntat i els altres de mig punt.

Època: Segles XII-XIII; arc ogival central, segle XV; reparacions durant els segles XVI, XVII i XVIII.

Treballs anteriors de restauració: Recerca arqueològica (excavació: 20 de març - 9 de maig de 2000), estudi de les fonts documentals, estudi historicoconstructiu i estudi fisicoconstructiu. Obra: Consolidació dels paraments i restauració de la caixa del pont; acondiciament de l'entorn (2000-2001) (veg. *Memòria SPAL 1999-2001*).

Ús primitiu: Pas de vehicles i vianants

Ús actual: Pas de vianants

Propietat: Ajuntament de Cercs

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona

Síntesi: Treballs periòdics de manteniment (neteja, arranjaments de l'entorn immediat del monument, reposició de morter i carreus a la caixa del pont). Altres intervencions, com ara substitució de l'ona metàl·lica de la tanca de protecció vial dels accessos per rodons de fusta.

Data: 2002-2008

Obres de manteniment:
Arquitecte: Antonio Elizondo Cocolina
Aparellador: Antoni Rius Erill
Constructor: Pendís Bagà, SL

Textos del capítol

Marisa Díez, Raquel Lacuesta

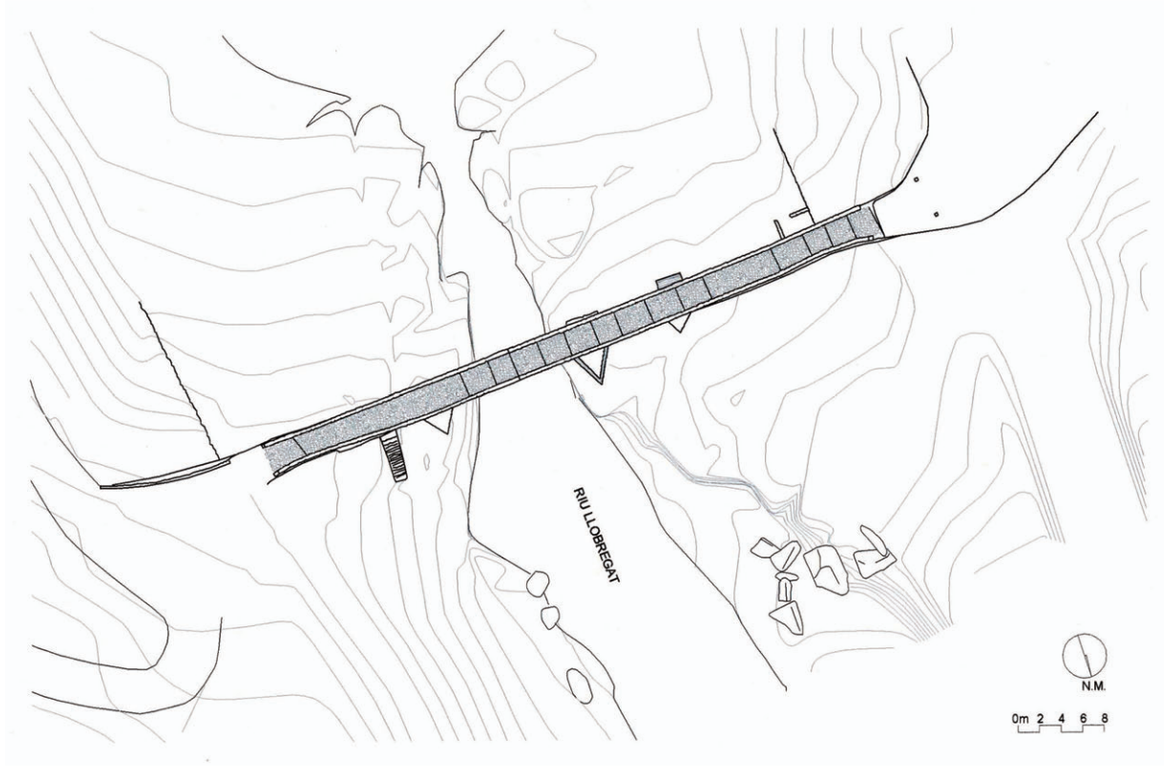

El pont de Pedret creua el riu Llobregat en el camí d'accés a l'església de Sant Quirze de Pedret. Planta i alçats. SPAL, 2002.

Crònica de les obres de manteniment

En el període que ressenyem s'han anat duent a terme els treballs periòdics pertinents, com ara reposició de morter i carreus a la caixa del pont, tasques de neteja, manteniment de la gespa, desbrossaments i arranjaments de l'entorn immediat del monument etc. A més, emmarcat en la tasca de difusió de les obres del Servei es va col·locar un cartell informatiu amb l'horari i dies de visita al monument a l'extrem del pont que serveix d'accés al camí que porta a l'església de Sant Quirze. D'altra banda, durant el procés de restauració del pont (2001), com a mesura de seguretat, s'havien col·locat unes tanques de protecció vial en els accessos del pont, que no eren protegits pels ampits de maçoneria i des d'on, per tant, hi havia risc de caiguda al riu; van ser tanques de doble ona, homologades, d'acer galvanitzat, sobre suport formigonat. Posteriorment, el 2005, i amb el criteri que aquestes tanques s'integressin de manera harmònica a l'entorn, l'ona metàl·lica de la tanca es va substituir per rodons de fusta, tractada a l'autoclau, i es va dissenyar una nova fixació per aprofitar els muntants de la tanca original i mantenir així la mateixa traça.

Actuacions prescrites en el Manual de Manteniment

Tot just es van acabar les obres de restauració del pont, es va redactar el Manual de Manteniment (2001) que, segons les característiques de la construcció, la situació i les condicions en què es trobava, prescriu que, per conservar-lo en bon estat d'ús i funcionament, s'han d'executar –i s'han executat– les operacions de manteniment obligatòries per normativa i/o prescrites al Manual. En passar cinc anys de les obres, es van inspeccionar els components vistos dels fonaments, que caldrà anar revisant amb aquesta periodicitat. Cada any es fa una inspecció general dels components de l'estructura, del paviment, dels drenatges, de la jardineria i de les tanques. Cada sis mesos es revisen les pilastres, els murs i les voltes (esquerdes i rejuntat), així com els ampits i els murets de contenció. També cada sis mesos es revisa el morter de rejuntat del paviment de la caixa del pont, i es netegen i revisen els drenatges (a la caixa hi ha diverses canals que evacuen directament sobre el

Des de l'any 2002 es duen a terme treballs periòdics de manteniment del pont. Fotos: A. Rius, SPAL, 23.11.2005,

riu, i a l'accés est hi ha un embornal al paviment connectat a un clavegueró enterrat que aboca a uns vuit metres aigües amunt. Pel que fa a la sega i el reg de l'herba que es va plantar als accessos del pont, es fa de manera moderada perquè aquesta zona plantada s'integri millor amb el paisatge de l'entorn (aproximadament, es rega un cop al mes entre maig i octubre i se sega un cop al mes durant tot l'any).

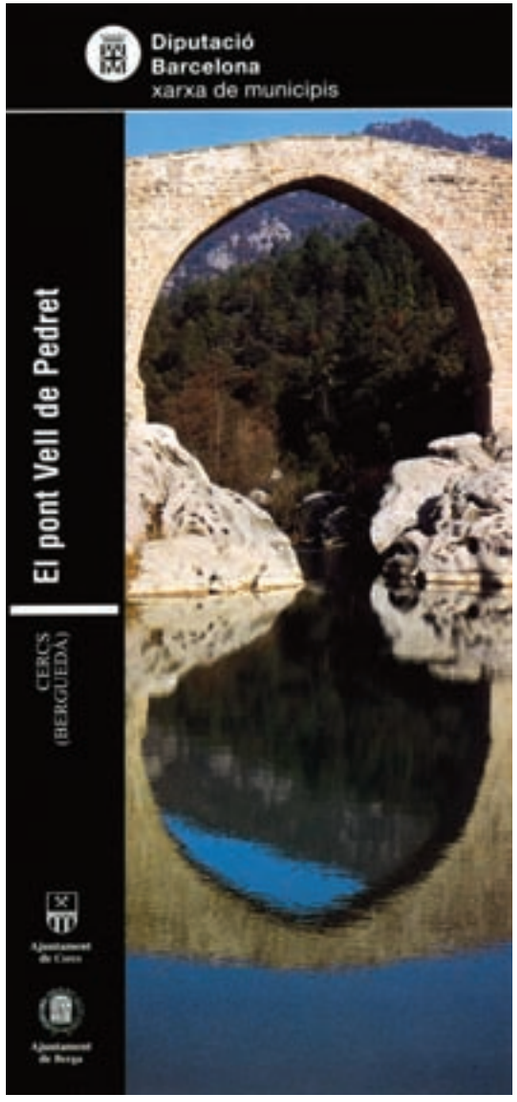

Opuscle de les obres de restauració del pont (2000-2001). Edició de 2007 i reedició de 2011.

Bibliografia

Lacuesta, R.; Vilamala, I. *Pont Vell de Pedret. Cercs (Berguedà)*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Ajuntament de Cercs; Ajuntament de Berga. SPAL, juliol 2001; reedició 2011. [Opuscle]

Moreno-Navarro, A. «Pont de Pedret». *Conservació preventiva: última etapa. Memòria SPAL 1999-2001*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, maig de 2006, p. 31-38.

Santolaria Castán, S. *Manual de Manteniment*. Arxiu documental SPAL, agost de 2001. [Inèdit]

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Osona

Municipi: Muntanyola

Localització: Carretera de Santa Eulàlia de Riuprimer a Muntanyola, quilòmetre 6.

Tipologia: Església d'una nau coberta amb quatre voltes el·líptiques rebaixades, amb capelles laterals. Campanar de planta quadrada

Època: Origen, segle X, segon temple, segle XII; reformes, segle XVII (Josep Morató, mestre d'obres).

Treballs anteriors de restauració:
1984-1992: Restauració de l'església revalorant la imatge barroca del temple (consolidació de l'edifici, reparació de la coberta i les façanes, restauració de les voltes, murs i cúpules de la nau i del presbiteri, agençament de l'entorn). Recuperació formal de la decoració (se'n conservava la major part en un estat acceptable) per aconseguir l'ambient original d'aquesta església rural concebuda i decorada durant els segles XVIII i XIX. També es van conservar els elements romànics d'una anterior construcció (dos capitells i un element lític decorat) que es van deixar a la vista dins d'una vitrina. Igualment es van restaurar aleshores el retaule i l'altar major, alguns elements escultòrics i pictòrics, i els vitralls. (Veg. *Memòria SPAL 1990-1992*).

1994-1999: Acabament de la restauració de les cinc capelles laterals amb els seus retaules i imatges (Sant Isidre, el Roser, el Santíssim, la Immaculada Concepció i Sant Sebastià), iniciada en el període 1990-1992; restauració d'una pintura a l'oli sobre tela amb el seu marc (capella de la Concepció); restauració de tres claus de volta esculpides en escaiola i d'uns marcs de quadres del segle XVIII, i col·locació en l'espai museístic del costat nord-oest, i restauració d'una caixabanc o arquibanc de fusta per guardar pal·lis litúrgics. (Veg. *Memòria SPAL 1999-2001*).

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

Síntesi: Treballs de neteja. Arranjament de l'entorn. Segellament de fissures. Restauració puntual de l'estuc. Pintura de les façanes oest i nord. Col·locació d'un canaló de desguàs a la coberta, amb baixants a les façanes est i nord. Cobriment dels reguerols de l'entorn de la façana oest de l'església amb sauló.

Dates: 2002-2008

Anàlisi material:
Informe EP/TEN: Cèsar Díaz Gómez. Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. Departament de construccions Arquitectòniques I. Universitat Politècnica de Catalunya. Instrumentació de fissures i anàlisi dels resultats: Joan Leiva Navarro, Joan Ramon Rosell Amigó, Laboratori de Materials de l'EPSEB. Cèsar Díaz Gómez. ETSAB. Universitat Politècnica de Catalunya.

Obres de manteniment:
Arquitecte: Antonio Elizondo Cocolina
Aparellador: Antoni Rius Erill
Constructor: Coprho SA (Granollers)

Textos del capítol

Marisa Díez, Raquel Lacuesta

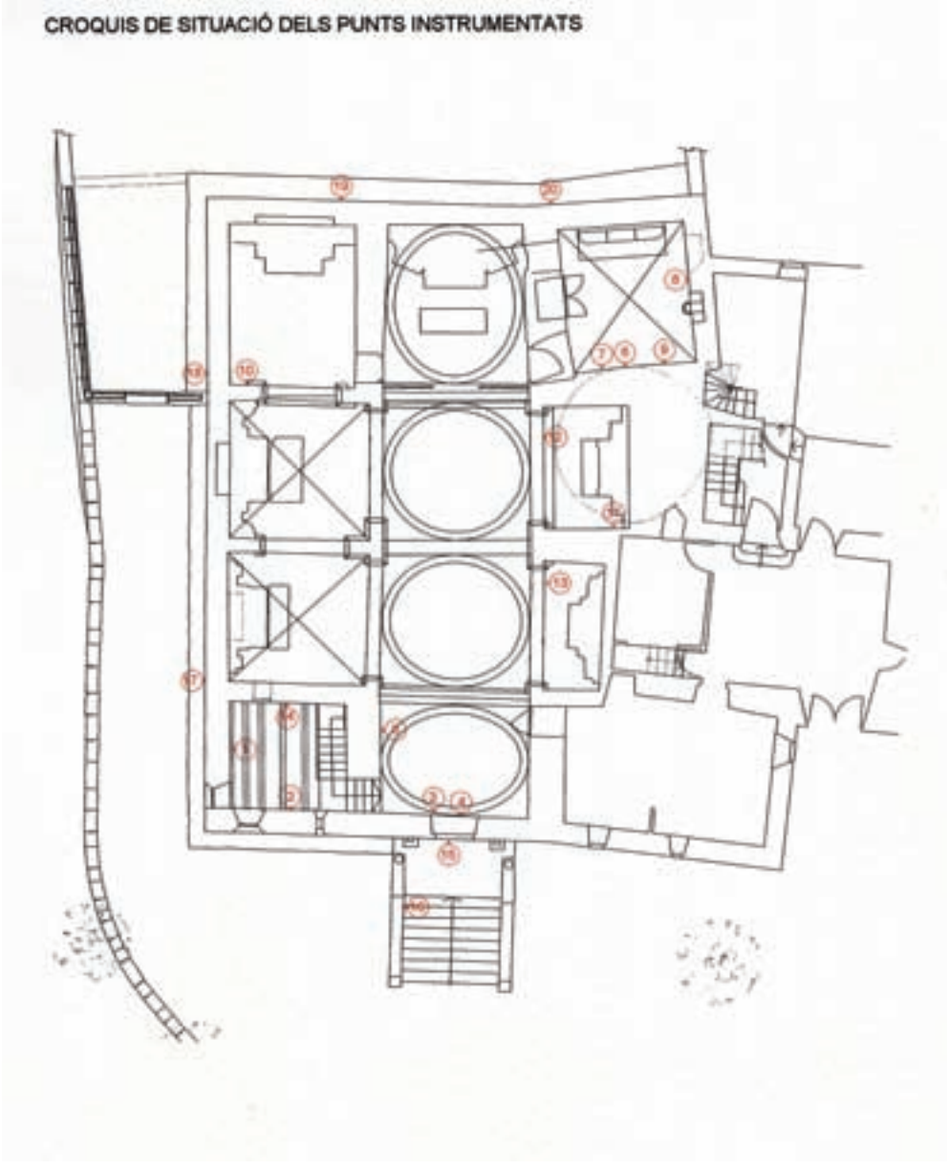

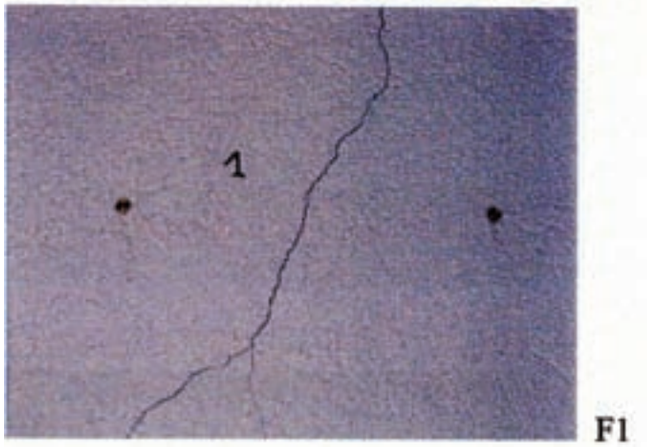

F1

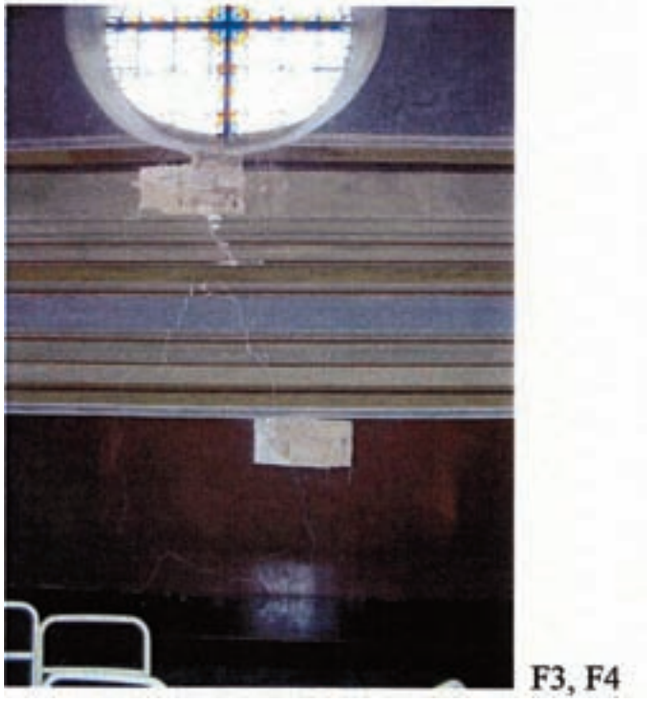

F3, F4

El desembre de 2001 l'informe EP/TEN, encarregat per l'SPAL al Departament de Construccions Arquitectòniques I de l'ETSAB, determinava les lesions més importants observades a l'església, fissures i esquerdes d'inclinació, tant a l'exterior (a totes les façanes) com a l'interior (als paraments dels murs, a les arcades i a les voltes). Al Laboratori de Materials de la mateixa universitat es va estudiar l'evolució dels possibles moviments de les fissures. Les causes, segons l'informe, es trobaven en els moviments diferencials experimentats per la fonamentació. Planta de situació i fotos de les fissures: J. Leiva, J. R. Rosell, C. Díaz Gómez, Laboratori de Materials de l'EPSEB, ETSAB, UPC. 21.06. 2002.

Crònica de les obres de manteniment

D'acord amb la metodologia que utilitza l'SPAL, transcorreguts deu anys des que s'acaben les obres es fa un estudi per conèixer l'estat del monument i l'evolució en el temps de les solucions adoptades en les obres de restauració i per valorar els resultats assolits. En el cas de l'església de Sant Quirze i Santa Julita, el desembre de 2001 es va enllestir el corresponent estudi *After Ten* (deu anys després de la restauració). S'hi analitzaven les lesions observades per determinar-ne les causes i, en conseqüència, es presentaven una sèrie de recomanacions sobre les actuacions, estudis i anàlisis a realitzar.

Respecte a les lesions més importants observades, hi havia fissures i esquerdes d'inclinació i gruixos diversos, tant a l'exterior (a totes les façanes) com a l'interior (als paraments dels murs, a les arcades i a les voltes). D'altra banda, les parts baixes dels murs presentaven taques de coloració més fosca que la resta del revestiment de les façanes i, en algunes zones, eflorescències i molsa.

Les causes fonamentals de la major part d'esquerdes i fissures, totes formades dins d'un període inferior a deu anys, es trobaven, segons l'informe, en els moviments diferencials experimentats per la fonamentació. Com que no es disposava de dades recents sobre l'activitat de les esquerdes, es recomanava, per poder-ne interpretar la dinàmica, començar una campanya de col·locació de diversos dispositius de mesura per obtenir informació sobre la seva activitat. Respecte a les humitats detectades a l'exterior, es recomanava revisar la solució de contacte amb el terreny de les bases de les façanes oest i nord per verificar la presència o no de sistema de drenatge i, en cas afirmatiu, revisar-ne i corregir-ne el funcionament. En cas que no n'hi hagués es recomanava la formació d'aquest sistema.

Detectades les fissures, la Diputació de Barcelona, a petició de l'SPAL, va encarregar al Laboratori de Materials de l'EPSEB de la Universitat Politècnica de Catalunya un estudi sobre l'evolució del possible moviment d'aquestes. Es van instrumentar 20 fissures, i se'n van col·locar a cada banda uns punts de referència de llautó. La presa de dades, que va ser mensual, i excepcionalment bimensual, es va realitzar amb un deformòmetre model Mercer, amb sensibilitat de lectura de 0,002 mm, entre el dia 21 de juny i el 17 de novembre de 2003. L'informe que contenia la informació sobre aquests moviments, expressats en uns gràfics, data de desembre de 2003. La interpretació d'aquestes dades de mesura figura en un informe del mateix Laboratori de Materials, del 6 de maig de 2004, on es va concloure que la magnitud nul·la o relativament escassa dels moviments detectats a la major part de les fissures, i l'absència de situacions qualificades com a crítiques, permetia avaluar com a prescindible una intervenció de reforç a curt termini a l'església. També s'aconsellava que s'iniciés un nou període de seguiment, ja que es va detectar que algunes de les fissures tenien un moviment addicional al deduïble del cicle tèrmic ambiental. S'hi indicava igualment que, per tal d'evitar els efectes erosius de l'aigua de pluja, convenia resseguir amb un segellat elàstic d'estanquitat les fissures que es marcaven a les façanes, prioritàriament les de prop de la rosassa i la porta principal d'accés. Els treballs preventius més urgents es van fer entre juny i setembre de 2006.

A més dels treballs de segellat de les fissures, també es va aprofitar per refer l'estuc en els punts on s'observaven forats produïts per actes vandàlics. Després es van pintar les façanes oest i nord, amb una capa d'imprimació i dues capes de pintura mineral a la calç ecològica. Tot plegat va constituir una actuació preventiva, a l'espera d'una reparació completa dels danys, que s'efectuaria quan es disposés de més dades, fruit d'un nou treball de seguiment previst, tal com aconsellava l'estudi esmentat. Precisament, per tal de continuar aquest seguiment, es van mantenir col·locats a les esquerdes estudiades els punts de referència de llautó que permetrien prendre noves dades de mesura quan s'efectués l'estudi.

Aprofitant que estaven muntades les bastides, es va situar, a la coberta de l'església, una canal de desguàs de coure per a la recollida d'aigües amb uns baixants que discorren per la façana nord i est, per solucionar el problema del drenatge.

Altres treballs de manteniment, fets entre 2007 i 2008, van ser els següents: es va refer la base d'una columna de fusta afectada per tèrmits; es van col·locar tubs de PVC als baixants de desguàs

Les humitats detectades a l'exterior es van corregir amb sistemes de drenatge i la col·locació de canals de desguàs. Fotos: A. Rius, SPAL. 20.10.2005.

de la teulada al rec existent a la façana est de l'església, i es va cobrir amb grava; es va repicar la clau de pedra de la porta i també el rejuntat de morter a la banqueta del baixant de la façana nord per igualar-ne el color; es van tapar els reguerols de l'entorn de la façana oest de l'església amb sauló, i es van segellar diverses esquerdes.

Bibliografia

Barcons Grau, A.; Rius Erill, A. *Restauració de l'entorn de llevant de l'església de Sant Quirze i Santa Julita de Muntanyola. Informe tècnic final*. Juliol de 2003. [Inèdit]

Díaz Gómez, C. *Informe EP/TEN relatiu a l'església de Sant Quirze i Santa Julita de Muntanyola*. Arxiu Documental SPAL, desembre de 2001. [Inèdit]

Díaz Gómez, C. *Instrumentació de fissures a l'església de Sant Quirze i Santa Julita de Muntanyola. Comentari dels resultats de les mesures efectuades durant el període juny/2002 a novembre/2003*. Arxiu Documental SPAL, maig de 2004. [Inèdit]

«Església de Sant Quirze i Santa Julita. Muntanyola». González Moreno-Navarro, A.; Castilla del Pino, C.; Fernández Alba, A. *Patrimoni: Memòria o malson? Memòria 1990-1992.* Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 1995, p. 143-154.

Leiva Navarro, J.; Rosell Amigó, J. R. *Instrumentació de fissures*. Arxiu Documental SPAL, desembre de 2003. [Inèdit]

«Retaules de l'església de Sant Quirze i Santa Julita. Muntanyola». González Moreno-Navarro, A. *Conservació preventiva: última etapa. Memòria SPAL 1999-2001*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 2006.

La façana de l'església durant els treballs de segellament de fissures. Foto: A. Rius, SPAL, 16.06.2006.

Les fissures de la façana es van resseguir amb un segellat elàstic d'estanquitat, prioritàriament les de prop de la rosassa i la porta principal d'accés. Es va aprofitar per refer l'estuc en punts on hi havia forats produïts per actes vandàlics. Després es van pintar les façanes oest i nord. També es va refer la base d'una columna del cancell afectada per tèrmits. Fotos: A. Rius, SPAL, 15 i 20.06.2006, 02.05.2007 i 09.04.2008.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Anoia

Municipi: Òdena

Localització: Al carrer de la Torre, enlairada en el turó del castell, pròxim a la carretera de Manresa a Igualada, a l'extrem NO de la població.

Tipus: Torre de defensa de l'antic castell, de traça gòtica i de planta poligonal per l'exterior i circular per l'interior.

Època: Primera referència documental del castell, any 986. Construcció de la torre, entre els segles XIII i XIV.

Treballs anteriors de restauració: Estudi històric del castell, restauració de la torre, reconstrucció parcial), endegament de l'entorn. (Veg. *Memòria 1985-1989*).

Estudis urbanístics:
Avanç d'estudi de desenvolupament urbanístic de les zones de revitalització de l'ús residencial (clau 5) i zona lúdico-paisatgística (clau 2), subzona 2B, dins l'àmbit del Pla Especial de Protecció del Turó del castell d'Òdena. Autor: Xavier Guitart, juliol 2007.

Ús primitiu: Torre de defensa

Ús actual: Talaia-mirador

Propietat: Ajuntament d'Òdena

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Diputació de Barcelona

Síntesi: Reparació de la base de suport de la torre del castell (consolidació estructural de la part central). Estudis històrics i excavació arqueològica. Treballs de desbrossament dels carrers del turó del castell amb control arqueològic, senyalització dels carrers i posada den valor del turó amb cartells informatius.

Fase 1: Mur de contenció (2002-2003; 2009-2010)

Anàlisi material
Fotografia: Montserrat Baldomà
Delineació i imatges informàtiques: Climent Simon, delineant projectista; Carlos Benéitez, estudiant d'arquitectura.
Topografia: Jordi Grabau
Estudi geotècnic: Batlle & Mascareñas

Verificació i prevenció
Estudi After Ten: Ignacio Paricio, arquitecte

Procés de projecte i obra
Arquitecte: Xavier Guitart Tarrés
Direcció executiva: Xavier Guitart, arquitecte; Josefina Gener, aparelladora
Col·laboradors: Joan Closa Pujabet, arquitecte; José Luis de los Cobos, aparellador.
Constructor: Joan Closa Serra
Data del projecte: 1999
Data d'inici de l'obra: 18 d'octubre de 2002
Data d'acabament de l'obra: 8 de juliol de 2003

Fase 2: Adequació del recinte i de la torre (2009-2010)

Projecte Bàsic i Executiu de Construcció d'una escala d'accés exterior a la Torre del Castell d'Òdena
Autora: Clàudia Sanmartí i Martínez, arquitecta; Cecília Sanjurjo Marquine, arquitecta tècnica.

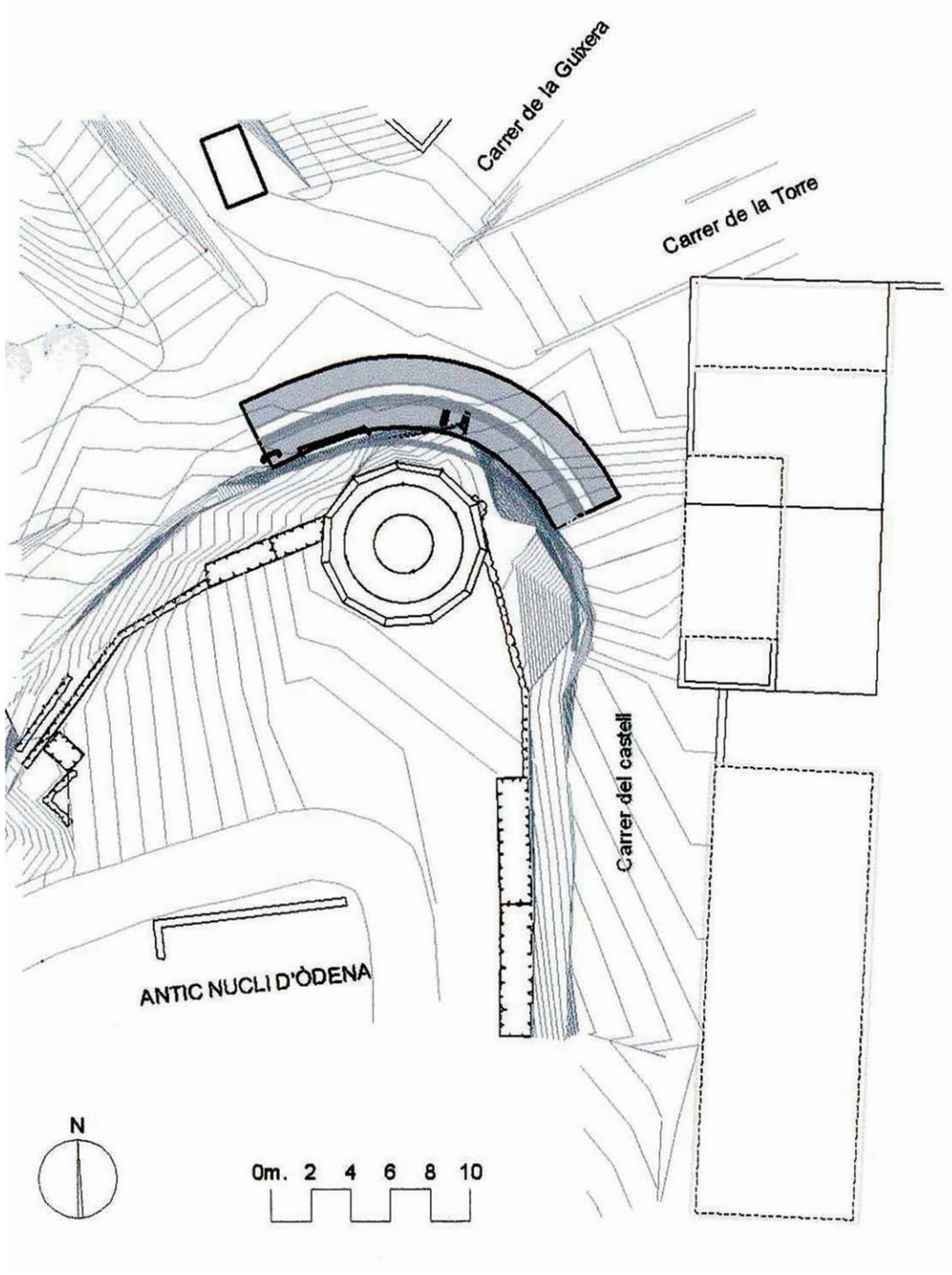

Projecte de reparació de la base de suport de la torre del castell. Autors: X. Guitart, arquitecte; J. Gener, aparelladora. 1999. Planta.

Data del projecte: maig de 2009
Inici de les obres: juliol de 2009
Acabament: desembre de 2009

Fase 3: Treballs especials (2010)

Control arqueològic: Àlvar Caixal Mata
Guió i disseny cartells informatius: Raquel Lacuesta, Àlvar Caixal Mata
Curs de formació del grup ocupacional: Antoni Barcons Grau, Àlvar Caixal Mata, Joan Closa Pujabet, David Galí Farré, Raquel Lacuesta, Josep Rovira Pey, Clàudia Sanmartí Martínez
Data: 2010-2011

Textos del capítol

Marisa Díez

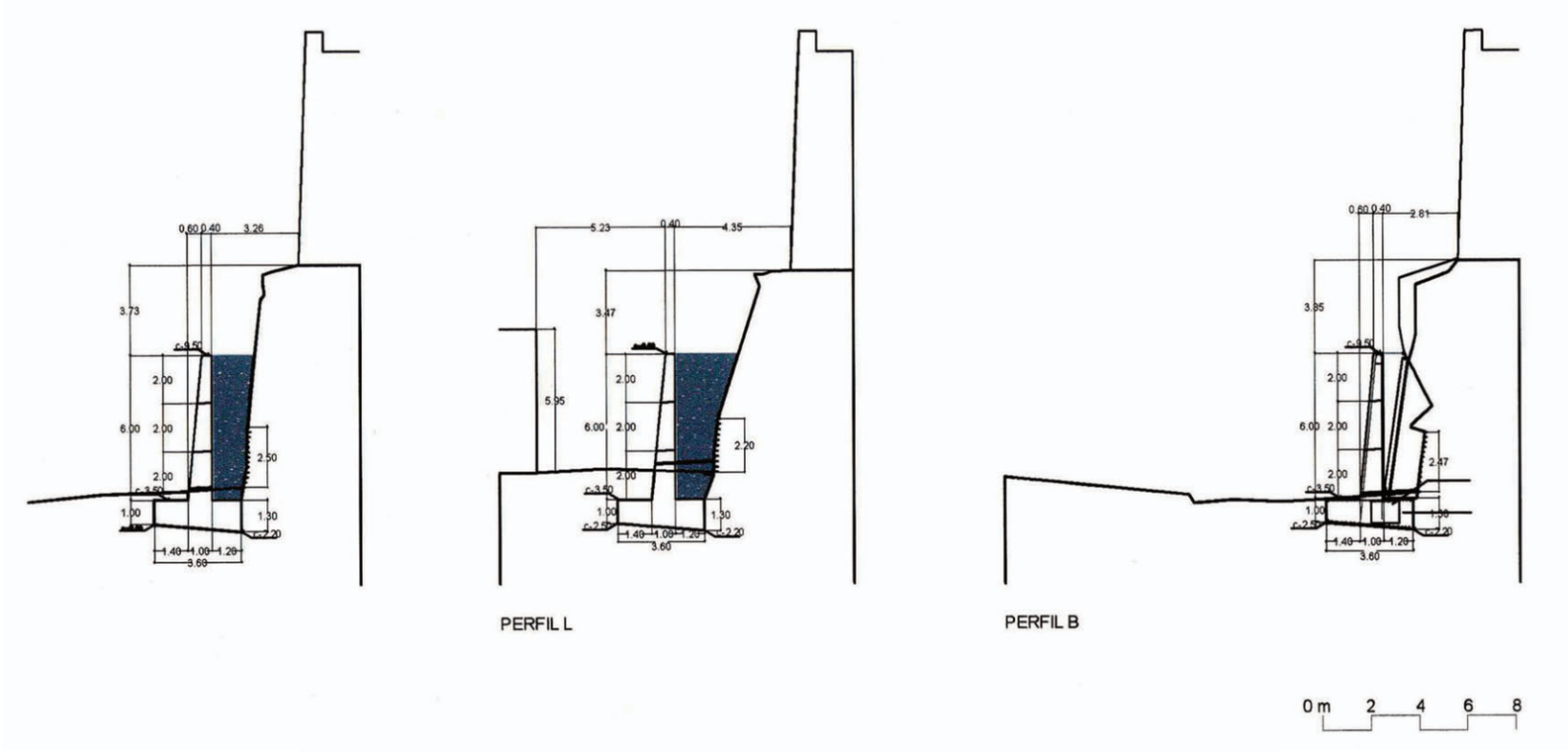

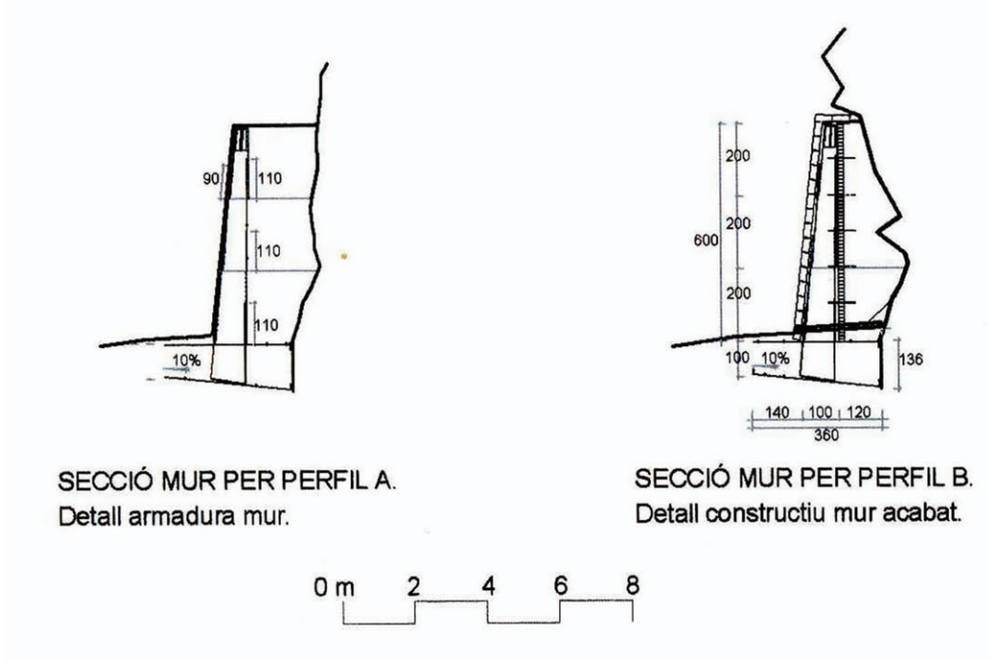

Projecte de reparació de la base de suport de la torre del castell. Autors: X. Guitart, arquitecte; J. Gener, aparelladora. 1999. Seccions del mur.

Per pal·liar la degradació del massís rocós i per consolidar l'estructura de la part central de la base de la torre, es va construir un mur de contenció de formigó armat autoportant. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 06.03.2003.

Crònica de l'actuació

El castell, del qual resta només una petita part de la muralla perimètrica i una torre de defensa que es trobava a prop de l'entrada del recinte fortificat, forma part actualment de la trama urbana del poble. Durant els anys 1985 i 1986 el Servei va dur a terme l'estudi històric i arqueològic del castell i la restauració de la torre, que es trobava en un estat de conservació molt precari, en un primer pas per a la recuperació del conjunt (veg. *Memòria 1985-1989*). Deu anys més tard, constatada la degradació que patia la base de la torre, segons l'informe *After Ten*" (abril1997), l'SPAL en va encarregar un estudi geotècnic, enllestit el maig de 1998, en què s'adverteix del perill de col·lapse. Entre juny i juliol de 1998, l'SPAL va portar-hi a terme treballs d'apuntalament del massís en perill de caiguda, i va col·locar una tanca de seguretat als peus de la base, per prohibir-hi l'accés, a fi de garantir la seguretat física de les persones en cas d'un eventual episodi de despreniment i/o col·lapse del sector extraplomat. El març de 1999 es va iniciar la redacció del projecte executiu que definiria el conjunt d'actuacions per reparar la base de suport de la torre del castell. Les obres es van desenvolupar entre el 18 d'octubre de 2002 i el 8 de juliol de 2003. A partir d'aquesta intervenció, el novembre de 2003 es van redactar unes normes de conservació i neteja per al manteniment en bon estat de la base de la torre.

D'altra banda, l'Ajuntament, amb la voluntat de resoldre una antiga demanda de la població pel que fa a la recuperació i revitalització del Turó del Castell, aturant així l'accelerada degradació paisatgística i de les preexistències històriques (al segle XX es produeix el desplaçament progressiu del nucli habitat, que es va traslladar als peus del turó), el març de 2006, va sol·licitar ajut tècnic i econòmic a la Diputació amb la finalitat que, a través de l'SPAL, s'iniciés un estudi parcial de desenvolupament urbanístic del Pla Especial de protecció del paisatge del Turó del Castell d'Òdena (que havia estat aprovat per l'Ajuntament el 3 de març de 1997, i per la Comissió Territorial d'Urbanisme de Barcelona, el 4 de juny de 1998). El novembre de 2006 es va formalitzar l'encàrrec per redactar l'estudi de desenvolupament sectorial urbanístic de les zones de revitalització de l'ús residencial i zona ludicopaisatgística, tot segregant-les de la resta de

zones definides dins l'àmbit del Pla Especial de Protecció del Turó del Castell d'Òdena. La finalitat de l'estudi era ordenar urbanísticament aquesta part del territori municipal (la torre de defensa del castell es troba en un dels àmbits d'estudi) desenvolupant sectorialment el Pla Especial pel que fa als usos residencial i ludicopaisatgístic. Alhora, facilitar la gestió urbanística, harmonitzant els recursos de la iniciativa privada-pública i assegurant, en tot moment, la protecció i conservació de les restes preexistents per tal de revitalitzar la memòria col·lectiva de la població.

Com a conseqüència de l'encàrrec de l'esmentat estudi l'SPAL va iniciar, el setembre de 2006, els treballs de prospecció, exploració física i excavació arqueològica, així com l'estudi documental de les restes històriques. Respecte a l'excavació, es va obrir un primer sondeig al pas de ronda, a tocar d'un dels pocs panys de l'antiga muralla que encara quedaven dempeus, i un segon sondeig a l'interior de les dependències que albergaven les antigues escoles i casa de la vila, part de les quals s'havien ensorrat els anys seixanta. Paral·lelament, es va iniciar la recerca d'informació i anàlisi del lloc, com a primera etapa per redactar la proposta d'intervenció urbanística.

Respecte a obres posteriors, que no corresponen al període recollit en aquesta Memòria, cal esmentar la construcció d'una escala exterior permanent d'accés a la torre, iniciada el juliol de 2009. Els antecedents d'aquesta actuació se situen en març de 2006, quan l'alcalde d'Òdena, Francisco Guisado Santano, sol·licità el suport tècnic i econòmic de la Diputació per a la realització d'aquests treballs. El febrer de 2009 la Junta de Govern Local aprovà la formalització del conveni amb la DB, en el marc de les actuacions del Pla de Concertació Xarxa de Barcelona Municipis de Qualitat 2008-2011, per a l'actuació directa corresponent a la realització dels treballs de l'escala d'accés per un import de 43.675 euros i de recuperació del nucli vell.

Descripció de les obres

Fase 1: Mur de contenció

Criteris

La base de suport de la torre de defensa anomenada de l'homenatge s'emplaça a l'extrem nord-est del turó del castell d'Òdena. Hi convergeixen els carrers de la Torre, de la Guixera, el camí d'accés a la riera d'Òdena i el camí de ronda perimetral que delimita la base del turó del castell.

L'objectiu de l'actuació era la consolidació estructural de la part central de la base de la torre del castell, considerant les sol·licitacions del massís, el seu comportament geomecànic, la valoració del grau d'estabilitat, les causes dels desequilibris i, finalment, plantejant les solucions tècniques necessàries per tal de neutralitzar les causes d'inestabilitat. Els criteri bàsic seria la restitució de les condicions fisicomecàniques de la base de suport de la torre a fi d'aconseguir-ne l'estabilitat, el manteniment i, alhora, la integració paisatgística.

Atesa la degradació del massís rocós i la precària estabilitat del sector extraplomat, calia plantejar una intervenció que no generés vibracions que afectessin negativament l'equilibri del talús. D'altra banda, el possible risc de despreniments, i la necessitat de garantir la seguretat en la fase d'execució, feia plantejar un element de suport del talús d'execució ràpida. Per això, de totes les solucions estructurals possibles per assegurar l'estabilitat de la base de suport de la torre i neutralitzar les causes de degradació del talús, es va optar per la construcció d'un mur de formigó armat autoportant.

Treballs

Es va procedir en primer lloc al sanejament del talús afectat, que va consistir en l'arrencada d'arrels, vegetació i tot aquell material que estava pràcticament després. Es va protegir el talús amb una malla, i es van obrir rases per a la fonamentació i el terraplenat, amb mitjans mecànics.

Els fonaments es van formar amb una rasa lineal, d'amplària i fondària variables segons l'alçària del mur i el tram de talús a contenir (es van utilitzar armadures del tipus B-500S i formigó del tipus HA-25, amb resistència característica fck=25 N/mm2, consistència tova, mida màxima de l'àrid 12 mm i vibrat mecànic).

Per a la construcció del mur de contenció del talús, amb formigó HA-25 (amb una Fck: 25 N/mm2 i armat amb acer B-500S), es van realitzar aquestes

Es va construir un encofrat a l'intradós del mur, no recuperable, a base d'una paret de maó calat "Gero" (de 29x14x9 cm i 15 cm de gruix), col·locat amb morter de ciment pòrtland. Fotos: J. Closa, SPAL, 10.04.2003.

L'acabat exterior del mur, amb una inclinació del 10%, es va fer amb carreus de pedra sorrenca tipus "Vinaixa" col·locats en línies horitzontals. El coronament del mur s'usa com a desguàs natural de l'aigua de la pluja, que s'acondueix amb una gàrgola. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 26.06.2003.

operacions: es va construir un encofrat a l'intradós del mur, no recuperable, a base d'una paret de maó calat "Gero" (de 29x14x9 cm i de 15 cm de gruix), col·locat amb morter de ciment pòrland, i un acabat exterior (que fa també d'encofrat) a base d'un mur amb una inclinació del 10% format per carreus de pedra sorrenca tipus "Vinaixa" (de 20-25 cm de gruix), col·locats prèviament, i per tongades horitzontals, a la formació del mur intermedi de formigó de HA-25 i armadures d'acer B-500 S. El coronament del mur s'usa com a desguàs natural de l'aigua de pluja, aconduïda amb una gàrgola.

Normes de conservació

Per a la correcta conservació de la zona consolidada, aquesta no s'usarà com a suport de cartells i/o qualsevol tipus d'anuncis, ni tampoc de bastides o estructures temporals. Donada la dificultat d'accedir al coronament del mur no s'ha previst cap tipus de protecció. Per això l'Ajuntament haurà de prohibir-hi l'accés i controlar aquesta prohibició.

Respecte a la neteja, en cas d'actes de vandalisme o bretolada es poden produir taques, grafits, petjades, ratllades etc., que afectin el mur de contenció. La correcció depèn de la tècnica que s'hagi utitlitzat (per exemple, el guix és fàcilment eliminable raspallant amb fregall tipus "tampico", niló etc., i aigua; la pintura esprai –vernís/laca– pot tractar-se generalment per abrasió suau amb aigua i sabó d'un ph neutre; per a les grasses artificials –generalment lubricants de cotxe– s'haurà d'estudiar els dissolvents i els efectes que poden produir sobre el suport de la pintada. El coronament del mur de contenció, revestit amb pedra, es netejarà un cop cada tres mesos i sempre que sigui necessari per causes alienes (excrements d'ocells, objectes i altres causes imprevistes). La neteja es realitzarà en sec i amb poca aportació d'aigua. Es mantindran nets d'herbes i deixalles el mur i l'entorn immediat.

D'altra banda, cada any, i especialment després de grans aiguats, s'inspeccionarà el mur i el terreny proper. Si s'observés alguna anomalia s'avisarà un tècnic competent. No s'obriran rases de més de 50 cm de fondària prop de la base de cap mur, com tampoc no s'adossaran al fust del mur elements estructurals i/o aplegament de materials que puguin afectar-lo, sense avisar el tècnic competent.

Fase 2: Adequació del recinte i de la torre (2009-2010)

Al llarg de l'any 2010, es va procedir al desbrossament i la neteja dels carrers medievals del poble vell, en una operació empresa per l'Ajuntament amb treballadors i treballadores de plans d'ocupació del projecte «Impuls-Treball» del Servei d'Ocupació de Catalunya (SOC) del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya i el cofinançament del Fons Social Europeu de la UE, sota control tècnic i arqueològic de la Diputació de Barcelona.

Fase 3: Treballs especials (2010)

Cal dir que el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local va organitzar i impartir, entre octubre de 2010 i gener de 2011, un seguit d'activitats formatives en l'àmbit de la restauració monumental adreçades als set treballadors del projecte "Impuls-Treball" (del Servei d'Ocupació de Catalunya del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya). L'objectiu era ampliar els seus coneixements, oferint-los pautes bàsiques per a la intervenció en el patrimoni monumental des de la perspectiva de les diverses disciplines que aquesta pràctica implica. El programa del curs es va basar en el desenvolupament del nostre mètode de restauració monumental (que anomenem "Mètode SCCM") i es va estructurar en set sessions teòriques: introducció al mètode de restauració de l'SPAL; la pràctica de la recerca arqueològica; la investigació històrico-documental i històrico-artística; el coneixement físico-constructiu: materials, tècniques i patologies; el procés de projecte; l'execució de l'obra i, finalment, el manteniment i la difusió. Les classes les van impartir diferents experts de l'SPAL i es van acompanyar de visites a monuments restaurats o en procés de restauració, majoritàriament de la comarca de l'Anoia, per exemplificar i fer més amens els coneixements adquirits en les classes teòriques.

Com a obra posterior, entre 2009 i 2010, es va construir una escala exterior permanent d'accés a la torre, feta amb una estructura de graons de formigó revestit amb pedra de Sénia, i d'altres metàl·lics amb base de relliga, que possibilita la visita pública a un major nombre de ciutadans. Fotos: C. Sanjurjo, SPAL, 2010.

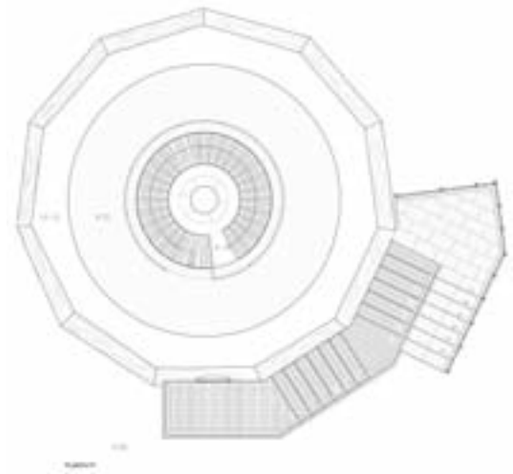

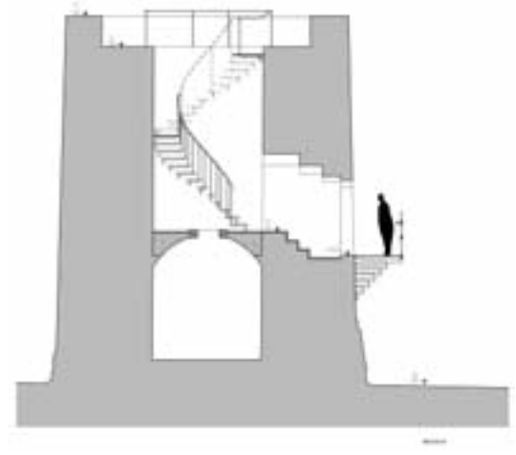

Projecte de nou accés a la torre del castell. Autores: C. Sanmartí, arquitecta; C. Sanjurjo, arquitecta tècnica. Planta i secció. SPAL.

Columna esquerra. A dalt, retirada de la vegetació a l'era situada al darrere de Cal Serra Vell, al tram septentrional del carrer dels Horts. Foto: À. Caixal, SPAL, juliol de 2010. A baix, situació del plafó 1, al tocar del mur de contenció de la torre de defensa, just a l'inici del camí que duu cap al turó del Castell. Foto: C. Sanjurjo, SPAL, març de 2011.

Columna dreta. Opuscle explicatiu del nou accés a la torre del castell d'Òdena. SPAL, setembre de 2010.

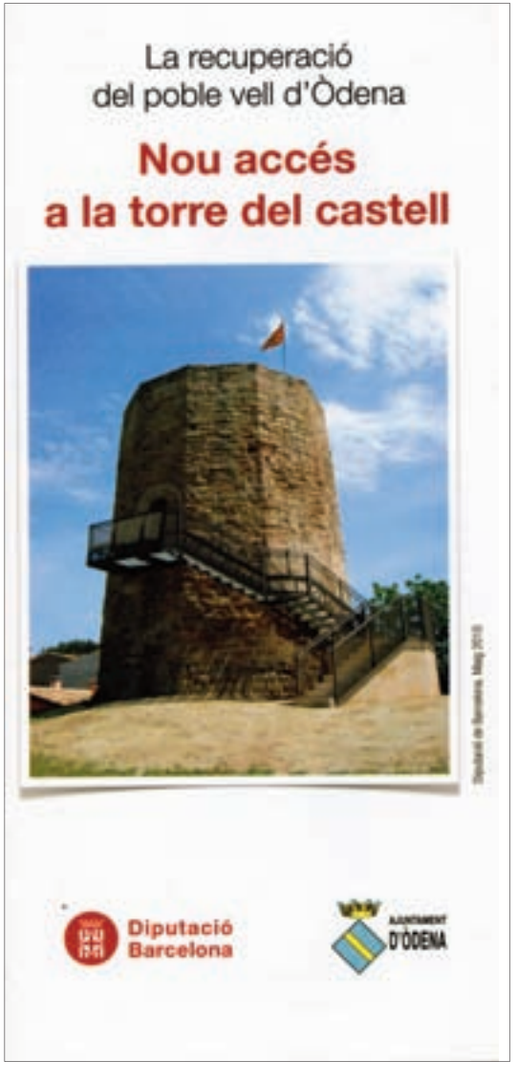

Bibliografia

Batlle Díaz, A.; Mascareñas Rubiés, P. *Estudi geotècnic per a l'estabilització de la torre de l'homenatge d'Òdena*. Arxiu Documental SPAL, maig 1998.

De los Cobos Sanjurjo, J. L.; Elizondo Cocolina, A.; Rovira Pey, J. *Normes de conservació i neteja de la base de la torre d'homenatge del castell d'Òdena*. Arxiu Documental SPAL, novembre 2003.

González, A.; Lacuesta, R.; López, A. «Torre del castell d'Òdena». *Com i per a qui restaurem. Objectius, mètodes i difusió de la restauració monumental. Memòria 1985-1989*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 1990, p. 77-80.

Guitart Tarrés, X. *Reparació de la base de la torre del castell d'Òdena*. Arxiu Documental SPAL, juliol 1999.

Guitart Tarrés, X. *Consolidació estructural de la part central de la base de la torre del castell d'Òdena*. Projecte executiu. Arxiu Documental SPAL, octubre 1999.

Lacuesta Contreras, R., Caixal Matas, À. *La recuperació del poble vell d'Òdena. Nou accés a la torre del castell.* Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, setembre 2010. [Opuscle]

Paricio Casademunt, A. *Informe EP/TEN de la torre d'Òdena*. Arxiu Documental SPAL, abril 1997.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Maresme

Municipi: Tiana

Localització: Quilòmetre 4,550 de la carretera B-500, que uneix Badalona i Mollet

Tipus: Cenobi cartoixà

Època: Segle XV (fundació). Segles XVII-XX (ampliacions i reformes)

Treballs anteriors de restauració: 1995-2001. Estudis històrics, arqueològics i materials. Restauració del campanar. Restauració de les setze xemeneies gòtiques del pati i les set de l'hostatgeria. Reparació de la tanca del cementiri. Acondicionament d'una cel·la per a monjos malalts. (Veg. *Memòria SPAL 1999-2001*).

Ús primitiu i actual: Comunitat monàstica

Propietat: Monestir de la Grande Chartreuse (Saint Pierre de Chartreuse, França)

Dades bàsiques de l'actuació

Promoció i execució: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona

Síntesi: Acondicionament de cel·les habitades pel que fa a serveis i instal·lació elèctrica. Reforma de sis cel·les dels germans donats, del primer pis del cos que tanca el pati d'honor pel nord, per convertir-les en tres cel·les amb doble espai (serveis i acabats). Restauració de les cobertes del cos que tanca el porxo de l'església per la banda sud, i de tres capelles fosques, les de Santa Rosalia, Santa Úrsula i Sant Jaume, que antigament havien estat un únic àmbit, dedicat a Nostra Senyora del Roser, de l'angle nord-oest del conjunt. Reparació de la porta del cementiri.

Data: 2002-2006

Obres de manteniment:
Arquitecte: Lluís Cuspinera Font
Aparellador: Jaume Bassas Carné
Constructor: Coprho SA (Granollers)

Textos del capítol

Jaume Bassas Carné, Marisa Díez, David Galí, Raquel Lacuesta

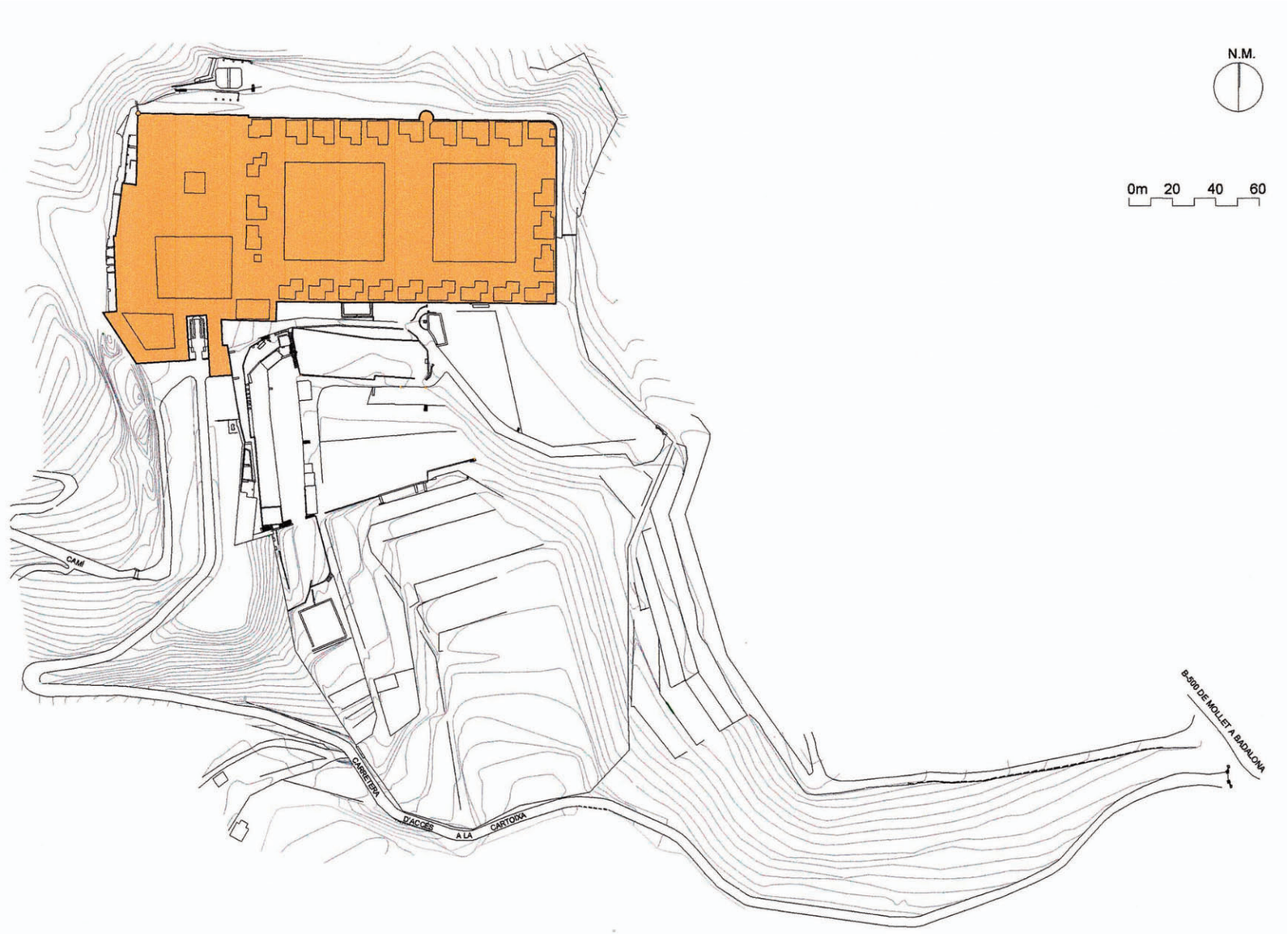

Cartoixa de Santa Maria de Montalegre. Tiana. (2002-2006). Planta general i entorn. Dibuix: SPAL.

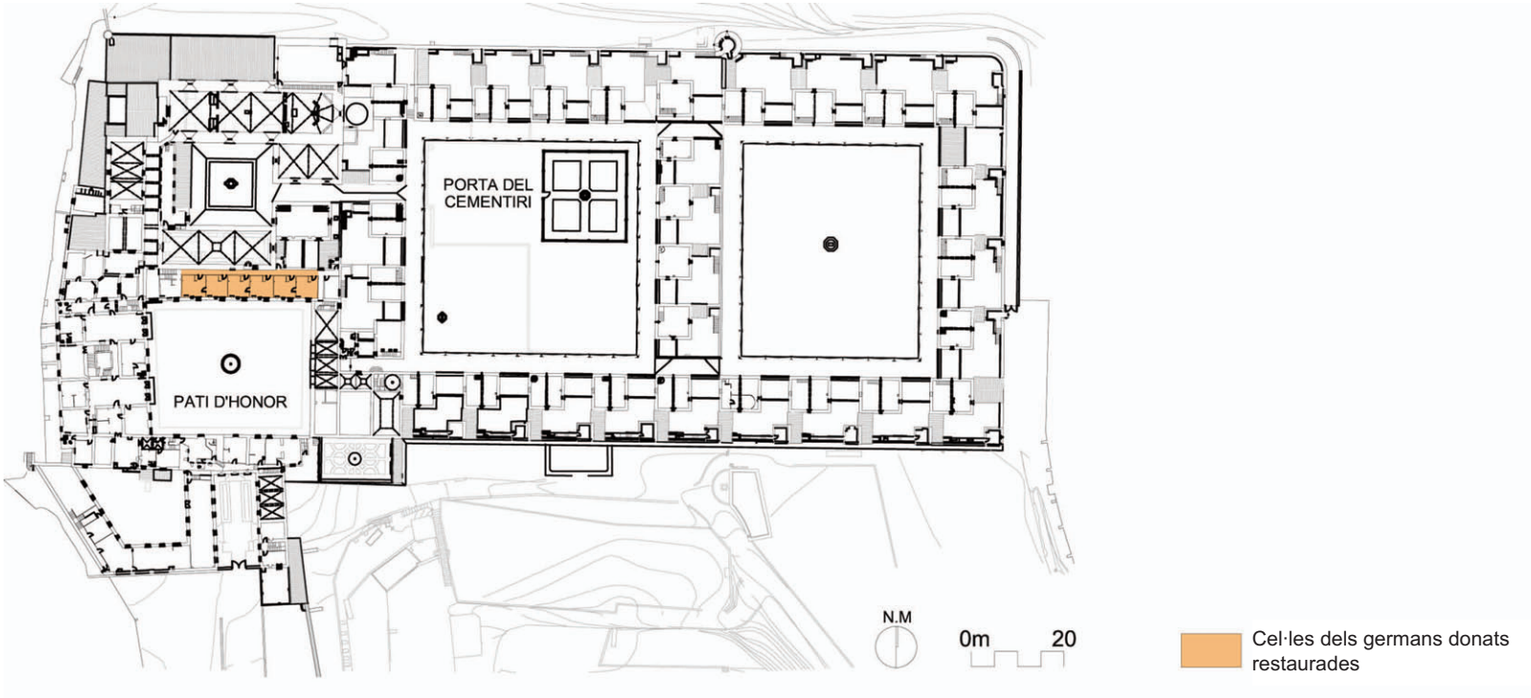

Planta del pis de la Cartoixa amb la situació de les cel·les dels germans restaurades i de la porta del cementiri, també restaurada. Dibuix: SPAL.

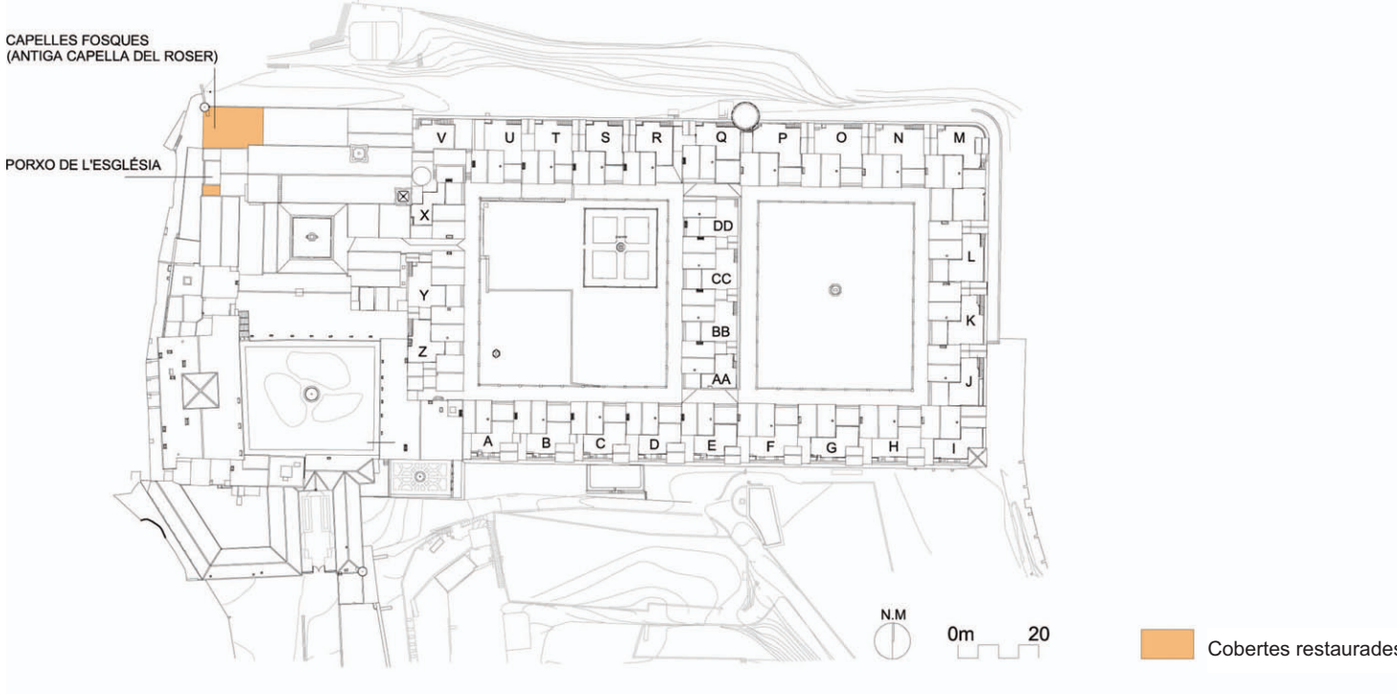

Planta de cobertes del conjunt monàstic amb indicació de les teulades restaurades. Dibuix: SPAL.

La intervenció a la Cartoixa de Montalegre es va plantejar per dotar la comunitat dels serveis imprescindibles per al bon funcionament de la vida monàstica. La majoria d'actuacions que s'hi han fet són de consolidació i manteniment. Fotos: J. Bassas, SPAL, 02.06.2003; D. Galí, SPAL, 03.10.2011; J. Grabau, SPAL, 06.06.2001.

Crònica de les obres de conservació

D'ençà que el 1995 l'SPAL es feu present a la cartoixa per reparar els danys que hi havia provocat l'incendi patit l'any anterior, va començar la tasca ininterrompuda de col·laboració amb la comunitat en la conservació de l'edifici. La primera intervenció del Servei, que es va desenvolupar entre el 1995 i el 2001 (veg. *Memòria SPAL 1999-2001*), va venir seguida de noves obres de consolidació i manteniment, dutes a terme entre el 2003 i el 2006. L'actuació a la cartoixa es va plantejar des d'un primer moment com un pla director amb un procés de conservació global del conjunt, de manera que s'hi ha anat actuant on ha calgut per dotar la comunitat dels serveis imprescindibles per al bon funcionament de la vida monàstica. Les reformes també han afectat espais o elements degradats que, encara que no s'usin assíduament, tenen un interès històric i arquitectònic. Com que la majoria d'actuacions que s'hi han anat fent són de consolidació i manteniment, el criteri adoptat va ser el de conservar tant com es pogués l'estructura i els materials a fi que la intervenció alterés el mínim possible els elements restaurats.

El 2002 es va restaurar la coberta del cos que tanca el porxo de l'església per la banda sud, que tenia un forat. Per això, es van substituir les bigues i llates velles per unes de noves, es van col·locar nous rajols en la zona de l'esvoranc i es va cobrir amb teules recuperades. L'any següent es van acabar els treballs d'acondiciament de les cel·les habitades pels monjos (banys i instal·lació elèctrica) i també es va reparar la porta de ferro del cementiri, que es va pintar i es va assegurar les frontisses que la fixaven a la tanca.

A causa de la necessitat d'allotjar familiars dels membres de la comunitat, el 2004 es van reformar sis de les set cel·les dels germans donats o conversos, situades a la planta pis del cos que tanca el pati d'honor del conjunt monàstic per tramuntana. Aquestes cel·les presentaven una planta i distribució idèntica, de planta gairebé quadrada i amb accés a cadascuna a través d'una porta situada a l'extrem est de la paret de tramuntana. Per l'interior la porta està protegida per un envà que forma una mena de rebedor, darrera del qual, se

situava l'alcova, que d'aquesta manera quedava protegida visualment des de l'entrada de l'estança. Al bell mig de la paret de migdia hi ha una finestra rectangular de grans dimensions, que dóna al pati d'honor i a l'angle sud-oest totes les cel·les posseeixen una xemeneia que té el tiratge parcialment inscrit en el mur de migdia. El paviment està format per cairons de 10 cm de costat i el sostre és de bigues de fusta i revoltons, disposades de sud a nord.

La intervenció tenia com a finalitat donar més superfície i comoditat a aquestes estances, de tal manera que es van convertir sis d'aquestes cel·les en tres estances, per la qual cosa es van obrir portes de comunicació entre unes i altres: excepte la cel·la de l'extrem occidental, les altres sis es van convertir en tres. A més, es va dotar cadascuna d'aquestes noves unitats amb un bany de dimensions reduïdes, aprofitant l'alcova de tres de les cel·les, i es van col·locar instal·lacions elèctriques amb presa de terra, ja que no en tenien. Es van decapar i pintar de nou les parets, els sostres i la fusteria de les tres cel·les. D'altra banda, al passadís que comunica aquestes cel·les s'hi van estintolar els arcs del sostre, que estaven partits, col·locant perfils laminats metàl·lics per sota i massissant amb obra entre els perfils i els arcs. Es va deixar la cara inferior acabada amb falsos arcs per conservar l'aspecte original. Finalment es va pintar tota la zona afectada del passadís.

El 2006 es van restaurar les cobertes de les capelles fosques de Santa Rosalia, Santa Úrsula i Sant Jaume, que tenen una coberta comuna, ja que antigament havien estat un únic àmbit, sota invocació de Nostra Senyora del Roser, i que conformen l'angle nord-oest de la cartoixa. La capella del Roser es va construir entre els anys 1611 i 1648, entre 1843 i 1867, poc després de la desamortització del convent, es va convertir en cisterna i el 1902, els cartoixans, que havien recuperat la propietat del cenobi el 1867, van compartimentar-la en els tres espais actuals. Pel que fa a la intervenció, es van desmuntar les teules, les llates, les bigues i els cavalls de fusta que es trobaven en mal estat de conservació, i també es va reduir la llum dels cavalls construint pilarets d'obra sobre la volta, seguint la tipologia original. Els els elements de fusta que no es podien conservar es van substituir per altres de nous, fets amb el mateix

El criteri bàsic de l'actuació va ser conservar tant com es pogués l'estructura i els materials, a fi que la intervenció alterés el mínim possible els elements restaurats.

Columna esquerra: reparació de la coberta del cos que tanca el porxo de l'església per la banda sud. Fotos: J. Closa, SPAL, 27.09.2002; J. Bassas, SPAL, 24.10.2002.

Columna dreta: reparació de la porta de la tanca del cementiri. Fotos: J. Bassas, SPAL, 21.01.2003 i 22.05.2003.

Cartoixa de Santa Maria de Montalegre. Tiana

62

Columna esquerra. A dalt, a la dreta de la imatge, la façana del cos de les cel·les dels germans que dóna al pati d'honor de la Catoixa. Foto: D. Galí, SPAL, 03.10.2011. Al centre i a baix, treballs d'acondiciament de les sis cel·les dels germans. Fotos: J. Bassas, SPAL, 23.01.2004; D. Galí, SPAL, 03.10.2011.

Columna central. El nou bany amb el qual es va dotar una de les cel·les restaurades dels germans. Foto: Ll. Cuspinera, 06.08.2005.

Columna dreta. La reparació dels arcs del sostre del passadís que comunica les cel·les dels germans. Fotos: Ll. Cuspinera, 16.04.2004; D. Galí, SPAL, 03.10.2011.

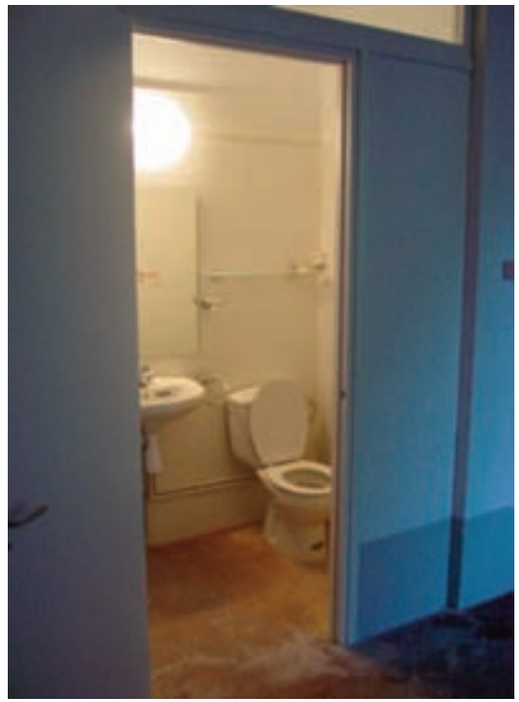

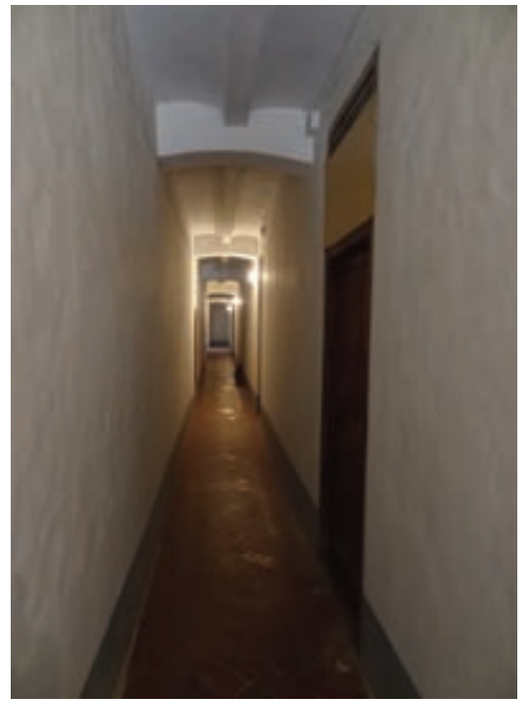

tipus de fusta, tractada amb insecticida-fungicida, protegint tots els caps de bigues que recolzen als murs amb pintura asfàltica. Les llates originals no es van tornar a col·locar i en el seu lloc s'hi va posar un tauler d'aglomerat hidrofugat. Damunt del tauler hi va l'impermeabilitzant a base de tela butílica, protegida amb una capa de geotèxtil, i les teules amorterades. Es van tornar a col·locar les teules que estaven en bon estat, i la resta són teules recuperades d'altres obres.

Difusió de les obres

El mes de maig de l'any 2005, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, en col·laboració amb la Cartoixa de Montalegre i *Analecta Cartusiana* de la Universitat de Salzburg (Àustria), van organitzar el *XXIII Congrés Internacional sobre la Cartoixa*, que va tenir lloc a la Conreria (Tiana) i que va incloure, per primera vegada en la història cartoixana, una visita a les dependències del monestir, guiada pel prior, Fray Manuel Mª Mendoza, i el cartoixà bibliotecari, Fra Josep M. Canals, on es va permetre l'accés d'homes i dones, indistintament (les dones tenen vetada l'entrada segons ho mana la regla dels cartoixans). No només hi van accedir els i les congressistes, sinó també monges i altres dones del municipi i de la contrada, acompanyades de l'alcalde de Tiana, Ferran Vallespinós. Es va aprofitar per conèixer el monument, la litúrgia de l'orde cartoixà i les obres de restauració que havia dut a terme la Diputació de Barcelona. Durant les sessions del congrés, hi van intervenir els arquitectes, arqueòlegs i historiadors de l'SPAL amb sengles ponències explicatives dels treballs històrics, arqueològics i arquitectònics que s'hi havien desenvolupat fins al moment.

Bibliografia

Bosch Planas, A.; Cuspinera Font, L. *Projecte de reparació de la coberta de les capelles del costat nord-oest de l'església de la Cartoixa de Montalegre de Tiana*. Arxiu Documental SPAL, maig de 2005. [Inèdit]

«Cartoixa de Santa Maria de Montalegre. Tiana». Dins González Moreno-Navarro, A. *Conservació preventiva: última etapa. Memòria SPAL 1999-2001*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 2006, p. 147-160.

Galí, D.; Caixal, À.; Cuspinera, L. «Les intervencions del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona a la cartoixa de Montalegre». *La província cartoixana de Catalunya. La cartoixa de Montalegre*. Actes del XXIII Congrés Internacional sobre la Cartoixa. Barcelona: Diputació de Barcelona; Analecta Cartusiana. SPAL, 2006, p. 269-290.

Galí, D.; Fierro, J. *Informe sobre la visita realitzada el dia 23 de gener de 2004 a la cartoixa de Montalegre (Tiana*). Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 2 de febrer de 2004. [Inèdit]

IMOGEP, S.A. Enginyeria d'instal·lacions. *Manual d'autoprotecció per a la Cartoixa de Montalegre a Tiana*. Arxiu Documental SPAL, setembre de 2002. [Inèdit]

El mes de maig de 2005, l'SPAL, en col·laboració amb la Cartoixa de Montalegre i Analecta Cartusiana de la Universitat de Salzburg, van organitzar el XXIII Congrés Internacional sobre La Cartoixa, que va incloure, per primera vegada en la història cartoixana, una visita d'homes i dones a les dependències del monestir, guiada pel prior. Foto: M. Baldomà, SPAL, maig de 2005.

Projectes

En resposta a diferents demandes municipals, l'SPAL va acabar dins del període 2002-2012 la redacció dels projectes que es presenten a continuació i que, fins a la data de publicació d'aquesta MEMÒRIA, no s'han excutat: l'estudi previ de projecte de reforma de l'edifici de les termes romanes de Caldes de Montbui, el projecte de restauració de la torre del Breny de Castellgalí, el projecte de restauració de la torre de Pinós de Granollers, l'estudi previ de projecte de rehabilitació de la masia de Can Figueres de Gualba, l'avantprojecte de restauració de Cal Coca de La Pobla de Claramunt, el projecte de restauració del Pont Nou de Manresa, el projecte i la primera fase de restauració de la torre de Moja d'Olèrdola, el projecte de reutilitació del Castell d'Orís, el projecte de restauració del Pont Vell de Roda de Ter, l'avantprojecte d'ordenació del conjunt monumental de la Tossa de Santa Margarida de Montbui, el projecte d'urbanització de l'entorn de les restes arqueològiques de l'església de Santa Maria sa Vila de Súria, el projecte de rehabilitació de la masia del castell de Vacarisses, el projecte de restauració de l'antic convent dels Trinitaris de Vilafranca del Penedès i l'avantprojecte de restauració de l'antic teatre La Sala o Teatre Vell de Vilanova i la Geltrú.

Dades bàsiques de l'edifici

Nom: Termes romanes

Localització: Plaça de la Font del Lleó

Municipi: Caldes de Montbui

Comarca: Vallès Occidental

Tipus: Termes romanes de les quals romanen a la vista una piscina rectangular, vorejada per tres costats d'un ambulacre i les restes de dues banyeres individuals inscrites en espais absidals.

Època: darreries del segle I aC – segle I dC.

Propietat: Municipal

Protecció: Declarat Monument Històric Artístic el 3 de juny de 1931.

Estudis previs

Anàlisi històrica
Recerca arqueològica
Direcció: Joan García Targa
Data d'inici de l'excavació: 16 de juny de 2003
Data final de l'excavació: 31 de juliol de 2003
Empresa constructora: Coprhosa (Granollers)
Treballs d'arqueologia: Estrats Gestió del Patrimoni Cultural SL
Estudi de paraments: Javier Fierro Macía, arqueòleg
Aixecament de plànols: Diagonal Barcelonina de Serveis SL
Delineació digital: Jordi L. de la Pinta
Dipòsit de materials: Servei d'Atenció als Museus. Pedret (Girona).

Anàlisi material
Estudi fisicoconstructiu, materials i patologies: Anna Torrents, Pilar Giráldez i Màrius Vendrell Saz

Dades de l'Estudi Previ de Projecte

Títol: *Estudi Previ de Projecte de reforma de l'edifici de les Termes Romanes de Caldes de Montbui*

Autors: Antoni González Moreno-Navarro, Andreu Bosch Planas i Lluís Cuspinera Font, arquitectes. Dibuixos: Kim Alexandra Harse, il·lustradora d'arquitectura.

Data: Gener 2005

Síntesi: Consolidació de les restes originals i conservació d'aquells elements constructius afegits (1956-1957) que responen a una interpretació versemblant de l'estructura primigènia. Renovació de la imatge externa de l'edifici, sense amagar-ne la contemporaneïtat. Substitució de l'estructura de la coberta per una de nova, que no transmeti esforços a les restes originals. Aportació d'unes façanes i una coberta noves a la fàbrica existent que permetin contemplar les restes des de fora. Organització de l'itinerari de visita pública.

Textos del capítol

Javier Fierro, Lluís Cuspinera

L'edifici termal des de l'angle nord-est. Foto: J. García Targa, SPAL, 20.07.2003.

Vista de la piscina excavada a sobre mateix d'un brollador termal, envoltada d'una graderia de cinc graons recoberts d'*opus signinum*. Al fons, el mur de tramuntana, capçat amb dos absis on originalment hi havia encabits uns *alvei*. Foto: M. Baldomà, SPAL, 16.06.2003.

Vista de la graderia de la piscina i de l'ambulacre oriental. La configuració actual de la paret de llevant és fruit de la restauració realitzada per l'SCCM entre els anys 1955 i 1957. Foto: M. Baldomà, SPAL, 16.06.2003.

Descripció de l'edifici

Les termes romanes estan situades al nucli urbà de Caldes de Montbui, delimitades al nord per la plaça de Marçavila, a l'est per la plaça de la Font del Lleó, al sud per la plaça de Mercè Capcir i per un carreró que les separa del museu Thermalia, i a l'oest tenen adossades unes edificacions. Ara bé, les estructures que pertanyien al complex balneari d'època romana abraçaven una superfície major, que incloïa la plaça de la Font del Lleó, sota la qual hi ha evidències d'estructures de caire molt semblant a les que queden a la vista i que, sens dubte, pertanyien al mateix edifici. A l'interior del balneari Broquetas, al nord del conjunt, es conserva una cambra que ha estat identificada com una *assa sudatio*. Sota l'antic hospital, durant les excavacions dutes a terme amb motiu de la seva transformació en el museu Thermalia, es va posar al descobert un conjunt d'*alvei* i canalitzacions que s'estenien també pel subsòl de la capella de Santa Susanna, annexa a l'hospital. Les restes més allunyades relacionades amb l'estació termal s'han trobat a l'interior del balneari Rius, on es va documentar un gran mur bastit amb *opus caementicium* que, per la posició propera a la muralla baixmedieval, podria assenyalar un dels límits del *balneum.*

Les restes visibles tenen com a punt central una piscina rectangular, d'11,60 m per 6,60 m –38,6 per 22 peus–, tallada en el terreny, a sobre mateix d'un brollador. Està recoberta *d'opus signinum* i el fons presenta una reparació d'època realitzada amb llosetes ceràmiques. Estava envoltada per una graderia de cinc graons, també recoberts de *signinum,* si bé els del costat sud han desaparegut en part. Originalment, es cobria amb una volta de canó d'*opus caementicium*, de la qual només roman l'arrancada a ponent i que recolzava sobre una sèrie de arcs de mig punt, quatre als costats llargs i dos als estrets, tot plegat envoltat d'un pòrtic cobert amb volta de canó. Aquesta galeria, a ponent, està tancada per un mur corregut, encara que es poden veure dues portes paredades, rematades per sengles arcs de mig punt obrats amb maons prims, diacròniques de la fàbrica romana; a tramuntana presenta dues exedres, cobertes amb volta de quart d'esfera, on originàriament hi havia sengles *alvei*. La configuració actual de la paret de llevant és fruit de la restauració realitzada pel nostre Servei entre els anys 1955 i 1957. Aquest mur va ser obrat *ex novo*, sobre les restes de la fonamentació d'una paret correguda d'època romana que tal vegada tindria al bell mig una porta de dimensions desconegudes. Aquest pas comunicaria la piscina que coneixem amb una altra de quadrada, voreja-da també per un *quadriporticus* amb la mateixa llargària, situada sota l'actual plaça de la Font del Lleó, que podria haver estat una *natatio* a l'aire lliure. Del mur de tancament de la galeria pel costat sud no ens ha pervingut cap resta. Es conserva la volta que cobria l'ambulacre occidental i una franja d'uns 40 cm d'amplària de l'ala oriental que van ser obrades amb la mateixa tècnica que la volta que cobria la *piscina.* La resta de cobertes recolzen sobre voltes de rajols col·locats de pla.

Notícia històrica

A partir de l'excavació duta a terme pel Servei, l'any 2003, sabem que l'indret de les termes va ser ocupat per primera vegada poc abans del 130 aC, amb una retícula d'edificacions quadrangulars, d'ús incert. L'antecedent més proper a l'edifici conservat de les termes cal situar-lo no gaire llunyà d'aquesta data, quan sembla que s'hi va alçar el mur en què recolza l'actual tancament de llevant, així com la prolongació del parament de tramuntana. És difícil d'assignar una data a la configuració definitiva del monument, atès l'escàs resultat dels treballs en aquest darrer àmbit. Tot i això, dins d'un gran fragment de paviment d'*opus signinum* reutilitzat s'han trobat bocins de ceràmica del tombant del segle I aC al segle I de la nostra era. També s'han documentat obres menors a l'entorn immediat del recinte al segle I ben avançat.

Cal anar fins al segle XIV per trobar les primeres referències documentals a la presència de les ruïnes dels banys. Aleshores, s'hi va construir a sobre l'Hospital de Pobres i els Banys Comuns. La reutilització de l'espai, emprant en part els mur romans, es va prolongar fins a la segona meitat del segle XVI. Després d'uns anys d'abandonament, el consistori decideix bastir-hi, l'any 1601, reaprofitant la piscina com a fonamentació, la nova seu de l'ajuntament, que també hi allotjarà la presó i un magatzem. Aquest edifici va restar abandonat a causa d'un incendi, fins que, el 1840, se'n va erigir un altre, la planta baixa del qual va tornar a ser la seu de la corporació municipal. A partir de les restes

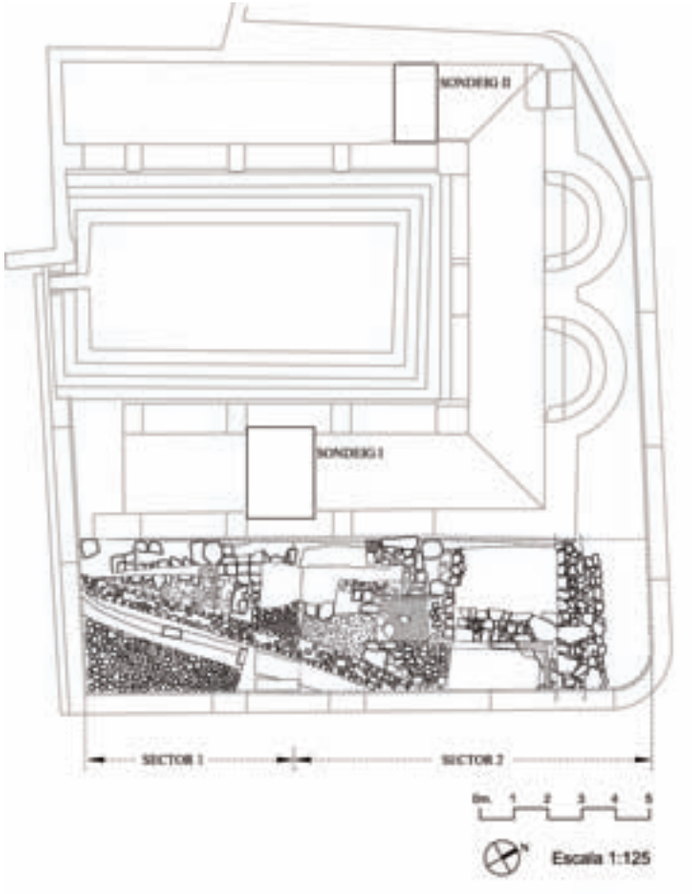

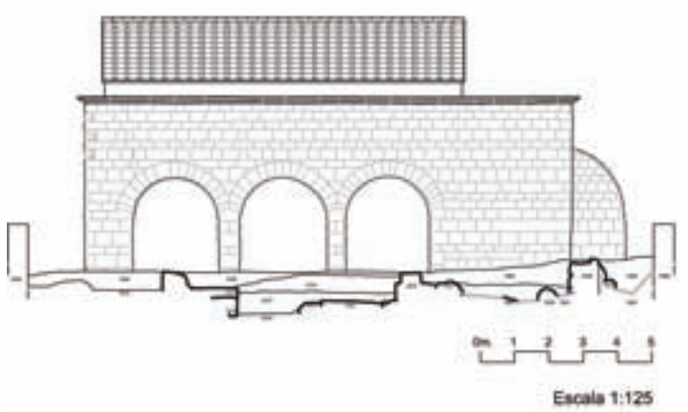

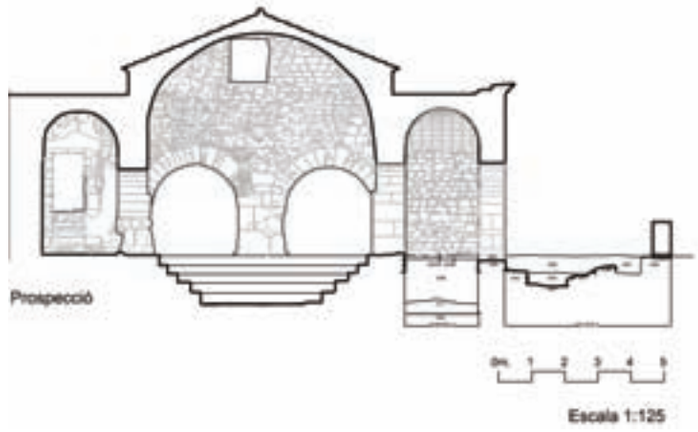

A l'esquerra, planta de l'edifici amb indicació de les zones excavades durant la campanya de l'any 2003 i de les estructures trobades. A la dreta, a dalt, secció longitudinal del sondeig realitzat a llevant de l'edifici amb indicació de les unitats estratigràfiques identificades. A baix, secció transversal que afecta al sondeig I, realitzat a l'ambulacre oriental i a la cala oberta a la zona situada a tocar de la façana de llevant amb indicació de les unitats estratigràfiques. Dibuixos: SPAL, 2003.

Vista del sondeig realitzat a tocar de la façana de llevant, des del nord. Foto: J. García Targa, SPAL, 25.07.2003.

conservades dins aquesta construcció, Francisco Maspons va publicar, l'any 1883, una restitució ideal força fidedigna de la piscina i de les arqueries que l'envolten.

L'any 1942, l'Ajuntament de Caldes va demanar a la Diputació per primer cop la realització d'obres de restauració al conjunt termal, declarat monument historicoartístic el 1931. El 1955, el consistori va adquirir el solar i l'any següent es va iniciar l'actuació del Servei (l'antic SCCM), que va durar fins al 1957. Camil Pallàs, arquitecte en cap, en va assumir la direcció a partir del projecte elaborat al 1950 i 1951 pel seu predecessor, Jeroni Martorell. Les obres es van iniciar amb l'enderrocament de tot l'edifici modern, per tal de deixar exempts els vestigis romans restaurats tot seguit, de manera que es van completar les grades malmeses, es va aixecar una gran part de la volta que cobria la piscina, es va fer la coberta de les exedres i es va aixecar de bell nou l'arqueria de llevant. Paral·lelament al procés de consolidació i reconstrucció, es van fer treballs d'excavació arqueològica a l'ambulacre, per part de Lleodegari Sala, sota la supervisió de Josep de C. Serra Ràfols.

L'any 1985 es va enderrocar l'edifici del teatre de Can Rius, adossat a la façana de ponent de les termes, i es va observar que el mur romà quedava cobert per un de posterior en què hi havia un portal renaixentista paredat. El desembre de 1986, el Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya va restaurar les cobertes de les termes i va decidir folrar la paret descoberta l'any anterior amb un mur de totxo. Durant les dues darreres dècades del segle XX, es van fer nombroses excavacions arqueològiques al voltant del monument, promogudes pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

Recerca històrica

Les termes de Caldes de Montbui han estat objecte de nombroses recerques a partir de la seva posta en valor a mitjan segle XX, primer relacionades amb la restauració del Servei (1956-1957) i més tard subsidiàries de diverses obres a la plaça de la Font del Lleó. Això no obstant, en el moment de plantejar una nova intervenció del Servei (ara SPAL), restaven per resoldre una sèrie de problemes que plantejava d'antuvi el conjunt. Des del punt de vista estructural, s'ignoraven els arguments que havien impulsat Pallàs a bastir-hi els tres arcs del cantó de llevant, modificant el projecte de Martorell, que només en dibuixava dos i, d'altra banda, no es tenia una idea prou clara de les ruïnes presents a l'entorn del conjunt. Des del punt de vista cronològic, es desconeixien els possibles antecedents, la data de construcció i la filiació de les reformes patides a l'època antiga.

Per tant, a partir de la consulta de les memòries de les recerques anteriors, l'excavació de 2003 es va orientar a intentar resoldre aquestes incògnites. Les dues cales realitzades al subsòl del pòrtic no van ser gaire il·lustratives, per tractar-se d'espais malmesos, tant al segle XVII com al XX, tot i que, a la base, s'hi van documentar els mateixos estrats que a llevant del conjunt, on l'excavació va ser extensiva i es van poder conèixer de prop algunes restes escadusseres exhumades en campanyes anteriors i altres d'inèdites.

De tot plegat, destaquem la troballa d'estructures i estrats de l'època romana baixrepublicana que palesen l'ocupació de l'indret de les termes aproximadament des de l'any 130 aC, data de l'horitzó més antic aparegut, que comprèn una sèrie d'estructures quadrangulars de pedra unida amb fang, associades a un paviment de terra batuda. Immediatament després, s'hi ha descobert una sèrie de construccions que prefiguren el recinte actual dels banys romans, encara que palesen la seva continuïtat més cap a llevant, a partir de la prolongació cap a aquest punt del mur que tancaria el conjunt. Aquesta construcció no és gaire posterior a la data del 130 aC, apuntada abans. La cronologia dels banys amb la configuració que ens ha pervingut no s'ha pogut esbrinar directament. Tanmateix, d'acord amb la tipologia i amb la ceràmica que contenia un fragment de *signinum* trobat fora del seu emplaçament original, es podrien apuntar els decennis immediatament anteriors o posteriors al canvi d'era com a data de la construcció.

Anàlisi material

Emmarcada en el procés de recerca desenvolupat el 2003, es va redactar un informe basat en les dades obtingudes dels materials de construcció i

les sals recollides, que venia a complementar un informe anterior, redactat el 1998. S'hi descrivien les patologies que presentava el conjunt (com ara pèrdua de material de la superfície i escamació en algunes zones), que bàsicament estaven associades a la presència d'aigua infiltrada a través de les cobertes i aigua ascendent per capil·laritat. En conseqüència, s'hi plantejaven uns suggeriments de conservació i restauració del conjunt monumental.

Descripció del projecte

L'Estudi Previ de Projecte (EPP) de reforma de l'edifici de les termes responia a la demanda de l'Ajuntament de Caldes de Montbui, que sol·licitava un estudi de l'estat de conservació i ús de l'edifici, a partir del qual es pogués plantejar una proposta de restauració que inclogués la reparació de les lesions que patia i la millora de les prestacions als usuaris, i que garantís la possibilitat d'un bon manteniment. S'hi afegia, com a objectiu, la redefinició de la imatge externa de l'edifici, que havia d'aconseguir compaginar l'impacte positiu que ja tenia, com a element singularitzador de la trama urbana, amb una presentació formal que no comportés cap falsedat històrica: calia intervenir-hi perquè el seu estat de degradació impedia que pogués respondre amb eficàcia a les sol·licituds que en van motivar la construcció (1956-1957), però calia alhora reflexionar sobre si en el moment present el tipus d'escenografia historicista era l'adient per presentar didàcticament a la col·lectivitat una instal·lació que contenia restes originals de gran valor. De tota manera, s'havien de diferenciar, de les construccions que es van fer els anys cinquanta, les basades en els resultats d'unes recerques sobre l'estat primitiu de les termes, d'aquelles que van ser fruit de la imaginació o interpretació lliure.

L'anàlisi feta amb el rigor metodològic indispensable, va permetre traçar les línies conceptuals del projecte que hauria de desenvolupar-se posteriorment, fent les propostes següents dins l'EPP:

- Conservar els elements constructius afegits el 1956-1957 a les restes originals que responen a una interpretació versemblant de l'estructura original i que, per tant, poden seguir jugant un paper didàctic per a la comprensió del monument (s'hi inclouen les voltes de maó de pla que cobreixen la piscina i els espais perifèrics nord i llevant, i els pilars i els arcs on recolzen; els paraments interiors dels absis septentrionals, les grades i alguns dels paviments que van completar els originals trobats).

- Substituir l'estructura de la coberta per una que no transmeti esforços a les restes originals, de manera que aquestes es puguin consolidar sense que calgui reforçar-les (les línies bàsiques de les intervencions de restauració de la materialitat de les restes –neteja de superfícies, sanejament de juntes o consolidació– queden expressades a l'estudi dels materials, efectuat el 2003, abans esmentat). La nova coberta es preveia revestida amb material lleuger, coure o zenc, per exemple.

- Renovar la imatge externa de l'edifici per una altra que no n'amagui la contemporaneïtat, alhora que s'integri, sense estridències, en l'ambient urbà que l'envolta. És a dir, afegir a la fàbrica existent, amb el menor cost possible, unes façanes i una coberta noves, eficaces per aconseguir, a més de l'esmentada integració, que els visitants puguin acostar-se a les restes i contemplar-les des de fora a qualsevol hora, sense posar en perill d'agressions el monument, i garantir-ne la millor conservació, sense tancar-les en un ambient artificial, difícil i costós de mantenir.

- Organitzar la visita pública al recinte interior de manera que les restes no pateixin l'erosió antròpica (es proposava que els visitants es desplacessin només per la galeria de llevant, aixecada el 1957, convenientment renovada i amb els elements informatius auxiliars per a la visita).

El projecte a desenvolupar hauria de contemplar també les reparacions a fer en els elements del segle XX conservats (que ja no tindran servituds de tipus estàtic), la museografia i les diverses instal·lacions necessàries, el traçat i la situació de les quals es veurien facilitats per la nova coberta.

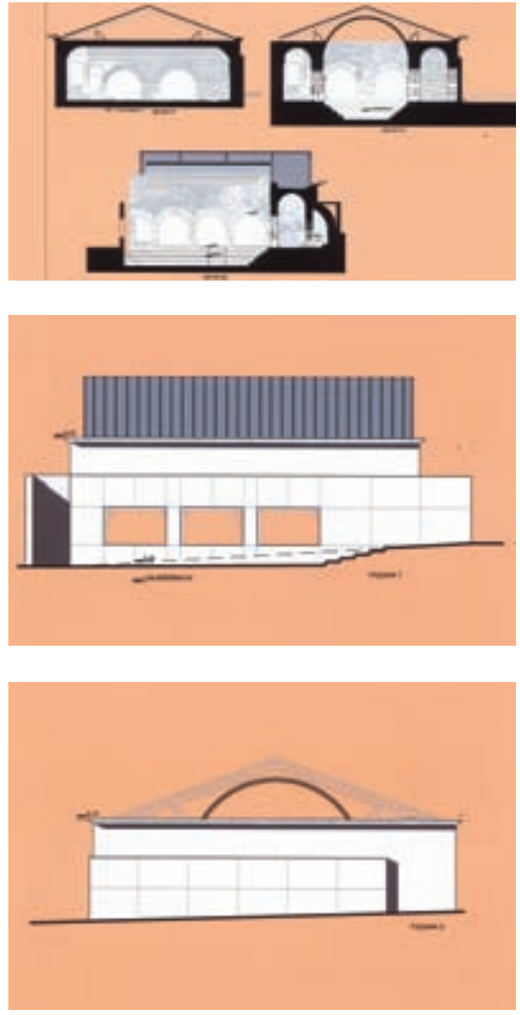

Estudi previ de projecte de reforma. Proposta d'intervenció. De dalt a baix: seccions, façana oriental i façana de tramuntana. Dibuixos: A. González Moreno-Navarro, A. Bosch, L. Cuspinera, SPAL, 2005.

Estudi previ de projecte de reforma. Proposta d'intervenció. Perspectives axonomètriques des del nord-est (a dalt) i des del sud-est (a baix). Il·lustracions: Kim Alexandra Harse, 2005.

Bibliografia

FIERRO, J. *Informe de les intervencions realitzades i reconeixement dels paraments de les termes romanes de Caldes de Montbui*. Arxiu Documental SPAL, novembre de 2004. [Inèdit]

GARCÍA TARGA, J. M. *Termes romanes. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). Memòria de l'excavació duta a terme l'any 2003*. Arxiu Documental SPAL, novembre de 2003. [Inèdit]

LACUESTA, R. *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX). Les aportacions de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2000. (En CD adjunt: "Termes romanes de Caldes de Montbui. Projectes i restauració de 1950-1957")

TORRENTS, A.; GIRÁLDEZ, P.; VENDRELL, M. *Termes romanes de Caldes de Montbui. Materials de construcció. Estat de conservació. Suggeriments de restauració*. Arxiu Documental SPAL, setembre de 2003. [Inèdit]

Dades bàsiques de l'edifici

Nom: Torre del Breny

Localització: Avinguda de Roma, s/n

Municipi: Castellgalí

Comarca: Bages

Tipus: Monument funerari romà d'*aediculum* sobre pòdium, del qual només s'ha conservat el pòdium i part de la base del cos superior.

Època: segle II dC.

Propietat: Ajuntament de Castellgalí

Protecció: Jaciment arqueològic inclòs en l'Inventari de Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya.

Estudis previs

Anàlisi històrica
Recerca arqueològica
Direcció: Javier Fierro Macía
Data d'inici de l'excavació: 27 de novembre de 2002
Data final de l'excavació: 31 de desembre de 2002
Execució: Francesc Xavier Vall Vall
Delineació digital: Jordi de la Pinta; Codex
Dipòsit de materials**:** Servei d'Atenció als Museus. Pedret (Girona).

Anàlisi material
Restitució fotogramètrica: Pablo Latorre González-Moro i Leandro Cámara Muñoz
Estudi fisicoconstructiu: Màrius Vendrell Saz
Estudi geotècnic: Antoni Batlle, Pere Mascareñas

Dades del projecte

Títol: *Projecte bàsic i executiu de restauració de la Torre del Breny a Castellgalí*

Autors: Projecte, Antoni Gónzález Moreno-Navarro. Projecte executiu, Xavier Guitart Tarrés

Data: Octubre de 2004

Síntesi: Desmuntatge dels elements interiors posteriors a l'època de construcció del monument, restauració dels murs i fonaments de les restes existents, reconstrucció volumètrica de l'*aediculum* i acondiciament de l'entorn.

Textos del capítol

Javier Fierro; Antoni Barcons, Xavier Guitart

Façana meridional. Foto: M. Baldomà, SPAL, 30.01.2003.

Façana occidental. Foto: J. Closa, SPAL, 22.02.2002.

Vista del monument des de l'angle nord-est. Foto: M. Baldomà, SPAL, 30.01.2003.

Descripció de l'edifici

El monument funerari de la torre del Breny està al sud del terme municipal de Castellgalí, gairebé a tocar del límit amb el de Sant Vicenç de Castellet, a la riba esquerra del riu Llobregat i molt a prop aigües avall de l'aiguabarreig amb el Cardener. Se situa al bell mig d'una urbanització, en una glorieta circular emplaçada al centre de l'avinguda de Roma.

És un sepulcre dels anomenats d'*aediculum* sobre pòdium, caracteritzats per la superposició de dos cossos prismàtics, del qual només s'ha conservat el pòdium i part de la base del cos superior. Exteriorment, aquests elements estan separats per una motllura escalonada, decorada amb un dentellat format per elements quadrats, que fa la transició entre ambdós cossos; el superior és lleugerament més estret que l'inferior. Té planta gairebé quadrada de 10,50 m per 10,22 m, orientada amb els punts cardinals, que conserva una alçària de 3,8 m. Va ser bastit amb grans carreus de calcarenita detrítica col·locats en sec en filades horitzontals i disposats de llarg i de través, de tal manera que aquests darrers abasten tota l'amplària del mur. Recolza sobre una banqueta que sobresurt 5 cm de la perpendicular de la paret i que té una alçària d'1,5 m.

El pòdium posseeix una basa de 105 cm d'alçària formada per dos elements. L'inferior, de 65 cm d'alçària, està realitzat amb carreus encoixinats, i sobre aquesta filada hi ha una motllura de 40 cm d'alçària, formada per una pedra col·locada de través, decorada per l'exterior amb una *cyma reversa* emmarcada per dos filets. L'edifici continua amb tres filades de carreus molt ben polits que tenen 60 cm, 57 cm i 52 cm d'alçària, respectivament. Per sobre del pòdium hi ha una cornisa tallada en un bloc de 56 cm d'alçària, que sobresurt 25 cm de la perpendicular de la paret. Aquest element està format per un *ovolo*, una franja denticulada i una gola, tots separats per sengles filets. A dalt hi recolza la base de l'*aediculum,* formada per un carreu motllurat de 51 cm d'alçària, col·locat a plom del pòdium.

La façana de ponent era la principal del monument, ja que donava al camí que, seguint la vall del Llobregat, comunicava Martorell amb Manresa. A l'*aediculum* hi havia la inscripció on probablement figurava el nom del *possessor* i el seu *cursus honorum*, l'encaix de la qual apareix representat al gravat d'Alexandre de Laborde, i, al pòdium, es conserven parcialment diversos grafits i una finestra de doble esqueixada oberta a l'època medieval.

Al terç de ponent de la façana meridional s'obre l'única porta d'accés al monument.

Notícia històrica

Els treballs d'excavació realitzats al monument no han proporcionat materials per datar la construcció del sepulcre, i la inscripció situada a l'*aediculum,* que hagués pogut ser significativa per datar-lo, va desaparèixer l'any 1870. Malgrat tot, per la tipologia podem proposar una data de la segona meitat del segle II. La posició estratègica del paratge on s'assenta el monument, en el punt d'unió dels camins naturals que resseguien les valls del Llobregat i el Cardener, va fer que el lloc estigués ocupat des de com a mínim el segle V aC. A la segona meitat del segle I aC, es va establir sobre el jaciment ibèric una vil·la romana, ocupada sense hiatus fins al Baix Imperi. A aquella instal·lació pertany la *pars urbana* excavada entre 1930 i 1936; l'edifici de Boades, identificat com a mausoleu romà, i la *figlina* de Cal Roc, excavada entre 1984 i 1986.

L'ocupació del lloc a l'època altmedieval està palesada per l'existència d'una inscripció grafitada, avui desapareguda, que Hübner va datar al segle VIII, encara que una relectura posterior la situa entre els segles IX i XI. Res no sabem de la funció del monument en aquell moment, però la presència d'un antropònim i una creu grafitats, podria denotar que encara assolia unes funcions funeràries.

A l'època baixmedieval, el monument es va transformar en un habitatge, amb dues zones de rebost per a cereals i una llar documentades. Va ser alesHores quan es va rebaixar l'interior, fins a convertir tota l'alçària dels fonaments en paret vista. Per accedir a l'interior es va obrir una porta a la meitat de migdia del fonament del mur oest de la construcció. Així doncs, s'hi va comunicar amb l'exterior la planta baixa del monument, sense haver

d'afectar la façana del pòdium, que té una amplària d'1,65 m. Per sostenir el pis de separació entre el pòdium i l'*aediculum* es va col·locar un pilar rectangular al bell mig de la construcció. L'amortització de les estructures associades a aquesta fase es va produir a la segona meitat del segle XIII o al segle XIV. Llavors es van colgar les quatre sitges i s'hi van dipositar una sèrie de rebliments, que van situar la pavimentació de l'interior de l'edifici 50 cm dessota l'arrancada de la paret vista d'època romana.

Al segle XVII es va reconvertir la planta baixa del monument en un celler i es va traslladar la residència del mas a un edifici adossat a la façana de migdia. Durant els segles XVIII i XIX s'hi van anar afegint una sèrie de petites construccions i coberts a l'edifici romà. L'any 1870 es va desmuntar la planta superior per utilitzar els carreus en la construcció d'una resclosa en el riu Llobregat, on encara es poden veure. L'any 1974 es van enderrocar totes les dependències adossades a la torre i es va urbanitzar el paratge, deixant una zona de protecció minúscula al voltant del monument.

Recerca històrica

La recerca històrica va consistir en l'excavació en extensió de l'interior del monument i la realització de tres sondeigs a tocar de les façanes. Aquests treballs arqueològics van permetre posar al descobert diferents testimonis de la ocupació medieval del monument, que fins al moment romania inèdita, i va donar dades per formular una hipòtesi sobre les estructures a la vista. Les successives ocupacions i les vicissituds que va travessar el monument, no van permetre la conservació de rebliments associables a la fundació o a l'ocupació romana de l'indret.

A la primera meitat del XIV, l'edifici es va compartimentar mitjançant la construcció d'un mur de direcció est-oest. Amb la construcció d'aquest mur es va enderrocar el pilar central, bastit a l'època altmedieval, i, probablement, va ser llavors que es va obrir una finestra a la façana de ponent per il·luminar la meitat nord de l'edifici.

Al segle XVII, a la meitat de ponent de l'àmbit meridional es va instal·lar una tina, i una altra es va si-

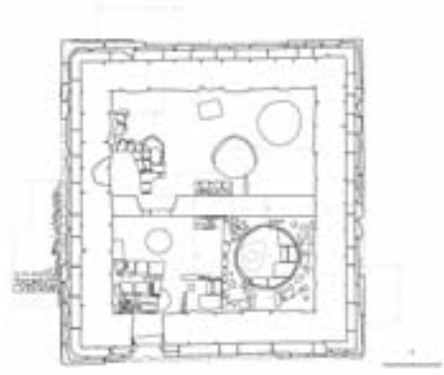

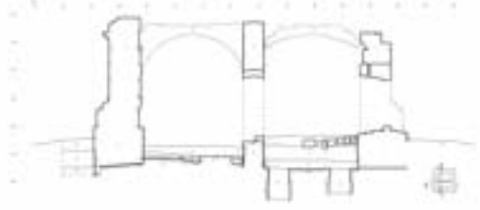

Columna esquerra. A dalt, gravat d'Alexandre de A. de Laborde (1806), pres des de l'angle sud-oest de la construcció romana, al qual s'hi pot veure el monument funerari sencer, parcialment enmascarat per diverses dependències d'un mas bastit a l'època moderna. Foto: M. Baldomà, SPAL, 04.10.2011. A baix, gravat de F. Parera (1879) dibuixat des de l'angle sud-est, on encara es pot veure l'*aediculum* del monument romà, que encara recolzava sobre el pòdium, l'únic element conservat.

Columna esquerra. De dalt a baix: planta de les estructures trobades a l'excavació arqueològica; secció estratigràfica traçada en direcció nord-sud; i secció estratigràfica en direcció est-oest. Dibuixos: SPAL, 2002.

Una de les poques restes que es conserven de la bassa de l'*aediculum* on es poden veure inscrites les línies de replanteig i els forats on anaven encabides les pinces utilitzades per aixecar les pedres. Foto: J. Fierro, SPAL, 10.01.2003.

tuar a l'exterior de l'edifici, a tocar de la façana de ponent. Primer es degué construir el dipòsit interior, una estructura de planta circular, inscrita en un volum cúbic fet de maçoneria. Aquesta estructura estava recoberta interiorment per grans lloses de calcarenita. El cup exterior vindria a incrementar la capacitat productiva d'aquesta instal·lació, i presenta uns trets més evolucionats, ja que estava recobert interiorment per cairons ceràmics. Ambdós tenien la sortida del most a l'àmbit de tramuntana, on se situarien les bótes i es culminaria el procés de vinificació. Les parets interiors del monument van ser parcialment repicades ja que aquestes presentaven una superfície molt irregular, i l'adossament dels diferents volums arquitectònics va malmetre parcialment la motllura del sòcol a la façana de llevant i algunes cornises del pòdium.

Anàlisi material

L'anàlisi fisicoconstructiva va incloure un estudi geotècnic, així com l'anàlisi de materials i lesions. L'objectiu del primer va ser, d'una banda, caracteritzar el subsòl que suporta els fonaments actuals, deduint-ne tant la seva capacitat portant com el factor de seguretat amb el que està treballant i, d'altra banda, conèixer el terreny a més fondària per tal de determinar-ne les característiques geotècniques en vistes a una probable fonamentació en profunditat.

El reconeixement del sistema fonament-terreny es va efectuar mitjançant l'obertura manual de cinc cales, fins a descobrir i acotar la base de contacte. Aquestes cales es van aprofitar per practicar els assaigs adients i també per treure'n dues mostres inalterades del terreny de sota dels fonaments. D'altra banda, es van efectuar tres sondeigs a l'entorn immediat del monument, extraient-ne un total de nou testimonis continus. La perforació es va fer per rotació de corona de widia, fins assolir una fondària de 10 metres. En cadascuna de les perforacions es va mesurar la fondària a la que es trobava el nivell freàtic i s'hi van practicar els oportuns assaigs normalitzats SPT. A més, de l'interior d'un sondeig es va extreure una mostra d'aigua que, un cop al laboratori, va ser analitzada des del punt de vista químic.

Es van dur a terme assaigs geomecànics *in situ* amb micropenetròmetre i Vane test aplicats sobre els testimonis extrets dels sondeigs i sobre les parets de les cales, per tal d'obtenir valors orientatius de la resistència a la compressió i la cohesió aparent del sòl. Finalment, totes les mostres obtingudes, tant en les cales com en els sondeigs, van ser assajades i analitzades en un laboratori acreditat. En base a totes les dades disponibles, l'informe conclou que el terreny presenta una escassa competència geotècnica per a rebre noves càrregues a través dels fonaments originals, degut a la vulnerabilitat que presenten els llims que constitueixen la seva base de suport. Tanmateix, planteja com a solució més escaient el recolzament puntual de la nova estructura sobre pilars exempts i la conseqüent fonamentació mitjançant uns micropilons encastats al substrat rocós.

També es va efectuar una anàlisi de materials i lesions, a partir de la qual s'elaborà un informe amb la caracterització dels materials de construcció del monument (tant els corresponents a l'època romana, com els que pertanyen a estadis posteriors), l'avaluació del seu estat de conservació i la determinació dels mecanismes de degradació.

Les característiques petrogràfiques de la pedra i la caracterització dels morters dels junts es van determinar mitjançant les tècniques analítiques de microscopia òptica de làmina prima i difracció de raigs X de les mostres extretes de diferents parts de l'edifici. També es va fer un estudi de les humitats relatives dels paraments utilitzant una sonda. Quant als morters, l'informe conclou que es tracten tots ells de morters de calç amb àrids de granulometria variada. Pel que fa a la pedra, les anàlisis practicades assenyalen que es tracta del mateix tipus de roca local que aflora al voltant del monument. Des del punt de vista petrogràfic, potser l'aspecte més remarcable sigui la presència d'argiles en la matriu de la pedra, fet que es podria associar al procés de degradació que pateix.

Descripció del projecte

Antecedents i criteris d'intervenció

El 7 d'octubre de 2002 es va signar un conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de Castellgalí i la

Diputació de Barcelona per tal que, a través de l'SPAL, s'iniciessin els estudis previs a la redacció del projecte de restauració del monument romà conegut com a Torre del Breny.

Les conclusions dels estudis previs van posar de manifest tant l'estat en què es trobava el monument com la seva rellevància des del punt de vista històric (arquitectònic i arqueològic). La Torre del Breny és una de les poques sepultures turriformes romanes conegudes a Catalunya, i des de l'època medieval, en què es va ocupar el monument funerari, transformant-lo en habitatge, ha sofert una sèrie de modificacions que n'han alterat la forma, el volum i els materials originals, desvirtuant-los. Per això, en el projecte s'optava per desmuntar tots aquests elements afegits a la construcció primigènia i per reconstruir el volum superior que formava l'*aediculum*.

Els criteris generals anirien encaminats a restaurar el monument funerari i el seu àmbit de protecció, i a millorar-ne els accessos, així com a donar-li un ús que revitalitzés el monument, garantint-ne la conservació i la interpretació històrica. Segons el programa d'ús, l'espai interior recuperat i l'*aediculum* reconstruït es destinarien a efectuar-hi visites de caràcter cultural, de manera que es facilitaria la reinterpretació d'un monument funerari romà, i també a l'organització de petites exposicions.

Descripció de les actuacions

Segons el projecte, les operacions de desmuntatge i moviments de terres calia realitzar-les sota control arqueològic. Els carreus resultants de l'operació de desconstrucció s'haurien d'emmagatzemar i protegir per ser reutilitzats en les actuacions de reomplert. Els desmuntatges a realitzar, eren, en síntesi, els següents: volta que cobria l'àmbit de tramuntana de l'edifici (segle XVII), de la qual només es conserva la meitat de llevant; restes de la volta que cobria l'àmbit de migdia de l'edifici, coetània de l'anterior, de la qual només es conserva un tram d'uns 50 cm, situat a la meitat de llevant del monument; mur de direcció est-oest que divideix l'interior de la torre en dues meitats gairebé simètriques. Alguns dels elements afectats per la nova fonamentació són el mur est-oest, d'època contemporània, relacionat amb una dependència subterrània, que té a veure amb la recollida del vi, una llar i unes sitges d'època medieval o un cup d'època contemporània.

Respecte a la restauració de les restes arquitectòniques, calia tenir en compte que només es conserva el pòdium, o part de suport del *aediculum* superior, construït amb grans carreus de pedra calcarenita. Les operacions de restauració dels murs consistirien en el recalç dels fonaments existents, la neteja i el sanejament dels paraments i la restauració de la fàbrica i dels morters (segellat de juntes amb morter de calç, consolidació de la pedra mitjançant l'aplicació de silicat d'etil i coronament dels carreus que presenten la cara superior plana i no estan protegits immediatament per la reconstrucció del *aediculum* proposada –els situats a la 3ª filada central del pòdium i els situats a la cornisa del mateix pòdium en la façana de migdia– amb una sobrecornisa de planxa de plom i pendent cap a l'exterior). També caldria restaurar les obertures –la finestra de la façana de ponent i la porta situada a la façana de migdia, d'època medieval i època moderna, respectivament–, col·locant-hi els marcs i la porta d'acer, i un vidre fix antivandàlic a la finestra.

Pel que fa a les obres de fonamentació i sanejament, tenint en compte la fonamentació profunda aconsellada pels estudis previs, haurien d'executar-se les actuacions necessàries de micropilotatge. La intervenció en el sistema constructiu inclouria la construcció de la nova estructura vertical i horitzontal, la solera de planta baixa i els forjats interiors. D'altra banda, es preveia construir una coberta de coure sobre rastrells de fusta, i col·locar una lluerna translúcida.

El projecte incloïa els treballs d'acabat de l'interior (bàsicament, els paviments de tarima de parquet de fusta de roure sobre rastrells de fusta de pi, i els revestiments de les parets, acabats amb lliscat amb guix i pintats amb pintura al silicat), els treballs referents a les instal·lacions (pannells solars, enllumenat i previsió d'instal·lacions elèctriques) i les tasques d'acondiciament de l'entorn: instal·lacions de sanejament, construcció d'elements per a l'ordenació de l'espai, amb la consegüent recuperació del nivell original d'accés al monument, la formació d'una vorera perimetral i la instal·lació de l'enllumenat exterior.

Detall de les estructures trobades a la crugia meridional. Foto: M. Baldomà, SPAL, 30.01.2003.

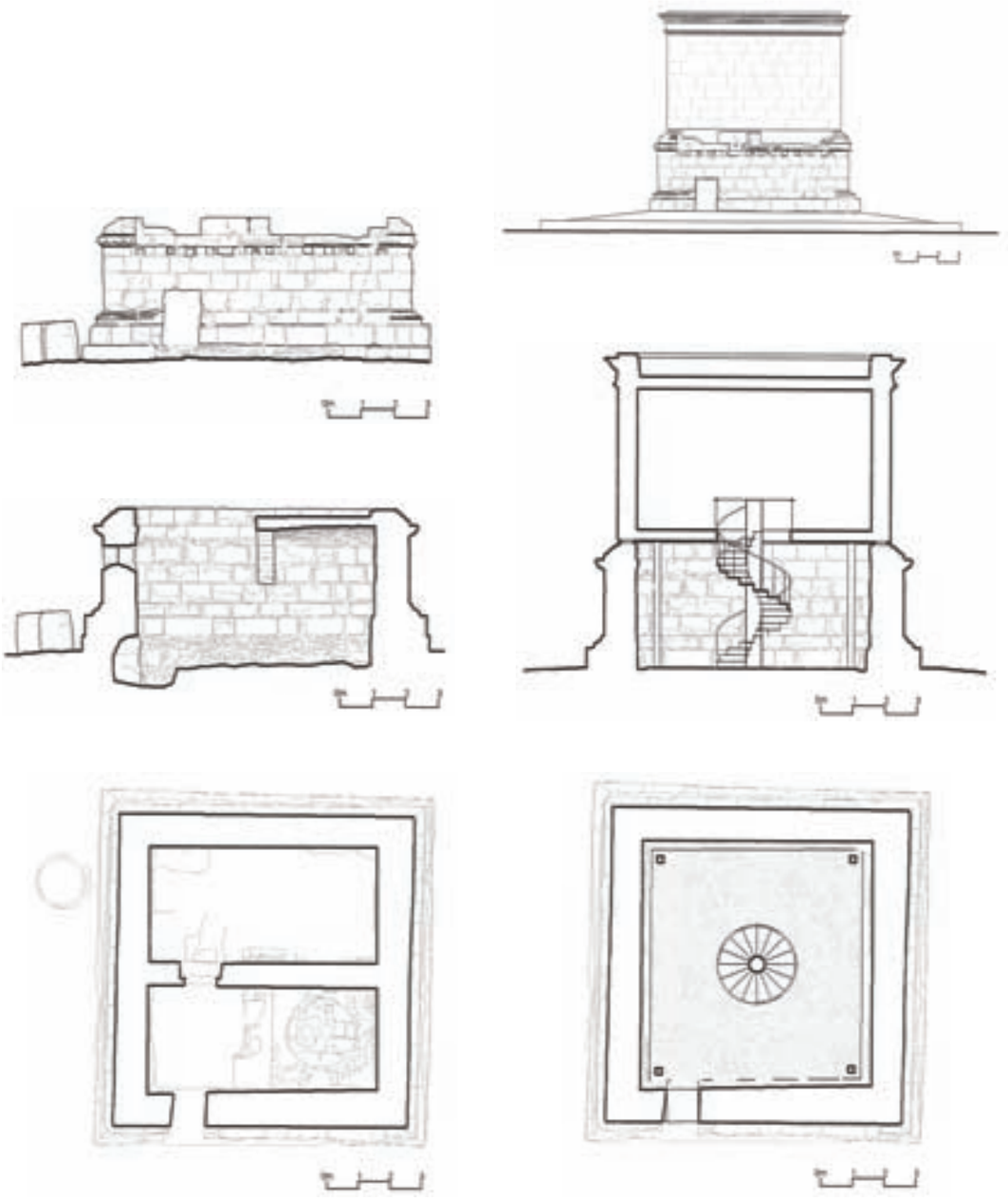

Columna esquerra. Alçat del mur meridional, secció est-oest i planta de l'estat inicial de l'edifici. Dibuixos: SPAL, 2002.

Columna dreta. Projecte de restauració i de reconstrucció volumètrica de l'*aediculum* en base als elements que romanen *in situ* i als gravats del segle XIX. Dibuixos: SPAL, 2004.

Bibliografia

CID, C. «La Torre del Breny, sepulcro romano de las cercanías de Manresa». *Ampurias*, XII. Barcelona: 1950, p. 21-54.

FIERRO, J. «La Torre del Breny (Castellgalí): un exemple de reutilització d'un monument funerari romà». *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.* Sabadell: 2006, p. 727-741.

FIERRO, J. *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada al sepulcre romà de la Torre del Breny. Castellgalí (campanya 2002)*. Arxiu Documental SPAL, 2002.

GALÍ, D. *Cronologia bibliogràfica sobre la Torre del Breny*. Arxiu Documental SPAL, novembre de 2004. [Inèdit]

LABORDE, A. DE. *Voyage Pittoresque de l'Espagne*. Vol I. Paris: 1806, 53 làms, LXXXII-LXXXIII.

Dades bàsiques de l'edifici

Nom: Torre de Pinós

Localització: Carretera C-251 de Granollers a Cardedeu, Km 0,3

Municipi: Granollers

Comarca: Vallès Oriental

Tipus: Torre de guaita cilíndrica

Època: Final segle XVII- principi segle XVIII

Propietat: Ajuntament de Granollers

Protecció: Declarat Monument d'Arquitectura Militar, decret de 22 d'abril de 1949 (BCIN. MHA. Disp. Add. 2ª Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català. DOGC 1807, d'11/10/1993. Normes especials per a la protecció del patrimoni historicoartístic de l'Ajuntament de Granollers, aprovades definitivament el 16 de febrer de 1983).

Estudis previs

Anàlisi històrica
Estudi de les fonts documentals: Imma Vilamala i Aliguer. 2002.
Recerca arqueològica
Direcció: Albert López Mullor, Antoni Puig Palerm
Empresa constructora: Coprho SA (Granollers)
Dibuix: Jordi Grabau Fígols, Jordi Serra Artigas
Antropologia física: Anna Pla Benlliure, Assumpció Malgosa Morera
Dates de l'excavació arqueològica: 2 de juny- 4 de juliol de 2003

Anàlisi material
Presa de dades topogràfiques: Lluís Torrent Mas, Jordi Grabau Fígols
Estudi fisicoconstructiu: Laura Megías, Anna Torrents, Màrius Vendrell Saz
Estudi geotècnic: Antoni Batlle Díez, Pere Mascareñas Rubiés

Treballs realitzats

Consolidació de les parts de mur de la torre amb perill de col·lapse, reparació de merlets i d'esquerdes.
Empresa consturctora: Coprho SA (Granollers)
Data: juny 2002-març 2003

Dades del projecte

Títol: *Projecte de restauració de la torre de Pinós de Granollers*

Autor: José Luis Sanz Botey

Data: 2004

Síntesi: Restauració de les parts conservades de la torre, restitució volumètrica, construcció d'escala interior i acondiciament per a la visita pública.

Textos del capítol

Àlvar Caixal, Raquel Lacuesta, Antoni Puig, José Luis Sanz, Imma Vilamala.

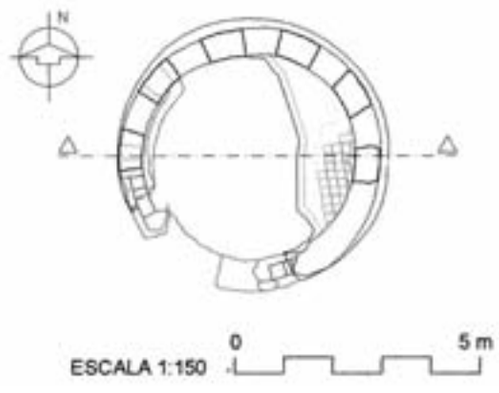

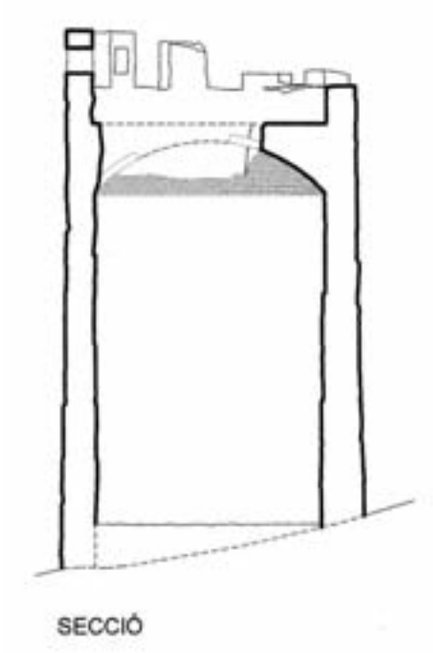

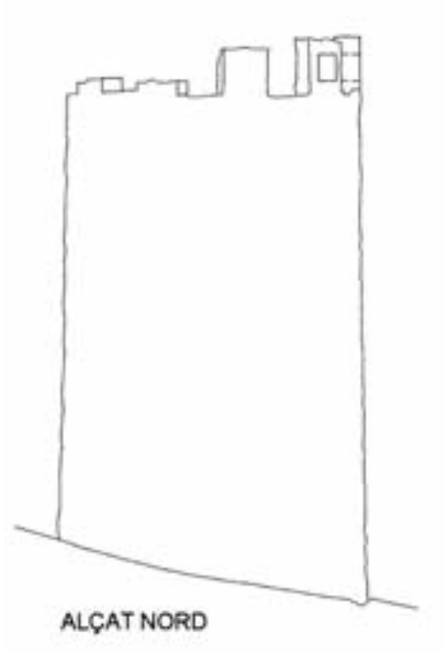

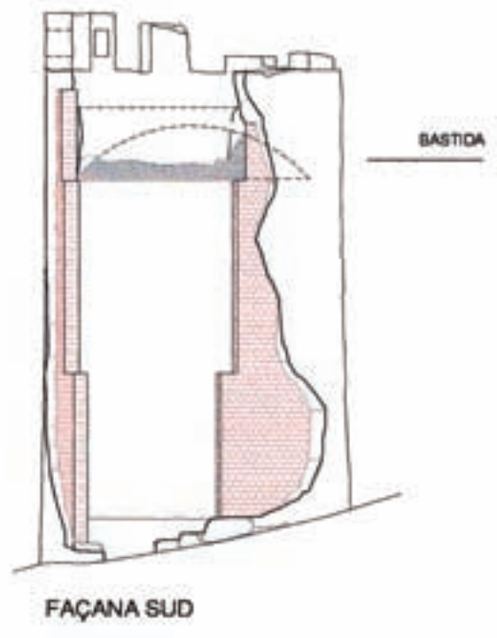

Treballs de consolidació de la torre de Pinós. Planta, secció i alçats nord i sud. Dibuixos: SPAL, 26.05.2003.

Descripció de l'edifici

La torre de Pinós és de planta circular i s'alça, aïllada i exempta, al capdamunt del turó del mateix nom, a llevant del nucli urbà de Granollers. És un indret des del qual es dominen visualment els camins i passos estratègics del Vallès Oriental. Per arribar-hi, cal prendre la carretera C-251 que va cap a Cardedeu i desviar-se per un camí sense asfaltar a mà esquerra del punt quilomètric 0,300.

La torre, lleugerament atalussada, té una altura de 9,60 m i uns murs amb un gruix que varia entre els 60 i els 80 cm. En el moment d'iniciar-se la intervenció, la torre presentava un estat de conservació força dolent; en mancava una tercera part de la fàbrica —el costat de migdia—, havia perdut un tros de la cúpula de rajols i els revestiments interiors estaven molt malmesos. El coronament era una filera de merlets rectangulars d'uns 70 cm d'amplada amb espitlleres, bastit en una fase posterior a la construcció de l'element, i un terrat pavimentat amb cairons. A la façana de llevant, on el mur presenta un canvi d'aparell, hi restava una gàrgola escapçada. Es conservaven traces de l'entrada al terrat a través de la cúpula, que consistia en una obertura d'un metre i mig. L'accés a la torre es feia des de la façana sud, per una porta al nivell de la planta baixa. Aquest costat és el que ha perdut més superfície murària.

La construcció original tenia almenys dos pisos. Un d'intermedi, a 3 m del nivell del sòl exterior, que recolzava sobre bigues de fusta, i una planta superior o de coberta, situada a 8 m d'alçada, amb un paviment de cairons i una volta rebaixada de rajols de ceràmica. La fàbrica és de còdols de riu grans lligats amb morter de sorra i calç, recoberts per una capa fina d'arrebossat. A l'interior es conserven encara restes d'aquest revestiment.

Notícia històrica

Tot i que la historiografia tradicional ha vinculat l'origen de la torre de Pinós a la política general de fortificacions de les viles i ciutats impulsada al segle XIV pel rei Pere III, la recerca arqueològica ha constatat que l'ocupació més antiga de l'indret, d'acord amb la ceràmica blava catalana recuperada en estrats anteriors a la fundació de la torre,

s'ha de situar cap a mitjan del segle XVII. El primer esment documental de la fortificació no apareix, però, fins a l'octubre de 1752, i es tracta d'una notícia col·lateral que fa referència a l'arrendament d'una peça de terra propietat de Josep Galceran de Pinós a favor de Nicolau Riera, de Granollers. El contracte especifica que el lloc és a prop d'una torre coneguda amb el nom de Pinós i utilitzada durant un temps com a colomar. Tot plegat ens permet datar la construcció de la torre cap el tombant dels segles XVII al XVIII, època en què la família Pinós va incorporar al seu patrimoni les propietats que els Rocabertí i els Tagamanent tenien a la vila de Granollers.

Els Pinós van jugar un paper destacat en el decurs dels diferents conflictes bèl·lics que van sacsejar Catalunya en aquell temps. Josep Galceran de Pinós va participar activament en la Guerra de Separació (1640-1659), i el seu fill Josep va fer costat al bàndol austriacista en la guerra de Successió (1702-1714). És molt probable, doncs, que en aquells anys d'intensa activitat bèl·lica a Catalunya, en els quals Granollers s'havia convertit en una plaça d'armes important per la seva privilegiada situació geogràfica, els Pinós construïssin una torre de vigilància i de comunicació en un dels punts més alts i estratègics de la contrada. Aquesta hipòtesi confirmaria que la toponímia de la torre arrenca des de l'origen de la seva construcció, i per tant que el nom es deu als seus promotors. Posteriorment, quan la torre ja havia perdut el seu caire militar, els terrenys de l'entorn es van omplir de vinyes. Ateses les circumstàncies històriques de la producció de vi a Catalunya, aquesta nova utilització de l'espai es pot datar entre el 1865 i el 1873.

Durant la Tercera Guerra Carlina (1872-1876), sembla que la torre es va incorporar de nou al sistema defensiu de Granollers; es va bastir el mur de coronament amb merlets i espitlleres, i es va pavimentar el terrat. La vila va ser ocupada per les tropes tradicionalistes el 17 de gener de 1873. Tot i que l'enderroc localitzat per la recerca arqueològica sembla més aviat fruit d'un procés d'abandonament progressiu que no pas d'una acció militar concreta, és probable que la ruïna definitiva de l'edifici s'iniciés arran dels esdeveniments violents d'aquell dia. Cal relacionar també amb aquells fets l'enterrament, a tocar de la torre, d'un adolescent amb una bala de plom al cap. D'ençà d'aleshores, l'edifici —que va canviar successivament de mans fins que el 1998 es van iniciar els tràmits de cessió de la finca a l'Ajuntament—, va patir un continu espoli de materials. L'any 2003 es va integrar al Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i Arqueològic de Granollers.

Recerca històrica i obres urgents de consolidació

Després d'elaborar, l'octubre de 1997, un primer informe de valoració històrica de les restes de la torre de Pinós, l'any 2002, i emmarcats en els estudis previs a la redacció del projecte de restauració, es va dur a terme l'estudi de les fonts escrites i, a continuació, ja el 2003, les tasques de recerca arqueològica. Les conclusions d'aquests treballs van aportar dades molt interessants per perfilar millor l'evolució històrica del monument. Simultàniament, sempre sota control arqueològic, es va dur a terme una intervenció de consolidació del monument de caràcter urgent (juny 2002-març 2003), per tal d'evitar el perill per a les persones que estaven realitzant-hi treballs d'investigació. Aquestes obres van aturar el procés de degradació de l'estructura. Es van reforçar els punts febles amb uns contraforts esglaonats d'obra vista, fets amb totxos col·locats de través i lligats amb morter de calç; es van cosir les esquerdes als murs i es van rehabilitar mínimament els merlets del coronament per evitar despreniments. La torre es va protegir amb una tanca perimètrica.

La recerca històrica es va iniciar amb l'estudi dels fons documentals locals, com ara l'Hemeroteca Municipal Josep Móra de Granollers i l'Arxiu Històric Municipal on, malgrat que una bona part del fons va cremar en el decurs de les guerres carlines, encara s'hi conserva força documentació d'època moderna. Es van consultar Llibres d'Ordinacions, Llibres de Deliberacions del Consell Municipal, censos, capbreus i llibres de Justícia Municipal, des del segle XV fins al segle XVIII. En aquest arxiu es va localitzar el primer document que parlava de la torre de Pinós: el *Llibre dels cens de la pesa de terra de la torra de Pinós, comensant la primera pensió en lo any 1752*. D'altra banda, a l'Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona es van trobar diversos testaments fami-

La torre de Pinós l'any 1934. Concurs fotogràfic "El día gráfico". Foto: G. Camps, SCCM-SPAL.

La torre abans de la consolidació. En el moment d'iniciar-se la intervenció, la torre presentava un estat de conservació força dolent, en mancava una tercera part de la fàbrica i l'estructura estava degradada, amb perill de col·lapse. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 03.03.2003.

Els treballs de consolidació del monument de caràcter urgent van consistir en reforçar els punts febles amb contraforts esglaonats d'obra vista, es van cosir les esquerdes als murs, es van reparar mínimament els merlets del coronament i la torre es va protegir amb una tanca perimètrica. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 17.06.2003.

liars relacionats amb l'actual marquès de Barberà, Ramon de Sarriera-Pinós i Fernández de Muniain, qui té sota la seva custòdia un dels arxius patrimonials més importants de Catalunya, amb documentació referent als Pinós, als Tagamanent i als Montbui, però que, hores d'ara, encara no és obert als investigadors. Per acabar, a l'Archivo General Militar (Instituto de Historia y Cultura Militar) del Ministerio de Defensa, a Madrid, es van localitzar dos plànols topogràfics de Granollers de mitjan segle XIX, en un dels quals hi surt assenyalada la torre de Pinós.

Respecte a la recerca arqueològica, es va excavar en extensió l'interior de la torre i, un cop localitzat arreu el paviment original de cairons, es va decidir d'obrir un petit sondeig a tocar de la porta d'accés amb l'objectiu d'esgotar tot el sediment arqueològic i poder establir la seqüència estratigràfica de les etapes d'ocupació. A continuació, es va realitzar una trinxera a l'exterior amb la doble intenció de conèixer millor l'entorn immediat de l'element i documentar les característiques morfològiques del terreny natural. Els resultats van permetre identificar, per dessota dels estrats d'enderroc de la torre, els nivells de circulació coetanis de la fundació, l'existència de camps de vinya associats al funcionament de l'estructura i la tomba d'un adolescent ferit mortalment de bala en el decurs de la Tercera Guerra Carlina (1872-1876).

Anàlisi material

L'anàlisi material del monument va consistir, d'una banda, a estudiar-ne els materials de construcció i a analitzar-ne les patologies. La pedra del mur és principalment una roca ígnia tipus granític, formada per grans de quars, feldspats i miques. El morter de junta, força blanc i cohesionat, és un morter aeri de calç amb un àrid arrodonit, que probablement prové de la sorra d'algun torrent o riera propers. Les restes de la volta són de totxo ceràmic de color clar i força lleuger, segurament càlcic. L'estat de conservació dels materials era força bo, per la qual cosa es pot afirmar que les patologies de la torre estaven més aviat associades a problemes d'estabilitat, que no pas a la degradació dels mateixos materials de construcció. Els suggeriments de conservació van anar encaminats a l'estabilització estructural de la torre i a millorar la durabilitat dels materials, especialment del morter d'unió, la pèrdua del qual podia comportar la caiguda de fragments.

D'altra banda, es va efectuar una intervenció geotècnica en vista a valorar la possibilitat de causes d'aquesta naturalesa en la patologia estructural que afecta la torre. L'estudi va determinar l'existència de dues unitats geotècniques fonamentals sota la torre, una unitat de llims carbonatats i una unitat arcòsica, amb comportaments diferents. Es va considerar probable que aquest diferencial i en particular les característiques dels materials llimosos hagin incidit, en més o menys magnitud i/o intensitat en el col·lapse d'una part de l'estructura de la torre en un episodi hídricament desfavorable. L'estudi recomanava dotar el fonament del corresponent encastament, que no s'havia d'efectuar per recalçament, ja que això comportaria una excavació i una possible nova desestabilització de l'estructura.

Descripció del projecte

Antecedents

Després que, el 8 de juliol de 1997, l'Ajuntament de Granollers va demanar a la Diputació de Barcelona col·laboració en la recuperació de la torre de Pinós, encara llavors de titularitat privada, l'SPAL va iniciar el procés d'investigació del monument. La signatura del conveni de cessió per a ús municipal de la torre i d'una superfície de 670 m^2 al seu voltant va obrir la possibilitat de realitzar les obres urgents abans esmentades i de redactar el projecte que aquí es descriu.

Criteris d'intervenció

Els criteris d'intervenció adoptats van ser els següents: garantir l'estabilitat del conjunt i la permanència de les parts originals existents; evitar la reconstrucció mimètica, total o parcial, dels elements perduts, atès que aquests representaven una gran proporció respecte al total de l'obra i s'alteraria greument la seva imatge (a més hi havia dubtes raonables sobre l'acció negativa de la volta en l'estabilitat del conjunt); impedir l'accés incontrolat a l'interior del monument i evitar un ús inadequat que posés en perill la seva integritat;

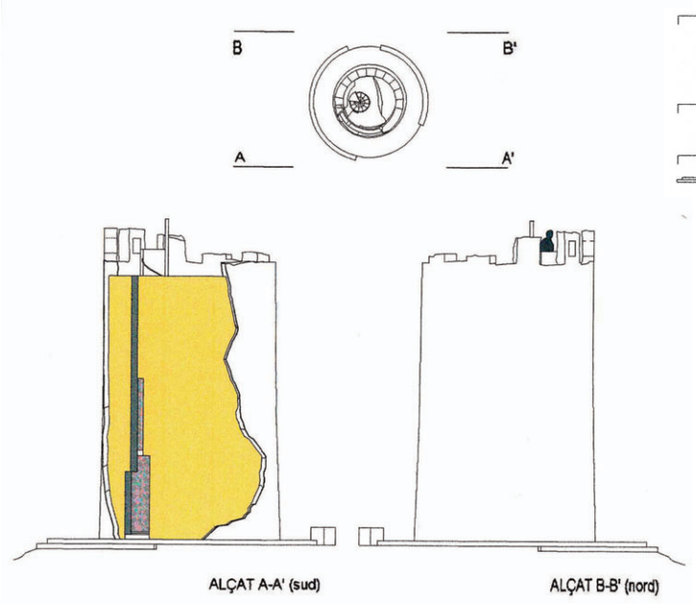

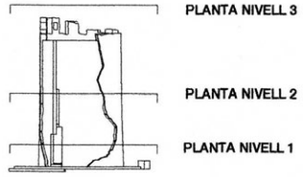

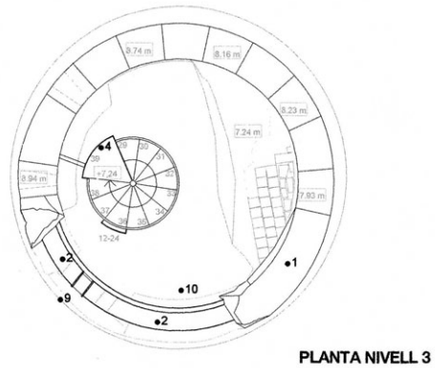

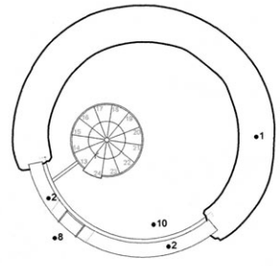

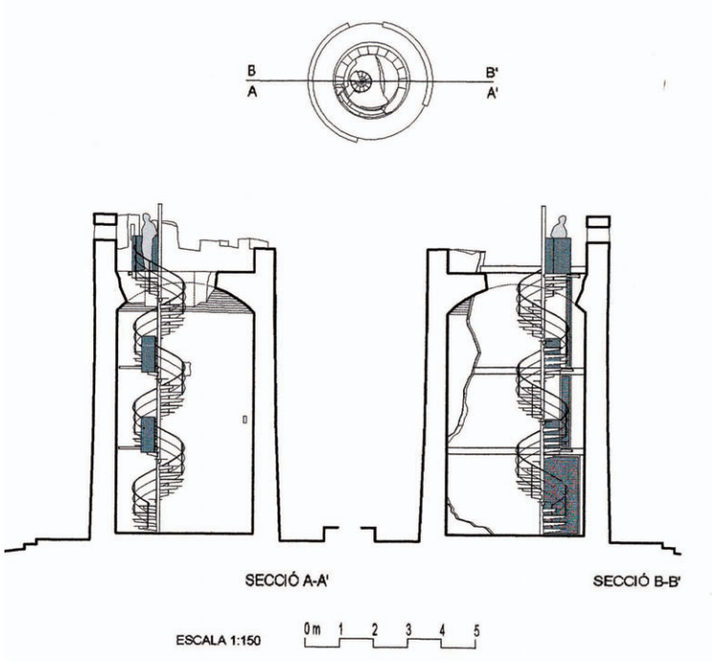

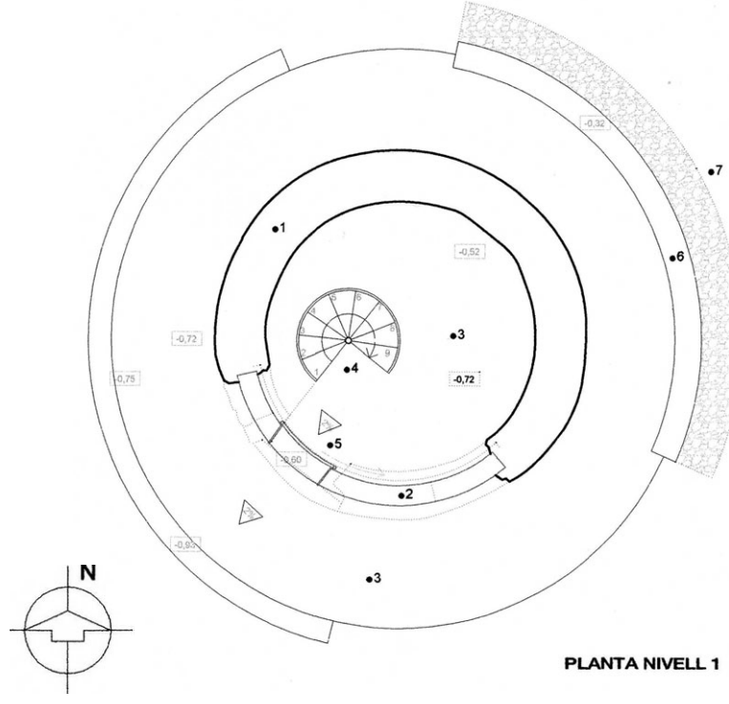

Projecte de restauració proposat per l'arquitecte José Luis Sanz Botey l'any 2004, on es preveia la recuperació de la totalitat del perímetre de la torre i l'accés al pis superior mitjançant una escala metàl·lica. Alçats A-A' (sud) i B-B' (nord), seccions A-A' i B-B' i plantes nivells 1, 2 i 3. Dibuixos: SPAL, 2004.

consolidar i restaurar les parts malmeses dels elements originals existents pel tal de retardar-ne tant com fos possible el procés de degradació, i possibilitar un accés controlat alhora que es retornava al monument el seu significat funcional i simbòlic com a element de guaita.

Descripció de l'obra a fer

El projecte contempla tres tipus de treballs clarament diferenciats, encara que tots formen part d'un conjunt destinat al mateix fi i que, probablement, no tindrien sentit per separat.

En primer lloc caldria diferenciar els treballs destinats a la consolidació estructural de l'edifici, que es poden subdividir en treballs de consolidació dels fonaments i treballs de consolidació de l'estructura vertical. Els treballs de consolidació de fonaments estan destinats a crear un element de lligat horitzontal a nivell del basament de la torre format per un anell de formigó armat, d'una secció de 60 x 60 cm, que actua com a element de confinament i dóna un encastament raonable del mur de la torre al terreny. Pel que fa al mur perimetral de la torre, l'actuació proposada consisteix a refer la part de mur desapareguda amb una paret d'obra, de 30 cm, centrada en l'eix del mur existent, de tal manera que quedi enretirada uns 15 cm respecte al pla d'acabat actual del mur per ambdues cares. El fet que aquest mur no tingui cap element horitzontal (forjats) que serveixi per a la trava horitzontal de l'estructura, fa necessària la col·locació de tres perfils metàl·lics UPN 160 que li donin estabilitat en tota la seva alçada i el lliguin amb la resta de la torre. La finalitat de la construcció del mur és recuperar un estat d'estabilitat del conjunt però sense canviar l'aspecte actual, marcat pel gran buit definit per la seva desaparició.

En segon lloc, podem definir els treballs destinats a la consolidació i restauració dels elements existents. En aquest apartat es consideren els treballs de neteja, rejuntat i arrebossats, així com la consolidació dels morters existents. Es pretén retornar les fàbriques al seu estat original, o bé la conservació de les restes en funció de la dades obtingudes en els estudis previs. Es proposa sanejar les zones de morter d'unió amb manca de cohesió, i la seva reparació amb morter de calç amb una dosificació aproximada 1:3 (calç D-50: àrid); si es creu oportú que el morter tingui cert color, es suggereix usar un àrid dels tons adients. Respecte a la neteja d'algunes de les pedres es planteja perquè hi ha grafits que n'alteren l'estètica.

En tercer lloc, es faran les tasques necessàries per al manteniment i ús de l'edifici. Es faran els treballs als paviments (tots de formigó, amb un tractament superficial *in situ* tipus raspat) per tal de facilitar l'evacuació de l'aigua de pluja (les superfícies tindran una lleugera pendent i es preveu pavimentar el voltant de la torre per allunyar les aigües de pluja de l'entorn immediat de la base i per evitar el moviment de terres en la mateixa àrea). Tots els acabats es realitzaran seguint les tècniques tradicionals del diferents oficis de l'època en què va ser realitzat l'element. D'altra banda, per impedir el pas incontrolat de persones, es farà un tancament subdividit en tres parts, dues fixes i una practicable, que servirà com a porta d'accés a la torre (una porta corredissa d'una sola fulla formada per perfils metàl·lics rígids i una malla d'acer *deployé* com a rebliment).

El projecte inclou la construcció d'un únic element de comunicació vertical, constituït per una escala metàl·lica de cargol que possibilita la visita i les vistes des de l'interior de la torre. Farà 150 cm de diàmetre i uns 8 m d'alçada, i facilitarà l'accés fins al nivell original de la coberta. Es tracta d'un element totalment exempt respecte dels paraments de la torre i que té com a única funció situar al visitant en un punt de vista similar al que podia haver tingut en el seu moment la persona encarregada de realitzar les funcions de guaita. Es tracta de recuperar, amb aquest element puntual, el sentit funcional i simbòlic de la torre.

Aquest projecte, hores d'ara (setembre de 2011) no ha estat executat, i la torre perdura gràcies als treballs de consolidació urgents efectuats el 2003.

Bibliografia

Cuspinera, LL.; Oliveras,V.; Valls, J. *Patrimoni Històric Arquitectònic. Catàleg General*. Granollers: Ajuntament de Granollers, 1985

Pancorbo, A.; Vila, J. M.; Lacuesta, R.; López Mullor, A. *La topografia urbana de Granollers entre els segles x i xvi. Estat de la Qüestió i hipòtesi de configuració*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Ajuntament de Granollers. SPAL, 2006. [Inèdit]

Pla Benlliure, A.; Malgosa, A. *Informe antropològic de l'enterrament a la torre de Pinós (Granollers, 2004)*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2005. [Inèdit]

Puig, A. *Memòria de l'excavació arqueològica de la torre de Pinós de Granollers.* Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, juny de 2003.

Vilamala Aliguer, I. *Informe sobre la torre de Pinós de Granollers i les muralles de la ciutat*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, novembre de 1997. [Inèdit]

Vilamala, I. *Estudi històric de la torre de Pinós. Granollers*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 2002. [Inèdit]

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Vallès Oriental

Municipi: Gualba

Localització: Passeig del Montseny, s/n (extrem nord-oest del poble)

Tipus: Arquitectura de caràcter rural. Masia

Època: Origen, època medieval; reformes, època moderna i dècada de 1970

Ús primitiu: Masia. Explotació agrícola

Ús actual: Sense ús

Ús previst: Casa de la Vila i punt d'informació del Parc Natural del Montseny

Propietat: Ajuntament de Gualba

Estudis previs

Estudi d'informació i prediagnòstic: David Galí Farré i Raquel Lacuesta, historiadors; Marta Berini Pérez i Lourdes Romero López, becàries d'història de l'art.
Aixecament de plànols: Estudi Mirall Arquitectes Associats
Estudi geotècnic: Antoni Batlle, abril de 2007

Dades del projecte

Títol: *Estudi Previ al Projecte de rehabilitació de la masia de can Figueres. Gualba*

Autors: Antoni Barcons i Grau, Mercè Hortalà i Vallvé

Data: Maig de 2006

Síntesi: Conservació del mas (la masia, la resta d'edificis i els àmbits exteriors que en formen part) i adequació del conjunt per acollir un nou programa d'usos: dependències municipals, llar d'infants i Centre d'Informació del Parc Natural del Montseny. Treballs de consolidació i remodelació dels espais, adaptant-se a les característiques de la construcció primigènia.

Textos del capítol

Antoni Barcons, David Galí

Vista retrospectiva de la masia Can Figueres de Gualba. En primer terme, la «casa petita» i el portal del barri, i al fons, la «casa gran». Foto: A. González, SPAL, 1979.

El conjunt de la masia quan encara estava dempeus el muret de tanca de la finca pel cantó de migdia. Foto: Ajuntament de Gualba, 06.03.2004.

Descripció de l'edifici

L'edifici està format per diferents cossos situats al voltant d'un barri amb tanca de maçoneria, que responen als diferents usos i etapes constructives que s'hi han succeït al llarg de la història. La majoria dels cossos estan construïts amb murs de maçoneria i tenen peces de pedra picada a les cantonades i a les obertures, cosa que dóna uniformitat i qualitat constructiva al conjunt. Entre les diferents edificacions en destaquen dues, la que denominarem "casa gran", aixecada a la banda de ponent del barri, i la "casa petita", bastida a la banda oposada, a la zona forana i d'accés, a les quals s'adossa la resta. Ambdues comparteixen trets tipològics, ja que tenen planta quadrangular, coberta de teula àrab a dues aigües amb el carener perpendicular a la façana principal, portal adovellat i finestres d'esquema rectangular vertical amb trencaaigües i pestanya motllurats.

L'àrea d'accés al conjunt se situa al sud-est i es formalitza al voltant d'una era sense pavimentar, que dóna entrada a la casa petita i a la portalada del barri, unides per una tanca coberta amb una teulada suportada per bigues de fusta. La casa petita té planta baixa i un pis que havia servit de pallissa; en la llinda de la portalada del barri hi ha gravada la data 1779, i a la clau de dovells del portal de la casa petita hi ha representades dues figues en relleu, distintiu heràldic de la família Figueres. L'espai interior del barri té forma d'L i està pavimentat amb lloses de pedra. Gairebé davant per davant de la portalada es troba la casa gran, amb la façana lateral de migdia i la principal, orientada a llevant, voltades pels dos braços de l'espai en L. L'àmbit est del barri queda tancat pels cossos secundaris del conjunt, que fins fa pocs decennis havien estat destinats a usos agropecuaris: la cort de porcs, la conillera, les dues corts dels bous, el jóc i la pallissa de damunt la cort dels bous.

La casa gran té tres crugies amb planta baixa, pis i golfes, i presenta dos cossos adossats a l'extrem nord-oest, però independents respecte a l'interior de la casa: Can Xiroi, de planta baixa i pis, que forma la cantonada nord-oest de la casa, i el garatge o antic trull, de planta baixa, enganxat a l'angle nord-oriental de Can Xiroi i amb la data 1484 a la clau de l'arc rebaixat de la porteta oberta en la

façana est, que sembla aprofitada d'una construcció més antiga. A la planta baixa de la casa l'entrada distribueix les dependències situades al voltant (el menjador, la cuina antiga, la cuina moderna, la cuina actual i la cort del cavall), totes pavimentades amb cairons, excepte la cort del cavall que hi té lloses de pedra (en el terra de la mateixa entrada s'inclouen fragments de moles de molí) i sostre format per bigues i corretges de fusta; la llinda de la porta que comunica l'entrada i la porta antiga presenta la data 1762. S'accedeix al pis a través d'una escala de pedra de dos trams a escaire, situada a l'angle sud-oest de l'entrada, on es repeteix la mateixa distribució que a la planta baixa, amb una sala que dóna accés a les cinc cambres amb lavabo disposades al voltant. L'escala recta de fusta que porta a les golfes es troba a la banda occidental de la sala i condueix a la crugia central d'aquestes, que és l'única accessible. La meitat oriental de la crugia està ocupada per una àmplia sala, on s'observen els cavalls de l'estructura portant de la coberta, i a l'occidental hi ha una dependència amb lavabo.

Notícia històrica

Segons Joan Ragué, antepenúltim propietari de Can Figueres i autor d'un article sobre la seva història, la masia va ser fundada l'any 1260. El primer membre de la nissaga Figueres, Berenguer Ces Figueres, està documentat el 1340 i, el 1377, s'esmenta el «Mansus vocatis Andreas de Figueres» [Mas dit Andreu de Figueres]. Al llarg del segle XIV, Can Figueres va dependre d'altres masos i el 1521 ja es reconeixia Bernat de Figueres com a únic senyor útil i propietari. L'any 1401 n'era propietari Pere de Figueres i el 1497 hi consta Vicenç de Figueres. La data 1484 de la clau de l'arc de la porta del garatge remet a aquesta època i podria testimoniar l'existència d'un edifici precedent a l'actual. La casa gran té elements que, per paral·lelismes estilístics, se situarien a finals del segle XV, com la porta d'arc deprimit convex i la finestreta conopial, mentre que la resta de finestres s'adscriurien al segle XVII.

L'any 1645, el cognom Figueres va passar a denominar-se Figueras, amb *a*, tal com s'intitulava aleshores Francesc Figueras. El 10 d'abril de 1754, la pubilla Maria de Figueras i Vidal es va casar amb Antoni de Raguer (o Ragué), provinent de Vic i ciutadà honrat de Barcelona. Caldria atribuir al mateix Antoni de Raguer o potser als seus fills, Salvador i Antoni, les obres de reforma empreses a la casa entre 1762 (porta de la cuina antiga) i 1779 (porta de la cort del cavall i portalada del barri). Joan Ragué i Camps, nascut el 1885, va deixar la masia en mans de masovers a la mort del seu pare, i, el 1901, va aixecar una casa al nucli de Gualba (al passeig del Montseny, més avall de l'església parroquial) per, més endavant, traslladar-se a viure a Barcelona.

El 1916 va adossar-se Can Xiroi a la banda nord-occidental de la casa gran, i, a principis de la dècada següent, va començar a cuidar-se'n la família Basí, que hi va viure fins al 1964. Aleshores el pis de la casa gran estava compartimentat per tal d'allotjar quatre famílies. Per una banda, els Basí, que ocupaven tota la planta baixa, els espais principals del pis i les golfes; per una altra, la família de Joan Pascual, carnisser de Gualba, que habitava un cos de planta baixa i pis adossat a la banda sud de la casa gran (desaparegut arran de les reformes efectuades en la dècada de 1970), que per la planta baixa tenia accés a la cuina antiga i pel pis a una cambra de la banda sud que comunica amb la sala; la cambra del cantó nord-oriental i el lavabo que hi ha al costat, on hi havia l'antiga comuna, també era independent de la resta del pis, estava destinada a un altre matrimoni i s'hi accedia des de fora, per una escala construïda al costat del garatge; Can Xiroi tenia comunicació amb el pis de la casa gran per una porteta (actualment tapiada) que donava davant per davant de l'escala que pujava des de l'entrada a la sala.

Del 1964 al 1970 hi van viure dos masovers, i als anys setanta, Joan Ragué va decidir reformar la masia per convertir-la en segona residència. Aleshores es va enderrocar la casa del carnisser i l'escala exterior d'accés a la cambra nord-oriental del pis, i es va rebaixar el terreny de la zona posterior a la casa gran per tal de poder obrir finestres a la planta baixa, que donarien llum a la cuina moderna i a la cuina actual, fins aleshores celler. També es va formar el cancell de l'entrada, i la cort del cavall va pavimentar-se amb lloses de pedra i s'hi va instal·lar un billar. Al pis es van instal·lar lavabos en totes les habitacions, i a les golfes es va fer una habitació amb lavabo; Ragué va instal·lar el seu

L'edifici està format per diversos cossos situats al voltant d'un barri amb tanca de maçoneria i portal cobert amb teulada. La casa gran té tres crugies amb planta baixa, pis i golfes. Vista de conjunt de les façanes de llevant i de ponent de la casa gran Fotos: Ajuntament de Gualba, 16.03.2003; D. Galí, SPAL, 30.09.2004.

El portal del barri cobert amb una teuladeta. Foto: D. Galí, SPAL, 30.09.2004.

El distintiu heràldic de la família Figureres representat en relleu a la clau de dovelles del portal de la casa petita. Foto: D. Galí, SPAL, 30.09.2004.

Vista del portal del barri des de l'espai interior del recinte de la masia; a l'esquerra. Foto: Ajuntament de Gualba, 16.03.2003.

La casa gran presenta dos cossos adossats, però independents, a l'extrem nord-oest, Can Xiroi i el garatge o antic trull. Foto: D. Galí, SPAL, 30.09.2004.

despatx al pis de la casa petita. També va renovar les teulades dels cossos secundaris adossats al darrere de la casa petita, va convertir l'antic trull en garatge i va fer construir un galliner, una conillera i un safareig a tocar de la façana occidental de Can Xiroi. Entre 1973 i 1977, el matrimoni format per Diego Cazorla i Rosa Barnola va anar a viure a Can Xiroi per fer de guardians de la casa, i l'últim que s'hi va hostatjar va ser en Ramon Puigví, que va habitar-lo fins al 2003. En aquest any les dues filles de Joan Ragué van vendre el mas a l'INCASOL, i el 22 de maig del mateix any se signava el conveni entre aquesta institució i l'Ajuntament de Gualba pel qual el segon es feia càrrec de la masia.

Descripció del projecte

Antecedents

Al febrer de 2004, l'alcalde de Gualba, Carles Pan Lacomba, demanava la col·laboració de la Diputació de Barcelona en la redacció del projecte de rehabilitació de la masia de Can Figueres, adquirida per l'Ajuntament, que tenia la voluntat de rehabilitar l'edifici per traslladar-hi les dependències municipals, la llar d'infants, un centre d'informació del Parc Natural del Montseny i el consultori mèdic (posteriorment es va optar per ubicar-lo en un edifici de nova planta, a la banda nord de la finca). El 18 de maig de 2005 se signà el conveni específic de col·laboració entre la Diputació i l'Ajuntament per a la restauració de la masia.

Estudi Previ de Projecte (EPP) de rehabilitació de la masia

L'objectiu de l'EPP era, d'una banda, aplegar i sintetitzar tota la informació coneguda fins al moment de redactar-lo i la generada en el decurs del mateix treball, per tal d'avaluar l'estat del monument i, d'altra banda, analitzar i concretar el nou programa d'usos, fixant els criteris generals i les línies bàsiques de les futures actuacions, a fi d'assolir l'objectiu genèric marcat: la restauració i rehabilitació del conjunt de la masia. Des d'un punt de vista global, Can Figueres presentava un estat de conservació força bo, tot i que manifestava el desgast propi del pas del temps i la falta de manteniment. La proposta de restauració es fonamentava a garantir la conservació del mas (la masia, la resta d'edificis i els àmbits exteriors que en formen part) i aconseguir l'acondiciament del conjunt per tal que pogués acollir els nous usos a què es volia destinar.

Pel que fa a la conservació, es va considerar imprescindible la consolidació de les construccions, per assolir unes òptimes condicions de seguretat, tant pel que fa als usuaris com a la mateixa pervivència del monument i el seu traspàs a futures generacions. Quant a l'acondiciament del conjunt, atesa la seva indubtable condició monumental, l'adequació dels edificis a les noves funcions havia de passar per la remodelació dels espais i la reorganització física i funcional, tot adaptant-se a les característiques de la construcció primigènia. Calia aconseguir un equilibri entre els inevitables "sacrificis" que, fruit del nou ús, s'exigien al mas i el seu caràcter monumental i etnogràfic.

Per tal de consolidar les construccions, es preveien, entre altres, les següents actuacions: comprovar, mitjançant cales i estudis geotècnics, la competència del subsistema sòl-fonament, i efectuar recalços on calgués; reparar i reforçar sostres, o potser substituir-los, atès l'important augment de sobrecàrrega amb els nous usos; actuar a les cobertes per garantir l'estanquitat i l'aïllament tèrmic; respecte als revestiments, eliminar tots els junts de ciment pòrtland (que aporta sals i altres components químics perniciosos) i recuperar els que devien tenir antigament, tornant a vestir les façanes, avui nues, amb un estuc de morter de calç; restaurar el rellotge de sol de la cara de migdia; restaurar i, quan fos necessari, substituir les fusteries per garantir la seva funció, i renovar totes les instal·lacions.

Respecte a la definició del programa funcional, es va tenir en compte la legislació vigent i, a més, en el cas de les dependències municipals, l'anàlisi de la Casa de la Vila, i pel que fa al Centre d'Informació del Parc Natural del Montseny, les consultes efectuades al Servei de Parcs Naturals de la Diputació.

Els tres usos als quals es volia destinar el mas s'ubicarien en tres sectors ben diferenciats, tant des del punt de vista històric com arquitectònic, per evitar alteracions funcionals: la masia o "casa

gran", l'edifici de més entitat, es plantejava com a nova seu de la Casa de la Vila; els antics corrals i bona part de les dependències de la casa petita acollirien el programa de la nova llar d'infants, llevat de la planta baixa, que es pensava destinar a Centre d'Informació del Parc.

La Casa de la Vila

El programa funcional de la Casa Consistorial s'organitza en les tres plantes de la masia. La planta baixa i la planta golfes es destinen fonamentalment a les activitats de participació ciutadana, mentre que la planta pis es reserva a les funcions vinculades a la gestió política. S'hi accedeix a través del barri, per l'accés principal, la portalada sud-oest (relacionada històricament amb el nucli antic i vora el camí), o bé per la porta nord.

La planta baixa conté: en el cos central, el cancell i el vestíbul d'entrada amb l'escala al fons; en el cos de tramuntana, l'arxiu; i en el de migdia, dues sales d'exposicions. L'extrem ponentí del cos de migdia es reserva als despatxos del jutjat de pau i de l'assistent social. La nova escala s'ubica, tal com és costum en les masies, al fons de la crugia central. Els baixos de Can Xiroi es destinen a dependències de la policia local. L'antic trull es reserva per a magatzem i local d'instal·lacions. A la planta pis, el taulell d'informació i d'atenció al públic es col·loca a la sala, espai que continua fent les funcions de distribuïdor d'altres dependències. El cos de tramuntana es destina als despatxos d'administració i de secretaria-intervenció. El cos de migdia acull el despatx d'alcaldia, els dels regidors i una sala de reunions. A la planta primera de Can Xiroi, s'hi col·loquen els despatxos dels serveis tècnics, uns serveis sanitaris i un magatzem. La sala de plens se situa a la planta golfes.

La Llar d'Infants

La planta baixa dels antics corrals i del cos de tramuntana de la casa petita acullen part del programa de l'escola bressol. A la planta primera, parcialment recuperada, d'ambdues construccions (corrals i casa petita) s'hi organitza la resta. El fet de desdoblar el programa en dues plantes, fa necessària l'aparició d'un nucli de comunicacions vertical, l'escala i l'ascensor del qual se situen en una mena de falca que, de manera intencionada, s'ha generat en la intersecció dels dos volums.

La planta baixa conté, en el cos central, el cancell d'entrada i el vestíbul amb l'escala i l'ascensor al fons; a la banda de ponent, el despatx de direcció i dos lavabos; a l'extrem nord-est, l'aula dels més menuts amb la zona de descans, un canviador i una dependència de preparació d'aliments, en el cos de tramuntana de la casa petita. A la planta pis, i des del distribuïdor central, s'accedeix, per la banda de ponent a la sala d'usos múltiples, i pel cantó de llevant, a les dues aules restants. L'aula del tram d'edat d'1 a 2 anys se situa, com la del pis de sota, a l'extrem nord-est del conjunt, i la dels més grans, en el cos de migdia. Entremig de les dues i ocupant el cos de tramuntana de la casa petita, s'hi organitza la zona de serveis i d'accés. El pati d'esbarjo s'estén als peus de la façana de llevant i s'allarga cap el nord. L'entrada a la llar d'infants és a la cara nord, sota d'un porxo que emfasitza l'accés, vora el camí que comunica amb el carrer Martí Joan de Gualba i a prop de l'aparcament previst als peus del marge i del rec de ponent.

El Centre d'Informació del Parc Natural del Montseny

L'oficina ocupa el cos de migdia de la planta baixa de la casa petita. S'entén com un espai únic, en el qual s'hi col·loquen, a banda del taulell d'informació, un petit magatzem i un lavabo. S'hi entra des de l'era restaurada, potenciant d'aquesta manera una de les imatges més interessants del conjunt, amb el Centre d'Informació en primer pla i el Parc Natural del Montseny darrere, com a teló de fons.

Treballs fets

De tot aquest programa, l'SPAL només va realitzar, els mesos de març i d'abril de 2007, l'estudi geotècnic que va afectar els fonaments de diferents parts de l'edifici mitjançant vuit cales i tres sondeigs (vegeu el plànol on se situen, al final del capítol). D'aquest estudi es va desprendre la recomanació que calia adoptar de manera general la solució de micropilots de refonamentació encastats al substrat o unitat de materials granitoids. En la zona de la casa petita, on el substrat granitoïd es traba més profund, es podria adoptar la solució de micropilots amb la punta encastada a partir de la cota -4,5.

Cal dir que mentre s'estava redactant l'EPP, l'Ajuntament de Gualba va desmuntar el muret de

A la planta baixa de la casa l'entrada distribueix les dependències situades al voltant (el menjador, la cuina antiga, la cuina moderna, la cuina actual i la cort del cavall). S'accedeix al pis a través d'una escala de pedra de dos trams a escaire, on hi ha la sala principal que dóna accés a les cinc cambres disposades al voltant. Fotos: Ajuntament de Gualba, 16.03.2003; D. Galí, SPAL, 30.09.2004.

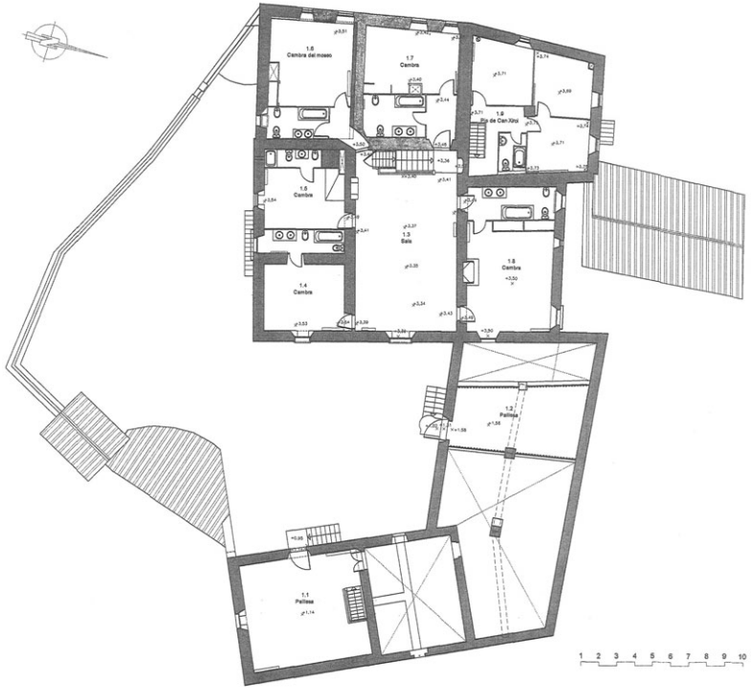

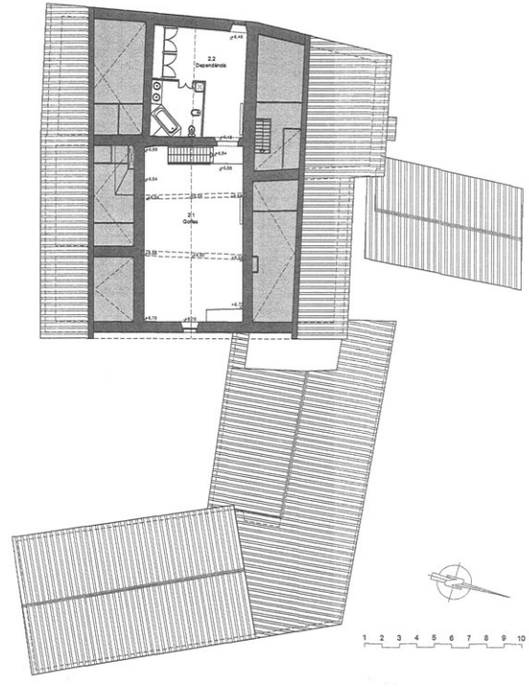

Aixecament de l'estat inicial de la masia. Planta baixa, planta pis i golfes. Autora: M. Hortalà, arquitecta. SPAL, 2006.

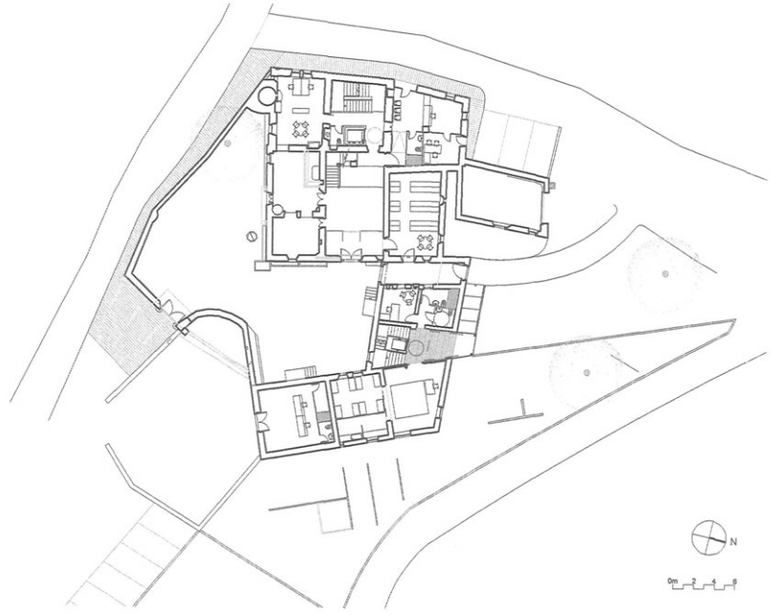

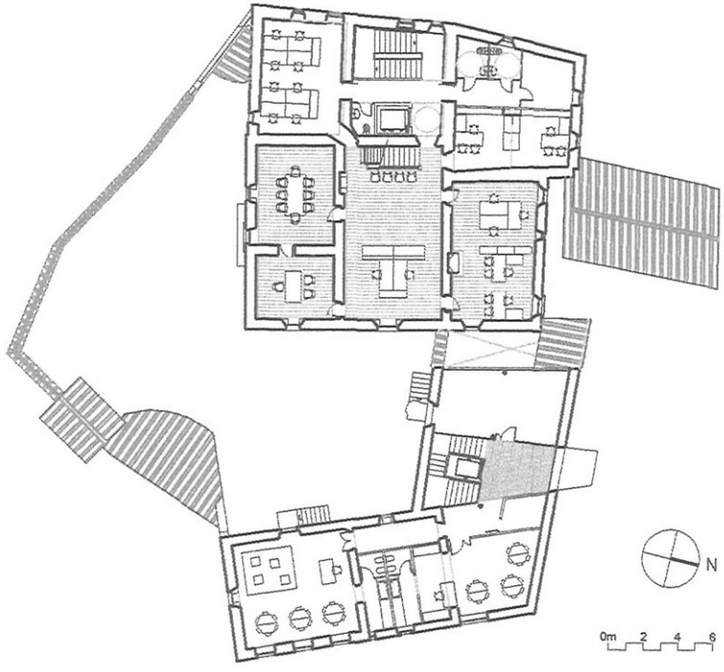

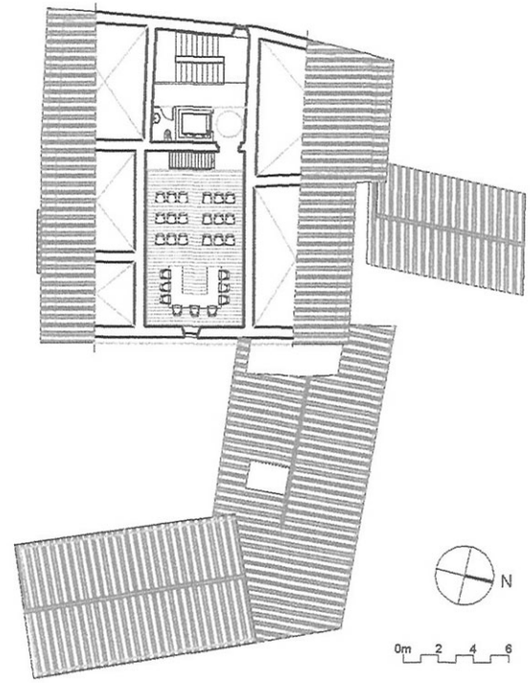

Estudi previ al projecte de rehabilitació de la masia de Can Figueres. Planta baixa, planta pis, golfes i cobertes. Autors: A. Barcons, M. Hortalà, arquitectes. SPAL, 2006.

tanca que vorejava la finca pel costat de la carretera, on baixaven els camions carregats de grava de la pedrera de Can Sala i les mines “San José”, “Virgen de los Dolores” i “Xauxa”, amparant-se en el fet que en aquest punt la carretera esdevenia més estreta a causa de l’existència del mur. Aquesta actuació va fer perdre al monument una part important de la seva identitat, a més de deixar-lo desprotegit en aquest indret.

Bibliografia

Cuspinera i Font, L. *Can Figueres*. *Fitxa IPCE (Inventari del Patrimoni Cultural Europeu) del Vallès Oriental*. Barcelona: Arxiu històric del Col·legi d’Arquitectes de Catalunya, setembre de 1980.

Galí, D; Berini, M.; Romero, L. *Masia de Can Figueres (Gualba, Vallès Oriental). Informació i prediagnòstic*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 17 de febrer de 2005. [Inèdit]

González, A.; Moner, J.; Ripoll, R. *La masia catalana: evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau Edicions, 2005.

Ragué, J. «Gualba històrica. Can Figueras». *Butlletí de Gualba*. Gualba: Associació de veïns, maig-juny 1978.

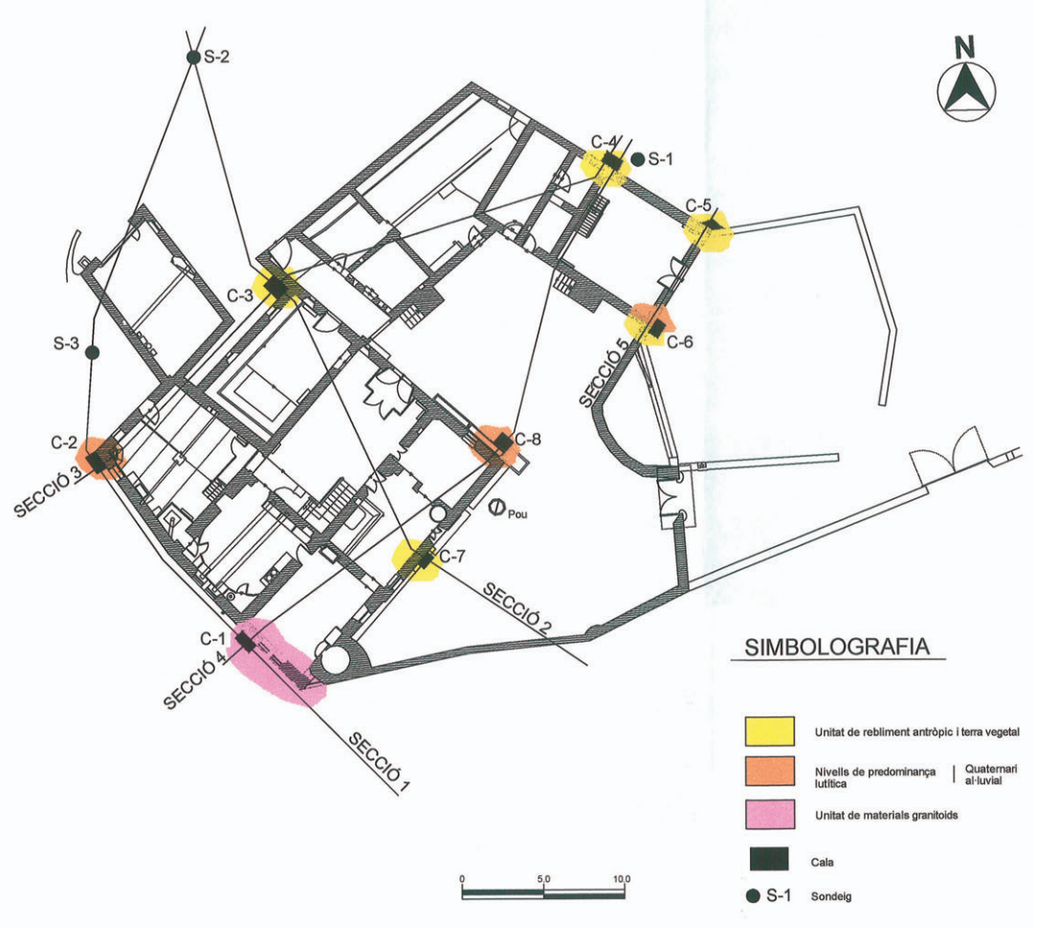

Estudi geotècnic de la masia de Can Figueras. Situació dels punts de reconeixement, seccions i unitats geotècniques. Autors: Batlle&Mascareñas; Geoprojectes, SL. Abril de 2007.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Anoia

Municipi: La Pobla de Claramunt

Localització: Carrer Major (abans carrer del Mig), 24-26; carrer d'Anselm Clavé, 4.

Tipus: Casa pairal urbana entre mitgeres. Consta de soterrani, planta baixa i dos pisos. Conserva finestrals renaixentistes

Època: Probable origen segona meitat del segle XIV, ampliada i reformada entre els segles XVI i XVII i al segle XX

Ús primitiu: Residència familiar

Ús actual: Sense cap ús, deshabitat

Ús previst: Casa de la Vila

Propietat: Ajuntament de la Pobla de Claramunt

Estudis previs

Estudi d'informació i prediagnòstic: Imma Vilamala, David Galí, Raquel Lacuesta, historiadors; Albert López Mullor, arqueòleg; José Luis Sanz Botey, arquitecte.
Aixecament de plànols: Centum
Estudi de distribució interior hipotètica dels espais de l'edifici de Cal Coca (segons inventaris testamentaris post mortem *de 1767 i 1809)*: Raquel Lacuesta, Imma Vilamala, historiadores; dibuix: Maria Teresa Gómez Casas; Laura Martín

Dades del projecte

Títol: *Estudi previ de projecte de restauració de Cal Coca de la Pobla de Claramunt com a Casa Consistorial*

Autor: José Luis Sanz Botey

Data: Novembre de 2003

Síntesi: Consolidació de l'edifici i dels espais arquitectònics més significatius i restauració dels elements singulars de les façanes, com la decoració de les tres finestres del carrer Major. Adequació de l'edifici al programa d'usos d'una Casa Consistorial per al municipi. Adequació de l'entorn del nou equipament i creació d'una plaça pública al costat de llevant de Cal Coca.

Textos del capítol

Imma Vilamala, José Luis Sanz Botey, Raquel Lacuesta

En el marc del procés de revitalització i recuperació del casc antic de la població, el Consistori va comprar l'any 2001 l'edifici de Cal Coca amb la intenció d'instal·lar-hi la Casa de la Vila. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 08.05.2003.

Descripció de l'edifici

Cal Coca és una construcció de planta rectangular orientada en sentit oest-est, amb la façana principal que dóna al carrer Major, a ponent, i la posterior al carrer Anselm Clavé, a llevant. L'edifici es forma a partir d'un cos central al qual s'adossen diversos cossos a banda i banda, un pel sud i dos pel nord, el més septentrional dels quals conté un pati central que configura la planta en forma d'U. La casa està constituïda per planta baixa, pis i golfes, amb coberta de teula àrab a dues aigües i carener paral·lel a la línia de les façanes.

La façana principal no és homogènia. El cos central conté tres portes: el portal principal, de pedra, forma un arc rebaixat; els altres dos, molt més petits, són d'esquema rectangular vertical. Al pis s'obren tres finestres rectangulars amb els trencaaigües, brancals i llindes decorades amb motius vegetals, òvuls, dentellons, garlandes i rosaris. Els brancals de la finestra central estan decorats amb una columna, mentre que les altres dues presenten pilastres. A més, la primera està coronada per un frontó triangular, i les altres, per un de circular amb forma de venera. Les tres finestres tenen culs de llàntia que representen caps humans als dos extrems dels trencaaigües. A la planta golfes s'obren dues finestretes quadrades amb decoració als brancals a base de fulla d'acant.

Els dos cossos de la banda nord presenten un portal gran i un de petit, rectangulars, i diverses finestres al pis i a les golfes. El petit cos de la banda sud té una finestra rectangular per cada planta.

La façana posterior del cos central està constituïda per un portal de pedra amb arc escarser, que dóna accés a la planta mitjançant unes escales, i diverses finestres, dues de balconeres i dues vidrieres fixes pròpies de l'arquitectura industrial. Pel que fa als cossos de la banda nord, es pot destacar la galeria superior d'obertures arcades del cos més septentrional. A la planta golfes hi ha un seguit de finestres ovalades, protegides per la barbacana de la teulada.

Pel que fa a la distribució interior de la casa, es conserva poca cosa dels espais més antics de l'edifici a causa dels múltiples canvis d'ús i compartimentacions que ha sofert al llarg dels segles. Als baixos del cos principal s'obren dos arcs lleugerament apuntats de pedra, en sentit nord-sud, que suporten forjats de bigues de fusta. En aquest espai s'ha de destacar la presència d'un cup de planta circular i un de planta rectangular, i també un arc ogival. Pel que fa als sostres, cal esmentar que a la part de l'entrada principal, les bigues i les motllures de coronament dels murs són treballades. El primer pis del cos central, que era la planta noble de la casa i on amb tota probabilitat hi havia l'habitatge dels Coca, no conserva gairebé res de la distribució antiga, pel fet que va ser en aquests espais on es va instal·lar la fàbrica de teixits de punt a començament del segle XX. Les golfes de la casa, molt àmplies i amb diferents nivells, evidencien l'origen agrari dels seus estadants.

Des del punt de vista artístic, els elements més destacables de l'edifici són les tres finestres renaixentistes del pis obertes a la façana principal i les dues finestretes que hi ha damunt. N'hi ha d'altres que, no sent tan singulars ni rics en detalls ornamentals, també testimonien l'antiguitat i història de l'edifici pel que fa a la seva evolució constructiva, que segurament s'inicia a mitjan segle XIV. Aquest seria el cas de l'arc ogival, possiblement un dels elements més antics de l'edifici; els dos arcs lleugerament apuntats de la planta baixa, l'embigat motllurat que es troba en alguns trespols, dues portes del pis amb brancals i llinda motllurats o alguns cairons de ditada dels baixos, tot d'època moderna; o les rajoles de paviment hidràulic del pis del cos sud, del primer terç del segle XX. Les tres finestres del pis formen un conjunt compositiu simètric amb una finestra central i una que la flanqueja per cada banda. Les tres són d'esquema rectangular vertical i decorades profusament amb motius en relleu realitzats amb morter de calç. La primera està constituïda per uns brancals decorats amb semicolumnetes i llinda coronada amb un frontó triangular on s'inclouen dos amorets que porten un escut. Les altres dues són gairebé idèntiques i presenten brancals conformats a manera de pilastres ornades amb decoració grutesca, *a candelieri*, i frontó circular amb forma de petxina o venera. Totes presenten culs de llàntia als extrems de la part inferior dels escopidors, que prenen forma de bustos, excepte la central, on sembla endevinar-se la figura d'un àngel portant un filacteri en cada un dels seus culs de llàntia. A més, també tenen unes garlandes en relleu que davallen dels

Distribució interior hipotètica dels espais de l'edifici de Cal Coca, segons inventaris testamentaris *post mortem* de 1767 i 1809. SPAL, 2003.

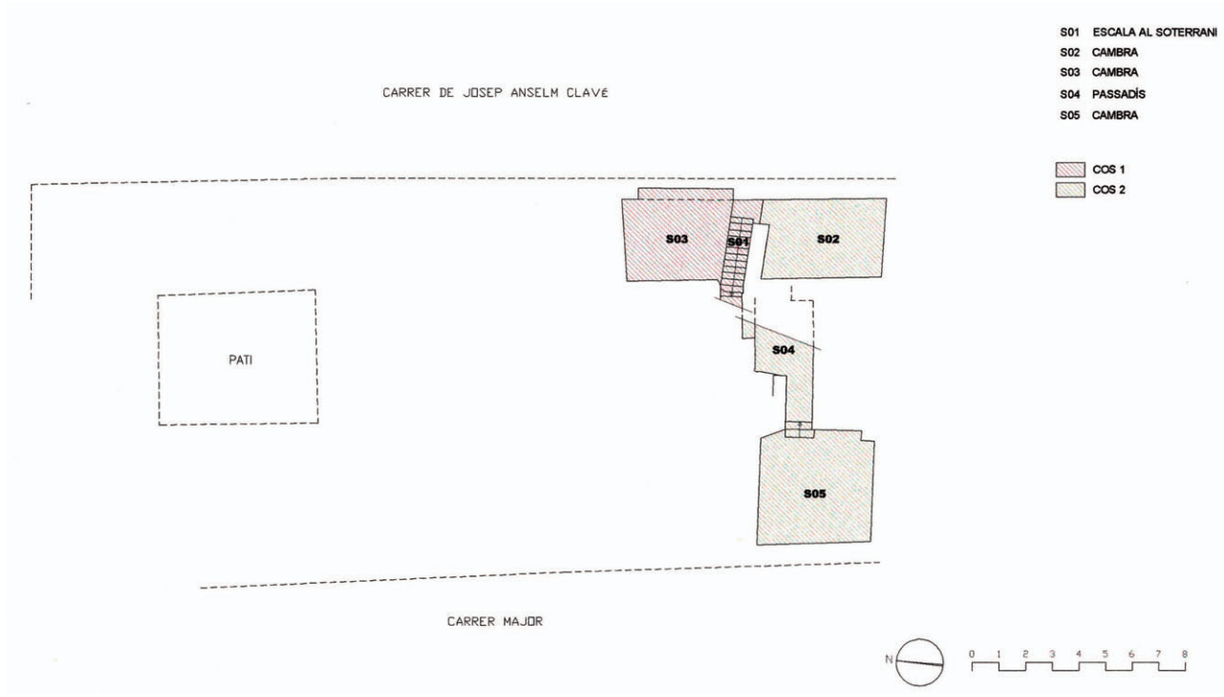

Planta soterrani.

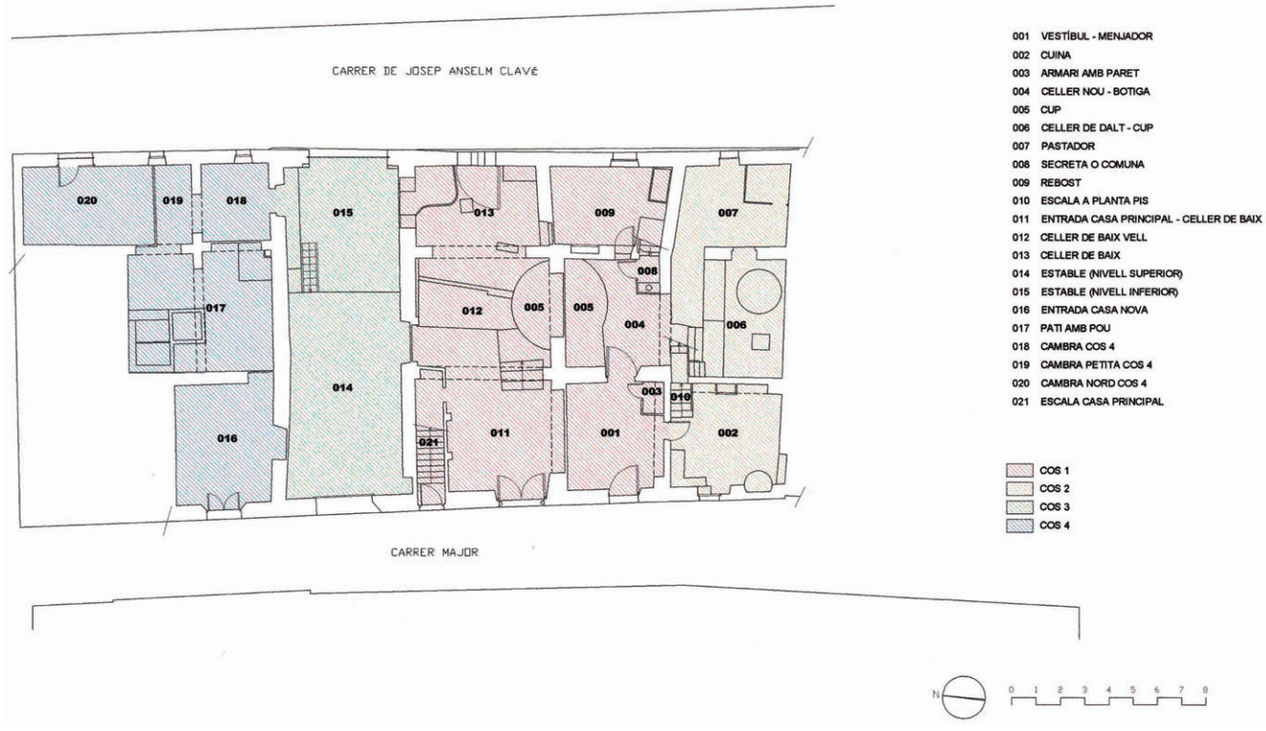

Planta baixa.

Distribució interior hipotètica dels espais de l'edifici de Cal Coca, segons inventaris testamentaris *post mortem* de 1767 i 1809. SPAL, 2003.

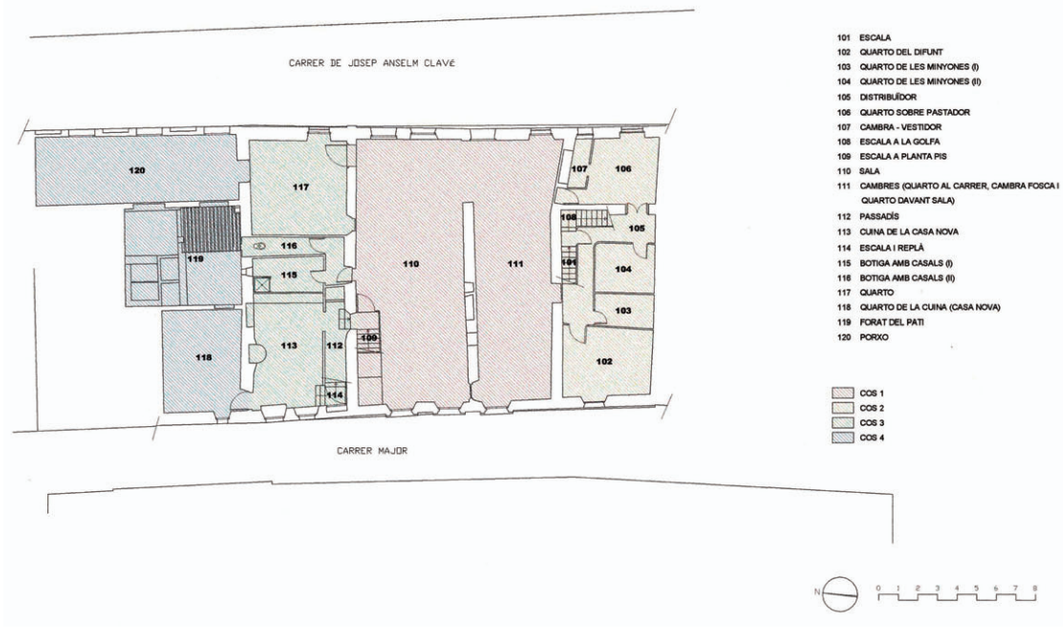

Planta primera.

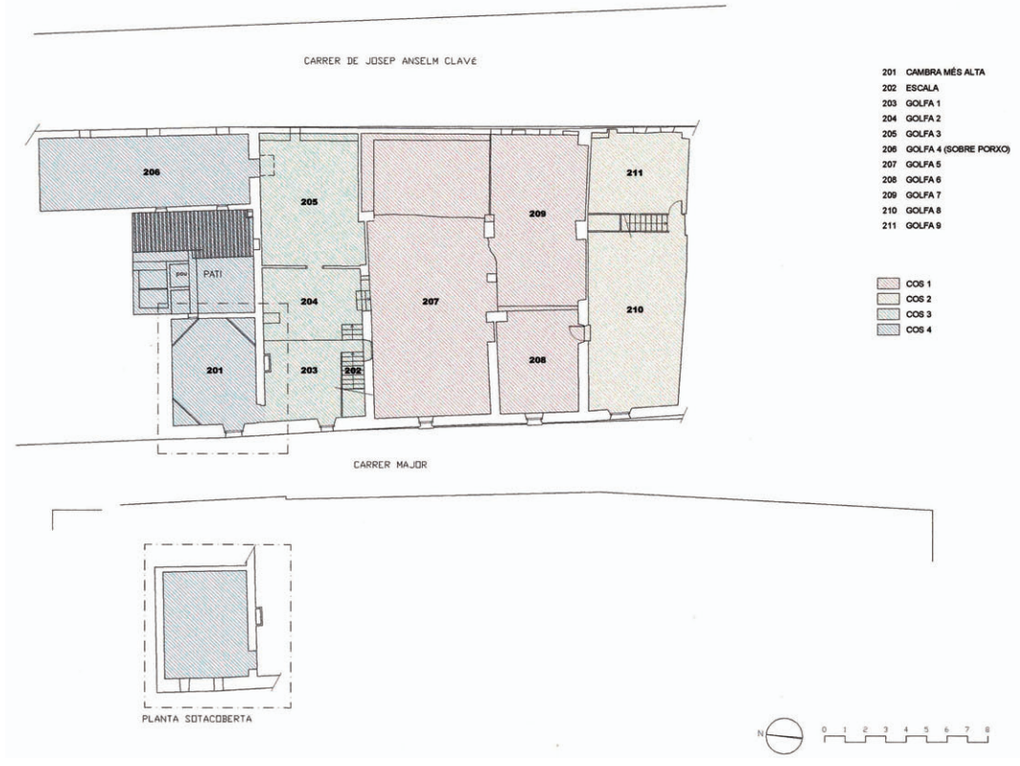

Planta segona i sotacoberta.

extrems de la part superior dels entaulaments que, en el cas de la finestra principal, són formades per rosetes, i, en el de les altres dues, per rams vegetals; a la finestra de la banda nord hi manca la garlanda de l'extrem septentrional. Pel que fa a les dues finestretes quadrades de les golfes, que es troben damunt de cadascuna de les obertures amb frontó circular del pis, tenen els brancals i llinda decorats de forma diferent una de l'altra. Els de la finestreta de la banda nord presenta una sanefa de fulles d'acant, que també es troba en una part dels de les obertures del pis, i l'altra només els té mot-llurats.

Notícia històrica

L'actual nucli antic de la Pobla de Claramunt va néixer a redós de la muntanya del castell, per una carta de població concedida pels senyors de Claramunt l'any 1344, quan una forta riuada va inundar les cases del nucli originari de la Pobla vella, situat a la riba est de l'Anoia. La primitiva parròquia radicava a l'església romànica del castell de Claramunt, dedicada a santa Maria. En ser enderrocada l'any 1463, les funcions parroquials es van traslladar a la nova població, a la petita església gòtica de la Santíssima Trinitat, edificada el 1379, pocs anys després de la fundació del nucli. La tercera seu de la parròquia és l'actual església, que es troba al centre de la població i que va ser aixecada el 1793.

El creixement urbà de la Pobla va ser molt lent. Al segle XVI hi havia 27 cases, 14 a la Pobla, 7 a les Figueres i 6 escampades pel terme; a començament del segle XVIII hi consten 94 cases, i al cadastre de l'any 1773, 116 cases. Les primeres cases es van formar al carrer de la Font i al carrer Major. Entre aquests dos carrers, a la meitat de la seva extensió, es va obrir el primer hostal, regit per Nicolau Coca (1528-1605) i després pel seu fill Francesc Coca (1567-1620); aquest establiment va tenir continuïtat en els segles venidors, com una parada del Camí Ral de Barcelona a Madrid.[1]

Al davant de la l'hostal s'hi va edificar la Casa del Comú que, segons especifica el Capbreu de l'any 1629, era destinada en part a hospital de pobres i malalts, amb residència per a l'hospitaler. Al segle XVI, entre l'hostal i la Casa del Comú, es va formar la plaça Major, on es va començar a fer el mercat, afavorit pel moviment de traginers. En el cadastre de 1774 hi consta que al costat de la Casa del Comú hi havia una altra casa del domini del Duc de Cardona-Medinaceli, que era la presó de la Pobla. L'any 1817, el poble es va quedar sense forn ni forner; aleshores l'Ajuntament va prendre l'acord de construir un forn i l'estatge del flequer a la Casa del Comú; uns anys més tard, el forn i l'hospital serien abandonats. Des de començament del segle XX, la Casa de la Vila estava formada per les edificacions que havien servit per a les funcions municipals, els serveis hospitalaris i la presó. La Casa de la Vila va ser centre municipal fins l'any 1928, quan l'Ajuntament es va traslladar a un edifici situat a la carretera (remodelat a la dècada del 1980-1990). L'edifici antic va ser restaurat entre 1989 i 1991 per albergar el casal d'avis, la biblioteca i l'arxiu fotogràfic.

Els Coca, ja en època medieval, eren pagesos rics i posseïen moltes terres en el terme. La primera notícia documental d'aquesta família és en la carta de repoblació de la Pobla de Claramunt, del 15 de setembre de 1344, en la qual s'entreveu que els Coca eren propietaris dels terrenys on es va aixecar el nou poble. Huguet, vescomte de Cardona, atorga aquesta escriptura als habitants de la Pobla perquè puguin construir una població nova en un lloc segur, a resguard de les riuades.[2]

A partir del segle XVI es fa evident la diversificació de les activitats econòmiques dels Coca. A més de posseir terres de conreu, horts, cases, patis, pallisses i corrals, se'ls troba com a propietaris de molins d'oli (trulls), molins fariners, paperers i drapers, d'una farga d'aram i d'un hostal. La família Coca esdevindrà una de les més riques del poble, i tot i que consten com a pagesos, el seu cognom anirà lligat a l'activitat preindustrial paperera. En el capbreu del castell de la Torre de Claramunt de 1644, fet pel notari d'Igualada, Agustí Baró, hi ha la declaració de Joan Coca, pagès de la Pobla de Claramunt, amb la qual es confirma que és el propietari de dos molins a Les Figueres.[3] Així, continuant amb aquesta dinàmica d'ampliar el patrimoni, el 1695 la família Coca ja consta com a propietària de quatre molins en el lloc de les Figueres: dos de fariners, un de paperer i una farga de filferro. A partir d'aquestes dates, els Coca es troben relacionats amb altres famílies dedicades a

Façana del carrer Josep Anselm Clavé. Foto: M. Baldomà, SPAL, 08.05.2003.

Interior de la planta baixa de Cal Coca. Foto: M. Baldomà, SPAL, 08.05.2003.

Plànols de l'Estudi previ de projecte de restauració de Cal Coca com a Casa Consistorial, de l'arquitecte José Luis Sanz Botey. SPAL, 2003.

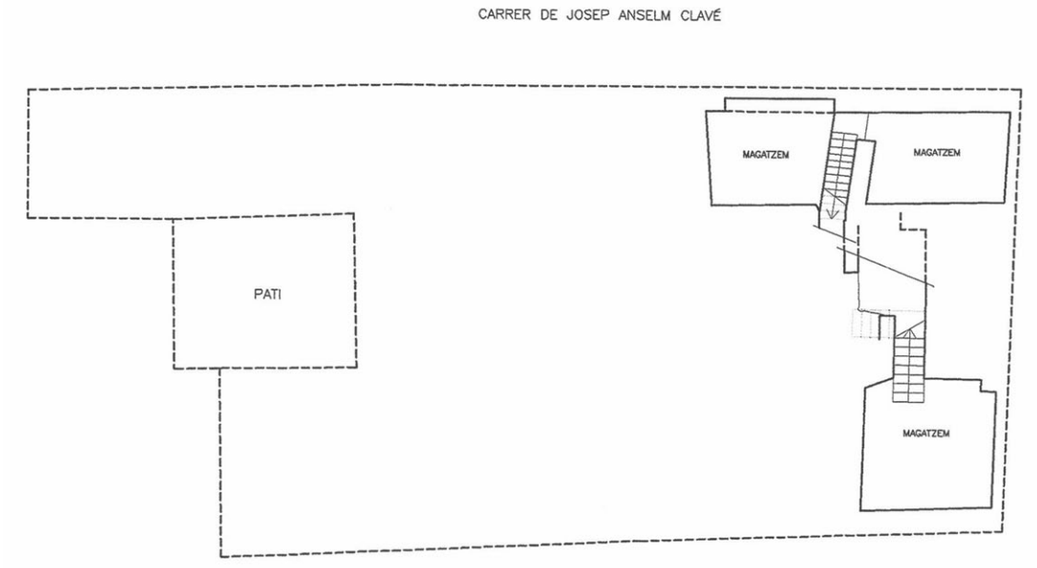

Planta soterrani.

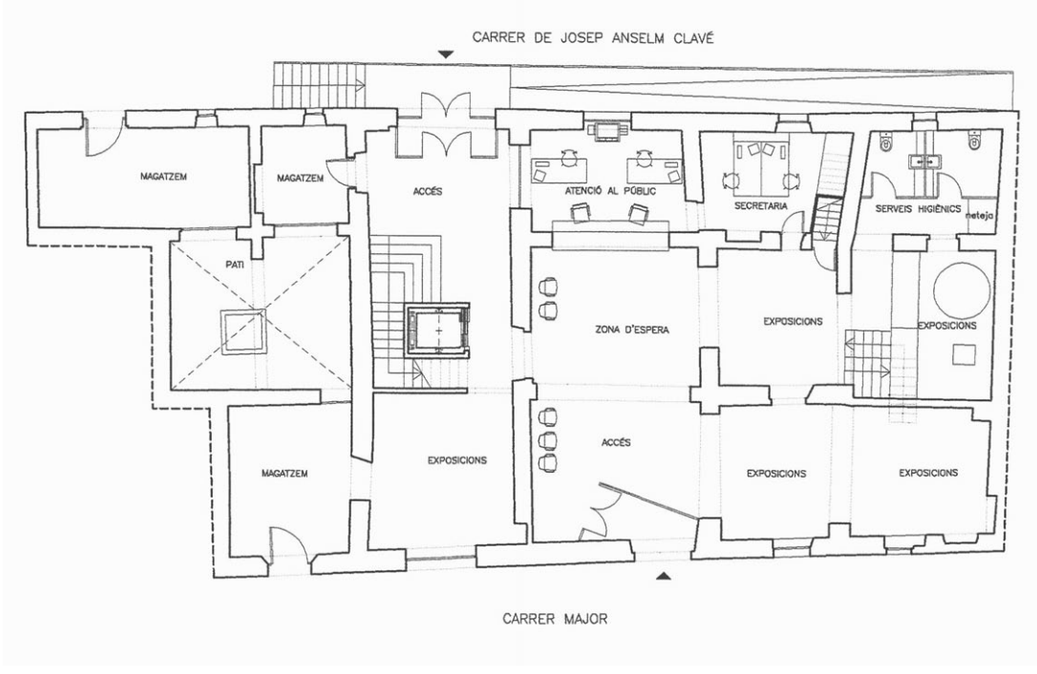

Planta baixa.

aquesta mateixa activitat com els Font, Borrull, Romaní, Romeu i Guarro, per mitjà de vendes, concessions, lloguers i processos.[4]

Tot fa suposar que va ser en el transcurs dels segles XVI o XVII en què els Coca reformen i amplien la casa de la família del carrer Major. Així, l'any 1716, en l'inventari de les propietats de Francesc Coca, es relacionen les seves propietats, cases, molins i terres amb el seu corresponent valor en lliures.[5] Com que és la casa més valorada de totes les seves propietats, tot apunta que es tracta de l'edifici del carrer Major.

Un altre aspecte que denota la importància que va tenir aquesta família en la vida econòmica, social i política de la Pobla de Claramunt és el fet que quatre dels seus membres van ser batlles de la població: Joan Coca, entre 1748 i 1752; Francesc Coca, entre 1753 i 1754; Joan Coca Blanch, el 1757 i el 1763; Joan Coca, el 1784.

En l'inventari que va fer Joan Coca i Ubach el 4 de gener de 1767 a la mort del seu pare Francesc Coca, com a hereu del seu avi Joan i del seu besavi Francesc, es pot comprovar la posició i la quantitat de béns i propietats de la família.[6] En aquest document es relacionen les principals dependències de la casa del carrer Major i la resta de béns immobles que posseeixen els Coca. Aquest va ser el darrer membre d'aquesta nissaga relacionat amb la indústria paperera, que apareix esmentat com a fabricant per última vegada l'any 1805.[7] En el seu testament, datat el 27 de maig de 1806,[8] nomena hereva la seva neboda Josefa Coca i Riera, filla del seu germà Antoni i casada amb Pere Brossosa i Belloch, mentre que a la seva vídua, Maria Ferrer, li concedeix una mena d'usdefruit. Després de la seva mort, el 1809, la seva vídua fa un inventari de les propietats de la família.[9] En la relació de les dependències de la casa pairal hi ha algunes novetats respecte de l'inventari de 1767. Si bé es mantenen tots els espais citats anteriorment, n'apareixen uns de nous que corresponen a una ampliació, anomenada *la casa nova*, que suposem que es pot identificar com el cos de la banda nord de l'edifici actual.

No s'han pogut establir les circumstàncies del canvi de propietat de la casa objecte d'aquest estudi dels Coca als Marí. És de suposar que va pas-

sar a aquesta nova família a través d'una compravenda en el decurs del segle XIX. D'aquí ve que la casa també es coneix amb el nom de Cal Marí. La primera notícia coneguda sobre els Marí data de 1747, quan Anton Marí consta com a fabricant de paper de la Pobla de Claramunt.[10]

Anton Marí Carreras i Jaume Marí Almirall consten com a fabricants d'aiguardent a la Pobla de Claramunt en uns capítols matrimonials de l'any 1839.[11] És molt probable que a causa de la crisi de la fil·loxera, la família es va veure obligada a canviar d'activitat econòmica i es va decantar cap al sector tèxtil. L'any 1925 consta com a fabricant de gènere de punt Antoni Marí Vallès al carrer del Mig de la població (en l'actualitat, carrer Major).[12] Aquesta indústria es podria correspondre amb la que estava instal·lada al primer pis de Cal Coca. Carreras Candi, en la Geografia General de Catalunya, esmenta una fàbrica de *gèneros de punt*, la qual molt probablement és la mateixa.[13]

Finalment, la família Marí va vendre Cal Coca a l'Ajuntament de la Pobla de Claramunt l'any 2001.

Recerca històrica

L'alcalde de la Pobla de Claramunt, Jaume Armenteras, va requerir de l'SPAL un estudi inicial de l'edifici, amb l'objectiu de rehabilitar la casa de Cal Coca per destinar-la a Casa Consistorial. Seguint la metodologia del Servei es va començar a fer una recollida de dades bàsiques de l'edifici, i es van fer un reportatge fotogràfic inicial i uns primers croquis de les façanes. El mateix ens municipal va facilitar documentació administrativa referent a la compra de Cal Coca per part de l'Ajuntament, còpies de fotografies antigues procedents de l'Arxiu Fotogràfic de la Pobla de Claramunt i una còpia de l'Inventari del *Fons Municipal de La Pobla de Claramunt*. Paral·lelament, l'Oficina Tècnica de Cartografia de la Diputació de Barcelona va facilitar un mapa cartogràfic i una fotografia aèria del terme municipal.

A continuació, es van començar a recollir dades històriques a partir de bibliografia. Van ser consultades les publicacions locals i monografies sobre la Pobla de Claramunt de la Biblioteca Central d'Igualada i de la biblioteca del nostre Servei. Es va contactar amb l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada

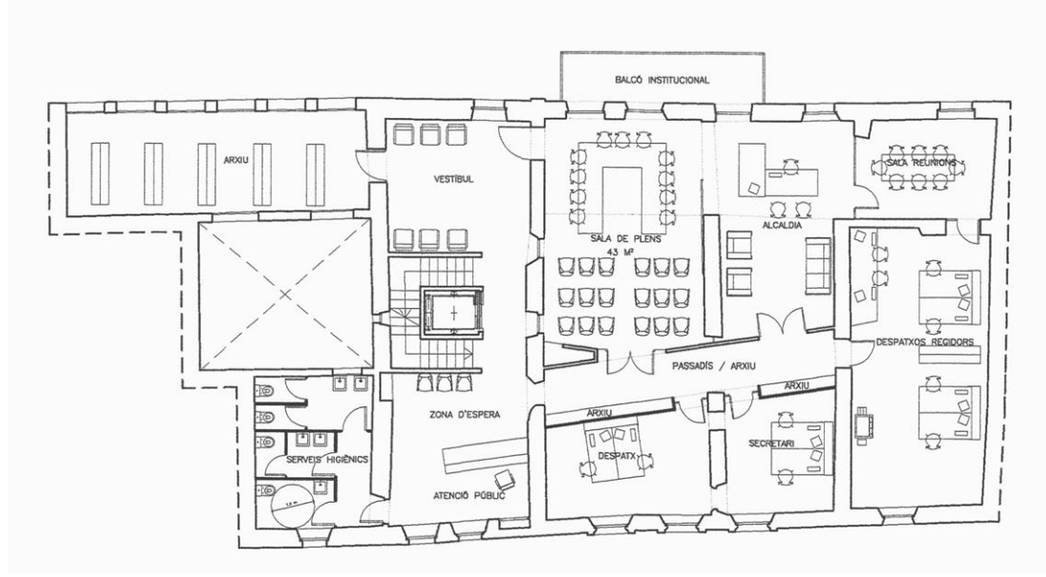

Planta primera.

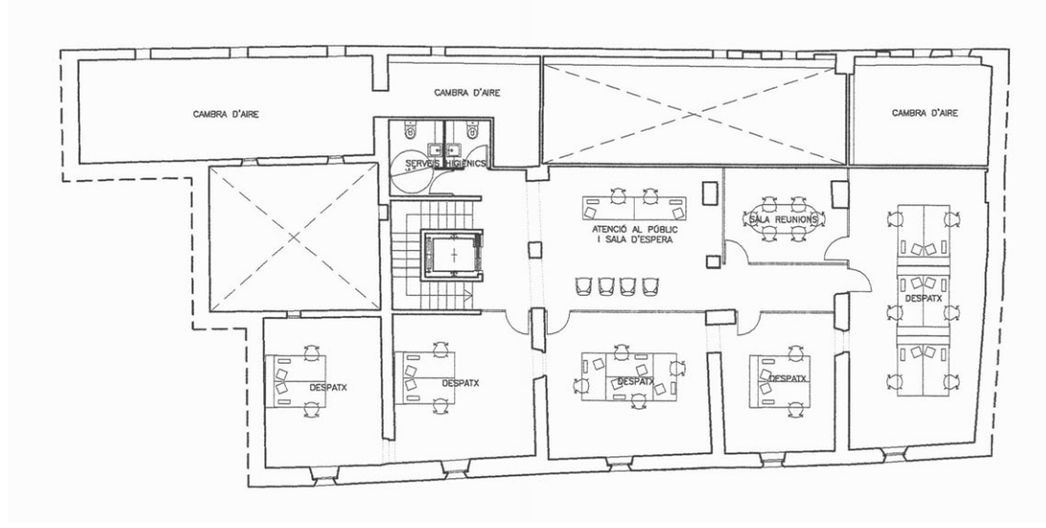

Planta segona.

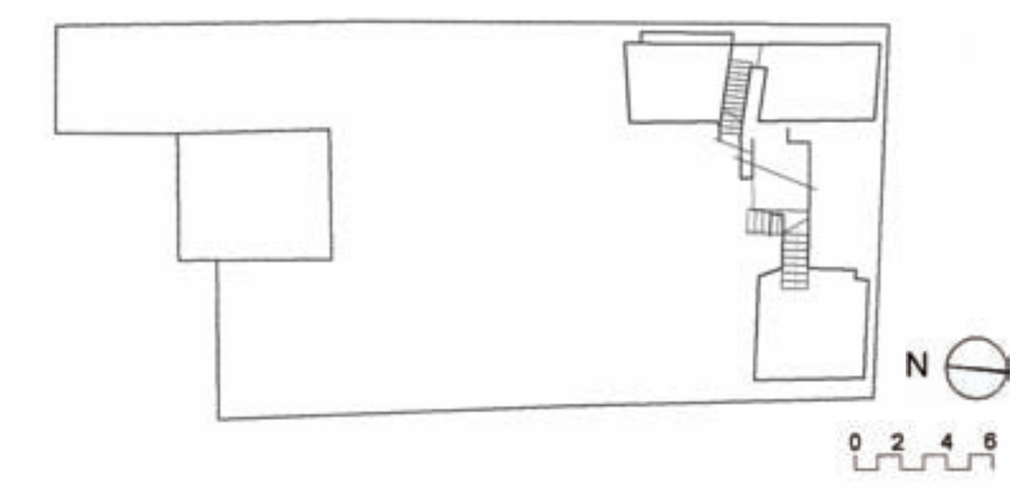

Planta terrats.

Alçat de la façana est.

Seccions transversals.

per saber quins fons de la Pobla de Claramunt custodiaven i d'aquí es van poder obtenir còpies dels inventaris del *Fons Notarials de La Pobla de Claramunt*, del *Fons de la Parròquia de Santa Maria* i del *Catàleg dels Processos*; també es va contactar amb l'erudit local, Josep Riba i Gabarró, autor de diversos estudis sobre la Pobla de Claramunt, qui va enviar al Servei còpies del testament i de l'Inventari de béns de Joan Coca i Ubach, i de l'Inventari de Maria Ferrer, vídua de Joan Coca, documents procedents dels Fons Notarials de l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada. D'altra banda, Carles Coca Cirera, estudiós de la família Coca, va facilitar-nos el seu estudi genealògic inèdit dels Coca de la Pobla de Claramunt.

Descripció del projecte

Als inicis de la dècada del 1990, l'Ajuntament va endegar un procés de revitalització i recuperació del casc antic de la població, que es va iniciar amb l'edifici de l'antiga Casa de la Vila. Aquest va ser restaurat entre 1989 i 1991, segons el projecte de l'arquitecte municipal Jordi Pagès, amb recursos de la Diputació de Barcelona i de l'Ajuntament de la Pobla, i amb el seguiment del nostre Servei (veg. *Patrimoni: Memòria o malson?, Memòria 1990-1992.* Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, 1995). L'any 2002 es van fer obres de millora dels carrers, de la xarxa de clavegueram i l'enllumenat públic. Com a culminació d'aquesta política, el consistori va realitzar una important inversió amb la compra de l'edifici de Cal Coca amb la intenció d'instal·lar-hi la casa de la Vila.

En el marc dels estudis previs duts a terme pel Servei per tal de valorar la viabilitat de l'actuació proposada per l'Ajuntament, es va redactar *l'Estudi previ de projecte de restauració de la casa de Cal Coca de la Pobla de Claramunt com a Casa Consistorial,* en el qual s'estudiava si l'edifici proposat era capaç d'assolir el nou ús que es demanava amb un programa concret i alhora es podien mantenir els seus valors històrics, documentals, arquitectònics i artístics. L'actuació que s'hi proposava tenia dos objectius bàsics que s'havien de poder compatibilitzar, d'una banda la consolidació i restauració d'un dels edificis més significatius de la ciutat, i de l'altra, aconseguir uns espais ade-

quats per tal de satisfer el programa de necessitats d'una casa consistorial. En una primera fase es projectava aturar el procés de ràpida degradació que pateix l'edifici i consolidar l'estructura per tal que recuperi unes acceptables condicions físiques i no representi cap perill per a les persones. Després, en un segon estadi, es plantejava acondiciar-lo per tal que pogués adaptar-se a les noves funcions. Per últim, per potenciar el significat passat i futur de l'edifici, i per integrar-lo i relacionar-lo amb el seu entorn urbà més immediat, es proposava recuperar l'espai de l'antiga Era de Cal Coca, a la banda de llevant de la casa, com a plaça pública, que estaria presidida per la futura Casa de la Vila. Aquesta operació comportava una revisió de l'ordenació urbanística d'aquest entorn, l'adquisició per part de l'Ajuntament i el posterior enderroc de les naus industrials del carrer Anselm Clavé i avinguda de Catalunya.

A grans trets, els treballs que es proposava dur a terme eren renovar totalment la coberta de l'edifici per assegurar-ne l'estanquitat, amb la substitució de l'actual estructura de fusta per una altra que compleixi els nous requeriments, col·locar un aïllament tèrmic adient i impermeabilitzant, i substituir o renovar els grans ràfecs característics. D'altra banda, s'haurien de reemplaçar tots els elements estructurals horitzontals per d'altres que compleixin la normativa vigent per a edificis públics, tot i que en alguns casos es pot considerar la restauració i el reforç puntual d'alguna crugia de l'estructura actual. Pel que fa a les estructures verticals, formades per murs de càrrega de tàpia i pedra, s'haurien de reforçar amb lligades i cosir les esquerdes existents. També caldria preveure reforçaments i recalçaments puntuals per als fonaments. Respecte a les façanes, seria necessari reparar les esquerdes i repicar-ne tota la superfície. També caldria practicar algunes obertures noves i modificar-ne alguna d'existent per adequar-les a les noves necessitats. Després, es preveia realitzar un arrebossat amb morter de calç i posterior estucat, i la consolidació i reproducció de la decoració de les tres finestres del carrer Major. També es preveia una modificació important en la façana est, amb la introducció d'un balcó institucional obert a la plaça pública. Respecte a l'acondiciament dels espais arquitectònics al nou ús de l'edifici, es preveia organitzar l'edifici existent, respectant i revaloritzant els seus elements més ca-

La casa pairal urbana entremitgeres de Cal Coca conserva finestrals renaixentistes decorats amb motius vegetals, dentellons, garlandes, rosaris i culs de llàntia que representen caps humans. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 08.05.2003.

Façana del carrer Major de Cal Coca. Detall de les finestres renaixentistes. Foto: M. Baldomà, SPAL, 08.05.2003.

racterístics, de manera que fos compatible amb el nou programa de necessitats. En primer lloc, calia definir el nucli d'accessos verticals per donar servei a totes les plantes i dependències, i organitzar els àmbits funcionals a l'interior en funció de les possibilitats que ofereixen els espais propis.

En aquest EPP s'ubiquen a la planta baixa els accessos, la recepció amb el taulell de recepció del públic i un despatx de secretaria; la resta d'espais es dediquen a sales d'exposicions i museu del mateix edifici, atès que es tracta dels espais arquitectònics més singulars i significatius, i a magatzems. La planta primera es destina a acollir el programa més estrictament de gestió política i administrativa: la sala de plens, l'alcaldia, despatxos del secretari i de l'interventor, i dels regidors, una zona d'espera i atenció al públic, i un vestíbul i una avantsala de la sala de plens. En aquesta mateixa planta també es destinen dues zones per a arxiu, el general i l'administratiu. La segona planta és dedicada als serveis tècnics i a una zona de despatxos i locals. El projecte contempla un recorregut entre plantes amb ascensor i una rampa exterior a la nova façana de llevant per facilitar l'accés a les persones amb discapacitats físiques.

Per últim, es pretenia adequar l'entorn de l'edifici al nou ús i recuperar en certa manera l'aspecte que tenia a començament del segle XX, amb la creació d'un gran espai públic o plaça davant de la façana de llevant de Cal Coca que complementi i signifiqui la nova Casa de la Vila. Per completar aquesta operació urbanística es proposa tancar la plaça amb dos edificis de nova planta porticats, un podria estar destinat a equipaments o oficines, i l'altre, a habitatges.

[1] Dades extretes de la notícia històrica de l'antiga Casa de la Vila de la Pobla de Claramunt, elaborada per Raquel Lacuesta, publicada a: *Patrimoni: Memòria o malson?, Memòria 1990-1992.* Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.
[2] Riba i Gabarró, 1999: 60
[3] Riba i Gabarró, 1999: 56
[4] Pierre Vilar, 1965: 273
[5] Riba i Gabarró, 1972: 271-271
[6] AHCI. Fons Notarials. Notari Vicente Aulet. Inventari fet per Joan Coca i Ubach, 4 de gener de 1767 (documentació facilitada per Josep Riba i Gabarró)
[7] Riba i Gabarró, 1972: 203
[8] AHCI, Fons Notarials, notari Josep Anton Ferrer Vilalta, d'Igualada. Testament de Joan Coca i Ubach, de 27 de maig de 1806 (documentació facilitada per Josep Riba i Gabarró)
[9] AHCI, Fons Notarials, notari Francisco Pujol Bordas, d'Igualada. Inventari dels béns de Joan Coca i Ubach, de 2 d'agost de 1809 (documentació facilitada per Josep Riba i Gabarró)
[10] *Ibidem*
[11] *Ibidem*: 327-331
[12] Riba i Gabarró: 207
[13] Carreras Candi; Gomis, 1916: 211

Bibliografia

Coca Cirera, C. *Estudi genealògic dels Coca de la Pobla de Claramunt*. 2002. [Inèdit]

Riba i Gabarró, J. *La Pobla de Claramunt. Evolució econòmico-social d'un municipi de la comarca d'Igualada*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972.

Riba i Gabarró, J. *Feudalisme i toponímia de la Pobla de Claramunt*. La Pobla de Claramunt: Ajuntament de La Pobla de Claramunt, 1999.

Vilamala Aliguer, I.; Galí, D.; Lacuesta, R.; López Mullor, A.; Sanz Botey, J. L. *Cal Coca. La Pobla de Claramunt (Anoia). Informació i prediagnòstic*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 24 de gener de 2003.

Vilamala Aliguer, I.; Galí, D.; Lacuesta, R.; Martín Martínez, L. *Distribució hipotètica dels espais de l'edifici de Cal Coca (La Pobla de Claramunt), segons inventaris testamentaris post mortem de 1767 i 1809)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, juliol de 2003

Dades bàsiques del jaciment

Nom: Pont Nou o Pont del Cementiri de Manresa

Municipi: Manresa

Comarca: Bages

Localització: Confluència de l'avinguda Pirelli amb la carretera de Sant Joan de Vilatorrada, davant del cementi municipal

Tipus: Obra d'enginyeria. Pont de vuit arcs de llums desiguals

Època: Segon i tercer decennis del segle XIV

Propietat: Ajuntament de Manresa

Protecció: Catàleg i Pla Especial del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Manresa de 23 de gener de 1985. Revisat i aprovat provisionalment per l'Ajuntament de Manresa el 18 d'abril de 2011.

Estudis previs

Anàlisi històrica
Estudi de les fonts documentals: David Galí, historiador
Recerca arqueològica
Direcció: Anna Maria Gómez Bach
Data d'inici de l'excavació: 18 de novembre de 2002
Data final de l'excavació: 24 de desembre de 2002
Execució: Francesc Xavier Vall Vall
Aixecament de plànols: Diagonal Barcelonina de Serveis, SL
Delineació digital: Codex, SCCL
Dipòsit de materials: Servei d'Atenció als Museus. Pedret (Girona).

Anàlisi material
Caracterització dels materials i els mecanismes de degradació: Laura Megías, Màrius Vendrell Saz
Anàlisi de l'estructura: Pere Roca Fabregat. UPC
Estudi geotècnic: Antoni Batlle Díaz, Pere Mascareñas Rubiés

Dades del projecte

Títol: *Restauració del Pont Nou de Manresa. Projecte bàsic*

Autor: Xavier Guitart Tarrés, arquitecte

Data: Octubre de 2003

Síntesi: Neutralització de les causes dels danys i lesions estructurals del pont. Reparació i consolidació estructural. Actuacions de definició de l'entorn. Acondiciament dels accessos i instal·lació de mobiliari urbà. Renovació i millora de les instal·lacions.

Textos del capítol

Antoni Barcons, Javier Fierro Macía, David Galí, Xavier Guitart

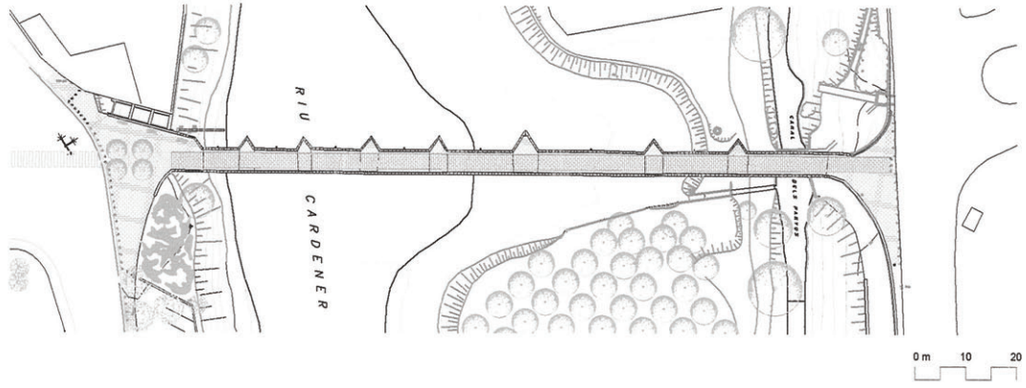

Planta del projecte bàsic de reparació i consolidació estructural del pont i de definició de l'entorn i dels accessos. Dibuix: C. Simón Garcia. SPAL, 2003.

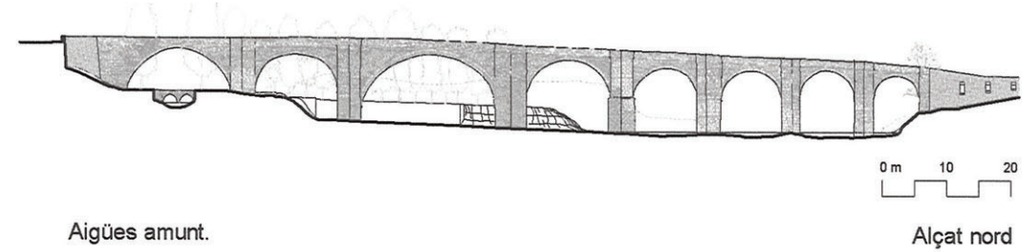

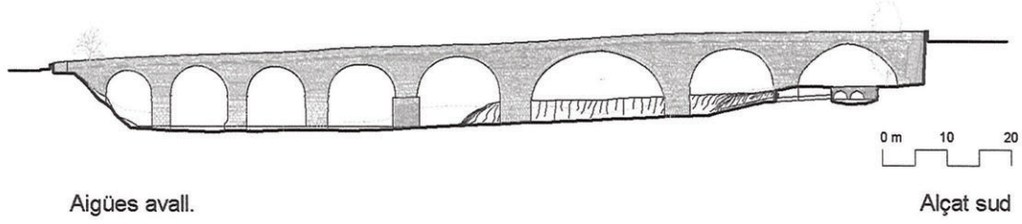

Alçats del pont nou de Manresa, aigües amunt i aigües avall, en el seu estat inicial. Diagonal Barcelonina de Serveis, SPAL, 2002.

Descripció de l'edifici

El Pont Nou o Pont del Cementiri salva el riu Cardener al nord-oest de la ciutat de Manresa, en el traçat del camí que porta al municipi veí de Sant Joan de Vilatorrada. Es troba situat entre dos eixos viaris secundaris; per la banda oriental discorre la C-55, carretera de Manresa a Basella direcció Cardona, i en sentit nord-oest, la carretera de Sant Joan de Vilatorrada.

Presenta una directriu recta amb una longitud aproximada de 140 metres. Consta de 8 arcs de mig punt i de llums desiguals. Els arcs més petits es troben a la riba occidental i els de més llum a la riba oposada, essent el tercer arc el més gran, amb una corda propera als 21 metres. A la banda nord, les piles de secció rectangular sobre les quals descansen els arcs disposen de tallamars triangulars, que es prolonguen fins a la barana, definint d'aquesta manera uns apartadors o eixamplaments de la caixa. Aquesta té una amplada d'uns 4 m i queda delimitada per uns ampits de 0,90 m d'alçada i 0,40 m de gruix. A grans trets, el pont presenta un perfil horitzontal en el tram comprès entre la carretera de Cardona i el tercer arc, cau després cap a ponent amb un suau pendent, fins a enllaçar amb la carretera de Sant Joan de Vilatorrada.

Tots els arcs tenen rosca senzilla de dovelles, excepte el número 3, el més gran, que en disposa de dues. Els intradossos són voltes executades amb carreus de pedra ben treballada i disposada en filades contínues que arrenquen d'impostes i tenen una profunditat d'uns 5 m. Mentre que els paraments són continus sense cap tipus d'obertura, el límit superior queda definit per una motllura aixamfranada de pedra volada. Els ampits sobresurten respecte als plans dels paraments, de manera que recolzen en la cornisa i aprofiten la seva volada per donar més amplada a la caixa. Són també de pedra ben treballada i estan acabats amb uns carreus de grans dimensions. En circumstàncies normals, el cabal del Cardener passa només pels 6è i 7è arc, la qual cosa implica que les tres piles on recolzen són les úniques que tenen la seva base completament o parcialment submergida. Els altres arcs (5è i 2n) salven la riba esquerra, que és ocupada majoritàriament per horts i plantacions de plàtans i pollancres. Sota el

primer arc passava un canal construït amb pedra, avui en dia fora d'ús, les restes del qual són encara visibles.

Els paraments del pont estan construïts amb carreus de pedra sorrenca col·locada en filades força regulars. La factura sembla bastant homogènia, però en una visió més detinguda es poden individualitzar les nombroses reparacions patides al llarg dels segles.

Notícia històrica

Manresa era al segle XIV un important nus de comunicació amb un seguit de camins que hi confluïen des de poblacions com Berga, Martorell o Solsona. El Pont Vell, amb origen en el segle X, i reconstruït als segles XII-XIII, era útil per anar cap a Barcelona, però no per dirigir-se cap a altres destinacions. Així, el Consell de la ciutat va creure convenient la construcció d'un nou pont, que substituiria una palanca de fusta anomenada Pontarró i que facilitaria el comerç cap a Lleida, Vic, Cardona, Solsona o Cervera.

Amb aquest propòsit, l'any 1312, alguns prohoms de Manresa van anar a veure al rei Jaume II a Tarragona per sol·licitar permís per a la construcció del Pont Nou. El 1313, en van rebre del monarca la concessió i el decret de la imposició d'un pontatge, durant els cinc anys següents, que regulava els altres ponts de Manresa, de manera que els ingressos recollits pels drets de pas anirien destinats a bastir-lo. L'arquebisbe de Tarragona hi va col·laborar concedint quaranta dies d'indulgència a qui amb les seves almoines o treball col·laborés en la construcció. L'obra es va començar el 1318, sota les directrius de Berenguer de Montagut, per acabar-se després del 1323.

Se sap que el pont va ser reformat el 1617. Poc després, s'hi van fer nous arranjaments a causa d'un gran aiguat. El mateix va succeir el 1621, quan a la ciutat hi va haver una nova vinguda. Al 1756, nou anys més tard d'una nova riuada que s'endugué dos arcs, el consistori manresà va fer conèixer les condicions de la subhasta per a l'arranjament. L'any 1816, un cop acabada la Guerra de la Independència (1808-1814), es va emetre un informe en què es palesava com els francesos n'havien eliminat els ampits i que calia refer-los.

Durant l'últim terç del segle XIX, arran de la construcció de la carretera de Manresa a Cardona, se'n va suprimir un dels arcs i va quedar amb uns 140 m de llargada. Després de l'aiguat del 1907, sembla que no va patir problemes estructurals de consideració. Els greus efectes que l'aiguat va produir a la ciutat van fer que Alfons XIII vingués a inspeccionar la zona. En record de la riuada es va col·locar una placa amb la referència del nivell al que va arribar l'aigua.

En el decurs de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), a finals del 1937, es va realitzar l'obertura de l'avinguda Pirelli. Aleshores es va formar una sèrie de contraforts de formigó i es va construir un voladís a la banda nord de l'estrep oest, per tal d'eixamplar l'accés al pont per la banda del cementiri. El dia 24 de gener de 1939, els republicans van volar part del pont amb dinamita per tal de protegir la retirada. El 1940, va ser reconstruït. El 1949, el paviment va ser reparat i s'hi van fer altres petites intervencions. Set anys més tard es va tornar a intervenir, ja que es va ensorrar part de l'estrep nord de la banda de l'avinguda Pirelli. Al cap d'un any d'aquesta reforma, el 1957, es va enfonsar la part de la calçada situada a tocar de la carretera de Cardona. El 1962 es va constatar l'existència de diverses esquerdes; per aquest motiu es va tallar esporàdicament la circulació de vehicles i es va fer una reparació. Al mes d'abril de 2001, un cotxe va xocar amb l'ampit, la qual cosa va motivar una nova reparació d'urgència i el tancament definitiu al trànsit, el 21 de juny.

Recerca històrica

La recerca sobre la història del pont es va desenvolupar fonamentalment a través de l'estudi documental, complementat amb la realització de vuit cales en punts significatius de la sola del pont; a més, es va dur a terme la lectura arqueològica dels paraments per tal de poder individualitzar les diverses fases arquitectòniques. Les evidències arqueològiques per al primer moment constructiu són força minses. L'estudi dels paraments indica que el tercer arc (el de doble rosca) hauria funcionat des d'un principi i que el tercer tallamar també

Detall de l'excavació arqueològica realitzada al tallamar núm. 3, on es pot identificar la superposició de tres paviments diacrònics. El més modern de formigó, un altre de blocs rectangulars de pedra ben treballats que recolza sobre un sòl de lloses. Al fons, la capa de pedretes i argila correspon al rebliment intern del tallamar.

Visió d'un dels sondeigs arqueològics realitzats a la caixa del pont, on s'aprecien els diferents paviments diacrònics. Fotos: A. Gómez Bach, SPAL, 12.12.2002.

Detall de l'extrem oriental del pont, des de la llera del Cardener. Foto: A. Rius, SPAL, 05.12.2002.

Detall de la fàbrica i dels sediments de la llera, des d'un dels apartadors situats sobre els tallamars. Foto: Ajuntament de Manresa, 23.07.2002.

podria ser d'aquest moment. Cal subratllar que a les dovelles del segon al cinquè arc, començant per l'est, s'hi poden observar diverses marques de picapedrer de factura gòtica. El paviment en aquell moment estaria format per còdols. Les reparacions del segle XVII van dotar el pont amb un paviment de blocs de pedra ben escairats i durant el segle XVIII es va aixecar el tallamar entre el 4rt i 5è arc, es van arreglar les arestes dels arcs, i es va repavimentar el pont amb l'objectiu de crear una nova rasant amb grans carreus lligats amb morter i còdols.

El 1949 es col·locà un paviment de llambordes de pedra calcària, es formigonaren els apartadors, es renovaren alguns guarda-rodes i es substituí la canonada d'aigua de 6 cm que abastia el cementiri per una de 15 cm, fet que va implicar l'obertura d'una rasa de 40 cm d'ample per 60 cm de profunditat. També es va aixecar la voravia i es va anivellar la rasant. El 1956 es va tornar a intervenir al pont a causa de la caiguda d'un pal de la companyia Telefònica. Llavors, es va construir un nou ampit que s'obre a la carretera de Sant Joan de Vilatorrada. Un any després, es va enfonsar la part de la calçada del pont situada a tocar de la carretera de Cardona i es va trencar la canonada d'aigua. A la reparació es van utilitzar tirants travats per lloses armades i es va substituir un paviment de llambordes per un de formigó de 30 cm de gruix amb juntes de dilatació transversal cada 10 m.

Anàlisi material

L'anàlisi fisicoconstructiva va incloure diversos estudis. D'una banda, el de materials de construcció, que va consistir a caracteritzar tant les pedres com els morters i a estudiar-ne les patologies que s'hi manifestaven, els processos d'alteració i els respectius mecanismes de degradació.

Tot el pont està construït amb carreus de l'anomenada pedra de Manresa. Es tracta d'un gres molt heterogeni format majoritàriament per quars i dolomita. Com a minerals secundaris, hi trobem calcita i feldspats, a més de detectar-s'hi argiles de tipus clorita, illita i caolita en quantitats apreciables. La majoria dels morters dels junts analitzats són morters de reparació formats bàsicament per pòrtland amb àrid de naturalesa diversa. El morter probablement original és de calç amb quars, dolomita i feldspats com a àrid.

La patologia més generalitzada és la pèrdua de secció dels carreus, que es manifesta per una disgregació granular o be per una exfoliació de la seva superfície. La causa d'aquesta degradació cal atribuir-la als continuats cicles d'expansió-contracció de les argiles contingudes en la matriu de la pedra. Els junts també presenten unes pèrdues de material força importants. A la part alta dels tallamars s'hi aprecien taques d'humitat, probablement causades per una deficient evacuació de la caixa del pont, i la proliferació de plantes superiors arrelades en els llenços de l'element. En moltes zones, s'hi observen unes eflorescències de color blanquinós l'origen de les quals sembla tenir relació amb la cristal·lització de les sals del lixiviat del ciment pòrtland. També s'hi va portar a terme una anàlisi de l'estructura, que, a banda de corroborar l'existència dels danys anunciats en l'estudi anterior, va permetre detectar una altra sèrie de lesions, que es manifesten bàsicament en forma de fissures o deformacions, i que es deriven, probablement i segons sigui el cas, de la configuració inicial, del procés constructiu, de les accions de tipus ambiental, de la deformació del terreny o del propi ús de l'element.

Es va estudiar també el comportament estructural del pont i se'n va determinar la capacitat portant. El resultat i interpretació dels càlculs realitzats adverteix de la limitada capacitat de càrrega d'alguns dels arcs i l'escàs coeficient de seguretat amb el que es compta. Per aquests motius, i per prevenir possibles danys, l'estudi conclou en la conveniència de mantenir prohibit el trànsit rodat. Per altra part, i a fi d'augmentar la secció hidràulica de l'obra, també recomana buidar els rebliments de les bases de les piles. D'altra banda, segons l'estudi geotècnic realitzat, el subsòl del Pont Nou de Manresa està compost per quatre estrats de propietats geotècniques diferenciades. Un rebliment d'origen antròpic que recobreix l'estructura sedimentària natural del terreny. Té un gruix molt irregular, nul en la llera i 7 metres en el punt màxim. Són terres heterogènies entre les que destaquen llims, argiles, matèria orgànica i dipòsit de runes. Com a capa superior de l'estructura de la sèrie de materials d'aportació natural hi trobem un dipòsit de graves i còdols de riu. Es tracta de materials típics de

sedimentació fluvial i presenta una composició molt heterogènia i heteromètrica, amb còdols molt rodats, sectors rentats per les aigües i zones amb matriu més fina (sorres i llims). Sota d'aquest estrat, però detectat només en un dels quatre sondejos que s'han efectuat, s'ha localitzat una capa de naturalesa argilo-margosa. La capa inferior de l'estructura és una roca sedimentària, d'un gruix superior als 5 metres i localitzada a tota la superfície estudiada. Es tracta d'una marga calcària gris, molt compacta i dura, que presenta certes discontinuïtats de tipus sedimentari i tectònic. De les set piles del pont només se'n van reconèixer tres, les que quedaven totalment o parcialment banyades per les aigües del riu, ja que la base de la resta està tapada per rebliments de terres. Pel que es va poder inspeccionar del fonament d'aquelles tres piles, es va comprovar que recolzen directament en l'estat rocós.

Descripció del projecte

Antecedents

A l'octubre de 2001, tècnics de l'SPAL van visitar el Pont Nou de Manresa, amb l'objecte de realitzar un primer informe tècnic referent a l'estat de conservació de l'element i analitzar la viabilitat de la restauració. En aquest document s'hi feia una sèrie de consideracions sobre l'interès històric i arquitectònic, concloent que era convenient restaurar-lo i donar-li ús de nou, ja que des del mes de juny de 2001 estava tancat a la circulació rodada. A partir de l'informe, i sota el coneixement de l'Àrea de Cooperació de la Diputació de Barcelona, es va establir un programa dels treballs i estudis, previs a la redacció del projecte de restauració. El 9 de novembre de 2001, l'alcalde de l'Ajuntament de Manresa va sol·licitar ajut tècnic i econòmic a la Diputació per a la restauració del pont. El 27 de novembre de 2001, el diputat-president de l'Àrea de Cooperació, Jordi Labòria, va notificar a l'alcalde que s'havia fet la corresponent previsió pressupostària, amb l'objecte de realitzar els treballs i estudis necessaris per a la redacció del projecte de restauració del Pont Nou de Manresa. A partir d'aquest moment es van anar desenvolupant, de manera coordinada, aquests treballs previs, destinats al coneixement de l'element, tant des del punt de vista històric com material.

Criteris de la intervenció arquitectònica

Dels resultats i conclusions de les recerques desenvolupades, se'n desprenia que era urgent abordar actuacions encaminades, d'una banda, a neutralitzar les causes que havien provocat els danys, i de l'altra, a reparar i restaurar l'element per tal de conservar-lo i revitalitzar-ne l'ús. A aquests objectius se sumava el d'afavorir-ne el coneixement i la interpretació històrica, i alhora incorporar l'objecte arquitectònic a la ciutat, potenciant la seva capacitat de dinamitzar la regeneració de l'espai fluvial, així com de millorar la qualitat de l'entorn urbà i paisatgístic.

Actuacions programades

Neutralització dels orígens i causes dels danys i lesions estructurals

Calia abordar els defectes geomètrics i constructius inicials (per exemple, el traçat d'alguns arcs) o els introduïts en diferents reparacions històriques, quan fossin causa dels danys, a partir del desmuntatge i la correcta restauració. Pel que fa a l'acció d'agents medioambientals (humitat, creixement de vegetació, canvis de temperatura i gelades), s'hauria de programar un manteniment periòdic del pont, un cop restaurat, incidint en la neteja de la vegetació i el control i bon funcionament del sistema de drenatge de la plataforma, així com inspeccionar la fàbrica, per tal de reparar aquelles parts degradades (possibles escamacions de la pedra, disgregacions granulars i/o rentat de junts). Respecte a l'erosió provocada pel corrent de l'aigua, s'hauria de restaurar l'estrat rocós i les soscavacions. Per pal·liar l'erosió dels blocs i el rentat dels junts de morter, cal procedir a la neteja i rejuntat amb un morter hidràulic, compatible amb la fàbrica. Convindria analitzar el contingut del rebliment de la caixa del pont, mitjançant cales a la zona de rodament, per tal de poder determinar l'origen de les sals i les humitats (les anàlisis podrien condicionar algunes solucions referents a la impermeabilització i la compatibilitat amb l'element i restes arqueològiques).

Per evitar les sobrecàrregues per efecte del trànsit rodat modern, aquest s'hauria de prohibir. Malgrat tot, cal preveure el pas excepcional de vehicles d'eix simple i de càrrega màxima de 40 kN per eix.

Visió de la caixa del pont des de ponent. Foto: A. Rius, SPAL, 07.02.2002.

Visió de la caixa del pont des de llevant. Foto: Ajuntament de Manresa, 23.07.2002.

Vista parcial del pont aigües amunt. Foto: A. Rius, SPAL, 05.12.2002.

Detall d'una pila i de l'arrancada de l'intradós de la volta. Sobre la imposta s'identifiquen els encaixos del xindri. Foto: Ajuntament de Manresa, 23.07.2002.

Aquesta actuació eliminarà les causes de deformació i de desestabilització, de l'increment d'esquerdes i fissures i, fins i tot, el col·lapse de l'element per excés de compressió.

Reparació i consolidació estructural

Les principals actuacions serien les següents: inspecció i exploració (mitjançant cales) de les parts actualment no visibles en les bases de les piles colgades sota terra, o de la base de la pila envoltada de revestiment de fàbrica; buidat de les terres que colguen les piles situades al segment est del pont; eliminació de la vegetació existent en els rebliments de les terres interiors i de la fàbrica dels carcanyols i tallamars; neteja de pàtines sobre la fàbrica; eliminació de reparacions i reforços inadequats; sanejat de les bases de les piles afectades per la soscavació; reparació d'esvorancs produïts a la base de les piles i a sota, a la cota de fonaments; sanejat de blocs de pedra i substitució dels desapareguts o molt deteriorats (la restitució es podria fer amb pedra de Manresa o de Talamanca); rejuntat de parament amb morter de calç hidràulic i reompliment d'esquerdes mitjançant morter de calç; reconstrucció de sectors i/o porcions de la fàbrica que presenten un estat de descomposició general; desmuntatge dels murets de barana actual i reconstrucció com a prolongació vertical dels paraments laterals del pont (el pla superior de la barana ha de tenir pendent cap a la plataforma per tal d'evitar l'escolament cap els paraments laterals); formació d'una plataforma impermeable amb un sistema de desguàs eficaç (introducció de gàrgoles de vol llarg, o un sistema de recollida d'aigües intern fins a un punt extrem del pont).

Actuacions a l'entorn

Es preveu buidar les terres que colguen les piles situades al segment est del pont i endegar la llera del riu actual, així com perfilar-ne les ribes. També, endegar els talussos de la riba dreta aigües avall (cantó de Sant Joan de Vilatorrada) i netejar i perfilar el talús i la plantació amb vegetació autòctona. Altres actuacions són l'acondiciament del camí d'accés a l'entorn sota el pont, des de la carretera de Cardona i fins als seus peus (estesa de totú i sauló); l'anivellació, rasant i perfilat dels terrenys de l'entorn del pont; i la definició de rasants per evacuació d'aigües pluvials. Es definirà un entorn de 10 m aigües amunt i aigües avall. Es potenciarà la plantació de pollancres a la riba esquerra i/o es mantindran els horts i conreus a la zona esquerra aigües amunt, i es plantejaran espais i camins als peus del pont, a la banda nord i sud, per a la contemplació de l'element.

Accessos i mobiliari urbà

Es plantegen les següents actuacions: definició de la vorera i/o pas per a vianants al costat del marge esquerre del mur que delimita la carretera de Manresa a Cardona (C-55), per facilitar el pas de vianants des de la ciutat cap al pont amb condicions de seguretat, i instal·lació d'enllumenat de senyalització; pavimentació de l'àrea d'accés de llevant, il·luminació i senyalització, i col·locació d'un element per privar el pas del tràfic rodat (alguns elements de protecció caldria que fossin mòbils per facilitar l'accés de vehicles en condicions excepcionals); senyalització per a limitació de càrrega (vehicles d'eix simple i de càrrega màxima de 40 Km per eix); col·locació d'embornals per a la recollida d'aigües pluvials. Es preveu la col·locació de papereres en els accessos al pont, i la instal·lació de balisses, algunes mòbils, per evitar l'accés al trànsit rodat.

Renovació i millora de les instal·lacions

Respecte a l'enllumenat, caldria substituir l'actual instal·lació per una altra, a base de llumeneres de superfície (llums rasants), col·locades a l'intradós de la barana de migdia, amb instal·lació vertical vista (tub d'acer galvanitzat) i línia d'alimentació soterrada per la caixa del pont. També calen la renovació del cablejat actual soterrat i noves connexions a la línia d'alimentació. Es preveu la col·locació d'un sensor d'encesa automàtica de l'enllumenat i/o un rellotge horari. Les lluminàries poden ser tipus BJC, TICINO etc. Una altra possibilitat podria ésser a base de llums encastades al paviment, fet que evitaria la instal·lació vertical vista i les llumeneres adossades a la superfície. Els focus encastats, caldrà que siguin totalment estancs i trepitjables. Caldria instal·lar una arqueta amb registre a l'extrem de cada accés, a fi de poder registrar lliurement la instal·lació i connexió. La canonada de fibrociment de la instal·lació de l'aigua, de 300 mm de diàmetre, que alimenta part de la població de Sant Joan de Vilatorrada i la fà-

brica Pirelli, podria renovar-se per una nova instal·lació amb tubs de polietilè, més fiable i molt més segur. Per a aquesta operació, es contactaria amb la Companyia d'Aigües de Manresa.

Coincidint amb les obres de renovació del paviment i impermeabilització de la caixa del pont, es col·locaria un tub de PVC, polietilè o polipropilè, de secció 300 mm de diàmetre, per tal de facilitar el pas de instal·lacions de futur, o diferents tubs per conduir instal·lacions deficients o incompatibles. En els extrems del pont caldrà construir una arqueta amb registre per a futures instal·lacions.

Bibliografia

Galí, D. *El Pont Nou de Manresa. Estudi històric*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, juliol de 2002. [Inèdit]

Gómez Bach, A. M. *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al Pont Nou de Manresa (Bages)*. Campanyes de 2002. Barcelona: Diputació de Barcelona, setembre de 2003. [Inèdit]

Lacuesta, R.; González Toran, X. *Ponts de la província de Barcelona. Comunicacions i paisatg*e. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2008

Aspecte del cinquè arc del pont aigües avall. Foto: Ajuntament de Manresa, 23.07.2002.

Dades bàsiques de l'edifici

Nom: Torre de Moja

Localització: Plaça Tedèum, 3

Municipi: Olèrdola (veïnat de Moja)

Comarca: Alt Penedès

Propietat: Ajuntament d'Olèrdola

Tipus: Torre de defensa medieval de planta circular amb habitatge entre mitgeres adossat

Època: Segona meitat del segle x. Primer esment documental del segle xi; reformes entre els segles xiv i xvi i els segles xix i xx.

Protecció: Declarada Monument Històric Artístic d'Interès Nacional. Decret de 22 d'abril de 1949 (B.O.E. 5-5-1949); declarada BIC (Bé d'Interès Cultural), el 25 de juny de 1985 i inclosa com a BCIN en el Catàleg de Monuments i Conjunts Artístics de Catalunya, amb el número de registre R-I-51-5564, i en el Catàleg del Patrimoni del Pla General d'Ordenació Urbana d'Olèrdola.

Estudis previs

Anàlisi històrica
Informe sobre la casa annexa a la torre Moja: Raquel Lacuesta, Albert López Mullor
Estudi històric: Maria Lluïsa Ramos
Excavació arqueològica: Javier Fierro Macía
Aixecament planimètric: Javier Ortíz Tironi i Sacramento Castillo Alcaraz (Centum); Jordi Grabau Fígols (SPAL)

Dades del projecte

Títol: *Projecte bàsic i d'execució de restauració de la Torre Moja*

Autor: José Luis Sanz Botey, arquitecte

Data: Setembre 2006

Síntesi: Proposta de restauració i acondiciament per a la visita de la Torre de Moja i de l'antiga casa annexa.

Obra realitzada

Promotors: Ajuntament d'Olèrdola. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
Execució: Generalitat de Catalunya. Institut Català del Sòl. Diputació de Barcelona. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local
Arquitecte: José Luis Sanz Botey
Col·laboradora: Marilena Gràcia Suñé, arquitecta tècnica
Empresa: URCOTEX
Data d'inici: 18.10.2007
Paralització temporal: 15.09.2008 - 08.10.2009
Data de finalització: 02.11.2010
Síntesi: Reforç estructural de la base de suport de la torre; restauració de façanes; impermeabilització de la coberta.

Textos del capítol

Àlvar Caixal, Javier Fierro, Lluïsa Ramos, José Luis Sanz

Columna esquerra. A dalt, Vista des del sud-est, actual plaça del Tedèum, cap a 1910. Postal: J. B. Arxiu Documental SPAL. A baix, vista de la torre des de la plaça del Tedèum, abans de la restauració dels paraments, i amb la casa annexa dempeus. Foto: A. Arribas, SPAL, 13.06.2004.

Columna dreta. A dalt, vista de la torre des del campanar de l'església de Sant Jaume. Al centre, vista de la torre des de ponent. Fotos: Axiu Xavier Virella, 09.10.1968; 01.09.1967. A baix, vista de la torre des de la plaça de l'Església. Foto: J. L. Sanz, SPAL, 10.11.2005.

Descripció de l'edifici

La torre està situada a la plaça del Tèdeum, 3, al bell mig del poble de Moja, envoltada d'habitatges. És una construcció de planta circular i de secció cilíndrica, amb una alçada màxima des del nivell del paviment de la plaça de 15,75 m, si bé l'alçària real del monument és de 12,9 m, ja que, com es va comprovar, la part inferior del monument, feta de maçoneria, no formava part de l'estructura de la torre, sinó que és un folre de la plataforma rocosa sobre la qual s'assenta. El diàmetre exterior és de 8,80 m i les parets amiden 1,80 m de gruix, la qual cosa fa que el diàmetre intern sigui de 5,2 m.

La porta original es troba a 9 m d'alçada des de la cota de la plaça del Tèdeum, al costat sud de l'edifici. Amida 0,8 m d'amplària per 1,3 m d'alçària; els seus muntants, monolítics, i l'arc de mig punt que la corona van ser fets amb pedra calcària ben treballada. La torre disposa, a més, d'un altre accés obert al segle XIX, sota el nivell de la planta baixa de la torre, al qual s'accedia a través de l'edifici annex (un antic habitatge) amb un darrer tram fet amb escales inscrites al gruix de la paret de la torre.

La darrera funció que es palesa és la d'haver estat utilitzada com a graner, i per a aquest fi es van bastir a la planta baixa uns dipòsits. Per facilitar-ne l'emmagatzematge es va obrir un forat als fonaments del costat oest. Aquesta obertura, obrada de manera molt barroera, va ser tapiada l'any 2010.

L'interior està dividit en planta baixa, dos pisos i terrassa, i la situació de la porta original coincideix amb el nivell de la primera planta. La separació entre els dos nivells intermedis es realitza mitjançant un forjat de bigues de fusta i revoltons, que tenen un estat de conservació molt precari. La comunicació entre les diferents plantes en què es divideix l'edifici es realitza amb escales de fusta de traçat rectilini, que s'adossen a la paret. L'escala que comunica la segona planta amb la coberta, que està protegida per un badalot, va ser obrada amb maons, té forma de colze i està inscrita al gruix del mur. La coberta és plana, en forma de terrat, amb un lleuger pendent per recollir les aigües pluvials i recolza sobre una cúpula hemisfèrica. L'edifici està coronat per merlets de maons que descansen sobre un ampit de maçoneria.

Notícia històrica

La primera notícia documental de la torre és de l'any 1010, tot i que el lloc ja apareix esmentat en un contracte de venda de terres del 981. La torre podria ser gairebé coetània d'aquest primer esment, o en tot cas, segons que indiquen algunes de les característiques formals que presenta l'aparell de la fàbrica, lleugerament anterior i formar part del sistema defensiu que els comtes de Barcelona havien establert al llarg del segle x a les terres del Penedès per defensar la línia de frontera. Des del primer moment, i per decisió comtal, el monestir de Sant Cugat del Vallès en va ser el propietari. Amb el pas dels segles, segons constaten les abundants referències documentals, el cenobi santcugatenc va ampliar considerablement el nombre de propietats en aquest indret, cedint normalment el domini útil de terres i finques a particulars mitjançant establiments emfitèutics. Per un document del 1114, fet a favor de Bernat Arnau, sabem que la torre va esdevenir el centre de la batllia de Moja. S'hi especificava per escrit el dret de transmetre la batllia per successió familiar i l'encàrrec de l'abat de residir-hi, defensar-la i reconstruir-la. El 4 de novembre de 1515, el monestir de Sant Cugat del Vallès va fer establiment de la torre de Moja a Llàtzer Alsina, que la traspassà als seus descendents. En un capbreu realitzat entre 1627 i 1631, hi consta la confessió dels delmes, censos i altres rendes que Jeroni de Copons satisfeia al paborde del monestir, pels béns i terres que tenia a Moja. Com que la torre no s'esmenta com a bé immoble, sinó com a referència topogràfica, és molt probable que en aquell temps ni fos habitada ni es fes servir per a cap activitat agropecuària.

L'any 1702, Felip V va atorgar a Ramon de Copons el marquesat de Moja, títol que van mantenir els seus descendents. El 1861, Josepa de Sarriera i de Copons, marquesa de Moja, va comprar una petita casa que hi havia adossada a la torre i hi va fer obres. Diverses notícies dels anys següents es fan ressò del mal estat de conservació dels paraments i dels fonaments de la torre, i de les petites feines de reparació que s'hi van endegar. Consten despeses per l'afegit d'una balustrada al capdamunt i pels treballs d'arrebossat de les parets exteriors. Un cop morta la marquesa, el 1865, algunes de les seves propietats, entre les quals probablement la torre de Moja, van anar a parar a mans del seu parent més proper, Ramon de Sarriera i Pinós.

A través d'un testament del 1913, se sap que la torre i la casa annexa eren aleshores propietat de Teresa Vilar, que les va llegar en herència als seus germans. Tres anys més tard, el 21 de febrer de 1916, van vendre la torre i la casa a Josep Mestres. Corresponen a aquells anys les obres efectuades a la casa, que Mestres llogava a les famílies de pagesos que li treballaven les terres, i la redistribució interna de la torre amb espais usats com a graners. A la mort de Josep Mestres, el 1942, la casa i la torre de Moja van passar, entre altres finques, a la seva vídua. Finalment, el febrer de 1993, la néta, Joana Mestres, va vendre ambdues propietats a l'Ajuntament d'Olèrdola.

Recerca històrica

Durant el desmuntatge parcial de la casa annexa, es van realitzar 3 microsondeigs a la base de la torre per documentar la cota del terreny i determinar el punt de contacte de la fàbrica medieval amb la roca natural. Tot sembla indicar que amb el creixement de la trama urbana de Moja i la construcció d'uns edificis adossats als entorns de migdia, tramuntana i ponent, es va retallar la roca calcària, relativament tova, sobre la que s'assentava la construcció. A causa del pes del monument, es deurien produir fractures a la roca que es van transmetre a l'edifici en forma d'esquerdes verticals, la qual cosa va fer que a partir de 1861 es reforcés el terreny mitjançant la construcció d'un recalç de maçoneria. En aixecar-lo es va retallar encara més el terreny fins a arribar dessota els fonaments i es va construir una paret tirada a plom de la perpendicular de la façana de la torre.

També es va aprofitar el canvi del paviment de la coberta i la consolidació de l'ampit que corona lla torre per documentar la seqüència estratigràfica existent a l'extradós de la volta. Gràcies al control arqueològic es va evidenciar la diacronia existent entre la construcció de la torre i la de la cúpula que la corona. L'observació del monument ja mostrava una proporció anòmala entre la posició de la porta i el coronament de l'edifici, i aquestes sospites es van incrementar en veure que la potència i solidesa dels fonaments no es trobaven en relació

Vista de la torre des de migdia. Foto: Arxiu Xavier Virella, 01.09.1967.

Vista de la casa adossada a migdia de la torre, que el projecte preveia rehabilitar per permetre la visió del monument, tot conservant-ne la façana principal. Foto: J. L. Sanz, SPAL, 10.11.2005.

Detall de la porta situada a la façana sud que dóna accés a la primera planta de la torre. Foto: A. Arribas, SPAL, 18.02.2004.

A l'esquerra, l'estintolament fet al monument en documentar que la base era formada per un mur de maçoneria que folrava la roca calcària, fracturada degut al pes de la torre. Foto: J. L. Sanz, SPAL, 18.12.2009. A la dreta, sondeig realitzat als fonaments de la torre. S'hi pot veure la fàbrica de la torre (1) i el folre de maçoneria (2) de la roca natural (3), format en aquest punt per una mena d'aplacat de lloses. Foto: J. Fierro, SPAL, març de 2008.

Dues vistes de la coberta durant la recerca que es va realitzar en diferents fases per sectors de cercle. Foto: M. Baldomà, SPAL, 28.05.2010.

A l'esquerra, detall de l'excavació arqueològica realitzada al carcanyol de la cúpula de la coberta de la torre. A la dreta, vista parcial de l'excavació arqueològica realitzada a la coberta. En primer terme, l'extradós de la volta; al centre, el rebliment del carcanyol; al fons, l'ampit que recolza sobre el mur escapçat de la torre. Fotos: J. Fierro, SPAL, 18.05.2010; 15.05.2010.

amb l'alçària del monument. Resultava excessivament neulida, tot i tenir en compte la seva posició topogràfica a l'extrem d'un esperó del turonet sobre el qual s'assenta la població de Moja.

Hom va poder comprovar que el coronament de la paret perimetral de la torre havia estat retallat i que l'espai ocupat pel carcanyol de la cúpula presentava un arrebossat a l'interior que era testimoni que aquest pany, que ara es trobava ocult per terres havia estat a l'època altmedieval paret vista.

A finals del segle XIII o començament del XIV, segons indica la ceràmica trobada al carcanyol, la torre va ser escapçada i es va construir la cúpula que l'aixopluga actualment. Sobre el mur retallat, s'hi va construir una paret més estreta aplomada per l'exterior, amb la qual cosa es formava una mena de graó a l'interior. És plausible que la part central de l'extradós de la cúpula quedés exempta, la qual cosa explicaria que estigués coberta per un revestiment hidràulic format per argamassa de calç i cendres, i que aquest espai central quedés delimitat per un muret circular que hi recolzava.

Cap a final del segle XIX o començament del segle XX es va modificar el coronament de la torre, actuació que va ser solidària de la construcció de l'escala actual. Per dur a terme aquesta reforma es va escapçar el parament del costat de llevant gairebé 3 metres fins a arribar a la cota del replà de l'escala. El primer tram d'escala es va retallar en part al gruix de la paret, i el segon, que fa un gir de 180º, ocupa l'espai del carcanyol de la cúpula.

En un moment indeterminat de la segona meitat del segle XX es va fer el paviment de formigó que cobria la terrassa i una remunta del badalot per col·locar una coberta de fibrociment, i es va arrebossar amb ciment pòrtland el cos que protegia la caixa d'escala i l'ampit de la torre.

Descripció del projecte

Antecedents

El 17 de setembre de 2004, l'alcalde d'Olèrdola, Josep Tort i Miralles, es va adreçar a la Diputació de Barcelona, demanant l'assistència tècnica de l'SPAL en la redacció del projecte de restauració

de la Torre. Des del maig de 2002, el Servei hi havia intervingut inspeccionant l'edifici i redactant diferents informes sobre l'element i les propostes de restauració.

Criteris d'intervenció arquitectònica

En el moment de redactar el projecte, tant la torre com la casa annexa es trobaven en estat d'abandó i no s'hi feien tasques de manteniment. Calia donar resposta a la voluntat municipal de restaurar, revalorar i mostrar la Torre de Moja com un element d'arquitectura monumental de primer ordre, situat en el centre de la població. L'actuació havia de retornar-li la seva dignitat restaurant-ne les fàbriques i facilitar-hi la visita.

El projecte preveia efectuar a la torre treballs de restauració i consolidació, i les mínimes adaptacions necessàries per a l'ús i el manteniment. A la casa annexa preveia desmuntar l'interior de l'immoble per assolir els requeriments necessaris per a l'ús assignat, conservant-ne les façanes per tal de mantenir l'aspecte urbà de l'emplaçament i la seva continuïtat respecte a les cases del carrer i de la plaça a la qual té front la façana principal.

El projecte estableix els criteris següents: adaptar al màxim el programa funcional als edificis existents i als espais disponibles; restaurar tots aquells elements amb un interès històric, artístic i/o documental, i completar les parts, si calgués, i sempre que es disposi de la documentació suficient; reproduir aquells elements necessaris per a la restauració ambiental i dels quals, encara que desapareguts, es puguin trobar les dades suficients per reproduir-los amb fidelitat; aplicar sempre que sigui possible els materials i mètodes d'execució tradicionals per a la reproducció o interpretació d'elements històrics; aplicar sistemes constructius nous i materials actuals per a aquells elements de nova construcció, que hauran de tenir un disseny neutre i fàcilment integrable amb els elements preexistents.

Projecte

Per a donar resposta als requeriments plantejats, el projecte defineix un nou espai o pati entre l'edi-

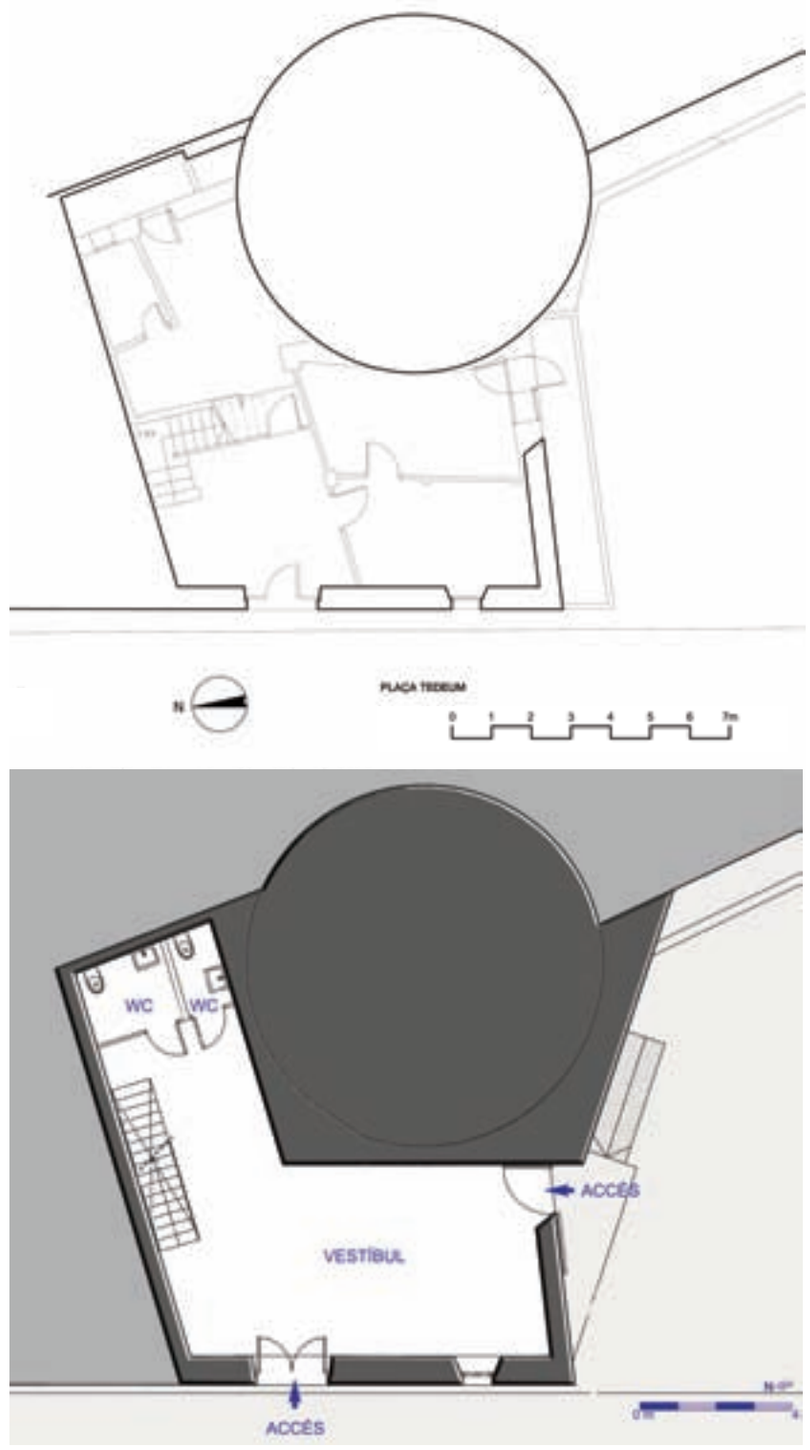

Planta baixa de la casa annexa a la torre: estat inicial (a dalt) i projecte, amb la nova distribució (a baix). SPAL, 2006.

Columna esquerra. Planta primera, amb la casa annexa a la torre: estat inicial (a dalt) i projecte (a baix). SPAL, 2006.

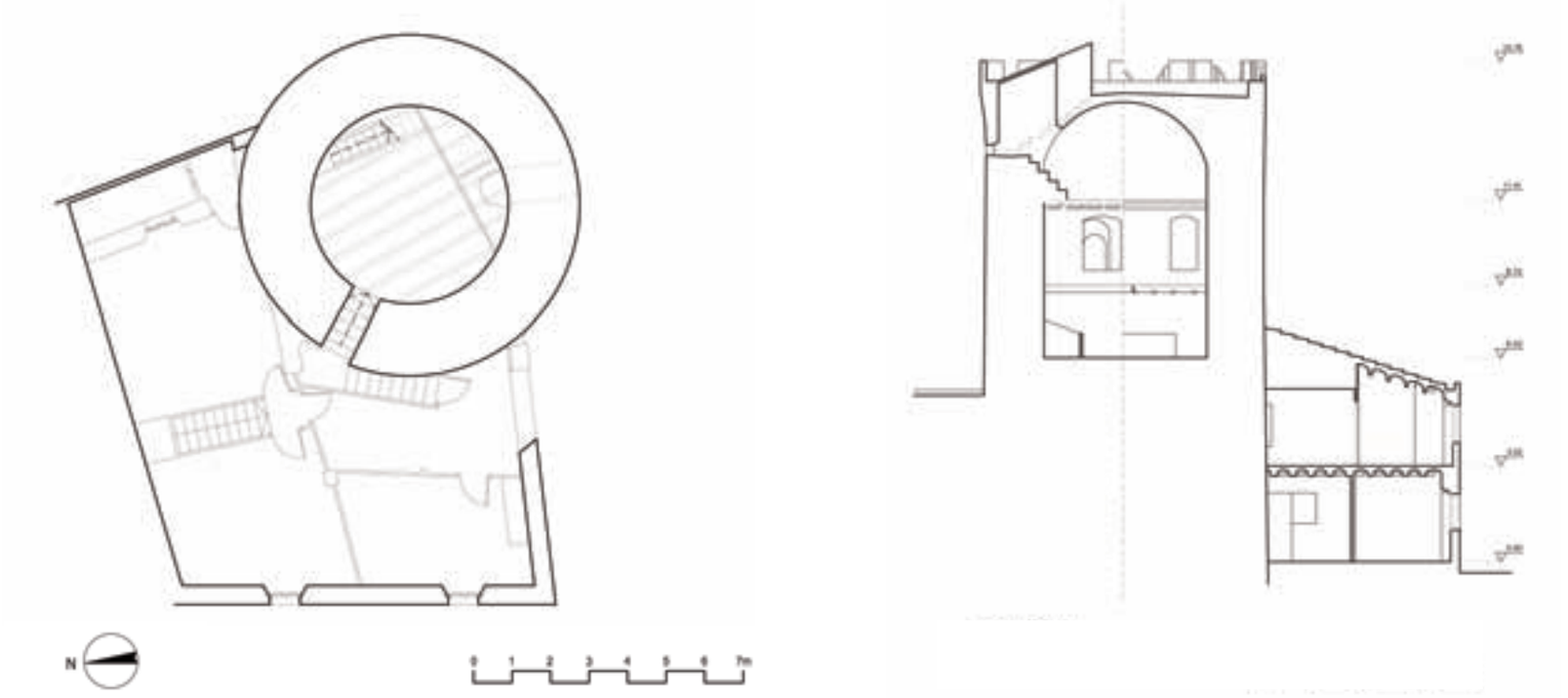

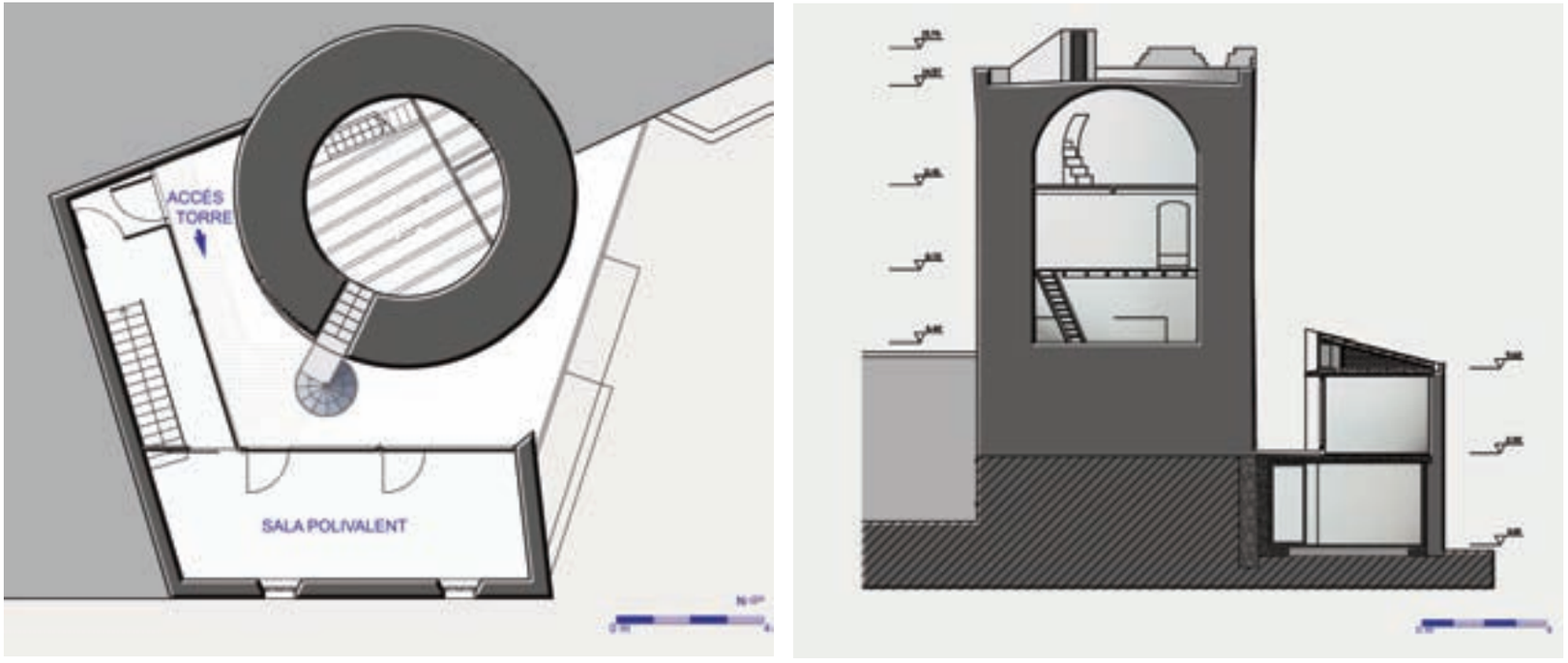

Columna dreta. Secció est-oest: estat inicial (a dalt) i projecte (a baix). SPAL, 2006.

fici annex i la torre. Amb aquesta solució aconseguirà, d'una banda, unes millors condicions físiques i de visió del monument, els paraments del qual quedaran a la vista en una superfície aproximadament igual a la meitat del seu perímetre per dues plantes d'alçada, i d'altra banda, conservarà l'aspecte urbà en què ha arribat el conjunt. Aquest nou espai exterior permetrà realitzar un nou accés a la torre, independent al de la casa que connecta amb la plaça Tedèum, la qual cosa possibilitarà unes millors condicions d'ús per al públic.

El nou volum edificat darrere de la façana existent es formula amb dues crugies, una paral·lela a la façana principal d'aproximadament 3,5 metres d'amplada, i l'altra paral·lela a la paret mitgera i d'aproximadament 2,5 metres. La primera contindrà els espais principals i l'accés des del carrer, la segona estarà ocupada per l'escala que comunica el dos nivells i els lavabos.

La façana interior a què dóna lloc aquesta nova construcció es defineix de forma radicalment diferent a la construcció existent a partir d'una petita estructura de perfils d'acer per aconseguir la màxima transparència possible cap a l'espai interior on es troba la torre. Entre aquest entramat s'hi col·loca un tancament realitzat amb vidre i perfils metàl·lics, amb un disseny inspirat en les galeries vidrades tradicionals que apareixen en les parts posteriors de les cases del segle XIX, que s'allunya intencionadament de la imatge dels murs cortines propis del segle XX.

La reconstrucció de l'edifici annex es planteja mitjançant una estructura mixta amb pilars i jàsseres de ferro per la façana interior i conserva el mur de càrrega de la façana exterior i les parets mitgeres. Els forjats se substitueixen per d'altres que s'adeqüin als nous usos del monument i que siguin capaços de permetre les visites col·lectives. La crugia paral·lela al carrer manté l'aspecte material i formal de la de l'edifici bastit al segle XIX, mentre que la crugia paral·lela a la paret mitgera té una coberta amb un pendent mínim i revestida amb xapa de zinc per tal d'oferir un aspecte més neutre d'acord amb l'acabat de la façana interior.

Respecte a la consolidació dels elements constructius de la torre, el projecte preveia: reforçar els forjats horitzontals, reparar les esquerdes i enfortir els murs, aportant, quan sigui necessari, material de les mateixes característiques que l'existent; reparar i reposar els revestiments interiors i exteriors de la torre amb morter de calç de les mateixes característiques i color que l'existent; reparar la coberta (amb rajola ceràmica tradicional en substitució del paviment de ciment actual); substituir els elements de desguàs per altres de dimensions més generoses que facilitin l'evacuació i impedeixin en la mesura del possible el lliscament d'aigua per les façanes; i assegurar i afermar els elements de coronament del mur situats en la part superior de la torre. També s'hi preveia aportar els mínims elements nous necessaris per a l'ús, com ara baranes de protecció i punts d'il·luminació interiors.

Obra realitzada

Les obres de restauració de la torre es van iniciar l'octubre de 2007. Es va començar pel desmuntatge de l'interior de la casa annexa. Es van treure la teulada i els elements de distribució interior i a continuació els sostres horitzontals. Un cop buidat l'interior de l'edifici va quedar a la vista una part important dels paraments exteriors de la torre fins al nivell del paviment de la planta baixa. Aleshores, els revestiments es van repicar, sota la supervisió dels arqueòlegs de l'SPAL, perquè no formaven part de la torre. Darrere de les diferents capes de materials va aparèixer un paredat de pedra i morter de fang amb unes pilastres de totxo manual situades cada 2,5 m aproximadament. Aquesta fàbrica, amb una aparença homogènia però de molt mala qualitat, es va associar amb un recalçament de la torre realitzat cap a finals del segle XVIII. Es van realitzar cales de prospecció per conèixer les característiques i la consistència d'aquesta fàbrica. El gruix era aproximadament d'uns 60 cm i, al darrere, apareixia el terreny amb el seu característic color groc. Aquest descobriment va posar de manifest que la torre no recolzava a nivell de la planta baixa de la casa annexa, sinó aproximadament a nivell de la planta primera, i que la superfície sobre la que descarregava tot el seu pes era inferior a la pròpia base de la torre. Això, juntament amb algunes esquerdes importants que es manifestaven en el mateix terreny, va obligar a apuntalar amb urgència tot el sector de la torre afectat.

Mostres dels revestiments recollits per a la seva caracterització i anàlisi cromàtic. Foto: J. Casadevall, abril de 2009.

Neteja i inspecció de les esquerdes motivades per la mala qualitat de la fàbrica i per les fortes tensions del terreny. Foto: M. Gracia, SPAL, 05.05.2010.

Vista de la torre en el decurs de la restauració. Foto. M. Gracia, SPAL, 21.05.2010.

Al mateix temps, un despreniment de pedres de la part alta de la torre va crear alarma, cosa que va portar a intervenir també de manera urgent, en la part superior i en tot el revestiment, per tal d'evitar nous despreniments. Malgrat això, i per tal d'assegurar que no es produïssin nous despreniments, es va actuar amb més cura sobre la part de la façana afectada, per la qual cosa va ser necessari muntar una bastida que va ser aprofitada per realitzar la primera fase del revestiment de la torre, en el sector nord-est de la façana.

Davant d'aquesta nova situació i de comú acord entre totes les parts implicades en l'actuació (Ajuntament d'Olèrdola, Incasòl, Diputació de Barcelona i l'empresa constructora), es van paralitzar temporalment les obres per tal de realitzar els estudis necessaris i redactar-ne un projecte reformat. Ens van realitzar cales a base de perforacions que van posar de manifest la baixa qualitat dels materials emprats en la construcció i les fortes tensions a les que estava sotmès el terreny. Les obres van quedar paralitzades entre el setembre de 2008 i l'octubre de 2009. El projecte reformat va recollir la nova situació de la torre, que afectava la distribució funcional, i va incloure el reforç de la base en tot el seu perímetre i en una alçada aproximada de 3 m per sota del nivell de recolzament de la torre. Al no poder comptar amb més recursos econòmics, el projecte va haver de deixar part de les obres previstes en el projecte inicial per a fases posteriors.

Quan es van reiniciar les obres, a l'octubre de 2009, es va començar pel reforç de la base. Aquest reforç es va realitzar en formigó armat, per la banda de la plaça Tedèum i la casa annexa, el que suposa el 60 per cent del perímetre total. Cal tenir en compte, a més, que la resta de la superfície de la base de la torre es troba dins d'un habitatge particular que s'hi adossa per llevant. Això va fer inviable aplicar la mateixa solució en aquest sector, motiu pel qual es va optar per un sistema de platines d'acer de gran secció que actuen com uns grans cercles de contenció del terreny lligats a l'estructura de formigó.

Un cop consolidada la base de la torre es va poder actuar a la part superior, al mateix temps es va emprendre la segona fase del revestiment de la façana (a migdia i a ponent) aplicant-hi el mateix criteri i els mateixos materials utilitzats a la primera fase. Es va començar a desmuntar el coronament de la torre sota control arqueològic. Aquest desmuntatge es va realitzar per trams com a mesura de seguretat i per poder prendre les dades i les fotografies de l'estat que s'anava trobant. A continuació es realitzava el reforç de les estructures existents seguint les previsions del projecte. Es van fer servir materials i tècniques compatibles amb la construcció històrica, com ara els morters a base de calç i sense ciment, i les fibres de vidre o carboni com a sistema d'armat i lligat de la fàbrica d'obra.

El procés constructiu va ser el següent: en primer lloc es consolidava el muret perimetral realitzant el sanejat profund dels junts formats per un morter de terra molt disgregat, i a continuació, se substituïa per un nou rejuntat amb morter Mape Antique MC, exempt de ciment. Això es va haver d'anar realitzant per petits trams a causa de la fragilitat de la fàbrica i al perill de caiguda de part del mur. A continuació, es realitzaven injeccions de morter fluid Mape Antique I en l'interior de les fàbriques per tal omplir al màxim tots el forats i consolidar l'obra per donar-li un nivell de cohesió acceptable. Posteriorment, es va regularitzar la superfície del muret i la banqueta que forma part del mur original de la torre amb un arrebossat del mateix morter Mape Antique MC. Sobre aquest acabat es va col•locar un malla estructural de fibra de vidre Mapegrip 220, agafada amb un morter a base de calç (Planitop HDM Restauro). Finalment, es van disposar uns ancoratges de fibra de vidre entre el muret vertical i la base horitzontal.

A la banda de llevant, al costat del badalot de l'escala, aquest desmuntatge va haver d'arribar fins a una fondària aproximada de 3 m a causa del mal estat de les fàbriques, totalment disgregades i sense cohesió ni capacitat resistent, ja que eren la conseqüència d'alguna reparació o consolidació, probablement contemporània de la de la base de la torre, per la similitud i característiques dels materials i tipus de la fàbrica. Per consolidar aquesta part es va haver de recréixer el mur estructural desaparegut en part, i lligar-lo amb el full de paret exterior que quedava i que tenia un gruix no superior als 40 cm. A mida que s'anava aixecant el nou mur es lligava amb l'existent amb barres de fibra de vidre col·locades cada 50 cm en diagonal i a portell, subjectades amb resines epoxi al mur exterior. Finalment, es va realitzar el mateix procés constructiu per consolidar la volta de la coberta i el mur perimètric amb els merlets.

L'extradós de la volta es va emplenar amb arlita lligada amb morter de calç. A sobre d'aquest rebliment es va fer una llosa de formigó com a base per a la col•locació del paviment. Atès que no estava previst en aquesta fase realitzar ni el paviment ni el badalot de l'escala de sortida al terrat, s'hi va posar una protecció amb un morter impermeabilitzant (mapelastic de Mapei), compatible tant amb els materials utilitzats com amb el futur paviment.

Bibliografia

Casadevall, J. *Caracterització dels revestiments interiors i exterior de la T orre de Moja*, a Olèrdola. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 2009. [Inèdit]

Fierro, J. *Torre de Moja. Memòria del control arqueològic realitzat els anys 2008 i 2010.* Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 2010. [Inèdit]

Ramos, M. L. *Estudi històric de la Torre de Moja (Olèrdola, Alt Penedès)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 2002. [Inèdit]

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Osona

Municipi: Orís

Localització: S'arriba a Orís per la carretera N-152, de Barcelona a Puigcerdà. Al p.q. 83,8 cal desviar-se a mà dreta i seguir en direcció esquerra passant pel pont que travessa la N-152. Es continua per la carretera BV-4611, que du fins a la parròquia de Sant Genís d'Orís, al peu del turó del Castell (p.q. 2,7). Des de la plaça de Sant Genís i al costat de Can Marçal arrenca un camí que porta dalt del castell.

Tipus: Castell termenat

Època: Origen medieval (documentat l'any 914), amb reformes dels segles XIV, XV, XVII, XVIII i inicis del XIX.

Ús primitiu: Militar

Ús actual: Sense ús. Lloc freqüentat per excursionistes i mirador de la Plana de Vic des del seu extrem septentrional.

Propietat: Santiago de Sentmenat, marquès de Castelldosrius i d'Orís. El 10 de juliol de 2000, l'Ajuntament d'Orís va signar la cessió d'ús del castell amb el seu propietari.

Protecció: Declarat Monument d'Arquitectura Militar, núm. 166, per decret de 22/04/1949. Catàleg de Monuments i Conjunts Històrico-Artístics de Catalunya. R-Y-51-5570.

Estudis previs

Anàlisi històrica
Recerca històrica
Informes previs: David Galí Farré, Raquel Lacuesta, Albert López Mullor
Estudi historicodocumental: David Galí i Ricard Brú Turull
Recerca arqueològica: Anna Maria Gómez Bach
Aixecament de plànols: Jordi L. de la Pinta i Dolors Cervantes Vinuesa.

Dades del projecte

Títol: *Projecte bàsic de reforma i reutilització de les restes del castell d'Orís*

Autor: Dolors Cervantes Vinuesa

Data: Abril de 2003

Síntesi: Consolidació i reforç estructural de les edificacions del recinte. Acondiciament per a la visita pública i per al desenvolupament d'activitats de caràcter cultural.

Textos del capítol

David Galí, Raquel Lacuesta, Dolors Cervantes

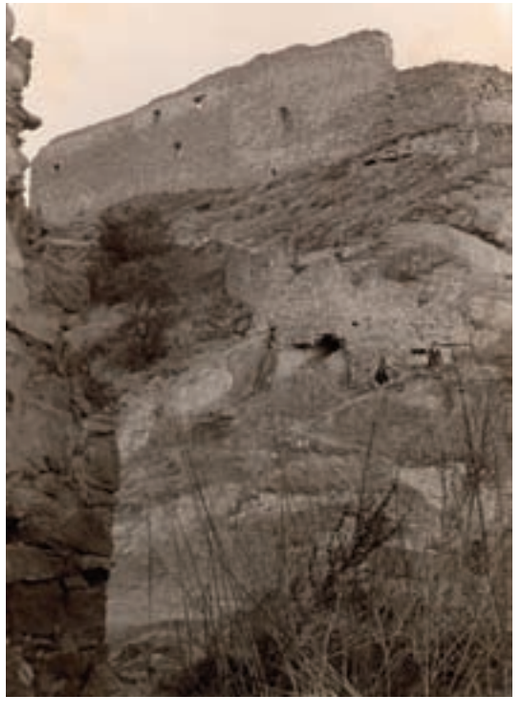

Visions històriques del Castell d'Orís. Fotos: J. Ribera, SCCM-SPAL, 1917; C. Pallàs, SCCM-SPAL, 03.04.1956.

Descripció de l'edifici

El recinte del castell d'Orís, actualment en ruïnes, ocupa pràcticament la totalitat del terreny habitable que hi ha dalt d'un terrer situat a l'extrem septentrional de la plana de Vic, a 751 m d'altitud, en una posició estratègica immillorable i adaptat perfectament a la línia del penya-segat. Per les restes que es conserven es pot deduir que tenia planta trapezial, conformada per una muralla perimetral on s'alçaven algunes construccions, organitzades al voltant d'un pati central. Només és accessible per un punt, mitjançant un caminet tortuós que s'inicia a l'esplanada de l'església de Sant Genis i que arriba on es trobava l'única porta d'accés al castell, a l'extrem nord de la banda de ponent. Les ruïnes es redueixen a les parts oest, est i nord de la muralla i, en algunes parts, a dependències situades a redós. Arran de la campanya d'excavació duta a terme pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, el 2002, van sortir a la llum les restes de la capella castral, ubicades a l'ala sud, i les de la cantonada de l'última banda amb l'oest. També resta el recorregut de l'antiga rampa o escala d'accés al castell i alguns vestigis de l'edifici que havia estat destinat a cleda al peu de l'inici de la rampa.

Arribats dalt del pla del castell, a mà dreta hi ha restes, avui gairebé arrasades i colgades de terra, del que havia estat el pany de muralla de l'ala est. Aquest recorria l'espai situat entre la porta d'accés i els peus de la nau de la capella, davant dels quals hi ha una dependència de planta trapezial que formalitza la cantonada sud-oest del recinte. De la capella es conserven els murs fins a una alçada aproximada d'un metre, formats per carreus de pedra de mida mitjana units amb morter de calç. Té una nau d'uns tres metres d'amplada, de planta rectangular, capçada a llevant per un absis semicircular i amb porta a la part central del mur nord. S'accedeix a l'espai interior baixant un graó, que té la pròpia roca del turó per paviment, i més cap a est de la porta encara queda part de l'arrancada d'un arc toral que, en altra època, reforçava la volta del temple.

Resseguint les restes de la façana meridional de la capella cap a llevant es pot descendir, per mitjà d'unes escales en gran part desaparegudes, fins a un espai semisubterrani de planta rectangular, parcialment excavat a la roca i encarat a migdia, que havia estat destinat a celler. Té una porta d'esquema rectangular vertical a l'extrem est de la façana sud, amb una finestra a manera de gran espitllera, centrada a la part superior del frontis. Està cobert amb una volta apuntada de carreus de pedra de grans dimensions molt ben escairats i uniformement disposats amb morter de calç. Al capdamunt del mur nord i tocant a la volta, hi ha una obertura tapada, que degué servir com a brocal per a abocar raïm. A l'ala de llevant es troba una dependència de planta rectangular i coberta amb volta rebaixada de pedra, a la qual s'accedeix baixant per un desnivell situat al cantó nord-est del pati. A la banda sud d'aquest accés hi ha el brocal de la cisterna, que se situa en un nivell inferior, gairebé el mateix que el del celler i que és quadrada. La façana de llevant de la dependència és alhora muralla i té un gran forat a l'extrem nord, amb una obertura a sota. La banda interior del pany de muralla de tramuntana, d'uns 32 m de llargada i de més de dos pisos d'alçada, presenta dues obertures en la part baixa i tres més en l'alta. L'obertura inferior oest conserva un brancal a la banda de llevant i la dovella d'arrancada. Aquest parament servia alhora de tancament de sis dependències, de les quals resten algunes particions. En la part superior oest del parament hi ha forats de biga, alguns amb permòdols.

Notícia històrica

El castell d'Orís, documentat l'any 914, va ser senyorejat inicialment per la família Orís. Tanmateix, des de 1088 fins a 1396, els Montcada foren senyors del castell, i després, els Orís el recuperaren. Tot i que no es coneix l'estat inicial de la fortalesa –potser estructures febles al voltant d'una torre mestra–, sí que tenim notícia de la capella romànica de Sant Pere, que està documentada l'any 1116 i figura com a reedificada el 1198. Al segle XIV es construïren nous espais, ocupant tot el terrer i al voltant d'un pati d'armes. A través d'un inventari del 1422 es coneixen les dependències de què constava el castell en aquella data, com la cambra del senyor, la cambra de la senyora, la cuina, el celler o el pati d'armes, on hi havia bous, vaques i porcs estacats. Durant la Guerra Civil Catalana contra Joan II (1462-1472), la fortalesa va haver de fer front als atacs remences, i l'any 1468 va

caure en mans reialistes. A mitjan segle XVI seguia tenint les mateixes dependències, tot i que, segons es desprèn d'un inventari del 1552, hi havia més espais per a emmagatzematge d'aliments. Al llarg dels segles XVI i XVII hi va haver una major activitat judicial al castell a causa de robatoris, atacs de bandolers o casos de bruixeria, com els de Joana Font i Sàlvia Ribas, l'any 1611. Gràcies a la documentació generada per aquells processos es té constància de l'existència d'una presó dalt del castell.

Cap a finals del cinc-cents, els Orís, emparentats amb famílies de la Catalunya Nord, anaren adquirint nous terrenys al Conflent, la Cerdanya, el Rosselló i l'Empordà, i abandonaren el castell com a residència per viure a Perpinyà i a Barcelona. Aquest fet és clau per entendre com al 1618 l'edifici estava, segons un inventari, en força mal estat de conservació. D'altra banda, les contínues guerres francoespanyoles del segle XVII, també van col·laborar a què el castell quedés força arruïnat. Per aquests motius, els Orís finançaren obres i reparacions a través del batlle o de l'arrendatari corresponent, especialment a partir del 1640, que seguirien produint-se al llarg de tota la centúria i es prolongarien fins a inicis del segle XIX. Espies francesos arribaren a entrar-hi i aconseguiren traçar un plànol de l'interior. Van dibuixar una fortalesa d'alts murs, els quals tenien dos nivells d'habitatge, que constava, entre d'altres espais, de les cuines, el forn, la capella, les habitacions del masover, els estables, el celler o la cisterna. El 1693, la capella estava en mal estat de conservació i es van fer suspendre els actes de culte, cosa aprofitada per celebrar-hi el Consell General del terme d'Orís.

El 1711, l'arxiduc d'Àustria va concedir als barons d'Orís el títol de marquesos i, el 1767, van unir-se a la nissaga dels Sentmenat, marquesos de Castelldosrius, arran de la boda entre Raimunda d'Orís i Pere de Sentmenat.[1] Durant la Guerra del Francès (1808-1814), el castell va tenir un paper destacat com a punt estratègic de la plana de Vic. Entre els dies 27 i 30 d'abril de 1838, al final de la Primera Guerra Carlina (1833-1840), l'edifici va viure un últim episodi militar, un setge que va comportar la destrucció i el definitiu abandó, després que els reialistes n'obtinguessin la capitulació. A partir del 1845, el senyor d'Orís edificà una nova casa prop del turó per al masover. Com a material

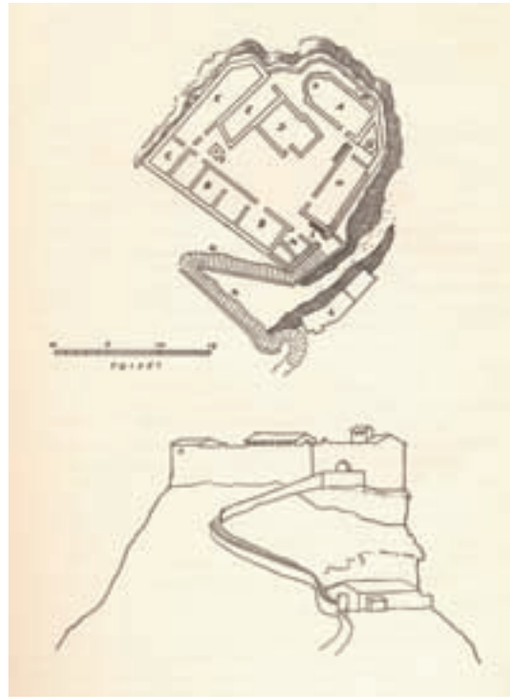

Columna esquerra. A dalt, croquis de la planta i de l'alçat del castell, realitzat per tècnics francesos a final del segle XVII (copiat per Josep M. Pericas el 1917). A baix, dibuix de la fortalesa, abans de la destrucció parcial de 1838, del pintor Lluís Rigalt i Farriols (Barcelona, 1814-1894). Foto: SCCM-SPAL, s.d.

Columna dreta. Croquis de la planta del castell, realitzat per l'arquitecte Josep M. Pericas, l'any 1916. Foto: SCCM-SPAL, 1963.

Columna esquerra. A dalt, el turó del castell d'Orís i el nucli parroquial de Sant Genís al peu. Foto: Enciclopèdia catalana, J. Pagans-TAVISA, 1986. Al centre, parament interior del mur nord del castell, abans de les tasques de desbrossament de l'entorn. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 22.12.1999. A baix, visió del promontori des de l'est, des d'on es pot observar la inaccessibilitat de la fortalesa. Foto: M. Baldomà, SPAL, 12.02.2002.

Columna dreta. Arran de la campanya d'excavació duta a terme per l'SPAL el 2002, van sortir a la llum les restes de la capella castral, amb una nau i absis semicircular. Fotos: A. Gómez, SPAL, gener-abril de 2002; A. López Mullor, SPAL, 16.04.2002 .

de construcció van ser aprofitades les restes del castell enrunat, el qual quedà definitivament abandonat, restant des d'aleshores en una contínua degradació, tot transformant el vell enclavament militar en un bell mirador d'excursionistes i romàntics.

Recerca històrica

Els objectius dels estudis de tipus documental i arqueològic eren identificar, estudiar les restes i localitzar-ne altres d'amagades sota de la vegetació o de colgaments de terra, prenent com a referència la documentació fotogràfica i de plànols (un del segle XVII i un altre de l'any 1916, de l'arquitecte Josep Maria Pericas i Morros), estudiar els seus elements constructius més significatius (aparells, volta, obertures,...) i la seva història. Però, abans de la confecció de qualsevol estudi, es van alliberar les restes de vegetació i colgaments de terres per protegir provisionalment el jaciment i poder engegar la recerca arqueològica. Al mateix temps, es va iniciar l'estudi històric, tot remenant en les fonts arxivístiques, i, després, es va procedir a l'excavació arqueològica del sector sud-oest del castell, on hi havia les ruïnes de l'antiga capella.

Bona part del patrimoni documental de la família Orís es conserva al fons dels marquesos de Castelldosrius, dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Entre la documentació hi havia una sèrie d'inventaris dels segles XV, XVI i XVII, que van servir per a conèixer l'evolució històrica i constructiva del castell. També es van localitzar tres plànols en arxius militars de Madrid. Un de 1838, on es delinea la situació de les tropes que assetjaven la fortalesa aleshores, i dos croquis topogràfics més, d'inicis del segle XIX, on es recullen els masos i els camins de la contrada. La recerca documental es va completar amb la recollida de testimonis orals de vilatans d'Orís.

En el plànol de finals del segle XVII i en el de 1916 se situaven i identificaven els diferents àmbits de la fortalesa. Això va permetre diferenciar certes dependències del castell i situar-hi la capella a la banda meridional. Aquesta informació va servir de base per limitar l'àmbit d'una primera campanya d'excavació arqueològica. Els treballs van posar al descobert la planta del temple i un conjunt d'es-

tructures del voltant, com ara el baluard de l'angle sud-oest de la fortalesa i part d'una dependència abocada al pati del castell. Es va poder delimitar l'absis i el presbiteri, on es van trobar tres graons, i es va arribar fins al paviment original, de calç i sorra compactada, que reposava sobre el terreny natural. Als peus de la nau també es van documentar les restes d'un banc corregut i un espai triangular, que possiblement era el lloc destinat a la pica baptismal. Després d'aquesta primera campanya es va excavar l'angle nord-oest del recinte, on es va trobar una estructura quadrangular, que havia conformat la banda nord del portal d'accés a la fortalesa.

Els resultats de la recerca històrica van ser recollits en el llibre *El castell d'Orís. Aproximació històrica*, publicat per la Diputació de Barcelona, a petició de l'Ajuntament d'Orís, l'any 2004.

Descripció del projecte

Antecedents i criteris de la intervenció arquitectònica

Des del 1999, en què l'alcaldessa d'Orís va iniciar les primeres gestions amb la Diputació de Barcelona per tal de preservar i restaurar el conjunt monumental, des del Servei es va anar duent a terme el procés de recerca previ a la redacció del projecte bàsic de restauració de les restes i d'adequació per a la visita pública, que inclou la millora dels accessos. Un cop enllestides les tasques de neteja del recinte emmurallat i els treballs d'investigació es va procedir a consolidar i reparar les restes de murs de la capella medieval en prevenció de possibles danys, i a protegir el recinte castral amb una tanca provisional per permetre la visita pública sense perill per als visitants. Com a complement es van col·locar uns plafons indicadors que, d'una banda, donen a conèixer els episodis fonamentals de la història del castell i el resultat de les excavacions efectuades, i, d'altra banda, identificar els punts més emblemàtics del territori que es poden contemplar des del cim de la fortalesa.

El projecte bàsic de restauració va suposar un pas més en aquest procés de recuperació del monument. Dos eren els objectius principals del projecte. El primer, la consolidació i el reforç estructural de les edificacions del recinte per garantir-ne la conservació i, alhora, permetre el gaudi dels visitants en les condicions de seguretat necessàries. El segon, l'acondiciament del recinte per tal que s'hi puguin dur a terme certes activitats culturals i turístiques; això implicava la recuperació de l'antiga rampa d'accés al cim i de les connexions entre els diferents espais per facilitar el recorregut del conjunt medieval, amb la incorporació d'elements nous, com ara unes grades, un mirador des del qual es pugui contemplar el paisatge, i un petit edifici de suport als possibles actes culturals i representacions que es poguessin realitzar a l'antic pati central del castell, el qual podria ser utilitzat com a escenari.

Obres projectades

El projecte incloïa, principalment, les operacions de millora de l'accessibilitat al castell, protegint el camí que hi mena (arranjament de la rampa i construcció d'un mur de protecció i una porta corredissa de fusta en l'accés immediat al castell), les tasques de neteja i deslliurament de colgament de terres a tot el recinte, i la modificació lleu i l'ordenació de la topografia per facilitar l'accés als diferents recorreguts i per crear espais d'estada i miradors. També es preveia la consolidació de les terres amb un teixit vegetal de baix manteniment i que ajudés a la compactació dels talussos (es proposava la plantació de gram).

D'altra banda, s'hi preveia el sanejament, la reparació i la consolidació de les estructures (reparació de les fissures dels murs, i reparació i impermeabilització de les voltes), així com el recreixement de murs, construint-hi de nous sobre les estructures medievals com a baranes de protecció per als visitants (murs que es farien amb pedra de la zona, amb carreus de forma allargassada i irregular i coronament de pedra de 3 cm). També es col·locarien proteccions a les obertures de la muralla fins a una alçada d'1,20 m.

Es projectava, també, la construcció d'una tarima de fusta amb estructura d'acer galvanitzat, com a escenari, a la zona central, davant el parament interior de la muralla, explotant els seus valors escenogràfics en possibles actes culturals i representacions realitzades al recinte. En el talús enfrontat recolzarien unes grades, uns murs realitzats

Portada del llibre *El castell d'Orís. Aproximació històrica*, que recull els resultats de la recerca històrica feta per l'SPAL sobre l'edifici.

De dalt a baix, vistes de la capella i del baluard de la cantonada sud-est de la fortificació construït durant la Primera Guerra Carlina (1833-1839). Fotos: M. Baldomà, SPAL, 19.02.2002.

Columna esquerra. A dalt, interior de l'antic celler. Foto: M. Baldomà, SPAL, 19.02.2002. A baix, la capella, en primer terme, amb el llindar de la porta d'accés des del pati d'armes. Foto: D. Galí, SPAL, 28.05.2002.

Columna dreta. Un cop enllestits els treballs de neteja i de recerca arqueològica, es va procedir a protegir les restes amb una tanca provisional que permet la visita pública sense perill per als visitants, i es van col·locar uns plafons que permeten donar a conèixer la història del castell i el resultat de les excavacions, i identificar els punts més emblemàtics de la contrada que es poden contemplar des del cim de la fortalesa. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 11.06.2003; A. Rius, SPAL, 18.06.2002; A. Barcons, SPAL, 16.03.2003.

amb pedra o formigó, que s'aixecarien 45 cm del terra.

L'edifici projectat per desenvolupar-hi activitats de caràcter cultural es construiria a la banda dreta de l'accés al recinte. Estava pensat per allotjar-hi uns serveis i una sala d'ús múltiple. El sistema constructiu serien de dues jàsseres longitudinals sobre pilars de fusta que suportarien el forjat de la coberta, format per un entramat també de fusta; els pilars recolzarien sobre uns murets de formigó armat col·locats en sentit transversal i reculats respecte al pla de façana per tal de donar una línia d'ombra en l'encontre entre l'edifici i el terreny. El revestiment exterior seria un encadellat de fusta.

També estava prevista la instal·lació d'un generador elèctric per l'enllumenat del recinte i la connexió d'aparells, i d'un dipòsit d'aigua per al rec i per als serveis, d'ús públic, que s'ubicarien a l'edifici de nova construcció. L'evacuació de residus, prèviament tractats amb productes biològics, podria tenir una destinació d'aplicació a sòls agrícoles.

Bibliografia

Benet, A. *et alii*: «Orís», a *Catalunya Romànica*. *Osona II*. Barcelona: 1986, p. 434-439.

Brasó, M. *et alii*: «Castell d'Orís», a *Els castells catalans*. Vol. IV. Barcelona: 1973, p. 867-879.

Galí, D.; Lacuesta, R.; Gómez, A. *El castell d'Orís. Aproximació històrica*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004

[1] Gràcies a l'enllaç matrimonial, bona part del patrimoni documental de la família Orís es conserva en el fons dels Marquesos de Castelldosrius de l'Arxiu Nacional de Catalunya, d'on es van extreure la majoria de notícies que van fornir l'estudi històric documental sobre el castell.

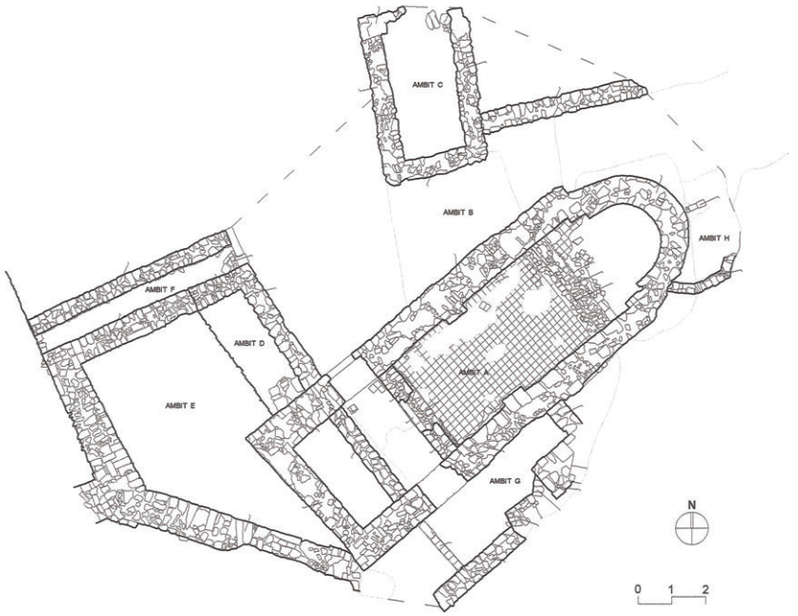

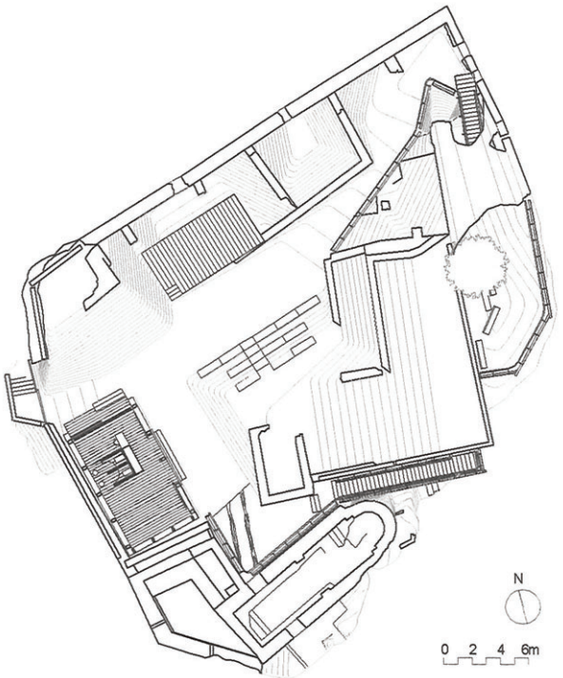

Columna esquerra. A dalt, planta arqueològica. Dibuix: A. M. Gómez. SPAL, 2002. A baix, planta de la fortalesa amb indicació de les diverses dependències. Dibuix: SPAL, 2003.

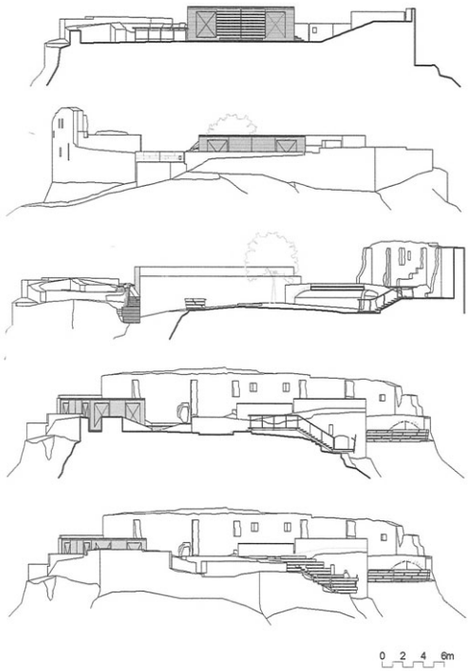

Columna dreta. Projecte de reforma i reutilització de les restes del castell d'Orís. Planta, seccions i alçats. Autora: D. Cervantes, arquitecta. SPAL, abril de 2003.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Osona

Municipi: Roda de Ter

Localització: Sobre el riu Ter, dins del nucli urbà. Uneix el barri del Raval amb el casc antic. Està situat entre els carrers Call de la Capella i Pere Almeda.

Tipus: Pont sostingut per sis arcs, amb una remunta de cinc arcs més.

Època: Origen, segle XI; remunta de final del XIX.

Ús primitiu: Pas de vianants

Ús actual: Pas de vianants i trànsit rodat

Propietat: Ajuntament de Roda de Ter

Dades del projecte

Títol: *Projecte bàsic per a la restauració del Pont Vell de Roda de Ter*

Direcció general: Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte

Autor: José Luis Sanz Botey, arquitecte

Data: Juliol de 2006

Síntesi: Consolidació i reparació de les diferents fàbriques, mantenint la imatge del pont de final del segle XIX, i adaptada al nou ús exclusiu per a vianants, amb la realització d'una nova caixa i la solució urbana dels estreps.

Recerca documental: Maria Teresa Soldevila, Raquel Lacuesta

(Vegeu les dades bàsiques de l'actuació de l'SPAL (1991-1996), descripció del pont, notícia històrica, crònica de l'actuació, treballs d'arqueologia, recerca historicodocumental, anàlisi fisicoconstructiva, criteris de la intervenció arquitectònica, descripció de les obres i decripció de l'avantprojecte general (1994), al capítol que s'hi dedica dins la *Memòria SPAL 1993-1998*, p. 195-203.[1])

Textos del capítol

Marisa Díez, Raquel Lacuesta, José Luis Sanz

Avantprojecte de restauració del pont i del seu entorn. Arquitecte: A. González Moreno-Navarro. Maqueta: J. J. García Garrido. 1994. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 01.12.1994.

Descripció del projecte

Antecedents

L'octubre de 2005, l'Ajuntament va sol·licitar a la Diputació la revisió de l'*Avantprojecte de restauració del Pont vell de Roda de Ter*, redactat el 1994 per l'arquitecte Antoni González, cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, amb la col·laboració de l'arquitecte José Javier García (veg. *Memòria SPAL* 1993-1998), ja que se'n preveia un nou ús per a vianants exclusivament.

Entre juliol de 1994 i octubre de 1996, el Servei va portar a terme els treballs de la primera fase de la restauració, centrada en la reparació i consolidació del quart arc i els pilars tercer i quart del pont.

Els requeriments d'ús actuals feien possible que es plantegés l'ús exclusiu per a vianants al Pont Vell de Roda de Ter, ja que la carretera de Vic a Olot passa ara per un nou pont situat uns cents de metres mes amunt, i, per tant, el Pont Vell havia deixat de ser de primera necessitat per al trànsit rodat), i que, al mateix temps, es recuperés, segons la voluntat de l'Ajuntament, l'aspecte que tenia amb anterioritat a les reformes realitzades després de la Guerra Civil, eliminant tots els elements que formen part de l'ampliació de la calçada i de les posteriors reformes.

El fet que es localitzés a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona el projecte "Reparación del Puente de Roda" (1877),[2] les obres del qual van acabar-se l'any 1898, va determinar que en aquest document es fonamentés de manera especial el projecte bàsic que aquí es presenta.

D'altra banda, la proposta de desmuntar els elements estructurals i constructius moderns era una mesura adient de cara a la conservació i manteniment del pont, perquè la incompatibilitat entre el formigó i la fàbrica antiga feia que s'accelerés el procés de deteriorament d'aquesta. A més, l'eliminació de les càrregues dinàmiques provocades pel trànsit rodat també seriauna mesura que ajudaria a la conservació a llarg termini.

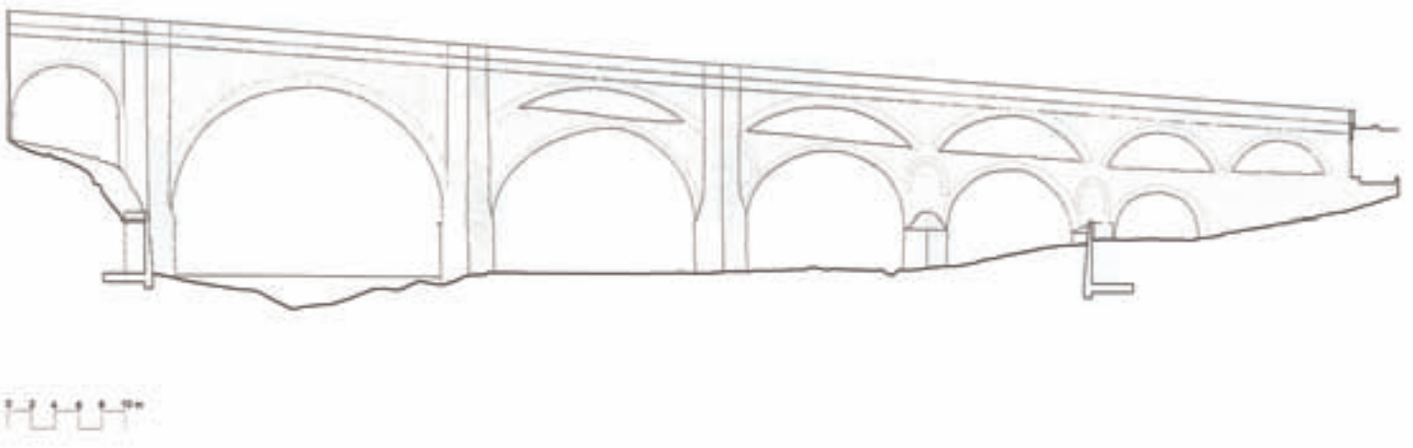

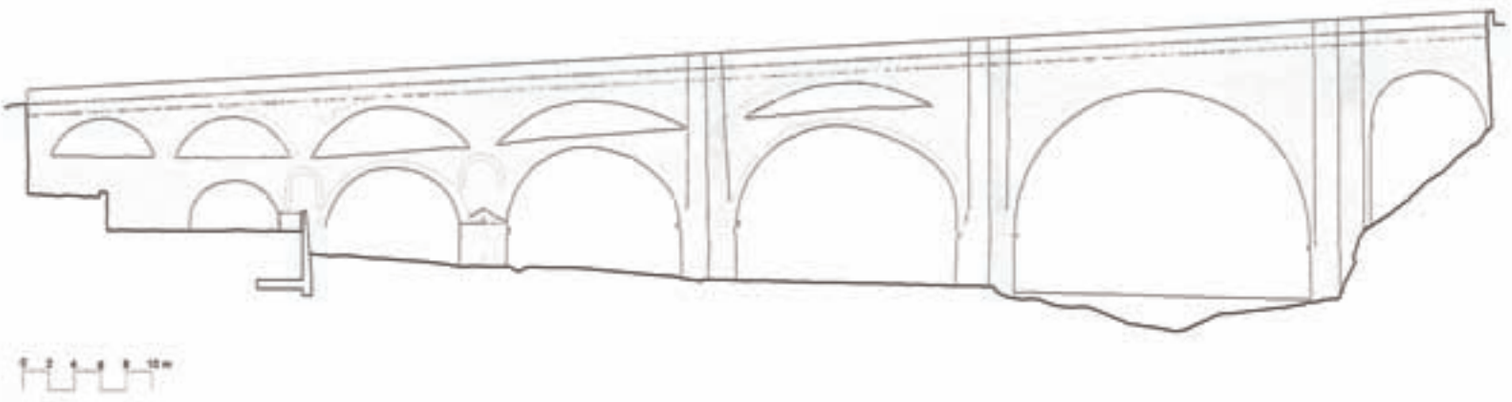

Projecte de restauració del Pont Vell de Roda de Ter. De dalt a baix: planta, alçat nord i alçat sud. Projecte: J. L. Sanz, arquitecte. Dibuixos: A. M. Chávez (SPAL, 2006).

Projecte bàsic de restauració del Pont Vell de Roda de Ter. J. L. Sanz, arquitecte. Dibuixos: A. M. Chávez. SPAL, juliol de 2006.

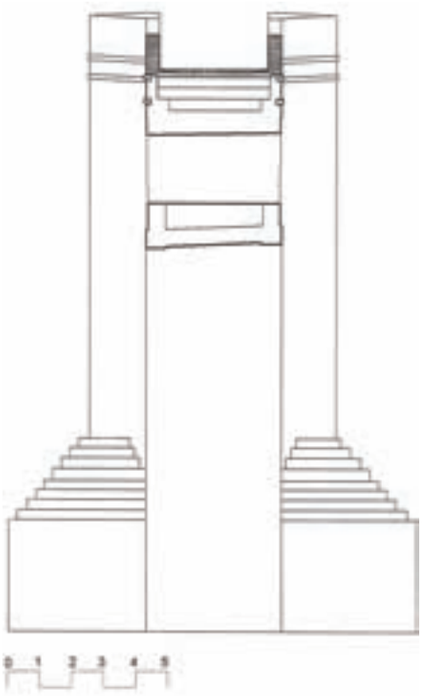

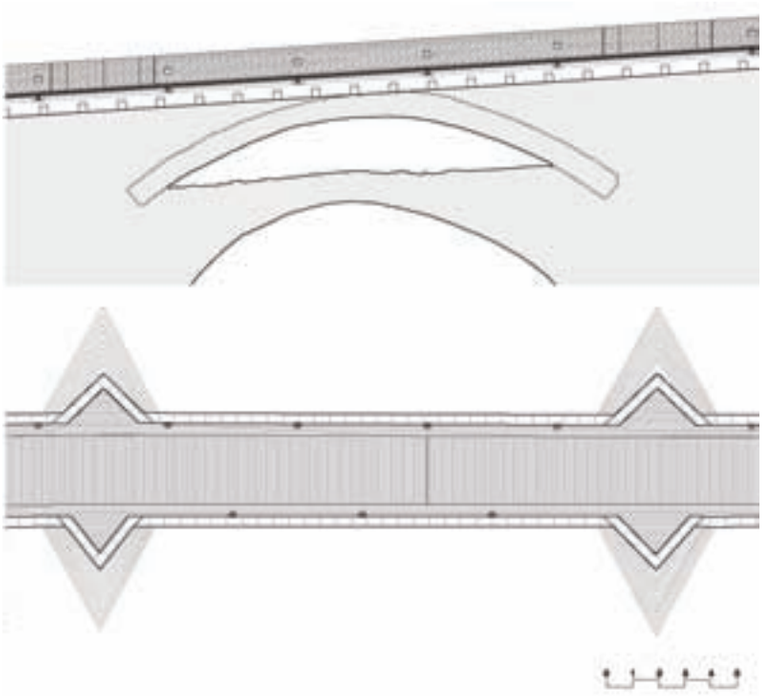

Detall del tram central. Planta i seccions.

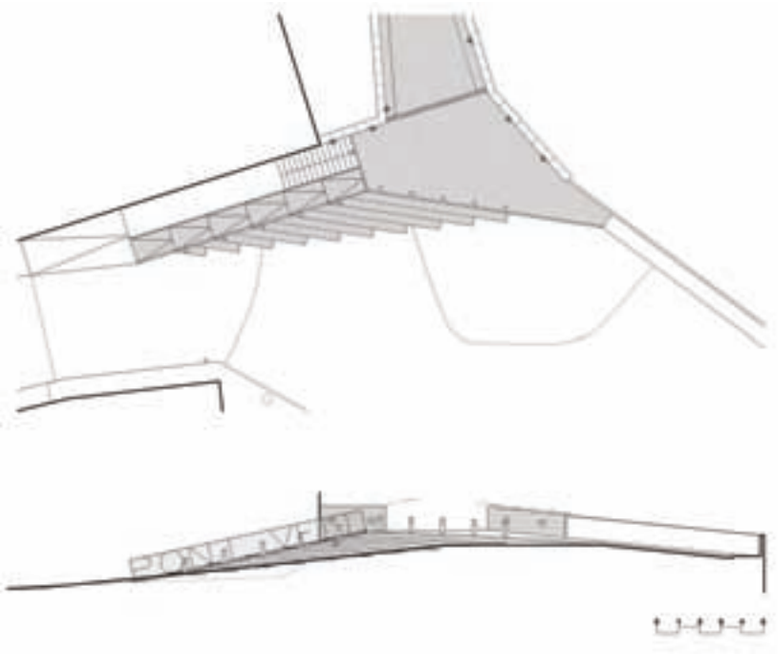

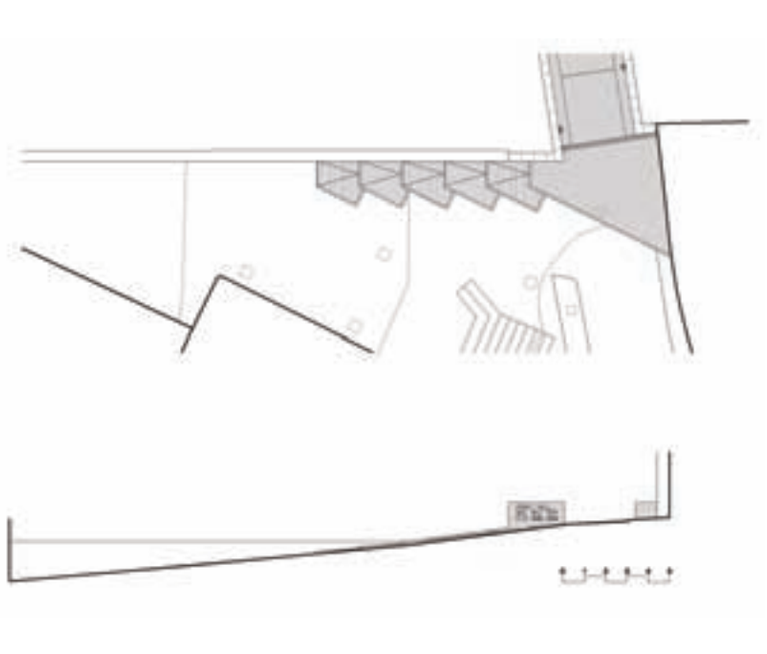

Detalls de l'estrep de ponent, a l'esquerra, i de l'estrep de llevant, a la dreta.

Criteris

El projecte plantejava, doncs, tres objectius fonamentals a assolir amb la restauració integral del pont. D'una banda, recuperar la imatge que va adoptar després de la reforma i ampliació realitzada a finals del segle XIX, cosa que implicaria l'eliminació dels elements sobreposats l'any 1939 amb l'únic propòsit d'eixamplar la calçada i adequar-la a les necessitats del trànsit rodat d'aquell moment, i la restitució dels elements originals eliminats en la mateixa operació (la restitució formal i material hauria de fer-se amb els materials tradicionals propis del moment de construcció). D'altra banda, consolidar i reparar les diferents fàbriques. I, finalment, adaptar-lo al nou requeriment d'ús exclusiu per a vianants, amb la realització d'una nova caixa que es projectava amb materials d'ús tradicional, com la pedra, però tractada amb el sistemes de tall actuals, de manera que aparegués clarament com un element de nova construcció però que fos el més neutre possible i amb capacitat d'integrar-se formalment i visualment amb els elements propis de la construcció històrica; la nova caixa es construiria a la mateixa cota que l'actual per tal de no alterar les cotes dels carrers que hi conflueixen (entre el paviment del 1898 i les actuals cotes dels carrers hi hauria un desnivell d'uns 80 cm).

Obres projectades

Malgrat els estudis tècnics realitzats amb anterioritat i la disminució de càrregues que representava el nou ús per a vianants del pont, caldria realitzar, prèviament als desmuntatges, les comprovacions, les proves de càrrega i les cales necessàries.

Es realitzaria el desmuntatge, començant pels elements lleugers (baranes, fanals...). A continuació es desmuntarien totes les capes de paviments i els diferents gruixos de reblert fins arribar a l'estructura de jàsseres de formigó de l'estructura que formen part del les mènsules. Per aquest procés s'haurien de fer servir mitjans manuals i mecànics no massa agressius per tal de no perjudicar l'estructura interna del pont, a base de maçoneria irregular i morter de calç. Posteriorment, es tallarien les mènsules, prèviament assegurades estàticament, amb sistemes mecànics de tall, i es retira-

Dues vistes del Pont Vell de Roda de Ter per les façans sud i nord. Fotos: J. L. Sanz, SPAL, 16.05.2006.

rien element a element. Es comprovaria l'estat del formigó i de les armadures que haguessin de quedar a l'interior de l'estructura i, en el cas que fos necessari, es protegirien amb productes que evitessin la corrosió. La restitució de les parts malmeses o desaparegudes dels paraments, de les quals hi havia documentació, es realitzarien amb obra de maçoneria heterogènia i el més aproximada en el seu aspecte a la dels paraments pròxims. Es restituiran amb pedra de Folgueroles la cornisa i el remat que configuraven els límits de la barana del pont i entre les dues peces es col·locaria una obra de maçoneria irregular i morter de calç seguint el model de l'obra existent.

Tots els paraments del pont es rejuntarien amb morter de calç i es reposarien les pedres i els carreus perduts. Aquelles peces que per efecte de l'erosió o d'altres fossin irrecuperables, se substituirien per d'altres de característiques similars. Les esquerdes en l'intradós dels arcs es reblirien amb morter de calç. Els arcs de totxo malmesos per la reforma de 1940 es restituirien fins a aconseguir-ne la restitució formal i estructural.

La nova caixa del pont, superposada i integrada a l'estructura antiga, es faria amb pedra local, pedra gris de Sau, de color neutre, però amb un millor comportament que la pedra de Folgueroles que constitueix molts dels elements antics del pont. S'utilitzaria amb un acabat de tall de serra i amb diferents formats segons el lloc d'utilització. Les baranes es realitzarien amb pedra massissa (amb format 0,4 x 0,6 x 0,08) col·locada a trencajunt. Es deixarien les caixes necessàries per a encastar-hi la il·luminació. L'última filada que faria de remat es col·locaria amb fixacions d'acer inoxidable.

Els paviments es proposen fer amb la mateixa pedra però amb format de mides 8 x 8 x 60 cm. Els primers 40 cm al costat de les baranes i els apartadors sobre els pilars es col·locarien seguint el sentit longitudinal del pont i amb un pendent de l'1,5 % cap al centre. A la zona central, entre les dues franges esmentades, les peces es col·locarien en sentit transversal. Sota el paviment es construiria una solera de formigó armat de 10 cm de gruix.

Les obres de restauració s'aprofitarien per eliminar les instal·lacions obsoletes i per incorporar-hi les noves necessàries: les pròpies del pont –com l'enllumenat de la calçada i el sistema de recollida d'aigües–, i les de subministrament públic –aigua potable, telefonia, electricitat i gas natural.

Notes

[1] Antoni González Moreno–Navarro. *La restauració objectiva (Mètode SCCM de restauració monumental). Memòria SPAL 1993-1998*. Vol. 2. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1999, p. 195-197.

[2] Projecte signat pel Pablo Jambrú y Trasserras, enginyer de la "Dirección de carreteras provinciales y caminos vecinales" de la Diputació de Barcelona. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, 1877.

Bibliografia

Lacuesta, R.; González Toran, X. *Ponts de la província de Barcelona. Comunicacions i paisatge*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2008, p. 234-237.

Soldevila García, M. T. «El Pont Vell de Roda de Ter. Estudi històric». *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, n. 5. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 1993.

Dades bàsiques de l'element

Comarca: Anoia

Municipi: Santa Margarida de Montbui

Localització: Al sector meridional del municipi (el cim forma part de la serralada de Queralt). S'hi accedeix per un camí de terra que puja des del sud, i per un altre d'asfaltat que arrenca de l'esplanada de l'aparcament on acaba la carretera asfaltada que hi mena des del poble.

Tipus: Conjunt monumental format per les restes d'una fortificació medieval i la seva església.

Època: Origen, segle X; reedificació parcial, segle XI.

Propietat: Fundació Patronat la Tossa (consorci amb l'Ajuntament)

Estudis previs

Estudi històric de l'evolució de l'entorn al llarg del segle xx: Raquel Lacuesta Contreras
Data: Juny de 2002

Dades del projecte

Títol: *Avantprojecte d'ordenació del conjunt monumental de la Tossa*

Autor: Dolors Cervantes Vinuesa

Data: Desembre de 2002

Síntesi: Ordenació del conjunt (espais de passeig, estada i mirador), restituint-ne alguns elements de la imatge original. Modificació d'accessos. Modificació de la casa refugi per atorgar-li usos socioculturals.

Textos del capítol

Raquel Lacuesta, Dolors Cervantes

Diverses visions de les construccions existents a Tossa de Montbui. A dalt, l'antiga casa rectoral; al centre, vista de l'església medieval de Santa Maria i de la torre del castell; i a baix, l'antiga casa rectoral. Fotos: Arxiu Mas, 1915; SCCM-SPAL, 1925; R. Lacuesta, SPAL, 07.06.2002.

Descripció del conjunt

La Tossa de Montbui és un cim de 626 m d'altitud, de morfologia ampla i ondulada, a dalt del qual, a l'extrem de ponent, s'aixequen les restes del castell termenat medieval de Montbui: una torre de planta rectangular i angles arrodonits, amb escassos elements de les antigues dependències i de la muralla perimètrica. A l'extrem de llevant es troba l'església medieval de Santa Maria, de tres naus, amb capçalera formada per tres absis a llevant i un campanar d'espadanya damunt del capcer de ponent, que a més d'exercir com a capella castral va tenir funcions parroquials entre els segles XI i XVII; a llevant de l'església se situa l'antiga sagrera, avui convertida en un cementiri amb parterres i flors. Separada de l'església per una rampa graonada s'aixeca la casa de refugi, una antiga construcció de caràcter rural que deu tenir l'origen en l'habitatge del castlà del castell, més tard casa rectoral i de l'ermità. Una esplanada amb caràcter de pati-plaça relaciona les construccions.

Notícia històrica

El castell i la seva església estaven ja edificats al segle X, per bé que tant l'un com l'altra van haver de ser reedificats al segle XI per ordre del bisbe Oliba, després dels efectes destructors d'algunes incursions sarraïnes, d'una banda, i de l'abandó pels habitants del temple a causa d'uns anys de sequera, per l'altra.

El recinte del castell i l'església de la Tossa va conservar una imatge paisatgística que a penes va estar modificada fins a arribar als anys seixanta del segle XX. Ja a partir dels anys trenta, el recinte havia estat abandonat, amb la conseqüent degradació dels edificis i de l'entorn. En crear-se el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (1947) i el Patronat de la Tossa de Montbui (1954), la inquietud per salvar el lloc de l'abandó i la desaparició va fer que s'hi produïssin les primeres reparacions i es reprenguessin els contactes amb el Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, que hi havia tingut relació des que es va crear i custodiava algunes fotografies i dibuixos del lloc. Entre els anys 1954 i 1976 es van executar una sèrie d'obres que van afectar les edificacions i l'entorn. L'SCCM, dirigit per l'arquitecte Camil Pallàs, va realitzar entre 1955 i 1961 obres de restauració de l'església, de modificació de l'antiga casa del castlà (com a refugi, casa del guarda o ermità i mirador sobre la conca d'Òdena) i d'urbanització de l'entorn.

Descripció del projecte

A final de 2002 es va acabar la redacció de l'avantprojecte d'ordenació del conjunt monumental, després d'efectuar un treball previ de recerca històrica i d'anàlisi del lloc pel que fa a usos i estat de conservació. Al cim de la Tossa hi ha dos àmbits amb dos caràcters diferenciats: l'esplanada on es relacionen les tres edificacions (de les quals, la casa de refugi, que ha estat objecte de diverses ampliacions, no té cap ús) i l'àmbit constituït per una franja que recorre un cingle amb diferents punts d'estada (un seguit de camins conformen un passeig al voltant del turó, i al revolt de la punta de llevant hi ha un espai mirador). Aquests dos àmbits es relacionen amb els dos usos principals del lloc: el recinte s'utilitza per celebrar-hi casaments i altres oficis litúrgics, i l'entorn constitueix un espai de passeig i de descans, que permet gaudir de la natura i de les vistes del paisatge.

Tenint en compte aquestes característiques, l'avantprojecte va proposar com a criteri general ordenar el conjunt monumental, a partir d'intervencions puntuals que tinguessin com a resultat la restitució d'alguns aspectes de la imatge original del conjunt que havien estat modificats en actuacions anteriors. Pel que fa a objectius concrets, aquest document va plantejar-ne els següents:

- Netejar i desmuntar els elements sobreposats a les construccions originals que no aportessin cap valor arquitectònic a l'edifici o al conjunt.

- Modificar-ne parcialment la topografia i els camins (per exemple, a la zona de l'actual accés per aconseguir que aquest es produeixi a través d'un camí que formi part del teixit que envolta tot el turó, o a la banda de ponent, per possibilitar un recorregut al voltant de la torre del castell).

- Modificar la carretera d'accés, perquè l'últim revolt i l'esplanada adjacent serveixi com a parada d'autobusos, i connectar aquesta esplanada amb el passeig que envolta el turó.

- Enderrocar parcialment, reformar i ampliar cap a migdia la casa de refugi, per convertir-la en un local social amb restaurant, bar i oficines o sala d'usos múltiples (escolars, d'exposició, etc.).

- A la franja mirador, actuar-hi a la banda sud, on el passeig és més ampli i permet l'adaptació al codi d'accessibilitat, i deixar l'altra banda com a part del bosc, mantenint-hi els actuals camins que la travessen.

- Substituir el mobiliari urbà, tant a l'esplanada situada a la cota dels edificis com a la franja-mirador (s'hi col·locarien jocs infantils i es crearien zones d'estada al llarg del passeig, fins a arribar al mirador de llevant).

- Pavimentar de nou algunes zones, com ara la rampa graonada situada entre l'església i el refugi o l'àmbit que dóna accés a l'entrada al temple.

- Plantar arbres a l'esplanada (plantació de xiprers seguint l'alineació existent per crear una pantalla vegetal que només deixi accedir a les vistes en alguns punts concrets).

Avantprojecte d'ordenació del conjunt monumental de la Tossa de Montbui. Plànol d'emplaçament. Escala 1:500. Autora: Dolors Cervantes, arquitecta. SPAL, gener 2003.

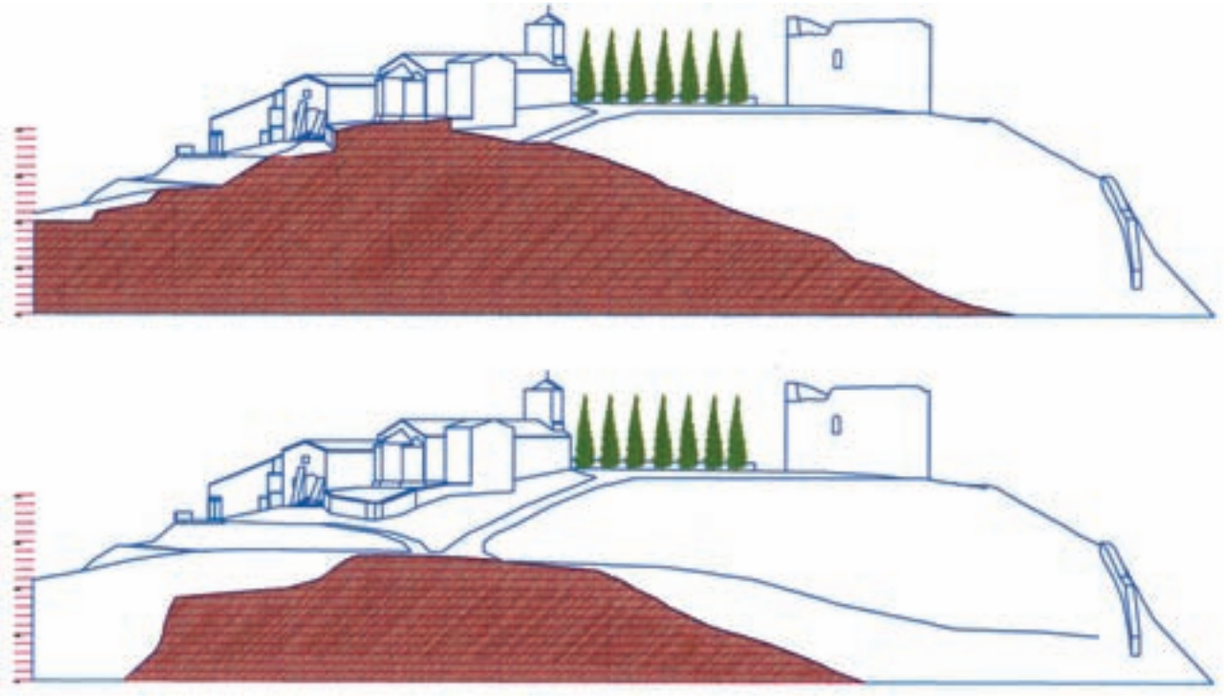

Avantprojecte d’ordenació del conjunt. Alçat i secció nord-est. Escala: 1:200.

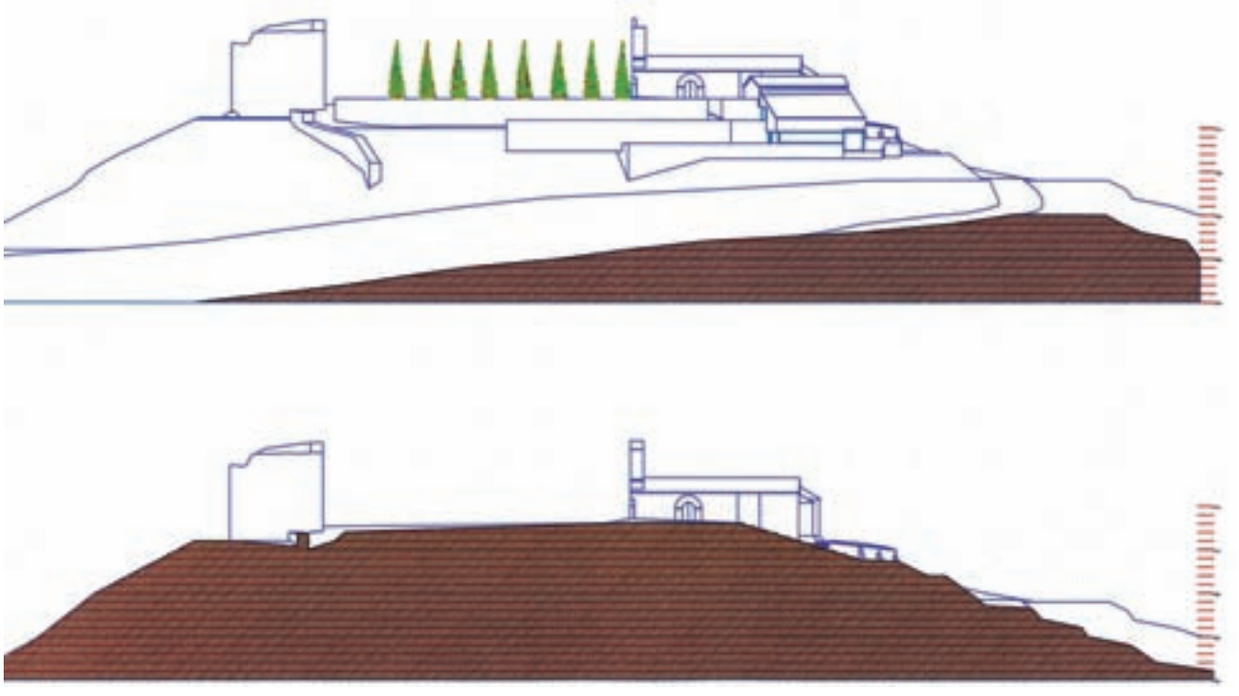

Alçat i secció sud. Escala: 1:200.

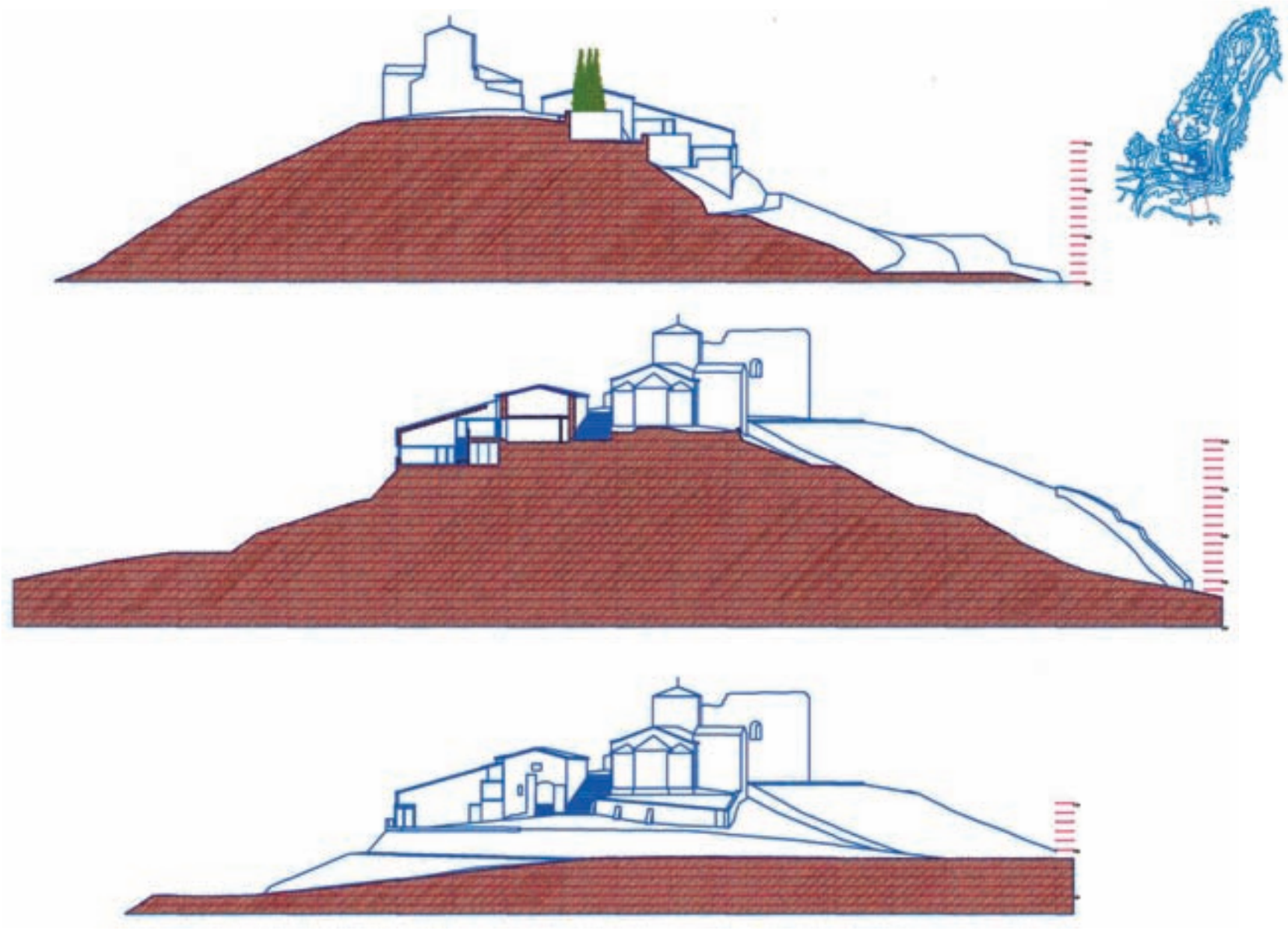

Alçat i secció est.
Escala: 1:200.

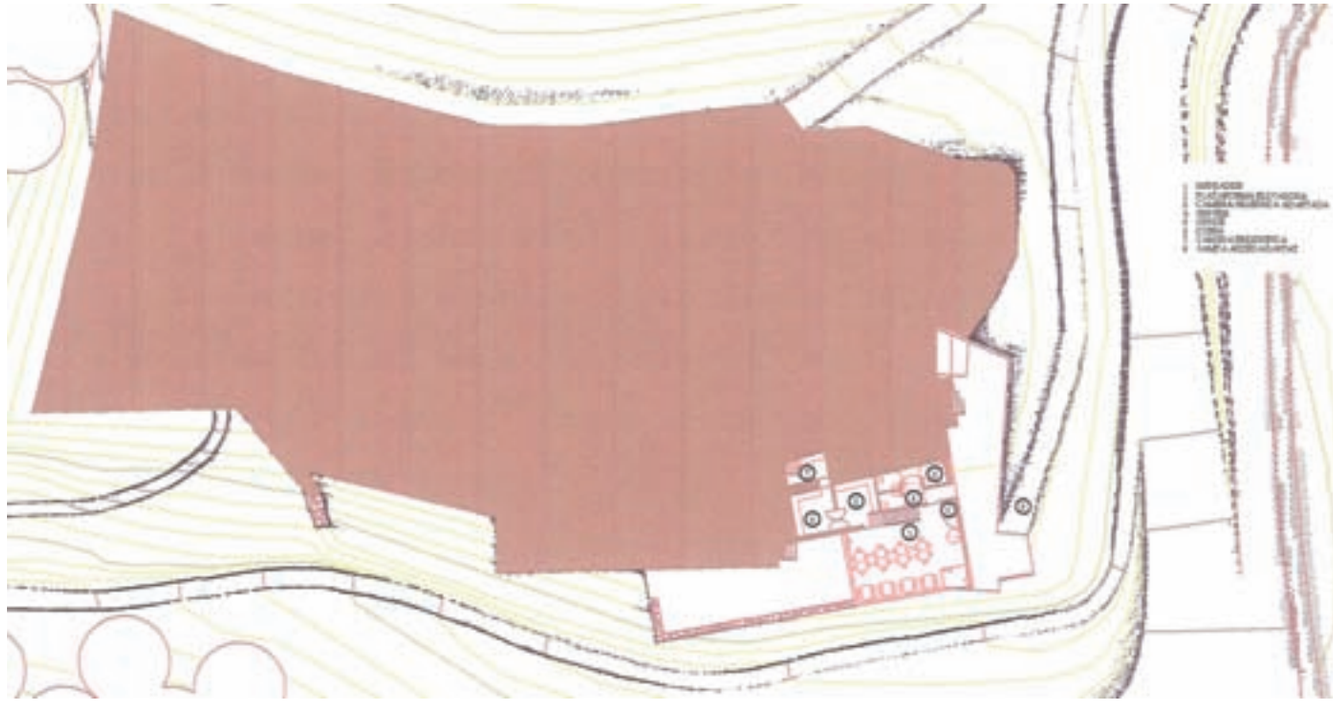

Projecte d’ordenació del conjunt. Secció per la planta baixa de la casa de refugi (antiga rectoria). Escala: 1:200.

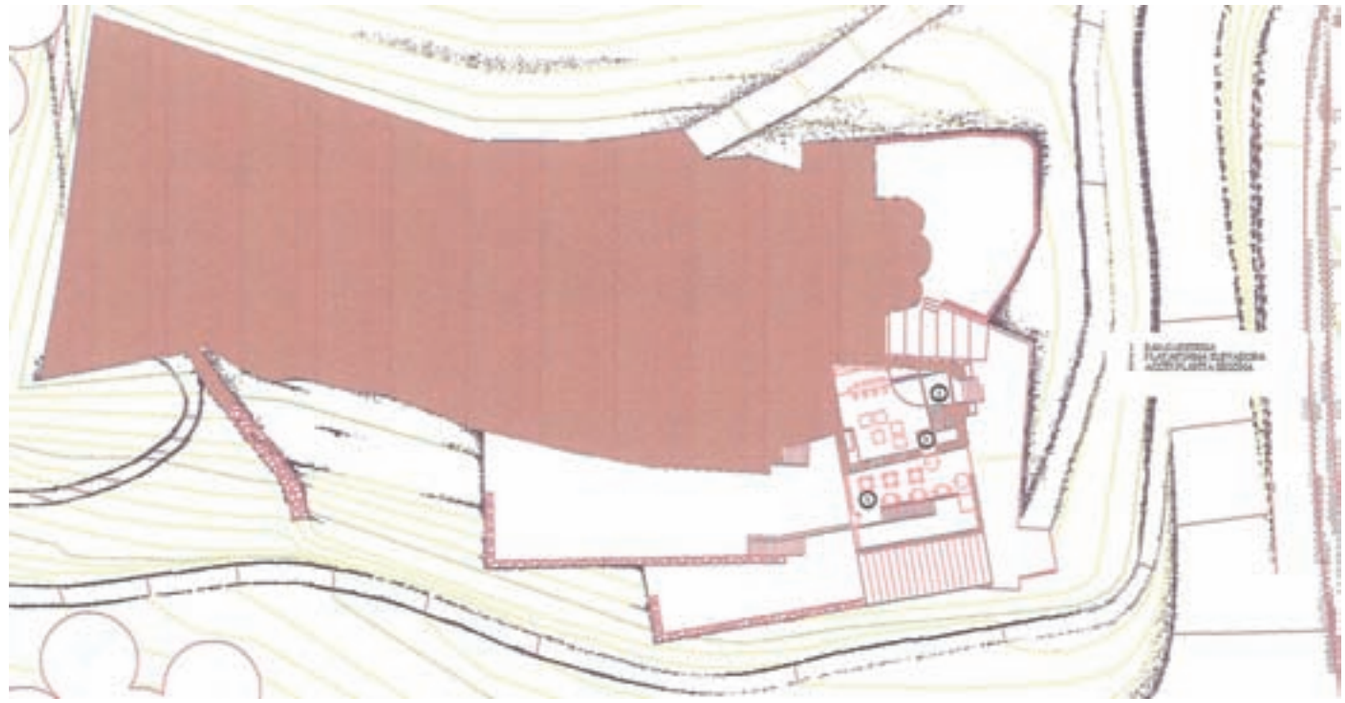

Secció per la planta primera. Escala: 1:200

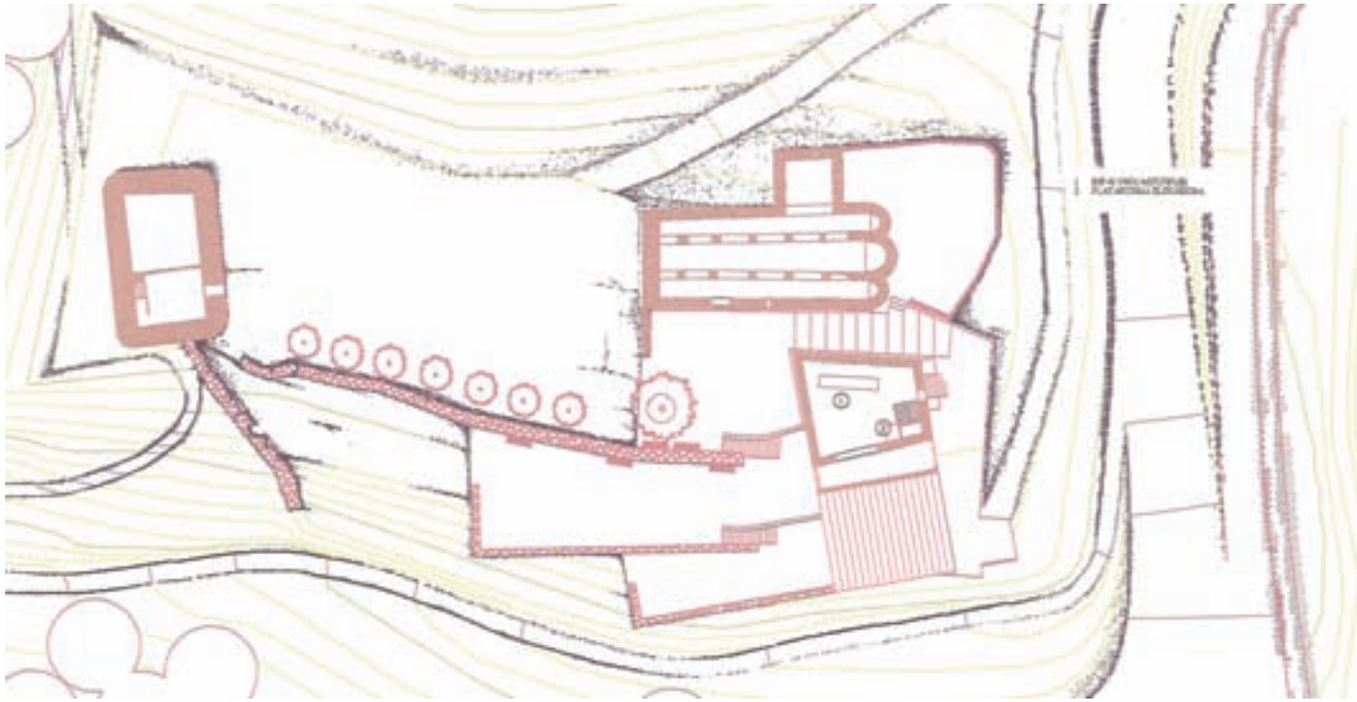

Secció per la planta baixa de la torre del castell i l'església de Santa Maria, i per la planta segona de la casa de refugi. Escala: 1:200.

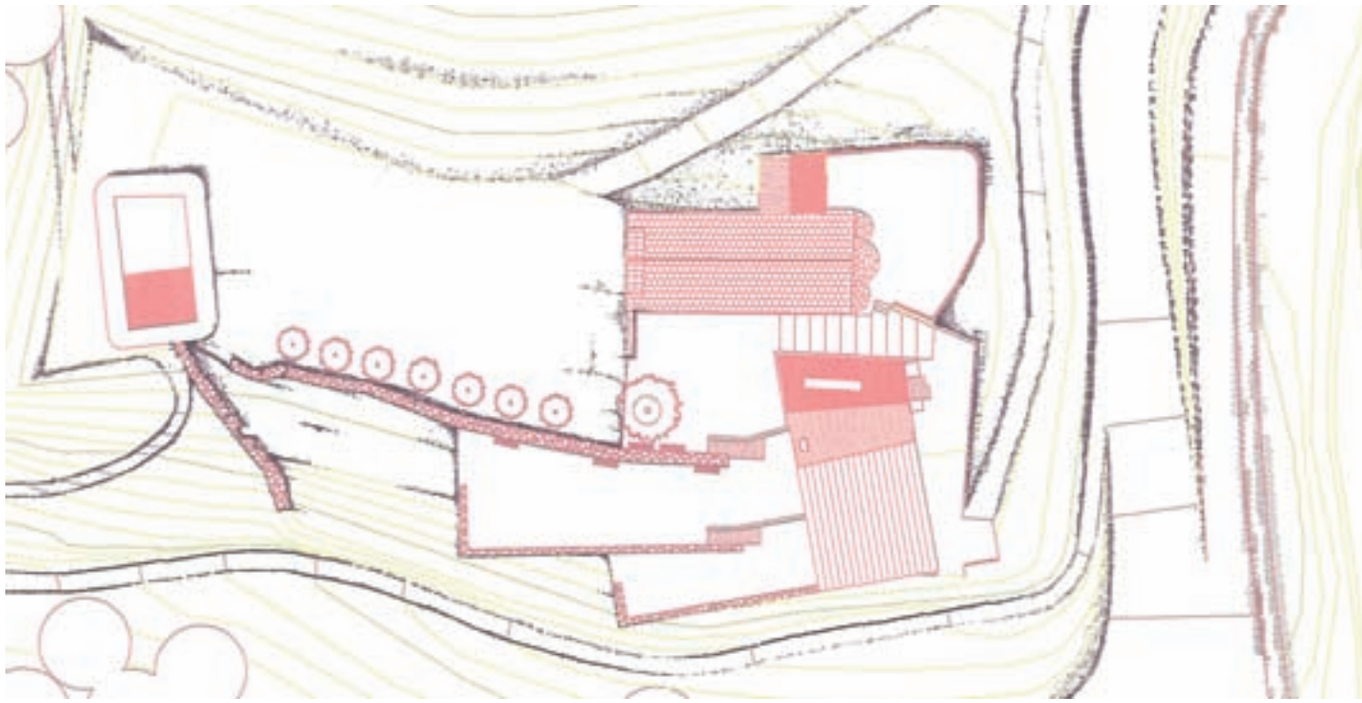

Planta coberta. Escala: 1:200.

Dades bàsiques de l'element

Comarca: Bages

Municipi: Súria

Localització: Les restes de la capella es localitzen a uns 600 m del castell i el poble vell, a la confluència dels carrers Lleida i Girona, i a tocar dels habitatges unifamiliars bastits per als treballadors de les mines als primers anys del segle XX.

Tipus: Restes arqueològiques d'una capella.

Època: Referències documentals de l'existència d'una església de Santa Maria a la primera meitat del segle XII. A partir d'una visita pastoral de 1693, també se la coneix amb el nom de capella de Santa Anna. Enderrocada a principis del segle XX.

Ús primitiu: Religiós

Ús actual: Espai lliure

Propietat: Ajuntament de Súria

Estudis previs

Anàlisi històrica
Estudi de les fonts documentals: Andreu Galera Pedrosa; Marc Torras Serra
Recerca arqueològica
Informe de valoració de les ruïnes: Àlvar Caixal Mata, arqueòleg
Intervenció arqueològica: Jordi Morera Camprubí (Arqueociència Serveis Culturals SL)
Campanya d'excavació: 13-18 d'octubre de 2003

Anàlisi material
Estudi topogràfic: «Aixecament de la planta topogràfica de l'entorn de la Plaça de Santa Maria de Súria a E: 1:100». Centum (Javier Ortiz Tironi)

Dades del projecte

Títol: *Projectes bàsic i executiu d'Urbanització de l'entorn de les restes arqueològiques de l'església de Santa Maria, Súria.*

Autors: Clàudia Sanmartí Martínez (projecte bàsic i executiu); Mariona Genís Vinyals (projecte executiu).

Data: Agost 2005 (Projecte bàsic); març 2006 (Projecte executiu).

Síntesi: Estudis històrics (documentals i arqueològics); urbanització i adequació de l'entorn de les restes arqueològiques de l'antiga església de Santa Maria sa Vila.

Textos del capítol

Àlvar Caixal, Andreu Galera, Raquel Lacuesta, Jordi Morera, Clàudia Sanmartí, M. José Sureda, Marc Torras, Imma Vilamala

Vistes del lloc de la intervenció del carrer Lleida abans (foto superior de la columna dreta) i durant l'excavació arqueològica. Fotos: À. Caixal, SPAL, 22.01.2000; J. Morera, Arqueociència SL., setembre i octubre de 2003.

Descripció de l'entorn de l'església

A l'extrem nord-oest del carrer Lleida el sòl està sense urbanitzar i sense vials consolidats. Topogràficament, el terreny presenta un desnivell molt pronunciat, amb set metres d'un extrem a l'altre. El límit de l'actuació del projecte executiu en aquest punt són les restes arqueològiques de l'església de Santa Maria sa Vila. Pertanyen també a l'antic veïnat les masies de cal Sèndíc (degeneració del mot original *síndic*) i de cal Quer; totes dues, encara que molt reformades exteriorment, conserven profundes reminiscències medievals.

En l'actualitat, el més visible de l'antiga església és un mur en direcció est-oest, d'aproximadament un metre d'amplada i uns quatre metres de longitud, de bona factura, fet amb filades horitzontals de pedres posades de llarg i través, ben escairades i unides amb morter de calç i còdols a les juntes. Tret d'aquest parament, no hi ha restes de cap altra estructura que pugui associar-se a la capella o al monestir de donats. Existeix, però, un cert sediment arqueològic que sembla correspondre a la fase d'abandonament de l'edifici. El terreny natural, a més, aflora arreu. Hi ha una gran quantitat de pedres de mida petita i mitjana, poc treballades, que formarien part del rebliment dels panys de paret de l'església. També hi van aparèixer alguns blocs carejats procedents de l'esfondrament de principis del segle XX. L'aparell de la construcció, de clara filiació medieval, s'assembla força a la fàbrica inferior de la masia de cal Quer.

La part sud-est del carrer Lleida també està sense urbanitzar, però l'entorn sí que està construït i consolidat. Aquest carrer té molt pendent, amb un 10% de mitjana. Arrenca des del carrer Santa Bàrbara i en aquest punt l'accés a l'immoble existent, cal Quer, presenta una diferència de cota que s'ha de salvar amb diversos graons.

Continuant pel carrer Santa Bàrbara s'arriba a la plaça Santa Maria. Aquesta plaça dóna accés a les entrades de vianants dels habitatges i a diversos garatges privats situats als baixos dels immobles. Una part d'aquest espai s'ocupa a vegades amb unes taules de terrassa-bar. El carrer de Santa Bàrbara fa un gir de 90º cap al nord, amb un pendent molt pronunciat per assolir la cota del nivell superior. Aquest canvi de nivell es guanya amb un

mur de contenció que delimita la plaça de Santa Maria. La plaça dóna a un carreró interior que porta fins al carrer de Lleida.

Notícia històrica

El primer esment documental de l'església de Santa Maria data de l'any 1142, en una donació de terres. Els testimonis sobre les cases bastides al voltant de la capella continuen al llarg del segle XIII, d'acord amb els privilegis de protecció reial, el darrer dels quals, que confirmava les concessions dels anteriors, va ser atorgat per Jaume II, l'abril de 1292. Probablement, es tracta d'un procés d'urbanització de l'entorn de Santa Maria, que inclou també l'existència d'una necròpolis, confirmada fa pocs anys per l'aparició de restes humanes en el moment de pavimentar el carrer de Santa Bàrbara. A mitjan segle XIII, la capella de Santa Maria acull una comunitat de donats integrada per un grup de cinc dones i un prevere, amb la funció d'acollir i donar hospitalitat als pobres, als pelegrins i als viatgers. La manca d'un patrimoni fundacional extens, l'absència de rendes regulars i la necessitat de recaptar almoines per subsistir, van contribuir a la ràpida desaparició de la comunitat, poc abans del 1331.

Un cop extingida la comunitat de donades, la capella va continuar en ús, servida per un prevere beneficiat i gaudint de gran devoció per part dels parroquians, almenys fins a la segona meitat del segle XVII. Prova de la vitalitat de la capella en aquesta època és el retaule contractat el 1592 pels jurats de Súria a Miquel Moja, pintor de Solsona, a qui encarreguen obrar una imatge de Santa Maria franquejada per Santa Anna i Sant Joaquim. Un segle més tard, en la visita pastoral del 4 d'octubre de 1693, es fa referència per primera vegada a la capella rural de Santa Anna, altrament dita de Santa Maria sa Vila. El canvi de nom és fruit, probablement, d'un canvi en l'advocació de l'altar principal de l'església, i no, com altres investigadors defensen, en la coexistència, a partir d'aquest moment, de dos edificis religiosos situats a pocs metres de distància. A l'apèndix documental de l'estudi històric realitzat per Andreu Galera i Marc Torres es pot comprovar que, almenys fins el 1764, la capella manté la doble denominació. Des de la segona meitat del segle XVII, les visites pastorals critiquen l'absentisme del prevere i la deixadesa en la conservació dels altars consagrats, cosa que va implicar, a la llarga, la progressiva decadència de l'església i la posterior prohibició d'oficiar-hi missa. A final del segle XVIII hi ha constància documental que l'església és a punt d'esfondrar-se. El 1900 es va enderrocar la part de l'absis, i la resta entre els anys 1918 i 1924, com a conseqüència de la construcció dels habitatges unifamiliars per als treballadors de l'empresa belga Solvay, que explotava les mines de potassa. Cal dir, finalment, que certes fonts orals expliquen que algunes pedres de l'antiga església derruïda van servir entre 1947 i 1954 per bastir part del campanar de l'actual església de Sant Cristòfol.

L'any 2000, amb l'objectiu de facilitar l'accés als habitatges de la Colònia de Santa Maria des del carrer Lleida, es va projectar la millora del traçat urbanístic de la zona. Com que la zona de Santa Maria estava catalogada i protegida per les normes subsidiàries, qualsevol actuació en aquest espai havia d'anar precedida d'una intervenció arqueològica. La intervenció arqueològica a la zona del carrer Lleida es va efectuar entre els dies 13 i 18 d'octubre del 2003.

Descripció del projecte

Antecedents

El 29 de desembre de 1999, l'Ajuntament de Súria va adreçar un escrit al Cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Antoni González, mitjançant el qual sol·licitava que l'SPAL intervingués en alguns elements de patrimoni local, que per motius diversos (com ara de desenvolupament del planejament urbanístic, o de perill d'esfondrament) estaven amenaçats amb la desaparició. Era el cas d'algunes restes arqueològiques o monuments, entre els que figuraven les ruïnes del nucli medieval de Santa Maria sa Vila, de l'ermita vella de Sant Salvador del Quer i de l'església de la Mare de Déu del Roser (abans, església parroquial de Sant Cristòfol). A tal efecte informava que s'acolliria al programa de suport als municipis Xarxa Barcelona.

El 26 de juny de 2000, l'Ajuntament va aportar documentació respecte als tres elements, i pel que fa al nucli de Santa Maria sa Vila, va incloure la fitxa

Treballs d'adequació i protecció de les restes arqueològiques de la plaça de Santa Maria sa Vila. Fotos: J. Morera, Arqueociència, SL., octubre i novembre de 2003.

A l’esquerra, *Projecte de noves alineacions entre el carrer Diputació i la Colònia Solvay*. Autor: Jeroni Martorell, arquitecte. SPAL, 1923.

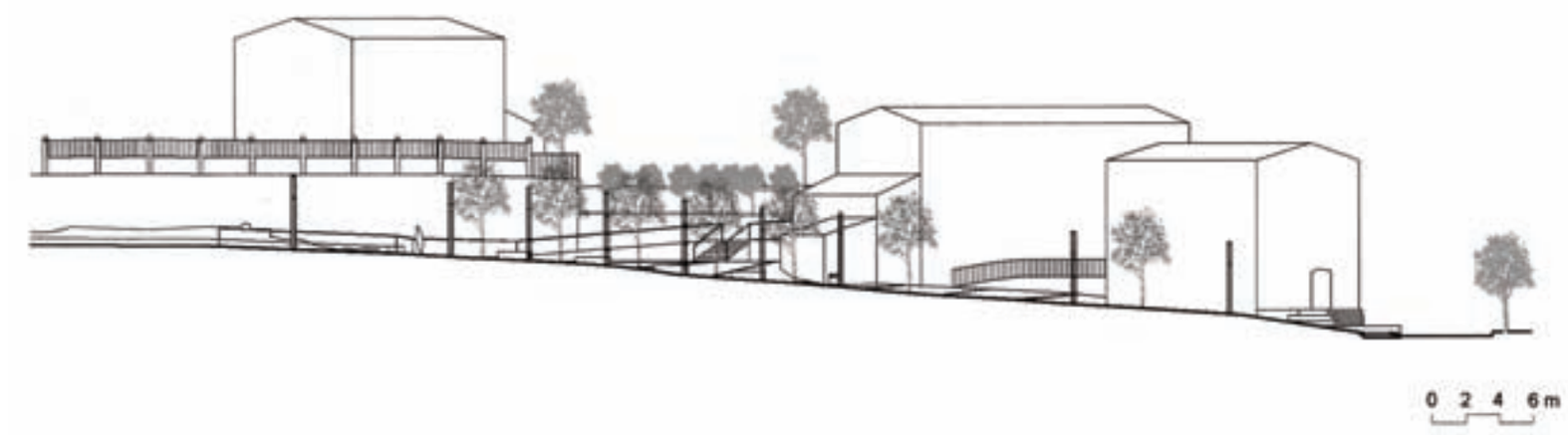

A la dreta i a sota, *Projecte d’urbanització de l’entorn de les restes arqueològiques de l’església de Santa Maria sa Vila de Súria.* Autores: C. Santmartí i M. Genís, arquitectes. Planta general i secció. Agost 2005.

de l'Inventari de Patrimoni Cultural de Súria, un escrit d'Antoni Pladevall sobre el monestir de les donades de l'antiga església de Santa Maria, i un projecte d'urbanització de 1923, que havia redactat l'aleshores arquitecte municipal, Jeroni Martorell i Terrats, i que no s'havia executat. En el seu projecte d'*Urbanització de los terrenos comprendidos entre la cale Diputación y la colonia Solvay*, Jeroni Martorell ja plantejava en aquell moment crear un espai lliure o parc en les immediacions de les ruïnes de Santa Maria, amb una escalinata enmig que, desenvolupada a tocar de l'església, connectés la part alta del nucli antic amb el sector on s'ubicava l'Ajuntament. L'Ajuntament, en el seu escrit de 2000, afegia que la zona de Santa Maria no estava encara urbanitzada i que, davant la imminent modificacions de les normes urbanístiques, era convenient reconsiderar el traçat de carrers i de la normativa vigent per tal de permetre deixar una constància històrica i urbanística de les escasses restes arqueològiques que s'hi haguessin conservat.

Des del Servei es va iniciar l'estudi documental de les ruïnes de Santa Maria sa Vila, que es va lliurar a l'SPAL el 27 de novembre de 2000.

El gener de 2001, tècnics del Servei i de l'Ajuntament van realitzar una primera visita a l'emplaçament, on es van analitzar les restes que eren visibles de l'antiga capella, que estaven emmascarades per la brossa i la runa acumulades. També, es va realitzar un recorregut per les masies de cal Sèndic i de cal Quer; totes dues pertanyen també a l'antic veïnat medieval de Santa Maria. El 15 de febrer del mateix any, el cap del Servei va fer arribar a l'Ajuntament l'informe de valoració de les esmentades ruïnes.

El mes d'octubre de 2003, tingué lloc la recerca arqueològica dirigida per Jordi Morera Camprubí, que va interpretar que les ruïnes localitzades pertanyien a un edifici de filiació moderna, la capella de Santa Anna, i no pas a Santa Maria, conclusió que va tornar a revifar el debat sobre la hipotètica existència de dues esglésies diferenciades.

El 20 de juliol de 2004, l'Ajuntament s'adreçà de nou al cap de l'SPAL per demanar que el projecte d'urbanització del carrer Lleida i entorns de la plaça de Santa Maria fos redactat pel dit Servei. Hi

Estat del carrer Lleida i de l'entorn de les restes arqueològiques després dels treballs de nova urbanització duts a terme per l'Ajuntament. Fotos: J. Peramiquel, 13.07.2011.

adjuntava una *Memòria valorada per a la urbanització dels entorns de la plaça Santa Maria*, d'octubre de 2003, elaborada pels serveis tècnics municipals.

En aquest context, l'SPAL encarregà l'aixecament topogràfic i, posteriorment, el P*rojecte bàsic d'urbanització de l'entorn de les restes arqueològiques de l'església de Santa Maria* (agost 2005) i el projecte executiu (març 2006).

Obres projectades

Amb l'actuació proposada es pretenia millorar les comunicacions entre la plaça de Santa Maria i el carrer Lleida, en un punt on els desnivells són pronunciats. Per resoldre aquesta connexió es plantejava urbanitzar vials públics que en aquell moment eren espais residuals. També es volia posar de manifest els vestigis arquitectònics que es trobessin en aquest conjunt, tot facilitant la lectura de les restes de l'església que es troben al carrer Lleida.

Els criteris de l'actuació eren els següents: fixar les característiques geomètriques i constructives dels vials i els espais públics, tenint en compte la topografia existent i totes les preexistents. Endreçar l'entorn de les restes arqueològiques de l'església. Preveure la reparació i/o nova pavimentació amb un material únic (vianants i vehicles) i l'enjardinament i plantació generalitzada d'arbres als vials i als espais públics, determinant les diferents textures i qualitats. Preveure la consolidació i/o renovació dels serveis enterrats existents (aigua, clavegueram, enllumenat públic, baixa tensió, telecomunicacions...). Preveure la dotació de mobiliari urbà i la renovació o nova implantació de l'enllumenat públic, tenint especial cura en no utilitzar materials degradables per l'alta salinitat en l'ambient.

Tot seguint els criteris descrits, el projecte traçava un eix entre el límit de les restes i el carrer Santa Bàrbara, que va servir per ordenar el mobiliari urbà i l'arbrat i per resoldre la recollida d'aigües en el carrer Lleida. Aquest mateix eix resolia, en el carrer Lleida, la divisió de materials entre l'àmbit compartit per vianants i vehicles (formigó raspatllat) i l'àmbit estrictament per a vianants (sauló). La unitat de tractament en ambdós espais la proporcionaven unes "línies" de paviment formades amb formigó prefabricat. Des d'aquest àmbit per a vianants, de sauló, el projecte afrontava l'accessibilitat del recorregut (limitada a la connexió entre el carrer Lleida i la plaça de Santa Maria) amb una rampa que conduïa al carreró que porta a la plaça i una escala. Tant la rampa com la pavimentació del carreró estenien, també, de formigó raspatllat, i s'utilitzava el mateix criteri de "línies" de paviment formades amb formigó prefabricat.

A la plaça de Santa Maria, el projecte tornava a traçar un eix, aquest cop sense provocar cap canvi de material en el paviment, tan sols per facilitar la recollida d'aigües i ordenar el mobiliari urbà. En el mur de contenció que marca el desnivell entre el carrer Santa Bárbara i la plaça de Santa Maria es va projectar un banc de formigó armat amb acabat de peces de formigó prefabricat. En el carrer Santa Bárbara, es renovava la vorera, per acabar d'unificar el criteri d'urbanització de tot el projecte.

Bibliografia

Caixal Mata, À. *Informe de valoració de les ruïnes de la capella de Santa Maria sa Vila (Súria, Bages)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 26 de gener de 2001. [Inèdit]

Fàbrega, A.; Pladevall, A. *Notícies de Santa Maria sa Vila i de Santa Anna, de Súria*. Ajuntament de Súria, 2004.

Galera Pedrosa, A; Torras Serra, M. *Estudi historicodocumental de les esglésies de Sant Salvador del Quer i de la Mare de Déu del Roser, i documentació de les ruïnes de Santa Maria sa Vila (Súria, Bages)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 27 de novembre de 2000.

Morera Camprubí, J. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Lleida (Església de Santa Anna) de Súria. Súria (Bages)*. Barcelona: Arqueociència Serveis Culturals SL.; Diputació de Barcelona. SPAL, 6 de novembre de 2003.

Pladevall, A. «Santa Maria sa Vila, un petit monestir de donats de Súria (Bages)». *Miscel·lània Fort i Cogul*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 287-306.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Vallès Occidental

Municipi: Vacarisses

Localització: Les edificacions que constitueixen el castell se situen per sobre i al voltant d'un petit promontori rocós que domina el nucli urbà de la població

Tipus: Arquitectura militar i rural. El cos central del castell, que té l'origen al segle XIV, va ser fortament modificat a l'època moderna i presenta les característiques externes d'una masia clàssica de tres crugies.

Època: Segles XIV i XVII-XIX

Propietat: Ajuntament de Vacarisses

Protecció: Declarat Monument Històric Artístic (Decret núm. 275, 22.04.1949).

Estudis previs

Anàlisi històrica
Recerca arqueològica i estudi històric
Promotors: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local i Oficina Tècnica de Cooperació. Diputació de Barcelona
Direcció: Josep Maria Vila Carabassa; Judit Puig Gris (becària d'arqueologia)
Data d'inici de l'excavació: 10 de febrer de 2003
Data final de l'excavació: 30 d'abril de 2003
Execució: Arqueociència Serveis Culturals SL
Dipòsit de materials: Servei d'Atenció als Museus. Pedret (Girona).

Dades del projecte

Títol: *Projecte executiu de rehabilitació de la masia del castell de Vacarisses*

Autor: Xavier Guitart Tarrés (redacció); Sergi Comellas Humet (Oficina Tècnica de Cooperació); Santi Romero (Gerència de Serveis de Biblioteques de la Diputació de Barcelona); Ajuntament de Vacarisses

Data: Març de 2004

Síntesi: Restauració de l'edifici com a equipament cultural del municipi, urbanització de l'entorn i construcció d'un pavelló de serveis a l'era.

Treballs realitzats

En el moment de tancar aquesta edició (2011), les obres de restauració i adequació del castell de Vacarisses per a nous usos ja estaven enllestides, amb petites variants sobre el projecte original. La biblioteca El Castell va ser inaugurada el 2008.

Textos del capítol

Josep M. Vila, Javier Fierro Macía, Xavier Guitart, Marisa Díez

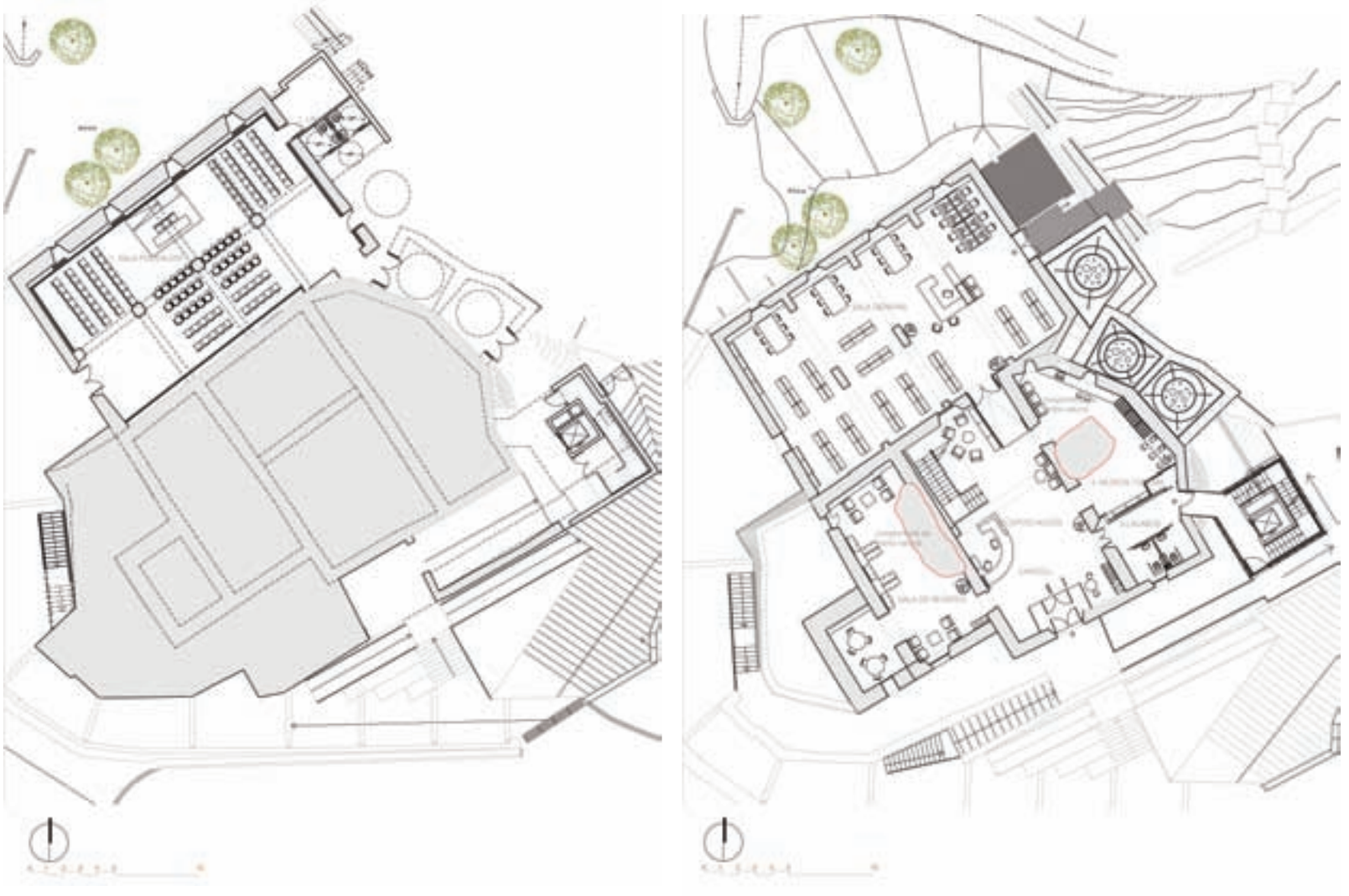

Projecte de rehabilitació de la masia del castell de Vacarisses. Sala d'usos múltiples, a l'esquerra, i planta d'accés principal i bliblioteca, a la dreta. Autor: X. Guitart, arquitecte.

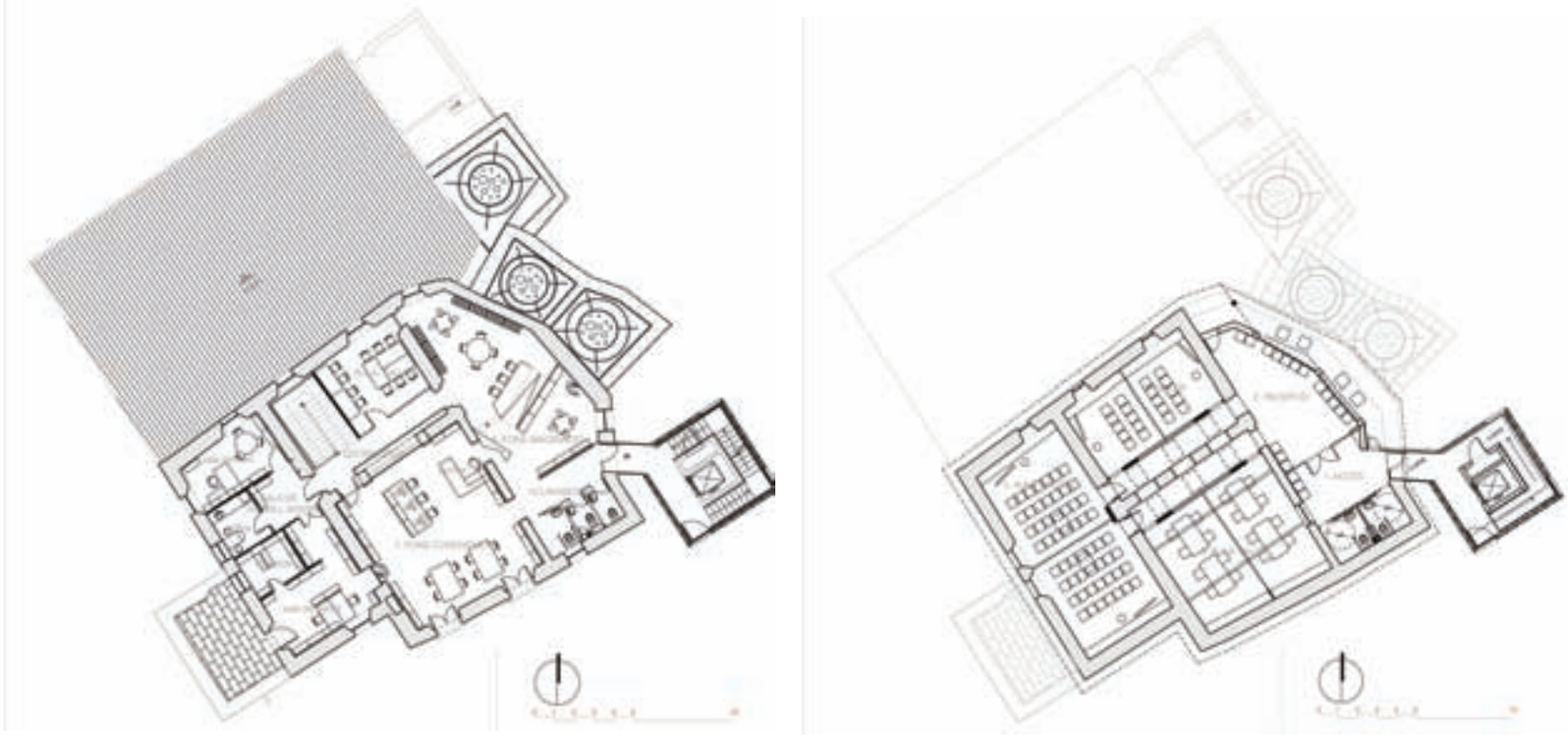

Projecte de rehabilitació de la masia del castell de Vacarisses. Planta de la biblioteca infantil, a l'esquerra, i planta del centre cultural, a la dreta. Autor: X. Guitart, arquitecte.

Vista de la façana posterior del castell. En primer terme, el nucli de comunicacions verticals que ha permès adequar l'antiga masia a l'ús públic i eliminar les barreres arquitectòniques, sense modificar de manera substancial els espais interns de l'edifici.

Vista de l'anomenada sala dels cups, habilitada com a espai polivalent per acollir conferències, exposicions temporals i activitats orientades a potenciar l'ús de la biblioteca instal·lada a l'edifici i fomentar l'interès per la lectura.

Vista de la biblioteca instal·lada a la primera planta que gestiona l'Ajuntament de Vacarisses en conveni amb la Diputació de Barcelona.

Fotos: X. Guitart, maig de 2008.

Descripció de l'edifici

Les edificacions que constitueixen el castell de Vacarisses se situen per sobre i al voltant d'un petit promontori rocós que domina el nucli urbà de la població. El cos central del castell, que té l'origen al segle XIV, tot i que va ser fortament modificat a l'època moderna, presenta les característiques externes d'una masia clàssica de tres cossos, amb una gran sala en el pis superior, coberta per una teulada a doble vessant. La façana oriental presenta una forma irregular tendint a octogonal degut a què el mur de la masia està construït sobre el castell medieval. Internament, es divideix en tres crugies cobertes per voltes escarseres fetes de maó i consta de dues plantes. De tota manera, l'edifici disposava amb anterioritat de tres nivells (planta baixa, pis i golfes). Les divisions internes, a banda de les parets mitgeres, estan constituïdes per envans de maó.

La porta principal és conformada per un gran portal adovellat que se situa al centre de la façana sud. A més, se'n conserven dues de secundàries, una al centre de la façana meridional de la crugia oest i una segona en l'extrem septentrional de la façana occidental. En la façana principal es conserven tres balcons a nivell del pis superior, els dos situats sobre la porta principal semblen correspondre's amb el moment de construcció de la masia, mentre que un tercer, situat en la crugia oriental, és clarament posterior. Les finestres presenten una tipologia molt similar, amb marc quadrangular fet amb blocs monolítics de pedra. Amb tot, canvien la forma interna depenent del pis. Així, les finestres de la planta baixa es troben en la part alta del mur. Per contra, les que corresponen a la planta superior presenten festejadors, igual que les que es documenten en les antigues golfes, aquestes darreres, però, de mida més petita. Totes aquestes obertures es troben emmarcades per una decoració feta a base de morter de calç que ressegueix els contorns de l'edifici i de les seves obertures. Finalment es documenten altres finestres secundàries, algunes d'elles espitlleres associades a les fases antigues de l'edifici, així com algunes obertures més tardanes.

La porta principal d'accés a l'edifici es troba en una posició elevada respecte al nivell de carrer. Per arribar-hi s'utilitza una escala de pedra que puja fins a una plataforma avançada davant la porta. Aquest espai davanter està parcialment sostingut per una volta i en part per un mur que fa de terrassa. Per sota de la volta es genera una petita habitació a la que s'accedeix des del nivell de carrer a través d'una porta. Tradicionalment s'ha considerat aquest espai com a presó senyorial.

Adossada a la banda occidental de l'edifici central, hi ha una construcció coberta amb volta de canó feta de maons, construïda al segle XVIII. A l'entorn del cos principal hi ha altres edificis. El més important, que s'ha datat del començament del segle XIX, és una construcció de planta rectangular adossada a la façana septentrional del castell que presenta un nivell inferior i un primer pis que se situa a la mateixa cota de la planta baixa de la fortificació, amb què comunica a través d'una porta. Un segon edifici es troba adossat a la cantonada sud-est del cos principal. Es tracta d'una construcció de planta quadrada, construïda al segle XVII aprofitant l'espai de l'antic vall del castell. Finalment, adossades a la façana oriental, se situen dues construccions destinades a protegir tres cups de vi, amb les parets interiors recobertes amb rajoles vidriades de mida gran i color caramel, les quals es van aixecar a la segona meitat del segle XVIII.

Notícia històrica

A Vacarisses es documenta un castell des de l'any 1001, que potser s'hauria d'associar a la fortificació anomenada La Torrota, allunyada del nucli urbà, ja que la recerca realitzada al conjunt conegut amb el nom del Castell no ha permès localitzar vestigis arquitectònics anteriors al segle XIV. En aquell moment s'hi va construir un gran edifici rectangular amb planta baixa i pis, envoltat d'una muralla perimetral a l'exterior de la qual hi havia un vall o fossat que en bona part aprofitava el desnivell natural del promontori sobre el que es troba construït el castell.

Fins a mitjan XVII sembla que no s'hi van produir grans transformacions. Aleshores, però, s'hi van afegir diverses construccions a la banda sud-est, aprofitant en part el desnivell del fossat medieval. De tota manera, la gran transformació del castell de Vacarisses va tenir lloc a la primera meitat del segle XVIII. És aleshores que s'hi va construir l'edi-

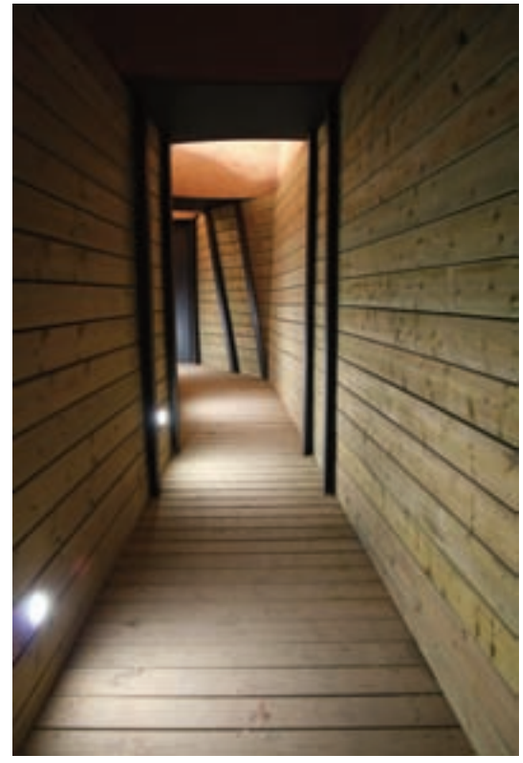

Vista del pas excavat sota dels cups originals de la façana de llevant, per tal de comunicar el nou nucli de comunicacions amb la sala polivalent de la planta semisoterrani. Foto: X. Guitart, maig de 2008.

Vista de la nova escala de comunicació amb els espais de la planta primera, que es troba al costat de la recepció de planta baixa. Foto: X. Guitart, maig de 2008.

fici principal tal i com el coneixem actualment, tot i que originalment constava de planta baixa i dos pisos. Durant aquell període el castell va tenir les funcions de residència temporal dels recentment creats marquesos de Castellbell i de centre de l'administració senyorial del terme.

Durant la segona meitat del segle XVIII i el començament del segle XIX, l'especialització en la producció de vi i aiguardent detectada en el terme de Vacarisses a través de l'estudi de la documentació escrita degué implicar l'aixecament de noves construccions. En primer lloc, dos cups de vi situats al costat oriental i, sobretot, un gran edifici rectangular de dues plantes, utilitzat com a celler i magatzem, que s'aixecà a la banda nord del conjunt.

A partir de mitjan segle XX, l'Ajuntament de Vacarisses va llogar una part de les dependències del castell per tal d'ubicar-hi les oficines municipals i l'escola pública, així com la residència del mestre i del secretari. Aquesta nova funcionalitat, que es va mantenir en bona part fins ben entrada la segona meitat del segle XX, va comportar la necessitat d'efectuar modificacions en la distribució interna de l'edifici, amb les quals es va configurar l'aspecte que tenia el castell en el moment de la intervenció arqueològica del Servei, l'any 2003.

Recerca històrica

L'estudi històric i arqueològic del castell de Vacarisses se situa en el marc dels treballs previs a la realització del projecte de restauració del conjunt, promogut per l'Ajuntament de Vacarisses i executat per l'Oficina Tècnica de Cooperació de la Diputació de Barcelona. L'estudi històric i arqueològic, però, va ser dut a terme pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la mateixa Diputació.

En primer lloc, es va realitzar la recerca documental que, si no va donar gaire fruit pel que fa a les èpoques més reculades, va proporcionar abundant material per situar en el temps les transformacions més recents, sobretot a partir del segle XIX, en què la documentació de l'arxiu municipal era molt extensa. Es van utilitzar documents procedents de l'Arxiu Municipal de Vacarisses i, molt especialment, de l'arxiu familiar dels marquesos de Castellbell, antics senyors del terme.

L'excavació arqueològica, dins el cos principal de l'edifici, es va fer mitjançant un bon nombre de sondeigs, tant a la planta baixa com al primer pis. Cal remarcar el treball extensiu a l'angle nord-est, únic lloc on s'havia conservat a la vista un racó de l'edifici primitiu del segle XIV. També es van fer abundants cales a les parets, per tal d'aplegar dades per a l'estudi de paraments, que complementava el realitzat a les façanes. Als cossos annexos, la recerca també va ser extensa, notablement al de llevant, avui en ruïnes, del qual només se'n conserva el perímetre de la planta baixa, on, segons el projecte de restauració, es preveia aixecar un nou nucli vertical de comunicacions de l'edifici. Al cos annex de tramuntana, utilitzat antigament com a celler i futura sala polivalent, el treball arqueològic també va ser ampli, tant pel que fa al subsòl com a l'estudi dels paraments del segle XIX i del XIV, dels quals en queden restes a migdia, corresponents a la muralla de la fortalesa. Aquest mateix pany va ser estudiat a l'oest i al sud, on es va fer un sondeig que afectava tota l'estratificació dipositada en l'antic fossat, que va donar la seva data d'amortització, al segle XVII.

Finalment es va realitzar un estudi d'aquells elements del conjunt susceptibles de ser analitzats des del vessant artístic i tipològic. Així, cal destacar les anàlisis de paral·lels realitzades, per tal d'emmarcar cronològicament les fàbriques del castell primitiu, pròpies del segle XIV, o bé la decoració de les obertures de les façanes, característica del final del segle XVIII o del començament del XIX.

Descripció del projecte

Antecedents i criteris

L'any 2001 es va redactar un estudi de programació per analitzar la situació dels equipaments socioculturals de Vacarisses. L'any 2002, l'Oficina Tècnica de Cooperació de la Diputació de Barcelona va convocar un concurs públic per a la redacció del projecte executiu de rehabilitació de la masia del Castell, l'objecte del qual era restaurar-la a fi d'incorporar-la com a nou equipament cultural al servei del municipi i recuperar-la com a fita i punt de referència de la població.

Tenint en compte la importància que té per a la població aquest edifici, des dels punts de vista històric, arqueològic, paisatgístic i testimonial, i atesos el mal estat de conservació, els dèficits de caire estructural, constructiu, funcional i normatiu, així com l'envelliment dels materials constructius i les instal·lacions, calia dur a terme actuacions de rehabilitació i restauració a fi de conservar un element de cabdal importància per a la memòria col·lectiva. D'altra banda, el constant creixement demogràfic feia necessari un reequipament del municipi, de manera que s'aprofitaria la intervenció per incorporar-hi una biblioteca, una escola de música i una sala polivalent.

També, i sempre tenint en compte la tipologia de l'edifici, els vestigis històrics, la seva situació respecte a la població i la seva capacitat de reutilització, els principals criteris d'intervenció proposats en el projecte van ser, d'una banda, mantenir i conservar els elements portadors de valors històrics, arquitectònics i paisatgístics, i, per tant, adaptar els espais interiors als nous usos mantenint-ne l'estructura, la tipologia i el caràcter, i restaurar la imatge exterior de l'edifici per revitalitzar-lo com a testimoni històric de la població. D'altra banda, es pretenia acondiciar els espais exteriors, potenciant la utilització de l'entorn, els seus recorreguts i la reinterpretació històrica dels diferents elements.

Obres projectades

L'execució de les obres projectades es va dividir en tres actuacions: la rehabilitació de l'edifici i la construcció dels accessos, la urbanització de l'entorn i l'acondiciament de les muralles, i, finalment, la construcció d'un pavelló de serveis a l'era.

Després de valorar diferents alternatives de cara a la distribució dels tres equipaments que havia d'acollir la masia i de les comunicacions i accessos, es va optar per situar el nucli de comunicacions vertical a l'exterior de l'edifici, lateral i exempt. Amb això s'aconseguia la conservació dels espais interiors, l'eliminació de barreres arquitectòniques en tots els possibles recorreguts, l'accessibilitat als tres equipaments culturals des de l'exterior i les comunicacions interiors entre els tres i de cadascun d'aquests amb el nucli, espai per a instal·lacions a la seva coberta, així com el compliment del programa de superfície i funcionalitat. El nucli de comunicacions, que es projectà sobre l'antiga traça del cobert situat al SE de l'edifici, estaria format per una estructura prefabricada de formigó que inclou caixa d'ascensor i trams d'escala i que es tanca amb una façana d'obra revestida amb lames de fusta. Del nucli a cada planta de l'edifici surt una passera lleugera tancada per vidre i amb una coberta de corten i/o coure.

L'accés principal a la biblioteca es fa a través de la portada principal de planta baixa, sobre les antigues muralles del castell, de manera que es manté l'ordre de la façana principal. Per suprimir les barreres arquitectòniques es plantejà un accés adaptat que comunica amb rampes la cota del carrer Major amb el nou nucli de comunicacions vertical, a través de l'antiga presó. El nou recorregut adaptat passa per sota de l'arc de l'antiga presó, recuperant la seva alçària, i continua entre l'antiga muralla del castell i el mur dels segles XVI i XVII. Per poder apreciar el mur exterior de tancament del perímetre del castell, dels segles XIV-XV, i alhora facilitar l'accés adaptat, es buidà de terres l'espai entre murs.

A la façana de llevant existeixen tres cups que havien estat utilitzats per a recol·lecció i magatzem del vi. Per tal de relacionar l'accés, a través de l'antiga presó i el nucli de comunicacions amb la sala polivalent, s'habilità un pas sota els cups, que circula paral·lel al mur dels segles XIV-XV. També s'hi pot accedir des de la façana de ponent, a través del camí perimetral que permet el trànsit rodat.

Respecte a l'organització funcional interior, la biblioteca es desenvolupa a les plantes baixa i primera; l'escola de música recupera la planta sotacoberta de la masia; i la planta semisoterrani de l'edifici annex, del segle XVIII, es converteix en un espai diàfan destinat a sala polivalent; a la façana de llevant s'amplia l'edifici amb la construcció d'un magatzem i serveis per a ús exclusiu d'aquesta sala.

El projecte proposava reurbanitzar els espais exteriors situats a migdia i ponent de l'edifici, per facilitar l'accessibilitat i eliminar barreres arquitectòniques. D'altra banda, tenint en compte les qualitats ambientals, acústiques i paisatgístiques de l'era de llevant de l'edifici, es plantejà recuperar-la per a activitats ludicoculturals al servei dels usos

Detall de les façanes de llevant (a dalt) i de ponent (a baix). Fotos: X. Guitart, maig de 2008.

de l'edifici i del municipi. Amb aquesta finalitat, les parets i cobertes dels cossos adossats que contenen els cups s'havien de desmuntar per deixar a la vista una reinterpretació volumètrica de les tines que sobresortiria de la planta de l'era per donar llum al pas de connexió inferior amb la sala polivalent. També es va preveure pavimentar l'era, col·locar-hi mobiliari urbà i il·luminar tot l'espai exterior, i construir un pavelló de serveis a la mateixa era, destinat a sanitaris adaptats i un petit servei de bar.

Vista des de llevant. En primer terme, els cossos afegits al projecte per col·locar les instal·lacions i el nucli de comunicacions verticals. Foto: X. Guitart, maig de 2008.

Bibliografia

Català Roca, P.; Fluvià i Escorsa, A. de. «Castell de Vacarisses». *Els castells catalans*. Vol. II. Barcelona: Rafael Damau ed., 1969, p. 161-166.

Farrés Trias, J. M. *Retrats de Vacarisses*. Vacarisses: Ajuntament de Vacarisses, 1999.

Flotats Llagostera, A. *Assaig històric d'un poble*. Vacarisses: 1979.

Guitart Tarrés, X. *Projecte bàsic i executiu de rehabilitació de la Masia del castell de Vacarisses* [documentació inicial]. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 20 d'octubre de 2003.

Guitart Tarrés, X.; Comellas Humet, S. *Projecte de rehabilitació de la Masia del castell de Vacarisses*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, març de 2004.

Hernández Cardona, A. M. *Pàgines vacarissanes*. Castellar del Vallès: 2009.

Lacuesta Contreras, R.; López Mullor, A. *Informe sobre les possibilitats d'ús com a biblioteca pública del castell de Vacarisses*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 6 de juliol de 2001.

Lacuesta Contreras, R.; López Mullor, A. *Informe referent al castell de Vacarisses*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 16 de juliol de 2001.

López Mullor, A. *Proposta per a la recerca històrica del castell de Vacarisses*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, març de 2002.

MIRALDA, M. *Documentació històrica de Sant Pere de Vacarisses*. Documents de l'Arxiu Municipal de Terrassa. Vacarisses: 1960, p. 17-18

SERRANO CODINA, M. *Avantprojecte de restauració del castell de Vacarisses*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, desembre de 1985.

SERRANO CODINA, M. *Projecte d'execució de consolidació, reforma i restauració del castell de Vacarisses*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, maig de 1987.

VILA I CARABASA, J. M. *Castell de Vacarisses (Vallès Occidental): Memòria de la intervenció arqueològica i l'estudi històric duts a terme l'any 2003*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, juliol de 2003.

VILA I CARABASA, J. M. *Estudi històric i arqueològic del Castell de Vacarisses.* III Congrés d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya. *Espais rurals*, vol. II. Barcelona: 2007, p. 867-879.

Vista del nucli antic de Vacarisses dominat pel castell i pel Cingle Gran, il·luminat des del nucli de comunicacions vertical del castell. Foto: X. Guitart, maig de 2008.

Dades bàsiques de l'estudi

Comarca: Alt Penedès

Municipi: Vilafranca del Penedès

Localització: Carrer de la Font, 43

Tipus: Arquitectura religiosa monàstica

Època: Segles XVII-XVIII

Propietat: Ajuntament de Vilafranca del Penedès i Bisbat de Barcelona.

Protecció: Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Històric, Artístic i Ambiental de Vilafranca del Penedès, aprovat el 13 de juliol de 1988. Fitxa A-15.

Estudis previs

Anàlisi històrica
Recerca documental i artística
Estudi de les fonts documentals: David Galí, historiador; Ricard Brú, Santiago Mercader, becaris.
Estudi artístic: David Galí, historiador; Ricard Brú, Santiago Mercader, becaris.
Recerca arqueològica
Direcció: Àlvar Caixal Mata.
Data d'inici de l'excavació: 7 de novembre de 2002
Data final de l'excavació: 20 de desembre de 2002
Col·laboradors: Judit Puig, Georgina Carbó, becàries.
Execució: Codex SCCL.
Numismàtica: Maria Clua Mercadal.
Aixecament de plànols: Rafael Vila Rodríguez, arquitecte; Àlvar Caixal, arqueòleg.
Delineació digital: Paloma Aliende García i Francisco Gerardo Palma Jiménez, Codex SCCL.
Dipòsit de materials: Servei d'Atenció als Museus. Pedret (Girona).

Anàlisi material
Estudi fisicoconstructiu, materials i patologies: Anna Torrents, Laura Megias, Màrius Vendrell.
Estudi geotècnic: Antoni Batlle Díaz, Pere Mascareñas Rubiés.

Dades bàsiques del projecte

Títol: *Projecte bàsic de restauració i reutilització de l'antic convent dels Trinitaris, a Vilafranca del Penedès.*

Autor: Rafael Vila Rodríguez.

Data: Març de 2004

Síntesi: Restauració del claustre i les dependències annexes per assumir l'ús d'escola d'arts i oficis. Recalçat de l'edifici, consolidació dels murs, reparació de forjats i coberta. Redistribució de l'espai interior. Edificació d'un nou cos i ordenació de les obertures a la segona planta. Envidrat de la galeria de la primera planta.

Textos del capítol

Àlvar Caixal, Marisa Díez, Josep Rovira Pey, Rafael Vila.

Detall de les columnes de la planta baixa del claustre amb les característiques creus bicolors de l'orde dels Trinitaris. Foto: À. Caixal, SPAL, novembre de 2002.

Panoràmica del pati del claustre un cop enllestida la recerca arqueològica programada. Foto: À. Caixal, SPAL, desembre de 2002.

Restes de les estructures que formen part de la instal·lació vitivinícola associada a l'hospital del Sant Esperit. Destaca l'amortització del cup en el moment de bastir-se les columnes de la planta baixa del claustre. Foto: À. Caixal, SPAL, desembre de 2002.

Descripció de l'element

L'edifici que alberga el claustre i les restes del convent de la Santíssima Trinitat està situat en el número 43 del carrer de la Font, un important eix viari i comercial, en part restringit al trànsit, que comunica amb la plaça de Sant Joan, on es troben l'Ajuntament i la capella de Sant Joan de Jerusalem.

El claustre, de planta quadrada, està format per una galeria baixa oberta de cinc arcades a cada cara, una galeria superior tancada de deu arcades a cada costat, i una planta segona amb balcons i finestres. El pati del claustre té una superfície útil de 225 m^2.

La porxada inferior és una successió, a cada costat de la galeria, de cinc arcs de mig punt que recolzen sobre sis columnes toscanes de base simple, fust llis i capitell amb motllures que ressalten l'àbac i el collarí. A cada angle del claustre, les columnes s'adossen a un pilar quadrat. Hi ha, doncs, un total de vint-i-quatre columnes. L'únic element decoratiu ocupa l'espai triangular que configuren els arcs en arrencar de cada columna. Es tracta d'un motiu molt simple associat a l'orde dels Trinitaris: una creu de braços idèntics inscrita en un cercle i amb rastres de pintura vermella i blava. El pany de paret del claustre té una aparença general força regular i homogènia. Està format per filades horitzontals de carreus rectangulars ben escantonats que culminen en una cornisa que proporciona suport als arcs de la segona planta. La galeria coberta té el paviment lleugerament més elevat que el terra del pati, desnivell que se supera, allà on s'ha conservat, amb un graó de pedra. L'interior de la galeria del claustre es cobreix amb un sostre de bigues de fusta que descansen sobre mènsules. La galeria superior està tancada amb el doble d'arcades que la baixa. Per a cadascun dels arcs inferiors corresponen dos en el pis superior. D'aquesta manera, cada dues columnes, una coincideix amb la clau de l'arc inferior i una altra amb l'eix vertical de la columna de sota. Les característiques tècniques i ornamentals són idèntiques i el sentit de simetria i de regularitat abasta les quatre façanes. Una cornisa, que recorre les quatre ales del claustre just per sobre de les claus de volta dels arcs del primer pis, genera una segona planta de parets de pedra arrebossada i tapiats escrostonats, amb tres balcons i quatre finestres amb llinda de pedra, brancals de totxo massís i llindes de totxo col·locat a sardinell amb funcions d'arc de descàrrega. Finalment, la coberta de teula del conjunt sobresurt de la línia de façana amb una barbacana formada per la disposició en voladís de peces ceràmiques planes i teules àrabs.

Notícia històrica

Els orígens del convent actual dels pares Trinitaris cal buscar-los en l'antic hospital del Sant Esperit, fundat el 1272. Arran d'una petició del rei Pere III, datada del 1338, els vilafranquins van bastir una nova muralla. Les obres, que es van allargar almenys fins al darrer quart del segle XIV, van comportar l'enderrocament d'uns quants edificis afectats pel nou traçat. Entre aquests, hi havia l'antic hospital del Sant Esperit, que es va haver de refer en un altre indret a recer de la nova muralla. En el decurs de la recerca arqueològica efectuada a l'ala de ponent del claustre, es van localitzar una sèrie de murs i uns quants paviments associats als habitatges que van ser arrasats en aquell moment per permetre la construcció del nou hospital del Sant Esperit. Un document del 1443 parla de l'existència d'un cup i d'unes bótes al celler de l'hospital del Sant Esperit. A aquesta instal·lació vinícola corresponen diversos murs localitzats a l'ala de ponent i al pati del claustre, un dipòsit d'emmagatzematge i un paviment de calç.

Cap al darrer terç del segle XVI, i a conseqüència d'una permuta de propietats, els trinitaris es van traslladar al l'antic hospital del Sant Esperit i van començar les obres de construcció de la nova església, que va restar definitivament enllestida l'any 1650. L'any 1661 es documenta l'amortització de totes les estructures relacionades amb l'explotació vinícola anterior i l'inici de les obres de la galeria de la planta baixa del claustre. Aquestes obres es van perllongar fins al 1674, mentre que la construcció dels dos pisos superiors no es va acabar fins després de la Guerra de Successió.

L'any 1808, el convent i l'església van ser saquejats per les tropes napoleòniques, sense que es pugui precisar amb exactitud l'abast dels desperfectes provocats ni tampoc l'entitat dels treballs de restauració endegats per recuperar les parts del conjunt malmeses. El 1821, el convent dels Trini-

taris va ser suprimit i la comunitat dispersada. Tot i que els canvis polítics immediatament posteriors van permetre que els frares trinitaris en recuperessin l'ús, l'any 1835 l'edifici va ser definitivament abandonat i es va procedir a la repartició de la propietat entre el Bisbat i l'Ajuntament. L'any 1868, el temple del convent dels Trinitaris va esdevenir la segona parròquia de Vilafranca i, d'ençà d'aquella data, cap dels diversos projectes que han transformat l'aparença de l'església —prolongació de la nau central, supressió de la sagristia, enderrocament del vell campanar i construcció d'un de nou— no semblen haver afectat excessivament l'espai del claustre.

Procés de la recerca històrica

La primera fase de rehabilitació del claustre va ser dirigida per l'arquitecte col·laborador del nostre Servei, Rafael Vila, entre el març de 1991 i el juny de 1993, i va consistir en la reparació de forjats i bigues, i en la impermeabilització i substitució de les cobertes en els costats de llevant i migdia de la primera planta de l'edifici. Darrerament, i un cop decidida per la corporació municipal l'elaboració d'un projecte de conservació i rehabilitació del conjunt, es van iniciar els habituals treballs de recerca històrica i documental. També es van dur a terme un examen exhaustiu de les diverses parts de l'edifici i l'anàlisi artística de tots els paraments. Finalment, es va programar una campanya de recerca arqueològica els mesos de novembre i desembre del 2002, que tenia com a objectiu l'excavació exhaustiva de dues trinxeres paral·leles als eixos transversal i longitudinal del pati. En el decurs dels treballs, i a causa de l'entitat de les estructures que apareixien, es van fer diverses modificacions del pla inicial. D'aquesta manera, tan sols es va aprofundir fins a arribar al terreny natural en els sondeigs situats als extrems de ponent i llevant de la trinxera transversal, que també es van ampliar cap a migdia. A l'ala nord del claustre, els treballs es van limitar a recuperar els perfils d'una actuació arqueològica anterior, mentre que al costat sud la intervenció es va aturar tot just localitzat el paviment original. Finalment, i a causa de les necessitats i circumstàncies de la intervenció, es va efectuar la consolidació urgent d'alguns dels elements.

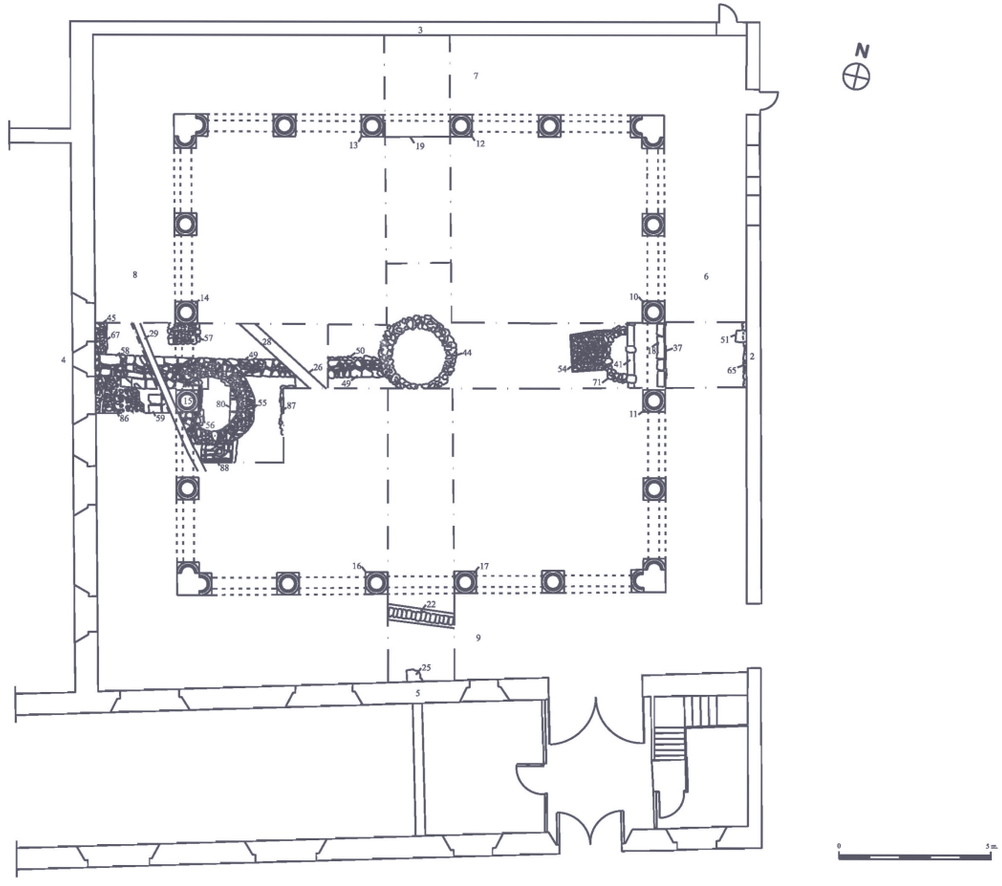

Planta general del claustre amb indicació de les estructures descobertes en les zones excavades l'any 2002.

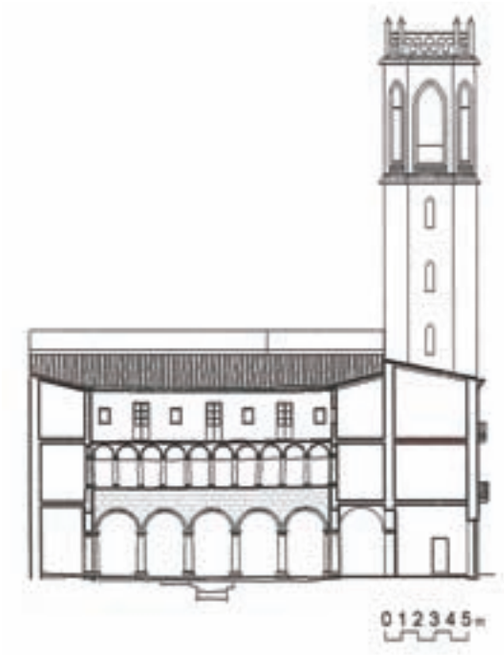

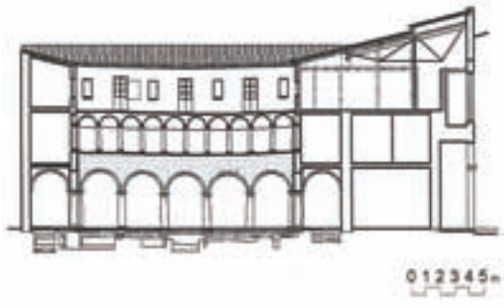

Aixecament detallat de les façanes del claustre de l'antic convent dels Trinitaris. Estat inicial. Autor: R. Vila, desembre de 2003.

Anàlisi material

Es va encarregar un estudi geotècnic de reconeixement del terreny per determinar si provenien del subsòl les causes que van originar l'estat patològic de l'estructura (pilars marcats amb senyals d'assentament, inclinació i degradació, existència de grans desigualtats en l'estat i mètode de fonamentació de diferents sectors...). També es va investigar sobre la presència i dinàmica de possibles aigües subterrànies. Després dels assaigs sobre el terreny i al laboratori es van diferenciar, des del punt de vista geotècnic, les següents unitats fonamentals: unitat de materials d'aportació antròpica, unitat detrítica, unitat llimoargilosa i unitat argilomargosa amb nivells arenosos.

Es va concloure que l'estructura de l'edifici presentava una patologia complexa, i en diversos punts es va detectar la incompetència mecànica del terreny que actua com a base de suport. D'altra banda, la presència del nivell freàtic de manera generalitzada en tota l'àrea estudiada, a fondàries properes a 3 m, podria dificultar el recalçat. Es va determinar que la unitat argilomargosa tenia un comportament geotècnic mitjanament bo, per la qual cosa es veia com a més recomanable una refonamentació mitjançant micropilots encastats en aquesta unitat.

D'altra banda, es va encarregar un estudi de materials amb l'objectiu d'obtenir-ne l'anàlisi i caracterització, i poder, així, determinar l'estat de conservació i suggerir propostes d'intervenció. Després d'analitzar la pedra, els morters, les pintures, les pàtines i els biofilms, es van determinar els mecanismes de degradació i es van presentar suggeriments de restauració, que anaven en dues línies: evitar l'accés de l'aigua als materials de construcció (d'escolament i d'ascensió capilar), i reparar i tractar quan calgués aquests materials.

Descripció del projecte

Antecedents

El juliol de 2003, representants de l'Ajuntament de Vilafranca del Penedès i de l'SPAL van determinar l'àmbit d'actuació del projecte, que incloïa tant la part de propietat municipal com la del bisbat de Barcelona, i l'ús al qual es destinaria l'edifici: Escola d'Arts i Oficis.

Criteris d'intervenció arquitectònica

En iniciar la redacció del projecte, el conjunt de les façanes del pati presentava un estat de conservació força deficient. Es constataven deformacions respecte als diferents nivells horitzontals d'impostes, i fins i tot respecte al pla paral·lel a façana. Els motllurats dels diferents elements presentaven un elevat grau de deteriorament. Es detectava brutícia i una important presència de fongs i microplantes als paraments. Els murs de planta baixa mostraven també problemes parcials d'humitat capil·lar del subsòl, i, a l'interior, els revestiments de les diferents estances estaven molt degradats.

L'objectiu del projecte era la restauració del claustre i les dependències annexes per aconseguir la dignificació i rehabilitació del conjunt, així com l'acondiciament per assumir un nou ús que potenciés els seus valors. El principal criteri d'intervenció proposat va ser la conservació de l'arquitectura del claustre per damunt de les necessitats funcionals del nou programa, que hauria d'adaptar-s'hi.

Actuacions projectades

Tenint en compte els criteris del projecte i l'anàlisi del programa funcional, s'ocuparien les tres plantes de l'edifici i parcialment l'edifici contigu que és propietat de l'Ajuntament, i es va preveure bastir un nou nucli de comunicacions vertical.

La galeria del primer pis del claustre es plantejà ferla servir de distribuïdor general i, ocasionalment, com a espai polivalent. Les arcuacions es tancarien en un immediat segon pla amb un envidrat ritmat amb les columnes. Al segon pis, s'ordenarien les obertures segons un patró de repetició. D'altra banda, per permetre l'entrada de llum als finestrals de l'església, que s'il·luminen a través dels patis de la segona planta, es plantejà fer una gran claraboia que, a més, donés claredat al passadís perimetral i permetés incorporar visualment els contraforts de pedra a l'espai de circumval·lació. El tractament de les obertures de les façanes del claustre produïria globalment tres plans verticals successius, amb un ritme vertical de major trans-

parència a mesura que l'edifici davalla cap el sòl (balcons i finestres al segon pis, arcades envidrades al primer pis, arcades obertes a la planta baixa).

El projecte plantejava també completar la continuïtat de les quatre façanes que defineixen l'espai buit del claustre amb l'edificació d'un cos nou que donés unitat a la segona planta i a la composició general del claustre. També contribuirien a completar l'element la reintegració de les línies d'aresta de les motllures, la neteja i el rejuntat de la pedra, i el perfilat de tot el conjunt amb la reconstrucció del ràfec de la coberta. La zona descoberta central seria una superfície de sauló, circumdada per una franja de paviment més elevada als porxos, delimitada amb un graó de pedra i acabada amb toves ceràmiques.

Respecte a les actuacions que afectaven l'estructura, el projecte recull, tenint en compte l'anàlisi material efectuada prèviament, les obres de recalçament amb micropilots de tot el claustre i la reparació dels forjats i la coberta (substitució d'aquesta per una nova de teula reaprofitada recolzada en bigam de fusta). Els treballs de restauració dels paraments de pedra serien només de consolidació, reintegració i hidrofugació; també, s'aplicaria un tractament antihumitat a les columnes i a les bases dels murs. El sistema de recollida d'aigües pluvials s'ordenaria amb tots els elements necessaris (ràfec, aiguafons, tortugada, baixants de coure i bunera de pedra a tot el voltant del pati).

Pel que fa als treballs d'acabat de l'exterior, a més dels de pavimentació del pati ja comentats, s'aplicaria un estucat amb especejament a la planta superior, amb inclusió d'un rellotge de sol, un estucat lliscat o raspat del pla refós de les finestres de la planta primera, i el pintat dels murs de la planta baixa amb pintures de diverses capes amb veladures.

Les actuacions previstes a l'interior eren l'enderroc generalitzat de les subdivisions interiors i la substitució de forjats (el de la planta baixa per un de fusta semblant però adaptat a les necessitats estructurals actuals, i el de la planta primera per un de més lleuger); la construcció a la zona de l'església d'una coberta lleugera damunt d'una estructura espacial metàl·lica coronada amb una claraboia; l'articulació de particions interiors fetes amb mampares modulades de vidre i taulers revestits de melamina, i la renovació de paraments amb enguixats puntuals i arrambadors de DM envernissat. El projecte recull també les obres relatives a les instal·lacions d'enllumenat, calefacció, fontaneria, cablejat informàtic i de protecció contra el foc.

Bibliografia

Caixal, À. «Resultats de la recerca arqueològica efectuada al claustre de l'antic convent dels Trinitaris (Vilafranca del Penedès, Alt Penedès). Campanya de 2002». Actes de la reunió *Intervencions arqueològiques i paleontològiques a les comarques de Barcelona (2002-2003). Sant Boi de Llobregat, 16-17 d'octubre de 2003.* [En premsa]

Castellano, A.; Salvadó, J. «El claustre del convent dels Trinitaris de Vilafranca del Penedès». *I. III Simposi sobre restauració monumental (Barcelona, del 19 al 21 de novembre de 1992). II. Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, n. 5. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 1993, p. 311-314.

Clarimon, A. *Estudi de programació de l'antic convent dels Trinitaris de Vilafranca del Penedès*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 1996. [Inèdit]

Galí, D.; Brú, R.; Mercader, S. *El claustre de l'antic convent dels Trinitaris de Vilafranca del Penedès. Estudi històric, artístic i constructiu.* Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 1993. [Inèdit]

Hoja, M. *Claustre de l'antic convent dels Trinitaris (Vilafranca del Penedès)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 1990. [Inèdit]

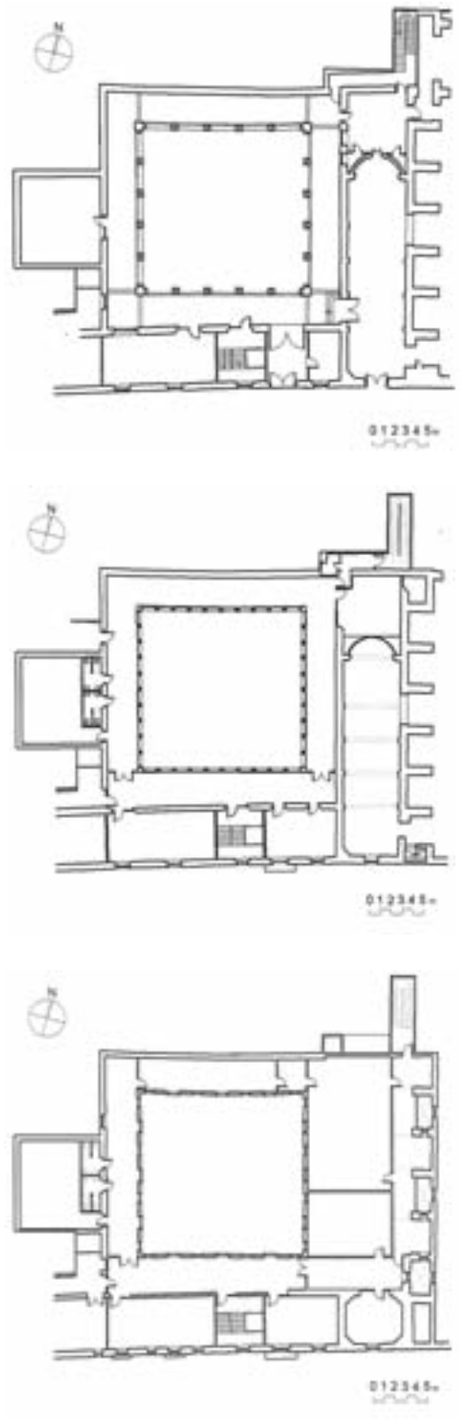

Projecte bàsic de restauració i reutilització del convent dels Trinitaris. Estat inicial. Autor: R. Vila, març de 2004.

Dades bàsiques de l'edifici

Comarca: Garraf

Municipi: Vilanova i la Geltrú

Localització: C/ Joaquim Mir, 10-14; rambla de Sant Josep (o dels Josepets), 6.

Tipus: Teatre-sala d'espectacles. Edifici entre mitgeres de planta rectangular que ocupa la cantonada dels carrers Sant Josep i Joaquim Mir.

Època: El teatre es va construir entre 1804 i 1813. El 1820, ja consta l'existència d'una sala coberta amb voltes. La sala actual és producte de la reforma de 1840, quan es va deixar d'utilitzar com a teatre i el seu ús va ser exclusivament com a sala de ball. El 1859, s'hi va instal·lar l'enllumenat de gas. La sala gran del teatre va ser redecorada diverses vegades, el 1862, el 1926 (amb projecte de Josep M. Miró i Guibernau, arquitecte municipal), i a la dècada de 1970.

Ús primitiu: Teatre de comèdies i sala de ball i saraus

Ús actual: Usos culturals relacionats amb les arts

Propietat: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú

Estudis previs

Anàlisi històrica
Informe historicoartístic: Raquel Lacuesta, M. Antònia Carrasco i Imma Vilamala, historiadores.

Anàlisi material
Informe-valoració: Josep Rovira i Pey, arquitecte.

Dades del projecte

Títol: *Conjunt de l'antic teatre "La Sala". Estudi previ de projecte. Vilanova i la Geltrú* (Garraf)

Autor: Víctor Argentí Salvadó, arquitecte

Data: 29 d'abril de 2002

Síntesi: Restauració i adequació dels edificis de

l'antic teatre La Sala, El Teler i els edificis del seu voltant (l'antiga fàbrica de gel i les tres cases de cós) per a centre cultural.

Treballs realitzats

En el moment de tancar aquesta edició (201), les obres de restauració i adequació de l'antic teatre La Sala per a nous usos ja estaven enllestides. Van ser inaugurades el juny de 2007. El Centre d'Art Contemporani La Sala acull exposicions i altres actes culturals.

Textos del capítol

Imma Vilamala, Raquel Lacuesta

Aquest primer teatre de Vilanova, construït entre 1804 i 1813, se'l coneixia amb els noms de Coliseo, Casa de Comedias, Casa del Teatro i, després, en construir-se el teatre Principal, amb el de Teatre Vell. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 10.03.2009.

Descripció del teatre i dels edificis del voltant

L'antic teatre de *La Sala* o *Teatre Vell* és un edifici de planta rectangular que fa cantonada amb el carrer de Joaquim Mir i la rambla de Sant Josep; per aquests dos costats se li adossen altres construccions i, per darrere, un pati tancat, que pertany a la casa mitgera. L'edifici té dues plantes amb els accessos, serveis, camerinos i bar. La sala d'espectacles, però, ocupa dues altures, més l'espai sota teulada. La construcció és una estructura de parets de càrrega, de fàbrica d'obra i coberta amb estructura d'embigat de fusta i teula àrab, disposada a quatre aigües. Les façanes són molt austeres, totalment planes, que recorden la tipologia dels edificis conventuals. L'únic element ornamental consisteix en el coronament de la cornisa motllurada de rajoles, que recorre tot el perímetre, i en un frontó triangular a la façana lateral, desplaçat cap a l'extrem oest. S'accedeix a l'interior a través de tres portes. La principal, formada per un arc escarser, situada a la rambla de Sant Josep, i dues de secundàries al carrer Joaquim Mir (en els darrers anys l'entrada a la sala de ball es feia per la porta gran d'aquest carrer). La resta d'obertures són finestres, d'esquema rectangular vertical les que correspondrien al primer pis, i semicirculars i més petites, les corresponents a la planta de les golfes. Segueixen un ritme ordenat i simètric a la façana principal (en número 3 per planta) i, en canvi, a la lateral, s'ordenen segons un ritme diferent (en número de 6 per planta).

A l'interior, l'espai està dividit en dues parts ben diferenciades: la sala d'espectacles pròpiament dita (que es correspon amb la cantonada dels carrers), amb el seu escenari emmarcat per dues columnes jòniques, i la zona de serveis (amb les escales, cafè-bar, vestidors i reservats), al cantó de llevant de l'edifici. La sala és de planta quadrada, d'uns 425 m^2, i es cobreix amb nou voltes de quatre punts, de tres gruixos de rajola, que descansen sobre una successió d'arcs formers que arrenquen de quatre columnes centrals i de pilastres laterals. Les columnes són de secció circular, fetes amb carreus de pedra, amb una base poligonal i un capitell de secció quadrada motllurat.

Abans de la restauració, els paraments interiors i les voltes estaven arrebossats i pintats, i al sòcol hi havia una sanefa de motius florals sobre fons gris, que recorre tot el perímetre. La resta era de color blanc, amb un encintat de color groguenc que resseguia el perfil dels arcs. A la sala encara es conservava part del mobiliari que devia existir ja a començament de segle XX: bancs correguts de fusta i llotges amb barana calada, també de fusta, sobreaixecades un esglaó respecte el paviment. A la volta central hi havia un floró de fusta calada, de forma circular. A l'extrem est de la sala hi ha dues portes que comuniquen amb la zona de serveis, situades a cada banda de l'escenari. A sobre mateix de l'embocadura de l'escenari, i estesa de banda a banda de la paret, hi ha una llotja amb barana de barrots de ferro colat, al centre de la qual apareix, també en ferro una figura que representa Hermes (Mercuri), déu del comerç, amb el caduceu.

Contigües a l'espai o passadís de la llotja es distribueïen les petites cambres o reservats, el lavabo de senyores, i una sala rectangular, perpendicular a la façana lateral, que estava destinada a cafè-bar. Aquest espai estava cobert amb un forjat del qual només es conserven les bigues de fusta, que ocupaven l'amplada de la crugia, i que descansaven, a més, sobre dos parells de columnes d'obra arrebossada i pintada, amb èntasi i capitell toscà. Per sobre del forjat hi havia un espai amb coberta inclinada d'un sol vessant, també d'embigat de fusta. La decoració de les parets del cafè-bar era a base de plafons rectangulars pintats amb sanefes florals, de tradició vuitcentista.

Dos edificis industrials contigus també formaven part del centre cultural. *El Teler* era una antiga nau industrial dedicada al tèxtil que s'adossava al costat nord del teatre *La Sala*, i feia paret mitgera amb l'escenari i el costat nord del cos de serveis, lavabos i vestíbul. Era un element de planta rectangular d'11 m per 22 m, amb una superfície útil de 210 m^2 i amb coberta plana, amb claraboia central, i estructura de pilars i jàsseres. L'altre edifici era una nau industrial que havia estat una fàbrica de gel i s'adossa a les mitgeres nord-est de La Sala. Estava cobert per una sèrie de teulades inclinades i tancament de vidre verticals.

Notícia històrica

Pere Gumà va comprar l'any 1804 una part dels horts i jardins del convent dels pares carmelitans descalços per construir-hi un teatre que va llegar en el seu testament a l'hospital de Sant Antoni. Aquest deuria ser el primer edifici construït segons la tipologia clàssica de teatre que va funcionar a Vilanova i la Geltrú, localitat que en aquests anys comptava amb una important activitat teatral i lúdica. Des del començament en aquest edifici, a més a més de l'activitat teatral, també s'hi feien els balls i saraus, i se'l coneixia amb el nom de *Coliseo*, *Casa de Comedias* o bé *Casa del Teatro*.[1] Es podria parlar d'un primer edifici de planta baixa, pis amb *palcos* i un *galliner*, que s'il·luminava amb espelmes de cera, que comptava amb l'existència d'un cafè i que tenia una orquestra composada per setze músics.

Aquest primer teatre de Vilanova, en un moment donat, devia quedar petit per a aquesta ciutat, que es trobava en el seu moment d'esplendor en tots els aspectes (no hem d'oblidar la important activitat colonial d'aquests anys). Per això, va ser necessari construir un nou teatre més gran i més adient. L'any 1835, el mateix Hospital va promoure la construcció del *Teatre Principal*, al carrer més cèntric de Vilanova. Progressivament es va abandonar l'activitat teatral a l'edifici de *La Sala* (el 1859 encara s'hi feien funcions) i es va destinar exclusivament com a sala de ball. A partir d'aquest moment se'l coneix també amb el nom de *Teatre Vell*.

El 1862 es fan obres a la sala gran, s'hi fan treballs de paleta, fuster, manyà, pintor i tapisser. S'enderroca la graderia existent i es fan millores en els seients i cortinatges, i es pinta de nou. En aquestes reformes també es va substituir el paviment de fusta de la platea per un de cairons. L'aspecte que oferia *La Sala* després d'aquestes modificacions segurament no s'allunya gaire del que es veia abans de les darreres obres de 2007.

No tenim constància de cap més intervenció a *La Sala*, fins l'any 1926. L'arquitecte municipal, Josep Maria Miró i Guibernau, va fer un "Proyecto de pavimentación del denominado Salon de Baile propiedad del Hospital de San Antonio Abad"[2]. Les obres van consistir en la col·locació d'un nou paviment a la sala de ball, en una superfície de 425 m^2, i al vestíbul de la planta baixa (38 m^2), de rajoles hidràuliques de la firma Escofet i Cia, al damunt de l'enrajolat vell. També es va fer una nova decoració del local. Als paraments s'hi va pintar un arrimador amb una franja de motius florals, de línies modernistes. Probablement, durant aquest període es va portar a terme el desmuntatge dels palcos i la seva transformació en llotges perimètriques de fusta, sobreaixecades un esglaó respecte del nivell de la platea, que és el que resta actualment.

Cap a la dècada de 1960 es va tornar a decorar la sala de ball; d'aquesta època en restava el plafó semicircular de llums que penjava del sostre i el bar situat al costat esquerre de l'escenari. L'última denominació que se li va donar és la de "Sala de Baile Marfil".

Recerca històrica

Es van recollir les dades bàsiques de l'edifici, històriques, artístiques, constructives i jurídiques, i es va elaborar un reportatge fotogràfic. A continuació, es va consultar la bibliografia bàsica i monografies sobre història de Vilanova i la Geltrú, en general, i també sobre els seus teatres. També es va fer un treball de recerca en els arxius de Vilanova. En l'Arxiu Municipal es va consultar el *lligall de Teatre (1807-1820)*, en el qual hi havia un inventari de "*la casa teatral*" de l'any 1820, realitzat per l'Ajuntament Constitucional, que aleshores tenia arrendat el local al propietari, que va donar informació sobre els elements que contenia l'edifici. Així mateix, es va consultar l'Arxiu de l'Hospital de Sant Antoni Abat, on també es va trobar documentació sobre el *Teatre Vell* dels anys 1838-1926.

Descripció del projecte

El procés arrenca el 15 de gener de l'any 1992, quan l'alcalde de Vilanova i la Geltrú va dirigir un escrit al Diputat de l'Àrea de Cultura, Jordi Labòria, en el qual sol·licitava que el Servei de Patrimoni Arquitectònic realitzés un estudi sobre les característiques de l'edifici de *La Sala* per tal de determinar-ne la importància com a patrimoni cultural local. El mes de març del mateix any, el cap de l'esmentat Servei, Antoni González, trametia a l'Alcalde de Vilanova i la Geltrú l'estudi historicoartís-

La Sala va ser reformada l'any 1840, quan es va deixar d'utilitzar com a teatre i el seu ús va ser exclusivament com a sala de ball. La sala gran va ser redecorada diverses vegades, el 1862, el 1926 i a la dècada de 1970. Fotos: R. Lacuesta, SPAL, 26.02.1992; M. Baldomà, SPAL, 20.03.2003.

L'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, dins el Pla d'Equipaments Escènics i Culturals tenia la intenció d'ubicar un Centre de Cultura Tradicional a l'anomenada "Illa de l'Hospital". Així, el projecte havia de contemplar l'adequació de l'antic teatre de La Sala i els edificis del voltant per a usos culturals relacionats amb les arts. Fotos: M. Baldomà, SPAL; J.M. Pujol Torres.

tic d'aquest edifici, on es constatava l'interès històric, arquitectònic i patrimonial de l'antic teatre.

Després d'un parèntesi de vuit anys, el mes de juliol del 2000, l'Ajuntament va reprendre de nou aquest tema i va encarregar un informe-estudi previ sobre els teatres de Vilanova i la Geltrú i la remodelació dels espais de la Sala i l'Apol·lo als arquitectes de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, Cèsar Díaz, Félix Pardo i Antoni Ramon.

El mes de setembre del mateix any, després de reunir-se la regidora de Cultura, tècnics de l'SPAL i tècnics municipals, es va acordar que el tema de La Sala seria portat des de l'Ajuntament amb l'assessorament dels tècnics del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, i que s'encarregaria la redacció de l'estudi previ de projecte de consolidació de l'edifici de la Sala a l'arquitecte Víctor Argentí.

L'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, dins el Pla d'Equipaments Escènics i Culturals, tenia la intenció d'ubicar un Centre de Cultura Tradicional a l'anomenada "Illa de l'Hospital". Així, l'EPP havia de contemplar l'adequació del conjunt de l'antic teatre de La Sala i els edificis del voltant per a usos culturals relacionats amb les arts.

El conjunt d'edificis que inclou l'estudi de l'arquitecte Victor Argentí, que formen l'illa de l'Hospital, amb uns 1700 m^2 de superfície, són el teatre *La Sala*, *El Teler* –una antiga nau industrial tèxtil–, l'antiga fàbrica de gel i quatre cases de cós que completen la cantonada dels carrers Sant Josep i Joaquim Mir. De la valoració històrica i arquitectònica del conjunt se'n desprenia la necessitat de conservar els edificis de La Sala i El Teler, tant les façanes i cobertes com l'espai de l'antic ball i totes les crugies.

El programa d'usos del futur Centre de Cultura Tradicional, dedicat fonamentalment a la música i al ball, hauria d'incloure els espais següents: aules d'ensenyament i aprenentatge, sales d'assaig, centre d'estudis i documentació, magatzem i exposició del bestiari, sales d'exposició permanents i temporals, i hotel d'entitats vinculades amb la cultura tradicional. Que, en resum, responen a organitzar una àrea docent i d'assaig, una àrea d'exposició al públic i uns espais de representació alternatius als teatres convencionals, i complementàriament, facilitar àrees de documentació i estudis als ciutadans i entitats interessats, així com espais de treball i reunió.

L'estudi proposava una sèrie de transformacions dels diferents edificis i la seva relació mútua, atenent els criteris següents: allotjar les diferents àrees i espais del programa; solucionar les circulacions entre les àrees i ubicar-hi els diferents serveis; facilitar l'accés i els recorreguts a tothom, incloses les persones amb discapacitats; protegir l'edifici contra el risc d'incendi i preveure un pla d'evacuació per als seus usuaris; actuar sobre els edificis amb la intenció de potenciar els seus valors arquitectònics, històrics i ambientals; i aplicar la tecnologia actual en sistemes constructius, materials i d'instal·lacions, per aconseguir la flexibilitat, facilitat de manteniment i confort ambiental que es demana actualment a un edifici públic, però de manera sostenible des del punt de vista dels recursos humans a emprar (humans, financers, energètics etc.)

Pel que fa a la proposta concreta en cada edifici, es mantenia l'edifici de La Sala com a espai buit, obert a diverses activitats, es restaurava segons el seu caràcter original i s'equipava per a espectacles de petit format. També s'organitzava un nou escenari més gran i més alt a la casa de cós annexa, amb accés de càrrega pel carrer de Sant Josep. A l'antic escenari s'hi ubicava el cancell d'entrada a la sala, les llotges veurien el nou escenari, i l'antic accés es convertiria en sortida d'emergència. L'edifici "El Teler", es restaurava íntegrament, s'adaptaven noves portes per integrar-lo al conjunt, s'obrien finestres amb vistes al solar veí i s'adequava com a espai polivalent per a mostres, sala d'assaig i exposicions temporals ampliades. Les naus industrials es mantenien com a tipologia construïda i s'adaptaven per a aules amb accés independent i alhora connectades al vestíbul general. Es transformava el vestíbul d'accés actual en un accés general, vestíbul i distribuïdor de l'edifici, enllaçant La Sala, El Teler, les aules i les escales i l'ascensor, mitjançant rampes de pendent lleugera. Als antics camerinos s'hi ubicaven els lavabos públics. A la primera planta d'aquest cos es preveia ubicar-hi l'àrea de tertúlia i descans amb bar i cuina, que tindria accés independent

des del carrer Joaquim Mir. Les golfes es proposaven com a espai de reunió, i per augmentar la superfície d'aquest lloc es preveia desplaçar el carener de la coberta al centre de La Sala i augmentar-ne l'alçada, introduint llum natural amb una lluerna central i una franja lineal sobre la teulada del pati i construint una tarima de fusta sobre les voltes.

Pel que fa a les cases de cós, s'unificaven a nivell de forjats i es connectaven interiorment per aconseguir uns espais fluids on ubicar-hi en planta baixa les sales d'exposició, amb llum dels patis de les cases, i s'enllaçaven amb El Teler. La primera casa s'adaptava per contenir el nou escenari de La Sala i per ampliar les golfes. A les plantes primera i segona es preveia instal·lar-hi l'hotel d'entitats, el centre d'estudis i documentació i l'administració del centre.

Exteriorment s'unificava la imatge de tots els edificis amb el tractament homogeni d'obertures, materials i colors, destacant l'antic teatre en restituir els seus tons originals. També es preveia eliminar portes i finestres afegides i obrir noves portes d'accés que per la seva transparència seran font de llum per a l'interior.

[1] Arxiu Municipal de Vilanova i la Geltrú. Lligall Teatre (1807-1820)
[2] Arxiu de l'Hospital de Sant Antoni Abat de Vilanova i la Geltrú. Caixa 2 (Teatre Vell, guarda-roba i teatre), 1838-1926.

Bibliografia

Argentí, V. *Conjunt de l'antic teatre "La Sala". Estudi Previ de Projecte. Vilanova i la Geltrú (Garraf)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 29 d'abril de 2002.

Lacuesta, R; Carrasco, M. A.; Vilamala, I. *Estudi Històrico-artístic de l'antic teatre La Sala de Vilanova i la Geltrú*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 15 de gener de 1992.

Pujol, J. M; Claver, M.; Marsé, J.; Lacuesta, R.; Vilamala, I.; Fierro, J.; López, A. «Centre d'Art Contemporani La Sala». *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental*. Vilanova i la Geltrú. Fitxa n. 205. Barcelona: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú; Diputació de Barcelona. SPAL, 7 de maig de 2010.

Ramon, A; Díaz, C.; Pardo, F. *L'Illa de l'Hospital. Informe*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya. Departament de Composició Arquitectònica i Construccions Arquitectòniques I, 12 d'octubre de 2000.

Rovira i Pey, J. *Informe sobre l'edifici de La Sala de Vilanova i la Geltrú (El Garraf, Barcelona)*. Barcelona: Diputació de Barcelona. SPAL, 1 d'octubre de 2001.

e: 1/2000

e: 1/500

Estudi previ de projecte de restauració de l'antic teatre La Sala o Teatre Vell, de l'arquitecte Víctor Argentí. Plànols emplaçament. 2002.

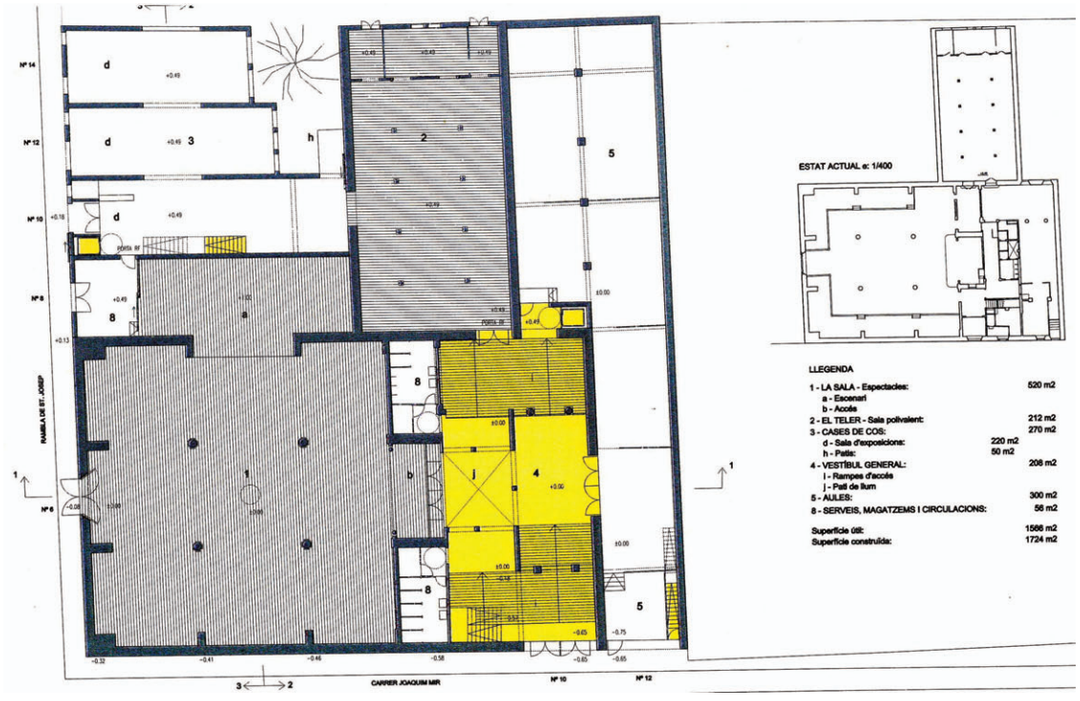

Planta baixa.

N

e: 1/200

Planta primera.

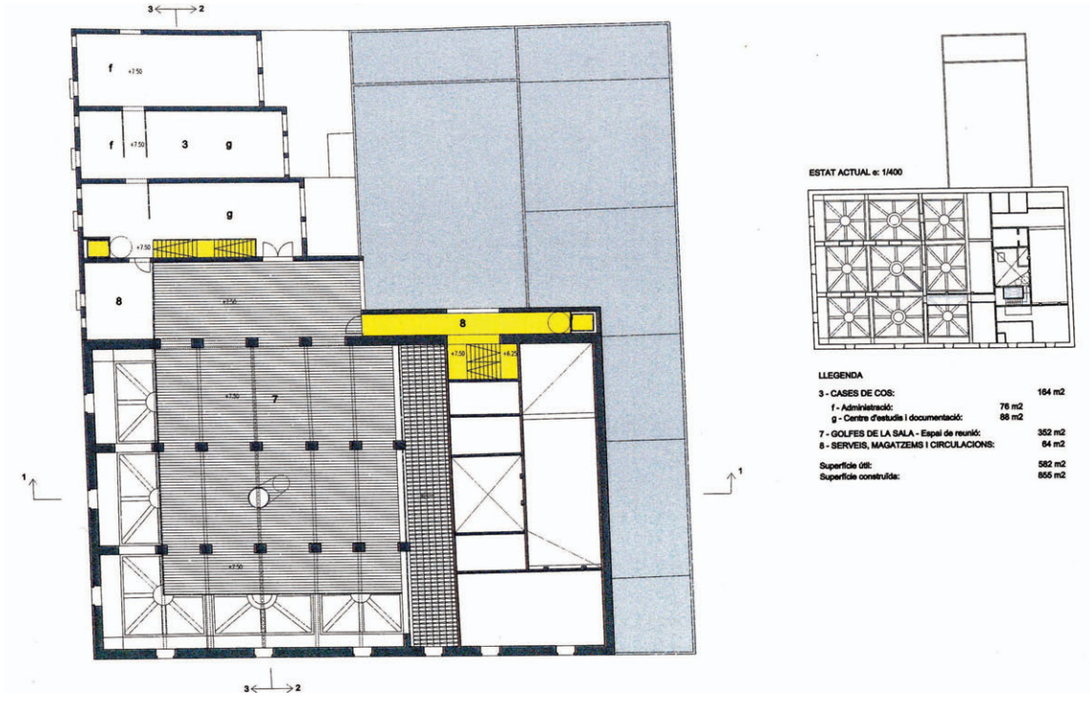

N

e: 1/200

Planta segona.

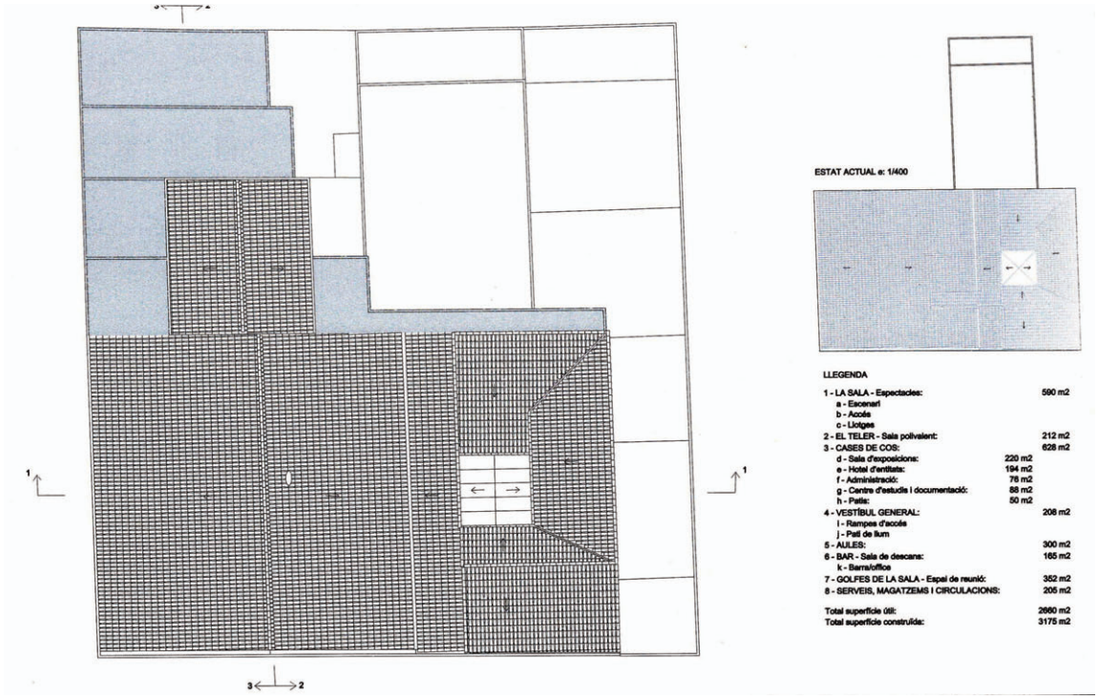

Planta cobertes.

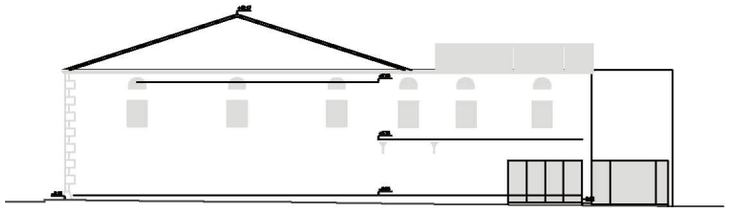

ALÇAT c/ de Joaquim Mir

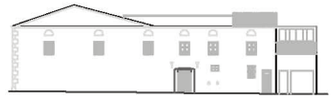

ESTAT ACTUAL e: 1/400

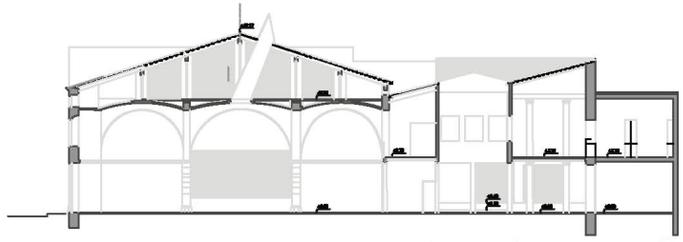

SECCIÓ LONGITUDINAL 1

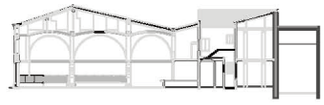

ESTAT ACTUAL e: 1/400

e: 1/200

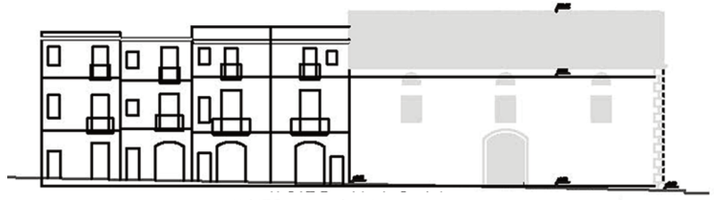

ALÇAT Rambla de Sant Josep

ESTAT ACTUAL e: 1/400

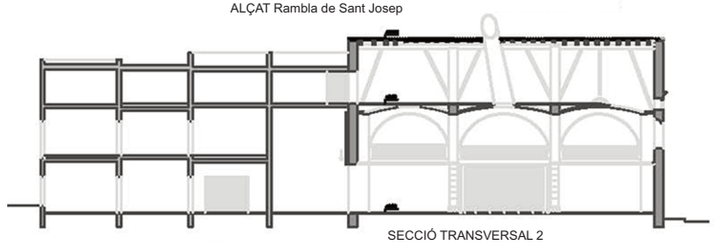

SECCIÓ TRANSVERSAL 2

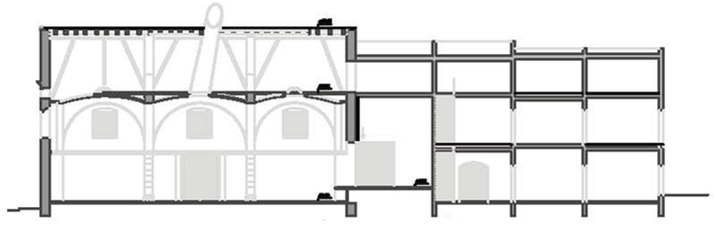

SECCIÓ TRANSVERSAL 3

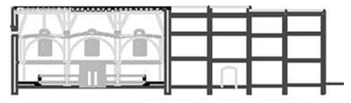

ESTAT ACTUAL e:1/400

Alçats i seccions.

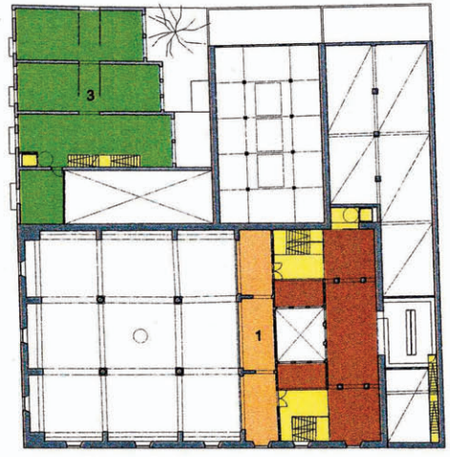

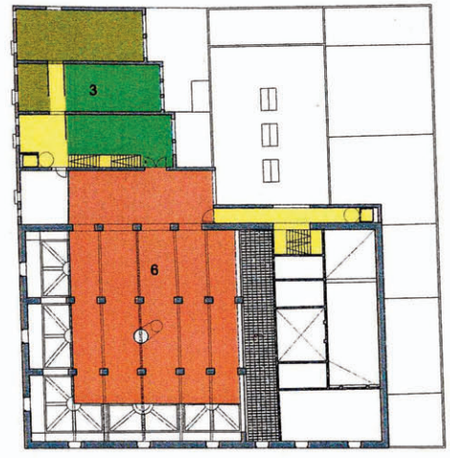

PLANTA BAIXA (0.00 m)

LLEGENDA

ESPAIS POLIVALENTS
1- LA SALA:
Espectacles escènics, assaigs, actes entitats, balls, aula gran, conferències
2- EL TELER:
Espectacles escènics, exposicions, aula intermitja, conferències

SALA D'EXPOSICIONS
3- CASES DE COS:
Exposicions temporals

AULES D'ENSENYAMENT
Música, teatre, dansa, arts plàstiques, espais d'assaig

VESTIBUL GENERAL I CIRCULACIONS
4- RAMPES D'ACCÉS
5- PATI DE LLUMS

MAGATZEMS I SERVEIS

PLANTA PRIMERA (+3.75 m)

LLEGENDA

ESPAIS POLIVALENTS
1- LA SALA:
Llotges

HOTEL D'ENTITATS
3- CASES DE COS:
Entitats vinculades a la cultura tradicional

BAR - SALA DE DESCANS

CIRCULACIONS

MAGATZEMS I SERVEIS

PLANTA SEGONA (+7.50 m)

LLEGENDA

SALA D'EXPOSICIONS
6- GOLFES DE LA SALA:
Sala d'exposició permanent dels entremesos i les figures, lloc de reunió

CENTRE D'ESTUDIS I DOCUMENTACIÓ
3- CASES DE COS:
Estudi i documentació de la cultura tradicional

ADMINISTRACIÓ

CIRCULACIONS

N

e: 1/100

Distribució del programa. Víctor Argentí, arquitecte. 2002.

Inventaris, catàlegs i plans especials

Durant el període comprès entre 2001 i 2012, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local va prosseguir amb la tasca d'elaboració i redacció d'inventaris del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental iniciada anys enrere (*vegeu Memòria SPAL 1999-2001*). Els Inventaris redactats en aquests anys corresponen als municipis següents: Torelló (2003), Dosrius (2005), Sant Vicenç dels Horts (2006), Esplugues de Llobregat (2007), Capellades (2010), Castellar del Vallès (2010), Vilanova i la Geltrú (2010), el del barri del Rec d'Igualada (2011), el de masies i elements singulars de Santa Coloma de Cervelló (2011) i el de Sant Hipòlit de Voltregà (2011).

A més, es va redactar un document de «Criteris d'intervenció en el centre històric i el Patrimoni monumental de Bagà» (2006) i l'estudi «Anàlisi i document de gestió dels valors patrimonials del Cementiri històric de Sant Nicolau de Sabadell» (2012).

Les dades exposades a continuació són extretes de les "Memòries" que acompanyen a cada document d'Inventari.

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Torelló

L'Ajuntament de Torelló, el dia 21 de novembre de 2001, va sol·licitar per escrit al Diputat-president de l'Àrea de Cooperació de la Diputació de Barcelona, Jordi Labòria, la redacció d'un inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Torelló. El Servei del Patrimoni Arquitectònic Local es feia responsable de l'encàrrec i Raquel Lacuesta, historiadora cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Documentació i Difusió, va proposar la confecció de l'inventari a l'arquitecta Tristana Vall-llosada i a l'historiador Gerard Verdaguer. El juny de 2002 es va celebrar la primera reunió de treball de l'equip per delimitar les funcions de cadascun dels seus membres i per marcar les pautes metodològiques i de criteri que havien de regir la confecció de l'inventari, les quals consistiren bàsicament en la redacció d'una memòria metodològica i l'elaboració de fitxes individualitzades per a cadascun dels elements a inventariar.

El procés de creixement de Torelló ha estat condicionat per les peculiaritats geogràfiques de la vila i del seu entorn, i també per uns paràmetres socioeconòmics i culturals, que han variat al llarg del procés d'evolució urbana. Les característiques geogràfiques marquen certs límits al creixement, però no són un obstacle per a aquest. La llera del riu Ter termeneja per l'oest; el traçat del riu Ges contorneja el nucli històric pel nord i l'oest; tot el terme presenta una orografia marcada per petits turons i pujols que dibuixen el territori; en cap cas, però, han impedit el creixement de Torelló, més aviat han esbossat els seus eixos bàsics.

L'evolució històrica de Torelló ha anat lligada a les necessitats socioeconòmiques de cada època (industrialització, aiguat de 1940 o augment de treballadors forasters) que un planejament general no sempre ha pogut regular. Això ha permès la transformació del centre històric i d'alguns eixamples de principi de segle XX. L'abandonament progressiu del camp ha provocat, també, que alguns masos esdevinguin rònecs, amb el conseqüent procés de ruïna que això provoca.

La necessitat de la protecció es justificava plenament pel fet que la imatge de la població, així com

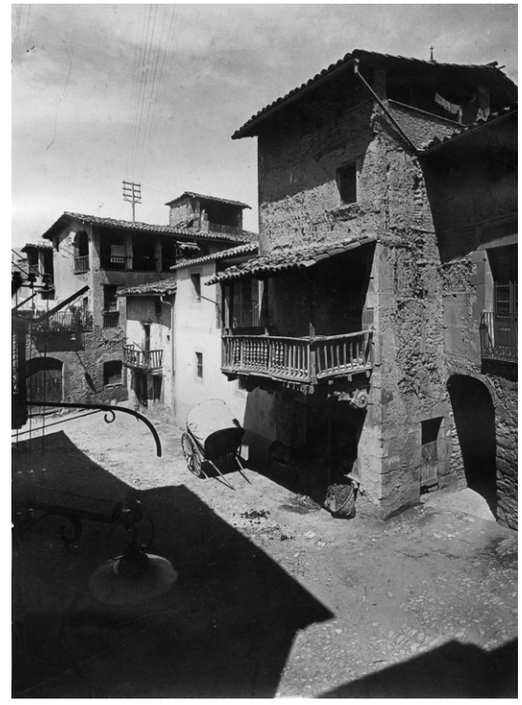

Torelló. A l'esquerra, casa de la Vila. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 15.05.2003; a la dreta, casa Teixidó. Plaça Fortià Solà. Foto: Artigas, SPAL.

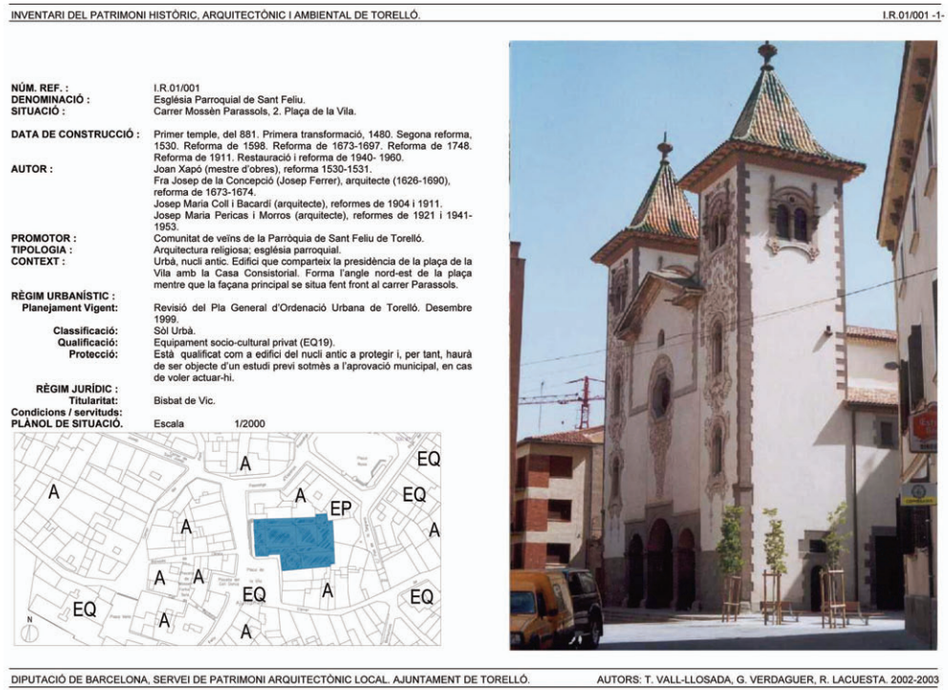

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE TORELLÓ. I.R.01/001 -1-

NÚM. REF. : I.R.01/001
DENOMINACIÓ : Església Parroquial de Sant Feliu.
SITUACIÓ : Carrer Mossèn Parassols, 2. Plaça de la Vila.

DATA DE CONSTRUCCIÓ : Primer temple, del 881. Primera transformació, 1480. Segona reforma, 1530. Reforma de 1598. Reforma de 1673-1697. Reforma de 1748. Reforma de 1911. Restauració i reforma de 1940- 1960.

AUTOR : Joan Xapó (mestre d'obres), reforma 1530-1531.
Fra Josep de la Concepció (Josep Ferrer), arquitecte (1626-1690), reforma de 1673-1674.
Josep Maria Coll i Bacardí (arquitecte), reformes de 1904 i 1911.
Josep Maria Pericas i Morros (arquitecte), reformes de 1921 i 1941-1953.

PROMOTOR : Comunitat de veïns de la Parròquia de Sant Feliu de Torelló.
TIPOLOGIA : Arquitectura religiosa; església parroquial.
CONTEXT : Urbà, nucli antic. Edifici que comparteix la presidència de la plaça de la Vila amb la Casa Consistorial. Forma l'angle nord-est de la plaça mentre que la façana principal se situa fent front al carrer Parassols.

RÈGIM URBANÍSTIC :
Planejament Vigent: Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Torelló. Desembre 1999.
Classificació: Sòl Urbà.
Qualificació: Equipament socio-cultural privat (EQ19).
Protecció: Està qualificat com a edifici del nucli antic a protegir i, per tant, haurà de ser objecte d'un estudi previ sotmès a l'aprovació municipal, en cas de voler actuar-hi.

RÈGIM JURÍDIC :
Titularitat: Bisbat de Vic.
Condicions / servituds:
PLÀNOL DE SITUACIÓ. Escala 1/2000

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT DE TORELLÓ. AUTORS: T. VALL-LLOSADA, G. VERDAGUER, R. LACUESTA. 2002-2003

Torelló. Fitxa de l'inventari. Església parroquial de Sant Feliu.

Torelló. Columna esquerra. A dalt, casa Pere Criballés, Cal Ferrer de la plaça. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 18.06.2003; al centre, conjunt urbà del carrer Nou. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 04.11.2002; a baix, guardacantons del porxo de la casa Orís. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 30.06.2003.

Torelló. Columna dreta. A dalt, farmàcia Vergés al carrer Capsavila. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 11.06.2003; al centre, vista d'una casa del Pas de la Sagrera. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 13.11.2002; a baix, casa Espona. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 15.01.2003.

la història que reflecteix, és patrimoni col·lectiu de tots els torellonencs. A més, calia distingir entre la propietat privada de l'edificació i la seva imatge urbana, perquè aquesta constitueix el paisatge urbà quotidià de tots els ciutadans i és per això que, d'alguna manera, és patrimoni comú i l'administració pública ha de protegir-lo d'una manera adequada.

Des de la dècada de 1940 s'han anat transformant molts espais urbans, com per exemple el carrer del Pont, on s'han enderrocat cases de l'època barroca. També hi ha hagut intervencions amb edificacions modernes i enderrocs significatius que en algunes ocasions han malmès la imatge del casc antic, o la dels conjunts d'habitatges socials, de 1941; han desaparegut algunes masies i s'ha construït en zones arqueològiques, sense l'elaboració prèvia d'estudis de coneixement. En definitiva, la imatge urbana i rural de Torelló s'ha anat transformant, i en alguns casos ha primat la nova construcció, en detriment de la restauració o de la rehabilitació.

La redacció d'aquest inventari havia de ser l'eina de treball per a un futur Pla Especial i Catàleg del patrimoni arquitectònic i urbanístic de Torelló, com a complement del Pla General d'Ordenació Urbana de Torelló, la revisió del qual va ser aprovada definitivament per la Comissió d'Urbanisme de Barcelona el desembre de 1999 (Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana, Text Refós). L'*Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Torelló* pretén recollir, de manera exhaustiva, i destacar el més interessant del patrimoni arquitectònic, històric, artístic i urbanístic del municipi, així com les àrees urbanes d'interès ambiental i les àrees arqueològiques del municipi. Constitueix, doncs, un document bàsic per al coneixement del patrimoni edilici de Torelló i de la seva història, tant des del punt de vista de les construccions com des del sociològic.

Torelló ha tingut des del darrer terç del segle XIX un creixement continuat com a conseqüència del procés d'industrialització de la vila, amb nous establiments, entre fàbriques o colònies tèxtils, al seu terme o rodalia, de l'arribada de la línia fèrria al municipi l'any 1879 i, sobretot, a la segona meitat del segle XX, d'una segona industrialització acompanyada d'un augment de forasters significatiu des

d'altres regions d'Espanya. El creixement de finals de segle XIX va canviar el paisatge urbà tot donant-li una imatge de vila fabril i estiuenca. Les fàbriques de riu, la colònia de la Coromina, les fàbriques dins del casc urbà o molt properes, contrastaven amb els antics i abundants establiments preindustrials que es repartien pel teixit urbà d'època barroca. Les torres estivals, construïdes entre 1880 i 1936 per industrials barcelonins, manlleuencs o torellonencs, o persones benestants vinculades a la població pel prestigi que assoliren les seves aigües medicinals (balneari de la Font Santa, a Sant Vicenç de Torelló, o els Banys del Ter) donaren un aire senyorívol, sobretot, al carrer de Jaume Balmes. El declivi turístic de la Vall del Ges durant la dècada de 1930 i la segona industrialització de Torelló, de les dècades de 1950 i 1960, molt més diversificada i encapçalada pel sector metal·lúrgic, va propiciar la gran transformació urbana que s'ha operat a la població els darrers cinquanta anys. Avui dia, tots els elements arquitectònics i urbanístics que s'han conservat esdevenen el nostre patrimoni cultural col·lectiu, configurat al llarg del temps.

Prèviament a l'inventari es va confeccionar una llista d'elements patrimonials que Torelló havia perdut durant els últims dos segles.

La primera part de l'inventari va consistir bàsicament en el treball de camp i la consulta de documentació bibliogràfica i d'altres fons documentals. La tasca es va iniciar prenent com a punt de partença la llista d'edificis susceptibles d'ésser protegits elaborada per l'historiador Gerard Verdaguer conjuntament amb l'equip de treball i la col·laboració de l'arqueòleg Santi Molera. Els documents de base per elaborar el treball van ser: el Pla General d'Ordenació Urbana de Torelló, Text refós (1999), que conté una llista d'elements que han estat incorporats a l'Inventari; el Catàleg de Monuments i Conjunts Històrico-Artístics de Catalunya, amb 1 element; la Carta Arqueològica de Torelló, de 2002, amb 9 elements; les fitxes IPCE del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, amb 9 elements, i les fitxes del Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, amb 22 elements. A partir d'aquests llistats es va confeccionar una primera llista provisional d'elements a inventariar. Cal destacar que l'únic Bé Cultural d'Interès Nacional és la fortalesa de Puigssalit, que

Torelló. Columna esquerra. A dalt, projecte de segon eixample de la Vila. 1928. Arxiu Municipal de Torelló; al centre, casa Parella. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 15.01.2003; a baix, portal de la Casa Pujol, al carrer Sant Miquel, obra de l'arquitecte J.M. Pericas. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 11.11.2002.

Torelló. Columna dreta. A dalt, vista de la Torre Bartra. Foto: G. Verdaguer, SPAL, 2002; al centre, detall de façana de l'edifici de la Caixa de Pensions. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 18.12.2002; a baix, projecte de l'edifici de la Caixa de Pensions. Autor: J.M. Pericas, arquitecte, 1957.

Torelló. Columna esquerra. A dalt, una farola. Les Escaletes. Estació. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 25.06.2003; a baix, el canal de la Coromina. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 12.05.2003.

Torelló. Columna dreta. A dalt, aiguabarreig amb vista del Ter amb la població al fons. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 04.04.2003; al centre i a baix, dues vistes del santuari de la Mare de Déu de Rocaprevera. Fotos: T. Vall-llosada, SPAL, 22.10.2002.

figura amb el núm. R-I-51-5744 del Catàleg de Monuments i Conjunts Històrico-Artístics de Catalunya, de la qual resten els fonaments de l'antiga fortalesa.

El treball de camp va consistir en sis sortides de tot l'equip, vint sortides en equip reduït i nombroses sortides puntuals, realitzades entre els mesos de juliol de 2002 i juny de 2003. Fruit d'aquest treball, que es va realitzar paral·lelament a la redacció de la llista definitiva dels elements a inventariar, va ser l'observació detallada de cada element quant a descripció arquitectònica, determinació de context i localització geogràfica precisa per a referències a carreteres i pistes rurals, recollida de dades orals dels propietaris, masovers o llogaters, i realització de reportatges fotogràfics i croquis.

La recerca documental en arxius i la bibliografia són les que van aportar la major part de les dades de caràcter històric, així com els plànols originals que acompanyen les sol·licituds de llicència d'obres. La recerca es va centralitzar en aquests llocs on es concentra la major part de la documentació. Així, es va consultar: la Biblioteca del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, la Biblioteca del Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, la Biblioteca de Catalunya, la Biblioteca Municipal de Torelló, l'Arxiu Parroquial de Torelló, l'Arxiu de l'Associació d'Estudis Torellonencs (ADET), l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, l'Arxiu Episcopal de Vic, el Registre de la Propietat, demarcació de Vic, el Fons Coll i Espadaler de la Biblioteca de Catalunya, i els arxius privats Bassas, Camprodon, Espadamala, Espunyola, Puigrubí i Subirachs.

Un cop realitzat el treball de camp i d'arxiu, es van obrir uns dossiers documentals per a cada element; es van redactar les fitxes individualitzades, com a suport de tota la investigació i de les diverses dades recollides, i es va recopilar tot el material fotogràfic.

Les dades que recullen les fitxes es van estructurar en tres blocs. El primer es refereix a dades d'identificació (número i referència en base a una ordenació segons usos i tipologies, denominació, situació, data de construcció, autor, promotor, tipologia, context, règim urbanístic i règim jurídic), comple-

mentades amb una fotografia 10 x 15 en color i un plànol de situació. El segon recull els conceptes que ajuden a conèixer la realitat física de l'element com la descripció, evolució d'usos, estat de conservació, valoració, propostes i fotografies. El tercer bloc comprèn les dades històriques, el promotor i el tècnic de l'obra, i bibliogràfiques.

Es van inventariar 259 elements, els quals es van ordenar de la següent manera:

Tipus	Elements
Arquitectura religiosa (R)	7
Arquitectura pública o semipública, equipaments (E)	9
Arquitectura industrial (AI)	14
Arquitectura residencial urbana (RU)	86
Obres d'enginyeria (OE)	16
Arquitectura residencial rural (RR)	55
Elements singulars (S)	7
Parcs i conjunts naturals d'interès (PN)	5
Conjunts urbans d'interès (CU)	35
Jaciments arqueològics (JA)	8
Pedres heràldiques i escuts	4
Pedres o llindes amb emblemes	13

Torelló. Columna esquerra. A dalt, capella de la colònia La Coromina. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 20.01.2003; al centre, habitatges dels treballadors a la colònia La Coromina. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 20.01.2003; a baix, colònia Ymbern. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 29.01.2003.

Torelló. Columna dreta. A dalt, Torre Nova o d'en Pericas. Foto: T. Vall-llosada, SPAL; seguidament, postal de la torre Nova dibuixada pel mateix J.M. Pericas, 1921. Fons Lluís Coll i Espadaler, Biblioteca de Catalunya; a continuació, dibuix antic de la torneria Vidal, que avui alberga el Museu de la Torneria. Autor: J. Calvet, 1883 (reedició: 1980); a baix, masia La Riera. Foto: T. Vall-llosada, SPAL, 07.03.2003.

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Dosrius

L'Ajuntament de Dosrius va sol·licitar per escrit, el dia 30 d'abril de 2002, al Diputat-president de l'Àrea de Cooperació de la Diputació de Barcelona, Jordi Labòria, la redacció d'un inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Dosrius. La petició que es va derivar al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local perquè se'n fes càrrec. El treball es va encarregar a l'equip de professionals format pels arquitectes Ramon Calonge i Lluís Cuspinera, i les historiadores Neus Alsina i M. Àngels Jubany, i de la direcció en va tenir cura Raquel Lacuesta, cap de la Secció d'Investigació, Documentació i Difusió.

La primera tasca de direcció i coordinació de l'equip va ser definir les directrius bàsiques del treball i recopilar i analitzar tota la documentació de base que va ser subministrada pel Servei del Patrimoni Arquitectònic Local i per l'Ajuntament de Dosrius: bibliografia general i específica, fotografies antigues i modernes, planimetria i documentació referent a llistes realitzades amb anterioritat. Un cop definides les línies de treball, es va iniciar el treball de camp i la recerca documental a l'Arxiu Municipal i biblioteques. Aquesta tasca va tenir un seguiment per part de la direcció de l'equip, que va consistir en la celebració de reunions periòdiques per revisar el desenvolupament i el contingut dels treballs, i en visites als elements inventariats. Per a la realització d'aquest Inventari s'han traçat, fonamentalment, dues línies d'investigació: el treball de camp, d'una banda, i la consulta de documentació bibliogràfica i d'altres fons documentals (arxius públics i privats) i orals, de l'altra.

La tasca es va iniciar prenent com a punt de partença la llista d'edificis susceptibles d'ésser protegits, elaborada per l'equip de treball. Els documents de base van ser: el Text refós de les Normes Subsidiàries de Planejament Municipal (1998), el qual conté una llista d'elements que han estat incorporats a l'Inventari; el Catàleg de Monuments i Conjunts Històrico-Artístics de Catalunya, amb 1 element; les fitxes de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, amb 31 elements; les fitxes de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de la Generalitat de Catalunya, amb 17 elements, i els inventaris d'arbres

Dosrius. Columna esquerra. A dalt, vista del santuari del Corredor. Foto: SPAL, 2004; a continuació, l'Ajuntament de Dosrius. Foto: SPAL, 2004; seguidament, Cal Ferrer. Foto: SPAL, 2004; a baix, la torre de les Aigües. Foto: Arxiu Històric Municipal de Dosrius (AHMD),15.11.2003.

Dosrius. Columna dreta. A dalt, imatge històrica del santuari del Corredor. Foto: AHMD; a continuació, projecte de reforma de l'Ajuntament de Dosrius de l'any 1986. Autor: Jordi Estrany i Castany, arquitecte; seguidament, imatge històrica de la plaça Espanya, a l'esquerra la masia de Cal Ferrer. Foto: AHMD; a baix, Cal Carnisser, al nucli de Canyamars. Foto: SPAL, 2004.

Dosrius. Columna esquerra. A dalt, rellotge de sol de la masia Ca n'Homs. Foto: SPAL, 2004; al centre, vista de la masia Ca n'Homs, al nucli de Canyamars. Foto: SPAL, 2004; a baix, masia Can Geimir o Jaumí. Foto: SPAL, 21.02.2004.

Dosrius. Columna dreta. A dalt, projecte de la casa noucentista de Lluís Homs i Juncà, Cal Carnisser. 1925. Autor: Lluís G. Colomer Ballot, arquitecte; a baix, detall d'una finestra de la masia de Can Geimir. Foto: SPAL, 21.02.2004.

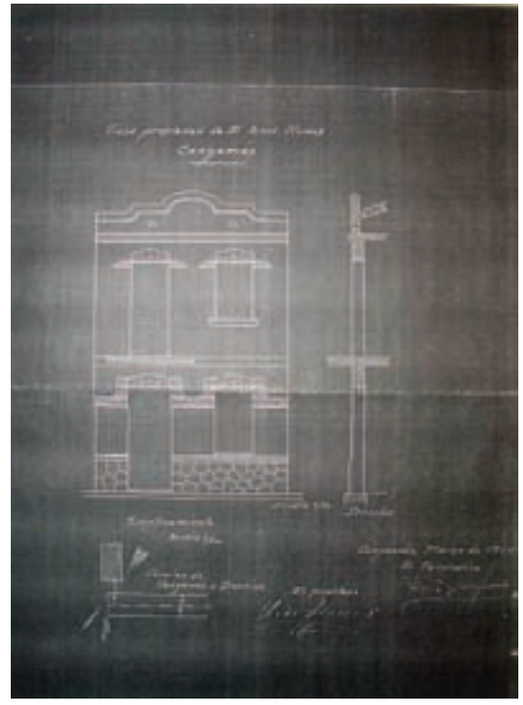

monumentals i de fonts facilitats per l'Ajuntament de Dosrius. A partir d'aquests llistats es va confeccionar una primera relació provisional d'elements a inventariar. Cal destacar que l'únic Bé Cultural d'Interès Nacional són les ruïnes del Castell de Dosrius, que figura amb el núm. R-I-5-5468 del Catàleg de Monuments i Conjunts Històrico-Artístics de Catalunya i que ja va ser declarat Monument Històrico-Artístic per Decret de 22 d'abril de 1949.

El treball de camp va consistir en tres sortides de tot l'equip, trenta sortides en equip reduït, realitzades entre els mesos de novembre de 2003 i juny de 2004, i nombroses sortides puntuals, realitzades entre setembre i finals del 2005. Fruit del treball de camp, que es va realitzar paral·lelament a la redacció de la llista definitiva dels elements a inventariar, va ser l'observació detallada de cada element quant a: descripció arquitectònica; determinació del context i localització geogràfica precisa per a referències a carreteres i pistes rurals; recollida de dades orals dels propietaris, masovers o llogaters, i realització de reportatges fotogràfics i croquis.

La recerca documental en arxius i la bibliogràfica són les que han aportat la major part de les dades de caràcter històric, així com els plànols originals que acompanyen les sol·licituds de llicència d'obres. S'han consultat els següents fons: Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Dosrius, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Històric Municipal de Dosrius, Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Arxiu Nacional de Catalunya, Arxius o fons privats de famílies: Alsina, Casabella, Casarramona, Cot, Famadas, Gel i Novell, Arxiu i Biblioteca del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, Biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Registre de la Propietat, demarcació de Mataró.

Un cop realitzat el treball de camp i d'arxiu, es van obrir uns dossiers documentals per a cada element. Es van redactar les fitxes individualitzades, com a suport de tota la investigació i de les diverses dades recollides, i es va recopilar tot el material fotogràfic.

El municipi de Dosrius és constituït pels nuclis històrics de Dosrius, Canyamars i el Far. El Far és el que ha experimentat un creixement més gran, arran de la creació de la urbanització de Can Mas-

suet, a partir de l'any 1968. Així mateix, el municipi compta amb unes cent masies escampades per tot el territori, i amb tres urbanitzacions: Can Canyamars, Can Figueres i Can Valls.

Els nuclis històrics de Dosrius i Canyamars han tingut, des del darrer terç del segle XX, un creixement continuat com a conseqüència del procés d'industrialització de la vila i de la seva proximitat amb Barcelona, amb nous establiments, al seu terme o rodalia, sobretot a la dècada de 1980, acompanyada d'una onada migratòria significativa. El creixement del darrer quart del segle XX va canviar el paisatge tot donant una imatge de nucli fabril al sud del nucli històric de Dosrius, i de segona residència a la resta del territori, tret dels nuclis històrics de Dosrius i Canyamars. La implantació de segones residències a les dècades de 1970 i 1980, va propiciar la gran transformació del paisatge rural, amb la desaparició d'alguns masos. I una mica més tard, cap a 1990, es va produir la transformació d'alguns espais urbans, especialment dels nuclis històrics, com per exemple el carrer Pau Casals o el veïnat Maspí, on s'han enderrocat diverses cases dels segles XVI i XVII. També hi ha hagut intervencions amb edificacions modernes i enderrocs que en algunes ocasions han malmès la imatge del casc antic. A Dosrius, Can Munné, Ca la Lola, Can Pons o Ca l'Andreu són un exemple d'alguns edificis desapareguts, i la imatge urbana i rural d'aquests nuclis s'ha anat transformant, i en alguns casos ha primat la nova construcció en detriment de la restauració o recuperació.

El patrimoni arquitectònic, a Dosrius, ha sofert un procés de degradació que ha malmès de manera irreversible algun dels seus exemples més característics. La degradació s'ha anat produint al llarg del segle XX pel fet que és una població modesta, amb edificis senzills, construïts majoritàriament amb tàpia i mancada d'una capitalitat que garantís la presència d'edificis senyorials. Els vells edificis s'han considerat, tradicionalment, un obstacle per al creixement, més que no pas un orgull per als seus vilatans. Molts pocs immobles han estat considerats patrimonials i, atesa aquesta consideració, s'han reformat o s'han deixat degradar.

Per tots aquests motius, era necessària la protecció del patrimoni col·lectiu de Dosrius. Així, amb l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i

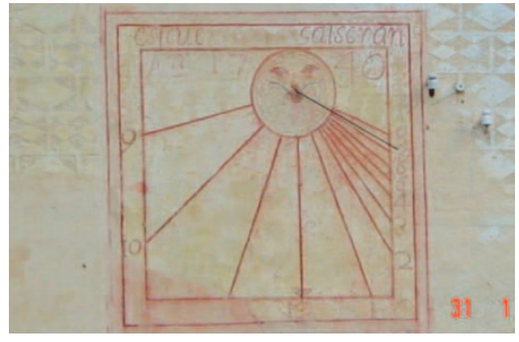

Dosrius. Columna esquerra, mostra del considerable patrimoni d'arquitectura rural del municipi: masia Can Galceran de Canyamars i detall del rellotge de sol de la casa. Fotos: SPAL, 31.01.2004. Columna dreta, "Casilla" de la Mina de les aigües. Foto: SPAL, 2004.

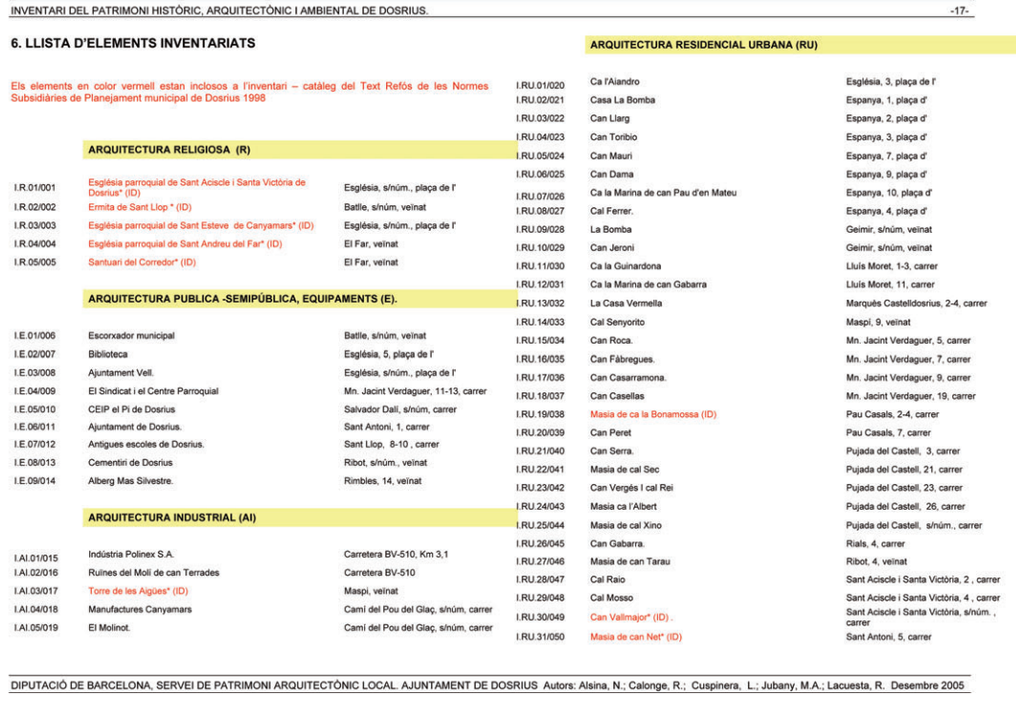

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE DOSRIUS. -17-

6. LLISTA D'ELEMENTS INVENTARIATS

Els elements en color vermell estan inclosos a l'inventari – catàleg del Text Refós de les Normes Subsidiàries de Planejament municipal de Dosrius 1998

ARQUITECTURA RELIGIOSA (R)

I.R.01/001	Església parroquial de Sant Acisclo i Santa Victòria de Dosrius* (ID)	Església, s/núm., plaça de l'
I.R.02/002	Ermita de Sant Llop * (ID)	Batlle, s/núm, veïnat
I.R.03/003	Església parroquial de Sant Esteve de Canyamars* (ID)	Església, s/núm., plaça de l'
I.R.04/004	Església parroquial de Sant Andreu del Far* (ID)	El Far, veïnat
I.R.05/005	Santuari del Corredor* (ID)	El Far, veïnat

ARQUITECTURA PUBLICA -SEMIPÚBLICA, EQUIPAMENTS (E).

I.E.01/006	Escorxador municipal	Batlle, s/núm, veïnat
I.E.02/007	Biblioteca	Església, 5, plaça de l'
I.E.03/008	Ajuntament Vell.	Església, s/núm., plaça de l'
I.E.04/009	El Sindicat i el Centre Parroquial	Mn. Jacint Verdaguer, 11-13, carrer
I.E.05/010	CEIP el Pi de Dosrius	Salvador Dalí, s/núm, carrer
I.E.06/011	Ajuntament de Dosrius.	Sant Antoni, 1, carrer
I.E.07/012	Antigues escoles de Dosrius.	Sant Llop, 8-10 , carrer
I.E.08/013	Cementiri de Dosrius	Ribot, s/núm., veïnat
I.E.09/014	Alberg Mas Silvestre.	Rimbles, 14, veïnat

ARQUITECTURA INDUSTRIAL (AI)

I.AI.01/015	Indústria Polinex S.A.	Carretera BV-510, Km 3,1
I.AI.02/016	Ruines del Molí de can Terrades	Carretera BV-510
I.AI.03/017	Torre de les Aigües* (ID)	Maspi, veïnat
I.AI.04/018	Manufactures Canyamars	Camí del Pou del Glaç, s/núm, carrer
I.AI.05/019	El Molinot.	Camí del Pou del Glaç, s/núm, carrer

ARQUITECTURA RESIDENCIAL URBANA (RU)

I.RU.01/020	Ca l'Aiandro	Església, 3, plaça de l'
I.RU.02/021	Casa La Bomba	Espanya, 1, plaça d'
I.RU.03/022	Can Llarg	Espanya, 2, plaça d'
I.RU.04/023	Can Toribio	Espanya, 3, plaça d'
I.RU.05/024	Can Mauri	Espanya, 7, plaça d'
I.RU.06/025	Can Dama	Espanya, 9, plaça d'
I.RU.07/026	Ca la Marina de can Pau d'en Mateu	Espanya, 10, plaça d'
I.RU.08/027	Cal Ferrer.	Espanya, 4, plaça d'
I.RU.09/028	La Bomba	Geimir, s/núm, veïnat
I.RU.10/029	Can Jeroni	Geimir, s/núm, veïnat
I.RU.11/030	Ca la Guinardona	Lluís Moret, 1-3, carrer
I.RU.12/031	Ca la Marina de can Gabarra	Lluís Moret, 11, carrer
I.RU.13/032	La Casa Vermella	Marquès Castelldosrius, 2-4, carrer
I.RU.14/033	Cal Senyorito	Maspi, 9, veïnat
I.RU.15/034	Can Roca.	Mn. Jacint Verdaguer, 5, carrer
I.RU.16/035	Can Fàbregues.	Mn. Jacint Verdaguer, 7, carrer
I.RU.17/036	Can Casarramona.	Mn. Jacint Verdaguer, 9, carrer
I.RU.18/037	Can Casellas	Mn. Jacint Verdaguer, 19, carrer
I.RU.19/038	Masia de ca la Bonamossa (ID)	Pau Casals, 2-4, carrer
I.RU.20/039	Can Peret	Pau Casals, 7, carrer
I.RU.21/040	Can Serra.	Pujada del Castell, 3, carrer
I.RU.22/041	Masia de cal Sec	Pujada del Castell, 21, carrer
I.RU.23/042	Can Vergés I cal Rei	Pujada del Castell, 23, carrer
I.RU.24/043	Masia ca l'Albert	Pujada del Castell, 26, carrer
I.RU.25/044	Masia de cal Xino	Pujada del Castell, s/núm., carrer
I.RU.26/045	Can Gabarra.	Rials, 4, carrer
I.RU.27/046	Masia de can Tarau	Ribot, 4, veïnat
I.RU.28/047	Cal Raio	Sant Acisclo i Santa Victòria, 2 , carrer
I.RU.29/048	Cal Mosso	Sant Acisclo i Santa Victòria, 4 , carrer
I.RU.30/049	Can Vallmajor* (ID) .	Sant Acisclo i Santa Victòria, s/núm. , carrer
I.RU.31/050	Masia de can Net* (ID)	Sant Antoni, 5, carrer

DIPUTACIÓ DE BARCELONA, SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT DE DOSRIUS Autors: Alsina, N.; Calonge, R.; Cuspinera, L.; Jubany, M.A.; Lacuesta, R. Desembre 2005

Dosrius. Primera plana de la llista dels elements de l'Inventari.

Dosrius. Columna esquerra. A dalt, pedra termenera del Pi de Buac o de Boà. Foto: SPAL, 2004; al centre, font de les Canals d'en Rovira, de Sant Nicolau o del Piu. Foto: SPAL, 2004; a baix, pou de glaç de Canyamars. Foto: SPAL, 08.10.2004.

Dosrius. Columna dreta. A dalt, menhir de la Costa de Can Martorell; a baix, Pi de les Fontetes o Pi Gros, al nucli de Canyamars. Fotos: SPAL, 2004.

Ambiental de Dosrius es recull, de manera exhaustiva, i es destaca el més interessant del patrimoni arquitectònic, històric, artístic i urbanístic del municipi, així com les àrees urbanes d'interès ambiental i les àrees arquitectòniques del municipi. Constitueix, doncs, un document bàsic per al coneixement del patrimoni edilici de Dosrius i de la seva història, tant des del punt de vista de les construccions com des del sociològic.

En resum, l'inventari va servir per definir el patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Dosrius i per establir les mesures per a la seva conservació, recuperació i millora.

En el decurs del treball es van inventariar 266 elements, ordenats segons usos i tipologies:

Tipus	Elements
Arquitectura religiosa (R)	5
Arquitectura pública o semipública, equipaments (E)	9
Arquitectura industrial (AI)	5
Arquitectura residencial urbana (RU)	58
Obres d'enginyeria (OE)	3
Arquitectura residencial rural (RR)	81
Elements singulars (S)	83
Parcs i conjunts naturals d'interès (PN)	1
Conjunts urbans d'interès (CU)	2
Jaciments arqueològics (JA)	18
Arquitectura militar (ruïnes del castell)	1

Dosrius. Plànol d'emplaçament dels elements de l'Inventari.

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Vicenç dels Horts

L'estudi patrimonial a Sant Vicenç dels Horts no s'ha caracteritzat mai ni per la seva riquesa ni per la seva intensitat. Ha estat, però, als últims anys que aquesta preocupació ha esdevingut primordial en aquells sectors municipals implicats especialment en l'estudi, i no tant en la conservació, del patrimoni construït. Moltes vegades, la investigació històrica ha motivat un interès creixent envers les edificacions de la ciutat, però sovint aquest interès no ha anat més enllà de l'article de premsa, sense un estudi des dels punts de vista arquitectònic i històric.

L'any 1989 es va manifestar l'intent seriós d'endegar un document legal envers el patrimoni local, tant urbà com rural. El resultat va ser el Catàleg i Pla Especial que es va aprovar inicialment i que, malauradament, no va seguir el tràmit. El document va ser redactat per Jordi Romero i Vicenç Rigol.

No va ser fins el febrer de 2005 que el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació va encarregar als arquitectes Fina Royo Abelló i Joaquim Royo Abelló, i la historiadora Roser Calpe Andreo, la confecció de l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Vicenç dels Horts, amb vistes a redactar el futur Catàleg i el Pla Especial de Protecció corresponent.

L'objectiu principal d'aquest inventari era la creació d'un mecanisme que detectés amb claredat i profunditat els elements que composen el patrimoni local i que per altra banda permetés a l'Ajuntament de Sant Vicenç endegar la conservació i promoció dels seus béns culturals. La posterior redacció del Catàleg i el seu Pla Especial consolidaria aquesta iniciativa.

El recull d'elements inventariats es va fer d'acord amb uns criteris que fan referència a casos individuals o a conjunts. En els casos individuals, que són la gran majoria, l'element inventariat es pot dir que té el valor en si mateix, amb independència del seu entorn. Això no vol dir que la seva inserció en el teixit urbà no hagi pogut tenir un paper històric, o ser un pol d'atracció urbanístic, però s'entén que té prou entitat per ser inventariat inde-

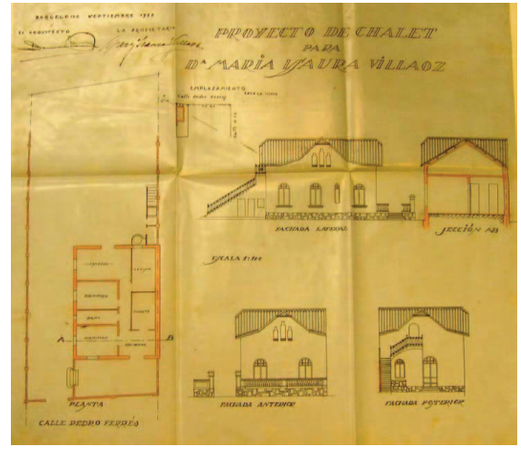

Sant Vicenç dels Horts. Columna esquerra. A dalt, conjunt urbà del carrer Anselm Clavé. Foto: Q. Royo, 2005; a baix, torre noucentista a l'eixample del Poble Nou. Casa Isaura Villaoz. Foto: F. Royo, 2005. Columna dreta, projecte de la mateixa casa, de l'arquitecte Josep Domènech Mansana, any 1925.

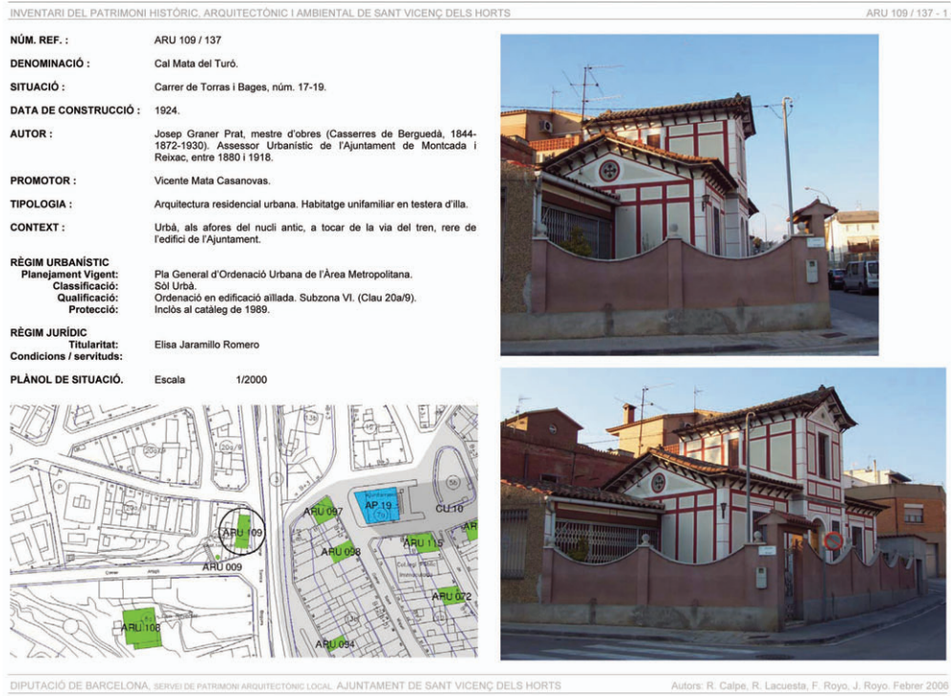

Sant Vicenç dels Horts. Fitxa de l'Inventari. Cal Mata del Turó.

Sant Vicenç dels Horts. A dalt, foto històrica de la construcció de l'Ajuntament. 1925-1926. Arxiu Històric de Sant Vicenç dels Horts; a continuació, imatge de l'Ajuntament de Sant Vicenç dels Horts. Forma part del tipus arquitectònic constituït per equipaments o seus d'institucions públiques. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 2005; seguidament, habitatges unifamiliars entre mitgeres de començaments de segle xx al carrer Rafael de Casanovas. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 2005; a baix, ermita de Sant Roc. Arquitectura religiosa. Foto: Q. Royo, SPAL, 2005.

pendentment. La valoració de conjunts té un caràcter més extens, però a la vegada menys intens. Per un costat, dintre d'una valoració de conjunt hi pot haver elements inventariats individualment, però a més, tota la resta d'elements singulars queden inclosos dintre d'aquesta figura d'inventariat superior. Cadascun dels elements així inventariats no es mereix la consideració de cas individual, però tots ells plegats en un conjunt, es constitueixen en un element complex inventariable. Tant en un cas com en l'altre, ha estat en funció de llurs valors arquitectònics, urbanístics, culturals i històrics que s'han inclòs en l'inventari. Lògicament, en els elements individuals moltes vegades el pes de la valoració recau més en els valors arquitectònics, mentre que en els conjunts, l'accent es posa en els aspectes urbanistico-històrics, pel fet que ajuden a explicar l'evolució del poble i perquè tenen pervivències d'aquesta evolució.

El ventall cronològic de selecció abasta aquells edificis que tenen prou valor arquitectònic com per passar a l'imaginari urbà de Sant Vicenç. Molts d'ells ajuden a entendre l'evolució del poble i la manera d'habitar-lo. En general, s'han inventariat els elements que s'ho valen pel seu valor arquitectònic present. També s'han inclòs elements modificats amb part dels valors perduts.

Dins del marc arquitectonicourbanístic s'establien diversos conjunts d'elements inventariats:

- Elements que adopten estils extrets del repertori del passat, de caràcter representatiu i simbòlic. Edificis neoclàssics, modernistes, noucentistes, etc., amb un caire monumental, que són els més emblemàtics del poble, normalment equipaments, tot i que alguns són habitatges unifamiliars.

- Elements o conjunts d'elements de l'edificació residencial urbana, que conformen el teixit urbà més comú i que ajuden a entendre l'evolució de la manera d'habitar al municipi. Molts d'ells tenen interès, no tant pel seu caràcter original sinó pels valors de repetició dels seus elements, que els donen caràcter de tipus arquitectònic (valors tipològics). Amb la repetició d'aquests tipus, la trama urbana pren la fesomia o pàtina característica.

- Les masies, com a testimonis del passat rural.

- Elements excepcionals que van més enllà dels tipus, però amb un clar interès tant arquitectònic com urbanístic. Dins d'aquest marc trobem tant fets puntuals en el sector residencial urbà lligats al patrimoni industrial i/o agrícola, com casos d'elements singulars, obres d'enginyeria o parcs.

Des del punt de vista històric i cultural, a l'hora d'elaborar l'inventari s'han valorat aquells elements o tipus de construcció que representen un tipus característic d'acord amb l'evolució i les necessitats de cada moment històric. Una part dels edificis seleccionats són representatius del passat agrícola vicentí, a banda de les dues masies que es conserven i que són documentades des del segle xv; trobem els conjunts d'habitatges en filera de les cases rurals de començaments del segle xix, com les del Serral, les del carrer de Lluís Raventós, o les del carrer Nou. Juntament amb aquestes, coexisteixen grans cases pairals de les famílies benestants del municipi, com ara la de Can Costa del carrer Nou o l'edifici del farmacèutic Martí i Trench del carrer de Barcelona.

A finals del segle xix i a les primeres dècades del segle xx, es produeix un fet que iniciarà una arquitectura diferent: l'estiueig. Els habitatges que es fan construir aquelles famílies barcelonines que estiuejaven al municipi són en bona part cases aïllades amb jardins als voltants –la majoria es troben al Poble Nou–, o bé s'edifiquen dins la trama urbana, principalment al carrer de Barcelona, on es comencen a veure edificis amb façanes força decorades.

Les millores introduïdes a l'agricultura i la dedicació en molts casos compartida al món artesà van afavorir una millora en l'economia familiar, que es veurà reflectida en les construccions o modificacions dels habitatges. Els mestres d'obres locals devien copiar dels nouvinguts, i van començar a construir edificis, amb força decoració a les façanes.

L'aparició de la indústria, també en les primeres dècades del segle xx, va implicar un primer creixement demogràfic i urbanístic, que propicià la urbanització del que passaria a ser un dels principals carrers del municipi, el carrer de Mossèn Jacint Verdaguer, i l'ampliació del carrer de Barcelona, en direcció nord. Bona part d'aquestes edificacions van ser substituïdes amb les construccions dels

blocs de pisos dels anys seixanta i setanta, que havien de donar cabuda al nou increment de població.

En el decurs del treball es van inventariar 167 elements, ordenats segons les tipologies arquitectòniques següents:

Tipus	Elements
Arquitectura religiosa (R)	6
Arquitectura pública o semipública, equipaments (E)	20
Arquitectura industrial (AI)	2
Arquitectura residencial urbana (RU)	117
Obres d'enginyeria (OE)	3
Arquitectura residencial rural (RR)	2
Elements singulars (S)	2
Parcs i conjunts naturals d'interès (PN)	1
Conjunts urbans d'interès (CU)	10
Jaciments arqueològics (JA)	4

Sant Vicenç dels Horts. A l'esquerra, Cafè Carbonell. Foto: F. Royo, SPAL, 2005; a la dreta, Cafè Carbonell. Projecte. Autor: Gerónimo Galí, 1871.

A l'esquerra, cases de Cal Mallorquinet al carrer de Barcelona. Foto: Q. Royo, SPAL, 2005; a la dreta, masia de Can Coll. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 2005.

Plano topográfico de San Vicente dels Horts. Proyecto de Ensanche y Reforma. Desembre 1913. Escala 1:1000. Autor: Melcior Viñals, arquitecte. Arxiu Històric Municipal de Sant Vicenç dels Horts.

Plano topográfico de San Vicente dels Horts. 2 de febrer de 1933. Escala 1:1000. Autor: Mario Giménez, enginyer. Arxiu Històric Municipal de Sant Vicenç dels Horts.

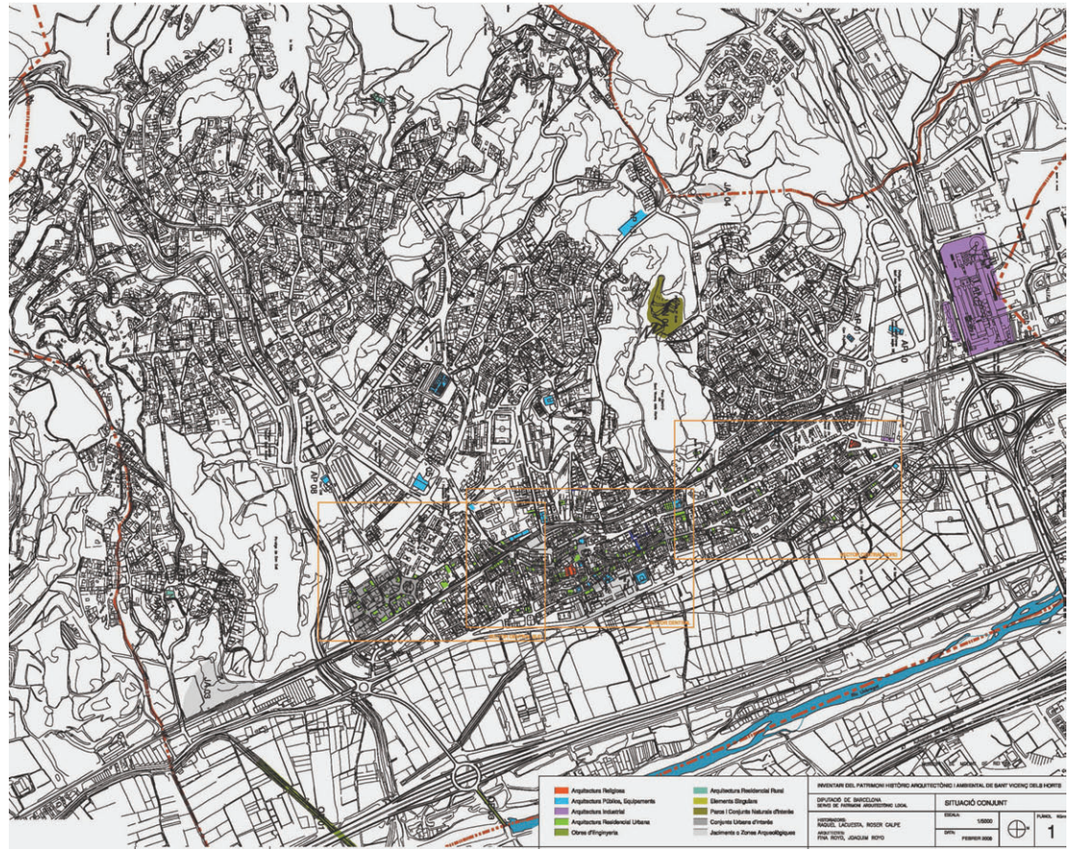

Sant Vicenç dels Horts. A l'esquerra, a dalt, fàbrica de Ciments Molins, un dels exemples d'arquitectura industrial que s'han inclòs en l'inventari. Foto: F. Royo; a baix, el Molí dels Frares, l'únic molí fariner del municipi que s'ha conservat amb tots els mecanismes que el feien funcionar. Foto: R. Calpe. SPAL, 2005. A la dreta, plànol de situació dels elements d'inventari. Autors: Q. Royo i F. Royo, SPAL, 2005-2006.

Criteris d’intervenció en el centre històric i el Patrimoni monumental de Bagà

Els centres històrics i els primers eixamples de la majoria de les poblacions del nostre entorn s’han anat transformant i modificant al llarg del temps. En la majoria del casos aquesta transformació ha estat lenta fins a la primera meitat del segle XX, perquè la pervivència dels oficis i les tradicions constructives ha permès que una gran part del patrimoni arquitectònic conservés els seus trets més característics i que una gran part dels ambients històrics i tradicionals dels nuclis urbans tinguin aspectes diferencials i paisatgístic propis. La revolució industrial i les noves formes de construcció s’han mostrat, en la majoria del casos, incompatibles amb aquestes tradicions locals i n'han accelerat i propiciat la destrucció.

D’altra banda, l’actual demanda d’habitatge per a segona residència en petits nuclis situats en zones d’influència turística, fa que cada cop més hi hagi una forta pressió immobiliària. En molts casos, això es tradueix en la reforma i substitució constant d’edificis, sense aplicar-hi uns criteris constructius o estètics que garanteixin la pervivència formal d’aquests nuclis. L’adopció de criteris que no tenen en compte els valors que defineixen aquests nuclis fa que es vagi perdent amb molta rapidesa una gran part del nostre patrimoni arquitectònic, artístic i cultural. Per aquests motius es fa necessari que els ajuntaments es dotin dels instruments de planificació i control urbanístic i constructiu per poder defensar i millorar el seu patrimoni.

Segons la legislació, "el planejament urbanístic ha de preservar els valors paisatgístics d’interès especial, el sòl d'alt valor agrícola, el patrimoni cultural i la identitat dels municipis, i ha d'incorporar les prescripcions adequades perquè les construccions i les instal·lacions s'adaptin a l'ambient on estiguin situades o bé on s'hagin de construir i no comportin un demèrit per als edificis o les restes de caràcter històric, artístic, tradicional o arqueològic existents a l'entorn".

Amb aquesta intenció, l’Ajuntament de Bagà, per aprofitar l'avinentesa de la redacció del POUM, va sol·licitar a la Diputació de Barcelona, mitjançant escrit de 13 de juliol de 2004, la col·laboració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local per a la re-

Bagà. A l’esquerra, plaça Galceran de Pinós. Foto: J. Francès, SPAL, 09.11.1966; a la dreta, la torre de la Portella. Foto: SPAL, 1920.

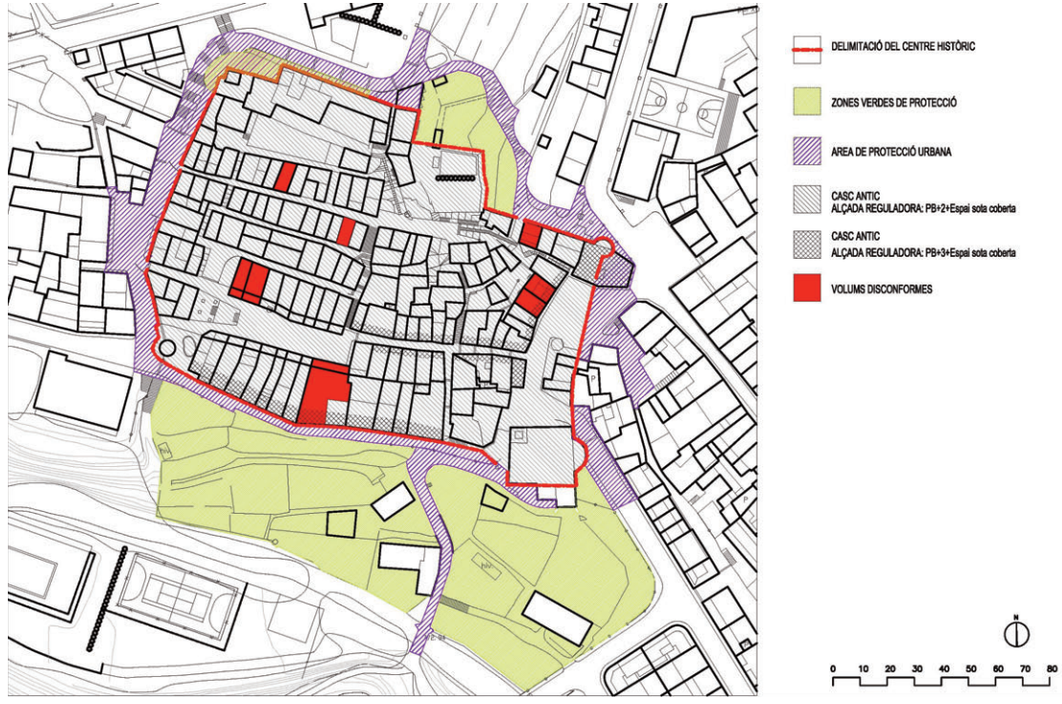

Bagà. Plànol de delimitació del centre històric i el seu entorn. Autor: J. L. Sanz Botey, SPAL.

Bagà. A dalt, fitxa de l’inventari d’elements arquitectònics del nucli antic de Bagà; al centre, pont de la Vila. Foto: D. Galí, SPAL, 27.05.2005; a baix, fàbrica de Ca l’Escriu i el camí del pont de la Vila. Foto: D. Galí, SPAL, 16.06.2005.

dacció d’un Pla Director del Casc Antic de Bagà. Més que com a Pla Director, es va reconduir com a document de criteris d’intervenció en el centre històric i, en general, en el patrimoni monumental de Bagà. Això implicava la revisió dels inventaris del Patrimoni Arquitectònic fets fins aleshores i la proposta d'una sèrie de conjunts, ambients urbans o rurals i d'edificis per formar part del catàleg que sigui assumit pel mateix POUM. L’elaboració d’aquest treball va ser encarregat a l’equip format per l’historiador David Galí i l’arquitecte José Luis Sanz Botey i també hi va col·laborar la historiadora Imma Vilamala Aliguer. La coordinació va anar a càrrec de Raquel Lacuesta, cap de la Secció d’Investigació, Catalogació i Difusió del Servei.

Aquest document es va estructurar en dues parts: la primera, referida el centre històric de Bagà, que abasta el conjunt urbà comprès dins dels límits de l’antic recinte murallat; i la segona, amb els carrers que es van formar fora muralles, com ara el Raval i la Clota, que estan conformats per edificacions dels segles XVII-XX, així com altres antics nuclis (Terradelles, San Joan de l’Avellanet i Paller) que pertanyen al terme municipal, l’edificació dispersa en el medi rural i els elements, també dispersos, de caràcter industrial, d’obra pública o commemoratius.

La primera fase del treball va consistir en la realització d’una sèrie de visites al municipi per tal de conèixer *in situ* les característiques urbanes i arquitectòniques i la problemàtica general del patrimoni del centre històric de Bagà, i en la presa selectiva de dades de cara als objectius finals. Aquestes dades, recollides en fitxes individuals de cada edificació, fan referència bàsicament a la formalització dels volums i façanes (amb les seves especificitats constructives) que conformen la trama urbana de l’antic recinte emmurallat.

L’ordre de presentació de les fitxes es va fer en base a uns recorreguts perimètrics (el traçat de l’antiga muralla, fàcilment identificable), longitudinals (els carrers que travessen el nucli d’est a oest) i transversals (carrers traçats de nord a sud).

El primer recorregut s’inicia amb els elements de l’accés històric a Bagà per la banda de migdia, a través del pont de la Vila que travessa el riu Bastareny i el camí del pont de la Vila, i segueix per les façanes dels carrers que recolzen o ressegueixen el traçat de la muralla en el sentit de les agulles d’un rellotge (carrer Calic, de la Muralla, camí a Sant Sebastià, carrer del Portalet, plaça Catalunya i plaça Serra i Vilaró). El segon recorregut ressegueix les edificacions i els elements que afronten als carrers longitudinals amb les seves places (carrer Especier, plaça de l’Especier, carrer Sobirà, passatge Fruiteria, carrer de la Fruita, carrer Major, plaça Galceran de Pinós, plaça del Rescat de les Cent Donzelles i carrer Mestre Elisard Sala). El tercer recorregut comprèn les vies transversals i pujades, a més d’altres espais urbans que s’hi relacionen (pujada a l’Especier, pujada a Palau, carrer del Mur, carrer del Forment, pati del Forment, passatge de la Verdura i plaça de la Verdura).

Cadascuna de les fitxes conté fotografies de l’element arquitectònic, un plànol de situació i dades d’informació, com són la denominació, la situació i la descripció. També s’aporta la protecció existent, ja sigui la declaració com a Bé Cultural d’Interès Nacional (BCIN) o la qualificació de les Normes Subsidiàries de l’Ajuntament de Bagà (NSAB) i inventaris anteriors que els han recollit, com ara l’Inventari del Patrimoni Cultural de Bagà, fet per l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, l’Inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya (IPAC) i l’Inventari de Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya (IPARC). A continuació, es fa una proposta de catalogació i d’un nivell de protecció per a cada element. Finalment, es fa una valoració de les característiques arquitectòniques i constructives i dels elements destacables en les façanes (en algun cas concret, també es fa menció d’alguna particularitat dels interiors de les edificacions).

El centre històric de Bagà encara conserva el teixit medieval limitat per la muralla –desapareguda en la seva major part però amb un traçat molt ben definit–, i dibuixa una planta aproximadament trapezial d’una superfície de prop de 17.100 m^2 (160 m de longitud per 108 m d’amplada màximes). El teixit urbà és format per una trama esglaonada definida per uns carrers principals que travessen el nucli d’est a oest, a l’extrem dels quals encara resten algunes traces d’antics portals, i per altres carrers costaners o pujades que el travessen en sentit nord-sud i que comuniquen el conjunt de Palau amb la plaça Galceran de Pinós i el

carrer Major, centres neuràlgics del nucli antic. Aquests carrers o pujades, de fort pendent, es resolen en molts trams amb escales o rampes. La trama de carrers dóna origen en alguns punts de confluència a places i placetes que conformen espais urbans d'interès.

El nucli antic de Bagà està constituït per edificis entre mitgeres que configuren illes allargades i disposades en sentit transversal al pendent del terreny i que ocupen parcel·les que segueixen l'orientació nord-sud o sud-nord. Això fa que, en general, les cases tinguin dues façanes, una orientada al nord i l'altra al sud, i que s'adaptin al desnivell. Alguns edificis tenen dos accessos, un a cadascun dels nivells respectius dels carrers. Predomina la parcel·la anomenada "gòtica", d'uns 5 o 6 m d'amplada, si bé en alguns casos aquestes s'han ampliat amb l'agrupació de dues o tres parcel·les. La majoria dels edificis són habitatges unifamiliars (i excepcionalment, plurifamiliars), formats per plantes baixes comercials o d'altres usos lligats a l'habitatge, com el de garatge o taller, dos pisos i golfes amb eixida. Aquest esquema tipològic ha estat alterat els darrers anys amb l'aparició d'edificis de planta baixa i cinc pisos o més, de remuntes i àtics reculats i de cossos volats, i amb aprofitament al màxim de la profunditat de la parcel·la, fruit de reformes d'edificis antics o de nova construcció. El carrer Calic és l'exemple més representatiu d'aquesta alteració.

Els trets característics de l'arquitectura tradicional del nucli antic de Bagà han desaparegut en molts casos, almenys a la vista. Hi ha construccions que no mostren un interès aparent, però una mirada atenta permet intuir que encara persisteixen estructures antigues sota reformes posteriors. En termes generals, la construcció tradicional segueix un esquema basat en una estructura portant de parets mitgeres de pedra unida amb morter de calç i d'arcades en planta baixa, amb forjats de bigues de fusta d'aproximadament 5 m. Com a particularitat de les construccions baganeses, les parets mitgeres es manifesten frontalment a l'exterior (el que podríem dir "en secció") amb uns pilars de pedra que destaquen del pla de la façana alineada al carrer i que alhora reforcen els murs de tancament, arribant fins a la coberta. Les cobertes són de tipus tradicional, amb teula àrab col·locada a llata per canal. Les teulades formen dues vessants i amb els ca-

Bagà. A l'esquerra, a dalt, façana septentrional del Palau de Bagà; a baix, el camí de Sant Sebastià. A la dreta, el carrer Especier. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 27.05.2005 i 19.01.2006.

Bagà. Imatge de l'Església parroquial de Sant Esteve de Bagà i façana sud del nucli antic, als peus del riu Bastareny. Foto: D. Galí, SPAL, 27.05.2005.

Bagà. A dalt, revoltons amb motius heràldics de Cal Mas, als porxos de la plaça Galceran de Pinós. Foto: I. Vilamala, SPAL, 02.06.2005; al centre, la pujada a Palau. Foto: J. Francès, SPAL, 09.11.1966; a baix, la plaça del Rescat de les Cent Donzelles. Foto: D. Galí, SPAL, 16.06.2005.

reners paral·lels a les façanes al carrer, i presenten com a singularitat un ràfec de volada considerable; per damunt apareixen xemeneies i algunes llucanes.

Les façanes estan construïdes amb maçoneria de pedra, protegida amb un arrebossat de morter de calç i sorra de color terrós (que li dóna l'àrid local) i els elements angulars de les obertures (dovelles, brancals, llindes). També es dóna el cas freqüent de trobar llindes de fusta aparents. La fusta és un element primordial en la construcció tradicional de Bagà. S'utilitzava per formar l'estructura de forjats i de coberta, i l'estructura de tancament de façanes, amb entramats (dels quals resten pocs exemples) que reforçaven i donaven flexibilitat a les parets; per construir voladissos o tribunes a les plantes primera i segona, amb caps de bigues decorats amb artístics treballs escultòrics, i per a les baranes i els tancament practicables. El ferro a les façanes es limita als suports de les llosanes dels balcons, a algunes baranes i a les reixes de les finestres de les plantes baixes. A les plantes baixes s'observen diferents solucions tipològiques en funció de les característiques de l'espai urbà on estan situades i del seu ús. En la majoria dels carrers i places se'n poden diferenciar dos tipus: el que presenta una obertura gran de botiga, magatzem o taller, que en alguns casos va acompanyada d'una altra porta petita que dóna accés als pisos superiors, i el que combina una porta i una finestra petita i que generalment es troba a les façanes septentrionals dels edificis.

En el cas de la plaça Galceran de Pinós, aquestes plantes estan precedides d'uns porxos sobre pilars o arcades de pedra; aquests porxos es cobrien amb el tradicional sistema de bigues de fusta i revoltons, que en aquest cas són plans i formats per peces prefabricades (de guix o calç) amb relleus escultòrics o enteixinat de fusta. En alguna casa la fusteria s'ha renovat o substituït per bigues de formigó i els revoltons artístics, si arribaren a existir, han desaparegut. Les plantes pis es caracteritzen per l'existència d'obertures de proporcions verticals, i també per l'aparició de balcons i cossos sortints que recolzen sobre bigues de fusta. Els murs de tancament estan formats per un entramat de fusta reblert amb una fàbrica irregular de pedra i morter de calç i sorra de color terrós. L'acabat exterior sol ser un arrebossat de morter de calç i sorra de color terrós vermellós; en absència d'aquest arrebossat és aparent l'empremta de l'encofrat usat per a la realització de la paret. La planta sota coberta destaca per una gran obertura (la tradicionalment anomenada "eixida" a Bagà) entre els dos pilars de pedra, protegida per baranes de fusta. Sol tenir menys alçada que les plantes inferiors i està coberta per un ràfec recolzat en sengles caps de bigues que emergeixen dels pilars esmentats i que alhora sostenen una biga travessera, sobre la qual es disposen les llates i les teules.

Els criteris que van regir la selecció dels elements que es proposaven incloure en el Catàleg de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Bagà van ser els següents:

- Que es tractés d'elements declarats Béns Culturals d'Interès Nacional (BCIN) o que estiguessin inclosos en l'Inventari de Béns Integrants del Patrimoni Cultural Català (BIPCC).

- Que es tractés d'elements o conjunts d'interès arquitectònic dels quals es proposava en aquest document la seva declaració com a BCIN o com a Bé catalogat; en el primer cas, l'Ajuntament de Bagà haurà de cursar la corresponent petició al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

- Que estiguessin inclosos en l'Inventari del Patrimoni Cultural de Bagà elaborat el 2004 per l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.

- Que es tractés d'elements que no estan inclosos en cap dels apartats anteriors, però que cal protegir pel seu interès arquitectònic, històric, urbanístic, arqueològic i paisatgístic, i per la relació amb el seu entorn immediat.

Els elements que es va considerar que haurien de formar part del Catàleg del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Bagà es van classificar en els quatre grups següents:

- Conjunts i ambients: Aquells espais urbans del centre històric (places, carrers i indrets) que tenen valor arquitectònic, urbanístic, paisatgístic i monumental, i que conserven una coherència formal i ambiental que cal protegir.

- Edificis: Aquelles construccions de caràcter històric que encara mantenen totalment o parcial elements arquitectònics d'interès, com ara l'estructura, la funcionalitat interior, les façanes, vestíbuls, escales i patis interiors.

- Façanes: Es tracta de façanes que, tot i no presentar els trets tradicionals del conjunt del centre històric, o bé gaudeixen d'un cert interès per la seva formalització, o s'integren de forma harmònica en el conjunt urbanístic o tenen elements rellevants.

- Elements singulars: Aquells elements constructius o artístics únics d'un edifici, façana o ambient urbà no proposats com a béns catalogats, que pel seu interès històric i artístic cal protegir de forma especial.

En funció dels criteris de selecció exposats i de la valoració dels diferents tipus d'elements que s'haurien d'incloure en el Catàleg, es va assignar un dels tres nivells de protecció definits a continuació per a cada element:

Nivell I de protecció, BCIN

Aquest nivell inclou exclusivament els elements declarats Béns Culturals d'Interès Nacional o els conjunts i elements proposats per a la seva declaració com a BCIN. Aquests elements tindran el nivell de protecció integral que els assigna la Llei del Patrimoni Cultural Català i els àmbits de protecció que determina. Per concedir llicències d'obres que afectin aquests elements, caldrà que l'Ajuntament sol·liciti un projecte d'intervenció que contindrà un estudi històric, artístic i arqueològic, documentació gràfica detallada sobre l'estat actual i una avaluació de l'impacte de l'actuació proposada. Qualsevol intervenció en aquests elements haurà de ser autoritzada per la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

Nivell II de protecció, Béns Catalogats

En aquest nivell s'inclouen tots els conjunts i elements proposats com a Béns catalogats i, per tant, passaran a formar part del Catàleg de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Bagà, el qual haurà de ser aprovat per l'Ajuntament com a instrument de planejament regulat en termes generals per la Llei d'Urbanisme catalana de 2004. Aquests conjunts o elements, o bé conserven la seva fesomia original o, tot i conservant-la en els aspectes bàsics, han perdut la coherència unitària genuïna a causa d'intervencions sobre la construcció original o d'un procés de degradació. En els elements amb nivell de protecció II, les actuacions permeses seran les de restauració dels seus valors primitius mitjançant projectes unitaris de restauració i reforma. El grau de protecció afecta la composició i elements constitutius de façanes principals i secundàries visibles des del carrer, volums generals (és a dir, límits exteriors dels edificis), cobertes i aquells espais interiors que, en cada cas particular, tinguin uns valors espacials i artístics, com ara vestíbuls, escales o sales nobles. En el cas d'elements singulars, l'afectaria de manera integral.

Nivell III de protecció

El nivell de protecció III serà aplicat a tots aquells edificis que, tot i no ser proposats per a ser declarats BCIN ni Béns catalogats, formen part integrant del centre històric en general o dels conjunts i ambients urbans definits en aquest document, i hem de considerar-los Béns Integrants del Patrimoni Cultural Català (BIPCC). Aquests edificis ajuden a mantenir els valors ambientals, tipològics i constructius que són comuns al centre històric de Bagà, encara que en la seva majoria han estat objecte de reformes que amaguen algunes de les seves característiques. El grau de protecció està en relació amb aquests valors, i per tant hi seran d'aplicació els criteris d'intervenció generals definits al document. Pel que fa a futures intervencions en els edificis d'aquest grup s'hauran de conservar i mantenir tots els elements comuns: façanes, vestíbuls, escales, patis interiors i elements estructurals. La resta d'edificis del centre històric són construccions recents, que han substituït edificacions antigues. Pel fet de formar part del centre històric, qualsevol intervenció serà regulada pels criteris d'intervenció generals.

Per poder actuar en qualsevol dels elements que es proposava protegir caldria redactar un estudi previ que determinés les característiques dels volums edificats i la formalització i els acabats originals de les façanes, com a complement d'un projecte arquitectònic que justifiqués la necessitat de

Bagà. A dalt, vista de l'edifici de l'antiga presó abans de la seva restauració. Foto: D. Galí, SPAL, 16.06.2005; a baix, la plaça de Catalunya. Foto: D. Galí, SPAL, 27.05.2005.

Bagà. A dalt, cal Més Xic; a continuació, cal Graners; seguidament, la trumfera de Conilleres; a baix, santuari de Paller de Baix. Fotos: D. Galí, SPAL, 23.03.2006.

l'actuació i que documentés detalladament tant l'estat actual com les reformes a realitzar, las quals hauran de tenir en compte els valors intrínsecs a l'edificació tradicional baganenca.

A continuació, l'estudi establia uns criteris generals d'intervenció al centre històric, com programar la urbanització i dotar d'un tractament especial a totes les zones de protecció urbana que voregen el perímetre de l'antiga muralla, homogeneïtzar el mobiliari urbà i l'enllumenat públic i normativitzar la col·locació de rètols comercials i xarxes de serveis. També s'aconsellava evitar l'agrupació de les parcel·les tradicionals en tot el centre històric i que només es permetés en aquells casos en què es demostrés la impossibilitat d'edificar-hi, i fixar una parcel·la mínima, que podria estar a l'entorn dels 5 m d'amplada i uns 50 m quadrats de superfície, per tal d'evitar la segregació excessiva, i que les edificacions haurien d'ocupar tota l'amplada i fondària del solar, i les alineacions i rasants serien les existents en tot el nucli antic. Al mateix temps, s'haurien de mantenir les alçades i el número de plantes existents a les finques edificades, i en les noves construccions o en les obres d'ampliació de les existents que estiguin per sota de l'alçada reguladora, s'admetria un màxim de planta baixa i dos pisos, més una planta sota coberta. Això seria aplicable a tot el nucli antic amb les excepcions del carrer Calic, del carrer Major i de la plaça Catalunya, on s'hauria de fixar una alçada reguladora que permetés la construcció de planta baixa, tres plantes pis i una planta sota coberta per tal de mantenir l'edificació existent. En els edificis que presentessin volums i usos disconformes no s'hi podrien realitzar obres d'augment de volum, canvi d'ús, increment d'habitatges i modernització, o altres que impliquessin l'increment del seu valor d'expropiació, però sí les reparacions que requerís la seguretat estructural de l'immoble i les d'adaptació dels habitatges segons estableix el Decret Legislatiu 28/99 sobre condicions mínimes d'habitabilitat. Després es va proposar que quedessin fora d'ordenació per sobrepassar el volum mitjà de la zona les cases de Cal Xoxa (c/ Sobirà, 22); Cal Torrenc (c/ Sobirà, 8); Cal Creueta (c/ Sobirà, 15); Cal Vallobrega (plaça Galceran de Pinós, 6); Cal Vilaseca (plaça Galceran de Pinós, 7); Cal Solanell (plaça Galceran de Pinós, 24); Cal Xupina (plaça Catalunya, 3), i Cal Tendre (plaça Catalunya, 4).

Els elements inventariats van ser 128 al centre històric, i la llista es va ordenar per tipus d'element, *conjunts i edificis, edificis i construccions, façanes i elements singulars*; 11 edificacions de carrers de fora de l'antic recinte emmurallat, disposats com a *edificis i elements singulars*, 35 elements dels nuclis rurals, i 22 elements d'edificacions disperses.

Tipus	**Nombre**
Centre històric	
Conjunts i ambients	15
Edificis i construccions diverses	93
Façanes	7
Elements singulars	13
Edificacions fora de l'antic recinte emmurallat	
Edificis	10
Elements singulars	1
Nuclis rurals	
Terradelles	5
Reboll	1
Santa Fe del Quer	3
Sant Joan de l'Avellanet	3
Paller	4
Edificacions disperses	
Masies	4
Barraques de vinya i trumferes	6
Ponts	5
Edificis industrials	4
Monuments commemoratius	2
Zones arqueològiques	1

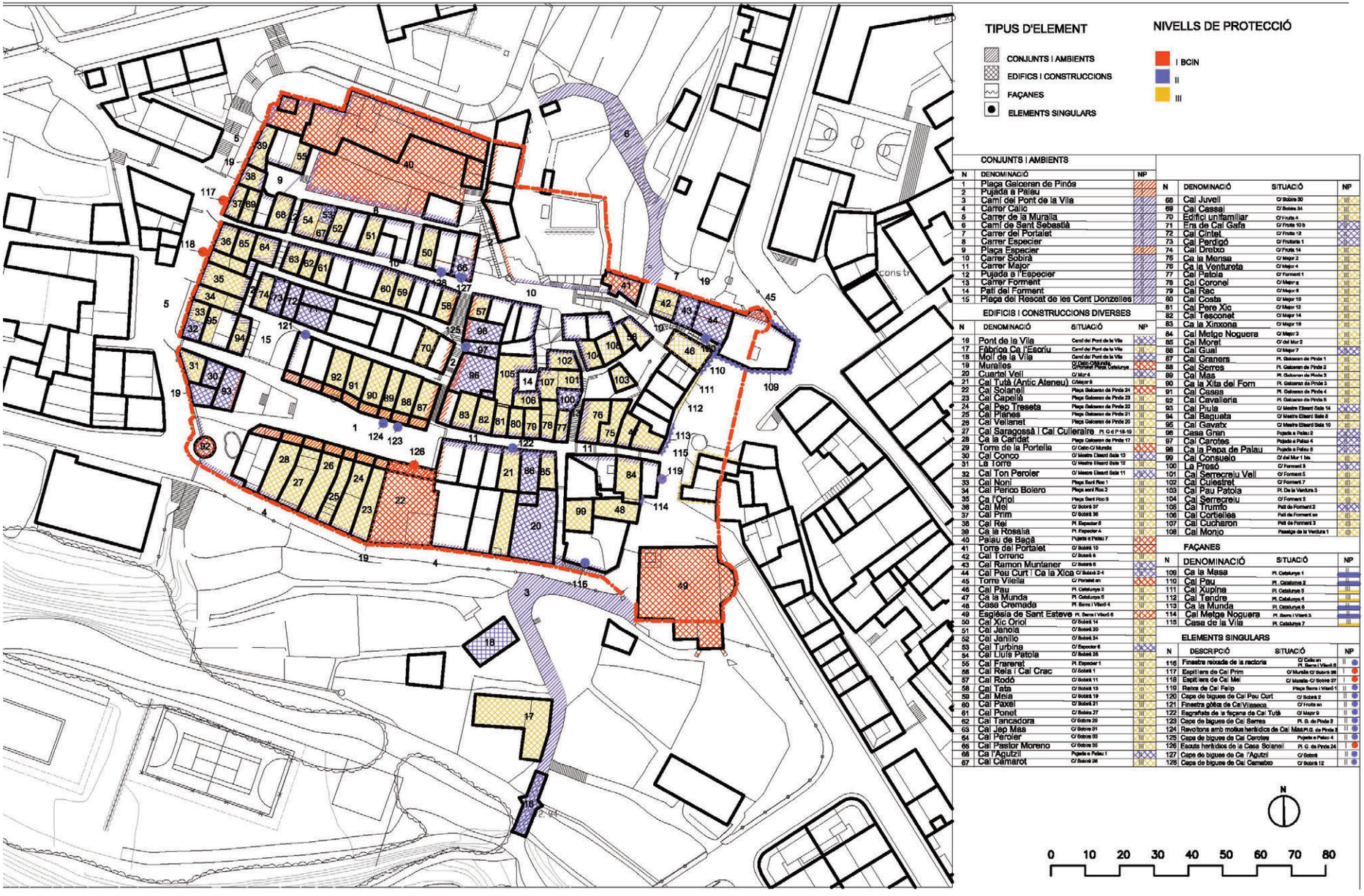

Bagà. Plànol amb indicació dels elements inventariats. Autor: J. L. Sanz Botey, SPAL.

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Esplugues de Llobregat

L'interès demostrat per l'Ajuntament d'Esplugues en revisar el Catàleg Municipal de 1984, va motivar la redacció del present inventari que la Diputació de Barcelona va assumir, delegant la seva execució al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local.

Aquest inventari es va fer amb un criteri d'exhaustivitat i s'hi van incorporar tant edificis rellevants com estructures arquitectòniques i urbanes que tot i no ser de primer ordre, fins i tot més aviat populars, no han deixat de donar a Esplugues un patrimoni cultural i artístic important. Es van destacar els dos BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional) que té la població, la Torre dels Lleons o Can Picalqués i el Turó de Sant Pere Màrtir, i 65 elements declarats BCIL (Bé Cultural d'Interès Local). La redacció d'aquest inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental, havia d'esdevenir l'eina bàsica de cara a elaborar el Catàleg definitiu i el Pla Especial de Protecció.

El creixement del municipi havia provocat la desaparició d'una part important del seu patrimoni arquitectònic, el qual avui dia seria valorat. D'entre els edificis, elements o conjunts desapareguts calia mencionar la creu i el capitell de la Creu de Terme d'època gòtica, l'ermita de Sant Pere Màrtir, Cal Terrisser, Cal Totó, Can Biel, Can Valls o la Casa Blanca, Can Cases, la Torre Can Massana, la Torre Josep Vidal i Ribas, les Escoles Isidre Martí, el barri del Raval de Sant Mateu, els tres pous i safareigs del barri de Sant Llorenç i la torre de ventilació i elevació d'aigües de l'antiga Mina Bartomeu Vidal, entre d'altres. També s'havia de destacar la pèrdua del ric patrimoni industrial de bòviles, rajoleria i ceràmica d'Esplugues, com la fàbrica Pujol i Bausis, la de Lluís Diví, la Marimon i la de Can Tomba.

El dia 15 de juny de 2004, l'Ajuntament d'Esplugues de Llobregat sol·licità per escrit a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge de la Diputació de Barcelona la redacció de l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Esplugues de Llobregat. El dia 4 de març de 2006, la directora del treball, Raquel Lacuesta Contreras, doctora en història de l'art i cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió (STICD) del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL),

Esplugues de Llobregat. A l'esquerra, Casa Pons. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 23.06.2006; a la dreta, xemeneia de l'antiga fàbrica Pujol i Bausis "La Rajoleta". Foto: R. Lacuesta, SPAL, 10.10.2006.

Esplugues de Llobregat. Vista de Can Vidalet, Escola Vicenta Vives. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 07.07.2006.

Esplugues de Llobregat. A dalt, vista general del nucli de l'església. Concurs fotogràfic "El Dia Gráfico", any 1934. SCCM-SPAL; a baix, Can Casanovas-Monestir de Santa Maria de Montsió. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 30.06.2006.

convocà els arquitectes Ramon Calonge Vallbona i Lluís Cuspinera Font, i la doctora en història de l'art Mercè Vidal i Jansà, als quals proposà la confecció d'aquest Inventari. A l'equip es va unir des de l'inici la historiadora adscrita a la Secció, Imma Vilamala Aliguer.

Previ al treball final d'Inventari, l'abril de 2007, l'equip va redactar un Document d'Avanç. El territori objecte d'anàlisi que recollia el Document abastava la plaça de Santa Magdalena, el carrer de l'Església, l'antic pas de Cal Quirze, el passatge Puig d'Óssa, la plaça de les Moreres, la plaça Montserrat Roig, la plaça Pare Miquel d'Esplugues, el passatge del Baix Lloc, el carrer de la Creu del Raval, el carrer Montserrat, el Parc dels Torrents (Parc d'en Farré) i el Pont d'Esplugues. Era, per tant, la superfície on es concentrava la major part dels conjunts urbans, ambients i monuments del nucli antic del municipi. A més, s'indicava que la forma concreta com estava recollit part d'aquest sector en les fitxes d'Inventari "Edificis. Elements Urbans", del Departament de Cultura, era Conjunt urbà format pels carrers de l'Església i de Montserrat i la plaça del Pare Miquel, núm. 41. I es deia que aquest era un aspecte important a tenir en compte, ja que un conjunt urbà està definit per les edificacions que el conformen i que, per tant, són susceptibles de ser protegides. En alguns casos, també, la inclusió individual d'alguns edificis d'aquests carrers al Catàleg de 1984 va derivar en la seva classificació com a BCIL. Per tant, qualsevol afectació en referència a la protecció que es preveiés de cada element o conjunt d'elements, hauria de tenir el vist-i-plau i el tràmit preceptiu corresponent a la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. El Document d' Avanç de l'Inventari també indicava que, fora dels límits afectats per la modificació puntual del PGM –motiu de la redacció de l'esmentat Document–, hi havia elements que es van incloure en l'Inventari com a béns susceptibles de ser incorporats en els futurs Catàleg i Pla Especial de Protecció del Patrimoni d'Esplugues, amb una normativa específica. Aquests elements eren els següents: Parc dels Torrents, Pont del Barranc, Jardins i espais verds de Cal Bonich i Casa Llavinés.

La necessitat de la protecció dels elements que conservaven els trets característics d'una població antiga, i alhora de ciutat jardí, com era Esplugues,

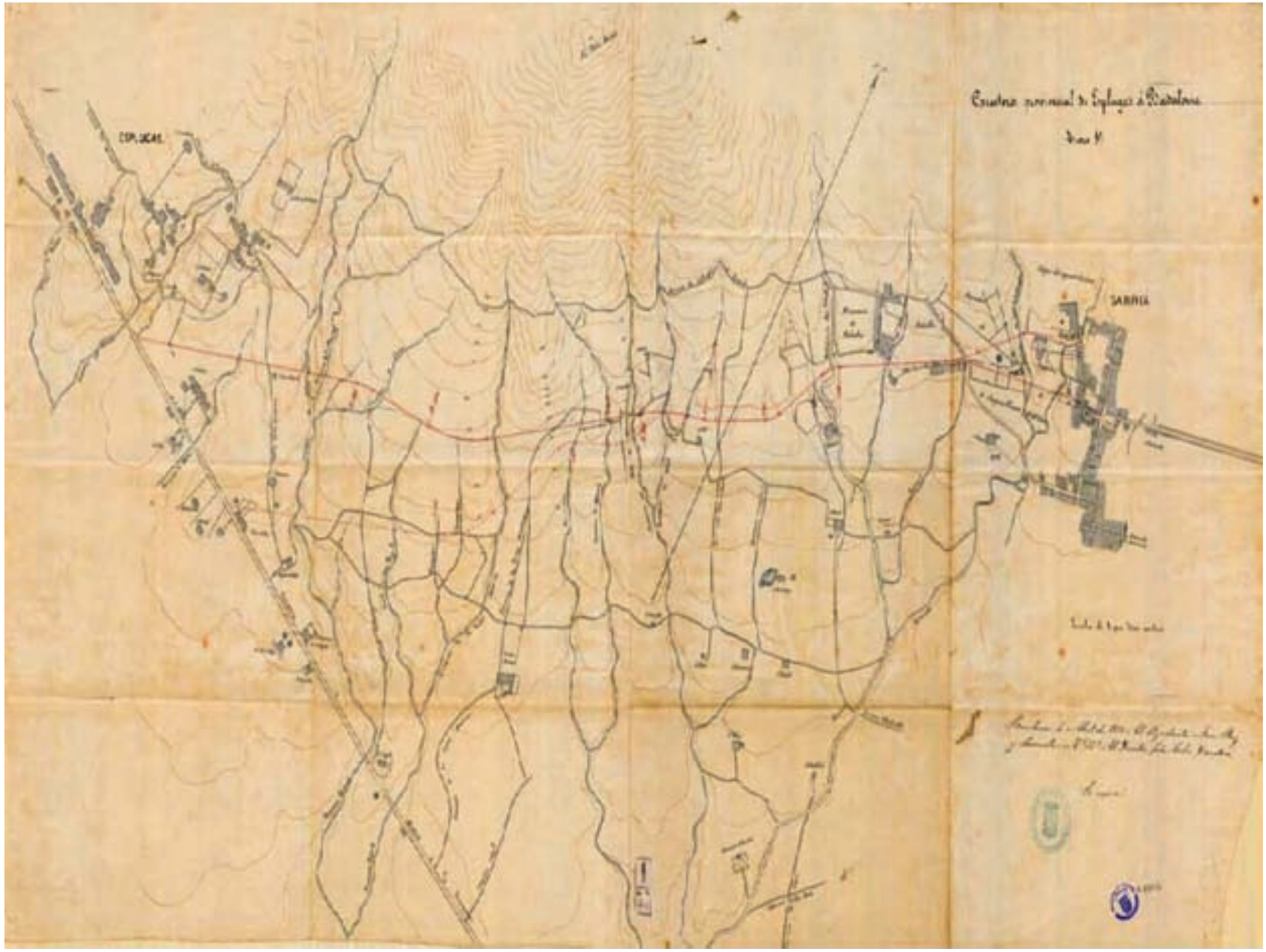

Plànol històric d'Esplugues de Llobregat. *Carretera provincial de Esplugas a Badalona. Trozo 1º.* Barcelona, 4 d'abril de 1870. *El Ayudante: José Puig y Barnola; el Director Jefe: Celso Xandaró*. Arxiu General de la Diputació de Barcelona.

Plànol d'Esplugues de Llobregat vers el 1920. Institut Cartogràfic de Catalunya.

es justificava plenament pel fet que la seva imatge, com també la seva història, havien esdevingut patrimoni col·lectiu de tots els espluguins i espluguines. Per damunt, doncs, dels interessos privats, hi havia l'apropiació col·lectiva d'un paisatge urbà quotidià del que participen tots els ciutadans i per això l'administració pública havia de protegir-lo adequadament. D'altra banda, al municipi d'Esplugues es conservaven encara diverses edificacions de tipologia rural, tot i que en la majoria dels casos tant les masies com els seus terrenys han estat englobats dins la trama urbana. Algunes d'elles són utilitzades com a habitatges i d'altres estan tancades, però en qualsevol cas, es van considerar com a peces d'importància de la població i van ser incorporades en l'Inventari.

L'Inventari del Patrimoni del municipi d'Esplugues de Llobregat havia de ser, doncs, l'eina de treball per a la futura redacció del Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Urbanístic d'Esplugues. Aquest treball intentava destacar el més interessant del patrimoni arquitectònic, històric, urbanístic, àrees urbanes o nuclis urbans d'interès ambiental i àrees arqueològiques del municipi. Tenir en compte aquest concepte de paisatge urbà i/o de conjunts ambientals és la prova de materialitzar i llegir en el plànol l'evolució que ha adquirit el propi concepte de patrimoni al llarg dels anys, perquè no inclou únicament elements singulars emergents de la trama urbana, sinó que para atenció en zones més extenses, com trams de carrers o de barris la conservació dels ambients dels quals en els seus trets més rellevants són garantia del reconeixement històric de la població. Aquest és un criteri que va prevaler i va estar present en la redacció de l'Inventari, i que el distingia de les eines de les quals es valia l'Administració d'Esplugues fins aleshores.

En aquest sentit, l'Inventari de 2007 es va elaborar de manera exhaustiva i constava de 203 elements, d'entre ells una sèrie de conjunts urbans i arquitectònics, i va intentar reflectir la trama viària i les estructures urbanes, malgrat que en alguns casos aquestes havien estat transformades degut a la pressió econòmica i a la dinàmica de creixement que generava el Pla General d'Ordenació vigent aleshores. Tanmateix, algunes de les estructures encara eren molt vàlides, ateses les seves característiques tipològiques i de situació dins la trama

Esplugues de Llobregat. Masia Can Clota. A dalt, any 2006; a baix, dècada de 1960. Fotos: R. Lacuesta, SPAL, 06.2006; J. Francès, SCCM-SPAL, dècada de 1960.

Esplugues de Llobregat. Columna esquerra, a dalt, imatge de la masia de Can Clota. 1914. Foto: Folguera, SCCM-SPAL; a baix, aqüeducte Farré. Foto: M. Vidal, SPAL, 07.2007. Columna dreta, a dalt, masia Can Cortada. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 19.05.2006; a baix, masia Can Ramoneda. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 30.06.2006.

Esplugues de Llobregat. Parc de Can Vidalet. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 07.07.2006.

urbana del Centre i dels barris i nuclis que li són més propers.

Establir les bases per a la posterior protecció d'aquest patrimoni era l'objectiu de l'Inventari. Amb ell es pretenia constituir un fons documental als efectes d'arxiu històric i utilitzar-lo com a base per a la redacció d'un futur Pla Especial del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Esplugues de Llobregat. L'Inventari, doncs, pretenia definir el patrimoni històric, arquitectònic i ambiental d'Esplugues de Llobregat per poder establir les mesures per a la seva conservació, recuperació i millora.

Pel que fa als elements arquitectònics, els objectius específics van ser els de determinar els elements que haurien d'ésser objecte de protecció, determinar en cada element els motius de la seva catalogació, les parts a conservar i les propostes d'actuació i aprofundir en el coneixement de la seva història i dels trets urbanístics i arquitectònics que els defineixen i caracteritzen. Pel que fa a les àrees o conjunts urbans d'interès ambiental, hom va definir la delimitació i definició dels conjunts i espais urbans que haurien de ser objecte de tractament pel Pla Especial de Protecció, definició de la imatge urbana amb els paràmetres que la conformen (façanes, obertures, alçades, relació buit-ple, ritme i elements compositius), determinació de l'estructura de la parcel·lació en els espais urbans que haurien de ser objecte de tractament pel Pla Especial de Protecció, i determinació de patis i jardins, espais verds i arbrat, per a la seva protecció. En els jaciments i restes arqueològiques, es va especificar la seva situació, segons les dades proporcionades pel Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat, per tal de poder aplicar les mesures preventives necessàries que n'evitessin la destrucció o desaparició. En els nuclis de població antics, es va indicar, a més, si es tractava d'una Zona d'Expectativa Arqueològica, a tenir en compte en actuacions futures.

El recull dels elements inventariats es va realitzar d'acord amb uns criteris que feien referència a casos individuals o a conjunts. En els casos individuals, l'element inventariat té valor en si mateix, amb independència del seu entorn. Això no vol dir que la seva inserció en el teixit urbà no hagi pogut tenir un paper històric, o ser un pol d'atracció urbanístic, però entenent que té prou entitat per ser

Planol d'emplaçament de les antigues bòviles i rajoleries d'Esplugues de Llobregat. Autors: R. Calonge, Ll. Cuspinera i M. Vidal.

Esplugues de Llobregat. A l'esquerra, Villa Victòria (Castell dels tres dragons). Foto: R. Lacuesta, SPAL, 07.2006; a la dreta, edificis Símbol. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 06.2006.

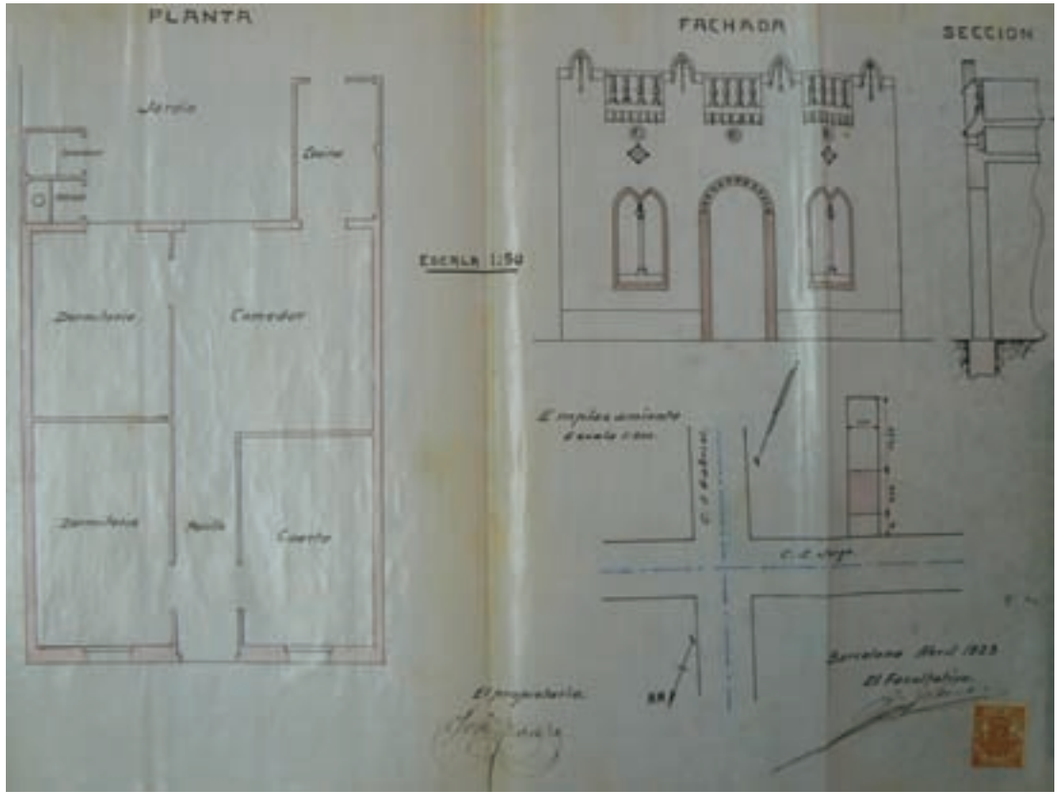

Esplugues de Llobregat. Projecte de Villa Victòria (Castell dels tres dragons). Autor: J. Graner Prat, mestre d'obres, 04.1923.

inventariat independentment. La valoració de conjunts tenia un caràcter més extens, però a la vegada menys intens. Per un costat, dintre d'una valoració de conjunt hi podia haver elements inventariats individualment, però a més, tota la resta d'elements singulars quedaven inclosos dintre d'aquesta figura d'inventariat superior. Cadascun dels elements així inventariats no es mereixia la consideració de cas individual, però tots ells plegats en un conjunt, es constituïen en un element complex inventariable.

Tant en un cas com en l'altre, va ser en funció de llurs valors arquitectònics, urbanístics, culturals i històrics que es van incloure a l'Inventari. Lògicament, en els elements individuals moltes vegades el pes de la valoració requeia més en els valors arquitectònics, mentre que en els conjunts, l'accent es posava en els aspectes històrico-urbanístics, pel fet que ajudaven a explicar l'evolució del poble i perquè tenien pervivències d'aquesta evolució.

El ventall cronològic de selecció va abastar tots aquells edificis que tenien prou valor arquitectònic com per passar a l'imaginari urbà d'Esplugues de Llobregat. Molts d'ells ajudaven a entendre l'evolució de la ciutat i la manera d'habitar-la. En general, es van inventariar els elements que s'ho valien pel seu valor arquitectònic present. També es van incloure elements modificats malgrat que alguns dels valors s'haguessin perdut.

Dins del marc arquitectònico-urbanístic es van poder establir diversos conjunts d'elements inventariats:

- Les masies, com a testimoni del passat rural d'Esplugues de Llobregat.

- Elements que adopten estils extrets del repertori del passat, de caràcter representatiu i simbòlic. Edificis neoclàssics, noucentistes, etc., amb un caire monumental, que eren els més emblemàtics de la ciutat, normalment equipaments, tot i que alguns eren habitatges unifamiliars.

- Elements o conjunts d'elements de l'edificació residencial urbana, que conformaven el teixit urbà més comú i que ajudaven a entendre l'evolució de la manera d'habitar el municipi. Molts d'ells tenien interès, no tant pel seu caràcter original sinó pels

valors de repetició dels seus elements, que els donava caràcter de tipus arquitectònic (valors tipològics). Amb la repetició d'aquests tipus, la trama de la ciutat agafava la fesomia o pàtina característica.

- Elements excepcionals que van més enllà dels tipus, però amb un clar interès tant arquitectònic com urbanístic. Dins d'aquest marc s'hi trobaven fets puntuals en residencial urbà lligats al patrimoni industrial i/o agrícola, com casos d'elements singulars, obres d'enginyeria o parcs.

Des del punt de vista històric i cultural, a l'hora d'elaborar l'Inventari del Patrimoni d'Esplugues de Llobregat es van valorar aquells elements o tipus de construcció que representaven un tipus característic d'acord amb l'evolució i les necessitats de cada moment històric.

A banda dels vestigis d'època ibèrica del Turó de Sant Pere Màrtir i els testimonis d'època romana que hi ha al castell de Picalqués o Torre dels Lleons, una part important dels edificis i elements seleccionats eren representatius del passat agrícola espluguí. A Esplugues s'havien conservat un nombre important de masies, algunes documentades des del segle XV, com Can Ramoneda i Can Pi, i d'altres reformades en època moderna amb un estil més culte, amb formes que venen del barroc i el neoclàssic, com Can Cortada, Can Clota, Can Cervera, Ca l'Estudiant.

També cal esmentar els habitatges en filera de la menestralia del segle XIX, com les de la plaça de Santa Magdalena i del carrer de l'Església. Aquestes coexistiren a les darreries del segle XIX i a començament del XX amb les grans torres amb jardí de les famílies benestants del municipi o d'estiuejants de Barcelona.

A la primera meitat del segle XX, les millores en el sector artesà i, especialment, el creixement de la indústria de rajoleria i de bòviles, van afavorir una millora en l'economia familiar, que es va veure reflectida en les construccions o modificacions dels habitatges i en la creació dels primers barris residencials, com per exemple el de Finestrelles. Els mestres d'obres locals devien copiar els nouvinguts, i van començar a construir edificis amb força decoració a les façanes. La consolidació d'aquesta

Esplugues de Llobregat. Columna esquerra. En primer i segon lloc, dues imatges del conjunt del carrer de l'Església. Fotos: R. Lacuesta, SPAL, juny 2006; a continuació, Ca l'Estudiant. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 09.09.2006; a baix, edifici industrial Ballestas La Constructora. Foto: R. Lacuesta, SPAL, juliol 2006.

Esplugues de Llobregat. Columna dreta, a dalt, Col·legi Alemany. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 23.06.2006.; a continuació, edifici Nestlé. Foto: R. Lacuesta, SPAL, juny 2007; seguidament, Casa Moratiel. Foto: Batlle & Roig; a baix, Can Pi. Foto: R. Lacuesta, SPAL, juliol 2006.

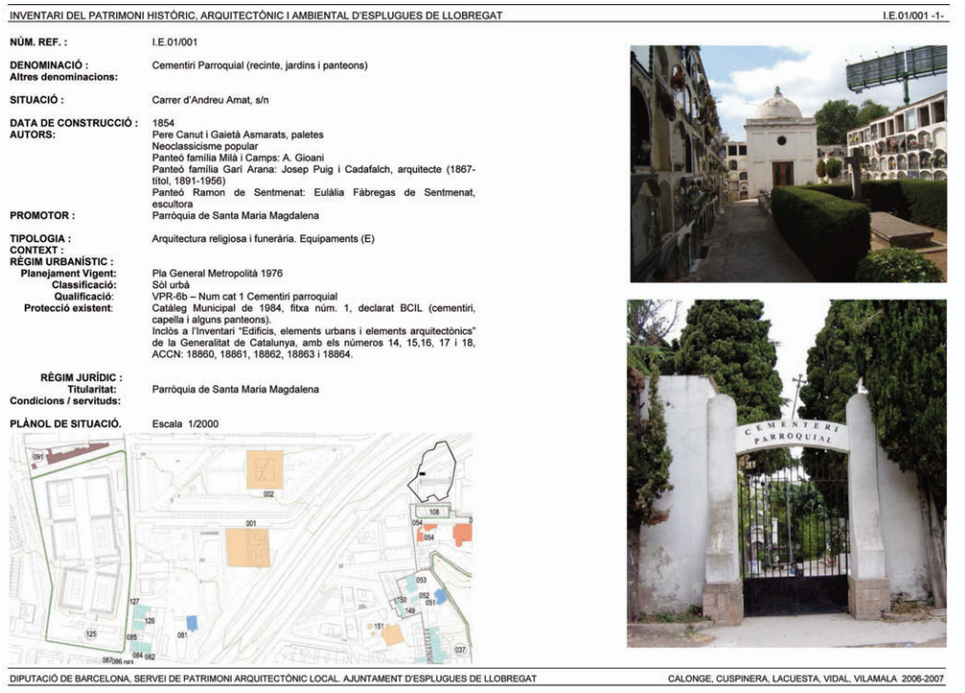

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — I.E.01/001 -1-

NÚM. REF. : I.E.01/001

DENOMINACIÓ : Cementiri Parroquial (recinte, jardins i panteons)
Altres denominacions:

SITUACIÓ : Carrer d'Andreu Amat, s/n

DATA DE CONSTRUCCIÓ : 1854
AUTORS: Pere Canut i Gaietà Asmarats, paletes
Neoclassicisme popular
Panteó família Milà i Camps: A. Gioani
Panteó família Garí Arana: Josep Puig i Cadafalch, arquitecte (1867-titol, 1891-1956)
Panteó Ramon de Sentmenat: Eulàlia Fàbregas de Sentmenat, escultora

PROMOTOR : Parròquia de Santa Maria Magdalena

TIPOLOGIA : Arquitectura religiosa i funerària. Equipaments (E)
CONTEXT :
RÈGIM URBANÍSTIC :
Planejament Vigent: Pla General Metropolità 1976
Classificació: Sòl urbà
Qualificació: VPR-6b – Num cat 1 Cementiri parroquial
Protecció existent: Catàleg Municipal de 1984, fitxa núm. 1, declarat BCIL (cementiri, capella i alguns panteons).
Inclòs a l'Inventari "Edificis, elements urbans i elements arquitectònics" de la Generalitat de Catalunya, amb els números 14, 15,16, 17 i 18, ACCN: 18860, 18861, 18862, 18863 i 18864.

RÈGIM JURÍDIC :
Titularitat: Parròquia de Santa Maria Magdalena
Condicions / servituds:

PLÀNOL DE SITUACIÓ. Escala 1/2000

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILAMALA 2006-2007

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — Memòria -179

Nº Inv.	Tipus	Nº Tipus	Data	Protecció		Denominació		Emplaçament	Número			Autors (1)	Autors (2)
1	E	1	1854	BCIL Proposta	Cat	Cementiri Parroquial (recinte, jardins i panteons)	C.	Andreu Amat	s/n			Pere Canut i Gaietà Asmarats, paletes	A. Gioani (panteó Milà i Camps), Josep Puig i Cadafalch (panteó Garí Arana), Eulàlia Fàbregas (panteó Ramon de Sentmenat)
2	E	2	1988	Proposta	Cat	IES La Mallola	C.	Andreu Amat	s/n			Agustí Mateos Duch, arqte., Ricardo Miranda, aparellador. Lluis Duart, Manuel Argujo i Antoni Serra, col·laboradors.	
3	UM	1	finals s.XIX; 1956	Proposta	Cat	Conjunt de cases unifamiliars i locals comercials	C.	Àngel Guimerà	21, 23-25	Passatge Alexandre Galí, 2	C. Josep Campreciós, 5 a 9	Josep Alemany Juvé, arqte. (botigues)	
4	E	3	1923; 1970	Proposta	Cat	L'Avenç	C.	Àngel Guimerà	27 i 29	C. Josep Campreciós, 6	C. Mossèn Jacint Verdaguer		Francesc Rom Bargalló, arqte.
5	E	4	1808; inicis s.XX; 1973	BCIL Proposta	ZEA Cat	Casal de Cultura Robert Brillas (masia, barri d'accés, jardins, cava)	C.	Àngel Guimerà	38				José Luis Elia Herranz, arqte.
6	UM	2	1954	Proposta	Cat	Conjunt de cases unifamiliars	C.	Àngel Guimerà	52-58	C. Nou, 25-27		Climent Maynés Gaspar, arqte.	
7	E	5	1998-1999			Biblioteca Pare Miquel d'Esplugues	C.	Àngel Guimerà	106-108			Ramon Artigues Codó i Ramon Sanabria Boix, arqtes.	
8	I	1	1930	Proposta	Cat	Fàbrica Germans Juanico, "Les Sedes"	Av.	Àngel Guimerà	129-145	C. Tomas Bretón, 11-17	C. Gaspar Fàbregas, 46-58	Ramon Reventós Farrarons, arqte.	
9	UA	1	1957	BCIL Proposta	Cat	Casa Iranzo	C.	Apel·les Mestres	8 i 10			Josep M. Sostres Maluquer, arqte.	
10	UA	2	1955; 1958	BCIL Proposta	Cat	Casa Moratiel	C.	Apel·les Mestres	19			Josep M. Sostres Maluquer, arqte.	Climent Maynés Gaspar, arqte.
11	UA	3	1960-1962	Proposta	Cat	Casa Llacuna	C.	August Font i Carreras	38			Emilio Bofill Benessat, arqte.	
12	UM	3	1925-1930	Proposta	Cat	Casa unifamiliar	C.	Bonavista	4 (abans 36)				
13	UM	4	1925-1930	Proposta	Cat	Casa unifamiliar	C.	Bonavista	6				
14	UM	5	1926	Proposta	Cat	Casa d'Evaristo Bombardo	C.	Bonavista	9			José Graner Prat, m.d'o.	
15	UM	6	1930	Proposta	Cat	Casa Pere Mora Roma	C.	Bonavista	11			Josep Masdeu Puigdemasa, m.d'o.	
16	UA	4	c.1910; 1921	BCIL Proposta	Cat	Vila Victoria i Edifici-casa annexa/ Castell dels tres Dragons / Torre del senyor Domingo	C. del	Bruc	78	Passatge Domingo, 1		José Graner Prat, m.d'o.	Gabriel Borrell i Cardona, arqte.
17	O	3	1878	BCIL Proposta	Cat	Aqüeducte de Can Clota o de Can Cervera, de la SGAB	Camí de	Can Boixeres	s/n	Av. Ciutat de l'Hospitalet	Parc dels Torrents		
18	O	4	1878	BCIL Proposta	Cat	Aqüeducte del Torrent d'En Farré, de la SGAB	Camí de	Can Boixeres	s/n	Ronda de Dalt	Parc dels Torrents		
19	RU	1	s.XVIII; finals s.XIX; 1943	BCIL Proposta	ZEA Cat	Masia de Can Cervera	Camí de	Can Nyac	s/n				
20	UA	5	reforma 1946	BCIL Proposta	Cat	Casa Salvador Masip Masip	C.	Casal de Sant Jordi	18				Mariano Canosa Gutiérrez, arqte.
21	UA	6	c.1920	BCIL Proposta	Cat	Casa Joaquim Juliachs Bonach	C.	Casal de Sant Jordi	20-26				

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT — CALONGE, CUSPINERA, LACUESTA, VIDAL, VILAMALA, 2006-2007

Esplugues de Llobregat. A dalt, fitxa de l'inventari del Cementiri parroquial d'Esplugues; a baix, una pàgina de la llista l'elements seleccionats en l'inventari amb les dades bàsiques identificatives.

indústria ceràmica i la implantació d'altres indústries del ram de l'alimentació o del sector automobilístic, a la segona meitat de segle, va implicar un important creixement demogràfic i urbanístic, que propicià la urbanització de molts terrenys agrícoles i l'aparició de nous barris, com El Gall, Can Vidalet o Montesa, amb construccions de blocs de pisos a les dècades de 1960 i 1970, que havien de donar cabuda al nou increment de població.

El nombre d'elements inventariats va ser de 203, els quals es van classificar segons les tipologies següents:

Tipus	Elements
Conjunts urbans d'interès (C)	9
Arquitectura pública o semipública, equipaments (E)	16
Arquitectura industrial (I)	6
Jaciments arqueològics (J)	2
Obres d'enginyeria (O)	5
Parcs i conjunts naturals d'interès (P)	8
Arquitectura religiosa (R)	4
Arquitectura residencial en blocs singulars (RB)	3
Arquitectura residencial rural (RR)	11
Elements singulars (S)	13
Arquitectura residencial urbana aïllada (UA)	55
Arquitectura residencial urbana entre mitgeres (UM)	71

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Capellades

L'Ajuntament de Capellades, el dia 25 de març de 2008, sol·licità per escrit a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge de la Diputació de Barcelona la redacció de l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Capellades. El dia 29 d'octubre de 2008, la directora del treball, Raquel Lacuesta Contreras, doctora en història de l'art i cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió (STICD) del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL), convocà els arquitectes Andreu Bosch Planas i Lluís Cuspinera Font, i el doctor en Història Miquel Gutierrez Poch, fill de Capellades, als quals proposà la confecció d'aquest Inventari. A l'equip es van unir des de l'inici la historiadora adscrita a la Secció, Imma Vilamala i Aliguer, i l'ambientòloga Gemma Sabatés de Hita, totes dues adscrites a l'STICD. En aquesta reunió de l'equip es van delimitar les funcions de cadascun dels seus membres i es va fer un primer plantejament de les directrius i l'abast de l'inventari, les quals van consistir bàsicament en: la revisió del Catàleg inclòs en el Pla General Municipal d'Ordenació de Capellades de 1986 i del Pla General d'Ordenació de Capellades de 2007; revisió del inventaris de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya; establir el treball de camp i la recerca en arxius i biblioteques; reconeixement dels valors arquitectònics, urbanístics i ambientals que singularitzen el terme de Capellades i elaboració d'un llistat indexat dels elements d'inventari; incorporació d'un Estudi de Paisatge com a prova pilot en aquesta mena de treballs, tot seguint els criteris d'anàlisi i protecció de l'Observatori del Paisatge i els seus catàlegs, per bé que en els cas de Capellades, l'àmbit d'estudi del pai-satge es limitava al terme municipal, igual que vam fer a Vilanova i la Geltrú; redacció d'una memòria metodològica, que hauria de contenir una síntesi de l'evolució urbana de la població, des dels orígens fins a l'actualitat; elaboració de fitxes individua-litzades per a cadascun dels elements a inventariar; plànols resum dels elements inventariats; material fotogràfic retrospectiu i actual, projectes d'edificacions i cartografia.

La figura urbanística que regia a Capellades, tret de Plans Especials o Estudis de Detall, era el Pla General d'Ordenació de Capellades de 2007.

Capellades. Vista de Capellades amb la primera fàbrica Guasch en primer terme. Publicat a revista *La Ilustració Catalana* el 31.01.1984. Arxiu SCCM-SPAL.

Vista general del municipi des de la Serra de Miramar (Coll Bessons). Foto: R. Lacuesta, SPAL, 16.12.2008.

Capellades. A l'esquerra, església parroquial de Santa Maria i la plaça (inicis del segle XX). Postal. Arxiu SCCM-SPAL; a la dreta, conjunt urbà de la Font de la Reina. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.09.2009.

Capellades. Imatge de la Font de la Reina. Començament del segle XX. Postal Roisin. Arxiu SCCM-SPAL.

Aquest Pla no havia tingut en compte la peculiaritat del teixit urbà de la població, ja que contemplava la substitució de l'edificació antiga -que subsisteix encara- per una de nova i la transformació de la parcel·lació gòtica en illes de blocs d'habitatges. El planejament no contemplava la conservació del nucli antic i el caràcter de la població aconseguit al llarg dels segles s'havia desdibuixat i substituït en part. La necessitat de la protecció dels elements que conserven els trets característics d'una població antiga, i alhora de ciutat jardí com es Capellades, es justificava plenament pel fet que la seva imatge, com també la seva història, havien esdevingut patrimoni col·lectiu de tots els capelladins i capelladines. Per damunt, doncs, dels interessos privats, hi ha la l'apropiació col·lectiva d'un paisatge urbà quotidià del que participen tots els vilatans i és per això que, sent patrimoni comú, l'administració pública ha de protegir-lo adequadament.

En aquesta nova visió de la conservació del paisatge urbà i dels seus elements configuradors del passat antic o del més recent (finals del segle XIX i primera meitat del segle XX) rau bona part de la filosofia de la nova Llei del Sòl, aprovada pel govern espanyol l'1 de juliol de 2007, com també la de la vigent Llei d'Urbanisme de Catalunya (Text refós, Decret legislatiu de 26 de juliol de 20059, i el seu Reglament (D. 305/2006, de 18 de juliol). L'article 3 d'aquest Reglament, referit al Concepte de desenvolupament urbanístic sostenible, estableix en l'apartat f), com una de les seves finalitats "La protecció del patrimoni cultural mitjançant la conservació, la recuperació i millora dels immobles que l'integren, dels espais urbans rellevants, dels elements i tipologies arquitectònics singulars, dels paisatges de valor cultural i històric i de les formes tradicionals d'ocupació humana del sòl".

El present Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental del municipi de Capellades havia de ser, doncs, l'eina de treball per a la futura redacció del Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Urbanístic de Capellades. Aquest Inventari intentava destacar el més interessant del patrimoni arquitectònic, històric, urbanístic, àrees urbanes o nuclis urbans d'interès ambiental i àrees arqueològiques del municipi. Tenir en compte aquest concepte de paisatge urbà i/o de conjunts ambientals és la prova de materialitzar i llegir en el

plànol l'evolució que ha adquirit el propi concepte de patrimoni al llarg dels anys, perquè no inclou únicament elements singulars emergents de la trama urbana, sinó que para atenció en zones més extenses, com trams de carrers, la conservació dels ambients dels quals en els seus trets més rellevants són garantia del reconeixement històric de la població. Aquest és un criteri que va prevaler i estava present en la redacció de l'Inventari i que el distingeix de les eines de les quals es valia l'Administració de Capellades aleshores.

Evolució urbana de Capellades
Miquel Gutiérrez

«L'actual estructura urbana de Capellades és resultat d'una acció històrica on es poden distingir les següents etapes: gènesi (situada a l'Edat Mitjana i inicis de l'Edat Moderna), articulació del centre (edat Moderna), estancament (segle XIX i XX fins 1950) i configuració present (de 1950 a l'actualitat).

»Es desconeix l'existència de cap mena de nucli urbà previ al medieval. Les restes arqueològiques conegudes apuntarien a l'existència d'una important ocupació de la plana de Capellades ja en èpoques íberes, però no existeix cap indici que apunti a un poblament concentrat. Els orígens més remots coneguts de l'actual estructura i configuració de la vila cal cercar-los a l'Edat Mitjana. L'origen de l'actual xarxa urbana de la vila de Capellades cal cercar-lo en l'estreta àrea situada als voltants de l'església. Aquesta explicació remetria al seu origen en una sagrera, espai sacralitzat de trenta passes a l'entorn de les esglésies que tenia la immunitat territorial que es concretava en el dret d'asil eclesiàstic. Aquesta situació va estimular el poblament concentrat. La primera notícia sobre la parròquia de Santa Maria de Capellades data de 1028, quan ja es parlava d'un altar consagrat. Establerta l'església, la vila es va anar estructurant al seu voltant. Juntament amb aquest poblament concentrat, per tant, podien existir diferents nuclis d'ocupació disseminats per la plana de Capellades. Aquest modest nucli urbà va anar adquirint els rudiments d'una estructura urbana al llarg dels segles XII i XIII. La majoria d'aquestes cases gaudien d'un petit hort, un corralet, i, algunes, d'aigua. Les cases que ocupaven la plaça al voltant de l'església eren propietat de la naixent oligarquia de Capellades. Al segle XIV ja hi hauria una certa estructura urbana. A

Capellades. L'hospici a tocar del camí Ral, al barri de la Font de la Reina. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 17.11.2008

Capellades. Cal Simeon, al camí Ral, al barri de la Font de la Reina. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 17.11.2008.

Capellades. A l'esquerra, casa Canals Puigjaner, "Ca la Marina", al carrer Joan Castells. Foto: I. Vilamala, SPAL, 09.12.2008; a la dreta, cases de cós en rengle, construides a finals del segle XVIII, al carrer San Ramon, per a ser llogades. Foto: I. Vilamala, SPAL, 04.12.2008.

Capellades. Conjunt urbà del carrer del Pilar. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 09.12.2008.

finals del segle XVI i principis del XVII Capellades ja tenia unes estructures d'urbanització prou consolidades. La xarxa urbana continuava altrament concentrada al nucli que es pot definir com "la vila", tot i que ja s'havien desenvolupat tres nuclis alternatius: la Font de la Reina (nascuda al costat del camí ral de Barcelona a Madrid), la Costa dels Molins i el Pas de l'Aigua. La resta de terres es destinaven a l'explotació agrícola, preferentment de regadiu. Finalment, cal destacar que, a diferència del que era habitual en la resta de pobles de la comarca, no hi havia cap masia.

»Les estimacions existents assenyalen un clar creixement demogràfic. Capellades va passar de 92 habitants (1497) a 120 (1553). Més accelerat fou el creixement a la primera meitat del segle XVII, quan es va passar de 192 (1572) a 400 (1649). A partir de llavors es va mostrar estancada. En termes urbanístics, la resposta al creixement demogràfic fou doble: ús més intensiu de l'espai ja urbanitzat i l'ocupació de zones no urbanitzades. En relació a la primera trajectòria es van edificar horts i patis, i es van subdividir edificis existents. Respecte a l'ocupació d'espais no urbanitzats es va anar creixent tant en direcció Capdevila (pel carrer Major) com per la zona del portal de Soldevila (l'actual carrer d'Oló). Aquesta zona devia estar localitzada a l'extrem del carrer Major, a la part dita del Portal i que durant aquest període s'anà urbanitzant. També és en aquella època que es van començar a estructurar la plaça Nova (plaça de Sant Miquel) i el carrer dels Estricadors (Divina Pastora). A la primera meitat de segle XVIII el poble es transforma, d'una banda, amb l'aparició de la plaça Xica (més tard de Sant Jaume) molt a prop de la Major, i, de l'altra, amb el seu allargament per l'orient i el migdia. Els carrers Major i del Portal guanyen al voltant de catorze nous edificis. També es consoliden els carrers dels Estricadors (actual Divina Pastora), que agafa el nom de les instal·lacions que allà hi tenia el Gremi de Paraires, i el Nou (a tocar de l'actual plaça d'Àngel Guimerà). Similar procés es detecta a l'extrem contrari de la vila, en els carrers del Call i d'Oló. El poble guanyà, a més, un altre espai públic, gràcies a l'enderrocament d'unes cases que s'alçaven en la confluència dels carrers Major i del Portal. També hi havia construccions en punts més perifèrics: en el camins que anaven a la Font de la Reina, a Igualada (per la Costa dels Molins), al Rec, etc. De

totes formes, el creixement urbà més espectacular de l'època es va donar a la segona meitat del segle XVIII, especialment el darrer quart. La població de Capellades va passar de 552 habitants (1717) a 2.247 (1787). Mostra d'això són la gran quantitat de dovelles amb inscripcions datades entre 1770 i 1800. Aquest creixement va afectar zones utilitzades fins llavors com a camps de conreu, tant al voltant del carrer Major com de la Costa dels Molins i al Pas de l'Aigua. En el primer cas va suposar la pràctica unió del nucli dels molins amb el nucli urbà. En paral·lel es van allargar els carrers dels Estricadors i el d'Oló. També es van obrir el carrer de Sant Francesc (llavors continuació del carrer del Call), de Santa Anna, el de Garbí (o Graví), el del Pilar, el carrer Montserrat o Camí Fondo (actual Amador Romaní) o el de la Creueta (carrer Portal). En aquella època proliferen les vendes i els establiments que explicitaven clarament que l'objecte de la transacció és un solar destinat a edificar. Algunes d'aquestes actuacions van donar lloc a habitatges petits i modestos destinats a la població que arribava a Capellades. Fora de la vila, la resta de nuclis també van participar d'aquest dinamisme; així, la Font de la Reina va passar de quatre cases el 1614 a deu el 1735. L'increment del nombre de molins també apuntaria al creixement de les dues zones molineres per excel·lència de Capellades: el Pas de l'Aigua i la Costa dels Molins.

»La població de Capellades va anar creixent fins al 1860. Així, va passar dels 2.228 habitants de 1830 als 3.075 de 1860. A partir de llavors va declinar fins assolir els 2.783 el 1877, els 2.629 el 1900 i els 2.582 el 1910. Aquesta evolució demogràfica queda reflectida en l'estructura urbana. Durant la primera meitat del segle es va obrir algun nou carrer. Un primer referent en aquest sentit seria l'obertura del tercer vial que travessava transversalment el nucli urbà: el passeig de l'Olivar (després passeig de la Immaculada Concepció). Un segon projecte fou l'obertura d'un vial paral·lel del carrer d'Oló per connectar el centre de la vila amb el creixement dinàmic del passeig. Seria el carrer del Pilar. En canvi, al llarg de la segona meitat del segle XIX i la primera dècada del XX els canvis foren mínims. Tot i així, el número d'habitatges va augmentar fruit de la millora de les condicions dels existents i de la creació de vàries residències d'estiueig. Una qüestió que no s'ha d'ignorar per

Capellades. Columna esquerra. A dalt, Casa de la Vila; a baix, conjunt urbà del carrer Canaleta. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 04.12.2008.

Capellades. Columna dreta. Rec del Corronaire o Rec Major. Foto: I. Vilamala, SPAL, 09.12.2008.

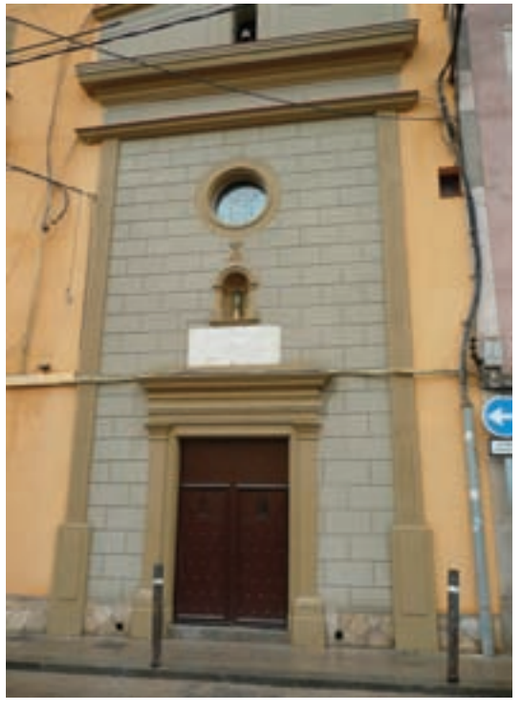

Capellades. A l'esquerra capella del Pilar de la Casa Serra. Foto: I. Vilamala, SPAL, 09.12.2008; a la dreta, font de Carquinyoli o de la Carota. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 09.12.2008.

Capellades. La Font Cuitora als inicis del segle xx. Postal Roisin. Arxiu SCCM-SPAL.

entendre l'augment d'edificis és l'aparició d'una població flotant durant l'estiu. Aquesta situació va motivar la construcció de residències d'estiueig i l'existència d'un actiu mercat de lloguers encarat als estiuejants. Exemple d'això serien Ca l'Ernest, la Vila Canals, etc. Moltes de les famílies barcelonines que venien a passar els mesos d'estiu tenien orígens a Capellades. Els mateixos carrers que estaven oberts el 1868 continuaven el 1910 amb poques incorporacions. En paral·lel també es va fixar una actuació per millorar el pas entre la plaça Major i la plaça Sant Jaume. Es va resoldre nomenar el mestre d'obres Pere Marí per a què aixequés un pla parcial d'aquesta zona, tot i que havia de ser validat per l'arquitecte Miquel Garriga. Aquest problema encara continuava vigent en el tombant del segles XIX i XX. No era una qüestió secundària, ja que ocupava les línies que estructuraven la xarxa urbana de Capellades. Així, al voltant del carrer Major i de les places Major, St. Jaume i Portal s'estructurava la xarxa urbana. Els autors del Pla General de 1986 van cometre l'error d'atribuir una continuïtat entre el Portal, plaça Àngel Guimerà, carrer Major, les places Verdaguer i Sant Jaume i el carrer Amador Romaní al "*clàssic desenvolupament de totes les poblacions de pas*". Capellades no ha estat mai una població de pas. Han estat altres elements que van contribuir a aquesta organització: el relleu (i l'orientació de la cinglera del Capelló), el recorregut dels recs i regueres, etc.

»Entre els nous vials cal destacar el ramal pensat per connectar les noves carreteres de Capellades a Martorell i d'Igualada a Sitges. Aquest nou vial va tenir un efecte pràcticament nul a nivell de poblament, però molt important a nivell d'ordenació urbana ja que va impedir que el trànsit circulés pel centre de la vila. El projecte d'aquesta obra fou aprovat en el ple de 4 de maig de 1877 i l'encarregat tècnic de dur-lo a terme fou l'enginyer de camins Alejandro Rubió Ferrer, també autor dels projectes dels ponts del Rigat o de la Boixera a la Pobla de Claramunt. Un altre projecte de notable importància fou l'obertura del carrer Castell (actual carrer Joan Castells), fruit de la cessió de terrenys realitzada el 1897 per part de Francesc de Franch Castell i de Francesc Soteras i Ferrer. El nou carrer havia de tenir una amplada de sis metres i unir el carrer de Sant Ramon amb el punt anomenat "Bitllot del Molí de la Vila" al costat de la Bassa.

Aquest vial, però, va estar ocupat durant molt de temps exclusivament per la "Fàbrica Nova" propietat de la família Canals. Una transformació important fou l'inici de la continuació del carrer de Garbí fins al Rec del Corronaire. També, com a resultat de l'enderroc de l'antiga casa de la Vila es va produir una reformulació de l'espai a la plaça Major (Verdaguer) i el carrer de les Places (Ramón Godó i Onze de Setembre). L'antic edifici de l'ajuntament fou declarat en ruïnes a inicis del 1898, previ informe realitzat per una comissió composada per quatre mestres de cases de Capellades. El seu enderroc va suposar una ampliació de la plaça. Un canvi modest, però transcendent, fou la construcció el 1914 de la fàbrica Comunal en una zona d'horta veïna del molí de Cal Titllo, és a dir a tocar de la Costa dels Molins. Un altre canvi important, relacionat amb ocupacions industrials, fou la progressiva ocupació durant les primeres dècades del segle XX de bona part del Ramal per naus propietat de l'empresa Guasch. Un element de notable importància datat a mitjans del segle XIX fou el pont conegut com de Capellades, tot i estar fora del terme municipal. Aquesta construcció concebuda per l'enginyer Miguel Muruve parteix d'un projecte de 1867. Al segle XIX hi ha un estancament urbanístic, una part considerable dels immobles de Capellades era antiga. La Font de la Reina va anar perdent progressivament importància després del canvi de trajectòria del Camí Ral a inicis de 1802, quan aquest tram va quedar merament reduït a un camí veïnal.

»Capellades va continuar fins al 1940 amb el seu declivi demogràfic. Així, dels 2.583 habitants de 1910 es va passar a 2.275 el 1930 i 2.276 el 1940. A partir de llavors es va iniciar un modest creixement, tot situant-se en 2.305 habitants el 1950 i en 2.466 habitants el 1960. Era l'inici d'un notable creixement (3.909 el 1970, 4.883 el 1981 i 5.027 el 1991). De totes maneres, el creixement de Capellades no va ser tan important com altres poblacions de l'Anoia, fins al punt que a partir de llavors es va iniciar un nou declivi (4.881 el 2000). Els darrers anys, però, s'ha recuperat el dinamisme fins a assolir els 5.458 el 2008. En tota aquesta trajectòria hi hagut un condicionant molt important: el reduït terme municipal i l'encara més baixa disponibilitat de sòl urbanitzable. L'única possibilitat de creixement ha estat l'ocupació de les àmplies zones d'horta immediates al terme muni-

Capellades. Casa Guasch al carrer San Ramon. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 09.12.2008.

Capellades. La torre Josep Guasch, Cal Baldufes. Foto: I. Vilamala, SPAL,09.12.2008.

cipal. A grans trets es pot dir que fins a mitjans de la dècada de 1950 no hi va haver grans canvis urbanístics.

»A inicis de la dècada de 1960 l'antiga trama urbana començava a mostrar les seves carències per a les noves necessitats. Les principals línies de canvi van consistir en l'obertura de nous vials que comunicaven l'eix tradicional de Capellades (carrer Major i plaça Verdaguer) fins la part de ponent del terme, i la urbanització de la zona nord del terme (per damunt del carrer Amador Romaní). No serà fins més endavant, quan s'hagi esgotat aquesta orientació, que l'expansió començarà a tocar les hortes del Capelló. Aquesta orientació es va accentuar a la segona meitat de la dècada de 1960. L'expansió del nucli urbà per la zona septentrional del terme va tenir dues orientacios: la construcció de cases unifamiliars (a la zona més accidentada) i la construcció dels llavors anomenats "Blocs del Batalla" a l'actual plaça d'Espanya. Els darrers foren espai de residència preferent pel constant flux d'immigrants procedents d'altres llocs d'Espanya. Per situar cronològicament el procés, el "Bloc de Sant Josep Artesà" (amb porta a l'actual carrer Torrenova) fou inaugurat l'1 de maig de 1965. Simbòlic de la nova situació fou l'obertura de nous carrers. Sens dubte el de major impacte, ja que connectava directament amb el carrer Major amb l'emergent nucli de la zona del Molí Paperer (i del Passeig, per tant), fou el carrer Abat Muntadas. L'ajuntament de Capellades va comptar per a aquest projecte amb el recolzament tècnic de "Comissió de Cooperació Provincial", segons s'havia comunicat en el ple municipal de 9 de maig de 1963.

»La creixent necessitat d'urbanitzar nous espais va fer crear un marc de referència per materialitzarlo. L'Ajuntament va encarregar a l'arquitecte municipal Joan Bassegoda Nonell l'elaboració d'un plànol de delimitació del terme municipal en nucli urbà i en zona rústica, que va ser aprovat pel ple municipal el 29 de desembre de 1962. D'aquesta manera ja es marcaven les línies bàsiques del creixement urbà de Capellades. La concreció final vindria amb la redacció d'un pla general d'urbanisme. Un any després, l'arquitecte municipal ja tenia preparat un esborrany. Tot complint les previsions, es pensava que es podria arribar als 2.741 habitants al final de segle. En contrast amb aquesta moderació, en les previsions del creixement demogràfic es preveia convertir en edificable l'espai suficient per arribar l'any 2000 als 5.594 habitants. Malgrat la incoherència, el pla va ser aprovat en el ple municipal del 19 de juny de 1965, però la Comissió Provincial d'Urbanisme de Barcelona no el va aprovar fins al 1967 amb l'obligació d'introduir-hi algunes modificacions, que van ser finalment acceptades per l'Ajuntament l'11 de març de 1968. Durant aquest procés el ritme d'arribada de forasters i les necessitats d'espais per ampliar les indústries s'havien incrementat. Per tant, l'ordenació urbanística havia quedat desfasada des del primer moment.

»Durant la dècada de 1970 es va continuar amb idèntica orientació. El 1970 inicià una nova fase d'actuacions que tindrien grans repercussions en el terreny urbanístic: algunes a la zona de la plaça d'Espanya i de les immediacions de "J. Vilaseca SA", però sens dubte la més important fou l'obertura de la ronda del Capelló. Aquesta era la principal actuació prevista en el pla d'urbanisme del 1967, amb dos objectius principals: dotar-se d'un vial de circumval·lació, alternatiu al camí de la Font de la Reina, d'especial interès per a la connexió de les fàbriques papereres i d'HIMEL amb la carretera, i, alhora, permetre la urbanització integral de tot el pla fins a la cinglera. Seria de fet, la construcció d'un quart eix paral·lel que travessés el pla de Capellades de punta a punta (juntament amb l'eix Portal-Major-Amador Romaní; passeig Immaculada Concepció i passeig Miquel i Mas i, finalment, Sant Francesc, sumat a un tram del carrer del Call). El veritable tret d'inici d'aquesta expansió no es va produir fins al febrer de 1973, quan el ple municipal va acordar iniciar la redacció del pla parcial del sector del Capelló, ja previst dins del pla d'ordenació urbana.

»En aquest mateix context urbanístic el propi ajuntament va començar el procés d'urbanització de les hortes del Capelló a mitjans de la dècada de 1970. En aquest cas va adquirir l'horta de "Cal Murt" (la més propera a l'HIMEL). Espai que va utilitzar a partir de llavors per construir diferents dotacions educatives (aulari, escola bressol, institut) i la cessió per a la construcció d'una nova caserna de la Guàrdia Civil. Enmig d'aquesta febre constructora, l'Ajuntament va decidir exprimir fins al màxim les possibilitats que oferia el Pla general aprovat

el 1967 i va revisar-lo i completar-lo amb un Pla parcial únic; aquesta "*actualización*", com ells la qualificaven, en realitat havia de servir per augmentar encara més les possibilitats edificatòries dels propietaris de terrenys. La redacció del projecte va ser adjudicada a Bonaventura Bassegoda. En aquest marc es va procedir a la construcció de cases unifamiliars aïllades a la zona de muntanya per sobre de la Font Cuitora, per sota de la carretera de Sitges i en paral·lel al Ramal. Aquesta construcció va permetre obrir diferents carrers: el carrer Muntanya, el Tarragona i el Barcelona.

»L'arribada de la democràcia i del primer ajuntament democràtic, a partir de 1979, va obrir noves línies d'actuació. El primer canvi palpable fou la substitució de l'arquitecte municipal, tot entrant a exercir el càrrec Jordi Pagès Bertrán. A partir de llavors les alçades dels edificis es moderen i comencen a realitzar-se promocions d'habitatges unifamiliars en ple centre de la vila. El 1986 es van haver d'afrontar els efectes de l'errònia planificació del Pla de 1965 -1967. Els autors del nou pla foren els arquitectes Carles Lladó i Badia i Francesc Pernas i Galí. Segons el Pla de 1986, Capellades havia estat una víctima més de fets com la forta immigració, el consumisme, l'ús de materials de construcció de baixa qualitat, la deficient planificació, etc. Els seus redactors evidenciaven clarament "*la panoràmica de Capellades des de la carretera d'Igualada i Vilafranca, és fàcil i lamentable veure com ha canviat*", evidenciant la pèrdua de visibilitat del campanar de l'Església i de la torre del rellotge de la fàbrica Guasch. Des de la perspectiva de l'ambient urbanístic es qualifica "*no solament despersonalitzat sinó també amb un caire de suburbi notable, per manca d'una planificació adequada i sistemàticament infringida*". Les línies d'actuació havien estat dobles: la creació de nous espais d'habitatges i l'habilitació d'espai industrial (molt minoritària). Aquest creixement havia estat notablement condicionat pel reduït terme municipal de Capellades.

»En relació a la primera línia d'actuacions, es van realitzar diferents projectes: les que afectaven el Capelló, l'Hort de la Vila, la Bòbila i diferents espais més petits al propi centre de Capellades. Això, acompanyat amb l'enderroc d'edificacions antigues i la seva substitució per unes de noves (com al carrer d'Oló o al carrer Joan Castells). Moltes

Capellades. L'antiga fàbrica de Cal Violant, al Pas de l'Aigua. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2009.

Capellades. Molí de Cal Farreras o Cal Munné. Fotos: R. Lacuesta, SPAL, 17.11.2008 i I. Vilamala, SPAL, 22.12.2008.

Capellades. A l'esquerra, edifici de la fàbrica Guasch al carrer Pau Casals. Foto: I. Vilamala, SPAL, 09.12.2008, i edifici de la fàbrica nova amb tanca. Foto: I. Vilamala, SPAL, 04.12.2008. A la dreta, molí de la Vila. Foto: J. Francès, Arxiu SCCM-SPAL, 14.02.1963.

d'aquestes actuacions (com les del Capelló o les de la Bòbila) consistien en cases unifamiliars, amb, fins i tot, jardí. Era el principal signe del canvi dels temps. Entre els canvis del Pla General més significatius hi va haver el Pla Especial de Reforma Interior "La Bòbila". Aquest projecte representava la pèrdua d'un espai industrial en favor d'espai d'habitatge i la urbanització del sector. Un dels seus efectes fou la connexió dels carrers Carme i Santa Dorotea. D'aquesta forma, Capellades feia més fàcil una nova entrada des de la carretera d'Igualada al trencar amb els culs de sac d'ambdós carrers i obrir-se la possibilitat de connectar amb la carretera amb un nou vial.

»Una segona actuació, pràcticament contemporània a la de la Bòbila, fou la d'urbanització de determinats espais d'horta del Capelló (situats entre el Carrer Sant Francesc, el Capelló i la zona del Pont del Bisbe). El 29 de juny de 1988 la Comissió d'Urbanisme de Barcelona va aprovar aquest Pla Parcial d'Ordenació. L'empresa promotora fou "Capelló 2000". El resultat fou permetre la connexió directa entre el passeig Miquel i Mas i la ronda del Capelló a través de la perllongació del carrer Doctor Fleming. També en aquest cas es van construir cases unifamiliars adossades. Per a noves actuacions d'aquesta importància es va haver d'esperar a finals de la dècada de 1990, en què es va produir un nou procés d'urbanització de terrenys d'horta a la zona del Capelló (la situada entre el carrer Fossar i la Divina Pastora). També de finals de la dècada de 1990 fou una important promoció urbanística: la realitzada a l'actual plaça Catalunya. Va suposar la urbanització d'un gran espai producte de l'enderroc de la torre d'Antoni Miquel i Costas a mitjans de la dècada de 1960, juntament al resultat de l'enderroc llavors de la "Vila Canals" (edifici construït el 1898) i algun altre edifici i solar. A finals de la dècada de 1990 també es van iniciar els tràmits per a realitzar canvis en la zona de la Vinya Alta, situada per damunt del camp de futbol. El projecte fou aprovat el 28 d'octubre de 1998. Encara el 2007 es feien algunes gestiones relacionades amb l'edificabilitat de la zona.

»Entre els projectes urbanístics relacionats amb les noves necessitats industrials cal esmentar dos: el canvi de traçat del carrer Amador Romaní i la urbanització del polígon de la Barquera.

»En el moment d'iniciar la redacció de l'Inventari de Capellades el Pla General vigent continuava sent el de 1986, que en un format refós i d'acord amb la nova normativa, va ser aprovat per edicte de 7 de novembre de 2006. En la valoració de la proposta, la Comissió d'Urbanisme de Barcelona afirmava "*De l'anàlisi del document tramès, se'n desprèn que el text refós incorpora adequadament la normativa urbanística de totes les modificacions puntuals abans relacionades refonent així, en un text únic, tota la normativa urbanística vigent al municipi*". Per tant, seria de fet una actualització dels continguts del pla general de 1986.»

L'Inventari de Patrimoni de 2009

L'Inventari de 2009 es va elaborar de manera exhaustiva i consta de 227 elements, entre ells una sèrie de conjunts urbans i arquitectònics, i va intentar reflectir la trama viària i les estructures urbanes, malgrat que en alguns casos aquestes han estat transformades, en part, degut a la pressió econòmica i a la dinàmica de creixement que genera l'actual Pla General d'Ordenació vigent. Tanmateix, algunes de les estructures encara són molt vàlides, ateses les seves característiques tipològiques i de situació dins la trama urbana del Centre. Establir les bases per a la posterior protecció d'aquest patrimoni va ser l'objectiu del present Inventari. Amb ell es pretenia constituir un fons documental als efectes d'arxiu històric i utilitzar-lo com a base per a la redacció d'un futur Pla Especial del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Ca-pellades. La filosofia que destil·lava aquest treball i que el caracteritzava, va ser vista des de l'Ajunta-ment de Capellades amb bons ulls, al qual se li va entregar el mes de juny de 2009 un llistat provisional d'elements, on es van incloure els criteris susceptibles de ser recollits en el futur pla especial.

El present Inventari pretenia definir el patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Capellades per poder establir les mesures per a la seva conservació, recuperació i millora. Pel que fa als elements arquitectònics, els objectius específics van ser els següents: determinar els elements que haurien d'ésser objecte de protecció; determinar en cada element els motius de la seva catalogació i una proposta de categoria i de nivell de protecció; i, aprofundir en el coneixement de la seva història i dels trets urbanístics i arquitectònics que els defineixen i caracteritzen.

Pel que fa a les àrees o conjunts urbans d'interès ambiental, hom va definir el següent: delimitació i definició dels conjunts i espais urbans que haurien ser objecte de tractament pel Pla Especial de Protecció; definició de la imatge urbana amb els paràmetres que la conformen: façanes, obertures, alçades, relació buit-ple, ritme i elements compositius; determinació de l'estructura de parcel·lació en els espais urbans que haurien de ser objecte de tractament pel Pla Especial de Protecció; determinacions de patis i jardins, espais verds i arbrat, per a la seva protecció. En els jaciments i àrees arqueològiques, es va especificar la seva situació, segons les dades proporcionades pel Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat, per tal de poder aplicar les mesures preventives necessàries que n'evitin la destrucció o desaparició. En el nuclis de població antics, es va indicar, a més, si es tractava d'una Zona d'Expectativa Arqueològica, a tenir en compte en actuacions futures.

L'equip de treball d'aquest Inventari va comptar amb la col·laboració i el seguiment de Capellades i dels seus Serveis Tècnics de Planejament. La primera tasca de direcció i coordinació de l'equip va ser definir les directrius bàsiques del treball i procedir a la recopilació de tota aquella documentació de base, la qual va ser subministrada, tant en suport digital com en paper, pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local: fotografies antigues i modernes, planimetria i cartografia dipositada a l'Arxiu General de la Diputació, que afectava el terme de Capellades. També va facilitar còpies de l'Inventari d'Edificis, elements urbans i elements arquitectònics, de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya, proporcionats per l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

La realització d'aquest Inventari es va portar a terme tenint en compte el Catàleg municipal de 1986, el qual va servir per fer una primera llista provisional d'elements i conjunts, tot reordenant-los per facilitar-ne el seguiment i reconèixer-los *in situ.* Això va implicar una sèrie de recorreguts pel municipi, que van tenir lloc els dies 17 i 25 de novem-

Capellades. CEIP Marquès de la Pobla. Foto: R. Lacuesta i I. Vilamala, SPAL, 22.12.2008.

Capellades. A dalt, vista del cementiri municipal. Foto: I. Vilamala, SPAL, 16.12.2008; a baix, imatge del teatre La Lliga. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 09.08.2008.

bre; 4, 9, 16 i 22 de desembre de 2008; i 3 i 23 de febrer i 16 de juny de 2009. També es van realitzar reunions amb els Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Capellades, els quals van proporcionar els plànols del Pla General Ordenació de 2007. Igualment es feren algunes entrevistes per obtenir fonts orals directes. Aquests recorreguts serviren per extreure'n material gràfic, analitzar detalls i valorar-los. Una segona fase de treball d'inventari va ser confeccionar la fitxa bàsica amb els seus camps corresponents i realitzar dossiers individualitzats. Posteriorment, es va confeccionar un llistat provisional que es va anar definint a mesura que avançaven les reunions de l'equip. Un cop tancada la llista definitiva, es van anar ubicant els elements en un plànol i es va elaborar la valoració d'aquells elements i conjunts d'elements que havien de constituir l'Inventari.

La recerca documental i bibliogràfica és la que va aportar la major part de les dades de caràcter històric, així com plànols originals referents a les sol·licituds de llicències d'obres. La recerca en arxius, i especialment en l'Arxiu Històric Municipal de Capellades, va ser molt valuosa, no solament per la documentació existent sobre els Expedients d'Obres, sinó també pels fons de fotografies antigues i modernes, d'articles de revistes i diaris i de plànols de diversos planejaments, tot plegat amb un valor històric important. Entre els arxius i centres consultats figuren: Arxiu Municipal de Capellades, Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya, Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, i el Fons Documental del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.

El ventall cronològic de selecció d'aquest Inventari abastava tots aquells edificis que tenien prou valor arquitectònic com per passar a l'imaginari urbà de Capellades. Molts d'ells ajuden a entendre l'evolució de la població i la manera d'habitar-la. En general, es van inventariar els elements que s'ho valien pel seu valor arquitectònic present. També es van incloure elements modificats malgrat que alguns valors s'haguessin perdut.

Dins del marc arquitectònic-urbanístic es van poder establir diversos conjunts d'elements inventariats: Els molins, com a testimoni del passat industrial de Capellades; elements que adopten estils extrets del repertori del passat, de caràcter representatiu i simbòlic; edificis neoclàssics, eclèctics, noucentistes, etc., amb un caire monumental, que són els més emblemàtics de la població, equipaments i habitatges unifamiliars; elements o conjunts d'elements de l'edificació urbana, que conformen el teixit urbà més comú i que ajuden a entendre l'evolució de la manera d'habitar el municipi. Molts d'ells tenen interès, no tant pel seu caràcter original sinó pels valors de repetició dels seus elements, que els donen caràcter de tipus arquitectònic (valors tipològics). Amb la repetició d'aquests tipus, la trama de la població agafa la fesomia o pàtina característica. Elements excepcionals que van més enllà dels tipus, però amb un clar interès, tant arquitectònic com urbanístic. Dins d'aquest marc hi ha fets puntuals en residencial urbà lligats al patrimoni industrial i/o agrícola, com casos d'elements singulars, obres d'enginyeria o parcs.

Des del punt de vista històric i cultural, a l'hora d'elaborar l'Inventari del Patrimoni de Capellades s'han valorat aquells elements que representen un tipus característic d'acord amb l'evolució i les necessitats de cada moment històric. A banda dels vestigis d'època medieval que es troben bàsicament al nucli antic i al nucli de la Font de la Reina, una part important dels edificis i elements seleccionats són representatius del passat industrial paperer capelladí. A Capellades s'han conservat un nombre important de molins, alguns documentats des del segle XV i d'altres reformats i adaptats en època moderna. També cal esmentar els habitatges en filera de la menestralia dels segles XVIII i XIX, com els dels carrers Divina Pastora i Portal. A la primera meitat del segle XX, el creixement de la indústria va afavorir una millora en l'economia que es veurà reflectida en les modificacions dels habitatges. La consolidació de la indústria durant el darrer quart del segle XX, va implicar un important creixement demogràfic i urbanístic, que propicià nous creixements entorn del nucli antic i la urbanització de terrenys agrícoles per a la implantació de les indústries, amb la construcció de blocs de pisos els anys 1980 i 1990, que havien de donar cabuda al nou increment de població.

Un cop realitzat el treball de camp i d'arxiu, es van obrir uns dossiers documentals per a cada element; es van redactar les fitxes individualitzades, com a

suport de tota la recerca i de les diverses dades recollides, i es va recopilar tot el material fotogràfic. D'altra banda, també es va fer un treball de recerca de plànols referits a Capellades. Cal indicar que el seu passat productiu indicava fer un rastreig dels molins que havien existit a Capellades.

L'anàlisi morfo-tipològica que acompanyava la redacció de les fitxes d'aquest inventari va permetre establir diversos tipus d'habitatges, que representaven amb prou detall la seva evolució al nucli urbà de Capellades des de l'inici de l'assentament fins al segle XX. Els criteris utilitzats per establir aquesta evolució tipològica han tingut en compte, entre d'altres aspectes: la composició de la façana i l'època de construcció, el tractament de la coberta i la decoració de la façana, els valors de repetició o agrupació de l'edificació, les relacions amb la parcel·lació i la urbanització dels carrers i els usos de les plantes baixes. L'edificació urbana de Capellades és, com en molts altres municipis, quasi exclusivament en règim de mitgeria i, atès que la població agafa forma bàsicament a mitjan segle XVIII, les seccions de carrer són homogènies i el teixit urbà també. A aquest fet s'hi afegeix que les pautes edificatòries de Capellades obeeixen a la repetició del mòdul original de la casa de cós, amb la crugia de cinc metres, que permetia forjar amb biga de fusta entre dues parets mitgeres perpendiculars a la façana amb criteris econòmics. L'evolució tipològica a Capellades ha derivat en altres tipus quan els edificis s'aixecaven sobre parcel·les de cós i mig, o sobre parcel·les de dos cossos. No obstant, el pas d'un tipus a un altre no es produeix taxativament en el moment d'addició del mòdul; hi ha tipus que suposen una evolució progressiva dins d'una unitat superior més genèrica. Aquestes unitats són tres: la casa artesana, la casa burgesa i l'edifici aïllat. La subdivisió de cadascuna d'aquestes unitats ve marcada per la fondària edificada, pel tipus de coberta i per la incorporació de llenguatges arquitectònics recognoscibles o acadèmics; també per aspectes socials i econòmics. La lectura no és estrictament cronològica, però s'hi aproxima força en cada unitat. És evident que la casa burgesa pot ser contemporània a la casa artesana, però hi haurà cases de cós amb obertures petites o amb ràfecs ceràmics als anys cinquanta del segle XX. L'edifici plurifamiliar no esdevé com a tipus edificatori fins a la dècada de 1950 i endavant. A partir dels anys 1960 i 1970, els blocs de pisos plurifamiliars acabaran modificant el paisatge dels eixamples de Capellades. La casa artesana, similar a la que es produeix arreu del país, anomenada casa de cós, de planta baixa i pis, o planta baixa i dos pisos i golfes, i uns cinc metres de crugia, és el mòdul bàsic. La casa burgesa ha configurat dos tipus en funció de la mida de la parcel·la, la casa de cós i mig o dos cossos culta, i la casa aïllada, sobre parcel·la.

L'arquitectura i la seva implantació urbana al llarg del temps constitueix un testimoni directe del desenvolupament i del passat històric de cada poble, als quals confereix un caràcter propi que els diferencia dels altres. Segons el màxim moment de creixement i la transformació lenta o ràpida de les estructures urbanes, adquireix una forma única que és la que ens arriba avui dia. Ara bé, Capellades ha patit, des de l'últim quart del segle XX, un fort procés de creixement en el qual han intervingut diversos agents i factors, especialment a partir de la dècada de 1960. El patrimoni artístic, documental i arquitectònic de Capellades ha sofert vicissituds marcades pel desenvolupament històric, per períodes de descurança i d'oblit o de manca de sensibilització; tot, en definitiva, ha actuat propiciant que es malmetés de manera irreversible. La degradació s'ha anat produint al llarg dels darrers anys fruit de les substitucions i reformes, i en definitiva, per no valorar un Bé patrimonial que és propietat de tota la ciutadania, de la seva memòria com a col·lectivitat.

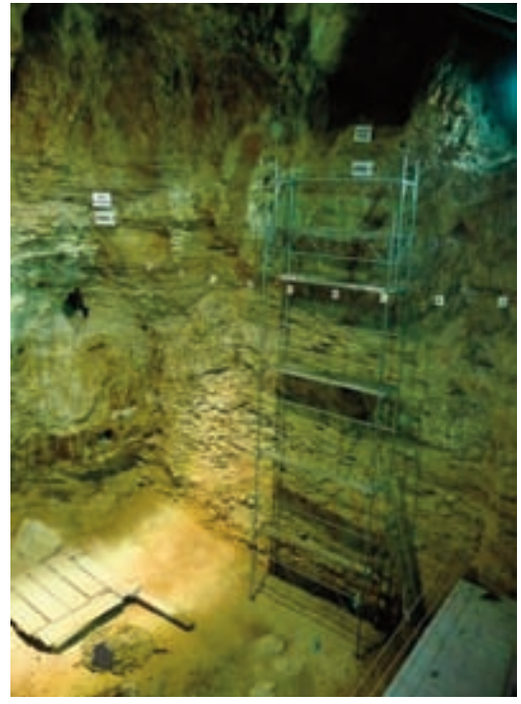

Capellades. A dalt, llinda amb data esculpida. Foto: G. Sabatés, SPAL, 16.06.2009; a baix, jaciment arqueològic Abric Romaní. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2009.

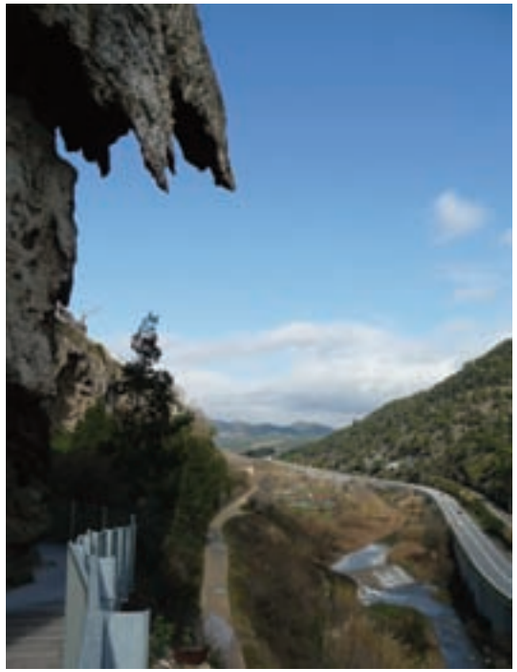

Capellades. A l'esquerra, la Cinglera del Capelló. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2009. A la dreta, a dalt, mirador de la Miranda Xica. Foto: G. Sabatés, SPAL, 16.06.2009; a la dreta, vista del riu Anoia i la carretera al seu pas pel terme de Capellades, als peus del cingle del Capelló. Foto: G. Sabatés, SPAL, 16.06.2009.

Capellades. Els Horts de la Barquera. Foto: G. Sabatés, SPAL, 16.06.2009.

L'estudi de Paisatge

L'Estudi de Paisatge de Capellades va constar de tres fases. En la primera es va fer una anàlisi del paisatge i dels elements naturals (situació, relleu, geologia, clima, aigua, sòl, vegetació, fauna) i dels elements antròpics (infraestructures, usos del sòl, explotacions, dades demogràfiques, socioeconòmiques, culturals, etc.). L'objectiu era detectar els elements visuals bàsics que el formen, les seves funcions i les seves interrelacions. L'anàlisi del paisatge es va establir a través de tres etapes: anàlisi dels elements visuals bàsics, anàlisi dels components del paisatge i anàlisi de la seva dinàmica.

En la segona fase, la de diagnosi, es van delimitar les unitats i subunitats del paisatge seguint el criteris definits per l'Observatori del Paisatge. El municipi es troba dins la unitat de paisatge de les Valls de l'Anoia i dins d'aquesta es van establir cinc subunitats, en funció de l'hipsometria i les cobertes del sòl: La Mateta, Nucli urbà, Capelló, Estret de Capellades, Bosc del Guenyo. Es van estudiar els valors paisatgístics i/o ambientals reconeguts com l'Aqüífer Carme-Capellades, el PEIN de les Valls de l'Anoia, la Cinglera del Parc del Capelló i la Llera del riu Anoia i bosc de ribera i, també, es van incloure valors observats com els Bancals de la zona del carrer del Batista, la Bassa del Molí de la Vila i jardins de l'entorn, el Camí Ral, el Capelló i Cingle de Capellades, el Cim del Molar o Mulà, les Feixes de la Costa de Cal Manel, la Font de la Reina, la Font del Llangardaix, les Hortes de la Barquera, la Resclosa del riu Anoia, els Marges i barraques de pedra seca disseminats pel municipi, el Mirador de la Miranda Xica, la Serra i mirador de Miramar (Coll Bessons), el Parc i la font de la Font Cuitora, el Rec del Corronaire i el Turó o cim de la Torrenova.

La tercera fase, la de mediació, va consistir en la definició dels objectius de qualitat paisatgística a assolir dins l'àmbit territorial de Capellades. En l'estudi es van definir quatre línies d'actuació: preservar i afavorir la biodiversitat i la identitat cultural i crear noves identitats contemporànies, valoritzar el caràcter dinàmic del paisatge i millorar i avaluar el paisatge urbà i periurbà, les quals es concretaven en objectius específics de determinació de mesures generals de protecció i/o millora del paisatge i concreció d'actuacions prioritàries de millora del paisatge en àmbits degradats.

Cobertes i usos del sòl	Superfície (Ha.)	Representativitat (%)
Boscos clars (no de ribera)	1,48	1,78
Boscos densos (no de ribera)	48,43	58,29
Conreus	8,02	9,65
Matollars	10,05	12,10
Prats, pastures i herbassars	5,21	6,27
Sòls nus forestals	0,81	0,97
Vies de comunicació	4,28	5,15
Zones urbanitzades	4,8	5,78

Codi: 1.1

Nom subunitat de paisatge: La Mateta

Sup (Ha.) 83,08

Unitat de paisatge a la que correspon: 1. Valls de l'Anoia

Ambients principals:
Aquesta subunitat és predominantment forestal: els boscos densos de pins representen el 58,29% de la superfície. Els matollars també tenen una presència important (12,1%), mentre que els conreus i els prats constitueixen el 9,65% i el 6,27% respectivament de la superfície de la subunitat.

Descripció:
La Mateta és el bosc que ocupa la part oest del terme, i dóna nom a la subunitat, formada, a més, per conreus de secà, matollars, prats i herbassars i cases aïllades. Els arbres que predominen són els pins pinyers, tot i que també es troben pinedes de pi blanc a la part més meridional de la subunitat; els pins han ocupat els espais abandonats pels antics conreus i vinyes. El cementiri de Capellades i el camí que hi accedeix també s'inclou en aquesta subunitat.

Valors paisatgístics:
El passat agrícola d'aquesta subunitat del paisatge es manifesta en la presència de marges de pedra seca disseminats pel territori.
D'altra banda, cal destacar els punts de visibilitat que constitueixen els miradors del cim del Molar, al cementiri, i el cim de la Torre Nova, des dels quals s'obtenen magnífiques vistes de la vila. Cal tenir en compte, també, que la zona es troba sobre l'aqüífer Carme-Capellades, d'especial protecció.

Principals impactes:
La subunitat es troba travessada per diverses infrastructures viàries: la carretera comarcal C-244 i les carreteres locals BV-2134 i BV-2135. També s'hi localitzen diverses xarxes elèctriques de mitja tensió i una línia d'alta tensió, amb una estació transformadora al sud-oest de la subunitat. Això, unit al predomini de bosc i d'un sòl de baixa permeabilitat, fa d'aquesta subunitat una zona amb alt risc d'incendis forestals. D'altra banda, la pendent, no gaire forta, propicia una erosionabilitat mitjana de la zona.

Objectius a assolir:
Caldria ampliar a tota la subunitat el perímetre de protecció prioritària d'incendis forestals d'Ancosa-Montagut-Miralles-Queralt (identificador BT1), actualment limitat a la zona més oriental del terme. També seria convenient l'acondicionament de la xarxa de camins que travessen la subunitat, així com la realització d'un mapa dels mateixos. D'altra banda, caldria documentar i inventariar els marges de pedra seca disseminats pel territori i dotar-los d'una protecció especial.

Valors paisatgístics:

Marge de pedra seca

Mirador del cementiri

Cim de la Torre Nova

Impactes paisatgístics:

Torres d'electricitat al cim de la Torre Nova

Capellades. Fitxa de l'estudi de paisatge de l'inventari.

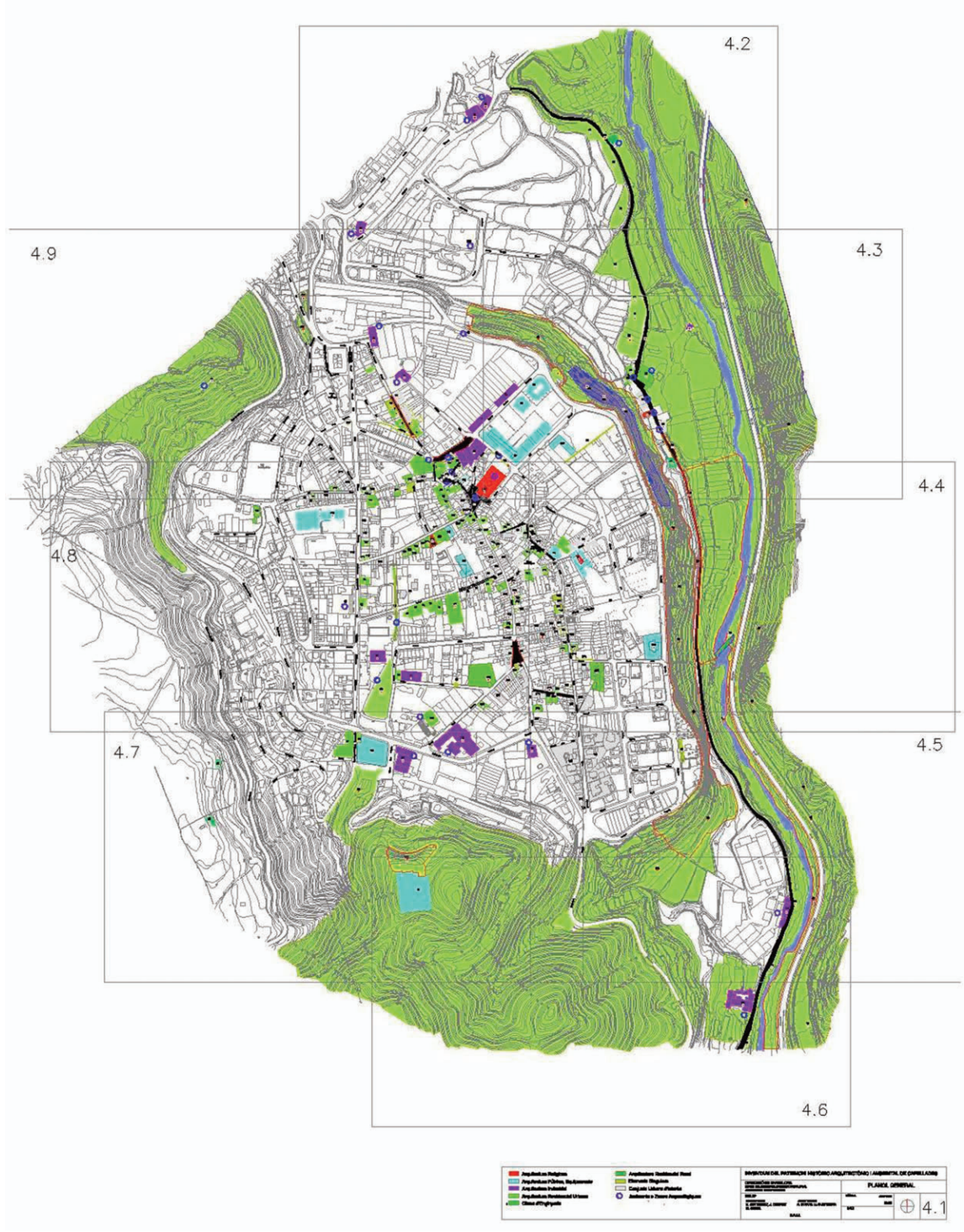

Capellades. Plànol de situació
dels elements inventariats.

Elements inventariats

El total d'elements inventariats va ser de 227, els quals es van classificar segons les tipologies següents:

Tipus	Elements
Arquitectura Residencial urbana entre mitgeres (ARUr/UM)	80
Arquitectura Residencial urbana aïllada (ARUr/UA)	10
Conjunts Urbans (CU)	55
Arquitectura Industrial (AI)	16
Arquitectura Residencial Rural (ARRu)	2
Interès Paisatgístic (IP)	7
Elements Singulars (S)	24
Arquitectura Pública (AP/E)	13
Arquitectura Religiosa (AR)	5
Obres d'Enginyeria (OE)	3
Jaciments Arqueològics (JA)	6
Parcs i espais públics (P)	5

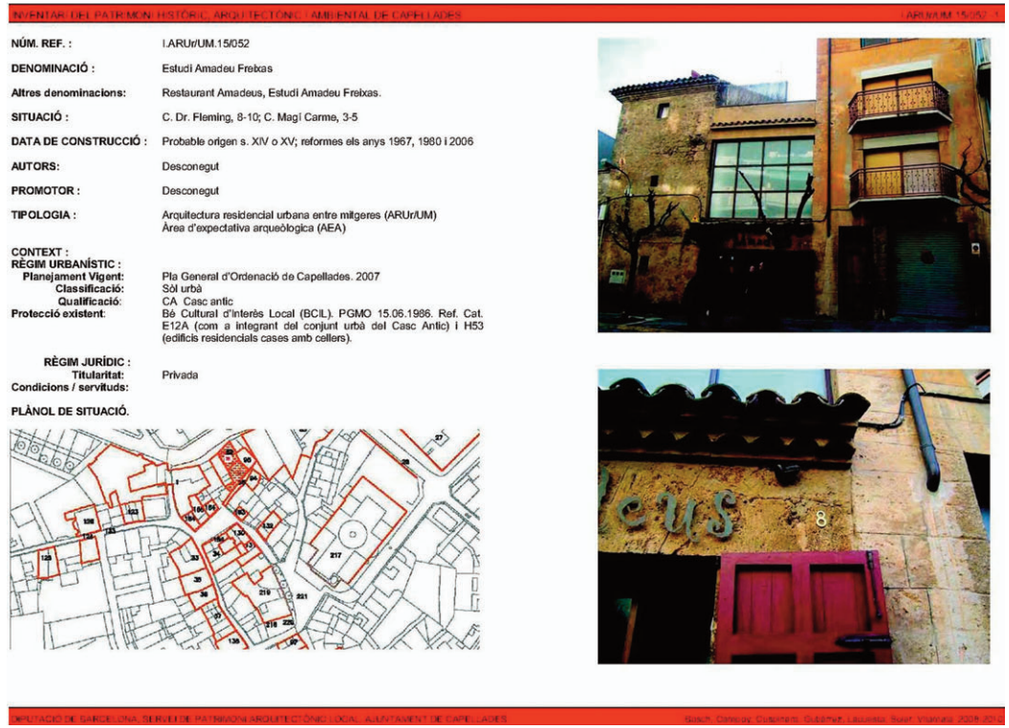

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE CAPELLADES

NÚM. REF. : I.ARUr/UM.15/052

DENOMINACIÓ : Estudi Amadeu Freixas

Altres denominacions: Restaurant Amadeus, Estudi Amadeu Freixas.

SITUACIÓ : C. Dr. Fleming, 8-10; C. Magí Carme, 3-5

DATA DE CONSTRUCCIÓ : Probable origen s. XIV o XV; reformes els anys 1967, 1980 i 2006

AUTORS: Desconegut

PROMOTOR : Desconegut

TIPOLOGIA : Arquitectura residencial urbana entre mitgeres (ARUr/UM)
Àrea d'expectativa arqueològica (AEA)

CONTEXT :
RÈGIM URBANÍSTIC :
Planejament Vigent: Pla General d'Ordenació de Capellades. 2007
Classificació: Sòl urbà
Qualificació: CA Casc antic
Protecció existent: Bé Cultural d'interès Local (BCIL). PGMO 15.06.1986. Ref. Cat. E12A (com a integrant del conjunt urbà del Casc Antic) i H53 (edificis residencials cases amb cellers).

RÈGIM JURÍDIC :
Titularitat: Privada
Condicions / servituds:

PLÀNOL DE SITUACIÓ.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT DE CAPELLADES

Capellades. Fitxa de l'Inventari. Casa Amadeu, al nucli antic.

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Castellar del Vallès

El patrimoni de Castellar del Vallès és força important, si bé els darrers anys s'han desenvolupat nous creixements urbans formats, fonamentalment, per polígons industrials i eixamples residencials d'habitatges unifamiliars. Però encara resta un important nucli històric i, sobretot, un gran nombre de masies que ajuden a mantenir els trets del paisatge rural.

L'any 1978 es va aprovar el Pla General d'Ordenació de la Comarca Urbanística de Sabadell, el qual incloïa un llistat de 36 elements del terme municipal de Castellar en el seu *Anexo*, selecció dels 45 elements inicials que havia proposat el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. El capítol Quart de l'esmentat document incloïa unes normes de caràcter general de protecció de béns culturals, on s'instava als Ajuntaments i a la Diputació Provincial de Barcelona a completar les previsions del Pla sobre protecció de béns culturals per mitjà d'un Pla Especial, i donava el termini de dos anys (a comptar des de l'aprovació definitiva del mateix), per a la confecció d'un catàleg municipal que com a mínim hauria de contenir els 36 béns relacionats. Així doncs, l'any 1980 el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya va encarregar a Joaquim Font, Francesc Balañá i Raquel Lacuesta l'elaboració de 31 fitxes d'elements i conjunts a protegir en caràcter de mínims, les quals havien de ser la base del Catàleg Municipal que no es va arribar mai a realitzar.

Entre els anys 1982 i 1991, el Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Direcció General de Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va elaborar un seguit de 103 fitxes, on més d'una cinquantena foren realitzades per la historiadora castellarenca M. Antònia Vivancos; d'aquests elements se'n conserven 99. Les 10 darreres fitxes van ser fetes, per encàrrec de l'Ajuntament entre el 1984 i el 1986, per Pere Roca Roumens i Joan Company Umbert.

L'any 1988, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona va dur a terme l'Inventari d'Immobles d'Interès Arquitectònic de Propietat Municipal, que abastava tots els municipis de la província de Barcelona, en el qual hi havia inclòs el terme de Castellar del Vallès amb 16

Castellar del Vallès. A l'esquerra, antiga botiga Anastasi Miralles. Foto: J. Boix, SPAL, 23.03.2009; a la dreta, Casal d'entitats, antic Ajuntament. Foto: J. Royo, SPAL, gener de 2009.

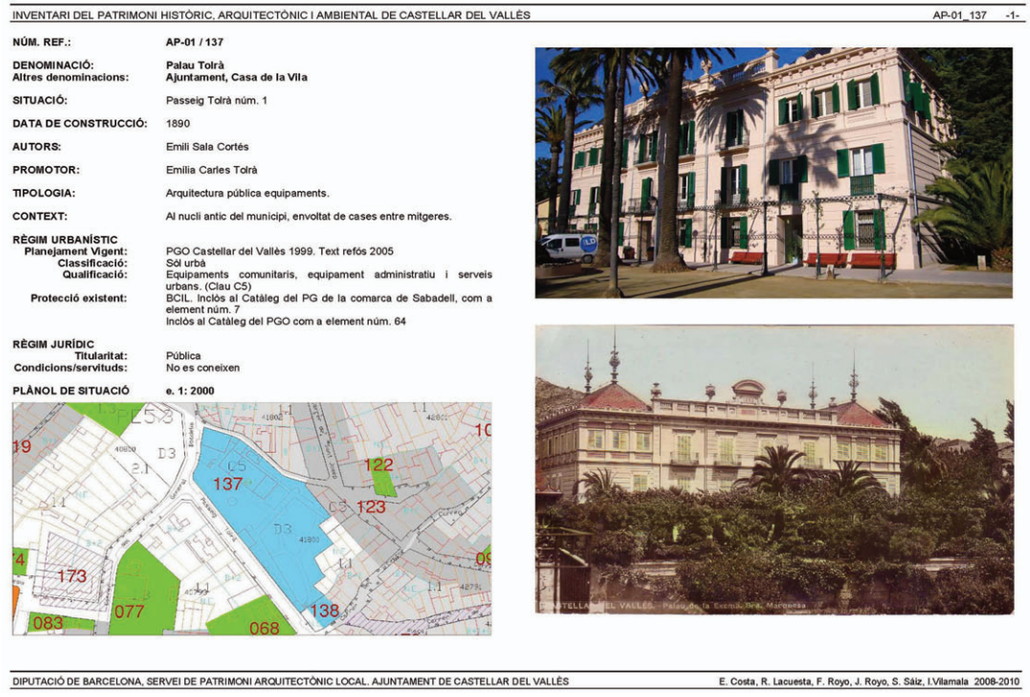

INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL DE CASTELLAR DEL VALLÈS AP-01_137 -1-

NÚM. REF.:	**AP-01 / 137**
DENOMINACIÓ: **Altres denominacions:**	**Palau Tolrà** **Ajuntament, Casa de la Vila**
SITUACIÓ:	Passeig Tolrà núm. 1
DATA DE CONSTRUCCIÓ:	1890
AUTORS:	Emili Sala Cortés
PROMOTOR:	Emilia Carles Tolrà
TIPOLOGIA:	Arquitectura pública equipaments.
CONTEXT:	Al nucli antic del municipi, envoltat de cases entre mitgeres.
RÈGIM URBANÍSTIC	
Planejament Vigent:	PGO Castellar del Vallès 1999. Text refós 2005
Classificació:	Sòl urbà
Qualificació:	Equipaments comunitaris, equipament administratiu i serveis urbans. (Clau C5)
Protecció existent:	BCIL. Inclòs al Catàleg del PG de la comarca de Sabadell, com a element núm. 7 Inclòs al Catàleg del PGO com a element núm. 64
RÈGIM JURÍDIC	
Titularitat:	Pública
Condicions/servituds:	No es coneixen
PLÀNOL DE SITUACIÓ	**e. 1: 2000**

DIPUTACIÓ DE BARCELONA, SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT DE CASTELLAR DEL VALLÈS E. Costa, R. Lacuesta, F. Royo, J. Royo, S. Sàiz, I.Vilamala 2008-2010

Castellar del Vallès. Fitxa de l'inventari de l'edifici de l'Ajuntament, antic Palau Tolrà.

Castellar del Vallès. A dalt, edifici de La Caixa de Pensions, al carrer Major, projectat per l'arquitecte Agustí Domingo Ferrer, l'any 1955; al centre, conjunt de cases seriades del passeig; a baix, conjunt de cases del carrer Josep Maria Valls, projectades l'any 1950 per Nicolau Rubió i Tudurí. Fotos: J. Royo, SPAL, 02.2009

noves fitxes, elements que es conserven íntegrament en la actualitat.

L'any 1992, Esteve Prat i Paz, llicenciat en Belles Arts, va publicar el llibre "l'Art Castellarenc" que recollia tot el Patrimoni Plàstic i Artístic de Castellar. Paral·lelament, el mateix autor elaborava un estudi exhaustiu, encarregat pel propi Ajuntament, anomenat "Index de Béns d'Interès Local" (IBIL), de 324 elements classificats en: Béns arqueològics, Béns rurals, Béns urbans, Béns industrials, Béns funeraris, Béns contemporanis, Béns d'arquitectura civil.

Tanmateix, les eines per a la preservació d'aquest patrimoni castellarenc estaven estancades. L'any 1999 es va aprovar un Catàleg del Patrimoni de Castellar redactat pels serveis tècnics municipals, síntesi del treball més ampli fet uns anys abans per l'historiador Esteve Prat Paz. A partir de l'Índex de Béns d'Interès Local (IBIL), l'Ajuntament de Castellar va fer una tria dels elements que s'havien d'incloure al catàleg com a part del document urbanístic de Pla General d'Ordenació Urbana. Així doncs, de l'índex de 324 elements del qual es partia, es va fer un filtrat. Amb caràcter general, es va fer la refosa dels béns que coincidien en una mateixa finca on es reflectien tots els elements a protegir lligats a la construcció, i que en l'índex IBIL estaven separats. Al final, es varen seleccionar 111 elements arquitectònics.

Per últim, el document de Catàleg de Béns Culturals d'Interès Local (punt 4. Propostes de protecció), així com la normativa del PGO, instava de nou a la confecció d'un Pla Especial de Patrimoni Arquitectònic de Castellar (PEPPAC) que definís la protecció que es donaria a cada element, amb el grau i els sistemes que els correspongués. A més, es proposava d'entrada tots els béns seleccionats per a ser catalogats com a BCIN i BCIL i incloure els jaciments en l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Castellar com a Espais de Protecció Arqueològica. Aquest PEPPAC mai no es va arribar a redactar. I per tant, aquest catàleg no disposa de protecció legal, i el llistat de 111 elements, no va deixar de ser un índex de bones voluntats.

Amb aquest escenari, l'any 2008 l'Ajuntament de Castellar va iniciar la revisió del planejament vigent i va sol·licitar a l'Àrea d'Infraestructures, Urba-

nisme i Habitatge de la Diputació de Barcelona la redacció d'un Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental que hauria de formar part d'aquest nou planejament i es constituiria com la base per a la protecció del patrimoni. Aquesta tasca es va encomanar al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, el qual va proposar, sota la direcció de Raquel Lacuesta, cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió, a l'equip format per Fina Royo i Joaquim Royo, arquitectes, i Eulàlia Costa i Sílvia Sáiz, historiadores, per a la redacció del treball. A l'equip es van unir des de l'inici la historiadora Imma Vilamala Aliguer i els arqueòlegs Albert López Mullor i Àlvar Caixal, adscrits a la Secció.

Els objectius principals del treball eren, primer, fer una anàlisi exhaustiva dels elements que componen el patrimoni castellarenc i de sintetitzar les estratègies per a la preservació dels seus valors en el futur, seguint les directrius i filosofia de la Llei 9/1993 de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català, i segon, la creació d'un mecanisme legal que detecti amb claredat i profunditat els elements que composen el patrimoni local i que permeti a l'Ajuntament de Castellar del Vallès endegar la conservació i preservació dels seus béns culturals. La posterior redacció del Catàleg i del seu Pla Especial consolidarà aquesta iniciativa. En definitiva, la formació d'un document de diagnosi amb base científica, prèvia al Catàleg i Pla Especial definitiu, que permeti dotar l'Ajuntament d'una eina eficaç de valoració del patrimoni immoble i paisatgístic del seu terme municipal per a la seva protecció.

Per a l'elaboració d'aquest inventari es va partir de les tasques fetes amb anterioritat amb la intenció de protegir, documentar o donar a conèixer el patrimoni. Es van revisar i actualitzar tots els elements inclosos en llistats i catàlegs anteriors, es van incorporar nous elements que en el transcurs del treball s'havien considerat importants, i es van reconèixer els valors arquitectònics, urbanístics i ambientals que singularitzen el terme de Castellar del Vallès: el nucli originari del Castellar Vell; el nucli antic de Castellar; els nuclis de Sant Feliu del Racó i de Les Arenes; el Riu Ripoll com a eix vertebrador d'un seguit d'obres d'enginyeria hidràulica i industrial d'alt interès patrimonial; i, l'embranzida industrial de principis de segle XX que va generar elements industrials i d'equipaments de cabdal im-

Castellar del Vallès. A l'esquerra, pont de Turell. Foto: I. Vilamala, SPAL, 19.02.2009. A la dreta, a dalt, barraca de pedra seca. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 28.01.2009; a baix, treball de camp de l'equip redactor. Visita a la masia Can Santpere. Foto: I. Vilamala, SPAL, 14.01.2009.

Castellar del Vallès. A l'esquerra, font de Can Casamada. Foto: I. Vilamala, SPAL, 04.02.2009. A la dreta, forn de calç de la pedrera de Can Sallent. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 21.05.2009.

Castellar del Vallès. A l'esquerra, mas Can Pèlacs, amb origen al segle XIII. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 04.03.2009. A la dreta, a dalt, masia El Brunet. Detall d'una finestra. Foto: I. Vilamala, SPAL, 25.02.2009; a baix, finestra del mas Canyelles. Foto: I. Vilamala, SPAL, 20.01.2009.

Castellar del Vallès. Masia Can Cadafalch, casa pairal materna de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch. Foto: I. Vilamala, SPAL, 20.01.2009.

portància per al municipi. Es van recopilar els documents de planejament urbanístic general de Castellar, des del Pla General de la comarca urbanística de Sabadell (1978), fins al Pla General d'Ordenació (1999) amb el text refós de les normes urbanístiques de planejament general (2005), així com tots els documents urbanístics vigents, de planejament derivat, plans parcials, plans especials, plans de millora urbana. També es va analitzar el "Pla especial de protecció del medi físic i del paisatge de l'espai natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac" (amb la modificació refosa de 1988).

A continuació, es va iniciar el treball de camp, amb visites de reconeixement del patrimoni ja catalogat, dels conjunts urbans i del patrimoni susceptible de ser incorporat. Tots els elements es van fotografiar individualment i en el seu context urbà o rural. El treball de camp, amb les visites *in situ* als edificis, va proporcionar interessants dades a través de la ciutadania. Els propietaris i inquilins van obrir les portes de les seves cases per accedir a les estances i sovint als terrats i es va poder recollir molta informació oral.

Paral·lelament, es va iniciar el treball d'arxiu, amb l'objectiu de documentar els edificis, els promotors, els arquitectes o mestres d'obres, les dates de construcció i els projectes originals de l'edificació o de reformes. Es van consultar els següents arxius: Arxiu municipal de Castellar del Vallès; Biblioteca Antoni Tort de Castellar del Vallès; Arxiu i biblioteca del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona; Arxiu General de la Diputació de Barcelona; Arxiu de la Corona d'Aragó. Per tal d'estudiar l'evolució urbana de Castellar del Vallès es va fer una recerca de la informació cartogràfica als següents fons documentals: Institut Cartogràfic de Catalunya; Centro Nacional de Información Geográfica. Cartoteca. Ministerio de Fomento; Instituto Geográfico Nacional; Archivo General de Simancas (Valladolid); Arxiu Municipal de Castellar del Vallès; Fons Documental del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona. Es van recopilar fotografies d'arxiu, es va revisar i actualitzar la carta arqueològica de la Generalitat de Catalunya.

Aquest inventari abasta els Béns Culturals Immobles amb valors històrics, arquitectònics i ambientals, així com els valors artístics, arqueològics i

paisatgístics del municipi. També inclou determinats béns mobles (mobiliari urbà, elements singulars i, excepcionalment, capelletes religioses itinerants). El recull dels elements inventariats s'ha realitzat d'acord amb uns criteris que fan referència a casos individuals o a conjunts, com hem anat exposant en els inventaris analitzats anteriorment, ja que aquests criteris formen part del mètode de recerca i anàlisi utilitzat per l'SPAL. En els casos individuals, que són la gran majoria, l'element inventariat té valor en sí mateix, amb independència del seu entorn. Això no vol dir que la seva inserció en el teixit urbà, periurbà o rural no hagi pogut tenir un paper històric, o ser un pol d'atracció urbanístic, però s'entén que té prou entitat per ser inventariat independentment. La valoració de conjunts té un caràcter més extens, però a la vegada menys intens. Així, doncs, d'una valoració de conjunt, hi pot haver elements inventariats individualment, però a més, tot la resta d'elements significatius queden inclosos dintre d'aquesta figura d'inventariat superior. Tant en un cas com en l'altre, ha estat en funció de llurs valors arquitectònic-urbanístics, culturals i històrics que han estat inclosos a l'inventari. També cal dir que l'equip redactor no es va plantejar límits cronològics per a la inventariació dels elements, sinó que fixen l'atenció en un ventall cronològic que abasta des de l'època ibèrica fins als nostres dies.

Dins del marc arquitectònic-urbanístic es van establir diversos conjunts d'elements inventariats. Elements que adopten estils extrets del repertori del passat, de caràcter representatiu i simbòlic. Edificis modernistes i neoclàssics amb un caire monumental, que són els més emblemàtics de la ciutat, normalment equipaments, tot i que alguns són habitatges unifamiliars. Elements o conjunts d'elements de l'edificació residencial urbana, que conformen el teixit urbà més comú i que ajuden a entendre l'evolució de la manera d'habitar al municipi. Molts d'ells tenen interès no tant pel seu caràcter original, sinó pels valors de repetició que els donen caràcter de tipus arquitectònic (valors tipològics). Amb la repetició d'aquests tipus, la trama de la ciutat agafa la fesomia o pàtina característica. S'han de destacar les masies, com a testimonis del passat rural, actualment en resten més de quaranta encara habitades; malgrat que algunes han estat engolides per la trama urbana, en general configuren l'ordenació del territori rural i

Castellar del Vallès. Columna esquerra. A dalt, capella de Sant Pere d'Ullastre i masia Can Santpere. Foto: I. Vilamala, SPAL; a continuació, mas Can Quer. Foto: I. Vilamala, SPAL, 14.01.2009 i 04.02.2009; seguidament, vista del castell de Castellar o de Clasquerí. Foto: I. Vilamala, SPAL, 21.11.2008; a baix, aqüeducte del castell. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 12.06.2009.

Castellar del Vallès. Columna dreta. A dalt, ermita de la mare de Déu de les Arenes; a continuació, masia Can Borrell. Foto: I. Vilamala, SPAL, 25.02.2009; seguidament, casa Romaguera, situada al nucli d'estiueig de Les Arenes. Foto: I. Vilamala, SPAL, 20.01.2009; a baix, masoveria del castell de Clasquerí. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 12.06.2009.

Castellar del Vallès. Columna esquerra. A dalt, antiga parròquia de Sant Esteve de Castellar. Castellar Vell. Foto: Vergés, inicis s. XX. Arxiu SCCM-SPAL; a baix, església parroquial de Sant Esteve de Castellar. Foto: J. Royo, SPAL, 02.2009.

Castellar del Vallès. Columna dreta. A dalt, església de Sant Feliu del Racó. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 26.11.2008; a baix, capella de la Mare de Déu de Montserrat. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 21.05.2009.

mantenen encara els estils originaris fundacionals de les edificacions. Els elements lligats al passat industrial indissociables del riu Ripoll, amb un clar interès històric, i sens dubte arquitectònic, alhora que específic del municipi, com els elements industrials, infraestructures hidràuliques i els ponts. També elements militars, que agrupen des del passat a la recent implicació del municipi en la Guerra Civil. I elements d'interès paisatgístic i elements singulars plantejats com a conjunts agrupats.

Des del punt de vista històric i cultural, a l'hora d'elaborar l'Inventari del Patrimoni de Castellar del Vallès, es van valorar aquells elements o tipus de construcció que representen un tipus característic d'acord amb l'evolució i les necessitats de cada moment històric. Una part dels edificis seleccionats és representativa del passat medieval castellarenc. A banda de les nombroses masies disseminades pel terme municipal, Castellar conserva les parròquies al voltant de les quals es van formant els primers nuclis agrupats de població, com les esglésies de Castellar Vell (segles IX-XI) o Sant Feliu del Racó (segle X), i també el Castell de Clasquerí, viu testimoni del domini feudal. El riu Ripoll té un important protagonisme en la història del municipi des d'època antiga, així ho constata la construcció de la Sèquia Monar i de les indústries que progressivament s'hi van anar instal·lant, tot aprofitant el desenvolupament de noves tecnologies que permetien aprofitar la força de l'aigua. Així doncs, en aquest inventari es van incloure els testimonis d'aquest desenvolupament: el Molí de Boà, Fontscalents, Molí de Can Barba, el Rieral i el Molí d'en Barata.

El nucli agrupat de la Sagrera de les Fàbregues, situat entorn de la plaça Vella i els inicis dels carrers de Caldes, Sant Miquel, Mina i Centre, va experimentar un fort creixement cap el segle XVIII. El creixement de la població provocà el trasllat de la parròquia a la riba esquerra del riu, i la conseqüent construcció de nous habitatges i carrers: Roques, Sèquia i Puig de la Creu. El segle XIX va suposar l'arrencada econòmica del municipi amb el desenvolupament de la indústria llanera i cotonera al riu Ripoll, impulsada principalment per Josep Tolrà Abellà, que es va instal·lar a Castellar el 1849 per exercir com a metge i, poc després, va iniciar la principal empresa tèxtil del poble (Can Barba). L'aparició de la indústria va implicar un primer crei-

xement demogràfic i urbanístic, que propicià la urbanització del casc antic i el creixement del municipi a través de l'obertura de nous carrers que passarien a ser vies principals del municipi: el Passeig i la carretera de Sentmenat. La família Tolrà va emprendre una àmplia tasca social per millorar el municipi, denominat llavors Sant Esteve de Castellar, amb el subministrament d'aigua i la construcció d'edificis religiosos (l'actual església parroquial de Sant Esteve, les Escoles Pies i l'Oratori), de centres escolars (Patronat Tolrà), de safareigs públics (Safareig de la Baixada de Palau – Safareig del carrer Major), entre altres (Palau Tolrà – Casa de la Vila). Paral·lelament, el municipi va viure un increment de població, atreta pel desenvolupament industrial, que va anar acompanyat de l'aparició de cases modernistes aixecades pels propietaris i amb una intensa vida social al voltant dels cafès, que eren les seus de les primeres entitats. A les primeres dècades del segle XX l'estiueig també va transformar els nuclis de Sant Feliu del Racó i de les Arenes. Els habitatges que es feien construir les famílies benestants procedents de Sabadell, Terrassa i Barcelona que estiuejaven a Sant Feliu, són coneguts com les "ville", i en bona part cases aïllades amb jardins al voltant. L'augment de la població va continuar durant el segle XX i es va veure incrementada amb la proclamació de la Segona República i la constitució d'un ajuntament republicà, que també va centrar la seva gestió en la millora del municipi, com testimonia la construcció i urbanització de la plaça Major o de les Escoles Públiques Emili Carles Tolrà. A l'inventari hi ha, també, testimonis de la Guerra Civil de 1936-1939, com els refugis del Pla de la Bruguera i de Can Barba. A partir dels anys 1950 Castellar va viure un altre esclat demogràfic, paral·lel a la revifalla que vivia el país, amb l'arribada de forasters procedents del sud d' Espanya. Aquesta nova població va intervenir com a mà d'obra en la recuperació de l'activitat tèxtil i constructora, viscuda els anys 1960, junt amb la població autòctona, i va fer créixer el teixit urbà de Castellar cap a nous sectors del municipi. La construcció de nous habitatges al primer eixample, durant la dècada dels seixanta del segle XX, va solventar els problemes de manca d'habitatges dignes per als treballadors, ja que molts d'ells encara vivien en barraques o amuntegats en petits habitatges.

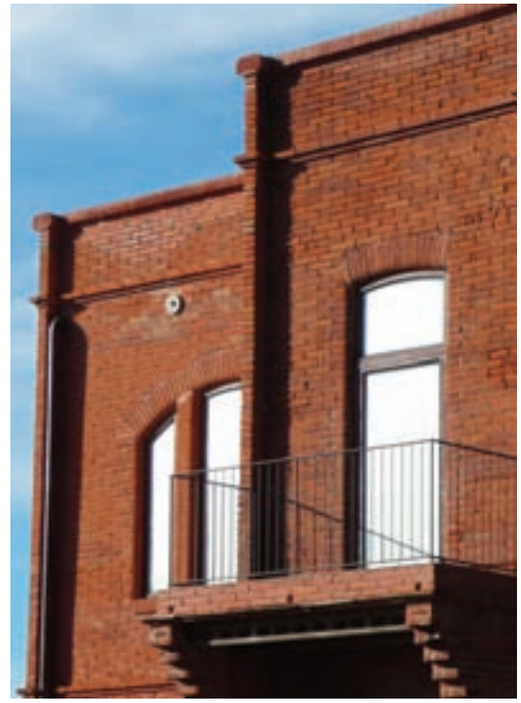

Castellar del Vallès. Columna esquerra. A dalt, xemeneia del Pito de Can Barba. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 25.02.2009; a baix, imatge de Can Barba, fàbrica "Vídua José Tolrà", aixecada l'any 1866. Foto: I. Vilamala, SPAL, 25.02.2009.

Castellar del Vallès. Columna dreta. A dalt, antiga fàbrica Can Turuguet; a baix, molí d'en Busquets. Fàbrica d'acabats de Can Barba. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 29.01.2009 i 07.05.2009.

Castellar del Vallès. A l'esquerra, cementiri municipal. Panteó modernista de la família Massaveu, amb mosaics de Lluís Bru. Foto: I. Vilamala, SPAL, 14.01.2009; a la dreta, refugi antiaeri del Pla de la Bruguera, de l'any 1938. Foto: I. Vilamala, SPAL, 14.01.2009.

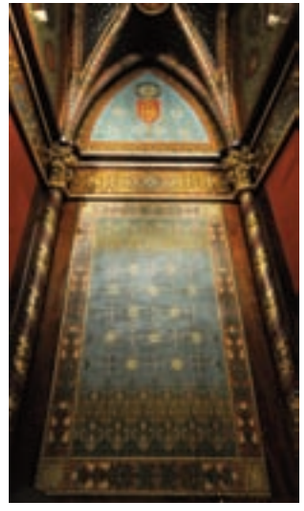

Castellar del Vallès. A l'esquerra, capella de Sant Antoni del mas Cadafalch. Foto: I. Vilamala, SPAL, 20.01.2009; a la dreta, interior de la capella del Palau Tolrà, de forta influència de Viollet le Duc. Foto: Arxiu històric de Castellar del Vallès.

Castellar del Vallès. A l'esquerra, panteó Emília Carles Tolrà, situat a la cripta de l'església parroquial. Foto: I. Vilamala, SPAL, 25.03.2009; a la dreta, rajoles decorades amb pintures de motius geomètrics de l'entrebigat del sostre del primer pis de la masia l'Illa. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 19.02.2009.

El total d'elements inventariats va ser de 202, els quals es van classificar segons les tipologies següents:

Tipus	Elements
Arquitectura Residencial urbana (ARU)	37
Conjunts Urbans (CU)	20
Arquitectura Industrial (AI)	22
Arquitectura Residencial Rural (ARR)	35
Interès Paisatgístic (IP)	2
Elements Singulars (S)	8
Arquitectura Militar (AM)	4
Arquitectura Pública (AP)	13
Arquitectura Religiosa (AR)	7
Obres d'Enginyeria (OE)	7
Jaciments Arqueològics (JA)	43
Àrees d'Expectativa Arqueològica (AEA)	4

Castellar del Vallès. Plànol d'emplaçament dels elements inventariats de la zona nord al nucli urbà. Autors: F. Royo i J. Royo, arquitectes.

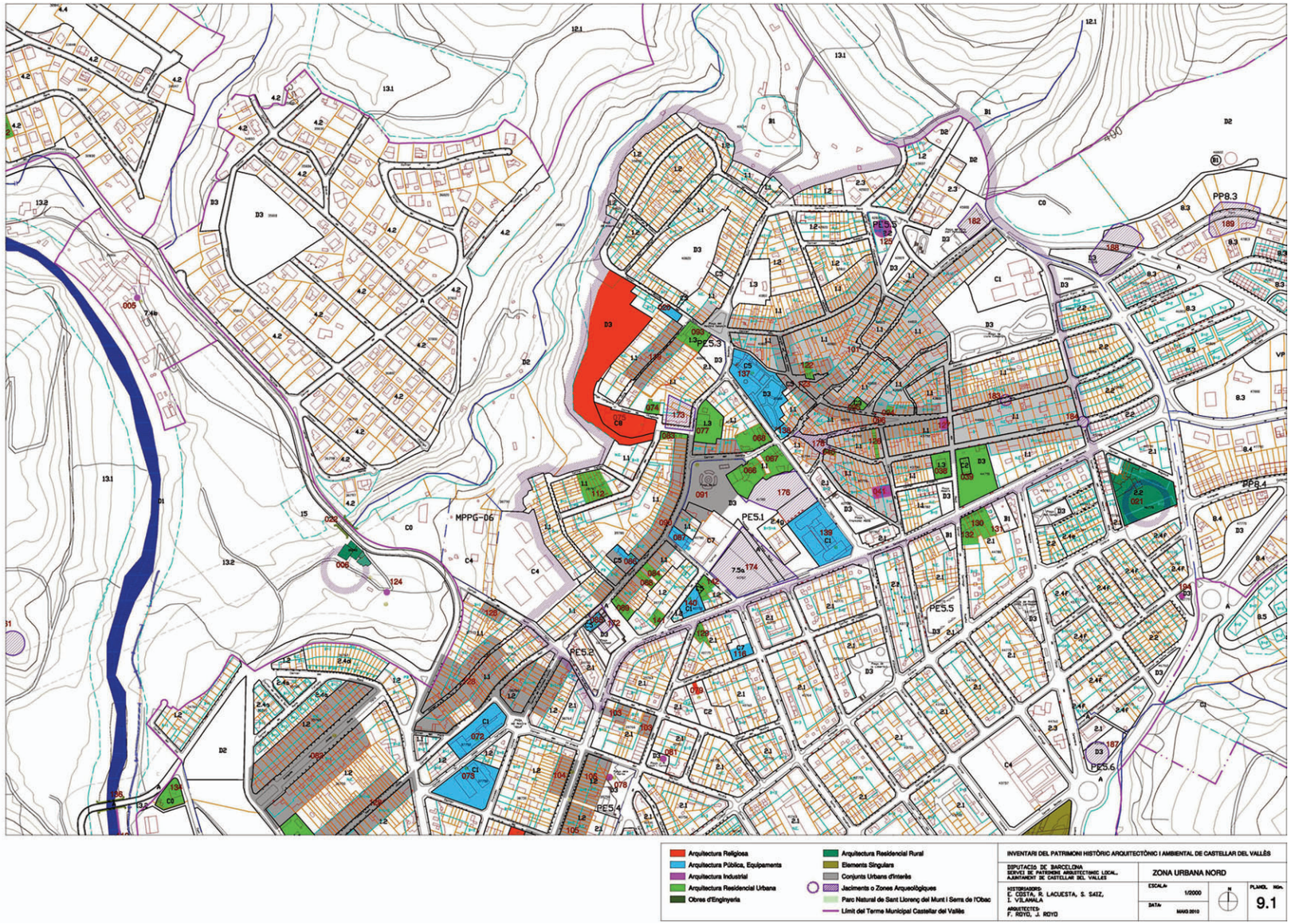

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú

L'interès demostrat per l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú en revisar el Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Històric-Artístic i Natural de Vilanova i la Geltrú, aprovat per la Comissió d'Urbanisme de Barcelona l'any 1987, va motivar la redacció del present Inventari que la Diputació de Barcelona va assumir, delegant la seva execució al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local.

Aquest Inventari es va fer amb un criteri exhaustiu i s'hi van incorporar elements del patrimoni arqueològic, arquitectònic i natural, tant edificis molt rellevants, com estructures arquitectòniques i urbanes que tot i no ser de primer ordre, fins i tot més aviat populars, conformen un patrimoni cultural important.

L'Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú, es va realitzar per donar constància d'aquest patrimoni durant el seu període de redacció, d'octubre de 2008 fins al març del 2010, com un document de base per a una posterior redacció d'un nou Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Historicoartístic i Natural de Vilanova i la Geltrú.

El creixement urbanístic del municipi, del qual és simptomàtic l'augment demogràfic de 44.705 habitants censats l'any 1986 a 65.890 el 2009, va provocar la desaparició d'una part del seu patrimoni arquitectònic que no era protegit per l'actual Pla i Catàleg, el qual avui dia seria valorat.

Entre els edificis desapareguts que van ser inventariats, però no protegits en aquell Pla, que no contemplava l'accelerada urbanització que s'ha produït a la ciutat, cal mencionar la Casa Joan Giralt i la Casa Magriñà Milà al carrer de l'Almirall Colom, núm. 6 i núm. 7; els Tallers Caba, al carrer del Codonyat, núm. 7; la Casa Angrill Guardià, al carrer Major núm. 38; la Casa Arturo Ferret Plana, Cal Baró, al carrer de Pàdua, núm. 13; la Casa Gulivert Campeny, al carrer de Pàdua, núm. 21, de la qual només es conserva en la nova edificació l'arc del portal d'entrada; el Teatre Apol·lo, malauradament destruït en l'incendi que va patir el 2 de febrer de 2005; i l'antiga masia la Pallissa, al costat de la carretera de l'Arboç.

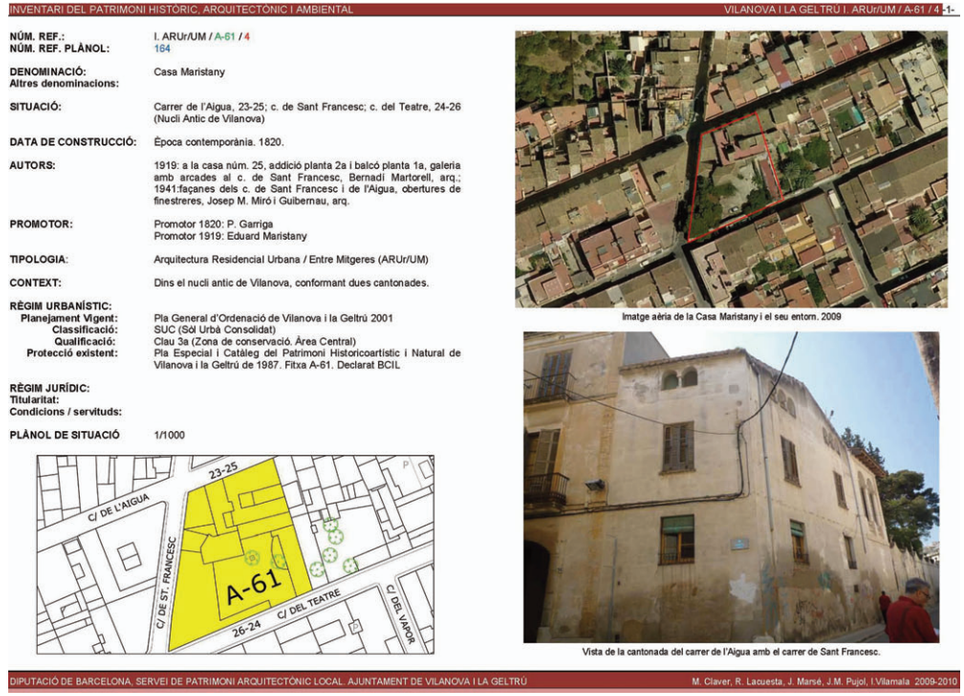
INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL — VILANOVA I LA GELTRÚ I. ARUr/UM / A-61 / 4

NÚM. REF.: I. ARUr/UM / A-61 / 4
NÚM. REF. PLÀNOL: 164

DENOMINACIÓ: Casa Maristany
Altres denominacions:

SITUACIÓ: Carrer de l'Aigua, 23-25; c. de Sant Francesc; c. del Teatre, 24-26 (Nucli Antic de Vilanova)

DATA DE CONSTRUCCIÓ: Època contemporània. 1820.

AUTORS: 1919: a la casa núm. 25, addició planta 2a i balcó planta 1a, galeria amb arcades al c. de Sant Francesc, Bernadí Martorell, arq.; 1941:façanes dels c. de Sant Francesc i de l'Aigua, obertures de finestreres, Josep M. Miró i Guibernau, arq.

PROMOTOR: Promotor 1820: P. Garriga
Promotor 1919: Eduard Maristany

TIPOLOGIA: Arquitectura Residencial Urbana / Entre Mitgeres (ARUr/UM)

CONTEXT: Dins el nucli antic de Vilanova, conformant dues cantonades.

RÈGIM URBANÍSTIC:
Planejament Vigent: Pla General d'Ordenació de Vilanova i la Geltrú 2001
Classificació: SUC (Sòl Urbà Consolidat)
Qualificació: Clau 3a (Zona de conservació. Àrea Central)
Protecció existent: Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Historicoartístic i Natural de Vilanova i la Geltrú de 1987. Fitxa A-61. Declarat BCIL

RÈGIM JURÍDIC:
Titularitat:
Condicions / servituds:

PLÀNOL DE SITUACIÓ 1/1000

Imatge aèria de la Casa Maristany i el seu entorn. 2009

Vista de la cantonada del carrer de l'Aigua amb el carrer de Sant Francesc.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. AJUNTAMENT DE VILANOVA I LA GELTRÚ — M. Claver, R. Lacuesta, J. Marsé, J.M. Pujol, I.Vilamala 2009-2010

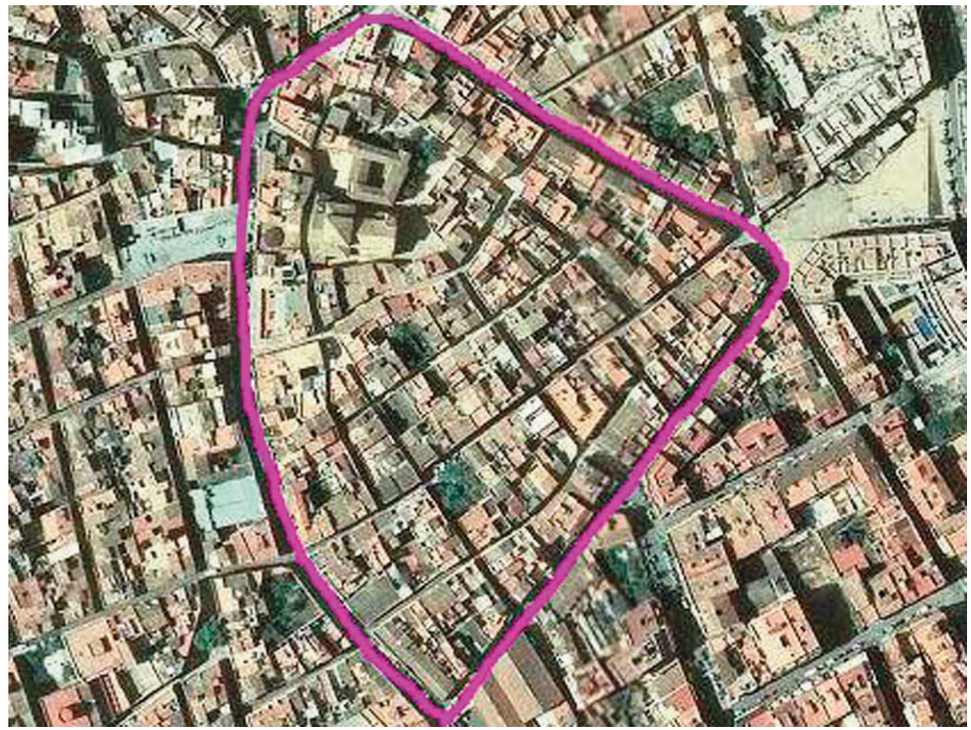

Vilanova i la Geltrú. A dalt, fitxa d'un element arquitectònic de l'inventari, la casa Maristany; a baix, ortofoto amb la delimitació del nucli antic de la Geltrú.

Vilanova i la Geltrú. A l'esquerra, conjunt urbà del Passeig Marítim, Barri de Mar. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 26.05.2009; a la dreta, vista de les casetes del moll. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.07.2009.

Vilanova i la Geltrú. A l'esquerra, platja de Sant Cristòfol, amb els xalets i el turó al darrere; a la dreta, façana marítima. Fotos: M. Baldomà, SPAL, 07.07.2009.

Vilanova i la Geltrú. Església parroquial de Sant Antoni Abat. Vista de la coberta. Foto: I. Vilamala, SPAL, 16.01.2009.

Sí bé el Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Històric-Artístic i Natural de Vilanova i la Geltrú de 1987 es denomina Natural, aquest no recollia una protecció dels elements naturals del municipi tal com és justificat en la seva memòria. També el patrimoni natural del terme municipal havia sofert un deteriorament important, tant per les noves infraestructures que creuen el terme, com per la proliferació periurbana. Les expectatives de creixement urbà de la ciutat persistien, mostra del qual era la intenció de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú d'urbanitzar el sector nord de la ciutat, l'Eixample Nord. De les conclusions de les diferents jornades participatives organitzades per l'Ajuntament per dissenyar els criteris d'intervenció en l'Eixample Nord i de les intervencions ciutadanes en el Consell Assessor del Nucli Antic en relació a la intervenció, dins la Llei de Barris, sobre una part important de la Vilanova Vella, es manifestava una creixent preocupació ciutadana per salvaguardar els seu patrimoni historicoarquitectònic i natural que li ha donat identitat. L'Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú volia ser una eina eficaç per aquesta protecció.

L'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú va sol·licitar el 18 d'abril de l'any 2008 a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge de la Diputació de Barcelona la redacció de l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú. El 10 d'octubre del mateix any, la directora del treball, Raquel Lacuesta, doctora en història de l'art i cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió (STICD) del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL), i per encàrrec del cap del Servei, va convocar l'arquitecte Josep Maria Pujol i Torres, al llicenciat en humanitats Manuel Claver Roso i al llicenciat en ciències biològiques Jaume Marsé Ferrer, als quals proposà la confecció d'aquest Inventari. A l'equip es va unir des de l'inici la historiadora adscrita a la Secció, Imma Vilamala i Aliguer, i l'elaboració de les fitxes arqueològiques van córrer a càrrec d'Albert López Mullor i Javier Fierro, arqueòlegs de l'SPAL.

Un cop delimitades les funcions de cadascun dels seus membres, es va fer un primer plantejament de les directrius i l'abast de l'inventari, les quals van consistir bàsicament en: Revisió del Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Històric-Artístic i Natural de Vilanova i la Geltrú, aprovat per la Comissió d'Ur-

banisme de Barcelona l'any 1987; revisió dels Inventaris de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya; anàlisi de l'afectació del Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) a Vilanova i la Geltrú i recopilació dels catàlegs existents d'elements d'interès natural i paisatgístic (fauna, flora, paisatge...) i de construccions tradicionals populars; i treball de camp i recerca en arxius i biblioteques. Entre les sortides de treball de camp se'n van realitzar dues en vaixell al llarg de la façana marítima; es va pujar al campanar de l'església de Sant Antoni Abat i del campanar de Santa Maria de la Geltrú per analitzar i fotografiar la imatge urbana que ens ofereixen les cobertes dels edificis i les seves peculiaritats morfològiques, com també el paisatge cap a mar, muntanya i zones no urbanitzades. Les consultes en arxius i biblioteques tenien com a objectiu documentar la cartografia històrica de la ciutat, com també els edificis que no ho havien estat en el Catàleg de 1987 i els que s'incorporaven de bell nou al present Inventari (2008-2010). Es va poder conèixer els promotors, arquitectes o mestres d'obres, dates de construcció, projectes originals de l'edificació, reformes, etc. Es va recopilar material fotogràfic retrospectiu i actual, projectes d'edificacions i cartografia, i es va confeccionar un llistat provisional de tots els elements inventariats i posterior estudi per determinar els elements inventariats definitius. A continuació, es va redactar una memòria metodològica, que havia de contenir una síntesi de l'evolució urbana de la ciutat de Vilanova i la Geltrú, des dels seus orígens fins a l'actualitat, i es van elaborar les fitxes individualitzades per a cadascun dels elements inventariats.

La primera tasca de direcció i coordinació de l'equip va ser definir les directrius bàsiques del treball i procedir a la recopilació de tota aquella documentació de base, com el Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Històric-Artístic i Natural de Vilanova i la Geltrú, el qual va servir per fer un primer llistat d'elements i conjunts, tot reordenant-los per barris per facilitar-ne el seguiment i reconèixer-los *in situ* dins la trama urbana.

El treball de camp pel terme municipal es va iniciar el 27 de novembre 2008 fins al 9 de març de 2010. Aquests recorreguts van servir per extreure'n material gràfic, analitzar detalls i valorar-los. Tot el material pres en les sortides va ser copiat en CD i

Vilanova i la Geltrú. Columna esquerra. A dalt, imatge de la sínia Robert. Foto: J. M. Pujol, SPAL, 03.2009; al centre, casa Josep Alonso, al carrer Josep Mascaró, núm. 9. Foto: I. Vilamala, SPAL, 27.11.2008; a baix, conjunt urbà del carrer Josep Mascaró, al casc antic de la Geltrú. Foto: I. Vilamala, SPAL, 27.11.2008.

Vilanova i la Geltrú. Columna dreta. A dalt, imatge del mas Sardet. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 23.07.2009; al centre, guardacantó o guarda-rodes, a la cantonada dels carrers Santa Eulàlia i Unió. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.02.2009; a baix, edifici al barri de l'Armanyà. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 10.03.2009.

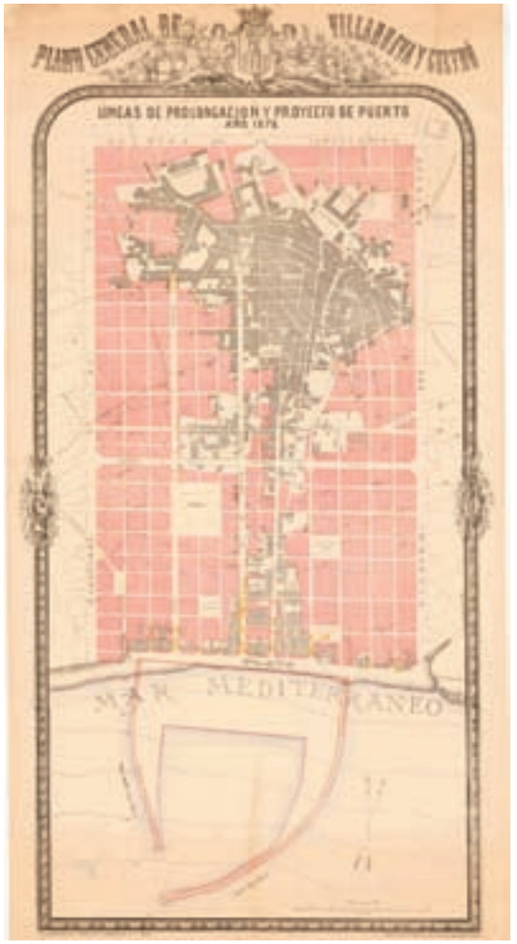

Vilanova i la Geltrú. A l'esquerra, *Plano General de Villanueva y Geltrú. Líneas de prolongación y proyecto de puerto año 1876*, de Francesc Gumà i Ferran. L'Eixample Gumà ordenava l'expansió urbanística de la ciutat cap a mar. A la dreta, plànol del s. XVI de la Vilanova de Cubelles i de la Geltrú. Arxiu comarcal del Garraf.

Vilanova i la Geltrú. Ciutat Jardí de Ribes Roges: Villa Laguarda, Villa Argentina, Xalet Doctor Ribot, Villa Teresa i Villa Montserrat. Postal A.T.V., SPAL.

DVD, amb la indicació en cada carpeta el dia que va ser enregistrat el material.

Una segona fase del treball d'Inventari, portada paral·lelament al treball de camp, va ser confeccionar un llistat on s'aportaven dades dels elements inventariats i llurs fotografies per tal d'identificar-los. Posteriorment, el llistat va ser revisat, i es va definir el llistat definitiu que acompanyava. A les dades del llistat, s'indicava la ubicació en els plànols i la valoració per part de l'equip d'aquells elements i conjunts d'elements que constituïen l'Inventari.

La recerca documental i bibliogràfica és la que va aportar la major part de dades de caràcter històric, així com plànols originals referents a les sol·licituds de llicències d'obres. Respecte a això, la col·laboració de l'Arxiu Comarcal va ser molt valuosa, no solament per la documentació existent a les Llicències d'Obres, sinó també pels fons de fotografies antigues i modernes, d'articles de revistes i diaris i de plànols de diversos planejaments, tot plegat amb un valor històric important. També va ser important la col·laboració de la Biblioteca Joan Oliva i Milà, que va aportar la bibliografia històrica i patrimonial publicada sobre Vilanova i la Geltrú. També es van consultar els arxius: Arxiu Comarcal del Garraf i Biblioteca Joan Oliva i Milà, de Vilanova i la Geltrú; el Fons Documental de l'Arxiu i la Biblioteca del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona; l'Arxiu de l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya; l'Arxiu Històric i Biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya; l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona; l'Institut Cartogràfic de Catalunya; l'Instituto Geográfico Nacional de Madrid; i, finalment, el Archivo General de Simancas.

Aquest Inventari destacava aquells elements del patrimoni arquitectònic, històric, urbanístic, àrees urbanes o nuclis urbans d'interès ambiental, àrees naturals i àrees arqueològiques del municipi que permeten tenir una visió del conjunt d'aquest patrimoni per a la redacció del nou Pla Especial i Catàleg del Patrimoni. En ell es va aplicar el concepte de paisatge urbà i/o de conjunts ambientals en la selecció feta, com una eina eficient de protecció de les característiques tipològiques que conformen un espai urbà o natural determinat. La conservació dels trets més rellevants d'aquests

conjunts són la garantia del reconeixement del desenvolupament històric de la població i el seu medi natural. Tot i que el Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Històric-Artístic i Natural de Vilanova i la Geltrú de 1987 ja contemplava un criteri de conservació d'ambients, el present Inventari estén la seva aplicació i la concreta en nous tramats. En aquest sentit, aquest Inventari es va elaborar de manera exhaustiva i constava de 545 elements, d'entre ells una sèrie de conjunts urbans i arquitectònics, àrees d'expectativa arqueològica i àrees d'interès paisatgístic, a part dels elements estrictament de l'àmbit rural o natural, recollits en 61 fitxes.

El present Inventari pretenia definir el patrimoni històric, arquitectònic i natural de Vilanova i la Geltrú per poder establir les mesures per a la seva conservació, recuperació i millora. El recull dels elements inventariats es va realitzar d'acord amb uns criteris que feien referència a casos individuals o a conjunts. En els casos individuals, l'element inventariat té valor en si mateix, amb independència del seu entorn. La valoració de conjunts té un caràcter més extens, però a la vegada menys intens. Per un costat, dins d'una valoració de conjunt hi podria haver elements inventariats individualment, però a més, la resta d'elements singulars queden inclosos dintre d'aquesta figura d'inventariat superior. Tant en un cas com en l'altre, va ser en funció de llurs valors arquitectònics, urbanístics, culturals i històrics pel que es van incloure a l'Inventari. Lògicament, en els elements individuals moltes vegades el pes de la valoració requeia més en els valors arquitectònics, mentre que en els conjunts, l'accent es posava en els aspectes urbanístico-històrics i tipològics, pel fet que ajuden a explicar l'evolució de la ciutat i perquè tenen pervivències d'aquesta evolució.

Per a l'elaboració del catàleg del paisatge natural es van tenir en compte tots aquells estudis que d'alguna manera feien referència al territori de Vilanova i la Geltrú, i es van utilitzar les eines cartogràfiques digitalitzades de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, del Departament de Medi Ambient i Habitatge i del Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural de la Generalitat de Catalunya. Pel que fa al treball sobre el paisatge natural, es van incorporar unes fitxes d'identificació de color verd a les fitxes de cadascun dels 545 elements

Vilanova i la Geltrú. Columna esquerra. A dalt, església i convent de Sant Josep. Font: C. Barraquer: *Casas de religiosos en Cataluña*. Any 1894. Arxiu SPAL; a baix, Portal del Nin. Foto: Carrera. SPAL.

Vilanova i la Geltrú. Columna dreta. A dalt i al centre, fitxes d'un element ambiental de l'inventari; a baix, plànol dels espais d'interès natural protegit. Autor: J. Marsé, SPAL.

Vilanova i la Geltrú. Columna esquerra. A dalt, masia Cabanyes. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 23.07.2009; a continuació, conjunt urbà de la Plaça dels Lledoners. Foto: J. M. Pujol, SPAL, gener 2009; seguidament, conjunt urbà de la Plaça de la Vila. La urbanització de la plaça data de 1885 i és obra de l'arquitecte Bonaventura Pollés i Vivó. Foto: J. M. Pujol, SPAL; a baix, clau de l'arc amb l'anagrama marià i data de la casa del c. Sant Gervasi, núm. 56. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 24.02.2009.

Vilanova i la Geltrú. Columna dreta. A dalt, el Pi Gros, arbre monumental de la Masia Cabanyes. Foto: J. Marsé, SPAL, març 2009; a continuació, pintures murals a la casa Cabanyes. Foto: I. Vilamala, SPAL, 12.02.2009; seguidament, detall de reixa de balcó de la casa Samà al c. Major, 54-56. Foto: I. Vilamala, SPAL, 19.12.2008; a baix, detall de rajoles i ferros de la llosana de balcó al c. Sant Gervasi. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 21.02.2009.

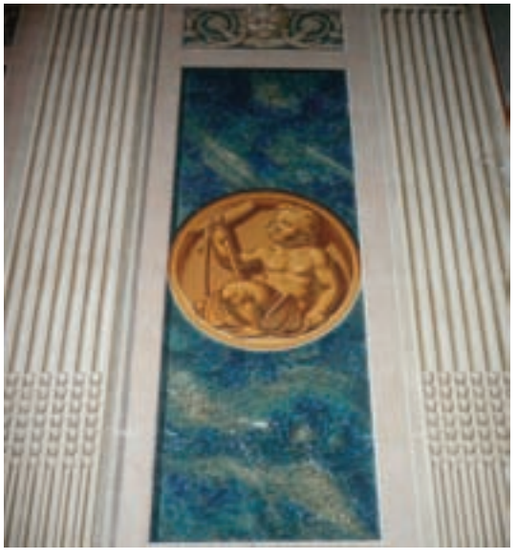

historicoarquitectònics inventariats. Aquestes fitxes s'hi van incorporar a tots aquells elements que eren d'interès paisatgístic. També hi va haver incorporacions puntuals en fitxes purament arquitectòniques en les que hi havia algun element natural. A part d'això, hi havia una sèrie de 61 fitxes verdes que conformaven la part ambiental de l'estudi: els arbres d'interès local, les fonts, els forns de calç, els hàbitats i les subunitats de paisatge. L'estudi es va complementar amb una memòria de l'estudi paisatgístic i uns mapes on van ser cartografiats els hàbitats, els camins i les barraques de pedra seca.

Les àrees d'expectativa arqueològica i els jaciments arqueològics també van formar part dels elements catalogats i la fitxa es va distingir amb el color carbassa.

El ventall cronològic de selecció d'aquest Inventari abastava tots aquells edificis que tenien prou valor historicoarquitectònic com per passar a l'imaginari urbà de Vilanova i la Geltrú. Molts d'ells ajuden a entendre l'evolució de la ciutat i la manera d'habitar-la. En general, es van inventariar els elements que s'ho valien pel seu valor arquitectònic present. També es van incloure elements modificats, malgrat que alguns dels valors s'haguessin perdut.

Dins del marc arquitectònico-urbanístic es va poder establir diversos conjunts d'elements inventariats:

Les masies i sínies com a testimoni de l'activitat rural que ha tingut o té Vilanova i la Geltrú; Elements que adopten estils extrets del repertori del passat, de caràcter representatiu i simbòlic, amb un caire monumental, que són els més emblemàtics de la ciutat; Equipaments públics pel seus valors històric o arquitectònic; elements o conjunts d'elements de l'edificació residencial urbana, que conformen el teixit urbà més comú i que ajuden a entendre l'evolució de la manera d'habitar el municipi. Molts d'ells tenen interès, no tant pel seu caràcter original sinó pels valors de repetició dels seus elements, que els donen caràcter de tipus arquitectònic (valors tipològics). Amb la repetició d'aquests tipus, la trama de la ciutat agafa la fesomia característica; elements excepcionals que van més enllà dels tipus, però amb un clar interès tant arquitectònic com urbanístic. Dins d'aquest marc hi

havia fets puntuals en residencial urbà lligats al patrimoni industrial i/o agrícola, com casos d'elements singulars, obres d'enginyeria, o parcs; Conjunt de camins; i, Conjunt d'elements de pedra seca.

Des del punt de vista històric i cultural, a l'hora d'elaborar l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú es van valorar aquells elements o tipus de construcció que representaven un tipus característic d'acord amb l'evolució i les necessitats de cada moment històric. L'Inventari contempla els vestigis d'època neolítica, ibèrica o romana que es troben disseminats en diferents jaciments arqueològics; l'arquitectura medieval, més present en la trama urbana dels nuclis antics que com a elements aïllats, si exceptuem el Castell de la Geltrú. La ciutat ha conservat un patrimoni barroc important expressat en l'església de Santa Maria de la Geltrú o el campanar de Vilanova entre d'altres. L'Inventari registra aquelles edificacions que l'han singularitzat com a ciutat i que comprèn el període de prosperitat econòmica de finals del segle XVIII i gran part del segle XIX en què es va desenvolupar l'arquitectura dels indians i la romàntica. Els exemples són presents en tota la trama urbana del segle XIX, i es reconeixen tant en els elements aïllats, dels que sobresurten entre molts altres la Biblioteca Museu Víctor Balaguer o el Col·legi Samà de les Escoles Pies, com en el conjunts de la plaça de les Cols, la dels Cotxes, la de la Vila i la rambla Principal. En aquesta última i en altres indrets de la ciutat, l'Inventari indica els elements de Modernisme tardà present a la ciutat, o del Noucentisme, també molt present en la ciutat jardí del Turó de Sant Cristòfol o en les Escoles Graduades. També, l'Inventari incrementa el nombre d'elements a protegir de l'arquitectura del segle XX, tant de certes tipologies com d'elements singulars, que pel seu interès o rellevància arriben fins a l'actualitat.

També s'han destacat dos aspectes fonamentals en la imatge de la ciutat: la façana de mar amb el port, i el que podríem dir la façana "zenital", és a dir, el conjunt de cobertes singularitzades per les torres de vigia que sobresurten dels terrats.

Al terme municipal de Vilanova i la Geltrú s'han conservat un nombre important de masies i sínies, testimoni del passat rural de la vila que l'Inventari incorpora sense cap distinció i com a retrat de l'es-

Vilanova i la Geltrú. Columna esquerra. A dalt, imatge de la for-nícula de la façana de la casa Maria Salomé Oliver a la Rambla Principal. Foto: I. Vilamala, SPAL, 28.04.2009; al centre, sala de l'Orfeó Vilanoví. Foto: I. Vilamala, SPAL, 16.01.2009; a baix, antic Escorxador Municipal, avui Escola Municipal de Música Mestre Montserrat. Foto: J. M. Pujol, SPAL, 01.2009.

Vilanova i la Geltrú. Columna dreta. A dalt, vista de la Rambla Principal. Foto: I. Vilamala, SPAL, 28.04.2009; al centre, edifici del Foment Vilanoví, a la plaça de les Cols. Foto: I. Vilamala, SPAL, 12.02.209; a baix, CEIP Sant Jordi, de Martorell. Bohigas i Mackay, arquitectes. Construït l'any 1974. Foto: I. Vilamala, SPAL, 05.12.2008.

Vilanova i la Geltrú. Columna esquerra: cementiri municipal. A dalt, creu de terme de Sant Gregori de la Geltrú; al centre i a baix, nous nínxols, panteons i hipogeus de rocalla projectats i dirigits, l'any 1879, per l'enginyer Francesc Lluch i Rafecas. En aquesta part hi ha el Monument-Panteó funerari a Víctor Balaguer. Fotos: J. M. Pujol i I. Vilamala, SPAL, 10.03.2009.

Vilanova i la Geltrú. Columna central: església parroquial de Sant Antoni Abat. A dalt, campanar. Foto: I. Vilamala, SPAL, 19.12.2008; al centre i a baix, grafits de l'escala i l'ampit de la barana del campanar: "Echo por JP.P. A 19 junio 1887" i "RAMON POCH 1869 DE CAMPANERO". Fotos: I. Vilamala, SPAL, 16.01.2009.

Vilanova i la Geltrú. Columna dreta. A dalt, església parroquial de Santa Maria de la Geltrú i plaça de l'Assumpció. Foto: J. M. Pujol, SPAL, 27.11.2008; al centre, imatge de l'ermita de Sant Cristòfol. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 13.05.2009; a baix, castell de la Geltrú. Foto: I. Vilamala, SPAL, 27.11.2008.

tat actual de les masies. També, incorpora elements de patrimoni industrial, com les xemeneies, o d'enginyeria civil, com els ponts. El grau exhaustiu dels elements o conjunts inventariats obeeix no només a una possible protecció que quedarà determinada segons els criteris del nou Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Històric-Artístic i Natural de Vilanova i la Geltrú, sinó de donar constància de l'estat patrimonial tant d'elements susceptibles de protecció, com testimonial.

Des del punt de vista tipològic, l'Inventari fa una agrupació de l'arquitectura i dels elements urbans en funció dels diferents tipus funcionals. En la major part es tracta d'immobles, encara que també en formen part l'obra pública i els béns de mobiliari urbà. Aquests són:

Tipus	Elements
Conjunts Urbans (CU)	119
Arquitectura Militar (AM)	7
Arquitectura Pública / Equipaments (AP/E)	73
Arquitectura Religiosa (AR)	16
Arquitectura Industrial (AI)	22
Arquitectura Residencial Rural (ARRu)	85
Arquitectura Residencial Urbana/	
Urbana Aïllada (ARUr/UA)	24
Urbana entre Mitgeres (ARUr/UM)	141
Obres d'Enginyeria (OE)	6
Elements Singulars (S)	32
Jaciments Arqueològics (JA)	15
Àrees d'Expectativa Arqueològica (AEA)	4
Parcs (P)	1
Total	**545**

L'Estudi de Paisatge del municipi de Vilanova i la Geltrú ha generat, també, una sèrie d'elements a protegir com a Béns Ambientals i Paisatgístics, que es classifiquen de la manera següent:

Patrimoni paisatgístic i natural	Elements
Places i jardins	183
Hàbitats naturals	
(alguers, dunes, matollars...)	22
Barraques de pedra seca	138
Camins	206

Vilanova i la Geltrú. A l'esquerra, imatge de la plaça de la Peixateria, amb el monument en record de les víctimes dels camps d'extermini nazis, obra de l'escultor Andreu Alfaro, i al fons, la Peixateria Vella. Foto: I. Vilamala, SPAL, 19.12.2008; a la dreta, Casa Junqué i Escofet (Col·legi de les Puríssimes), a la plaça dels Cotxes. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 310.3.2009.

Vilanova i la Geltrú. Jaciment arqueològic de Darró. Foto: Paisajes Españoles, S.A., SPAL, 25.05.2009.

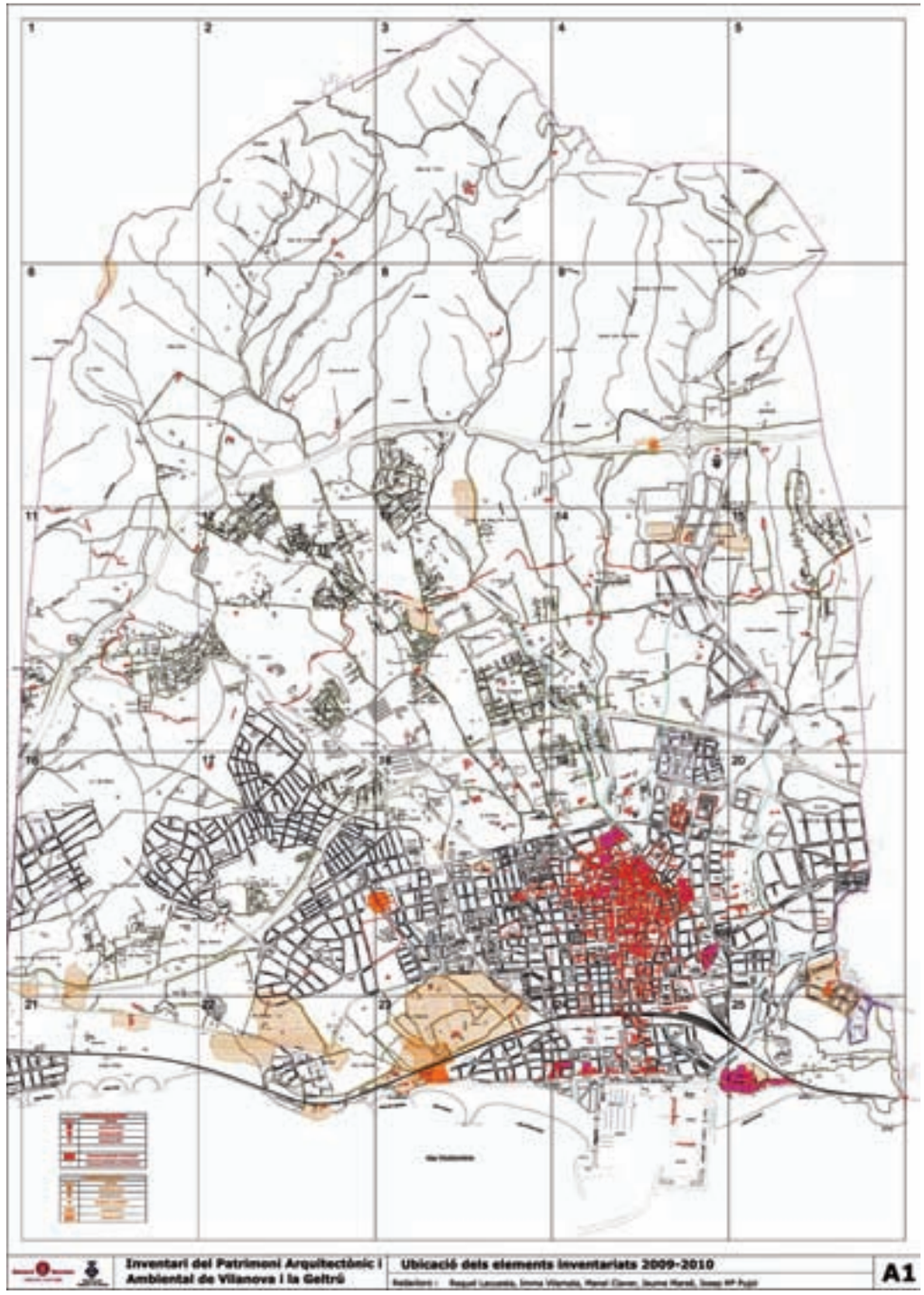

Vilanova i la Geltrú. Plànol de situació dels elements inventariats.

Torrents i fondos	40
Orografia (colls, pedreres, turons...)	25
Vistes i punts d'observació	25
Forns de calç	2
Fonts	2
Arbres monumentals	20

Subunitats de paisatge	**Elements**
Sòl no urbanitzable (platja llarga, prats, torrents, camins...)	15
Sòl urbà i urbanitzable (nuclis antics, eixamples, urbanitzacions)	43

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental del Barri del Rec d'Igualada

L'Ajuntament d'Igualada, el dia 23 de juliol de 2010, sol·licità per escrit a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge de la Diputació de Barcelona la redacció de l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Igualada, com a eina que permetés revisar el Pla especial de protecció i conservació del patrimoni arquitectònic i el seu catàleg. Donat que el municipi ja comptava amb un Catàleg i Pla Especial de Protecció del Patrimoni Històric i Arquitectònic, aprovat el 2005, i que l'Ajuntament manifestava una certa urgència en la consecució del treball de l'inventari i atès que el barri de les adoberies no estava representat exhaustivament en el Catàleg vigent, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local proposà realitzar en una primera fase l'anàlisi exhaustiva del barri de les adoberies, que ocupa el sector sud de la ciutat en tot el recorregut del riu Anoia. D'aquesta manera, en el marc del protocol General del Pla de Concertació "Xarxa Barcelona Municipis de Qualitat 2008-2011", dins el programa de suport a la gestió del patrimoni arquitectònic municipal, la Diputació va decidir impulsar el treball d'elaboració de l'inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental del barri del Rec d'Igualada, per a l'any 2011.

El barri del Rec se situa al sud de la ciutat, ocupant les terrasses que, des del nucli antic, baixaven cap el riu Anoia. Es va anar formant a redós d'un canal d'aigua, el Rec, documentat ja al segle XII, que la portava des d'una resclosa prop del molí Nou, a ponent, fins al molí de l'Abadia, a llevant, al llarg d'un 3 km. Està fet d'obra, amb una amplada que oscil·la entre 90 i 140 cm segons els trams, i una altura entre els 80 cm i els 3 m. A partir de 1967 i fins a finals del segle XX, es van cobrir diversos trams i, actualment, en queden uns 350 m al descobert, part dels quals es va restaurar fa uns anys amb la formació del nou vial, o ronda del Rec, que transcorre paral·lel al curs del riu. En origen servia, a més de portar l'aigua al molí, per regar les terres, i sembla que, a partir del segle XIV, es van començar a instal·lar les primeres indústries de la pell, que es van anar consolidant al segle XVIII, quan els blanquers van abandonar el clos de la part sud de les muralles de la vila i van començar a construir les seves adoberies a frec del

Igualada. A dalt, fotografia aè-ria de l'any 2004. Font: CECI (Àngel Aguirre); a baix, antiga casa Cal Valls, avui seu de l'Arxiu Comarcal de l'Anoia. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010.

Igualada. Columna esquerra. A dalt, casa i adoberia Roca, al c. del Rec. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.12.2010; al centre, membres de l'equip de redacció davant l'adoberia Enrich Gabarró. Foto: I. Vilamala, SPAL, 27.12.2010; a baix, Celler Molí del Sindicat dels Vinyaters. Foto: F. Balañà, SPAL, 17.12.2010.

Igualada. Columna dreta. A dalt, adoberia Padró i Serrals, Cal Patera. Foto: I. Vilamala, SPAL, 10.12.2010; al centre, adoberia Linares, ubicada al carrer del Sol. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010; a baix, antiga adoberia Pelfort. Foto: I. Vilamala, SPAL, 10.12.2010.

Rec per recollir l'aigua que necessitaven per adobar la pell. En el segle XIX s'hi van instal·lar, també, tints i fàbriques tèxtils, que feren d'Igualada una ciutat pròspera i reconeguda arreu i que ha perdurat fins als nostres dies. Aquest barri és, sense dubte, un dels indrets més peculiars d'Igualada, estretament vinculat a la seva història, i amb un singular paisatge urbà format per diversos tipus i estils arquitectònics, que el fa mereixedor d'un especial tractament urbanístic.

Per realitzar aquest treball es va formar un equip pluridisciplinar format per arquitectes i historiadors, amb el suport de tècnics infogràfics. L'equip, dirigit per Raquel Lacuesta Contreras, com a cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, estava format pels arquitectes Francesc Balañà Comas, Andreu Bosch Planas i Lluís Cuspinera Font, la historiadora Gemma Estrada Planell, els infògrafs Javier Ortiz i Sacramento Castillo (empresa Centum), per a la representació gràfica tridimensional dels edificis del barri del Rec, i la historiadora de l'SPAL, Imma Vilamala Aliguer. En la recerca documental en arxius i biblioteques es va comptar amb la col·laboració de la historiadora Cristina Ventura Soteras. En el plantejament general del treball i en la definició de criteris de selecció dels elements inventariats es va comptar amb l'assessorament de Josep Tomàs, enginyer, i Jordi Pagès, arquitecte, de l'Ajuntament d'Igualada.

Arran de la redacció del nou POUM, que es va aprovar inicialment el 30 de desembre de 2009, i que es va deixar sense efectes per acord del Ple municipal de 24 de febrer de 2010, l'Ajuntament d'Igualada es va plantejar la necessitat d'aprofundir en l'anàlisi del patrimoni arquitectònic i ambiental del barri del Rec, atès que algunes de les actuacions proposades pel POUM afectaven diversos elements que podrien tenir algun tipus d'interès, segons al·legacions formulades en la seva exposició pública. Aquesta anàlisi del barri, que recull un inventari per tal de poder valorar els elements arquitectònics i ambientals que el configuren, i de justificar-ne el corresponent nivell de protecció, és l'objecte del treball.

Igualada comptava amb un Catàleg i Pla Especial de Protecció del Patrimoni Històric i Arquitectònic, aprovat l'any 2005. En aquest Pla no estava re-

presentat exhaustivament el barri del Rec, més aviat mostrava mancances significatives, tant des del punt de vista històric, com de l'arquitectònic i urbanístic. No es va tenir en compte la peculiaritat del teixit urbà d'aquest barri industrial i el planejament no contemplava la conservació del barri com a conjunt que dóna a la ciutat un caràcter peculiar.

La necessitat de la protecció dels elements que conserven els trets característics del barri industrial antic d'Igualada, es justificava plenament pel fet que la seva imatge, com també la seva història, han esdevingut patrimoni col·lectiu de tots els ciutadans. Per damunt, doncs, dels interessos privats, hi ha l'apropiació col·lectiva d'un paisatge urbà quotidià del que participen tots, i és per això que, sent patrimoni comú, l'administració pública ha de protegir-lo adequadament.

En aquesta nova visió de la conservació del paisatge urbà i dels seus elements configuradors del passat antic o del més recent rau bona part de la filosofia de la Llei de Sòl, aprovada pel govern espanyol segons el Reial Decret Legislatiu 2/2008, de 20 de juny, com també, a Catalunya, el Text Refós de la Llei d'Urbanisme, Decret legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, i el seu Reglament, el Decret 305/2006, de 18 de juliol. L'article 3 d'aquest Reglament, referit al concepte de desenvolupament urbanístic sostenible, estableix en l'apartat f), com una de les seves finalitats "La protecció del patrimoni cultural mitjançant la conservació, la recuperació i millora dels immobles que l'integren, dels espais urbans rellevants, dels elements i tipologies arquitectònics singulars, dels paisatges de valor cultural i històric i de les formes tradicionals d'ocupació humana del sòl".

Aquest Inventari intentava destacar el més interessant del patrimoni arquitectònic, històric, urbanístic, àrees urbanes o nuclis urbans d'interès ambiental i àrees arqueològiques del barri del Rec. Tenir en compte aquest concepte de paisatge urbà i/o de conjunts ambientals és la prova de materialitzar i llegir en el plànol l'evolució que ha adquirit el propi concepte de patrimoni al llarg dels anys, perquè no inclou únicament elements singulars emergents de la trama urbana, sinó que para atenció en zones més extenses, com trams de carrers, la conservació dels ambients dels quals en els seus trets més rellevants són garantia del re-

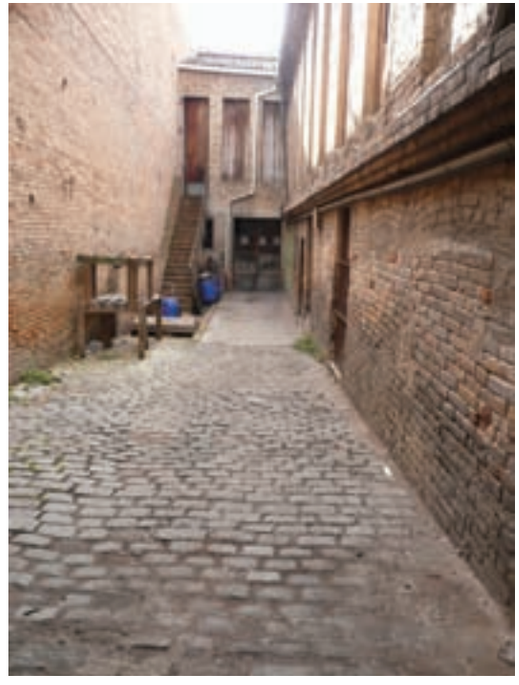

Igualada. A dalt, La Elèctrica Igualadina. Foto: I. Vilamala, SPAL, 10.12.2010; al centre, antiga fàbrica Cal Sistaré, avui Gràfiques Puig Bosch. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 07.12.2010; a baix, farinera Grifé, Foto: R. Lacuesta, SPAL, 03.12.2010.

Igualada. A dalt, imatge de la fàbrica Martí Enrich. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010; al centre, fàbrica Mussons. Foto: I. Vilamala, SPAL, 10.12.2010; a baix, adoberia Magí Puig, Cal Maringallo. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 27.12.2010.

250

Igualada. Panoràmiques generals històriques de la ciutat. En primer terme, el barri del Rec, amb les hortes i fàbriques. Fons CECI.

1882. Josep Sagristà. Fons CECI

Inicis del segle XX. Fons CECI

Inicis del segle XX. Del llibre de Pau Llacuna *Itineraris per Igualada. El nucli antic i el Rec*

coneixement històric de la població. Aquest és un criteri que va prevaler en la redacció de l'Inventari i que el distingeix de les eines de les quals es valia l'Administració d'Igualada fins aleshores. Establir les bases per a la posterior protecció d'aquest patrimoni era, també, l'objectiu de l'Inventari. Amb ell es pretenia constituir un fons documental als efectes d'arxiu històric i utilitzar-lo com a base per a un futur planejament del sector.

En principi, l'anàlisi havia d'abraçar el territori vinculat al Rec, és a dir tota la franja situada per sobre del riu Anoia entre la resclosa del molí Nou i el molí de l'Abadia. Ara bé, atès que l'objecte del treball es concretava en la zona de les adoberies, es va acotar l'àmbit pels costats limitats, a llevant, pel carrer Vilafranca del Penedès i, a ponent, pel carrer Joan Abad, a l'alçada de la Carretera de Valls. Al sud quedava limitat pel riu Anoia, i al nord seguia el traçat dels carrers, d'est a oest, Arenys, Caritat, Concepció, Santa Anna, Sant Domènec i Sant Ignasi. Es va excloure de l'àmbit el molí de l'Abadia pel fet que quedava aïllat i allunyat del barri i perquè ja formava part del Catàleg vigent.

Aleshores, el vigent Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) d'Igualada aprovat definitivament l'any 1986, i amb Text Refós de l'any 2005, entre d'altres objectius preveia la revalorització de la façana de l'Anoia juntament amb el que anomenava "Barri de les Adoberies", tant en els aspectes de trànsit com de qualitat urbana, fent propostes sobre reutilització pública o privada d'edificacions obsoletes. En aquest sentit, l'article 80D de les Normes Urbanístiques preveia la redacció d'un Pla Especial per al barri, que es va formalitzar en el "Pla Especial de Vialitat de les Adoberies" (PEVAI) i que va ser aprovat definitivament per la Comissió d'Urbanisme de Barcelona en data 27 de setembre de 1989. Aquest Pla tenia com a Objectius millorar la xarxa viària del barri de les Adoberies i salvaguardar al màxim la façana al Rec, mitjançant propostes de diversos nivells de preservació, i mantenir o recrear, on sigui possible, l'ambient propi del Rec, fent-lo compatible amb la nova vialitat. El PEVAI va establir un règim de protecció de les edificacions i elements d'aquest àmbit per preservar la façana del Rec, dividit en tres nivells d'intervenció: manteniment de façana, conservació parcial de façana com a sòcol i adaptació ambiental. En execució del Pla Especial es va realitzar la ronda del Rec, que actua com a vial perimètric de l'àmbit de les adoberies pel costat de migdia, i que ressegueix el "Rec" històric, el qual en alguns trams es va soterrar i en altres es va revalorar.

Cal reconèixer que el nou vial havia donat accessos al barri i havia incentivat una tímida recuperació, si bé les condicions urbanístiques fixades pel PGOU no facilitaven la conservació de l'edificació i, a més, en dificultaven la rehabilitació. El tipus d'ordenació de la majoria de les mansanes del barri, entre mitgeres i amb alineació a vial (clau 17), podria ser comú a d'altres zones industrials del municipi i estava pensat per a edificacions de nova planta. Permetia l'ocupació de parcel·la fins al 80%, amb una alçada reguladora màxima d'11,20 i 13 m, segons l'amplada del carrer, i, a més, permetia reculades de la façana per situar patis. Amb aquestes condicions es feia difícil complir amb un dels objectius del Pla com és "salvaguardar al màxim la façana al Rec [...] i mantenir o recrear, on sigui possible, l'ambient propi del Rec [...]".

En data 17 de novembre de 2005, la Comissió Territorial d'Urbanisme de Barcelona va aprovar definitivament el "Pla Especial de Protecció i Conservació del Patrimoni Arquitectònic i Catàleg

Sector de ponent. Dècada de 1990. Fons CECI

Sector de ponent. Dècada de 1990. Fons CECI

Igualada. Panoràmiques generals d'Igualada de la dècada de 1990 i de l'any 2001. En primer terme, el riu Anoia i el barri del Rec. Fons CECI.

Igualada. *Plano i Vista de la Villa Ygualada, dedicado a Dª Roda Vila y Mas de Miquel*, 19 de setembre de 1859, per E.M. Coll. Arxiu Comarcal de l'Anoia.

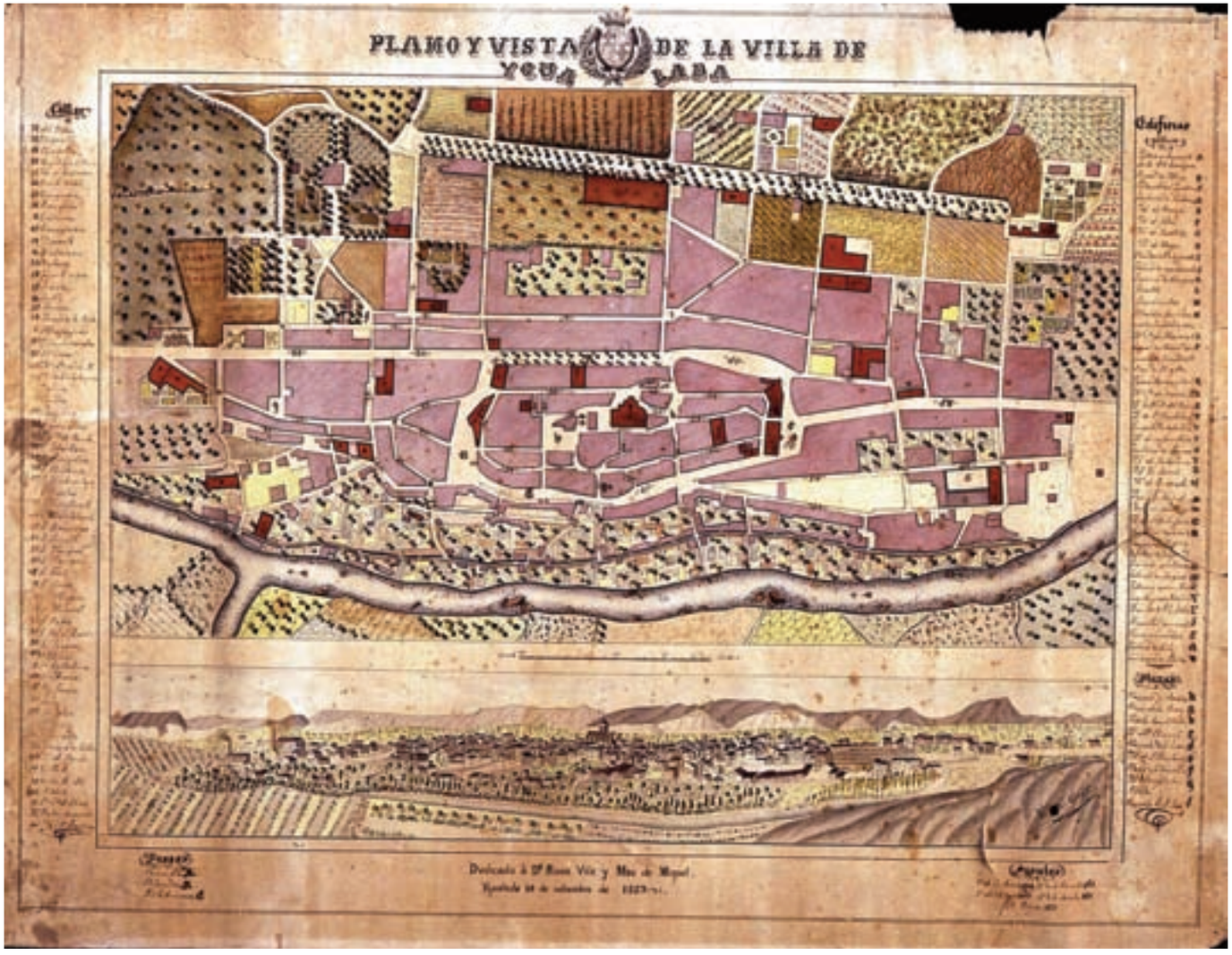

d'Igualada", que consistia en un conjunt de fitxes d'elements singulars amb una normativa. Dins l'àmbit del barri hi constaven el Conjunt del Molí de l'Abadia, el Rec i la Resclosa, així com alguns edificis industrials, com ara l'antiga fàbrica tèxtil de La Igualadina Cotonera, tres adoberies al carrer de la Creueta (Colom, ANCASFRABO i Albareda), la xemeneia de "Cal Sistaré", l'adoberia Pelfort, l'Adoberia Balcells, la façana de la Baixada de Sant Nicolau, La Electra Igualadina, Cal Granotes, l'adoberia de Cal Sabater i Cal Boyer o Vapor Nou. També, s'incloïen el celler i molí d'oli del Sindicat de Vinyaters i diversos edificis residencials com ara les cases Sala i Barral, al carrer Concepció, o la casa Palmés, al carrer Sant Antoni de Baix. Malgrat això, el Pla Especial no establia un tractament de conjunt i coherent del patrimoni industrial a l'entorn del Rec, i si bé en la normativa s'establia que actuacions properes o contigües confrontants a béns catalogats haurien d'harmonitzar amb l'ambient del conjunt, cal dir que les noves edificacions no s'ajustaven a aquesta prescripció, possiblement per manca de regulació. Es podria dir que aquest instrument, tot i que va suposar un significatiu pas endavant vers la protecció del patrimoni arquitectònic del municipi, va ser insuficient per mantenir els valors que podien significar el barri des del punt de vista arquitectònic i ambiental, pel fet de no contemplar diversos elements singulars d'interès i de no establir un tractament de conjunt que regulés i fomentés la rehabilitació i pogués garantir una correcta integració de les noves edificacions al paisatge urbà. Aprovat definitivament en data 19 de desembre de 2008, aquest Pla de caràcter supramunicipal reconeixia el potencial del "front urbà igualadí de les adoberies velles". Cal remarcar que el Pla Director reconeixia la vocació de l'entorn del Rec i el front de l'Anoia com a espai de transformació i millora de la ciutat a base de nous usos, però sempre des del respecte als elements inclosos al Catàleg i Pla Especial de protecció del patrimoni.

En el primer dels plànols coneguts de la ciutat, el de Pere Serra de 1834, ja s'hi observaven edificacions al costat del Rec i en diversos carrers que començaven a estructurar el barri, com ara el de Sant Antoni de Baix, o dels Blanquers, el de la Creueta o els carrerons transversals orientats de N a S, que baixaven cap al riu. En posteriors cartografies, com la de 1847, corresponent al Pla

Cabot, ja estaven traçats els carrers del Sol i el de la Caritat, en sentit E-O, i els transversals de la Misericòrdia i el de la Bomba (actual Santa Joaquima de Vedruna), en sentit N-S. A la banda de ponent, el Pla Cabot traçava un sector d'eixample aprofitant un meandre del riu, a base de mansanes rectangulars allargades en sentit E-O per adaptar-se millor a la topografia. En un plànol comercial de 1880, encara es mantenia el traçat ortogonal, si bé mai s'arribà a materialitzar. També cal esmentar un plànol acolorit de 1859 on, malgrat el poc rigor planimètric, es pot observar com les edificacions es començaven a situar al llarg del carrer de la Creueta i, també, sobre el Rec, si bé on hi ha la major concentració d'edificació és al costat de llevant, entre la Baixada del Carme i el carrer Misericòrdia, especialment amb front al carrer Sant Antoni de Baix, on en algun tram l'edificació ocupa tota la parcel·la fins al Rec, sense deixar espais lliures entremig. Al costat de llevant, el meandre del riu allunyava els terrenys del nucli urbà i el seu aprofitament agrícola fa que la seva ocupació sigui posterior. En una magnífica fotografia datada el 1882, presa des de la muntanya del Pi, es pot observar el conjunt d'edificacions amb front al riu, sobretot al costat oriental, que formaven una autèntica façana de ciutat i configuraven un suggerent paisatge entre rural i urbà, ja que encara conservava bona part de les cases d'hortolans que es van anar situant al llarg del Rec, el qual feia de límit, a manera de rúbrica, al paisatge. Finalment, en un plànol de 1929 ja no apareixia l'eixample del Pla Cabot i quedava molt definida l'actual estructura urbana del barri, que s'aniria curullant d'edificacions, la majoria industrials, fins als anys 1960-70, tot prenent un cert caràcter marginal.

Es pot dir que tota l'estructura urbana del barri, fins a l'obertura de la ronda del Rec, es va sustentar per dos eixos principals en sentit E-O: primer, el carrer Sant Antoni de Baix, a llevant, i després, el carrer del Sol, a ponent. Aquests carrers estaven travessats per nombrosos carrers i carrerons, antics camins, o xaragais, que baixaven cap al riu. Aquesta trama quedava limitada al nord per un eix, que separava el barri del casc antic de la ciutat, format pels carrers Joan Abad, Sant Ignasi, Sant Domènec, Santa Anna i Concepció que, a partir de la plaça del Rei, connectava amb el Camí Ral, actual carrer Soledat, o tancava el barri pel carrer Caritat fins a la plaça de la Bomba. Aquesta trama

Igualada. Columna esquerra. A dalt, adoberia Pielsa, al carrer Creueta. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010; a baix, adoberia Ancasfrabo. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010.

Igualada. Columna dreta. A dalt, adoberia Valls Martí. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010; a baix, xemeneia de l'antiga fàbrica del Tint de Pallerols. Foto: F. Balañà, SPAL, 17.12.2010.

Igualada. Columna esquerra. A dalt, adoberia Cal Sabater. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010; a baix, edifici d'habitatges Salvador Cardona, al c. de Santa Anna. Foto: I. Vilamala; SPAL, 17.12.2010.

Igualada. Columna dreta. A dalt, edifici d'habitatges Andreu Massip, a la plaça de la Bomba, núm. 5. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.12.2010; a baix, edifici d'habitatges Cal Puiggròs, al carrer de Sant Antoni de Baix. Foto: I. Vilamala, SPAL, 10.12.2010.

urbana, retallada al sud pel traçat del riu, i especialment del Rec, havia creat un conjunt de mansanes de diferents formes i dimensions que, ja a nivell bàsic, donaven caràcter al barri. Sobre cadascuna de les mansanes s'anà formant el teixit edificatori en base a uns usos i a una determinada estructura de la propietat. En aquest cas, el tipus d'activitat predominant, la indústria de la pell, va donar lloc a unes tipologies amb uns elements constructius i formals que van configurar un peculiar, i únic, conjunt urbà que, malgrat algunes actuacions desafortunades que l'han desvirtuat, constitueix un document viu de la història de la ciutat.

Les primeres adoberies conegudes del segle XVIII eren edificacions situades, normalment, a tocar del Rec, per tal d'assegurar-se l'aigua necessària per adobar les pells. Hi havia dos tipus de construccions: la senzilla, que constava de planta baixa, on se situaven el magatzem, els clots, el ferrejador, l'enllosat i el molí d'escorça, i un estenedor a la planta pis; l'altre, que podia ocupar diverses plantes, disposava d'un gran pati, amb coberts i magatzems, zona de clots o adobador i estenedor. Alguns exemples d'aquestes adoberies més antigues (origen segle XVIII) i que s'han conservat són Cal Segall, Cal Granotes i Cal Patera. Altres adoberies més recents són les de Cal Maco, Cal Ton del Jaume, del Minguet del Pèrrica, de Cal Murt o Cal Maringallo, entre d'altres. A partir del segle XIX, amb el procés d'industrialització, s'ubicaren dins el mateix barri quadres cotoneres i vapors (el Vapor - Igualadina Cotonera; el Vapor de Baix - Cal Sistaré; el vapor Cremat - Marià Vila, edifici que mai funcionà i que ja ha desaparegut, i el vapor Nou - Cal Boyer). Arran del Rec, també s'ubicaren altres activitats com els tints (del Pallerols, del Xulina), una fassina o destil·leria d'alcohols, i fàbriques de cola i de gelatina per a l'aprofitament de subproductes de la indústria adobera. D'altra banda, existí la Cooperativa del Pèl, que comercialitzava aquesta matèria després de rentar-la i assecar-la (a l'inici del segle XX, Igualada fou la segona ciutat d'Europa exportadora de pèl). Al començament del segle XX, prop del Rec es bastí el Celler i molí d'oli del Sindicat dels Vinyaters, i es construïren altres edificis industrials modernistes, com Cal Sabater, Cal Balcells o Cal Pelfort, les façanes del carrer de la Creueta o l'edifici per generar electricitat La Electra Igualadina. A mitjan segle, també es cons-

truí l'edifici amb la torre de la sitja de la Farinera Oliva o Gifré, activitat encara en funcionament.

En general, l'adobador se situava a nivell del Rec, en un espai tancat, i al damunt l'estenedor, al terrat o en un porxo obert pels costats o tancat amb gelosia. En molts casos s'aprofitava el desnivell del terreny per situar l'adobador a la part del Rec, i en un nivell superior, el pati, a l'entorn del qual s'organitzaven les altres dependències, com ara els magatzems de matèries primeres o coberts per a la calç. Aquest és el cas de les adoberies entre mitgeres amb front al carrer de Sant Antoni de Baix, situades en parcel·les passants (d'un carrer a l'altre), amb front, també, al carrer del Rec.

Els espais que defineixen tipològicament les adoberies són l'adobador, l'estenedor i el pati. L'adobador, que havia de ser molt diàfan, acostumava a estar cobert per voltes, suportades per pilars, arcs o murs, de diferents tipus i de les quals encara es conserven interessants exemples. Moltes vegades, els murs eren reforçats exteriorment per uns contraforts massissos. Aquest sistema constructiu, sòlid i funcional, afavoria una regularitat de temperatures a l'interior, sense gaire variació estiu-hivern. Si el sistema constructiu de la planta baixa era de voltes, al primer pis o estenedor era molt més senzill. S'aixecaven les parets laterals de pedra i es construïa una teulada d'un o dos vessants, amb encavallades i bigues de fusta, cabirons i teula àrab disposada, normalment, a llata per canal. En alguns casos es cobria amb un terrat a base de llates sobre l'embigat de fusta i al damunt una solera de dos fulls de rajola de 14x28 cm a trencajunt. En qualsevol cas, l'estenedor precisava aire corrent per assecar les pells i, així, a banda i banda, es tancava amb gelosies de maons formant un entramat de forats triangulars o bé s'obrien grans finestrals on es disposaven estores enrotllables o persianes de fusta per protegir les pells del sol. La comunicació entre l'adobador i l'estenedor es feia a través d'una trapa o forat rectangular allargat per on passaven les pells. L'accés a la planta superior era mitjançant una escala de volta a la catalana per l'exterior, amb graons de pedra.

Així mateix, l'activitat de les adoberies en relació al Rec ha creat una sèrie d'elements constructius característics que són els següents: Aragalls. Carrerons de forta pendent que des del nucli antic de

Igualada. A l'esquerra, antiga fàbrica de Cal Boyer, Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010; a la dreta, edifici d'habitatges del carrer Sant Ignasi, núm. 20-22. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.12.2010.

Igualada. A l'esquerra, antiga adoberia Cal Ton del Jaume, a la Travessia de Sant Antoni de Baix. Foto: I. Vilamala, SPAL, 27.12.2010; a la dreta, voltes i arcs de la planta baixa de l'adoberia Combalia. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 27.12.2010.

Igualada. Quadre resum dels elements de l'Inventari, SPAL.

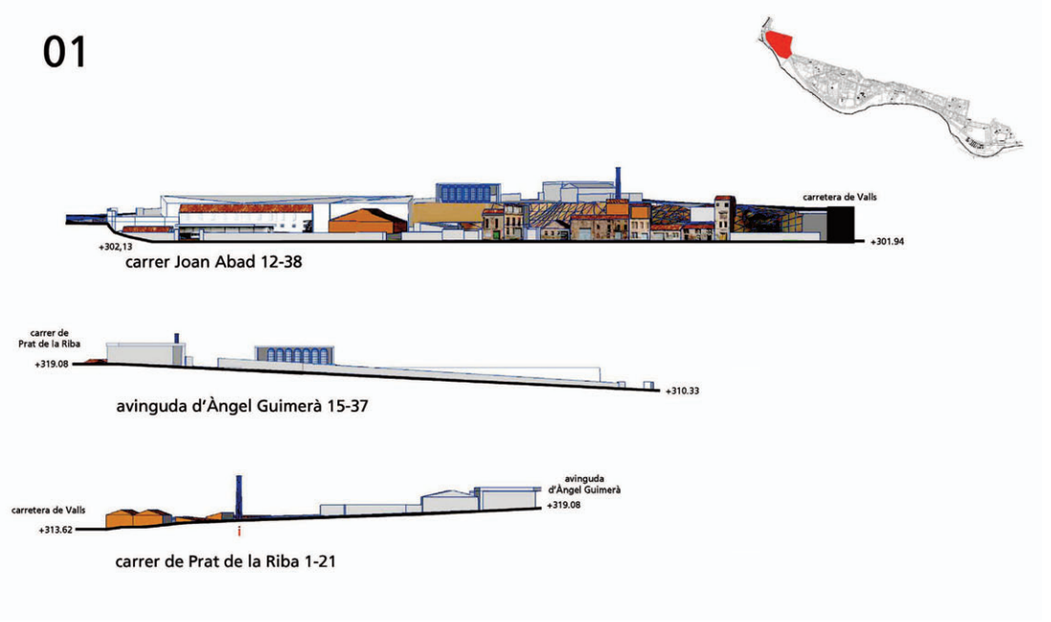

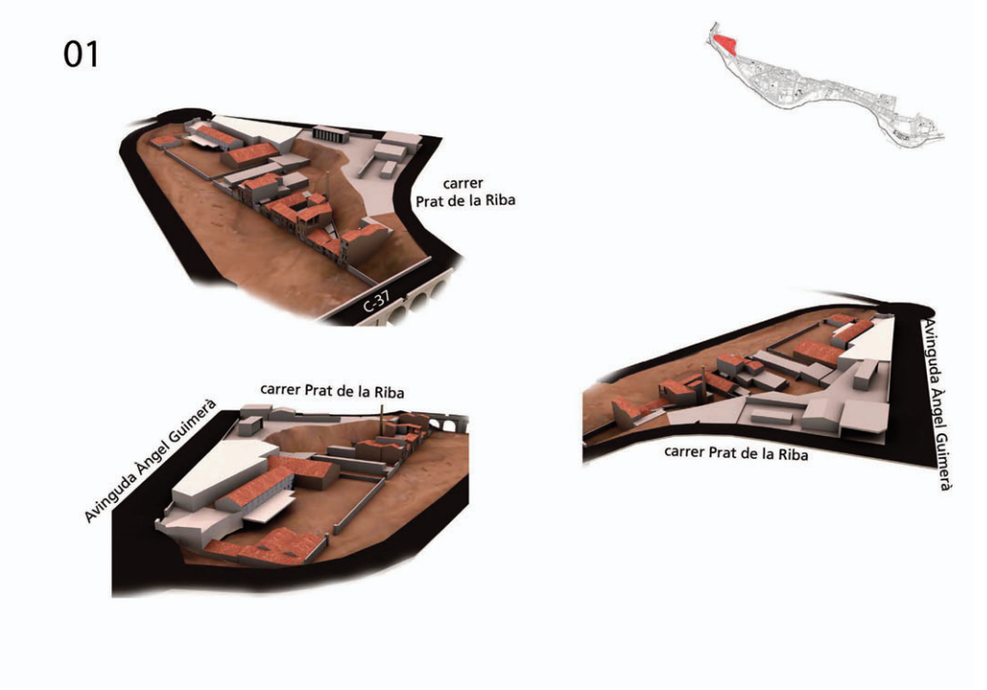

Igualada. Plànols de representació de les mansanes del barri del Rec. Alçats i representació volumètrica en 3D. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta. Dibuix: Centum. Barcelona, SPAL.

la vila baixen fins al Rec, i per on s'escolava l'aigua de pluja formant xaragalls (solcs a la terra), com ara la Baixada del Carme, del Calot, de la Unió, o la Travessia de Sant Antoni; Bagant. Comporta de fusta col·locada a la part lateral del Rec. Alçant el bagant, l'aigua del Rec mena al riu a través d'una claveguera que facilita la sortida de l'aigua. En aquest punt el llit del Rec té més fondària; Bassots. Dipòsits d'obra construïts al damunt del Rec, a banda i banda de les passeres d'accés a les adoberies, on es posaven les deixalles. Tenien unes mides d'1 a 1,20 m i una alçada de 60 o 70 cm; Boixa o tatxot. Tros de fusta de forma cilíndrica, lleugerament cònica, recobert d'un teixit de sac que s'introdueix a la boixarrera per tapar-la; Boixarrera. Forat rodó fet a la part lateral del fons del Rec per on entra l'aigua a l'adoberia; Contraforts. Murs triangulars o trapezials que sobresurten de la façana per compensar l'empenta dels arcs i les voltes de planta baixa. La majoria estan construïts al damunt del canal del Rec i estan foradats per sota per deixar passar l'aigua, per la qual cosa cal suportar-los amb arcs; Escales exteriors. Adossades a la façana per comunicar l'adobador amb l'estenedor; Gelosies. Entramat de maons col·locats de cantell formant obertures triangulars; Llosanes. Plataforma, a manera de balcó sense barana, situada damunt del Rec a l'alçada de l'estenedor, normalment engalzades entre dos contraforts. Servien per assecar els panots d'escorça i els pans de carnassa; Passeres. Lloses de pedra col·locades damunt el Rec per accedir al portal d'entrada de l'adoberia; Piques. Dipòsits o canaleres de pedra picada de diferents mides que comunicaven amb l'interior de les adoberies a través d'un forat situat a la façana, a 1 m sobre el llit del Rec, per on s'abocava l'aigua fins als clots; Tanca. Planxa de ferro que es desplaça verticalment i que cobreix la boixarrera i el tatxot. Es fixa amb un cadenat; Trapes. Lloses (dues) de pedra, de 40x60 cm, col·locades al llit del Rec cada 30 o 40 m, a manera de registre de la claveguera que passa per sota i que permet accedir-hi per a la neteja.

Des de principis del segle XX, les adoberies van anar transformant el sistema de treball per adaptar-se a les noves tecnologies, cosa que va obligar a realitzar reformes en els espais on es desenvolupa l'activitat. Els clots, obsolets, es van cobrir i van donar pas a les bótes, grans cilindres de fusta on s'adoben les pells, la qual cosa obligà a substi-

tuir les voltes per estructures de fusta o ferro i embigats de fusta o formigó. Els estenedors i els patis es van tancar o cobrir per guanyar nous espais on col·locar maquinària.

Les reformes i les ampliacions, sobretot a les façanes, s'han fet sense cap criteri estètic, prioritzant l'economia de mitjans i sense preocupar-se pels acabats. Hi havia la sensació que el barri no era ciutat, sinó un lloc marginal on no valia la pena invertir res més que el mínim necessari. A més, l'ambient corrosiu provocat pels productes emprats en el procés industrial ha degradat molts materials constructius, donant lloc a un paisatge urbà atrotinat que, en llenguatge col·loquial, adjectivaríem com a "cutre". No obstant això, aquest barri, per la seves característiques i situació urbana, té un gran potencial per ubicar-hi nous usos i noves iniciatives que permetin recuperar-lo com una part important de la ciutat. Actualment, al barri encara funcionen quasi una trentena d'adoberies que, malgrat tot, l'han mantingut "viu" i que conviuen amb altres activitats, com ara despatxos, estudis i tallers de disseny o de teatre, juntament amb equipaments culturals, com són el Museu Comarcal de l'Anoia o el de Cal Granotes.

L'objectiu principal del treball era definir un Inventari d'elements com a integrants d'un conjunt urbà, el barri del Rec, que ajuden a significar-lo en base a uns valors històrics, arquitectònics, formals, tipològics o constructius, culturals i, especialment, ambientals. Aquest treball hauria de servir, posteriorment, per poder elaborar els instruments de planejament necessaris per formalitzar i gestionar la seva recuperació.

El barri està estructurat per un conjunt de mansanes de diferents formes i dimensions que, com a primera percepció, estan definint una forma urbana amb un caràcter singular. Sobre cadascuna de les mansanes, es va anar formant el teixit edificatori en base a uns usos i a una determinada estructura de la propietat que, mitjançant la interacció dels seus elements, creen el peculiar paisatge o "ambient" del barri. En aquest sentit, es va considerar oportú utilitzar com a unitat de treball la mansana, que fa de contenidor del teixit urbà i permet contemplar les relacions entre els elements que l'integren: els carrers, les façanes, els volums, els patis, la vegetació. A partir d'ací es va plantejar el treball

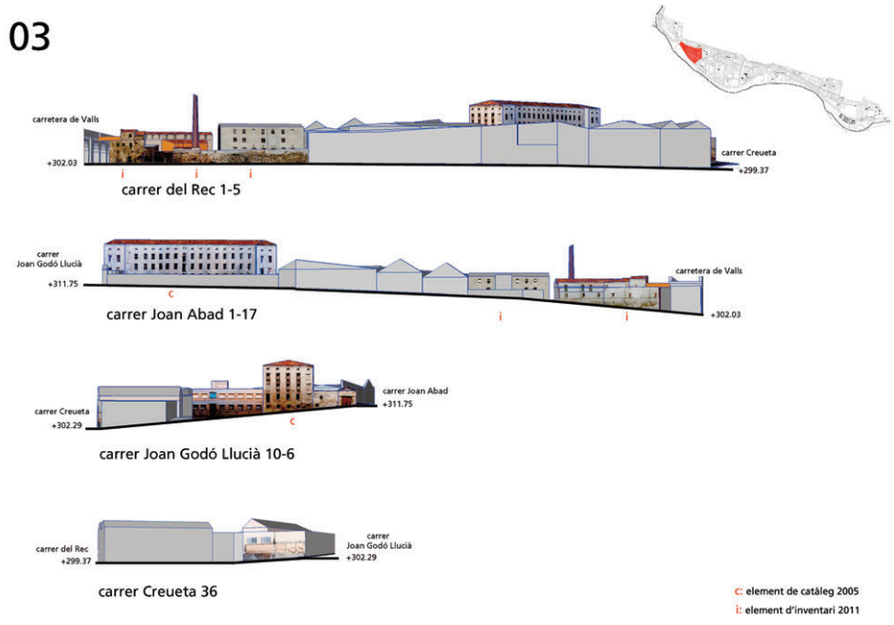

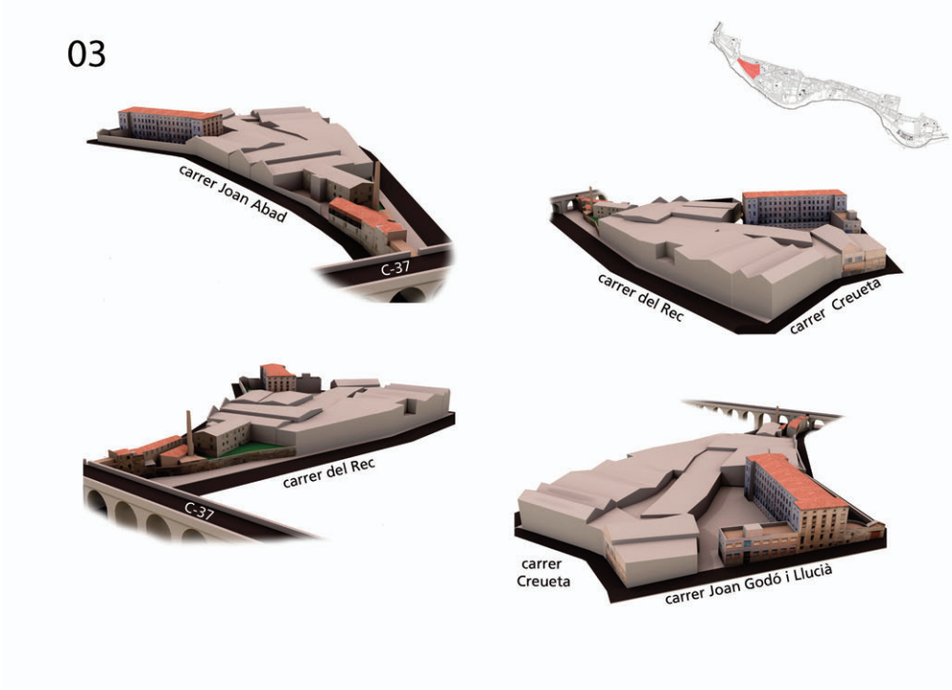

Igualada. Plànols de representació de les mansanes del barri del Rec. Alçats i representació volumètrica en 3D. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta. Dibuix: Centum. Barcelona, SPAL.

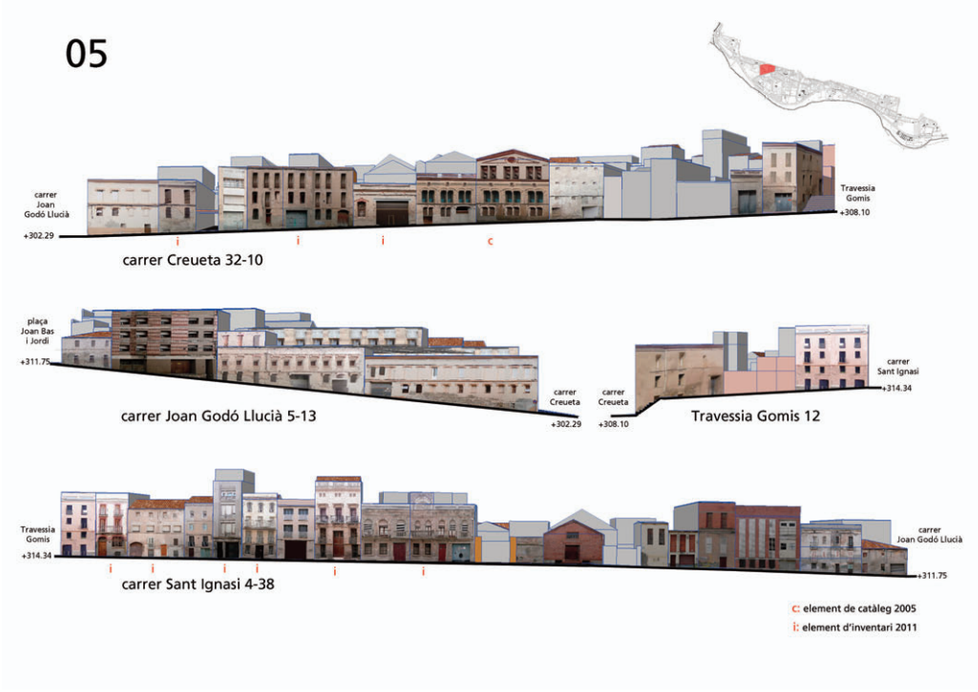

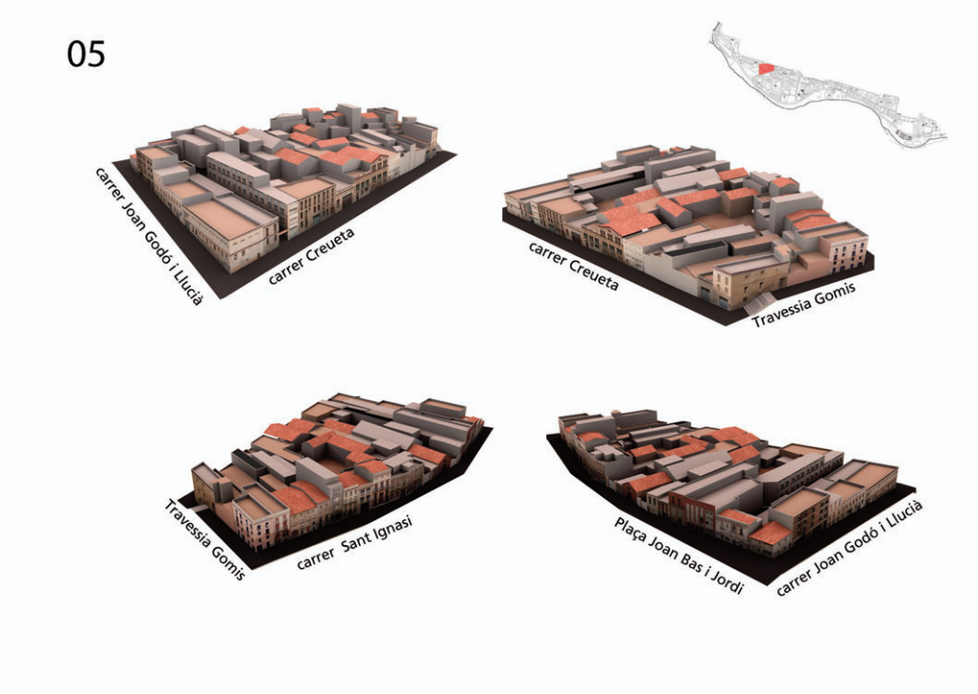

Igualada. Plànols de representació de les mansanes del barri del Rec. Alçats i representació volumètrica en 3D. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta. Dibuix: Centum. Barcelona, SPAL.

a dos nivells: per una banda, les mansanes que conformen el barri i, per l'altra, els edificis que l'ocupen i que presenten algun tipus de valor que el fan destacables o susceptibles de ser inventariats. Quant a les mansanes, es va dividir l'àmbit en 30 unitats numerades, de ponent a llevant. De la 1 a la 29 formen unitats tancades per edificacions o amb predomini d'aquestes. En canvi, la número 30 està formada, en realitat, per un conjunt o rosari de 10 mansanes situades entre els traçats curvilinis del Rec (no la ronda) i del riu Anoia, que presenten similars característiques: escassa edificació i absència d'usos, o en tot cas, agrícola, degut, principalment, a la seva condició d'inundable, almenys abans de la construcció de la ronda del Rec.

Per a la seva anàlisi es va realitzar un aixecament volumètric de l'edificació, a manera de maquetes digitals en tres dimensions, en base a la planimetria facilitada per l'Ajuntament. Així mateix, amb la documentació fotogràfica elaborada, tant del treball de camp com de la dels arxius, es van incorporar a l'aixecament les façanes d'aquells elements susceptibles de ser inventariats, dels quals també se'n va dibuixar el tractament de la coberta. Tot això va donar lloc a una maqueta virtual del barri on se situen els elements de l'Inventari en el seu context immediat. A més, el pas d'aquest aixecament a dues dimensions va permetre construir un desenvolupament de tots els trams de façanes de cada mansana per tal de facilitar la lectura dels elements de l'Inventari i justificar els seus valors ambientals.

Quant als edificis i elements del present Inventari, en primer lloc es van considerar inclosos de manera automàtica tots aquells elements, situats dins l'àmbit del Barri, que ja formen part del document "Pla Especial de Protecció i Conservació del Patrimoni Arquitectònic i Catàleg d'Igualada", aprovat per la Comissió Territorial d'Urbanisme de Barcelona en data 17 de novembre de 2005. El número d'elements ja protegits pel Catàleg, inclosos dins l'àmbit de treball del barri del Rec, era de 19. La resta d'elements que composaven l'Inventari del barri del Rec, en aquest cas 99 (comptant per separat les 2 cases de la plaça de la Bomba, núm. 3 i 5), es van seleccionar en base a uns valors històrics i culturals, arquitectònics i, especialment, ambientals, atès que l'àmbit territorial d'anàlisi, en si mateix, ja té caràcter de conjunt.

Això justificaria que el número d'elements inventariats sigui, proporcionalment, molt superior en comparació amb el Catàleg degut al valor ambiental que presenten la majoria.

El ventall cronològic d'aquest Inventari, a causa, també, a la limitació del seu àmbit territorial, abasta un període que no arriba als dos segles, en tot cas, de mitjan segle XVIII a mitjan XX, a excepció del Rec en el seu traçat, l'origen del qual es remunta a l'època medieval. Això significa que no hi ha grans monuments "històrics" en el sentit de l'antigor, si bé tots tenen el seu paper en l'evolució del barri i de la ciutat. No obstant això, va ser en funció de llurs valors arquitectònics i ambientals que s'han inclòs a l'Inventari.

En l'Inventari del barri del Rec, les categories de protecció dels elements tenen la consideració d'acord amb el que estableixen actualment la Direcció General d'Urbanisme i la Direcció General de Patrimoni Cultural. Cal dir que el nombre d'elements declarats BCIN i BCIL pel vigent PEPPA i Catàleg són els mateixos, sense que se n'hi hagi produït cap canvi, ni de denominació ni de localització.

La realització d'aquest Inventari va partit dels llistats d'elements confeccionats per diverses associacions interessades en el tema, com són els Amics del Rec o el CECI, així com el Catàleg de 2005. A partir d'ací es va fer una primera llista provisional d'elements i conjunts, tot reordenant-los per facilitar-ne el seguiment i reconèixer-los *in situ*. Això va implicar una sèrie de contactes amb institucions i associacions, que van aportar valuós material gràfic i fotogràfic. També, es van realitzar reunions amb els Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Igualada, els quals van aportar criteris per al plantejament del treball i van proporcionar la documentació i planimetria necessària. Al mateix temps es va fer el treball de camp, que va consistir en diversos recorreguts pel barri, els quals van servir per extreure'n material fotogràfic, analitzar el conjunt des de punts de vista llunyans i propers, façanes, elements i detalls constructius, i, quan ha estat possible, es va accedir als interiors dels edificis. Tot plegat va servir per fer una primera valoració patrimonial i una llista provisional dels elements, que es va anar recollint en un document o "Quadre resum" en programa Excel per tenir-ne una visió de conjunt. Al "Quadre resum" es van recollir, de manera sintètica, les dades bàsiques de cada element:

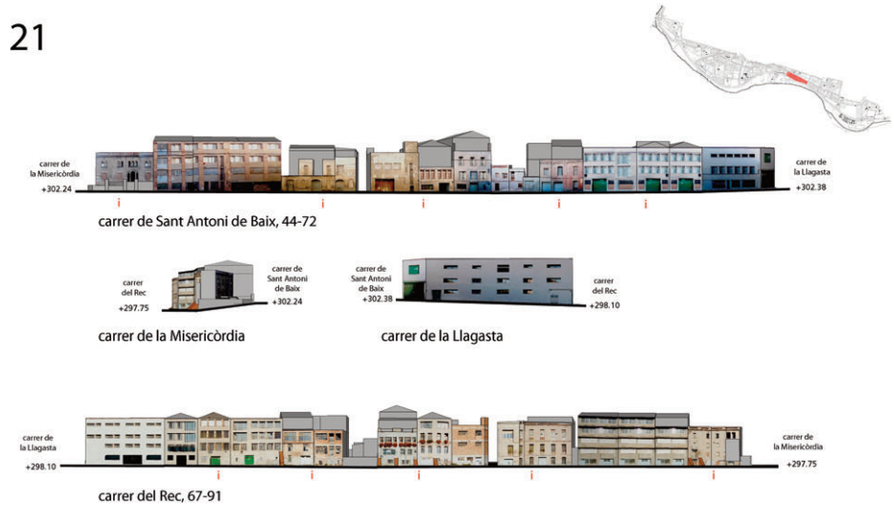

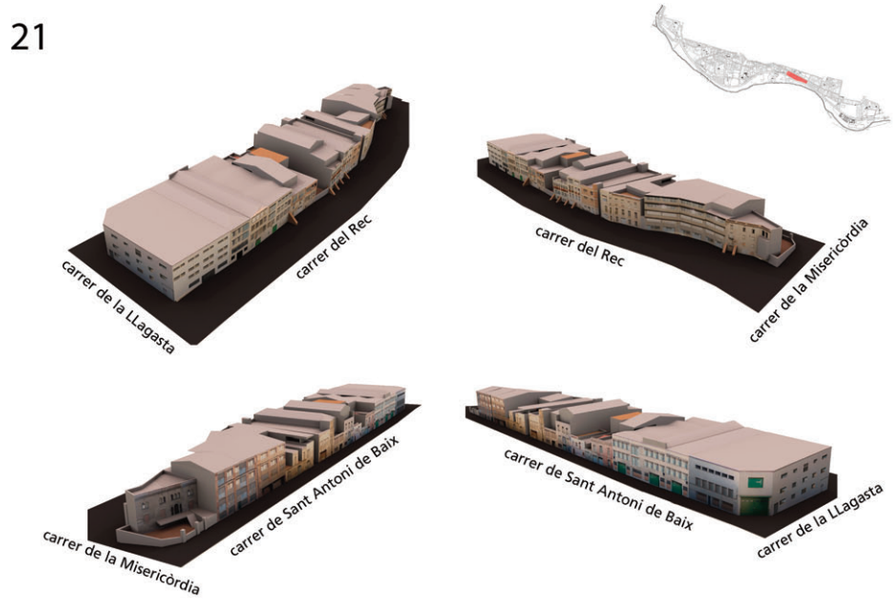

Igualada. Plànols de representació de les mansanes del barri del Rec. Alçats i representació volumètrica en 3D. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta. Dibuix: Centum. Barcelona, SPAL.

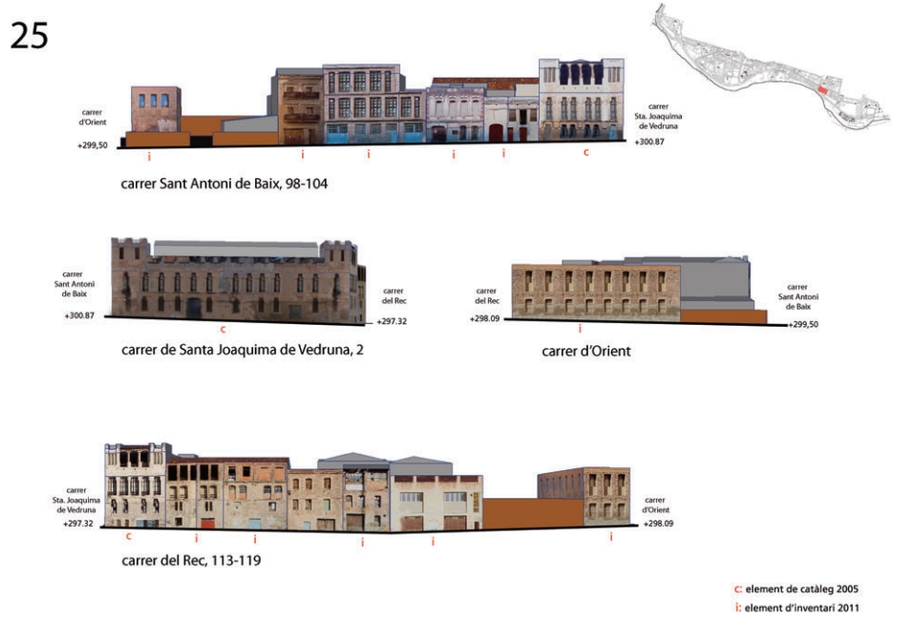

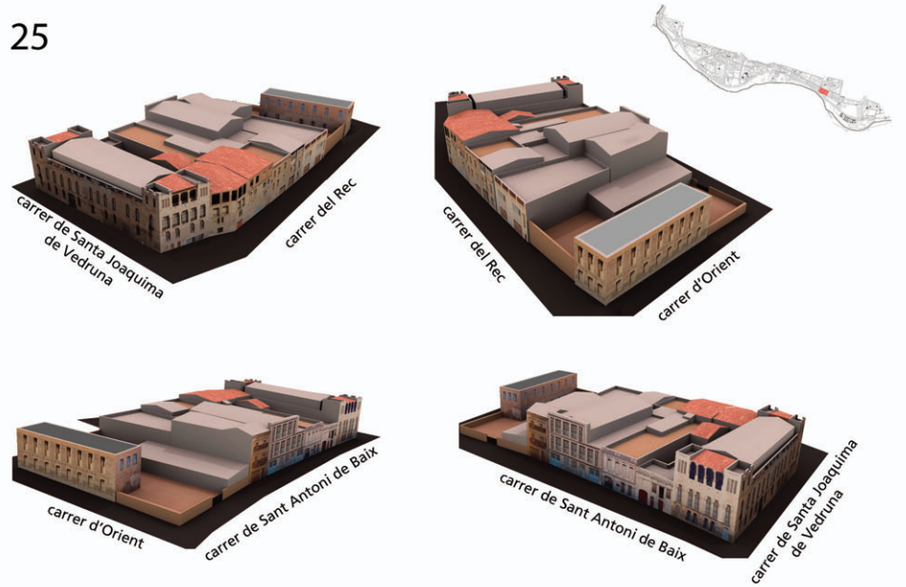

Igualada. Plànols de representació de les mansanes del barri del Rec. Alçats i representació volumètrica en 3D. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta. Dibuix: Centum. Barcelona, SPAL.

denominació, dades històriques, jurídiques, urbanístiques i altres. Una segona fase de treball d'inventari va ser confeccionar la fitxa bàsica amb els seus camps corresponents. Paral·lelament es van anar realitzant els aixecaments digitals en tres dimensions de totes les mansanes que integren el barri del Rec, cosa que va permetre disposar del desenvolupament de les façanes i poder analitzar el skyline de cada tram de carrer. Posteriorment, es va confeccionar un llistat provisional, en excel, que es va anar definint a mesura que avançaven les reunions de l'equip. Un cop tancada la llista definitiva, es van anar ubicant els elements en plànol i es va elaborar la valoració d'aquells elements que havien de constituir l'Inventari. La recerca documental i bibliogràfica és la que va aportar la major part de les dades de caràcter històric, així com plànols ori-ginals referents a les sol·licituds de llicències d'obres. La recerca en arxius, i especialment en el Registre de la Propietat d'Igualada, en l'Arxiu Comarcal de l'Anoia i en el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (CECI), va ser molt valuosa, no solament per la documentació existent sobre els Expedients d'Obres, sinó també pels fons de fotografies antigues i modernes, de bibliografia i de plànols de diversos planejaments, tot plegat amb un valor històric important. A més d'aquests arxius, es van consultar també la Biblioteca Central d'Igualada i el Fons Documental del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.

A manera de conclusió del treball, es van manifestar una sèrie de consideracions a tenir presents en la formulació del planejament, com a eina de protecció del patrimoni del barri del Rec. En aquest sentit, la recuperació i millora de l'ambient propi del Rec requereix un referent que cal cercar-lo en el moment històric en què el barri va tenir el seu màxim esplendor i que es podria fixar al voltant de 1900, època a la qual pertanyen la majoria dels elements, sobretot adoberies, inventariats. En el cas del barri del Rec es disposa d'una magnífica imatge de principis del segle xx (des de la muntanya del Pi) que mostra el paisatge urbà del conjunt on les edificacions, de diferents alçades i disposades en sentit est-oest, s'adapten a la topografia i segueixen uns criteris compositius homogenis a base de façanes planes amb obertures de proporcions verticals correctament ordenades i amb un perfecte equilibri entre buits i plens. Aquesta podria ser l'escenografia que es tractaria de recuperar.

Amb tot això, es va proposar la formulació d'un PEU amb diferents sectors de desenvolupament a partir de la mansana com unitat de gestió, si bé caldria establir uns criteris de compensació a nivell de tot l'àmbit de planejament i que, en base a un desenvolupament sostenible, hauria de contemplar els aspectes següents:

- Mantenir la morfologia urbana del barri amb el tipus de parcel·lació en sentit nord-sud amb edificacions entre mitgeres alineades a vials d'est a oest. En aquest sentit, caldria mantenir, en allò possible, les alineacions de la trama bàsica del barri, com són els carrers de Sant Antoni de Baix, del Sol i de la Creueta, així com els traçats dels carrers transversals, nord-sud, especialment els antics camins que menaven al riu, com són la Baixada de la Unió, la del Calot i la del Carme.

- Plantejar ordenacions que permetessin diverses volumetries amb diferents alçades reguladores que garantissin una correcta assolellada de les edificacions.

- Introduir operacions de buidat interior de mansanes, incloent-hi la creació de vials o espais de connexió intermedis que permetessin reduir les profunditats edificables per facilitar les condicions de ventilació i il·luminació naturals.

- Potenciar la diversitat d'usos tot possibilitant la compatibilitat d'activitats industrials i residencials amb d'altres de complementàries, situant els equipaments i els usos terciaris en els edificis més emblemàtics. Val a dir que la tipologia industrial, predominant al barri, amb grans espais diàfans i sistemes estructurals potents, permet una gran flexibilitat per a la seva reutilització.

- Establir, quant als aspectes formals, uns paràmetres compositius i d'acabats (materials i colors), tant de façanes com de cobertes, en base a unes ordenances que permetessin recrear una escenografia de fons que recordi el paisatge urbà de 1900 i que contempli la recuperació (o introducció) dels elements característics del barri del Rec. Tot això, però, sense impedir la possibilitat de construir arquitectures singulars de qualitat.

- Regular els enderrocs, en cas de substitució, de manera que permetessin documentar, a base d'aixecaments i reportatges fotogràfics, les edificacions del barri i gestionar, si escau, la recuperació i reciclatge d'elements constructius.

- Fomentar la rehabilitació com a sistema d'actuació prioritari pel tipus d'activitat econòmica que genera i pel grau de sostenibilitat que suposa davant la construcció de nova planta.

Els elements inventariats del barri del Rec d'Igualada van ser 119 i es van agrupar en 30 mansanes (29 reals, i un conjunt, el sud, que conté poques edificacions, va constituir la mansana número 30).

Igualada. Superposició del plànol de l'any 1847 en el de 2010. SPAL.

262

Igualada. Plànol de superposició del parcel·lari actual sobre el POUM 2010 (no aprovat). Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta, SPAL.

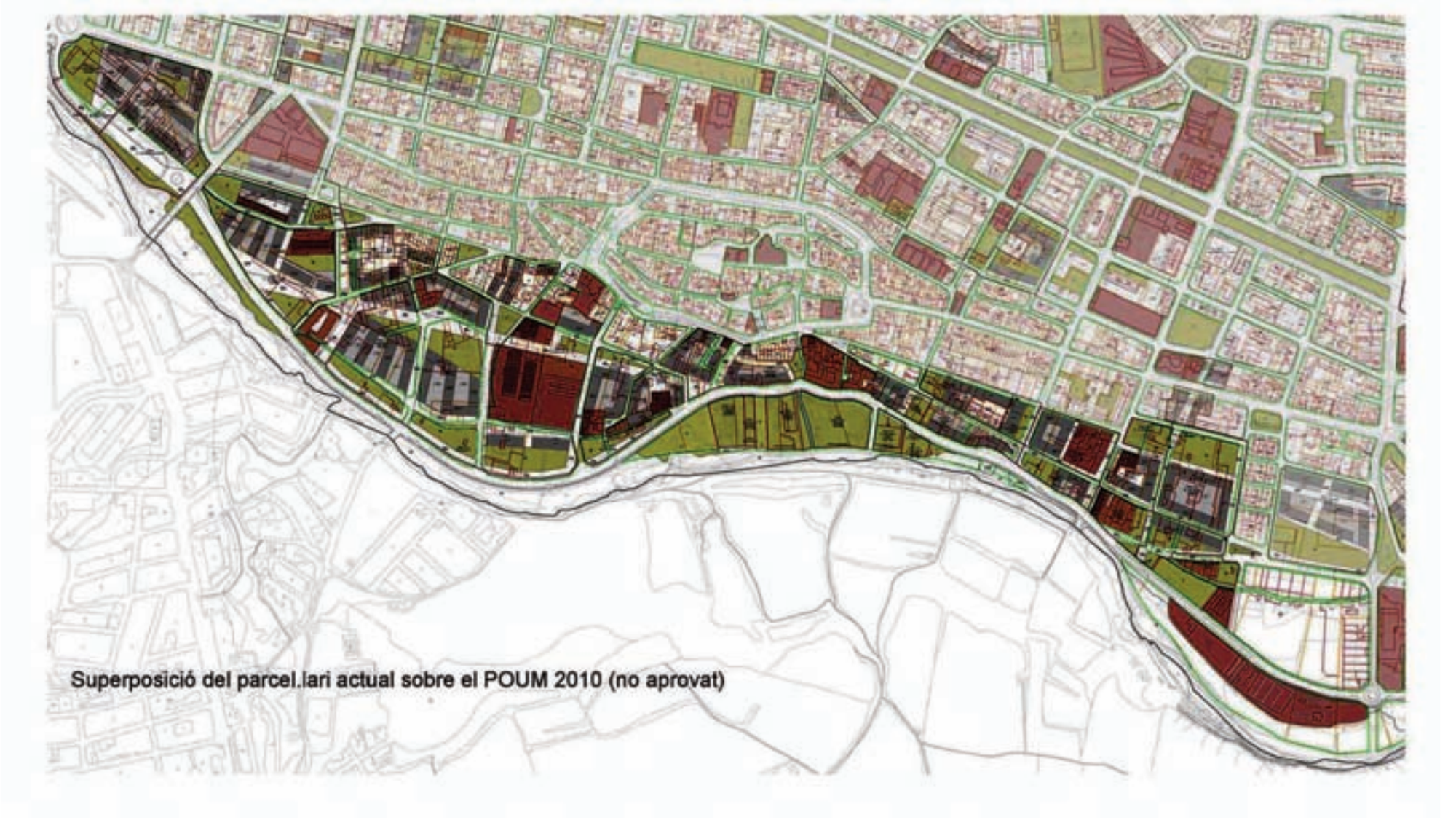

Igualada. Proposta de reordenació del sector de ponent del barri de les adoberies. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta, SPAL. A la l'esquerra, PGOU 1986 amb els elements del catàleg 2005 i els elements d'inventari de 2011; a la dreta, POUM 2010 (no aprovat).

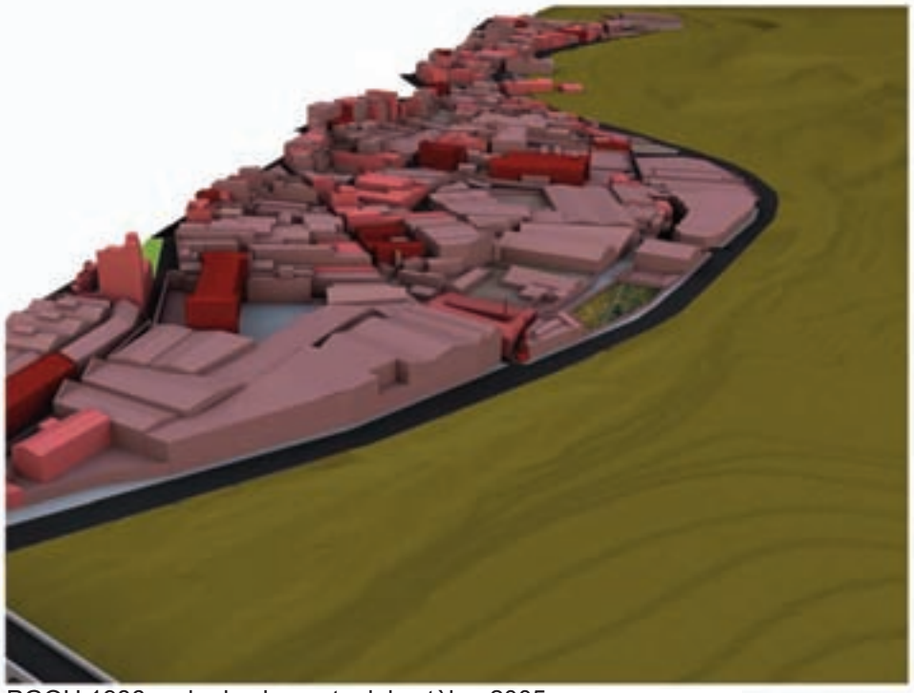

PGOU 1986 amb els elements del catàleg 2005
i els elements d'inventari de 2011

POUM 2010 (no aprovat)

264

Igualada. Plànol dels elements de Catàleg i d'Inventari i de Nivells de Protecció i Estat de Conservació. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta, SPAL.

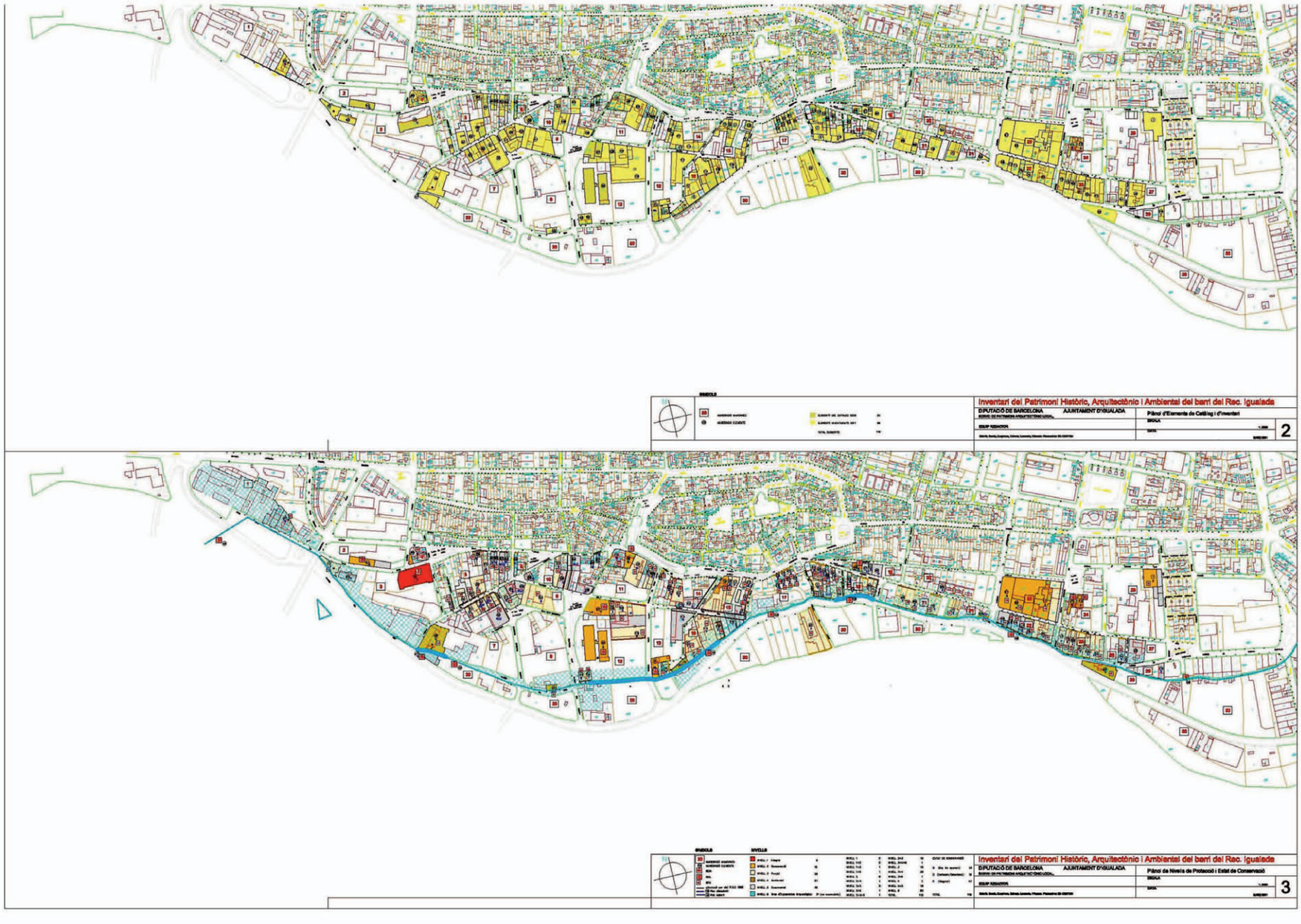

Igualada. Plànol de situació de les mansanes: espais edificats i no edificats. Autors: F. Balañà, A. Bosch, L. Cuspinera, R. Lacuesta, SPAL.

Inventari de masies i elements singulars del municipi de Santa Coloma de Cervelló

L'Ajuntament de Santa Coloma de Cervelló, el dia 3 d'abril de 2009, sol·licità per escrit a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge de la Diputació de Barcelona la redacció de l'Inventari de masies i elements singulars de Santa Coloma de Cervelló. La directora del treball, Raquel Lacuesta Contreras, doctora en història de l'art i cap de la Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió (STICD) del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL), va celebrar una primera reunió, el juliol de 2009, amb l'Ajuntament per tal d'establir les línies bàsiques del document d'Inventari. El dia 20 de desembre de 2010, s'aprovà el Decret pel qual s'adjudicava a l'arquitecte Joan Antoni Pérez Farriols la redacció del present inventari. A l'equip es van unir des de l'inici els historiadors Imma Vilamala i Aliguer i David Galí Farré, l'arqueòleg Àlvar Caixal Mata i l'ambientòloga Gemma Sabatés de Hita, tots de la STICD, i com a col·laborador, el professor Josep Padró, fill de Santa Coloma de Cervelló i historiador local. Per a la formalització de les fitxes individualitzades de l'Inventari, es va comptar amb la col·laboració de l'infògraf de l'SPAL Jordi Grabau Fígols. En aquella reunió de l'equip es van delimitar les funcions de cadascun dels seus membres i es va fer un primer plantejament de les directrius i l'abast de l'inventari, les quals van consistir bàsicament en: la revisió dels inventaris de patrimoni immoble i arqueològic de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya; establiment del calendari i abast del treball de camp i de la recerca en arxius i biblioteques; reconeixement dels valors arquitectònics, urbanístics i ambientals que singularitzen el terme de Santa Coloma de Cervelló i elaboració d'un llistat indexat dels elements d'inventari, base del "Quadre resum" posterior; redacció d'una memòria metodològica, que havia de contenir una síntesi de l'evolució urbana del municipi i la població, des dels orígens fins a l'actualitat, i els corresponents plànols amb les dades del creixement edilici; elaboració de fitxes individualitzades per a cadascun dels elements a inventariar, seguint tant les directrius i continguts establerts pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona en anteriors inventaris, com la seva adequació als documents de sistematització de catàlegs d'immobles i de masies editats per la Direc-

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, vista des del Serrat de la Torrassa. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 13.04.2011; a baix, conjunt de cases del c. de l'Església. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2011.

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, ermita de Sant Antoni al cim de la muntanya del mateix nom, construïda al lloc de l'antic castell. Foto: I. Vilamala, arxiu SPAL, 03.02.2011; a baix, l'església parroquial de Santa Coloma a principis del segle XX. Foto: Joan Estorch. Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya.

ció General d'Urbanisme de la Generalitat de Catalunya; confecció de plànols resum dels elements inventariats i, finalment, recopilació de material fotogràfic retrospectiu i actual, projectes d'edificacions i cartografia antiga i actual. L'equip de treball d'aquest Inventari va comptar amb la col·laboració i el seguiment dels Serveis Tècnics de l'Ajuntament, en especial de l'arquitecte municipal, Josep Saura i Linares, i de l'actual alcalde, Gerard Segú i López.

Des dels seus orígens medievals, Santa Coloma de Cervelló ha estat una de les viles amb menys població de la comarca del Baix Llobregat, i el seu nucli urbà primitiu, ubicat a la sagrera de l'església, no va tenir un creixement important fins a la fi del segle XX. L'any 1890, es va fundar la Colònia Güell en el seu terme municipal, depenent de la jurisdicció eclesiàstica de la parròquia de Sant Boi de Llobregat fins al 1892, quan va ser adscrita a la de Santa Coloma. Aquest fet va duplicar la població del municipi, tot i que la colònia va mantenir l'autonomia en la gestió d'equipaments i de serveis, pròpia del característic règim de colònia industrial. En els anys seixanta i setanta del segle XX es van promoure les urbanitzacions de Cesalpina i de Can Via a la banda de ponent del terme municipal, en un terreny abrupte, i el nucli primitiu va començar a experimentar algun creixement, encara lent, però ja ininterromput. La legalització de les urbanitzacions de muntanya, després de molts anys d'incidències urbanístiques, va ajudar la progressiva construcció d'habitatges, molts dels quals van anar passant paulatinament de segona a primera residència. A les darreries del segle XX va assistir-se al desenvolupament urbanístic de sectors com el Pla de les Vinyes i Can Lluch, i es començà a planificar l'entorn de la Colònia Güell. La població va passar dels 1.944 habitants el 1970 als 7.845 el 2010.

La defensa de la dreta del Llobregat, a l'entorn de Barcelona, es va organitzar entre la fi del segle IX i l'inici del següent a través d'una xarxa de castells. L'indret de Montpedrós, al cim del turó de Sant Antoni, es documenta l'any 965 i és on es troben els primers testimonis d'ocupació humana de la població colomina, datats de l'època prehistòrica i constituïts per uns gravats de tradició megalítica incisos en una roca, amb motius solars, i afloren en superfície molts fragments de ceràmica comuna

ibèrica (segles VI-II aC). Cap a l'últim quart del segle IX es va produir la fortificació del castell de Montpedrós, que es trobava dins el terme del de Cervelló i que va ser subsidiari d'aquest, per tal de vigilar la vall baixa del Llobregat, que no es guaitava des del castell de Cervelló. La seva propietat va passar dels comtes de Barcelona a la família Cervelló i després a diferents mans.

La continuïtat d'un conjunt estable d'habitants en el territori colomí es remunta a l'alta edat mitjana amb la fortificació del castell de Montpedrós i la construcció de l'església de Santa Coloma de Cervelló que, amb el temps, esdevindria parròquia, i que és documentada l'any 1026. L'establiment en el territori dels primers aprisiadors en l'època de la feudalització devia ser dispers, amb cases voltades d'alguns conreus i l'església com a centre de la vida social i religiosa del lloc, on va començar a créixer la població, emparada per la seva sagrera.

En l'època baixmedieval, a la sagrera almenys hi havia l'església, amb el seu cementiri, al costat del qual es trobava un figueral, i a tocar de l'edifici es trobava un terreny enclotat i la rectoria, de la qual es té notícia des del 1357; davant seu passava el camí que conduïa cap al Castellnou de Cervelló (l'actual carrer de l'Església i camí de Can Via, que encara separa l'església de la rectoria). Amb el procés de feudalització aquells aprisiadors, germen de la pagesia baixmedieval, va quedar sotmesa a l'estructura feudal dominant en el territori, formada per la Baronia de Cervelló i per la jurisdicció senyorial de la Torre Sacort (avui Torre Salbana i primitiva Torre d'Eles, documentada el 992), que va establir el seu domini sobre tot el territori actual de Santa Coloma, exceptuant la zona més propera a Sant Boi, que correspon a la Colònia Güell. Amb una categoria similar a la Torre de Sacort, i amb la seva pròpia jurisdicció sobre el territori, hi havia també la Casa de Blancafort, l'actual masia de Can Colomer, que va tenir certa independència de la Baronia de Cervelló. Els Blancafort en compartien la propietat amb els monestirs de Sant Pere de les Puel·les i de Santa Maria de Valldonzella.

La fortificació de Montpedrós es documenta com a Castellnou de Cervelló l'any 1292, per distingir-la de l'antic castell de Cervelló, denominat, a partir d'ara, com Castellvell; la seva capella, dedicada a

Santa Coloma de Cervelló. A l'esquerra, vista de la façana principal de la Rectoria. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 09.07.2009; a la dreta, portal de la Rectoria, amb motiu escultòric a la clau de l'arc que representa dos angelets que custodien una porta de pedra, símbol de la porta del cel. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 08.07.2009.

Santa Coloma de Cervelló. Imatge històrica del c. de l'Església i de la Rectoria. Foto: Joan Estorch. Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya.

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, masia de Can Soler de la Torre, al barri de la Colònia Güell. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 19.02.1989; a baix, la masia de Can Ramon a les primeres dècades del segle XX. Foto: Joan Estorch. Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya.

sant Antoni Abat, apareix esmentada per primer cop en aquella data. També coincideix que en aquell moment la parròquia de Santa Coloma de Montpedrós passa a anomenar-se de Santa Coloma de Cervelló i que el poblament del territori ja està organitzat en un nucli al voltant de l'església i en masos disseminats, uns tipus d'establiments que es consolidaran durant el segle XIV. Al segle XIII ja hi ha documentada la Casa de Blancafort (1225), el Mas Ervig (1278, actual Can Via), el Mas Capmàs (1297, avui Can Salgado) i el Mas Palomer (1254, ara Can Ribot).

Al segle XV el nucli de poblament de la vila, establert a redós de l'església, ja estava totalment consolidat. A l'entorn pròxim del temple i la rectoria ja s'hi documenta Can Baruta, que era la casa de Pere Maynés, també dita Maynés de l'església, i que el 1620 ja era propietat de Francesc Baruta, nebot del rector de la parròquia colomina, Miquel Baruta (1593-1647). Pel que fa a les dues casetes bessones situades a la banda de llevant de la rectoria i amb la façana principal alineada al carrer de l'Església, segurament devien tenir alguna relació amb Can Baruta, atès que eren del mateix propietari, tot i que el seu aspecte no fa creure que tinguin un origen tan antic, ja que més aviat semblen estar a cavall de l'època moderna i contemporània. També hi havia una plaça, que devia coincidir amb l'actual plaça de la Constitució, una mica més avall del camí que menava al Castellnou, on es trobaven, entre altres, el Mas Rauric, o Bosc (la desapareguda Can Comas), el Mas Trobat (la desapareguda Can Caldés) i, ben a prop, la Casa de Bonanat Vendrell (1381, ara Can Roc) i el Mas Pasteller (1391, avui Can Ramon). Pel que fa al poblament dispers, entre els segles XIV i XV es documenten el Mas Cogullada (1318, l'actual Can Cartró) i Can Soler de la Torre, anomenat Torre Burguesa el 1444.

Segons els capbreus de 1374 i 1391, a Santa Coloma hi havia vint-i-cinc caps de casa i, en el darrer terç del segle XIV, una vuitantena. La població va disminuir durant el Cinc-cents, ja que el 1497 es comptabilitzaven quinze focs, i el 1553, tretze. És a les darreries del segle XVI quan es documenten algunes de les masies actuals del muncipi, com la Casa de Benet Esbert, la Casa d'Antoni Cases (Can Mallol), la Casa d'Anic Moner i el Mas Archs (Can Julià). Però durant els segles XVII i XVIII hi va

haver una època de bonança econòmica, a causa de l'expansió de conreus de secà (blat, olivera i, sobretot, vinya), que va afavorir el creixement de la població. Dels 88 habitants del 1718 es va passar als 210 del 1787.

Durant el segle XIX, o potser ja en el XVIII, el nucli primitiu es va anar estenent pel camí que comunicava el poble amb el Camí Reial de Sant Boi a Sant Vicenç dels Horts i pel carrer Padró, de nova formació. El creixement urbanístic va ser conformat per cases entre mitgeres, amb entrada de carro i pati posterior per a tasques agrícoles. Eren els habitatges de petits propietaris agrícoles, pagesos arrendataris de les terres que generalment pertanyien a les grans masies del terme, i cases de jornalers que contrastaven, per la seva senzillesa, amb les masies establertes en l'àmbit rural de Santa Coloma.

El Canal de la Dreta del Llobregat (1855-1865) havia de renovar el valor de les terres del pla del riu, que fins aleshores havien tingut preferentment conreus extensius, per convertir-les en regadius. La idea de construir-lo va sorgir en la mateixa època que el de l'Esquerra, l'anomenat Canal de la infanta Luisa Carlota de Borbón (1817-1820) que portava aigua des de Molins de Rei a Sants passant per Cornellà. Fins i tot, el promotor dels dos projectes era el mateix, l'arquitecte barceloní Tomàs Soler i Ferrer, que va comptar amb el suport de Francisco José Castaños, Capità General de Catalunya. Les obres van iniciar-se el 1819 a la zona del delta del Llobregat, però les riuades de l'any següent van malmetre tan seriosament la construcció que es va abandonar i no es va reprendre fins tres dècades més tard. El 6 de desembre de 1855, Eusebi Soler, enginyer de Sant Boi de Llobregat, va aconseguir de l'Estat la concessió del canal per Reial Decret, per tal de tirar endavant el projecte. L'obra va executar-se en una dècada, però amb força entrebancs a causa del litigi que s'originà amb el canal de l'Esquerra per la captació del volum d'aigua del riu. Tot i això, no va ser fins al 1879 que es van regar totes les terres susceptibles de ser regades, amb el natural augment de mujades dedicades a l'horta i als fruiterars i, per consegüent, de les rendes agrícoles.

Antigament, l'Ajuntament no tenia seu pròpia. A les darreries del segle XVI, la Universitat o Consell de

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, mas Can Mallol, entre els barris de Can Lluc i de Sant Roc. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 03.03.2001; a baix, església parroquial de Santa Coloma. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 08.07.2009.

Santa Coloma de Cervelló. Columna esquerra. A dalt, clau de volta. Capella del Roser; a baix, portal del mas Can Via. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2011 i 10.02.2011.

Santa Coloma de Cervelló. Columna dreta. A dalt, detall de la capella de Sant Antoni. Pintures d'angelets a l'intradós de l'arcosoli. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2011; al centre i a baix, era del mas Can Via, pavimentada amb rajola ceràmica vermella amb gravats. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 10.02.2011.

la vila era convocat a so de campana a l'església de Santa Coloma, i a la segona meitat del segle següent consta que es reunia a la rectoria. En la primera acta de sessió de ple de l'Ajuntament conservada, del dia 17 d'agost de 1844, es menciona que els membres del consistori es van reunir "en la sala consistorial de este Pueblo", que devia continuar sent la rectoria. El dia 30 de març de 1855, l'alcalde de la població, Francesc Mitjans, va reunir l'Ajuntament en ple i els majors contribuents del poble per "acordar lo conveniente para proceder á una obra muy util é indispensable que se debe practicar en esta población como es la de una Casa Consistorial". Tots van acceptar la proposta i es va crear una comissió encarregada de la qüestió, composta per l'alcalde, Pere Cardona, Miquel Pascual, Jacint Llonch i el secretari, amb facultats per dirigir les obres, formar el pressupost i el seu repartiment entre els contribuents. Es va resoldre edificar-la en un terreny de Salvador Caldés, de la masia Can Caldés, a la plaça, que va cedir-lo a canvi de cobrar-ne 80 rals anuals de cens. Poc després, el 23 de febrer de 1858, l'Ajuntament va aprovar l'establiment d'una escola de nens, radicada a la casa consistorial. En el Nou-cents, la població de Santa Coloma tot just es va duplicar respecte al segle anterior, en un context de migradesa demogràfica, arribant a poc més de 225 habitants, abans de la construcció de la Colònia Güell en la dècada de 1890.

El 1860, l'industrial Joan Güell i Ferrer va comprar la finca de Can Soler de la Torre, quan era la més extensa del terme de Sant Boi de Llobregat. L'any 1890, el seu fill, Eusebi Güell i Bacigalupi, va començar la construcció de la Colònia Güell en els terrenys de Can Soler, que va quedar envoltada per la fàbrica tèxtil a sud i per les cases dels treballadors a nord-oest; entre 1891 i 1900 s'hi van construir 94 cases i, durant el segle xx, se'n van arribar a bastir 293. Güell va encarregar la reforma de l'interior de la casa a Francesc Berenguer i Mestres, col·laborador d'Antoni Gaudí. Aleshores, la vella capella dels Dolors de l'antiga masia va servir d'església als treballadors de la colònia, fins que no es va obrir al culte el temple projectat per Gaudí, dedicat al Sagrat Cor i anomenat popularment "cripta", el 1915. El 1892, Güell va aconseguir segregar la finca, que aleshores ja constava dins el terme municipal de Santa Coloma de Cervelló, de la jurisdicció parroquial de Sant Boi i unir-

la a la de Santa Coloma. Amb la construcció de la colònia Güell, el municipi va passar a tenir 542 habitants el 1900, 250 dels quals vivien al nucli antic, i es va establir un gran contrast entre una colònia molt ben dotada d'equipaments i serveis i un nucli antic que no acabava d'arrencar ni demogràficament ni urbanísticament.

A les darreries del segle XIX, l'antic cementiri parroquial, situat al costat sud de l'església, havia quedat petit i, per estar ben a prop del casc urbà de la població, no complia les condicions de salubritat exigides per les autoritats, que requerien el trasllat dels fossars establerts dins dels nuclis urbans a l'extraradi. El mes de juny de 1893 va decidir-se canviar d'emplaçament el cementiri i, a tal efecte, es va adquirir un terreny de la finca denominada la Rutlla a Ramon de Sarriera, marquès de Barberà i la Manresana, per 500 pessetes. Tot seguit, el 6 d'agost següent, l'Ajuntament va subhastar "las obras de construcción de las paredes de cerca del cementerio", que van adjudicar-se a Pau Oller Puig, contractista de Sant Boi de Llobregat. Del 8 d'agost de 1893 data un plànol de projecte del cementiri, sense signar i que no es va executar. Es preveia una disposició en semicercle dels nínxols, panteons i altres dependències, amb tres camins radials que hi conduïen des de la porta d'accés al recinte, no com en l'actualitat. Finalment, els cossos de nínxols es van disposar a redós del perímetre rectangular de la tanca del cementiri i es van anar construint en diferents fases, amb assignacions anuals a càrrec dels pressupostos del consistori; el 1894 hi va haver una picabaralla entre l'Ajuntament i la parròquia per la titularitat del nou equipament i, al final, va quedar en mans públiques. Va ser beneït el 22 d'octubre de 1894.

A les primeres dècades del segle XX els serveis públics eren escassos, ja que la primera xarxa d'aigües no va arribar fins al 1927, mercès a la generositat d'Enriqueta Castells Sivilla, vídua d'Antoni Suñer Ribot i propietària de la masia Can Ribot. El 5 d'abril de 1925 va vendre per un preu irrisori a l'Ajuntament un terreny propi per a la captació d'aigües de la font del Murri, per abastar la població. En agraïment, el consistori li va donar un document on s'explicava la donació, datat del desembre de 1926, amb una vista del poble pintada per J. Primo Milà, que encara es conserva a la masia, avui convertida en restaurant.

Santa Coloma de Cervelló. Columna esquerra. A dalt i al centre, mas Can Colomer, documentat des del segle XIII. Fotos: J. A. Pérez Farriols i R. Lacuesta, SPAL, 03.03.2011; a baix, masia Can Monner, ubicada al camí de la Font del Rastet. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 03.03.2011.

Santa Coloma de Cervelló. Columna dreta. A dalt, rellotge de sol a la façana del mas Can Colomer. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 03.03.2011; al centre, camps de Can Colomer. Les masies i els seus camps són elements configuradors del paisatge i com a tals han de ser objectes d'una especial protecció. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 03.02.2011; a baix, masia Can Julià de la Muntanya. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 09.07.2009.

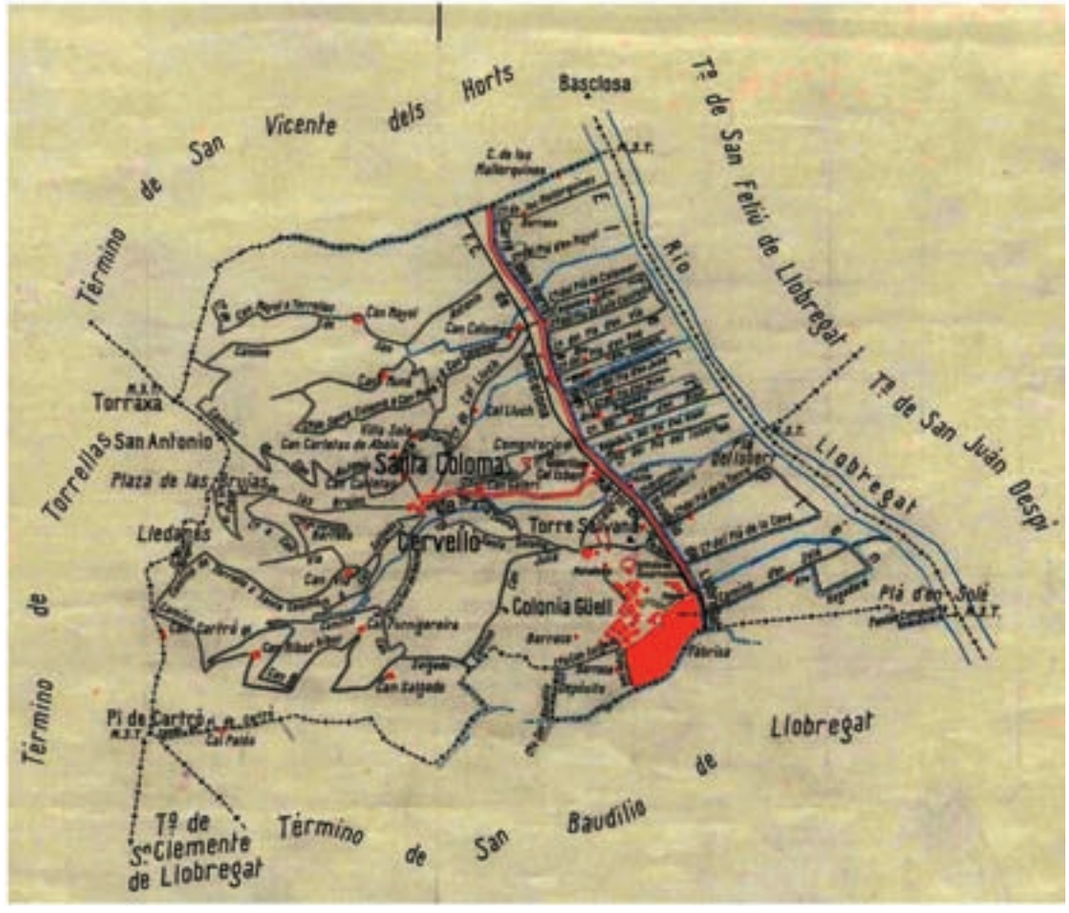

Santa Coloma de Cervelló. Mapa planimètric de Santa Coloma de Cervelló de l'any 1914, amb indicació de rieres, camins, masies etc. Institut Cartogràfic de Catalunya.

Els anys 1914 i 1935 es van aixecar tres plànols del municipi, un de planimètric i un de topogràfic en la primera data (còpia del Servei Geogràfic de la Mancomunitat de Catalunya dels plànols realitzats per l'Instituto Geográfico y Estadístico) i un altre de parcel·lari en la segona (aixecat per la Brigada Topográfica de Parcelación del Instituto Geográfico y Catastral). Manifesten la singular distribució de la propietat de la terra dels masos colomins, repartits entre les peces de secà de la muntanya, al voltant de les masies, i les de regadiu del pla, entre el canal de la Dreta i el riu Llobregat. També hi trasllueix el sostingut creixement del nucli urbà que es va produir entre les dues dates, amb algunes noves edificacions al voltant de la plaça de la Constitució i altres cap a llevant, entre la carretera de Santa Coloma (l'actual avinguda del Baix Llobregat) i l'anomenat camí vell del cementiri (avinguda de Santa Coloma). A més, s'hi palesa la desigualtat de superfície edificada entre la Colònia Güell i el nucli de la vila. L'any 1914, la primera en feia, aproximadament, tres del segon, i el 1935, uns dos. Els tres aixecaments mostren la diferència d'orografia entre el territori de la banda occidental del terme de Santa Coloma, que correspon al contrafort llevantí de les muntanyes de l'Ordal, i el pla de la Vall Baixa del Llobregat, ambdós separats pel traçat del canal de la Dreta i els vials de la carretera de Sant Boi de Llobregat a Sant Vicenç dels Horts i del ferrocarril de Barcelona a Martorell, que hi corren paral·lels. Les masies s'estableixen en la zona muntanyosa, drenada per les rieres de les Mallorquines, o de Can Mayol, de Colomer, de Via, d'Isbert i d'en Solé, que està travessada per una munió de camins que les comuniquen i que en l'actualitat corresponen als carrers que recorren aquella zona, on s'estableix la urbanització Cesalpina. Els terrenys de la Vall Baixa del Llobregat estan distribuïts en peces de terra llargueres, anomenades plans, disposades en sentit nord sud i limitades, d'oest a est, per les rieres que desemboquen al riu i pels camins que travessen el canal de la Dreta mitjançant ponts i les comuniquen amb la carretera. Cadascuna de les masies de Santa Coloma tenia el seu pla, al qual va donar el nom que té en l'actualitat. En l'aixecament planimètric de 1914 i en el parcel·lari de 1935 consten les denominacions dels plans, que són, de nord a sud: Pla d'en Mallol, Pla de Colomer, Pla d'en Via, Pla d'en Güell, Pla d'en Roc, Pla d'en Muné, Pla d'en Ribot, Pla de n'Isbert, Pla de la Torre, Pla d'en Soler i Pla d'en Mas.

Santa Coloma de Cervelló. Plànol parcel·lari de Santa Coloma de Cervelló dibuixat l'any 1935. Font: Ajuntament de Santa Coloma de Cervelló.

Santa Coloma de Cervelló. Masia de Can Salgado (antigament, Torre Forés). Foto: I. Vilamala, SPAL, 10.02.1022.

Santa Coloma de Cervelló. A l'esquerra, masia de Can Salgado. Porta de la sala d'estar del porxo pintada amb la figura d'un soldat granader de mitjan segle XVII; a la dreta, capella de mitjan segle XVIII de la Masia de Can Salgado. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 10.02.2011.

Si bé durant la primera meitat del segle XX la població de Santa Coloma havia experimentat un cert estancament, a mitjan segle es va produir un ritme superior de creixement del nucli antic, amb la progressiva consolidació d'una trama urbana fins aleshores força deprimida. Es tracta de la zona dels carrers Pau Casals, passatge Núria, Pare Pere Boronat, Àngel Guimerà, Bosc i Muntanya, Lluís Pascual Roca i avinguda del Baix Llobregat, Joaquim Roca, Joan XXIII i Miquel Cardona. Entre 1950 i 1970, la població del Baix Llobregat s'havia triplicat i Sant Boi havia experimentat un creixement del 462%, mentre que Santa Coloma de Cervelló l'havia tingut del 158%. A les darreries dels setanta, Santa Coloma havia arribat als 2.340 habitants, però el cens electoral de la Colònia Güell encara era superior al del nucli antic.

No obstant, malgrat que les motos proliferaven i que a finals de la dècada de 1960 es va estendre l'ús de l'automòbil, la manca d'un eficaç servei de transport públic feia del nucli antic un indret de difícil accés que, sens dubte, dissuadia alguna voluntat constructora a més gran escala. La Companyia General de Ferrocarrils Catalans havia inaugurat el seu baixador a la Colònia Güell el 1912, però es trobava força apartat del nucli antic. Tot i això, s'havien produït algunes millores, com va ser la construcció, per part del veïnat, del nou casal de la Societat Recreativa, amb sala de teatre-cinema, locals de reunió i pista de bàsquet, però els equipaments del poble continuaven essent deficitaris: escoles en soterranis, necessitat de transport escolar i consultori mèdic als baixos de l'Ajuntament. Entre les dècades de 1960 i de 1970, dos promotors van iniciar els tràmits per tal de desenvolupar dues urbanitzacions, situades a la zona rural de ponent del terme municipal, en terrenys de les finques de Can Ribot i Can Via. A tocar del límit amb Sant Vicenç dels Horts, i sense planificació de cap mena, hi va créixer espontàniament la urbanització de Sant Roc. També van créixer altres urbanitzacions, com ara La Pineda, La Font Vella o els pisos de Can Lluch.

En la dècada de 1960 Can Ribot va ser comprat per Ricardo Mariana Mariñelarena, que hi va promoure la urbanització "Cesalpina, ciudad de vacaciones". El pla parcial Cesalpina va ser redactat el març de 1967 pels arquitectes Juan Antonio Cendoya i Joan Riera Virgili, i s'hi proclamava el lema

que "en temas de turismo, España es diferente, Cesalpina es diferente". Poc després, el 10 de juliol de 1969 va ser declarada Centro de Interés Turístico Nacional pel decret 1641/69 del Consell de ministres, publicat al BOE vint dies després. El 1963, Artur Sedó i Guichard, propietari de la masia veïna Can Salgado, va comprar Can Via. Pocs anys després, Jordi Tubella Codina va comprar a Sedó Can Via i Can Salgado, amb la intenció d'urbanitzar-les sota el nom de Davis Club i Davis Club II, tot i que, finalment, només va promoure la primera urbanització, en els terrenys de Can Via; va donar una parcel·la al municipi perquè s'hi construïssin les escoles. La situació urbanística d'aquestes urbanitzacions va ser tan complexa que no van trobar el seu encaix administratiu fins als anys noranta, després de tota mena de vicissituds legals.

El 1973 va tancar la fàbrica tèxtil de la Colònia Güell i el seu recinte industrial va ser ocupat per una sèrie de petites empreses que van donar poca feina als habitants del propi municipi. D'altra banda, les petites indústries que es van implantar a la carretera de Sant Vicenç dels Horts (Can Colomer) mai no van suposar una alternativa laboral massa significativa per a la gent de Santa Coloma, i el municipi ha depès laboralment d'ofertes de treball externes. Les famílies dedicades a l'agricultura han vist reduir els seus efectius pel que fa al nombre de pagesos ocupats. Les terres del pla del riu formen part del Parc Agrari del Baix Llobregat. A la part de muntanya, en els darrers anys, s'ha desenvolupat el conreu de la cirera.

A partir de la dècada de 1980, la vila va completar la seva trama urbana i van aparèixer nous equipaments, com l'escola que, en anys successius, tindrà diverses ampliacions. És en aquests anys quan la Colònia Güell va ser declarada Bé Cultural d'Interès Nacional i es van desenvolupar els plans de protecció corresponents. Els equipaments socials de l'empresa van passar a propietat municipal amb una compra a baix preu i la contraprestació d'assumir els vials i els serveis per part de l'Ajuntament. Definitivament, també van ser legalitzades les urbanitzacions del municipi.

En la dècada de 1990 es van construir el pavelló esportiu, dos casals d'avis, un casal de joves, un centre social a Cesalpina, dues escoles de Primà-

Santa Coloma de Cervelló. Imatge de la masia de Ca n'Isbert. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 27.01.2011.

Santa Coloma de Cervelló. A l'esquerra, detall de la masia de Ca n'Isbert. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 27.01.2011; a la dreta, imatge del panteó del torero Ricardo Torres "Bombita", al cementiri municipal. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2011.

Ajuntament de Santa Coloma de Cervelló

Inventari de masies i elements singulars del municipi de Santa Coloma de Cervelló

Volum 2/2: Fitxes elements inventariats

Equip Redactor:
Joan Antoni Pérez Farriols, arquitecte
Àlvar Caixal Mata, arqueòleg
David Galí Farré, historiador
Gemma Sabatés de Hita, ambientòloga
Col·laborador:
Josep Padró Margó, historiador

Direcció:
Raquel Lacuesta Contreras
Coordinació:
Imma Vilamala i Aliguer
Suport informàtic:
Jordi Grabau Figols
SPAL

Gestió: SPAL, desembre 2011

SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL

Diputació Barcelona

Àrea de Territori i Sostenibilitat

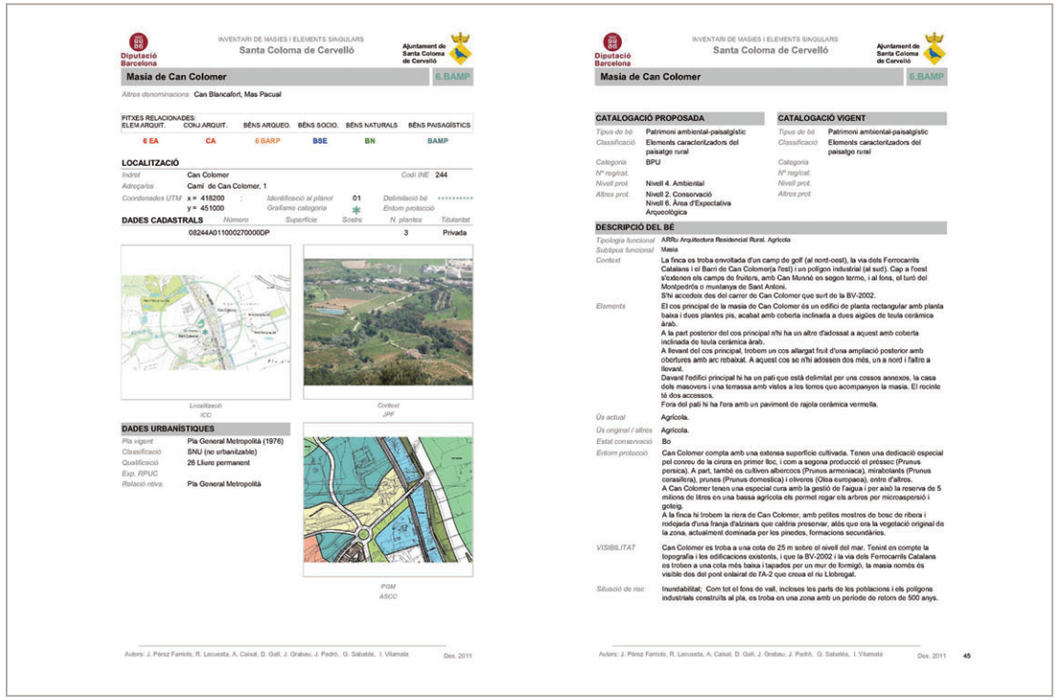

INVENTARI DE MASIES I ELEMENTS SINGULARS
Santa Coloma de Cervelló

Masia de Can Colomer — 6.BAMP

Altres denominacions: Can Blancafort, Mas Pacual

FITXES RELACIONADES: ELEM.ARQUIT.	CONJ.ARQUIT.	BÉNS ARQUEO.	BÉNS SOCIO.	BÉNS NATURALS	BÉNS PAISAGÍSTICS
6 EA	CA	6 BARP	BSE	BN	BAMP

LOCALITZACIÓ

Indret: Can Colomer — Codi INE: 244
Adreça/es: Camí de Can Colomer, 1
Coordenades UTM: x= 418200 ; y= 4515000 — Identificació al plànol: 01 — Grafisme categoria — Delimitació bé — Entorn protecció

DADES CADASTRALS

Número	Superfície	Sostre	N. plantes	Titularitat
08244A011000270000DP			3	Privada

Localització ICC — Context JPF

DADES URBANÍSTIQUES

Pla vigent: Pla General Metropolità (1976)
Classificació: SNU (no urbanitzable)
Qualificació: 26 Lliure permanent
Exp. RPUC:
Relació ntiva.: Pla General Metropolità

PGM ASCO

Autors: J. Pérez Farriols, R. Lacuesta, A. Caixal, D. Galí, J. Grabau, J. Padró, G. Sabatés, I. Vilamala — Des. 2011

INVENTARI DE MASIES I ELEMENTS SINGULARS
Santa Coloma de Cervelló

Masia de Can Colomer — 6.BAMP

CATALOGACIÓ PROPOSADA		CATALOGACIÓ VIGENT	
Tipus de bé	Patrimoni ambiental-paisatgístic	Tipus de bé	Patrimoni ambiental-paisatgístic
Classificació	Elements caracteritzadors del paisatge rural	Classificació	Elements caracteritzadors del paisatge rural
Categoria	BPU	Categoria	
Nº registral		Nº registral	
Nivell prot.	Nivell 4. Ambiental	Nivell prot.	
Altres prot.	Nivell 2. Conservació Nivell 6. Àrea d'Expectativa Arqueològica	Altres prot.	

DESCRIPCIÓ DEL BÉ

Tipologia funcional: ARRu Arquitectura Residencial Rural. Agrícola
Subtipus funcional: Masia

Context: La finca es troba envoltada d'un camp de golf (al nord-oest), la via dels Ferrocarrils Catalans i el Barri de Can Colomer(a l'est) i un polígon industrial (al sud). Cap a l'oest s'estenen els camps de fruiters, amb Can Munné en segon terme, i al fons, el turó del Montpedrós o muntanya de Sant Antoni.
S'hi accedeix des del carrer de Can Colomer que surt de la BV-2002.

Elements: El cos principal de la masia de Can Colomer és un edifici de planta rectangular amb planta baixa i dues plantes pis, acabat amb coberta inclinada a dues aigües de teula ceràmica àrab.
A la part posterior del cos principal n'hi ha un altre d'adossat a aquest amb coberta inclinada de teula ceràmica àrab.
A llevant del cos principal, trobem un cos allargat fruit d'una ampliació posterior amb obertures amb arc rebaixat. A aquest cos se n'hi adossen dos més, un a nord i l'altre a llevant.
Davant l'edifici principal hi ha un pati que està delimitat per uns cossos annexos, la casa dels masovers i una tanyssa amb vistes a les torres que acompanyen la masia. El recinte té dos accessos.
Fora del pati hi ha l'era amb un paviment de rajola ceràmica vermella.

Ús actual: Agrícola.
Ús original / altres: Agrícola.
Estat conservació: Bo
Entorn protecció: Can Colomer compta amb una extensa superfície cultivada. Tenen una dedicació especial pel conreu de la cirera en primer lloc, i com a segona producció el préssec (Prunus persica). A part, també es cultiven albercocs (Prunus armeniaca), mirabolans (Prunus cerasifera), prunes (Prunus domestica) i oliveros (Olea europaea), entre d'altres.
A Can Colomer tenen una especial cura amb la gestió de l'aigua i per això la reserva de 5 milions de litres en una bassa agrícola els permet regar els arbres per microaspersió i goteig.
A la finca hi trobem la riera de Can Colomer, amb petites mostres de bosc de ribera i rodejada d'una franja d'alzinars que caldria preservar, atès que ara la vegetació original de la zona, actualment dominada per les pinedes, formacions secundàries.

VISIBILITAT: Can Colomer es troba a una cota de 25 m sobre el nivell del mar. Tenint en compte la topografia i les edificacions existents, i que la BV-2002 i la via dels Ferrocarrils Catalans es troben a una cota més baixa i tapados per un mur de formigó, la masia només és visible des del pont enlairat de FA-2 que creua el riu Llobregat.

Situació de risc: Inundabilitat. Com tot el fons de vall, inclosos les parts de les poblacions i els polígons industrials construïts al pla, es troba en una zona amb un període de retorn de 500 anys.

Autors: J. Pérez Farriols, R. Lacuesta, A. Caixal, D. Galí, J. Grabau, J. Padró, G. Sabatés, I. Vilamala — Des. 2011 — 45

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, portada del treball; a baix, fitxa ambiental del treball. SPAL.

ria, dos parvularis municipals, una biblioteca pública i una nova casa de la vila amb un CAP en el mateix edifici. A partir de 1994 es va desenvolupar el Pla de les Vinyes amb 110.000 m² de sostre edificable. En el curs 2011-2012 es va començar a impartir el primer curs d'ESO en l'escola Pla de les Vinyes; abans es cursava a Sant Boi de Llobregat. El transport públic va millorar amb línies d'autobús que arriben fins a les urbanitzacions, i la construcció d'un baixador dels Ferrocarrils de la Generalitat.

La bicefàlia existent en temps del funcionament de la Colònia Güell va deixar pas a una creixent centralitat del nucli antic, que guanyava en població i equipaments, mentre que la Colònia es va suburbialitzar i les urbanitzacions es trobaven en el trànsit de segona a primera residència, amb una moderada demanda de serveis i equipaments. La població, en els últims vint anys, va passar de 2.520 habitants a 7.845. El 2008 es va aprovar el Pla Parcial de l'entorn de la Colònia Güell que, de moment, encara no s'ha desenvolupat i que preveu la construcció de 1.350 nous habitatges.

La necessitat de la redacció de l'Inventari de Masies i Elements Singulars de Santa Coloma de Cervelló raïa en la peremptorietat de l'Ajuntament de disposar d'un document a partir del qual poder desenvolupar aquelles eines urbanístiques que li permetessin assolir una bona gestió de les intervencions que es puguin dur a terme a les masies i aquells elements d'especial rellevància i significació en el seu municipi que hi estiguin recollits.

Els objectius bàsics d'aquest treball van ser identificar i documentar les masies, jaciments arqueològics i altres elements singulars de valor patrimonial, així com els valors paisatgístics dels esmentats elements; determinar en cada element els motius de la seva catalogació i una proposta de categoria i de nivell de protecció, aprofundir en el coneixement de la seva història i dels trets urbanístics i arquitectònics que els defineixen i caracteritzen; servir com a document de base per al desenvolupament de les polítiques i instruments normatius que permetin la preservació i posada en valor d'aquests elements; permetre la difusió i coneixement per part de la ciutadania dels valors patrimonials i paisatgístics i de la història que aquests elements transmeten; facilitar al consistori una documentació que els permeti explicar fàcilment el treball a terceres persones:

equip de govern, ciutadania, etc; especificar la situació dels jaciments i àrees arqueològiques, segons les dades proporcionades pel Servei d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura de la Generalitat, per tal de poder aplicar les mesures preventives necessàries que n'evitin la destrucció o desaparició. En les masies, a més, indicar si es tracta d'una Zona d'Expectativa Arqueològica, a tenir en compte en actuacions futures.

La primera tasca de direcció i coordinació de l'equip va ser definir les directrius bàsiques del treball i procedir a la recopilació de tota aquella documentació de base, la qual va ser subministrada, tant en suport digital com en paper, pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local i per l'Ajuntament de Santa Coloma de Cervelló: fotografies antigues i modernes; planimetria i cartografia; escrits i textos; còpia de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya, de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, i el llibre "Santa Coloma de Cervelló" de Josep Padró i Joan Riquelme. El primer pas que es va dur a terme va ser identificar sobre plànol aquells elements que podrien ser objecte d'estudi en el present inventari, per després contrastar-lo la llista realitzada amb l'Ajuntament.

Com a pas previ i preceptiu a la recerca de la documentació escrita, fotogràfica i de plànols sobre els elements objecte del present inventari, es va fer un repàs de la bibliografia que en contingués notícies. Aquesta primera investigació va resultar molt profitosa i un punt de partida bàsic a l'hora d'iniciar la recerca en diferents arxius, tant locals, de la pròpia població de Santa Coloma, i d'altres del Baix Llobregat, com de la ciutat de Barcelona. Bàsicament, existeixen tres estudis històrics realitzats sobre la població. En primera instància, els desenvolupats en la dècada de 1930 per mossèn Frederic Martí Albanell, rector de la parròquia de Santa Coloma, que, entre 1933 i 1943 va publicar els Fulls històrics de Santa Coloma de Cervelló. En segona, l'estudi inèdit de Lluís Monjas Manso, Santa Coloma de Cervelló a l'Alta Edat Mitjana, i, finalment, el llibre Santa Coloma de Cervelló, escrit per Josep Padró i Joan Riquelme el 2002. Contenen molta informació de les èpoques medieval i contemporània sobre les masies i altres elements singulars tractats en aquest inventari, però hi trasllueix una llacuna, ja que hi manquen notícies de

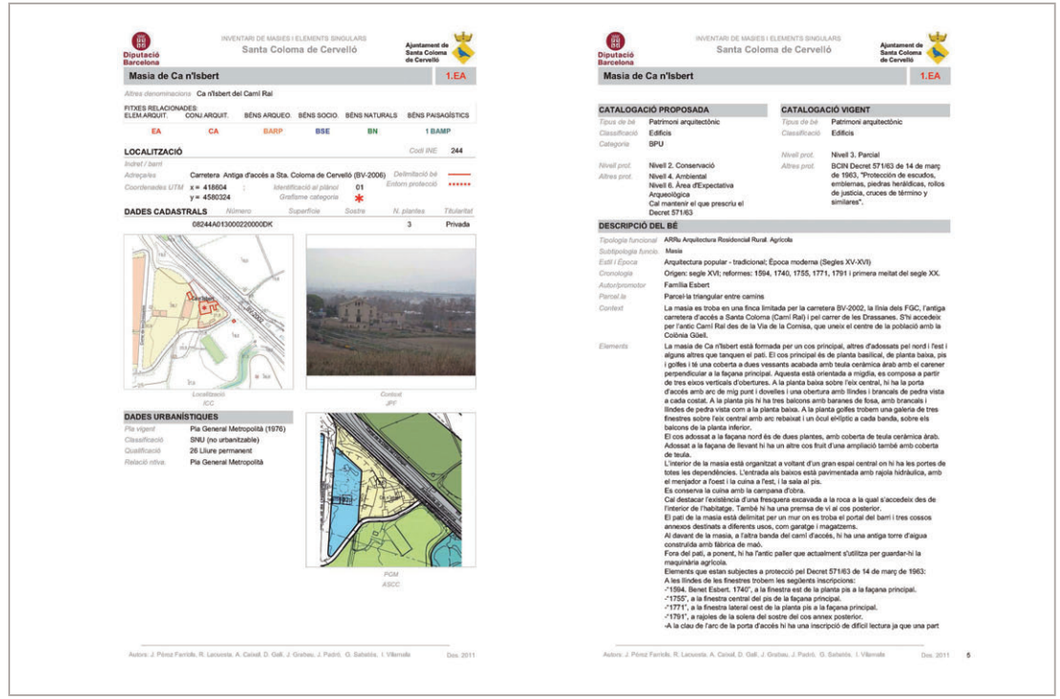

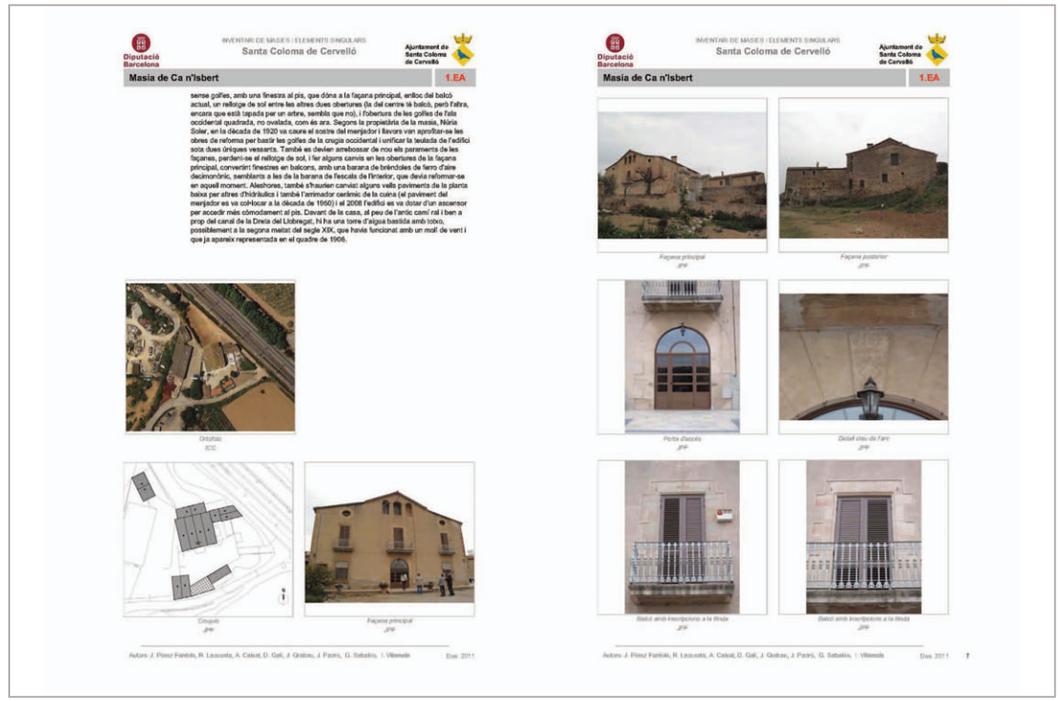

Santa Coloma de Cervelló. Fitxa del treball corresponent a la masia de Ca n'Isbert. SPAL.

Santa Coloma de Cervelló. La Torre Salbana, torre de defensa i casa senyorial. Els darrers trenta anys ha patit una degradació important. Fotos: R. Lacuesta, SPAL,1980, i J. A. Pérez Farriols, SPAL, 08.07.2009.

l'època moderna. Entre altres coses, això no permetia establir la continuïtat i evolució dels masos des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, ni identificar els presents amb els de l'època feudal, qüestió que es va poder solucionar a través de l'estudi del fons documental conservat a l'arxiu parroquial de Santa Coloma de Cervelló, que abasta totes aquelles èpoques.

En aquell arxiu es guarden les llibretes de comunió i de confessió de la parròquia (1582-1897), on consten els feligresos que havien complert amb aquells preceptes anualment, que eren tots, agrupats per caps de cases o per masies. Aquests documents han estat fonamentals per descobrir els canvis de denominació i de propietat dels masos, sense gaires entrebancs i haver de recórrer a fons notarials o sagramentals (baptismes, matrimonis i defuncions), no només en aquell període de temps, sinó també en èpoques pretèrites. Principalment, això es deu a la minuciositat del rector Jaume Mas (1647-1664), que l'any 1658 es va dedicar a apuntar els diferents noms antics de les cases al costat dels d'aleshores, darrere de les paraules "olim" [antigament] i "antes" [abans]; en alguns casos ha calgut investigar més per trobar la correspondència entre la denominació actual i la d'aquella data, ja que va tornar a canviar en l'interval. També hi ha una caixa que recull tota una sèrie d'inventaris *post mortem*, d'entre els segles XV i XVIII, i que han estat molt útils a l'hora d'estudiar la distribució interior dels edificis, ja que hi consten els béns mobles del difunt a partir d'un recorregut per totes les estances de la casa.

A Santa Coloma de Cervelló també es va acudir a l'Arxiu del Departament d'Urbanisme de l'Ajuntament, que conserva projectes i expedients d'obres des de mitjan segle XX. La resta de la documentació municipal va ser traspassada a l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, radicat a Sant Feliu de Llobregat, on, bàsicament, es van consultar les actes dels plens de 1844 a 1936 i una sèrie de documents del cementiri municipal. També es va visitar l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Sant Boi de Llobregat, ja que Can Soler de la Torre i Can Julià antigament havien pertangut al seu terme municipal.

Pel que fa a la ciutat de Barcelona, es van consultar diferents arxius. L'Arxiu de la Corona d'Aragó, per investigar sobre les famílies Ribot, un membre

de la qual va ser familiar de la Inquisició, i Forés (propietaris de la torre que al segle XVIII passaria a ser del militar filipista Jacinto Salgado), que van exercir càrrecs públics a la ciutat de Barcelona. En l'Arxiu Diocesà de Barcelona, a més de consultar diferents fons de la parròquia de Santa Coloma, es va repassar el d'oratoris, o capelles particulars, en el qual es va trobar informació sobre les masies de Can Salgado i Can Ribot. A l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona hi havia el projecte de rectificació i millora del camí veïnal de Sant Vicenç dels Horts a Santa Coloma de Cervelló, del 1891, on es delineaven cinc ponts del canal de la Dreta del Llobregat. Finalment, en l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona es va consultar un capbreu datat entre 1787 i 1793, on constava que el 20 de juny de 1787, Feliu Cartró i Bell, pagès de Santa Coloma, reconeixia tenir establert per Ramon Ignasi de Copons, baró de la Manresana i de Cervelló, "tot aquell mas vuy nomenat Cartró y antiguament Cogullada, ó Cogullana".

Cal consignar que també es va intentar visitar l'Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt, que custodia la documentació dels marquesos de la Manresana, però no hi va haver la possibilitat d'accedir-hi; malgrat tot, sí que es va consultar un inventari que va fer la Universitat de Barcelona d'una part de l'Arxiu.

Pel que fa a arxius fotogràfics, es van consultar els fons de l'Arxiu del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, del Centre Excursionista de Catalunya, i el Fons Salvany de la Biblioteca de Catalunya, a més de recollir fotografies de l'Ajuntament de Santa Coloma de Cervelló i de Josep Padró.

Per desenvolupar el treball referent als béns ambientals i paisatgístics, es va consultar el Catàleg de Paisatge de la Regió Metropolitana de Barcelona (Documents provisionals. Observatori del Paisatge. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya. 2011), la pàgina web del CREAF (Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals) i la pàgina del Parc Agrari del Baix Llobregat de la Xarxa d'Espais Naturals de la Diputació de Barcelona.

Pel que fa a la redacció de les fitxes de patrimoni arqueològic, es va efectuar la revisió i actualització dels elements inclosos a la Carta Arqueològica

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, autoritats polítiques al balcó de l'Ajuntament Vell, l'any 1979. Foto: J. Padró; a baix, Ajuntament Vell. Foto: I. Vilamala, SPAL, 03.02.2011.

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, el Pla d'en Soler, dins el Parc Agrari; a baix, pont del canal de la Dreta del riu Llobregat. Fotos: G. Sabatés, SPAL, 09.05.2011.

del municipi, elaborada per la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. El treball, a part de definir millor els nivells de protecció del patrimoni arqueològic, va servir per comprovar sobre el terreny l'estat actual de conservació dels jaciments inventariats, revisant-ne els topònims i les ubicacions geogràfiques, i actualitzant-ne, quan va ser necessari, les descripcions físiques, les atribucions culturals i cronològiques o les referències bibliogràfiques. Es van compilar, finalment, set fitxes.

En el present inventari es van recollir totes les masies que actualment existeixen al municipi de Santa Coloma independentment del seu estat de conservació i de l'ús que se'n faci, així com aquells elements arquitectònics que poden ajudar a comprendre l'evolució i la història del municipi i la manera en què la gent l'habita i se'ls fa seus. També es van incloure elements modificats malgrat que alguns valors s'hagin perdut. Dins del marc arquitectònic-urbanístic es poden establir diversos conjunts d'elements inventariats: les masies, com a forma de població històrica dispersa; elements que formen part dels orígens del municipi amb un caràcter representatiu i simbòlic, i amb un caire monumental, que són els més emblemàtics de la població; elements arquitectònics lligats a un passat industrial de la població. No s'ha considerat la Colònia Güell en el present inventari ja que en el passat ha estat objecte d'estudi i protecció amb altres figures de Planejament i Declaracions monumentals.

En la selecció de les masies no es va tenir en compte criteris històrics ja que es van considerar totes les existents, independentment de l'època en la que foren construïdes, pel fet que són l'objecte primer de l'inventari. Sí que es van fixar criteris històrics en considerar els elements singulars en funció de l'època en què foren construïts.

Pel que fa a paisatge, a les darreres dècades, a Santa Coloma ha experimentat una profunda transformació: s'han concentrat i homogeneïtzat les explotacions, s'han abandonat camps de conreu, han proliferat les activitats de caràcter urbà i periurbà i s'ha estès la xarxa d'infraestructures. Actualment, el Pla Especial del Parc Agrari del Llobregat constitueix una eina de protecció i gestió del paisatge agrari de l'àmbit, tot i que es considera

insuficient davant la forta pressió dels elements externs. La distinció entre món rural i món urbà és avui menys clara que mai, i el paisatge resultant mostra una fesomia cada cop més híbrida. En general, es perd progressivament la imatge d'espai rural contraposat a espai urbà i apareix una barreja d'espais oberts i espais construïts amb una imatge aleatòria, indefinida i banal que els ciutadans no senten com a pròpia. És per això que es van establir els criteris quant a la protecció del paisatge: considerar un entorn de protecció de totes les masies excepte les que es troben incrustades a la trama urbana de Santa Coloma (Can Ramon i Can Roc), com a element vertebrador del paisatge; considerar el Parc Agrari del Baix Llobregat en el tram que es troba a Santa Coloma de Cervelló pels seus valors com a patrimoni cultural i paisatgístic associat a l'agricultura de regadiu de les masies; recollir aquells elements singulars que per la seva ubicació al territori tenen importància com a referents visuals; s'ha recollit l'entorn del nucli antic per la importància que aquest té com a imatge del centre fundacional del municipi; a l'estudi dels béns ambientals i paisatgístics, s'ha inclòs un estudi de visibilitat, en el que s'ha definit l'àmbit en un radi de 300 metres, tal com defineix l'Observatori del Paisatge de la Generalitat de Catalunya.

En primer lloc es va iniciar l'elaboració d'un quadre resum on apareixen les dades bàsiques per a poder tenir una idea general de com és l'element estudiat, que s'anava completant a mida que avançaven els treballs. Un cop realitzat el treball de camp i d'arxiu, es van redactar les fitxes individualitzades, com a suport de tota la recerca i de les diverses dades recollides, i es va recopilar tot el material fotogràfic. Per a la redacció de les fitxes es va partir d'una base de dades en format microsoft Access, confeccionada per la Direcció General d'Urbanisme del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, que s'ha hagut de modificar i millorar a l'SPAL per poder-la adaptar a les necessitats de la feina a desenvolupar. Aquesta base permet introduir dades per confeccionar fitxes per a cinc tipus de béns: Béns arquitectònics (poden ser elements arquitectònics i/o conjunts arquitectònics). Béns arqueològics i paleontològics. Béns socioculturals i etnològics. Béns naturals. Béns ambientals i paisatgístics. Totes les fitxes de la base de dades, independentment del tipus de categoria, tenen una estructura similar dividida en sis pestanyes, excepte els conjunts arquitectònics, que en tenen set.

Actualment hi ha 2 elements arquitectònics declarats BCIN a Santa Coloma de Cervelló. Un d'ells de forma explícita, la Torre Salbana, i un altre que ho és "de facto" des que va entrar en vigor el Decret de 22 d'abril de 1949 i publicat al BOE el 5 de maig de 1949, que és el castell de Montpedrós. La Torre Salbana està recollida al Catàleg de Monuments i Conjunts històrico-artístics de Catalunya, redactat per la Generalitat de Catalunya de l'any 1990. També consta a la Declaració Monumental del Conjunt de la Colònia Güell (1991) amb una protecció de grau I. Per altra banda, es va constatar que també són BCIN i per tant es manté la catalogació: Elements puntuals en virtut de l'aplicació del Decret 571/63, de 14 de març de 1963 de la "Dirección General de Belles Artes, Ministerio de Educación Nacional, B.O.30", i de Llei del Patrimoni Cultural Català, de 30 de setembre de 1993 a la Disposició Addicional Primera, d'emblemes heràldics, escuts, creus de terme, rotlles de justícia i demés peces i monuments de característiques anàlogues, amb una antiguitat de 100 anys, i les àrees d'expectativa arqueològica dels elements declarats BCIN.

A la Declaració Monumental del Conjunt de la Colònia Güell (1991) hi ha 2 elements patrimonials d'interès protegits com a BCIL. Són la masia de Can Julià de la Muntanya i la masia de Can Soler de la Torre. Aquesta darrera també està recollida en el Pla Especial del Recinte Residencial de la Colònia Güell (2007). Es va proposar conservar la catalogació existent als dos elements.

Es van proposar com a BPU (Bé de Protecció Urbanística) 38 elements: Els Conjunts Arquitectònics (Nucli Antic i Castell de Montpedrós), les masies que actualment no tenen cap categoria de protecció (Ca n'Isbert, Can Via, Can Ribot, Can Roc, Can Monner, Can Ramon, Can Cartró, Can Colomer, Can Mallol i Can Salgado), altres elements arquitectònics (cementiri municipal, antic Ajuntament, rectoria, església parroquial, ermita de Sant Antoni, canal de la Dreta del Llobregat, xemeneia de l'antiga fàbrica de cartró al costat de la carretera BV-2002), les Àrees d'Expectativa Arqueològica recollides a l'Inventari del Patrimoni Cultural Immoble de Catalunya que no siguin d'un

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, serrat de la Torrassa. Roca amb gravats incisos de l'edat del bronze. Foto: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 13.04.2011; a baix, xemeneia de la fàbrica de Can Cartró. Foto: I. Vilamala, SPAL, 17.02.2011.

Santa Coloma de Cervelló. A dalt, ruïnes del castell de Montpedrós; al centre, torrassa del castell de Montpedrós. Fotos: J. A. Pérez Farriols, SPAL, 13.04.2011; a baix, jaciment arqueològic del Puig del Cartró. Foto: À. Caixal, SPAL, 19.07.2011.

BCIN (Camí de Can Ros de Llor, Puig del Cartró, Molí Fluvial, Can Colomer i el Camí de Can Salgado) i els entorns paisatgístics de les masies estudiades fora de la trama urbana del centre de la població, així com del castell, la Torre Salbana i el nucli antic. També s'inclou el sector del Parc Agrari del Baix Llobregat que pertany al municipi de Santa Coloma de Cervelló.

Dins l'Inventari de Masies i Elements Singulars de Santa Coloma de Cervelló, s'han considerat un total de 14 béns ambientals i paisatgístics: les masies de Ca n'Isbert, Can Julià de la Muntanya, Can Soler de la Torre, Can Colomer, Can Monner, Can Mallol, Can Cartró, Can Via i Can Salgado, l'espai del Parc Agrari del Baix Llobregat comprès dins del terme municipal, el Castell de Montpedrós, la Torre Salbana i el Nucli urbà constituït per la mansana de l'església, i el Nucli urbà de la mansana de l'Ajuntament Vell. En el treball es van definir els criteris que a nivell paisatgístic haurien de seguir els projectes de rehabilitació i/o ampliació de les masies o cases rurals.

Pel que fa al Parc Agrari del Baix Llobregat, tot i que compta amb la protecció del Pla Especial corresponent, es troba contínuament amenaçat per la instal·lació de noves infraestructures i pel creixement dels fronts urbans i polígons industrials. Caldria reforçar la protecció d'aquest patrimoni cultural i paisatgístic associat a l'agricultura de regadiu, tot garantint la correcta gestió i preservació d'una elaborada xarxa de camins i un parcel·lari amb un tramat fortament arrelat al lloc (del qual participen moltes de les masies estudiades en el present Inventari), així com dels canals, sèquies i molins associats a l'horta del delta. Cal destacar el canal de la Dreta del Llobregat com a element paisatgístic d'interès productiu, estètic i històric.

Com a elements singulars, destaquen el seguit de referents visuals que s'albiren des de la vall, amb un grau d'exposició visual molt alt. En primer terme, la muntanya de Montpedrós, i en segon terme, la Torre Salbana, que es disposa per sobre de la línia del samontà i que constitueix una fita visual de primer ordre des del fons de vall. Dins del nucli urbà, es van considerar també com a elements singulars l'església i la rectoria, per la seva major visibilitat i perquè permeten entendre l'evolució històrica del municipi en relació a les masies i les grans cases pairals disseminades pel territori.

El present inventari recull 45 elements organitzats per categories segons el tipus de bé:

Tipus de Béns	Elements
Béns arquitectònics	
Conjunts arquitectònics (CA)	3
Elements arquitectònics (EA)	21
Béns arqueològics I	
paleontològics (BARP)	7
Béns ambientals I	
paisatgístics (BAMP)	14

Santa Coloma de Cervelló.
Plànols d'evolució urbana.

Segles XV-XVIII
1. Torre Salbana S. X
2. Castell de Montpedrós S. XI
3. Església parroquial S. XI
4. Masia de Can Colomer S. XIII
5. Masia de Can Ribot S. XIII
6. Masia de Can Via S. XIII
7. Ermita de Sant Antoni S. XIII
8. Masia de Can Cartró S. XIV
9. Masia de Can Salgado S. XIV
10. Masia de Can Roc S. XIV
11. Rectoria S. XIV
12. Masia de Can Soler S. XV
13. Masia de Can Ramon S. XV
14. Masia de Can Julià S. XVI
15. Masia de Can Maiol S. XVI
16. Masia de Can Monner S. XVI
17. Masia de Ca n'Isbert S. XVI
N

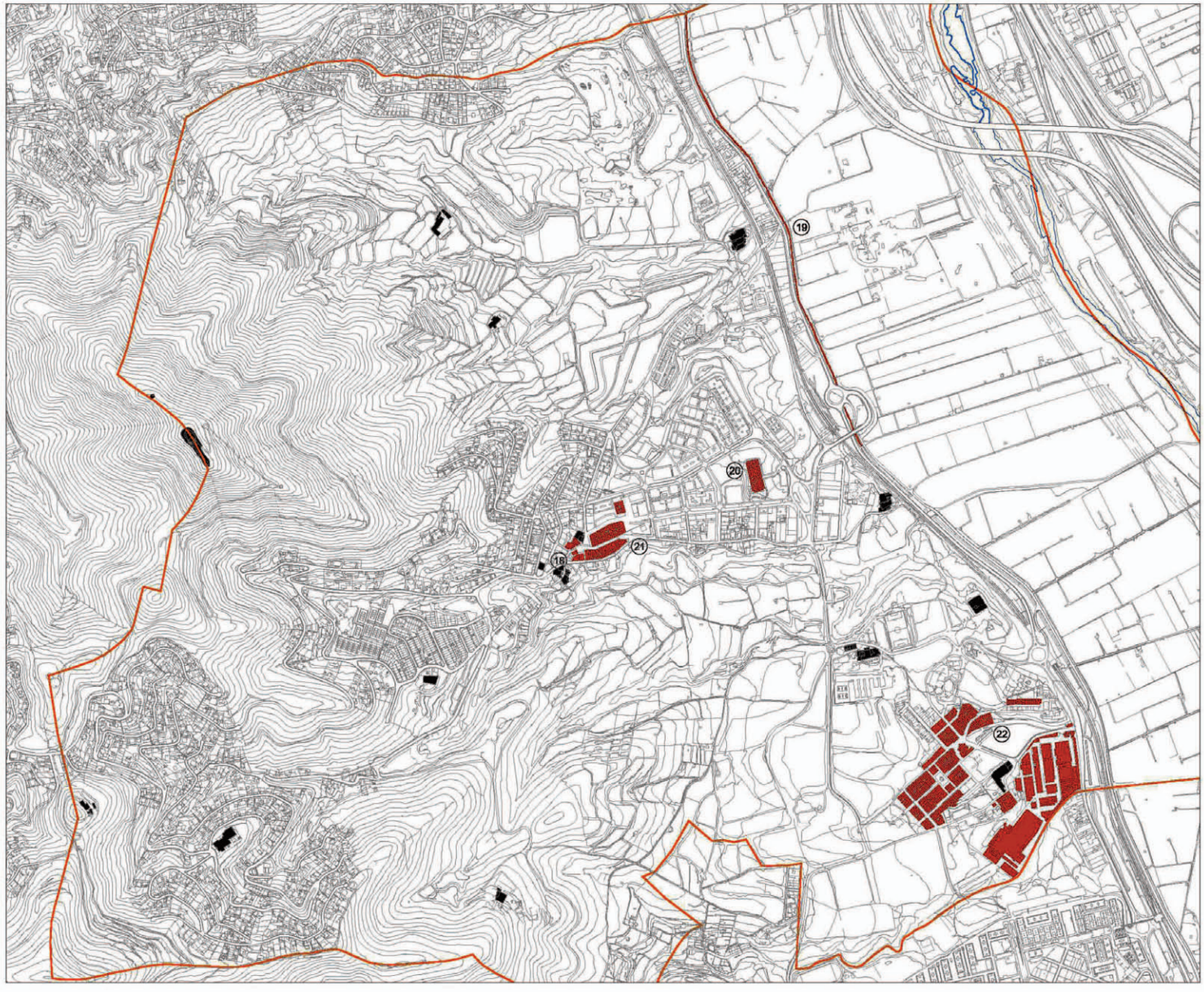
Segle XIX
1. Torre Salbana S. X
2. Castell de Montpedrós S. XI
3. Església parroquial S. XI
4. Masia de Can Colomer S. XIII
5. Masia de Can Ribot S. XIII
6. Masia de Can Via S. XIII
7. Ermita de Sant Antoni S. XIII
8. Masia de Can Cartró S. XIV
9. Masia de Can Salgado S. XIV
10. Masia de Can Roc S. XIV
11. Rectoria S. XIV
12. Masia de Can Soler S. XV
13. Masia de Can Ramon S. XV
14. Masia de Can Julià S. XVI
15. Masia de Can Mallol S. XVI
16. Masia de Can Monner S. XVI
17. Masia de Ca n'Isbert S. XVI
18. Ajuntament Vell S. XIX (1855)
19. Canal de la dreta del Llobregat S. XIX (1865)
20. Cementiri municipal S. XIX (1893)
21. Centre urbà
22. Colònia Güell
N

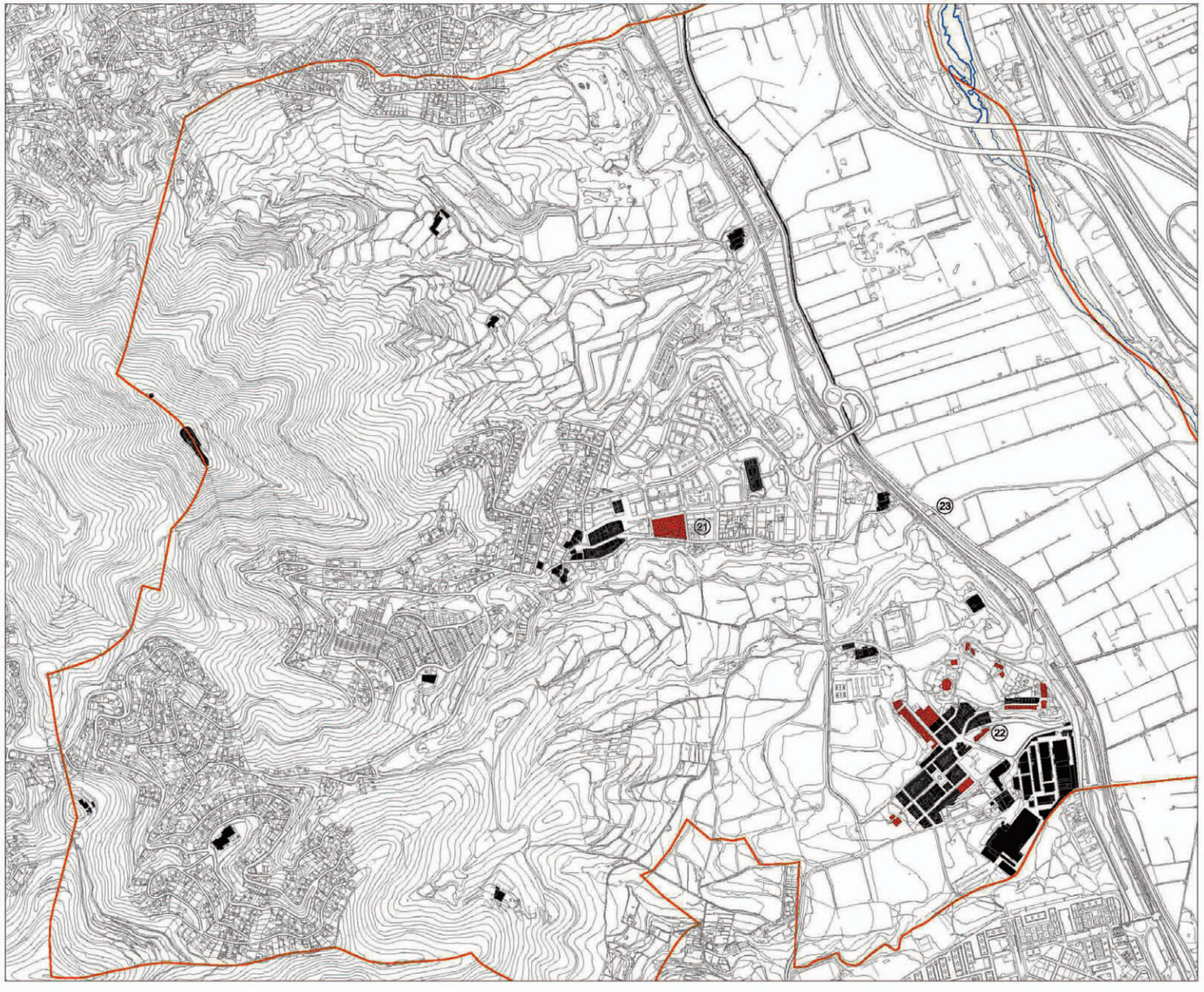

Segle XX (1900-1950)

1. Torre Salbana S. X
2. Castell de Montpedrós S. XI
3. Església parroquial S. XI
4. Masia de Can Colomer S. XIII
5. Masia de Can Ribot S. XIII
6. Masia de Can Via S. XIII
7. Ermita de Sant Antoni S. XIII
8. Masia de Can Cartró S. XIV
9. Masia de Can Salgado S. XIV
10. Masia de Can Roc S. XIV
11. Rectoria S. XIV
12. Masia de Can Soler S. XV
13. Masia de Can Ramon S. XV
14. Masia de Can Julià S. XVI
15. Masia de Can Mallol S. XVI
16. Masia de Can Monner S. XVI
17. Masia de Ca n'Isabert S. XVI
18. Ajuntament Vell S. XIX (1855)
19. Canal de la dreta del Llobregat S. XIX (1865)
20. Cementiri municipal S. XIX (1893)
21. Centre urbà
22. Colònia Güell
23. Xemeneia de la fàbrica de cartró S. XX (1921)

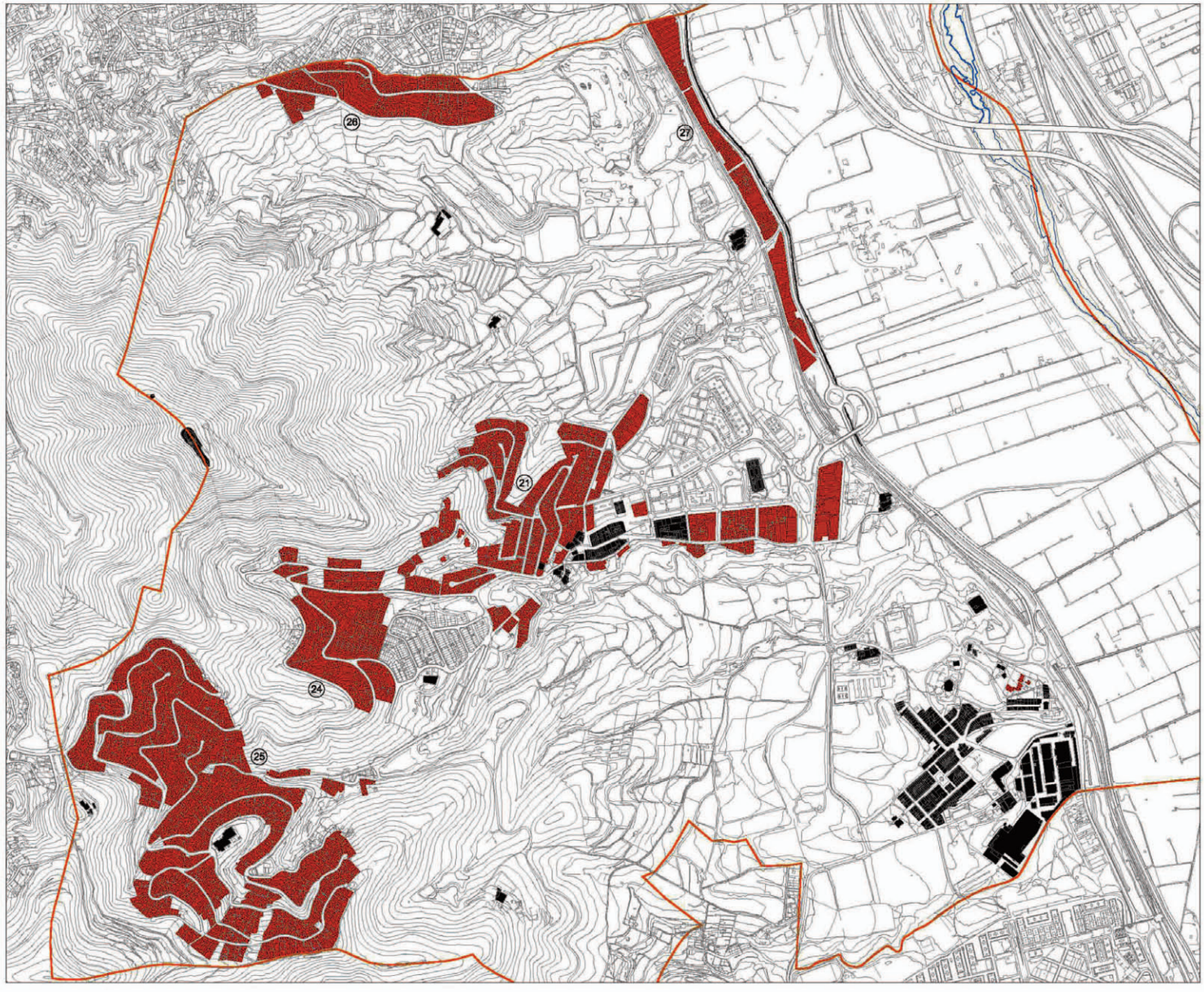

Segle XX (1960-1970)

1. Torre Salbana S. X
2. Castell de Montpedrós S. XI
3. Església parroquial S. XI
4. Masia de Can Colomer S. XIII
5. Masia de Can Ribot S. XIII
6. Masia de Can Via S. XIII
7. Ermita de Sant Antoni S. XIII
8. Masia de Can Cartró S. XIV
9. Masia de Can Salgado S. XIV
10. Masia de Can Roc S. XIV
11. Rectoria S. XIV
12. Masia de Can Soler S. XV
13. Masia de Can Ramon S. XV
14. Masia de Can Julià S. XVI
15. Masia de Can Mallol S. XVI
16. Masia de Can Monner S. XVI
17. Masia de Ca n'Isbert S. XVI
18. Ajuntament Vell S. XIX (1855)
19. Canal de la dreta del Llobregat S. XIX (1865)
20. Cementiri municipal S. XIX (1893)
21. Centre urbà
22. Colònia Güell
23. Xemeneia de la fàbrica de cartró S. XX (1921)
24. Urbanització Can Via
25. Urbanització Casalpina
26. Urbanització Sabt Roc
27. Polígon industrial

N

Segle XX (1990)
1. Torre Salbana S. X
2. Castell de Montpedrós S. XI
3. Església parroquial S. XI
4. Masia de Can Colomer S. XIII
5. Masia de Can Ribot S. XIII
6. Masia de Can Via S. XIII
7. Ermita de Sant Antoni S. XIII
8. Masia de Can Cartró S. XIV
9. Masia de Can Salgado S. XIV
10. Masia de Can Roc S. XIV
11. Rectoria S. XIV
12. Masia de Can Soler S. XV
13. Masia de Can Ramon S. XV
14. Masia de Can Julià S. XVI
15. Masia de Can Mallol S. XVI
16. Masia de Can Monner S. XVI
17. Masia de Ca n'Isabert S. XVI
18. Ajuntament Vell S. XIX (1855)
19. Canal de la dreta del Llobregat S. XIX (1865)
20. Cementiri municipal S. XIX (1893)
21. Centre urbà
22. Colònia Güell
23. Xemeneia de la fàbrica de cartró S. XX (1921)
24. Urbanització Can Via
25. Urbanització Cesalpina
26. Urbanització Sabt Roc
27. Polígon industrial
N

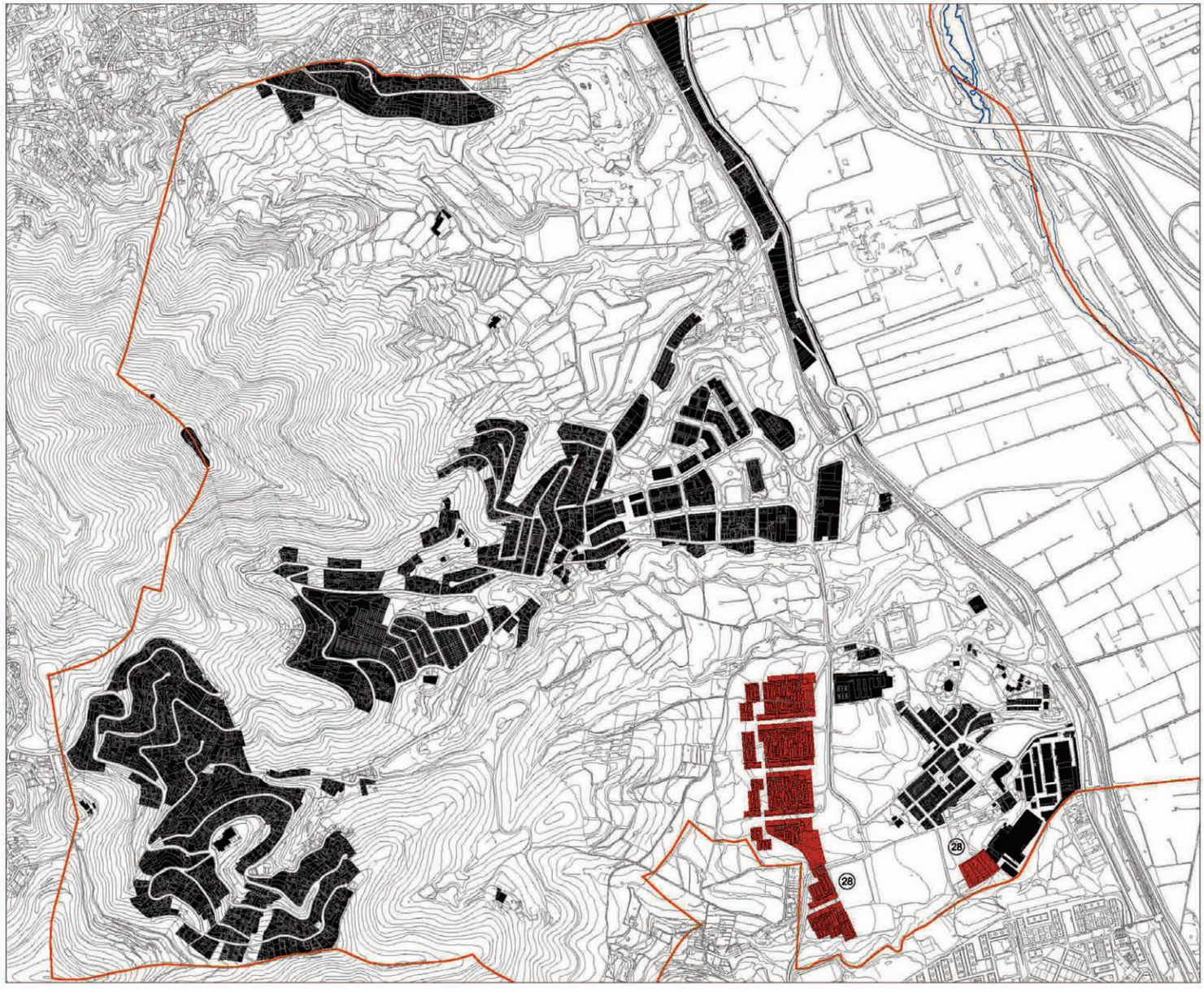

Segle XXI (en projecte)

1. Torre Salbana S. X
2. Castell de Montpedrós S. XI
3. Església parroquial S. XI
4. Masia de Can Colomer S. XIII
5. Masia de Can Ribot S. XIII
6. Masia de Can Via S. XIII
7. Ermita de Sant Antoni S. XIII
8. Masia de Can Cartró S. XIV
9. Masia de Can Salgado S. XIV
10. Masia de Can Roc S. XIV
11. Rectoria S. XIV
12. Masia de Can Soler S. XV
13. Masia de Can Ramon S. XV
14. Masia de Can Julià S. XVI
15. Masia de Can Mallol S. XVI
16. Masia de Can Monner S. XVI
17. Masia de Ca n'Isbert S. XVI
18. Ajuntament Vell S. XIX (1855)
19. Canal de la dreta del Llobregat S. XIX (1865)
20. Cementiri municipal S. XIX (1893)
21. Centre urbà
22. Colònia Güell
23. Xemeneia de la fàbrica de cartró S. XX (1921)
24. Urbanització Can Via
25. Urbanització Cesalpina
26. Urbanització Sabt Roc
27. Polígon Industrial
28. Zona de creixement del Consorci de la Colònia Güell S. XXI

292

Santa Coloma de Cervelló. Plànol de localització dels elements i identificació de finques del Parc Agrari. Autor: J. A. Pérez Farriols, SPAL.

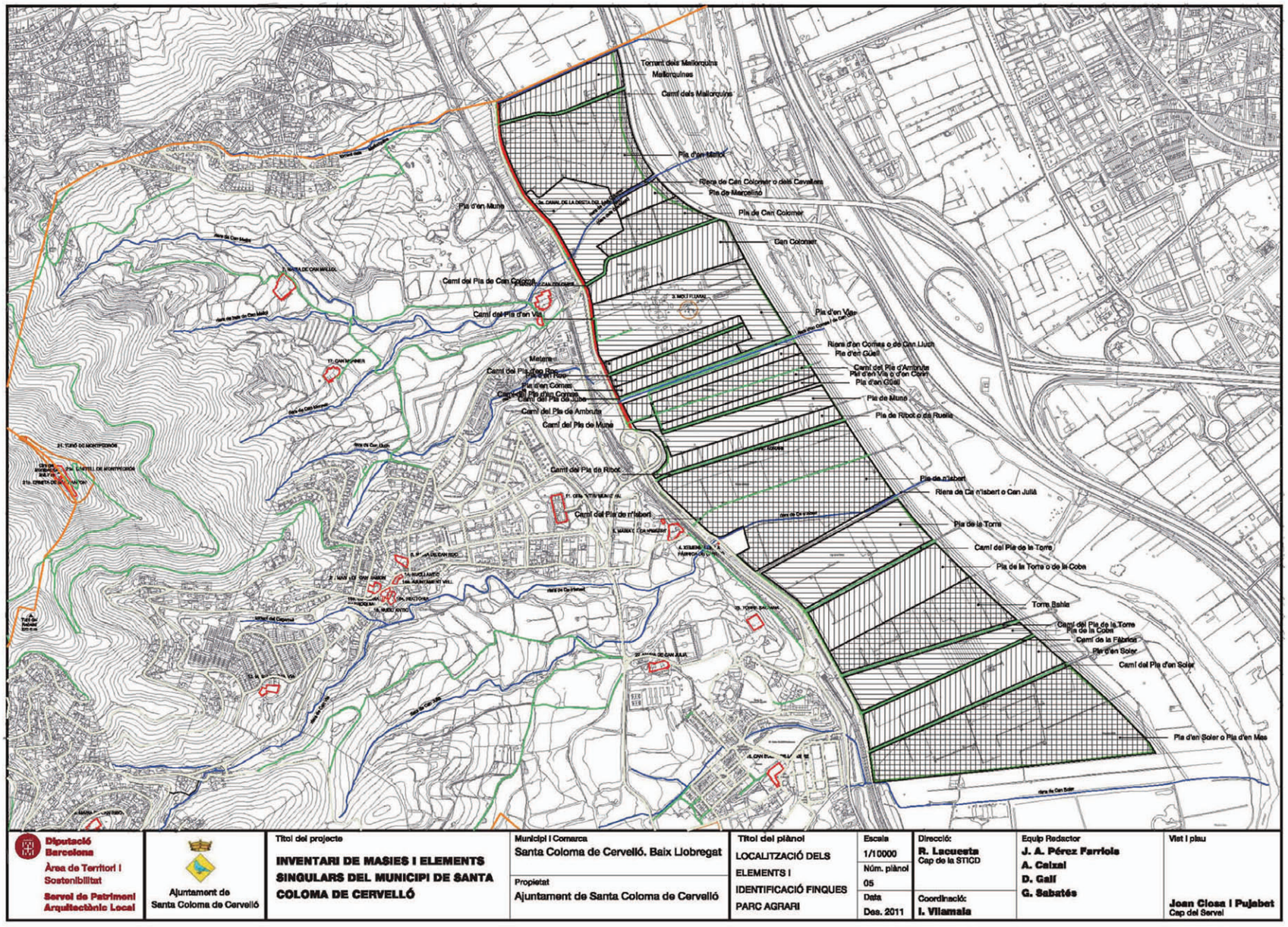

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà

L'Ajuntament de Sant Hipòlit de Voltregà va sol·licitar, en data 28 d'abril de 2009, a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, suport tècnic per a la redacció de l'Inventari del patrimoni arquitectònic municipal, que servís de punt de partida del Catàleg de béns protegits complementari del POUM. Ateses les circumstàncies d'urgència que tenia plantejades l'Ajuntament de Sant Hipòlit, els tècnics municipals van demanar al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local l'assessorament tècnic i científic per elaborar un "Document d'Avanç" com a diagnosi i mesura prèvia al treball de l'Inventari. El maig del 2010 es va presentar a l'Ajuntament el "Document d'Avanç de l'Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà", redactat per Raquel Lacuesta, Imma Vilamala Aliguer i Gemma Sabatés. El desembre de 2010 el mateix servei va encarregar l'elaboració de l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental a Xavier Claparols Llach, arquitecte, i Pere Casas Trabal, historiador, amb el compromís d'entregar el document final al desembre de 2011. Va actuar com a directora de l'equip de redacció la Cap d'Investigació, Catalogació i Difusió del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Raquel Lacuesta, doctora en història de l'art, i la coordinació va anar a càrrec d'Imma Vilamala, historiadora i tècnica del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació. També es va comptar amb la col·laboració de l'Ajuntament de Sant Hipòlit de Voltregà, a través de Joan Solà, arquitecte municipal, i en la realització del document final, amb la col·laboració de Carles Claparols Llach, arquitecte, i Jordi Grabau Fígols, infògraf de l'SPAL.

El procés de creixement de Sant Hipòlit de Voltregà ha estat condicionat per les peculiaritats geogràfiques de la vila i del seu entorn, i també per uns paràmetres socioeconòmics i culturals, que han variat al llarg del procés d'evolució urbana. Les característiques geogràfiques marquen certs límits al creixement. El tipus de relleu del municipi és el característic de la Plana de Vic, encara que es troba prop de les serralades orientals del Lluçanès. Protegit a ponent per la serra de la Creu del Morral i obert vers totes les direccions restants. Hidrogràficament pertany a la conca del Ter, tot i que

Sant Hipòlit de Voltregà. A dalt, panoràmica del poble al primer terç de segle XX. Foto: Editorial Fotográfica, arxiu SCCM-SPAL; a baix, vista de Sant Hipòlit des del Turó del Morral. Foto: I. Vilamala, SPAL, 18.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. A dalt, Casa de la Vila. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 29.05.2009; a baix, l'Establiment, a la plaça de la Vila. Foto: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

aquest travessa la Plana a 1 km del límit E de Sant Hipòlit de Voltregà, en direcció N-S. Biogeogràficament, al terme hi hauria un predomini de la vegetació eurosiberiana caracteritzada pel bosc de roure martinenc (Buxo-Quercetum pubescentis fagetosum), sovint producte de la freqüent inversió tèrmica que pateix.

L'evolució històrica de Sant Hipòlit ha anat lligada a les necessitats socioeconòmiques de cada època (segregació de les Masies de Voltregà, industrialització, augment d'immigració, etc.) que un planejament general no sempre ha pogut regular. La necessitat de la protecció es justifica plenament pel fet que la imatge de la població, així com la història que reflecteix, és patrimoni col·lectiu de tots els santhipolencs. Cal distingir entre la propietat privada de l'edificació i la seva imatge urbana. Aquesta constitueix el paisatge urbà quotidià de tots els ciutadans i és per això que, d'alguna manera, és patrimoni comú i l'administració pública ha de protegir-lo adequadament.

Des de mitjan segle XX es van anar transformant molts espais urbans, com per exemple la plaça Nova, on es van enderrocar cases d'arquitectura culta aixecades a finals del segle XIX. També hi va haver intervencions amb edificacions modernes i enderrocs significatius que en algunes ocasions van malmetre la imatge del casc antic. Sovint, quan van desaparèixer algunes edificacions, es va fer sense l'elaboració prèvia d'estudis de coneixement. En definitiva, la imatge urbana de Sant Hipòlit s'ha anat transformant, i en alguns casos ha primat la nova construcció, en detriment de la restauració o de la rehabilitació. La redacció de l'Inventari havia de ser l'eina de suport i/o document de base per a la redacció del catàleg de béns del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal, que es trobava en fase de redacció.

L'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà pretenia recollir de manera exhaustiva i destacar el més interessant del patrimoni arquitectònic, històric, artístic i urbanístic del municipi, així com les àrees urbanes d'interès ambiental i les àrees arqueològiques del municipi. Constitueix, doncs, un document bàsic per al coneixement del patrimoni edilici de Sant Hipòlit i de la seva història, tant des del punt de vista de les construccions com des del sociològic. L'estudi re-

flecteix la trama viària i les estructures urbanes, en alguns casos transformades degut a la pressió social i a la dinàmica de creixement regulada per la darrera revisió de les Normes Subsidiàries de Planejament, un document que va aprovar definitivament la Comissió Territorial d'Urbanisme de Barcelona en sessió de 18 d'octubre de 2000, acordant la seva publicació a efectes d'executivitat el 13 de desembre de 2000. Tot i així, l'acord d'aprovació definitiva va aparèixer publicat al DOGC el 12 de març de 2001. Tot i que el pla no havia esgotat la previsió de vigència de 12 anys, la conjuntura de la nova legislació en matèria urbanística dels darrers anys esdevingué la motivació principal per revisar el planejament urbanístic, alhora que permetia actualitzar algunes decisions que no s'ajustaven a la realitat vigent i a les noves directrius territorials. L'objectiu de l'inventari era, doncs, establir les bases per a la posterior protecció d'aquest patrimoni. Amb ell es va constituir un fons documental als efectes d'arxiu històric i s'utilitzaria com a suport del nou Pla d'Ordenació Urbanística Municipal que es trobava en procés de redacció.

El Sant Hipòlit actual és resultat de múltiples transformacions. Els orígens del poble s'han de buscar, com en tants d'altres indrets, en una sagrera formada a finals del segle X. Al voltant de l'església parroquial i a l'ombra del castell de Voltregà es van constituir un grup de cases que significaren el nucli originari de la vila. Alguns segles després, Sant Hipòlit va viure una de les etapes més esplendoroses. El territori de Voltregà gaudia d'un teixit preindustrial molt potent i els gremis de paraires i teixidors eren dels més importants del territori. En aquest context el poble va experimentar un creixement econòmic notori (entre els segles XV i XVII), però també demogràfic, urbanístic i arquitectònic. Carrers i habitatges com els del carrer Mallol, carrer de la Gleva o dels Marquesos de Palmerola així ho certifiquen.

El segle XVIII suposaria un tall en aquesta evolució. El sistema ja començava a donar els primers símptomes d'esgotament, i, a més, el segle es va iniciar amb la Guerra de Successió, que va resultar especialment cruenta per a Sant Hipòlit. El poble va ser saquejat i moltes de les cases cremades. Moltes de les intervencions realitzades pels santhipolencs van orientar-se a la reconstrucció de les destrosses causades per les tropes felipistes. En

Sant Hipòlit de Voltregà. A dalt, les margues del Turó del Morral; a baix, panoràmica des del Turó del Morral. Fotos: I. Vilamala, SPAL, 18.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna esquerra. A dalt, magatzem al carrer Marquesos de Palmerola. Foto: X. Claparols, SPAL, 14.11.2011; al centre, monument a Sant Joan Baptista de La Salle, al carrer de l'Església; a baix, casa del carrer Hospital, amb obertures de llindes i brancals de pedra. Fotos: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna dreta. A dalt, imatge de la casa Ramon Bosch al carrer Hospital, amb llinda de fusta amb la data 1742. Foto: G. Sabatés, SPAL, 22.04.2010; al centre, cal Cadiraire, un dels millors exemples d'arquitectura popular del segle XVIII. Foto: G. Sabatés, SPAL, 15.04.2010; a baix, vista del conjunt "Vista Alegre", al carrer Hospital. Foto: G. Sabatés, SPAL, 22.04.2010.

aquest context, amb uns gremis que estaven de cap a caiguda i uns propietaris agrícoles, cada vegada més rics i poderosos, semblava evident que les tornes havien de canviar. Després de gairebé un segle de disputes, a finals del segle XVIII (1796) es produïa la segregació de les Masies i, en conseqüència, Sant Hipòlit quedava reduït a menys d'un quilòmetre quadrat i totalment rodejat pel territori de les Masies. El temple parroquial (consagrat l'any 1780) és gairebé una metàfora de la problemàtica viscuda pels prohoms voltreganesos durant aquest segle.

Durant el segle XIX es va produir l'esfondrament definitiu del sistema d'Antic Règim i la pràctica desaparició dels gremis de paraires i teixidors. Per contra, el sector emergent continuava sent la indústria tèxtil, però ja no d'un sistema artesanal, sinó plenament industrialitzat. Des de mitjan segle XIX, les fàbriques cercaven l'aigua per fer funcionar les seves turbines i el terme de les Masies de Voltregà va comprovar com les vores del Ter s'omplien de fàbriques dedicades majoritàriament a la filatura. Tot i que les Masies van experimentar un important creixement, Sant Hipòlit tampoc no es va quedar enrere i va acollir molts dels obrers que venien al Ter a buscar les noves formes de treball que s'oferien. Sant Hipòlit va convertir-se en un poble obrer, i a finals del segle XIX es van construir nous habitatges destinats a aquestes persones nouvingudes.

Així doncs, tot i no tenir riu, Sant Hipòlit també va rebre els efectes de la industrialització i el poble va anar creixent en tots els sentits. Cal destacar la formació d'una nova burgesia local, de caràcter comercial, que ajudava a la dinamització del municipi. Aquesta nova classe emergent es va situar en els carrers propers a l'església i va ser un dels indrets on, a finals del segle XIX, es van produir transformacions més significatives. Exemples d'aquest període els trobem al carrer Major, al carrer de l'Església, però sobretot a la Plaça Nova, amb els edificis d'arquitectura culta aixecats al voltant de l'any 1900.

El segle XX es va iniciar amb la construcció d'una de les vies que més van transformar Sant Hipòlit: es tracta del passatge Parés, que travessa el nucli i que li va donar un nou impuls. A partir de mitjan segle XX, Sant Hipòlit va experimentar un creixe-

ment important de població. Va ser el moment en què es van construir nous habitatges i urbanitzar nous barris. Els blocs de pisos del Grup Sant Salvador, o els habitatges de la zona de l'Abat Oliba i dels carrers Germans Dalmau, Jaume Balmes o Doctor Fleming en són alguns exemples. També va ser en aquest moment quan un propietari tèxtil, situat a les Masies però amb la mirada a Sant Hipòlit, va construir una nova zona esportiva i un club d'hoquei patins, el Club Patí Voltregà, que amb el temps es convertirien en un dels centres i nuclis aglutinadors de la vila.

El patrimoni arquitectònic, a Sant Hipòlit de Voltregà, ha sofert un procés de degradació que ha malmès de manera irreversible alguns dels seus exemples més característics. La degradació es va anar produint al llarg del segle xx pel fet que Sant Hipòlit de Voltregà és una població modesta, amb edificis senzills, construïts majoritàriament amb tàpia i mancada d'una capitalitat que garantís la presència d'edificis senyorials. Els vells edificis eren considerats, tradicionalment, un obstacle per al creixement, més que no pas un orgull per als seus vilatans. Molts pocs immobles han estat considerats patrimonials i, atesa aquesta consideració, s'han reformat o s'han deixat degradar. La desaparició ha estat fruit dels plans de millora de la xarxa viària, d'afectacions i reformes, i en moltes ocasions, i més recentment, de noves promocions immobiliàries.

L'inventari pretenia definir el patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Sant Hipòlit per poder establir les mesures per a la seva conservació, recuperació i millora. La primera tasca de direcció i coordinació de l'equip va ser definir les directrius bàsiques del treball i recopilar i analitzar tota aquella documentació subministrada pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local i per l'Ajuntament. S'ha de tenir present, com ja hem explicat, que ja es partia d'un "Document d'Avanç" en el que hi figurava, entre d'altres aspectes, un "Llistat indexat dels elements patrimonials identificats, ordenats per ordre alfabètic dels noms dels vials i llocs".

Un cop definides les línies de treball, es va iniciar el treball de camp i la recerca documental a l'Arxiu Municipal i biblioteques per tal de completar les característiques dels diferents elements que configuraven aquest llistat. La recerca documental en

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna esquerra. A dalt, altar major de l'església parroquial a inicis de segle xx. Arxiu d'Arqueologia Catalana; a baix, capelleta de Sant Marc. Foto: I. Vilamala, SPAL, 15.04.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna dreta. A dalt, portal barroc de l'església parroquial de Sant Hipòlit de Voltregà. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 29.05.2009; a baix, cementiri municipal. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 18.03.2010.

Sant Hipólit de Voltregà. Columna esquerra. A dalt, façana de la Rectoria; a baix, vista del mur de pedra de l'hort de la Rectoria, al carrer Marquesos de Palmerola. Fotos: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna dreta. A dalt, conjunt urbà del c. Major; a baix, conjunt urbà d'arquitectura culta a la plaça Nova i c. de l'Església. Fotos: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

arxius i la bibliogràfica són les que van aportat la major part de les dades de caràcter històric, així com els plànols originals que acompanyen les sol·licituds de llicència d'obres. La recerca es va centralitzar en aquells llocs on es concentrava la major part de la documentació. Així, es van consultar la Biblioteca i Arxiu del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, la Biblioteca de Catalunya, la Biblioteca Municipal Marquès de Remisa, de Sant Hipòlit de Voltregà, l'Arxiu Parroquial de Sant Hipòlit de Voltregà, l'Arxiu Municipal de Sant Hipòlit de Voltregà, l'Arxiu Episcopal de Vic, l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Comarcal d'Osona, l'Institut Cartogràfic de Catalunya, el Registre de la Propietat, demarcació de Vic, i els fons fotogràfics privats Isidre Ginesta, Joan Casas i Josep Ramírez.

A la memòria es van definir els criteris de selecció i valoració dels elements arquitectònics, urbanístics i naturals de caràcter patrimonial identificats, les diferents categories de protecció i el marc normatiu d'aplicació. També s'incloïa un apartat on es definien els mecanismes d'intervenció que es detallaven a les fitxes particularitzades de cada element inventariat, i els criteris d'actuació en els edificis inclosos dins els conjunts ambientals i fronts urbans del nucli antic. Finalment, també hi figurava una evolució urbana de Sant Hipòlit, a mode de resum, així com alguns annexos que aportaven altres informacions d'interès per al treball.

Bona part del l'Inventari es va centrar en les fitxes individualitzades de cadascun dels elements que integraven l'Inventari. Per un costat, el document incorporava planimetria sobre cartografia 1:1000, on s'assenyalaven els béns inventariats seguint els criteris establerts en els documents de sistematització del planejament urbanístic de la Direcció General d'Urbanisme pel que fa a colors i codis. I per altre costat, s'afegia planimetria d'anàlisi, on de forma gràfica s'identificaven les tipologies dels béns, la cronologia del valor inventariat i, finalment, plànols d'anàlisi que van servir per definir els esquemes d'evolució urbana, que també s'adjuntaven en els plànols. Les fitxes es van realitzar seguint el model i estructura proposada per la Diputació de Barcelona, que seguia les directrius dels documents de 'Sistematització del Planejament urba-

nístic' realitzats per la Direcció General d'Urbanisme del Departament de PTOP de la Generalitat de Catalunya (actual Departament de Territori i Sostenibilitat). Les fitxes individualitzades es van realitzat mitjançant la base de dades dissenyada per a aquest fi, facilitada pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local.

L'origen dels pobles i nuclis habitats de la zona del Voltreganès està indiscutiblement i estretament lligat al Castell de Voltregà. És el cas del poble de Sant Hipòlit de Voltregà. Aquest cal relacionar-lo, tal i com succeeix amb tants d'altres municipis, amb l'espai protegit del voltant de l'església, és a dir, la sagrera. En un moment de màxima tensió i canvi feudal, les parròquies se serviran d'aquests espais reservats als morts i on serà prohibit guerrejar i usurpar béns. Tot i que aquesta va ser la funció inicial, gairebé de manera immediata les sagreres es van convertir en l'indret ideal on guardar les collites, i poc després també el lloc perfecte on construir les llars. Així, apareixeran hàbitats agrupats, trenta passes al voltant de l'església, i per tant a recer.

Els segles X i XI va ser un període de creixement econòmic, que es manifestà en un considerable augment dels contractes i explotacions agràries, així com la importància que estava assolint l'Església, no només en el pla econòmic, sinó també en el social i de les mentalitats. Es van construir quatre esglésies que encara avui existeixen: Sant Martí Xic, Sant Miquel d'Ordeig, Santa Cecília de Voltregà i Santa Llúcia de Sobremunt, a més de la que hauria estat la primitiva església de Sant Hipòlit. En el cas de Sant Hipòlit, no s'ha localitzat l'acta de consagració de l'església, però sí que apareix de manera constant en documents a partir de l'any 1057. Pel que fa a la sagrera, el primer document on apareix citada data de l'any 1180, però sembla clar que els orígens de Sant Hipòlit cal cercar-los unes dècades enrere. Anys després, pacificada la societat ja a finals del segle XI, la sagrera anà perdent el seu caràcter d'espai sagrat i de protecció per anar esdevenint lentament un lloc d'hàbitat agrupat, una vila que desbordava els límits de les trenta passes i que es constitueix en la vila de Sant Hipòlit.

A principis del segle XIV es va viure un període de crisi econòmica i demogràfica que va comportar la

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna esquerra. A dalt, casa al c. Major amb porxo-assecador a la quarta planta; al centre, tarja de ferro amb la data 1883, al c. Major; a baix, detall de cara esculpida a la façana de la casa del c. Sants Màrtirs, número 11. Fotos: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna dreta. A dalt, façana neoclássica de la casa del carrer Major, núm. 1; al centre, llindes esculpides al carrer Mallol; a baix, llinda amb la data 1688 i la inscripció *Joan Rovira Sastra*, al carrer Mallol. Fotos: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna esquerra. A dalt, edifici d'arquitectura clàssica al passatge Parés. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 08.04.2010; a baix, portal de pedra reconvertit en finestra, al carrer Jacint Verdaguer. Foto: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna dreta. A dalt, façana posterior racionalista de la casa Joan Espadaler, ubicat al passatge Parés. Foto: C. Claparols, SPAL,14.11.2011; a baix, capelleta dedicada a sant Roc a la façana de la casa del carrer Marquesos de Palmerola, núm. 38. Foto: G. Sabatés, SPAL, 08.04.2010.

fi del sistema feudal. Una de les principals conseqüències va ser l'abandonament de camps i masos, en contraposició a un increment de les activitats de tipus artesanal, comercial i professional en nuclis urbans. Sant Hipòlit es disposava a viure un dels seus moments daurats. Un dels períodes més esplendorosos de Sant Hipòlit coincideix amb els anys de plenitud dels gremis de paraires i teixidors. Els primers s'ocupaven de la preparació de la llana, és a dir, des que la llana arribava en brut fins a l'obtenció del fil. El segon grup, els teixidors, eren els responsables de teixir, i per tant de convertir aquests fils en draps o productes similars. La preponderància d'aquest sector tèxtil, clarament preindustrial, va resultar determinant per molts aspectes, i evidentment, l'arquitectura i l'urbanisme no en van ser una excepció. Molts dels obradors on es teixia estaven disposats majoritàriament a l'entorn de l'església, allà on avui es localitza el primer tram de l'actual carrer dels Marquesos de Palmerola. Per contra, molts dels obradors i tallers utilitzats en la primera fase del procés, com el rentat de la llana, es localitzaven a la zona del torrent de Mitjavila. Així, l'estructura urbana de la població a finals d'aquest període, bàsicament segle XVI i sobretot XVII, era un conglomerat d'edificacions a l'entorn del temple parroquial. Al costat d'aquest, hi havia el fossar (a l'oest) i una sèrie de cases que avui pertanyen a la part alta del carrer de l'Església i al carrer Verdaguer. En aquestes cases habitualment es treballava de cara al carrer, amb els taulells a fora; d'aquesta manera, sovint el carrer també feia les funcions d'obrador. Aquest fet va provocar que constantment les autoritats eclesiàstiques insistissin en la necessitat d'evitar els mals usos que sovint es practicaven en aquesta zona del fossar. De fet, no va ser fins a mitjan segle XIX que es va construir un nou cementiri als afores del poble (indret on avui hi ha la plaça Catalunya). A banda dels habitatges del voltant de l'església, també cal esmentar els dels carrers Marquesos de Palmerola i carrer del Puig. Aquest període de bonança i creixement es va estroncar just iniciar-se el segle XVIII. En el marc de la guerra de Successió, la vila de Sant Hipòlit fou destruïda per les tropes felipistes: saquejada i cremada en una bona part. Si ens fixem en les llindes que encara avui resten a Sant Hipòlit es comprova que la majoria pertanyen al segle XVIII i amb data posterior al conflicte bèl·lic mencionat. En aquest sentit, el carrer Mallol en resulta un bon exemple, i per tant s'ha d'entendre com un feno-

men de reconstrucció i no com un creixement de la vila. De fet, cap a mitjan segle XVIII, tot i que el gremi de paraires voltreganesos continuava sent encara molt important, s'intuïen ja alguns símptomes d'esgotament, que contrastaven amb la prosperitat de les explotacions agràries de la parròquia. El segle XVIII va finalitzar amb un dels episodis més importants de la història del Voltreganès: la segregació de Sant Hipòlit i les Masies. Circumstància que es va decretar l'any 1796, però que arrencava moltes dècades enrere, durant un centenar d'anys hi va haver disputes entre els habitants de Sant Hipòlit i els de les Masies de Voltregà.

Històricament, Sant Hipòlit havia estat el centre de l'ampli territori que comprenia els actuals municipis de Sant Hipòlit de Voltregà, Santa Cecília de Voltregà, les Masies de Voltregà i Sant Martí de Sobremunt. Però feia dècades que el context socioeconòmic feia trontollar aquesta organització territorial. La segona meitat del segle XVIII van ser anys difícils per al gremi de paraires; havien viscut la seva època daurada dècades enrere i aquest model gremial estava arribant al seu final. Per contra, aquests anys van coincidir amb un enriquiment dels terratinents que residien a les masies dels afores, els quals anaven reclamant més poder. A això calia sumar-hi la progressiva privatització de les terres comunals, fet que implicava que els vilatans es veiessin amb més dificultats per anar als boscos del voltant a cercar els productes bàsics, com la llenya. S'inicià un estira i arronsa que provocà un notable increment de la tensió. El clima enrarit que es vivia en aquells anys també va afectar el temple. Entre els anys 1763 i 1767 es van iniciar les obres de restauració i ampliació de l'església parroquial, la qual presentava un estat tan lamentable que fins i tot el bisbe va prohibir la celebració de misses. La iniciativa comptava amb la participació dels dos poders dominants, tot i que el context del moment feia que els propietaris rurals estiguessin en disposició d'una major inversió, que a la vegada volien que es visualitzés amb determinats privilegis a l'església. Aquesta voluntat també va ser motiu d'enfrontaments entre uns i altres, fins que una butlla del Papa Climent XIV va donar la raó als vilatans. Aquests, conscients que la butlla acabaria amb la contribució dels pagesos, van guardar-la durant onze anys amb la voluntat de no fer-la pública fins que l'obra estigués pràcticament enllestida. Finalment, la sortida a la llum de la citada but-

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna esquerra. A dalt, portal de casa del carrer del Mallol, amb llinda de pedra amb data i creu. Foto: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010; a baix, casa Serra Gil, al carrer Jacint Verdaguer, amb llindes, brancals i ampits de pedra. Foto: X. Claparols, SPAL, 20.12.2012.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna dreta. A dalt, plafó ceràmic a la façana de la casa del carrer de l'Església, núm. 33-passatge del Fossar, amb la representació del martiri de Sant Sebastià. Foto: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010; a baix, guardacantons al carrer de Sant Antoni. Foto: G. Sabatés, SPAL, 22.04.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Vista dels darreres de les cases del carrer del Mallol. Foto: I. Vilamala, SPAL, 18.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. A l'esquerra, edifici que forma part de la façana d'arquitectura culta de la plaça Nova; a la dreta, exemple d'arquitectura popular al c. de l'Església-passatge del Fossar. Fotos: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

lla, amb l'obra pràcticament acabada i només amb la façana per enllestir, va provocar la reacció sospitada. Dos campanars, que simbòlicament podrien representar els dos poders, havien de presidir l'església, però la citada butlla va comportar que l'obra es deixés a mitges, únicament amb un campanar que encara avui s'aixeca en un dels laterals de la façana de l'església. Així doncs, l'església serveix de metàfora per explicar les problemàtiques del segle XVIII, que va continuar amb tensions i enfrontaments fins que l'any 1796 la Reial Audiència va resoldre favorablement la demanda presentada uns anys abans pels terratinents de les Masies, que sol·licitaven la segregació.

El segle XVIII, doncs, va ser d'escàs creixement urbanístic. S'havia iniciat amb la destrucció per part de les tropes felipistes i va finalitzar amb la citada segregació. Entremig cal destacar la construcció de l'hospital, emplaçat en el carrer que actualment porta aquest nom i que sens dubte fou una de les obres civils més rellevants d'aquest període, juntament amb la restauració i ampliació del temple parroquial.

Després de la sotragada de la segregació de les Masies de Voltregà, el segle XIX es va iniciar amb uns anys de cert ensopiment. A mitjan de segle hi va començar a haver-hi canvis importants, el progrés passava pel riu Ter, especialment pel seu tram mitjà, es va anar omplint de fàbriques, gairebé totes dedicades a la fabricació de filats, per aprofitar l'energia hidràulica per fer moure les seves màquines. Els fabricants buscaven bones comunicacions i sobretot, mà d'obra barata i submisa que permetés fer competitius els seus productes. Sant Hipòlit també en va rebre les conseqüències; el poble, tot i no tenir riu, es va convertir igualment en un nucli obrer, amb un urbanisme i habitatges que presentaven unes condicions força precàries, construccions antigues, sobretot a la zona del carrer Major i de l'escorxador, fetes amb paret de tàpia, amb una planta baixa on sovint hi havia la cort del bestiar i els atuells de treball. Una evidència d'aquesta situació van ser les constants epidèmies que van aflorar al municipi. Especialment cruents van ser el còlera de 1885 i l'epidèmia de grip de 1918. Aquesta situació s'ha d'entendre com a conseqüència de l'arribada al poble de moltes persones disposades a treballar a les fàbriques. En els darrers quaranta anys del segle XIX, Sant Hipòlit

gairebé va duplicar la seva població i, per tant, malgrat les precàries condicions de la majoria, també van ser anys en els que la burgesia local es va enriquir considerablement. Són precisament aquests comerciants, instal·lats a la zona de dalt vila, una vegada s'havia produït l'exhumació de l'antic fossar i construït el nou cementiri (l'any 1857), els que van revitalitzar tota aquesta part del municipi. El carrer de l'Església, la plaça de Dalt (actual plaça Clavé) i la plaça Nova, acabada de construir l'any 1901, és on encara es conserva una mostra de l'arquitectura culta realitzada en el darrer quart del segle XIX. La força d'aquesta zona farà que a la llarga s'hi traslladi el mercat setmanal que fins al moment es realitzava a la plaça Major.

Una altra intervenció rellevant que es va realitzar en el darrer quart del segle XIX va ser la construcció dels habitatges del carrer Sant Antoni. Un carrer incipient, pensat per ser allargat en el futur, però que l'obertura del carrer Sant Antoni M. Claret (a la dècada de 1940) va fer que, encara avui, aquest sigui un cul-de-sac. A inici de segle XX es van realitzar un parell d'actuacions d'interès des del punt de vista urbanístic. D'una banda, a la dècada de 1910, es va construir l'actual passatge Parés, avui una de les vies més importants i transitades del municipi, i que havia de ser una obra de cabdal importància ja que enllaçaria Sant Boi de Lluçanès amb la Gleva, i per tant amb la carretera de Barcelona a Ribes (actual C-17). Tot i que en un principi el traçat es projectava per l'altra banda, de seguida es va veure que la millor opció seria la "variante llamada de la Noguereta". Així és com apareix en el projecte de la Diputació de Barcelona. Aquest traçat, pel que respecta a Sant Hipòlit, segons la memòria del projecte, tenia dues dificultats. Primer s'havien d'efectuar algunes expropiacions, ja que l'únic carrer que es podria aprofitar era el del Mallol i la resta s'havia de construir de nou. L'altra dificultat amb què es trobava era el torrent de la Noguereta. Per tal de salvar aquest escull, es va construir el pont de Mitjavila, recentment restaurat i que ha esdevingut únicament d'ús per als vianants i al seu costat se n'ha construït un de nou. El passatge Parés acabaria esdevenint una de les vies més importants del municipi. Pocs anys després, es convertiria en un dels indrets més concorreguts pels veïns de Sant Hipòlit, especialment el tram central, popularment conegut com el Pla de l'Os. Ja a finals de la dècada de 1950, una

Sant Hipòlit de Voltregà. Conjunt urbà de cases unifamiliars al carrer de Nostra Senyora de Fàtima. Foto: G. Sabatés, SPAL, 22.04.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. A l'esquerra, vista del local social i bar "La Pista" del Club Patí Voltregà. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 08.09.2010; a la dreta, antigues guixetes del Club Patí Voltregà. Foto: C. Claparols, SPAL, 07.11.2011.

Sant Hipòlit de Voltregà. A l'esquerra, llinda exempta de l'antic hospital. Foto: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010; a la dreta, edifici Grup Sansalvador. Foto: G. Sabatés, SPAL, 08.04.2010.

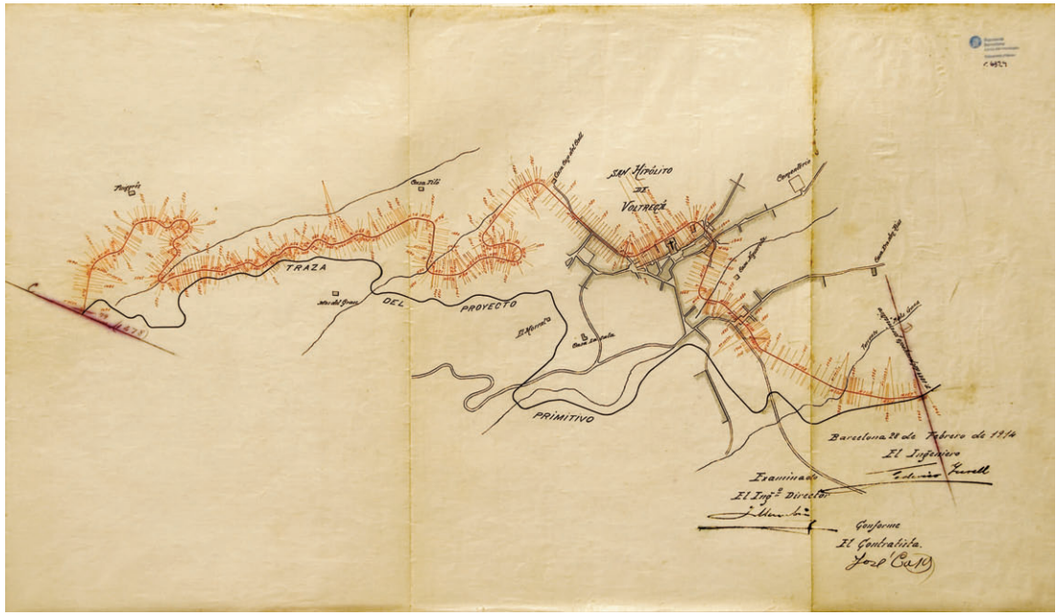

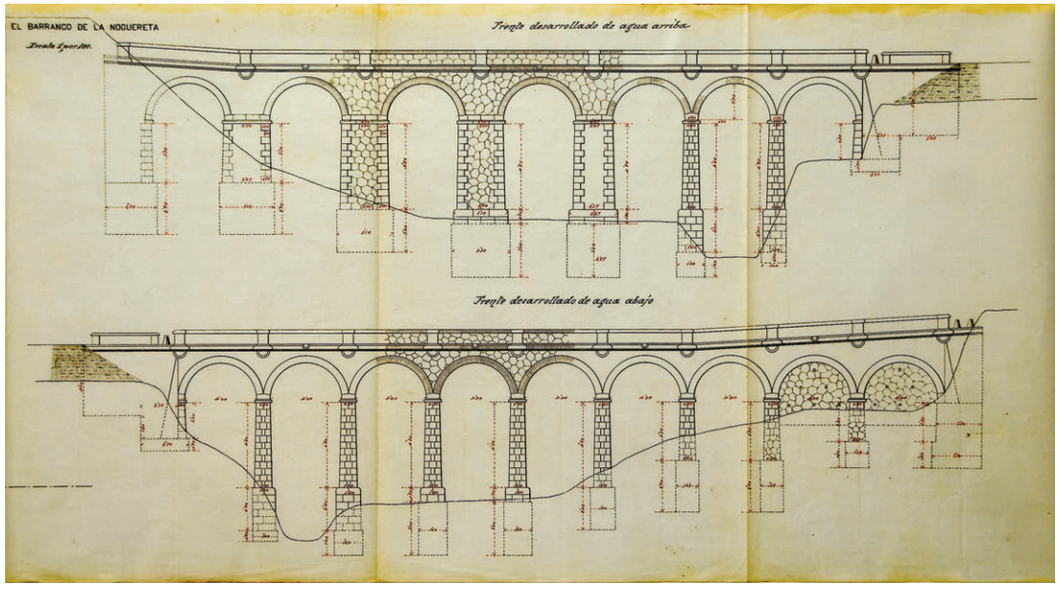

Sant Hipòlit de Voltregà. A dalt, projecte de la variant del tram de Sant Boi de Lluçanès a Sant Hipòlit de Voltregà de la carretera BV-4608, del 20 de febrer de 1914, dels enginyers Frederic Turell i Jacint Mumbrú; a baix, projecte del Pont del Torrent de Mitjavila, de l'any 1914, dels mateixos enginyers Frederic Turell i Jacint Mumbrú. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, OPP-237.

nova via, el carrer Domènec Serrabou (també conegut com carrer de l'embut), permetria connectar la plaça de la vila i, per tant, el nucli antic, amb aquest nou passatge, que enllaçava el Lluçanès amb la carretera de Barcelona a Ribes. L'altra actuació destacada en aquests període va ser una important remodelació dels voltants de l'església. A la dècada de 1920 aquest sector va prendre la fisonomia actual. Es van enderrocar un parell d'habitatges situats entre la plaça del Fossar (actual plaça d'en Clavé) i es va construir una escalinata entre la façana de l'església i el carrer Marquesos de Palmerola, per tal de millorar-ne l'accessibilitat.

Tot i les evidents dificultats dels primers anys de postguerra, els anys centrals del segle XX van marcar un canvi de tendència important a Sant Hipòlit, sobretot a nivell demogràfic, ja que va ser una època de bonança per a la indústria tèxtil. En vint anys, des de 1950 a 1970, Sant Hipòlit va passar de dos mil a tres mil habitants. Per tant, durant aquest període es van produir algunes actuacions encaminades a donar resposta a aquest increment de població. En aquest moment, a cavall entre les dècades de 1940 i 1950, es van construir les "cases del grup", el Grup Sant Salvador, que consta de tres blocs, amb un total de 18 habitatges, i que van ser promocionats pels propietaris de les fàbriques de Gallifa. De fet, alguns dels nouvinguts a Sant Hipòlit, procedents majoritàriament d'Andalusia i Extremadura, i tots treballadors de les filatures de la vora del Ter, van ocupar aquests nous habitatges. També a iniciativa d'aquesta mateixa empresa s'hi va construir a prop un local destinat a escola bressol. Poc després, el propietari de l'empresa tèxtil Indústries Riva, va patrocinar una altra obra que significaria un impacte sociocultural molt rellevant. L'any 1955 s'estrenava la "pista", situada al turó del Puig, on hi havia l'antic camp de futbol, i degut a l'afició del propietari de can Riva, Victoriano Oliveras de la Riva, a l'hoquei sobre patins, aquest va promocionar el complex esportiu, que acabaria esdevenint un dels centres neuràlgics del poble (aquest espai també va ser remodelat l'any 2010). Pel que fa al creixement urbanístic cal destacar algunes actuacions més. Just iniciar-se la dècada de 1960 es va procedir a la urbanització dels carrers Progrés i Fàtima, a l'est del municipi, així com a la construcció de les "cases de la Bemvig", situades a l'actual avinguda Gaudí i que van ser promogudes per aquesta empresa, així com la

plaça Catalunya, inaugurada l'any 1975 i recentment remodelada, que està situada a l'indret on hi havia hagut l'antic cementiri municipal, ubicat allí des de l'any 1857 i en actiu durant cent anys.

Durant la dècada de 1970 es van construir un bon nombre d'habitatges unifamiliars aparellats en diferents zones del poble. Una seria la zona del Pilar (carrers Dr. Fleming, Verge del Pilar i Àngel Guimerà) on, a més, pocs anys després s'hi construiria una de les poques zones industrials del municipi. Aquí s'hi va ubicar l'empresa Sahivo. També es va crear el carrer Indústria amb tot de tallers. Igualment es van aixecar les cases de l'Abat Oliba, així com els habitatges dels carrers Germans Dalmau i Jaume Balmes. Tots aquests habitatges es troben propers a l'escola pública Abat Oliba, inaugurada l'any 1974. Així doncs, es va continuar amb algunes actuacions relacionades amb el creixement demogràfic que el municipi va experimentar en aquests anys.

Hem de situar-nos a finals de la dècada de 1980 per trobar una operació urbanística rellevant, que va tenir lloc al "Torrent de Mitjavila", riera que travessa Sant Hipòlit d'oest a est. Aquí hi havia hagut els darrers safareigs que es recorden i fins aquell moment aquest espai actuava com a barrera per als veïns. Amb la urbanització del Torrent es va guanyar un espai emblemàtic i al mateix temps netejar i endreçar aquesta zona central del municipi. Ja en els darrers anys del segle xx, es van realitzar altres actuacions urbanístiques importants. D'una banda, durant la dècada de 1990, es va urbanitzar l'avinguda dels Països Catalans. Un dels pocs espais de Sant Hipòlit que restaven desocupats i que arran d'aquesta intervenció va possibilitar la construcció d'un nucli d'habitatges important (la mateixa avinguda dels Països Catalans i els carrers Mestral, Xaloc, Garbí i l'Antic Camí del Pilar). També en aquesta zona s'hi va ubicar el parc de la Mare Teresa. Al mateix temps, però, aquesta actuació també va suposar un canvi important a nivell de trànsit. Des de la seva obertura es va convertir en el pas habitual de tots els vehicles que es dirigien cap al nord de la població, incloent evidentment, els que pujaven cap al Lluçanès per la BV-4608. Recordem que fins aquest moment aquesta circulació es produïa pel carrer del Mallol. En aquests anys també es van aixecar alguns dels equipaments més significatius del poble, que si bé

Sant Hipòlit de Voltregà. A dalt, el Pont de Mitjavila. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 08.04.2010; a baix, els ponts del Torrent de Mitjavila: el pont Vell construït el 1918, i el pont Nou, l'any 2011. Foto: P. Casas, SPAL, 2011.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna esquerra. A dalt, cases Ramon Millàs i J. Albanell, al passatge Parés. Foto: C. Claparols, SPAL, 14.11.2011; a baix, font del Roser, al carrer Major. Foto: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

Sant Hipòlit de Voltregà. Columna dreta. A dalt, vista de la creu i pedró del Torrent de la Noguereta. Foto: I. Vilamala, SPAL, 29.04.2010; a baix, font de la Sala. Foto: G. Sabatés, SPAL, 18.03.2010.

no implicaven una transformació urbanística important, sí que van comportar un salt qualitatiu per als voltreganesos, com la residència d'avis, el pavelló per l'hoquei patins, el centre d'assistència primària (CAP) i l'Ateneu.

Els primers anys del segle XXI es van desenvolupar una sèrie d'actuacions urbanístiques per tal de millorar el casc antic del municipi. Sobretot obres als carrers més propers a la plaça de l'Església. Es va optar per disminuir el volum de vehicles en aquesta zona i, paral·lelament, es va fer una nova pavimentació per afavorir als vianants. En els darrers anys, marcats per la bonança econòmica, es van fer una sèrie de transformacions significatives. Una de les més recents va ser la construcció d'un nou pont al centre de la vila. Es va conservar l'antic pont de Mitjavila, per a ús peatonal, i se'n va aixecar, just al costat, un de nou per al trànsit rodat, inaugurat el 2011. També, es va obrir el segon tram del carrer de la Vinya que fins llavors aquest carrer de cul de sac era d'ambdues direccions. Comunicava, a més, amb alguns dels equipaments més utilitzats del municipi com el camp de futbol, el Centre d'Assistència Primària i la Residència d'avis. L'obertura del segon tram d'aquest carrer, funcionant com a circumval·lació, va permetre descongestionar notablement el trànsit d'aquesta part i deixar de donar l'esquena en aquesta vessant del municipi. Una de les darreres intervencions urbanístiques portades a terme a Sant Hipòlit va ser el Pla de barris, que havia d'ordenar una de les parts històriques del municipi i que es trobava en una situació més precària. El Pla també havia de permetre consolidar un dels edificis arquitectònics més emblemàtics de la vila, la casa del Mallol, el qual es trobava en un estat precari i que sens dubte és la referència d'aquest sector. La millora d'aquest sector també va comportar l'obertura d'una nova via, el carrer Tramuntana, en paral·lel al del Mallol, que havia de facilitar el trànsit rodat en aquesta zona, en detriment de la configuració actual dels darreres de les cases del carrer Mallol, que tenen valor paisatgístic i arquitectònic.

El conjunt d'elements arquitectònics i naturals que es van identificar en el decurs del treball d'inventari abasten des de l'època medieval fins a l'època actual, sense que s'hi hagin detectat elements més antics o jaciments arqueològics, segons la carta arqueològica facilitada per la Direcció General de

Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Al municipi té un valor rellevant l'arquitectura d'època barroca i neoclàssica (s. XVII-XIX), que configuren trams sencers dels carrers i places antics del nucli urbà, els quals es van incorporar a l'inventari com a Conjunts Arquitectònics (CA). També són interessants algunes mostres d'arquitectura i urbanisme del segle XX, que es van incloure a l'Inventari amb diferents propostes de nivell de protecció.

L'inventari es va plantejar com a document de diagnosi previ a l'elaboració del pla urbanístic. Més enllà de la identificació dels béns segons categories i de l'establiment del nivell de protecció, s'especificava que també caldria identificar en un futur catàleg, els mecanismes d'intervenció que són possibles en els BCIL i BPU. En el cas dels BCIN, és el Departament de Cultura, a través de la Comissió Territorial de Patrimoni Cultural que correspongui, qui regula les intervencions d'acord amb els criteris detallats en l'Art. 35 de la LPCC. És per això que en l'inventari de Sant Hipòlit de Voltregà, les fitxes particularitzades de cada conjunt o element, al marge de detallar les característiques actuals, estat de conservació, etc, també incloïen a nivell de proposta, la catalogació proposada i propostes orientatives d'ús o d'inclusió en el Catàleg futur, del tipus d'intervenció, ja sigui de conservació, de restauració, rehabilitació o d'altres.

Així, per tal de definir la regulació a cada element es definia, primer, una intervenció tipus, que esdevindria el marc o objectiu a tenir en compte a l'hora d'actuar sobre el bé, i després es definien unes actuacions generals permeses que es concretaven per aplicació d'una normativa general que contingués el document urbanístic (POUM o PE de protecció) que incorpori el Catàleg de béns. En aquest inventari es van marcar unes pautes a seguir en la redacció del futur document normatiu i també es proposava una normativa de les condicions d'actuació sobre els béns inclosos en el casc antic i/o dins els conjunts urbans, ja que pràcticament la totalitat de béns que es documentaven tenien aquesta situació, i també perquè són els béns, que per raó de l'ús d'habitatge actual, estat de conservació, etc, els que més fàcilment seran objecte d'actuació. La normativa i les ordenances havien d'anar encaminades a la conservació dels valors històrics, artístics i arquitectònics, establint que era prioritària la restauració i la rehabilitació a la subs-

Sant Hipòlit de Voltregà. A l'esquerra, cal Sastre, arquitectura del segle XIX. Foto: X. Claparols, SPAL, 20.12.2011; a la dreta, El Mallol, casa pairal d'Orís. Foto: X. Claparols, SPAL, 09.06.2006.

Sant Hipòlit de Voltregà. Imatge del Casal El Mallol. Foto: G. Sabatés, SPAL, 25.03.2010.

titució. En el document es van proposar uns paràmetres d'intervenció en els elements inventariats en zones del casc antic i/o en els elements inclosos en els conjunts ambientals i/o fronts inventariats, pel que fa a volumetria, modificacions, parcel·lació, profunditat edificable, alçada, composició i materials de façanes, cobertes i ràfecs.

El nombre total de béns identificats va ser de 156, els quals es van classificar en:

Tipus de Béns	Elements
Béns arquitectònics	
Conjunts arquitectònics	19
Elements arquitectònics	126
Béns arqueològic i paleontològics	1
Béns socioculturals i etnològics	2
Béns naturals	1
Béns ambientals	7

El total d'elements arquitectònics i conjunts urbans es van agrupar segons els tipus funcionals següents:

Tipus funcionals	Elements
Conjunts (CU)	19
Arquitectura residencial urbana entre mitgeres (ARur/UM)	98
Arquitectura residencial urbana/Urbana Aïllada (ArUr/UA)	1
Arquitectura Religiosa (AR)	2
Arquitectura Pública o semipública/Equipaments (AP/E)	7
Obres d'enginyeria (OE)	3
Arquitectura Industrial (AI)	2
Elements Singulars (S)	13
Àrees d'Expectativa Arqueològica (AEA)	1
Béns ambientals i paisatgístics, parcs i espais públics (P)	7
Béns socioculturals i etnològics (BSE)	2
Béns naturals (BN)	1

Ajuntament de Sant Hipòlit de Voltregà

Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà

Volum 1 / 4. Memòria

Equip Redactor:
Xavier Claparols Llach, arquitecte
Pere Casas Trabal, historiador
Col·laboració:
Joan Solà, arquitecte
(Ajuntament de Sant Hipòlit de Voltregà)

Direcció:
Raquel Lacuesta
Coordinació:
Imma Vilamala i Alguer
SPAL

Gestió: SPAL, desembre 2011

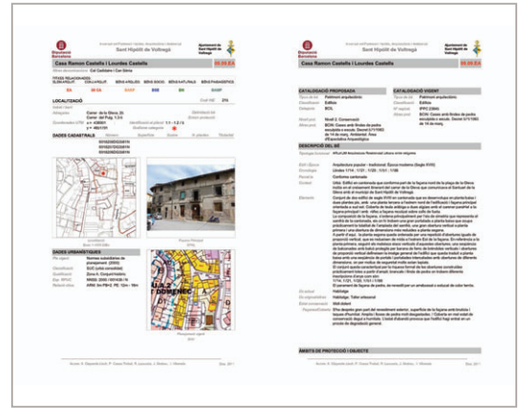

Sant Hipòlit de Voltregà. A l'esquerra, portada del treball; a la dreta, fitxa del treball.

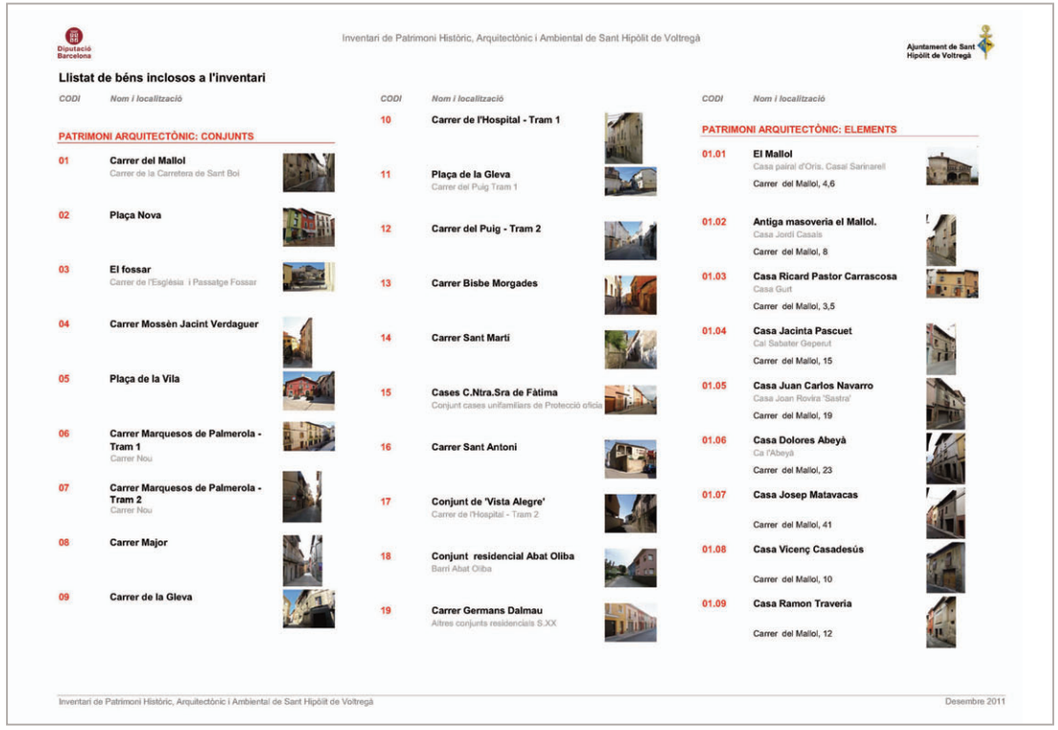
Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà

Llistat de béns inclosos a l'inventari

PATRIMONI ARQUITECTÒNIC: CONJUNTS

CODI	Nom i localització
01	Carrer del Mallol — Carrer de la Carretera de Sant Boi
02	Plaça Nova
03	El fossar — Carrer de l'Església i Passatge Fossar
04	Carrer Mossèn Jacint Verdaguer
05	Plaça de la Vila
06	Carrer Marquesos de Palmerola - Tram 1 — Carrer Nou
07	Carrer Marquesos de Palmerola - Tram 2 — Carrer Nou
08	Carrer Major
09	Carrer de la Gleva
10	Carrer de l'Hospital - Tram 1
11	Plaça de la Gleva — Carrer del Puig Tram 1
12	Carrer del Puig - Tram 2
13	Carrer Bisbe Morgades
14	Carrer Sant Martí
15	Cases C.Ntra.Sra de Fàtima — Conjunt cases unifamiliars de Protecció oficial
16	Carrer Sant Antoni
17	Conjunt de 'Vista Alegre' — Carrer de l'Hospital - Tram 2
18	Conjunt residencial Abat Oliba — Barri Abat Oliba
19	Carrer Germans Dalmau — Altres conjunts residencials S.XX

PATRIMONI ARQUITECTÒNIC: ELEMENTS

CODI	Nom i localització
01.01	El Mallol — Casa pairal d'Oris. Casal Sarinarell — Carrer del Mallol, 4,6
01.02	Antiga masoveria el Mallol. — Casa Jordi Casals — Carrer del Mallol, 8
01.03	Casa Ricard Pastor Carrascosa — Casa Gurt — Carrer del Mallol, 3,5
01.04	Casa Jacinta Pascuet — Cal Sabater Gepeut — Carrer del Mallol, 15
01.05	Casa Juan Carlos Navarro — Casa Joan Rovira 'Sastra' — Carrer del Mallol, 19
01.06	Casa Dolores Abeyà — Ca l'Abeyà — Carrer del Mallol, 23
01.07	Casa Josep Matavacas — Carrer del Mallol, 41
01.08	Casa Vicenç Casadesús — Carrer del Mallol, 10
01.09	Casa Ramon Traveria — Carrer del Mallol, 12

Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà — Desembre 2011

Sant Hipòlit de voltregà. Pàgina de la llista o quadre resum dels elements de l'inventari.

Sant Hipòlit de Voltregà. Plànol de situació dels elements d'inventari.

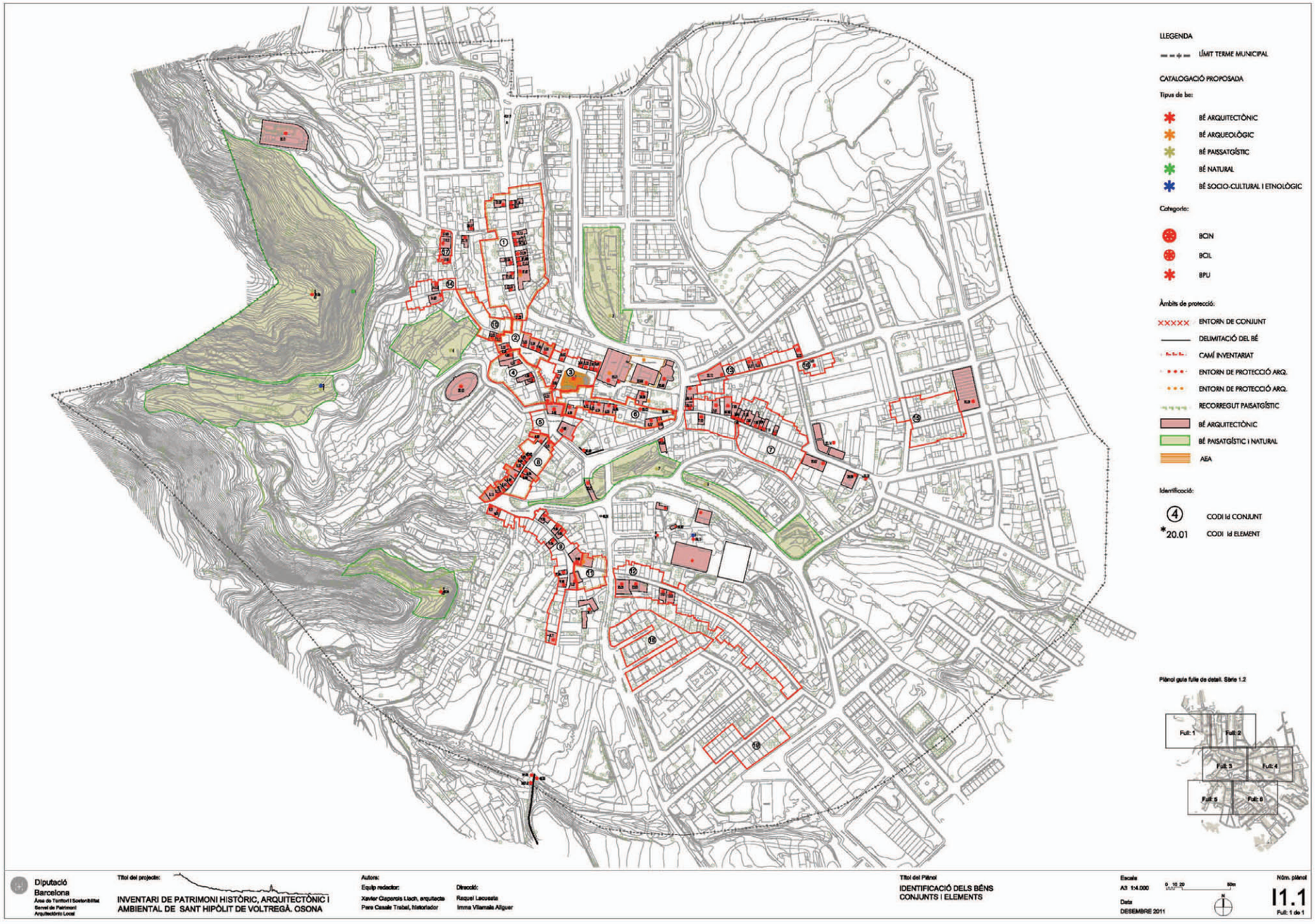

Anàlisi i document de gestió dels valors patrimonials del cementiri històric de Sant Nicolau de Sabadell

L'Ajuntament de Sabadell va sol·licitar a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, assessorament tècnic i econòmic, amb la col·laboració de l'SPAL, per a la redacció d'un document de valoració i gestió del cementiri històric municipal que desenvolupés una de les línies estratègiques de treball establertes en el Pla Director del Cementiri Municipal aprovat pel Ple Municipal el setembre de 2008. Raquel Lacuesta, historiadora, Cap de la Secció Tècnica d'Investigació Catalogació i Difusió de l'SPAL, va celebrar una primera reunió el desembre del mateix any, i una visita al cementiri, el febrer de 2009, amb el comissionat de Patrimoni Històric de l'Ajuntament de Sabadell, per tal d'establir les línies bàsiques del document de valoració i gestió. La Presidenta Delegada de l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, en data 19 de novembre de 2010 va aprovar amb el decret 11723/10 l'expedient de contractació, promogut pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, relatiu a la redacció de l' "Anàlisi i document de gestió dels valors patrimonials del cementiri municipal de Sant Nicolau de Sabadell". Es va adjudicar a Gorina i Farrés Arquitectes SLP la contractació per a la seva redacció. L'equip redactor va estar format, a més dels esmentats Josep Gorina de Travy i Ricard Farrés i Casadesús, per Anna Cusó i Recasens, restauradora, en representació de l'empresa ECRA SL, especialista en conservació i restauració arqueològica, d'arts aplicades i arquitectònica; Glòria Feliu Iglesias, advocada, i Josep Lascurain i Golferichs, biòleg, ambdós de l'empresa SGM SL, consultora de serveis globals mediambientals; i Imma Vilamala i Aliguer, historiadora, i Jordi Grabau Fígols, infògraf, ambdós tècnics de l'SPAL. També es va comptar amb la col·laboració de l'Ajuntament de Sabadell, a través de Josep Palau i Grau, arquitecte, cap del departament d'Obres, Vanesa Píriz Ferreira, arquitecta de la Oficina del Patrimoni, i Conxa Erayalar, del departament de Salut.

El Pla Director del Cementiri Municipal de Sabadell, elaborat pel mateix Ajuntament el setembre de 2008, establia, en el punt de les actuacions de caràcter patrimonial, la necessitat i les directrius per redactar un document sobre els valors del cementiri patrimonial i fer una diagnosi. El Cementiri destaca, entre d'altres motius, pel seu valor patri-

Sabadell. Postal del cementiri de Sant Nicolau, c.1905-1910. Arxiu Històric Municipal de Sabadell.

Sabadell. Portada del treball *Anàlisi i document de gestió dels valors patrimonials del cementiri històric de Sant Nicolau de Sabadell.* 12.2011.

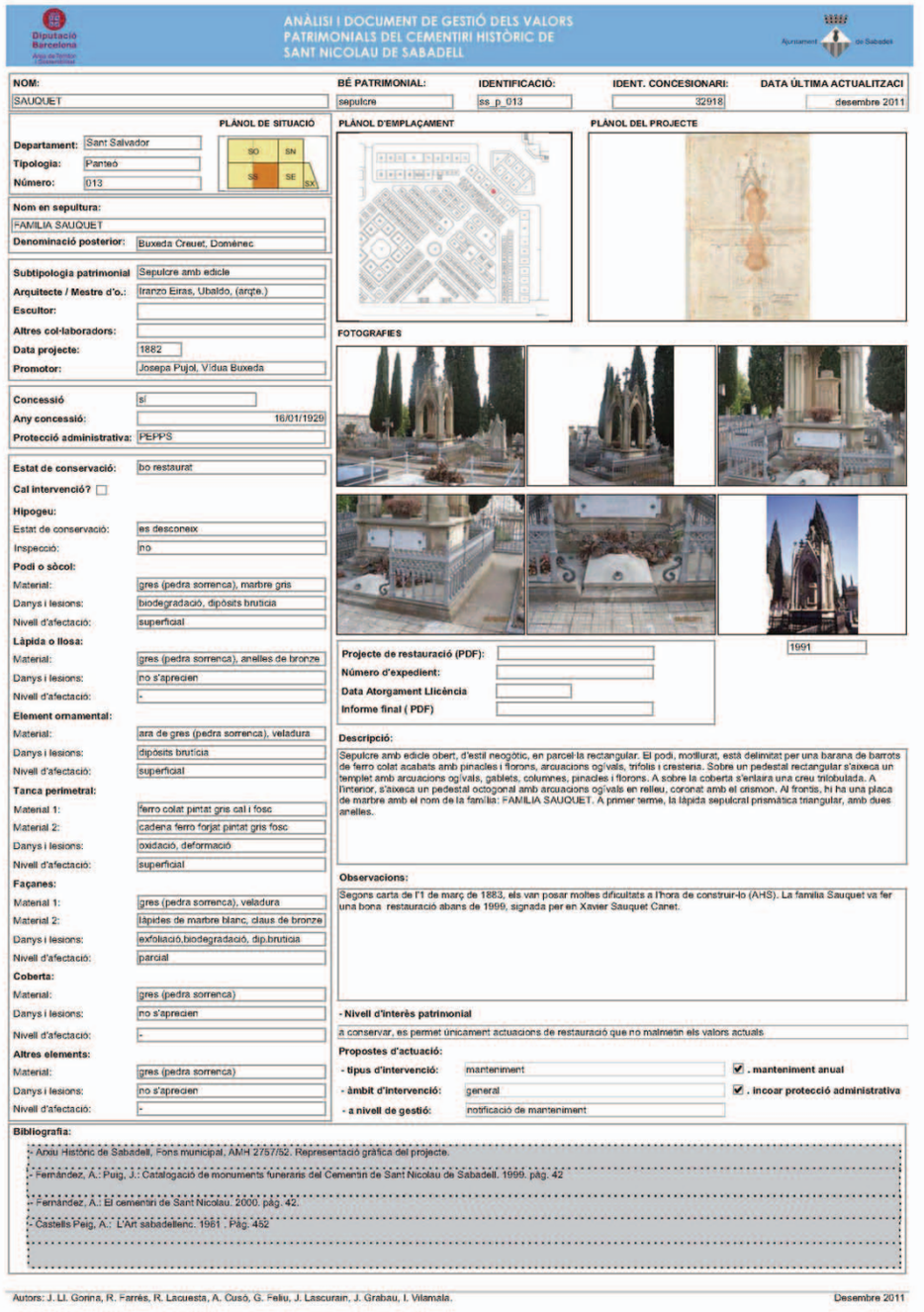

ANÀLISI I DOCUMENT DE GESTIÓ DELS VALORS PATRIMONIALS DEL CEMENTIRI HISTÒRIC DE SANT NICOLAU DE SABADELL

Diputació Barcelona

Ajuntament de Sabadell

NOM:	BÉ PATRIMONIAL:	IDENTIFICACIÓ:	IDENT. CONCESIONARI:	DATA ÚLTIMA ACTUALITZACI
SAUQUET	sepulcre	ss_p_013	32918	desembre 2011

PLÀNOL DE SITUACIÓ

Departament: Sant Salvador
Tipologia: Panteó
Número: 013

SO SN SS SE SX

Nom en sepultura: FAMILIA SAUQUET
Denominació posterior: Buxeda Creuet, Domènec

Subtipologia patrimonial: Sepulcre amb edicle
Arquitecte / Mestre d'o.: Iranzo Eiras, Ubaldo, (arqte.)
Escultor:
Altres col·laboradors:
Data projecte: 1882
Promotor: Josepa Pujol, Vídua Buxeda

Concessió: sí
Any concessió: 16/01/1929
Protecció administrativa: PEPPS

Estat de conservació: bo restaurat
Cal intervenció?

Hipogeu:
Estat de conservació: es desconeix
Inspecció: no

Podi o sòcol:
Material: gres (pedra sorrenca), marbre gris
Danys i lesions: biodegradació, dipòsits bruticia
Nivell d'afectació: superficial

Làpida o llosa:
Material: gres (pedra sorrenca), anelles de bronze
Danys i lesions: no s'aprecien
Nivell d'afectació: -

Element ornamental:
Material: ara de gres (pedra sorrenca), veladura
Danys i lesions: dipòsits bruticia
Nivell d'afectació: superficial

Tanca perimetral:
Material 1: ferro colat pintat gris cal i fosc
Material 2: cadena ferro forjat pintat gris fosc
Danys i lesions: oxidació, deformació
Nivell d'afectació: superficial

Façanes:
Material 1: gres (pedra sorrenca), veladura
Material 2: làpides de marbre blanc, claus de bronze
Danys i lesions: exfoliació,biodegradació, dip.bruticia
Nivell d'afectació: parcial

Coberta:
Material: gres (pedra sorrenca)
Danys i lesions: no s'aprecien
Nivell d'afectació: -

Altres elements:
Material: gres (pedra sorrenca)
Danys i lesions: no s'aprecien
Nivell d'afectació: -

PLÀNOL D'EMPLAÇAMENT

PLÀNOL DEL PROJECTE

FOTOGRAFIES

1991

Projecte de restauració (PDF):
Número d'expedient:
Data Atorgament Llicència
Informe final (PDF)

Descripció:
Sepulcre amb edicle obert, d'estil neogòtic, en parcel·la rectangular. El podi, motllurat, està delimitat per una barana de barrots de ferro colat acabats amb pinacles i florons, arcuacions ogivals, trifolis i cresteria. Sobre un pedestal rectangular s'aixeca un templet amb arcuacions ogivals, gablets, columnes, pinacles i florons. A sobre la coberta s'alça una creu trilobulada. A l'interior, s'aixeca un pedestal octagonal amb arcuacions ogivals en relleu, coronat amb el crismon. Al frontis, hi ha una placa de marbre amb el nom de la família: FAMILIA SAUQUET. A primer terme, la làpida sepulcral prismàtica triangular, amb dues anelles.

Observacions:
Segons carta de l'1 de març de 1883, els van posar moltes dificultats a l'hora de construir-lo (AHS). La família Sauquet va fer una bona restauració abans de 1999, signada per en Xavier Sauquet Canet.

- Nivell d'interès patrimonial
a conservar, es permet únicament actuacions de restauració que no malmetin els valors actuals

Propostes d'actuació:
- tipus d'intervenció: manteniment
- àmbit d'intervenció: general
- a nivell de gestió: notificació de manteniment

. manteniment anual
. incoar protecció administrativa

Bibliografia:
- Arxiu Històric de Sabadell, Fons municipal, AH/H 275/752. Representació gràfica del projecte.
- Fernández, A.; Puig, J.: Catalogació de monuments funeraris del Cementiri de Sant Nicolau de Sabadell. 1999. pàg. 42
- Fernández, A.: El cementiri de Sant Nicolau. 2000. pàg. 42.
- Castells Peig, A.: L'Art sabadellenc. 1981 . Pàg. 452

Autors: J. Ll. Gorina, R. Farrés, R. Lacuesta, A. Cusó, G. Feliu, J. Lascurain, J. Grabau, I. Vilamala. Desembre 2011

Sabadell. Model de fitxa de l'inventari.

monial. Aquest fet el converteix en un Cementiri Patrimonial, és a dir: un espai organitzat com tots els Cementiris, però que a més està dotat d'elements arquitectònics, artístics, històrics i naturals que li afegeixen un valor superior. Aquesta suma d'aspectes li confereixen una singularitat i al mateix temps una dificultat suplementària per a la seva gestió ordinària.

La necessitat de la protecció es justifica plenament pel fet que la imatge del cementiri de Sant Nicolau, així com la història que reflecteix, és patrimoni col·lectiu de tots els sabadellencs. Cal distingir entre la concessió a particulars dels sepulcres i els espais, la vegetació i els edificis comunitaris que conjuntament constitueixen la seva imatge urbana, el seu paisatge urbà quotidià, de tots els ciutadans, i és per això que, d'alguna manera, és patrimoni comú i l'Administració Pública ha de protegir-lo adequadament. Aquest estudi pretén ser l'eina de treball per a la conservació i actuació a nivell patrimonial del cementiri històric municipal de Sant Nicolau de Sabadell, i destaca el més interessant del patrimoni arquitectònic sepulcral, històric i vegetal d'aquesta part antiga del cementiri municipal. El vigent Pla Especial de Protecció del Patrimoni de Sabadell no contemplava acuradament la conservació detallada dels diferents sepulcres amb un valor patrimonial i el protocol per intervenir-hi en el cas de restauració. En definitiva, s'estava transformant lentament la seva imatge urbana i calia controlar aquest procés de canvi per mantenir el valor actual del conjunt.

Cada cementiri té un caràcter propi que ha assolit a través de la configuració dels seus carrers, els sepulcres monumentals que els conformen, els elements de l'espai urbà, els equipaments i els serveis. Aquesta realitat es pot llegir a través del llenguatge i de l'arquitectura com a significació històrica i cultural. La protecció del patrimoni arquitectònic ha de traspassar els clàssics raonaments culturals i esdevenir una autèntica alternativa basada en l'interès social, cultural i econòmic, per tal d'aconseguir millorar la seva qualitat per als usuaris i visitants.

El Pla Director del Cementiri de setembre de 2008, en el seu punt 6, deia que el cementiri s'ha de transformar en un lloc agradable, que reflecteixi una part de la història de la ciutat. També proposava un doble ús d'un element significatiu, la Ca-

pella central, com a lloc on poder fer les cerimònies pròpies del cementiri i com a lloc d'interpretació.

L'objectiu de l'estudi era proposar els sepulcres amb valor patrimonial i establir les bases per a la conservació i protecció d'aquest patrimoni, i constituir un fons documental de les diferents actuacions de restauració i manteniment del cementiri de Sant Nicolau de Sabadell. L'apropament dels sabadellencs a la realitat del seu cementiri és una tasca que afecta a tots, especialment les institucions i organismes públics, i es fonamenta en la sensibilització del ciutadà, usuari o concessionari particular com a suport del cost social i econòmic que representa la protecció, i la capacitat de gestió de l'administració, i en el cas de Sabadell, del gestor del cementiri, per tal de canalitzar una política de recuperació eficaç i adequada. La voluntat de l'Administració per protegir el patrimoni es recull en diverses disposicions legals que van des de la Constitució Espanyola (Art. 46), la Llei del Sòl i els reglaments que la desenvolupen, la Llei del Patrimoni Cultural Català, el propi Pla General d'Ordenació de Sabadell i el Pla Especial de Protecció del Patrimoni de Sabadell.

L'emplaçament del cementiri és a la Plana de Sant Nicolau, a llevant del terme municipal, a la carretera al Poblenou (antiga carretera de Caldes o de Granollers). L'àmbit de l'estudi és el cementiri històric de Sant Nicolau, la part més antiga del cementiri municipal. Actualment comprèn cinc departaments: el de Sant Nicolau, també anomenat nord, el de Sant Salvador o sud, el departament de Santa Eulàlia o est, el departament de Sant Oleguer o oest i el sector de Xaloc, també denominat antigament dels no catòlics o dels dissidents. Dins d'aquest àmbit es van incloure tots els sepulcres del tipus mausoleus, panteons, tombes i tots els arbres. Es va excloure de l'estudi la fossa comú, tots els nínxols i els columbaris existents que delimiten l'espai.

L'arquitectura sepulcral és un testimoni directe del desenvolupament i passat històric de cada poble, al qual confereix caràcter propi i diferenciat davant dels altres. Segons el creixement, la transformació lenta o ràpida de les estructures adquireix una forma única que és la que ens arriba avui en dia.

Sabadell. A l'esquerra, a dalt, sepulcre Miquel Baygual, projecte de Francesc de Paula Nebot; a baix, sepulcre Giralt, al departament de Sant Oleguer, amb l'escultura de la Pietat, obra de l'escultor Enric Monjo. A la dreta, capella sepulcral María Cusí, obra de l'arquitecte Bernardí Martorell. Fotos: R. Lacuesta, SPAL, 08.04.1991.

Sabadell. A la dreta, sepulcre amb retaule de la família Enric Rocamora. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 04.07.2011; a l'esquerra, capella sepulcral modernista de Carol Prat, projecte de l'arquitecte Eduard M. Balcells Buïgas, amb atlants portants de l'escultor Franz Metzner. Foto: ECRA, S.L., SPAL, 05.2009

Sabadell. Projectes del cementiri. A dalt, façana principal projecte de Francesc Renom Romeu, 1872; a baix, perspectiva existent en un títol de propietat utilitzat a partir de 1866. Arxiu Històric Municipal de Sabadell.

Façana principal projecte de Fco. Renom Romeu, 1872

Perspectiva existent en un títol de propietat utilitzat a partir de 1866

L'acord municipal que fixava l'emplaçament del nou cementiri data del 27 de novembre de 1862, i el concretava en el camp de Sant Nicolau, propietat de Joan Alemany. Era un terreny delimitat pel camí vell de ca n'Alzina al nord, camí de la serra de la Salut a l'est, i la carretera de Sabadell a Granollers pel sud i oest. Aquest emplaçament tenia tres virtuts: es troba a la carena de la serra de la Salut, un punt alt i ventilat, és a l'altra banda del riu Ripoll, lluny de la ciutat, i, per últim, es veu i es vigila des de la ciutat. Es va encarregar el projecte a l'arquitecte Josep Buixareu i Gallard. Posteriorment, es va assignar al mestre d'obres local Josep Antoni Obradors Poch la direcció de les obres, sota la supervisió de l'arquitecte provincial Francesc Daniel Molina Casamajor, ja que les feines no avançaven.

El projecte que es va presentar al Ministerio de Gobernación per a la seva aprovació constava de 85 mausoleus, 181 sepultures i 108 nínxols (374 sepulcres). Assignaven 1.032 metres quadrats als edificis amb pati del "custode" i de la "autopsia", i 432 metres quadrats per a les inhumacions dels no catòlics. El 23 de març de 1863 van començar les obres i quinze mesos més tard, el diumenge 26 de juny de 1864, s'inaugurava el cementiri. El primer plànol de la planta del cementiri que es coneix està signat per Francesc Renom i Romeu, mestre d'obres, al 1879, quinze anys més tard de la seva inauguració. Atès que era un projecte d'obra nova, en un terreny sensiblement pla i sense vegetació arbustiva, el projectista, possiblement Obradors, influenciat per Molina, va optar per traçar el nou cementiri amb dos eixos perpendiculars, simbòlicament la creu grega, que organitza l'espai en quatre sectors, i en la intersecció introdueix el xamfrà. La creu grega, al tenir els eixos de la mateixa dimensió no jerarquitza cap direcció. L'entrada la situava a ponent, on hi ha la ciutat i es visualitza. Els dos eixos tenen una mateixa amplada de 14 metres i els xamfrans sensiblement la mateixa dimensió: 13,5 m. Es pot veure el prototip d'una cruïlla de carrers, del que serà el Projecte d'Eixample i Reforma de Sabadell (1859-1866), signat pel mateix arquitecte F. Daniel Molina. El xamfrà a les cruïlles era un element urbanístic nou que s'estava introduint en la planificació dels eixamples. El mateix Molina escrivia la necessitat d'establir xamfrans a les cruïlles, i la seva justificació es basava en què en les cruïlles dels carrers es concentra tot el trànsit provinent de quatre direccions.

Sabadell. Columna esquerra. De dalt a baix: sepulcre amb sarcòfag de la família Figueres. L'escultura del Crist jacent és obra de l'escultor Enric Monjo. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 12.04.2011; sepulcre amb creu de la família Théodore Jenny Hermann, de l'arquitecte Doménec Mansana, i escultura d'Arjalaguet Babot. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 04.07.2011; diversos sepulcres d'edicle i creu al departament de Sant Oleguer. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 16.04.2011.

Sabadell. Columna dreta. De dalt a baix: sepulcre amb cenotafi d'Agustí Brujas. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 03.06.2011; sepulcre amb creu arbòria de pedra damunt de túmul de roques. Foto: J. Ll. Gorina. SPAL, 16.04.2011; sepulcre doble amb retaule de Margarit Giralt, obra de l'arquitecte Josep Firmat, i escultura de Francesc Juvanteny. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 17.02.2011.

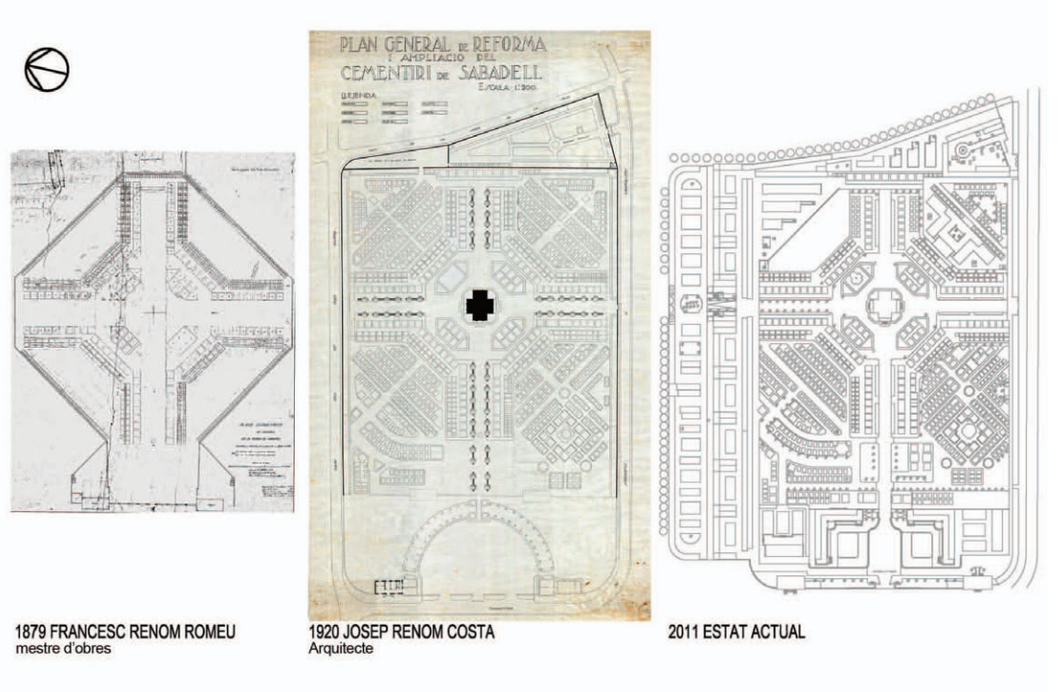

Pànols històrics del cementiri de Sabadell: 1879, Francesc Renom Romeu. 1920, Josep Renom Costa. 2011, estat actual.

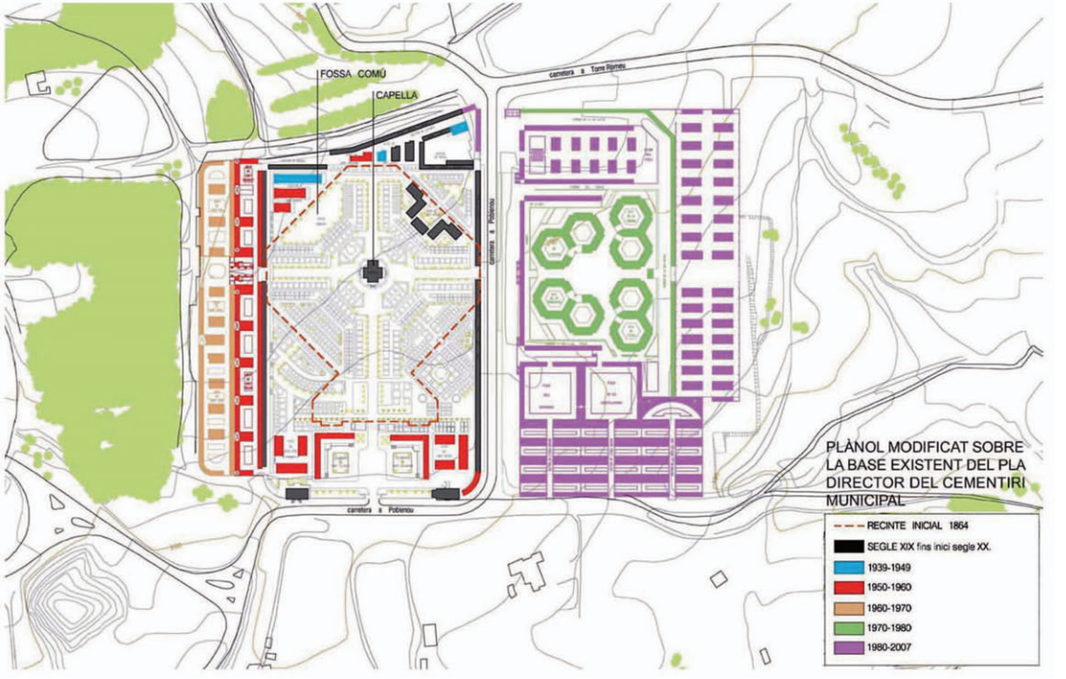

Plànol de creixement del cementiri municipal de Sabadell, 2012.

De 1872 és la primera façana principal del cementiri, orientada a ponent, dibuixada pel mestre d'obres Francesc Renom i Romeu. Aquesta façana, actualment enderrocada, és la que es dibuixa en els títols funeraris. El plànol geomètric del cementiri de la ciutat de Sabadell, de 1879, signat per en Romeu, assessor municipal, aporta la situació de la façana principal del cementiri dissenyada per ell mateix, i les diagonals que uneixen els extrems del eixos principals amb la tanca del recinte. Aquesta traça servirà de directriu per dissenyar l'espai interior de cada sector. Renom va dibuixar 603 sepulcres, doblant pràcticament la capacitat inicial, i no preveia cap mena d'arbrat. L'any 1877, l'arquitecte Miquel Pascual i Tintorer va signar el projecte de la capella del cementiri, amb planta de creu grega i cúpula central d'estil neoclàssic i elements decoratius egipcis, i es va construir a la plaça central. L'obra va sortir a concurs el novembre de 1888, es va adjudicar el 17 de juny de 1889 a Maties Viñas Baqués, mestre de cases de Sabadell, i es va acabar de construir el 31 de maig de 1891.

L'arquitecte municipal Josep Renom i Costa, al 1920, va signar el "Pla General de Reforma i Ampliació del Cementiri de Sabadell". En aquesta ampliació es dibuixava la nova façana monumental, desplaçada vers ponent, i es projectaven dues edificacions, una a cada extrem: el nou xalet de l'enterramorts i oficines, i la sala pel dipòsit, unides per un gran peristil semicircular. Aquest desplaçament va permetre allargar l'eix d'entrada, l'est-oest, i es proposava la plantació d'arbrat en els dos eixos principals, amb un total de 58 arbres. Els sepulcres s'ordenaven dins de cada un dels quatre sectors seguint la traça diagonal de la primera tanca. Cal esmentar que el sector de Sant Salvador ja estava ordenat, a partir dels tres mausoleus circulars de l'arquitecte Juli Batllevell, de 1899, i la capella sepulcral dissenyada per l'arquitecte Bernardí Martorell, de 1912. Apareixen dibuixats els primers edificis de nínxols, adossats a la tanca, en els laterals nord i sud. El cementiri dels dissidents es va ampliar, en forma triangular i accés independent pel sud, per la carretera de Granollers. De la nova façana només es va edificar part de l'edifici nord destinada a habitatge de l'enterramorts, projectat al 1918, i posteriorment es va construir l'edifici de l'altra banda, la sala d'autòpsies i dipòsit de cadàvers, projecte de 1929, tots dos projectes de l'arquitecte

Josep Renom i Costa. Els cossos adjunts de dues plantes amb coberta plana i el peristil no es van arribar a construir mai. L'arquitecte Gabriel Bracons va reprendre la idea del peristil i el va refer en forma rectangular, amb la incorporació de nínxols de luxe o columbaris. També va projectar la nova porta d'entrada, la que existeix actualment. Tots dos projectes són de 1953.

El cementiri de Sant Nicolau es va edificar entre el 1863 i el 1953, fruit de diverses ampliacions i projectes de diferents arquitectes, mantenint una idea unitària de composició al llarg de noranta anys. Aquest creixement ordenat i equilibrat ha donat el caràcter al cementiri que coneixem en l'actualitat, i que ha esdevingut una part del nostre patrimoni cultural col·lectiu. L'estudi del patrimoni arquitectònic i urbanístic ha de servir per valorar aquest com a herència cultural i per fer-lo necessari i partícip del present, des de l'òptica actual.

L'inventari de 2011 pretenia definir el cementiri de Sant Nicolau de Sabadell com a patrimoni històric, arquitectònic i ambiental i la seva catalogació com a BCIL i, també, poder establir les mesures per a la seva conservació, recuperació i millora.

En els elements sepulcrals es va proposar determinar els elements que havien de ser objecte de protecció, catalogació com a BCIL i BPU, i en cada element, els danys i les intervencions que cal fer. En l' àrea urbana d'interès ambiental s'havia de delimitar i definir els espais urbans a protegir, així com l'arbrat.

La primera tasca de direcció i coordinació de l'equip va ser definir les directrius bàsiques del treball, assignar feines i recopilar i analitzar tota aquella documentació que va ser facilitada pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local i per l'Ajuntament de Sabadell: bibliografia general i especifica, fotografies antigues i modernes, planimetria, Pla director del cementiri, Reglament del cementiri, Ordenança fiscal, fitxes IPCE, PEPPAS i PEPPS, Catalogació de monuments funeraris, Estudi dels xipresos del cementiri de Sabadell i llicències d'obres existents a l'Arxiu Històric de Sabadell.

Una vegada definides les línies de treball, es va completar el plànol base amb l'estat actual dels sepulcres i de la vegetació. Es va dissenyar un codi

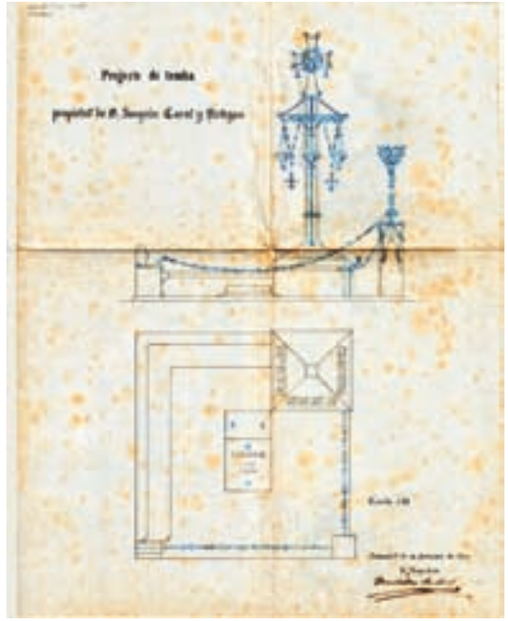

Sabadell. Columna esquerra. A dalt, projecte del sepulcre Joaquim Carol Artigas, de l'arquitecte Bernardí Martorell, realitzat el 26.09.1910. Arxiu Històric Municipal de Sabadell; a baix, sepulcre de Josep Romeu Brujas, de 1902, del sector dels dissidents, de Josep Romeu Brujas. Foto: J.Ll. Gorina, SPAL, 16.04.2011.

Sabadell. Columna dreta. A dalt, sepulcre amb creu modernista, de Joaquim Carol Artigas, ubicat al departament de Sant Oleguer, on destaca el treball de forja de la creu, del peveter i de la barana. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 22.11.2011; al centre, sepulcre amb edicle neogòtic de Joan Massagué Vilarrúbias, de 1870. A les quatre fornícules hi ha les imatges en relleu de la Resurrecció de Jesús, sant Antoni de Pàdua, sant Josep amb el nen i sant Francesc; a baix, sepulcre en planta circular al departament de Sant Salvador. Fotos: J. Ll. Gorina, SPAL, 16.04.2011.

Sabadell. Proposta de modificació del plànol de regulació.
Autor: J. L. Gorina, SPAL, 2011.

A-18
CARRETERA
CAUSA
DILIGÈNCIA per fer constar que la Comissió Territorial d'Urbanisme
de Barcelona, en sessió de data 4 de juny de 2009, va acordar aprovar
definitivament el Pla especial de protecció del Pla especial del Pla especial de protecció

Sabadell. Estudi de paisatge del cementiri. Plànol d'ubicació del patrimoni vegetal del cementiri. Autor: José Lascurain, SPAL, 2011.

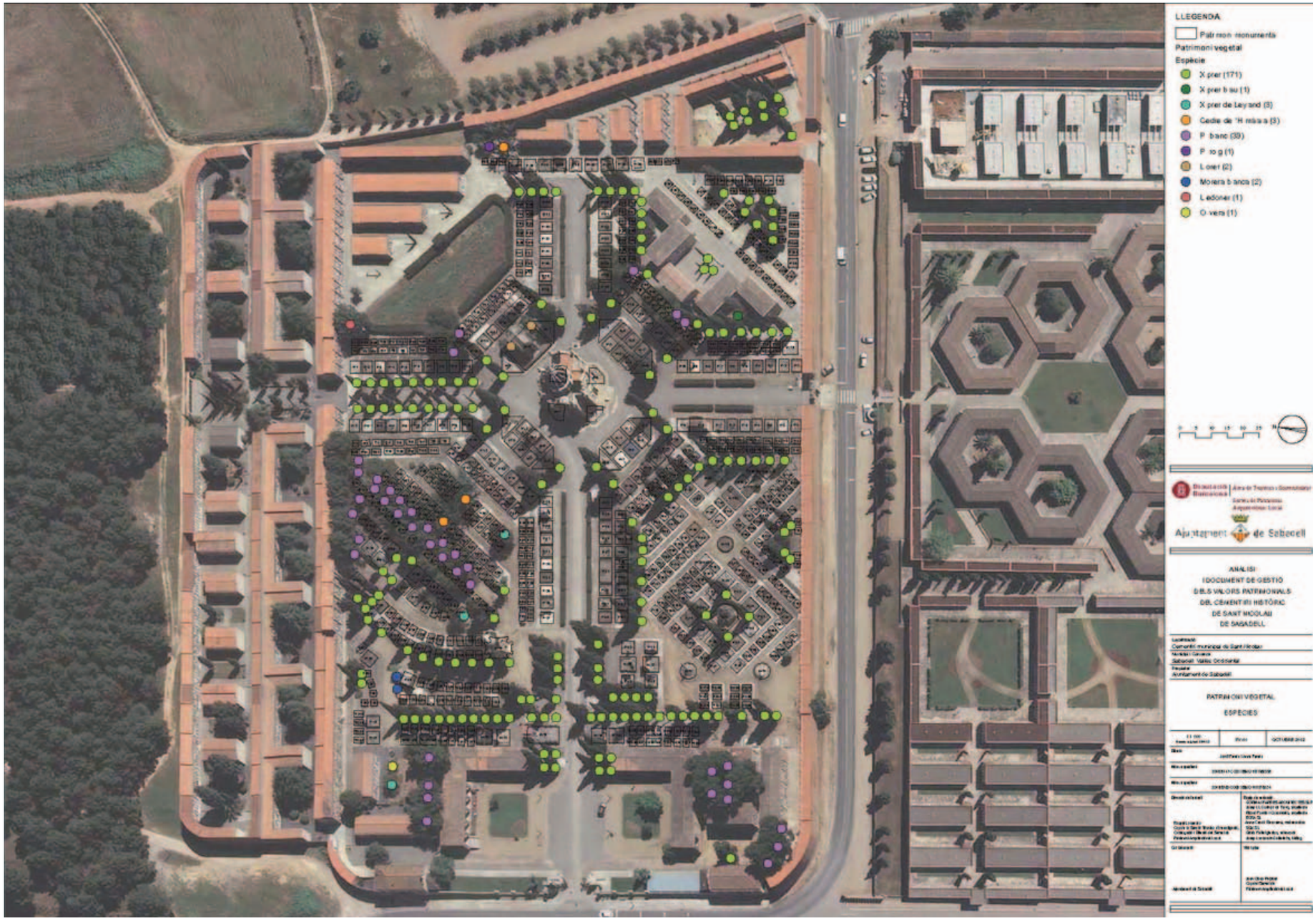

320

Sabadell. La capella sepulcral modernista de Sallarès Deu, projectada (1915) per l'arquitecte Eduard M. Balcells, i escultures de Franz Metzner, és una de les més importants del cementiri. Entre els anys 1991 i 2011 es va produïr un deteriorament important amb la pèrdua dels relleus i lletres del peu del frontis. En l'estudi es va demanar una restauració urgent. Fotos: R. Lacuesta, 1991, i J. Ll. Gorina, 16.04.2011. SPAL.

alfanumèric que permetés identificar cada un dels 753 sepulcres existents. Es van elaborar unes fitxes inicials anomenades "treball de camp" vinculades a una planimetria digital en format pdf. Es va iniciar el treball de camp per sectors, definint tipologies funeràries, valor patrimonial, estat de conservació, materials, patologies, gestió i protecció. També es va fer un treball de camp específic que va permetre fer una diagnosi de la vegetació i la seva afectació en la degradació dels elements patrimonials. A continuació, es va fer l'estudi de la situació legal i jurídica dels panteons, mausoleus i sepultures. Paral·lelament, es va elaborar una base de dades digital i es va dissenyar el "formulari", la fitxa tipus, amb definició de tots els camps a emplenar, de textos, fotografies i plànols, i es va elaborar "l'informe" de les fitxes definitives que permetia imprimir-les en paper.

Finament, es va redactar el document director de valoració patrimonial, gestió i criteris per a les actuacions en espais lliures i vegetació, que constava dels següents apartats: criteris de restauració, definició de les directrius legals i jurídiques per a la gestió del patrimoni funerari, formulació de les directrius de caràcter mediambiental per protegir la vegetació i els elements patrimonials amb valors arquitectònics i escultòrics, i proposició de la declaració monumental com a BCIL del conjunt i llistat dels elements més significatius.

La recerca documental en arxius i bibliogràfica, és la que va aportar la major part de les dades de caràcter històric, així com plànols originals emprats en el seu moment per a la sol·licitud de llicència d'obres. La recerca es va centralitzar en aquelles on es concentra la major part de la documentació. Així, es van consultar l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Sabadell, l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i l'Arxiu del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. De molts sepulcres es coneix la data del projecte i per tant va ser la data de partida. Altres dates es van obtenir a partir de les fotografies documentades i datades. Es van recollir fotografies de l'any 1991 (R. Lacuesta, SPAL), de l'any 2000 (A. Fernández) i les que es van fer per aquest estudi, any 2011.

Les conclusions a què es va arribar van ser que els elements que influeixen en la velocitat de degradació són bàsicament l'emplaçament dins del

cementiri i l'orientació. Les hores d'ombra i/o de sol, la vegetació de l'entorn i el seu creixement, les arrels que deformen els hipogeus i podis, les fulles seques i fruits que embruten podis, làpides i elements ornamentals, els residus dels animals i les característiques intrínseques dels materials i els gruixos, són factors que incideixen en el deteriorament dels sepulcres. Altres deduccions van ser que el material antic més estable era el marbre blanc per a podis, làpides i escultures, i en tanques, el ferro forjat era millor que el ferro colat, i que els elements meteorològics, com pluja, gelades, vents huracanats i llamps, afectaven la durabilitat; la manca de manteniment, en el cas del ferro, afavoria l'oxidació, i la manca de neteja facilitava el creixement de líquens. També, la manipulació de les làpides en els enterraments havia fet que moltes es fracturessin i que el gruix en funció de les dimensions era molt important. També cal esmentar que la suma de dos o mes processos acceleraven el deteriorament.

En resum, l'estat de conservació dels sepulcres, a partir de la base de dades, era bo en un 41%, regular en un 21% i deficient en un 38%. Després de la diagnosi es van proposar uns criteris d'actuació. El primer era la "Restauració", quan l'actuació havia de mantenir l'esperit de l'obra, la majoria dels elements originals, materials, formes, textures i colors, i corregir les males pràctiques que havien produït patologies. Les neteges en profunditat estaven incloses en aquest apartat. La restauració comprèn altres criteris com la consolidació, reparació o reconstrucció. Un altre criteri a introduir era el "Manteniment anual" per a tots els sepulcres, i s'aconsellava obligar als concessionaris a fer una inspecció ocular anual per conèixer l'estat de conservació i aprofitar per fer neteja. Es tractava de tasques d'aplicació de pintura de protecció i acabat dels elements metàl·lics, ja sigui en tanques o elements ornamentals com creus; de neteja superficial de pols, vegetals, animals, elements plàstics o altres, i de jardineria, com tallar gespa o arbusts. El tercer criteri era el de "Consolidació". En el cas del Cementiri de Sabadell, es tractava de consolidació química o mecànico-química, mitjançant l'aplicació d'algun producte, sobretot, en gresos (pedres sorrenques) i en la pedra artificial, ja sigui en vorades, làpides, carreus, edicles, relleus, escultures o pilones de la tanca perimetral. El quart era el de "Reparació". Aquesta operació afectava, fo-

Sabadell. Esquerra i dreta. Sepulcre de la família Joan Vernet. A conseqüència d'actes vandàlics recents, l'escultura de la Pietat ha perdut els dos caps, els braços i les cames. Fotos: J. Ll. Gorina, SPAL,16.04.2011 i 22.11.2011.

Sabadell. A l'esquerra, sepulcre amb templet de la família Fontanet Pont. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 04.07.2011; a la dreta, projecte de la capella sepulcral de Jacint Comas, del mestre d'obres Rafael Estany. Arxiu Històric Municipal de Sabadell.

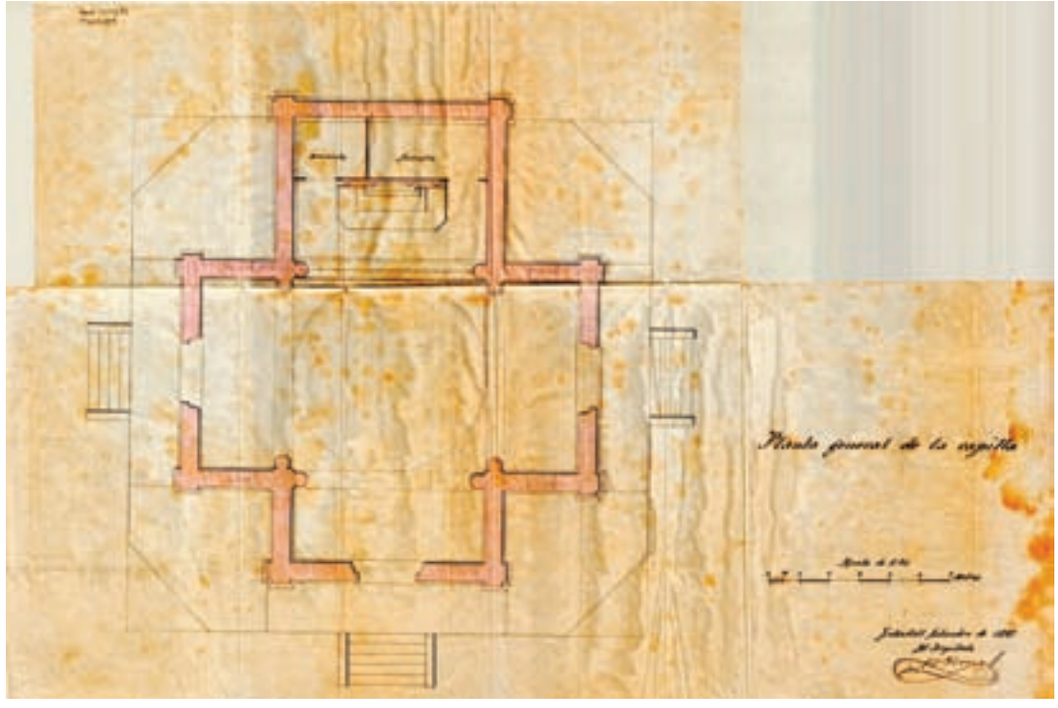

Sabadell. Planta del projecte de la capella del cementiri. Arxiu Històric Municipal de Sabadell.

namentalment, l'hipogeu, i es tractava d'una reparació estructural, ja fos de murs de contenció o de voltes. Els danys a reparar podien ser produïts per agents externs, com arrels, pressió de terres, escorrenties d'aigua, o pels elements del mateix sepulcre, com els ornamentals, o per males pràctiques en l'aplicació dels materials. Atès que es desconeixia l'estat dels hipogeus, en el cas que presentessin danys caldria aplicar aquest concepte. També afectava les portelles de la tanca que no obrien o fractures de pedres, produïdes per elements externs, ja sigui per la seva manipulació (obertura de làpides), per cops de maquinària que fa les obres o manteniment dels vials, per caiguda d'arbres o branques, vent, llamps, o vandalisme. I l'últim criteri era el de "Reconstrucció". Es tractava d'intervencions físiques que tenien per objecte la reposició total o parcial d'un element concret (un fragment arquitectònic, escultòric o de les arts aplicades) o d'un sepulcre desaparegut total o parcialment, en el mateix lloc, reproduint les seves característiques morfològiques mitjançant la reproducció del bé original i en base a la documentació gràfica, fotogràfica o escrita. També es van definir els criteris d'actuacions en el cas de traspàs d'un sepulcre a un nou concessionari i els materials que calia evitar i les actuacions no idònies.

Es van confeccionar dos llistats a partir de la base de dades, un amb els 753 elements, amb l'identificador i nom, i un segon amb els 118 sepulcres que calia conservar, dels quals 51 eren classificats bé de rellevant importància patrimonial i calia incoarne una protecció administrativa de BCIL.

Sabadell. Columna esquerra. De dalt a baix: capella sepulcral d'estil neoclàssic de Manuel Gorina Ramírez, de 1952. Fotos: Josep Ll. Gorina, SPAL, 04.03.2011; sepulcre amb sarcòfag de Josep Marcet, del mestre d'obres Francesc Renom. Sobre la tapa del cenotafi hi ha un ram de cascalls, símbol del son etern, en bronze; sepulcre Ramon Morral amb tanca de pilastres. Fotos: J. Ll. Gorina, SPAL, 16.04.2011; sepulcres en planta circular al departament de Sant Salvador. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 13.05.2011.

Sabadell. Columna central. De dalt a baix: sepulcre de la família Torres Pérez, amb escultura femenina de marbre que representa el desconsol. Foto: Josep Ll. Gorina, SPAL, 22.11.2011; sepulcre Vinardell. Escultura de dona ajupida, variant del tema del desconsol, de Camil Fàbregas. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 13.05.2011; sepulcre Anna Gorina Oriach, amb escultura de dona *pleurant* recolzada en la creu del calvari de l'estela, de Sala Babot. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 16.04.2011; capella sepulcral Casañé Bosser, amb una acròtera amb figura del tetramorf, el bou, i l'evangelista sant Lluc al frontó. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 12.04.2011.

Sabadell. Columna dreta. De dalt a baix: capella sepulcral Espinal Suñol, de composició clàssica. Foto: Josep Ll. Gorina, SPAL, 12.04.2011; sepulcre amb retaule d'Antonio Taulé. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 08.04.2011; sepulcre modernista de Pere Gorina Pujol, projecte d'Eduard M. Balcells. Foto: R. Lacuesta, SPAL, 08.04.1991; sepulcre Bernaldo, amb barana artística de forja. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 12.04.2011.

Sabadell. Columna esquerra. De dalt a baix: detall de la llinda de la porta de la capella sepulcral de Valentí Buxeda, de l'arquitecte Josep Renom Costa, d'estil eclèctic. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 16.04.2011; vista general del departament de Santa Eulàlia. Foto: ECRA SL, SPAL, 05.2009; peveter de ferro forjat d'estil cèltic. Sepulcre de Mariano Pla, de l'any 1926, de l'arquitecte Eduard M. Balcells. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 12.04.2011.

Sabadell. Columna central. De dalt a baix: tombes menors del departament de Sant Oleguer. Foto: J. Ll. Gorina, SPAL, 16.04.2011; dues vistes dels sepulcres Tamburini i Colomer, al departament de Santa Eulàlia. Foto: ECRA SL, SPAL, 05.2009.

Sabadell. Columna dreta. De dalt a baix: creu claviculada amb medallons amb el rostre de Crist i querubins, del sepulcre de la família Ricard Molins; reixa lobulada de la capella sepulcral de la família Joan Turull Comadran. Fotos: J. Ll. Gorina, SPAL, 04.07.2011; foto de l'equip redactor del treball sobre el cementiri històric de Sabadell a les dependències del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona. Foto: A. Cormand, SPAL, 11.2011.

L'ARXIU DEL SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL. EL PERQUÈ D'UNA ORDENACIÓ

Maria Antònia Carrasco Martí

Cap de la Unitat d'Arxiu Documental

El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL)[1] de la Diputació de Barcelona, dins la seva tasca restauradora de monuments que ha dut a terme des de l'any 1915,[2] ha anat generant una sèrie de documentació en diferents suports i tipologies que formen part de la Unitat d'Arxiu Documental encarregada del seu tractament, custòdia i conservació. A aquesta documentació s'hi han anat afegint, al llarg del temps, altres documents de diferent procedència, per mitjà d'adquisicions i donatius.

El resultat dels gairebé cent anys d'existència del Servei ha condicionat el tractament i organització dels documents que conformen l'arxiu. Aquest condicionament ha estat marcat per tres punts claus i estretament relacionats a l'hora de situar-nos en el context que seguidament passem a explicar: la trajectòria històrica del Servei; la necessitat de crear un arxiu que recopilés i custodiés tota la documentació que des de 1914 s'havia generat i la classificació de la documentació en blocs que es corresponien amb les etapes dels directors que havia tingut el Servei.[3]

Originàriament aquesta documentació era entesa com a complement de la tasca essencial que desenvolupava el Servei. Podríem parlar de la importància i de la necessitat, per part dels productors -usuaris dels documents, de disposar d'un "Centre de Documentació" (encara que en el moment de la seva creació no s'anomenés d'aquesta manera) amb la intenció de documentar, en el sentit més ampli, tot el que comportava l'actuació en un edifici concret. Parlem de la necessitat, per part del responsables del Servei, de recopilar llibres i aquells articles de premsa on es parlava dels edificis que estava restaurant en aquell moment, la necessitat de fer fotografies sobre les obres efectuades, la necessitat de crear unes fitxes que anirien conformant l'arxiu. Aquesta inquietud, que s'ha transmès al llarg dels anys, en el seu moment va esdevenir essencial i és on radica la riquesa de l'actual Arxiu Documental de l'SPAL.

A dalt, exemples del Fons bibliogràfic i gràfic de l'Arxiu de l'SPAL; a baix, anvers i revers de les fitxes amb les imatges que es custodien a l'Arxiu Fotogràfic de l'SPAL. Fotos: Montserrat Baldomà.

A dalt, Besalú. Església de Santa Maria. Vista de la porta de tramuntana de l'església (antiga església de St. Genís i St. Miquel). (Placa de vidre a la gelatina. 13 x 18 cm); a baix, Breda. Monestir de Sant Salvador. 1900. (Paper. Còpia b/n a l'albúmina. 12,5 x 16 cm). Fons Josep Puig i Cadafalch.

Des de la seva creació, el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local ha tingut la inquietud i ha assumit la responsabilitat de custodiar la documentació que ha generat i ha recopilat. Jeroni Martorell, primer cap del Servei, en els seus informes sobre la metodologia a seguir pel Servei parla d'una persona: Roser Pérez de la Torre, auxiliar de segona, que exercia d'"arxivera" encarregada d'omplir noves fitxes de fotografies, afegir dades històriques a les existents i tenir cura de la biblioteca.[4]

Aquesta manera de fer ha estat, des d'un bon principi, un llegat del pas del temps i s'ha anat mantenint al llarg de la història del Servei. La documentació amb què el Servei va començar a funcionar va ser heretada, en els seus inicis, de l'Institut d'Estudis Catalans, on es va gestar la idea de crear un Servei que es dediqués a la salvaguarda dels edificis històrics i, al mateix temps, la història de Catalunya.

A la memòria de l'IEC sobre la creació del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments consta:

En resum, entenem que és d'absoluta necessitat l'organització del servei. La Conservació tindrà els següents objectes:
I. Mantenir en bon estat el patrimoni artístic nacional.
II. Evitar restauracions inconvenients.

La Catalogació's proposarà:
Facilitar els estudis històrico-arqueològics.
Preparar les lleis protectores que evitin l'exportació.
Publicar amb reproduccions gràfiques l'Inventari de l'Art Català.[5]

La metodologia de treball i el model de fitxa que es van idear van ser seguits per institucions pioneres en el món dels arxius, la cultura i la restauració monumental: Centro Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), l'Arxiu Mas, l'Institut Amatller d'Art Hispànic, la Junta de Museus i el Servei de Catalogació i Conservació de Monuments.[6]

L'Arxiu de l'SPAL, que es va iniciar amb fons procedents de l'Institut d'Estudis Catalans, es va enriquir amb altres materials elaborats o recollits pel Servei en excursions i visites, comprenent, des del seu començament, documentació gràfica d'obres que abraçaven totes les tipologies artístiques (arquitectura, pintura, escultura, orfebreria, teixits…). L'any 1920 s'havien catalogat 10.000 fitxes, amb l'esmentat objectiu de constituir l'inventari artístic del país i facilitar l'estudi de la història de l'art. Així ho explica Jeroni Martorell en una conferència que l'any 1921 dóna a Paris:

"L'inventari monumental de Catalunya, és el registre més nodrit de reproduccions i documentat possible de la riquesa artística del país, ha d'ésser el fonament de la organització protectora.

En començar les tasques de la secció, era propi acudir a aquelles fonts de documents gràfics que amb més facilitat podien proporcionar major nombre de dades dels monuments de la terra. Els cabals ja aplegats en el propi Institut, les publicacions d'aquest i les obres cabals de la bibliografia artística catalana han constituït el fonament de la catalogació de Monuments.

Per ordenar les fitxes, s'ha considerat Catalunya dividida en comarques i seccions [...].

Ultra ordenar els materials esmentats, el Servei ha procurat enriquir, per tots els mitjans possibles, la catalogació. A l'efecte ha realitzat regular nombre d'excursions a llocs on es troben monuments i obres d'art notables no gaire conegudes o poc estudiades, i n'ha alçat els plànols i obtingut fotografies [...].

Hem acudit al préstec de clixés de col·leccions particulars per obtenir proves de catalogació. S'han adquirit, al mateix fi, alguns nuclis de fotografies. Donatius diversos, registrats en els llibres de la secció, han augmentat la sèrie de documents gràfics reunits".[7]

D'aquesta manera s'origina l'actual arxiu de l'SPAL. Les primeres fitxes que es van catalogar i que formen l'arxiu fotogràfic porten el nom *Repertori Iconogràfich*, tal i com provenien de l'Institut d'Estudis Catalans. Més tard es convertirà en *Catàleg Monumental i Catálogo Monumental*. Aquests inicis condicionaran, per sempre més i de manera gairebé mitificada, l'ordenació i classificació de l'arxiu de l'SPAL.

Aquesta catalogació era entesa com un mitjà per a poder conservar el patrimoni artístic català més que com una finalitat. L'any 1941 es parla del *Catálogo*

Monumental com una eina imprescindible per a portar a terme treballs de reparació de monuments i obres d'art que s'havien malmès durant la guerra, i també per a la seva identificació i reparació. En aquest any, el Catàleg constava de: *Fichas gráficas documentadas, Clichés fotográficos, Clichés positivos para proyección, Fichas escritas de referencia.*[8]

L'any 1954, el nou cap de Servei, Camil Pallàs, segueix amb la tasca del Catàleg Monumental. Segons consta a l'arxiu, l'any 1965 ja hi havia 56.000 fitxes catalogades.

Mentre els documents en imatge eren tractats i arxivats seguint aquests criteris i s'agrupaven en dos grans blocs (municipis i temàtic), els documents textuals seguien l'ordenació que els aplegava en funció del municipi on pertanyien les diferents obres on s'actuava. Aquesta ordenació s'englobava dins de grans blocs diferenciats per les etapes cronològiques que es corresponien als anys en què van dirigir el Servei els diferents directors. Aquesta manera de fer acostuma a passar, segons explica l'arxivera Rosa M. Gil:

"[...] *la majoria d'arxius del món, neixen de forma espontània com a resultat de l'activitat de la institució o l'empresa que els genera. Sovint els arxivers hem de pensar que els arxius han arribat als nostres dies fins i tot malgrat les administracions i les persones que les han portades. L'acumulació de papers respon sovint a la negligència per fer endreça molt més que a cap afany conservador de la pròpia història. Aquesta situació es dóna sovint en els primers estadis de funcionament d'un ens generador, abans de prendre consciència de la seva transcendència real. En altres casos s'alternen etapes d'acurada conservació de les sèries amb d'altres de caos més o menys contingut. Aleshores s'estableixen "èpoques" lligades a determinats protagonistes de la vida de la institució, situació que es veu molt més clarament en el cas de les administracions públiques, amb poder polític".*[9]

Davant d'aquest estat de la qüestió s'ha optat per analitzar i identificar específicament els documents per tal de poder diferenciar cada un dels fons i col·leccions d'acord amb els principis arxivístics (en particular el principi de provinença i el principi de classificació d'origen). De manera que s'ha

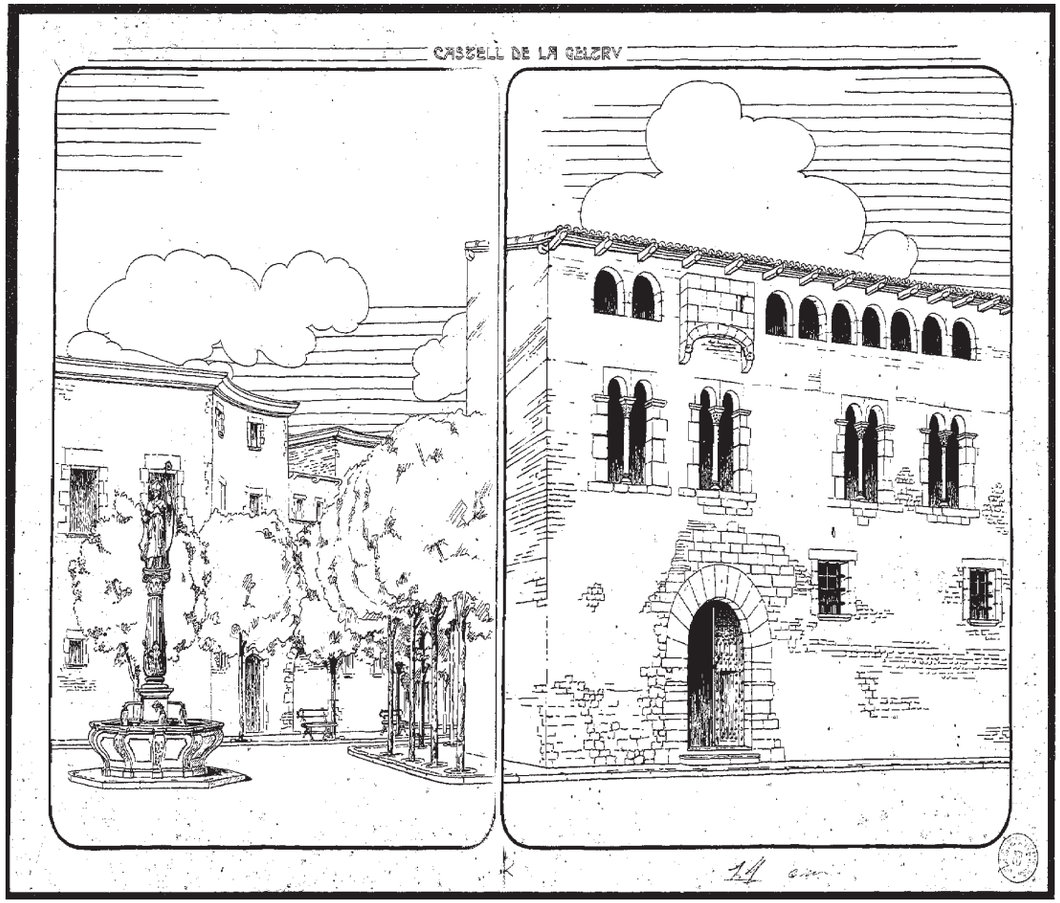

A dalt, Vilanova i la Geltrú. Castell de la Geltrú. Projecte de Jeroni Martorell Terrats. 1915. (Tinta negre sobre cartolina. 42 x 60 cm); a baix, Badalona. Monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Fons Antoni Gallardo Garriga. 1918. (Placa de vidre a la gelatina. 6 x 13 cm).

A dalt, l''Albí. Creu de terme. Fons Ceferí Rocafort i Sansó. [1921]. (Paper. Còpia b/n a la gelatina. 9 x 12 cm); a baix, Balaguer. Santuari del Crist. Escultura del Sant Crist. Fons Pere Pujol i Casademont. 1945. (Paper. Còpia b/n a la gelatina. 14 x 21 cm. Placa de vidre a la gelatina. 9 x 12 cm).

pogut arribar a entendre que l'organització i el contingut del nostre arxiu respon a la tipologia, estructura, competències i funcions de la institució que l'ha generat i que la seva classificació no pot respondre a criteris temàtics ni cronològics, sinó que ha de derivar del respecte al principi de procedència i de l'estructura interna dels fons.

Així doncs, davant d'aquestes premisses, l'objectiu de l'Arxiu Documental de l'SPAL se centra, en la mesura que sigui possible, en respectar l'ordre originari de la documentació i en establir uns criteris uniformes de catalogació i descripció. Cosa que ha de ser factible sense obviar la participació de cada professional que l'ha dirigit, la seva vinculació a altres institucions i l'exercici de la seva tasca com a professional liberal.

Des de l'Arxiu Documental de l'SPAL s'ha establert un quadre dels fons que ens ha permès, gràcies als avanços tecnològics, esbrinar i estudiar cada un d'ells. D'aquesta manera, es facilita el control i es fa possible valorar els seus continguts a través del tractament digital i informàtic de la documentació, permetent l'explotació integral de la informació i, alhora, respectant l'agrupació de la documentació segons el seu origen.

Davant d'aquesta situació hem establert el següent quadre de fons, entenent el fons com una de les unitats arxivístiques més importants d'un arxiu.

Quadre de classificació de fons

Fons	**Tipologies documentals**
SPAL (documentació del Servei des de l'any 1915 fins a l'actualitat)	Fotografies, projectes, plànols, dibuixos
Jeroni Martorell Terrats	Fotografies, projectes, plànols, dibuixos
Camil Pallàs Arisa	Fotografies, projectes, plànols, dibuixos
Joan Carrera Dellunder	Fotografies, plànols, dibuixos
Emili Llatas Agustí	Fotografies, plànols, dibuixos
Institut d'Estudis Catalans (IEC)	Fotografies, plànols, dibuixos
Josep Puig i Cadafalch	Fotografies, plànols, dibuixos
Joan Morales	Fotografies, dibuixos
Josep Esquirol	Fotografies
Antoni Gallardo Garriga	Fotografies
Antonio Perpinyà Cebrià	Fotografies
Ceferí Rocafort Sansó	Fotografies
Col·lecció Arxiu d'Arqueologia Catalana	Fotografies
Col·lecció Arxiu Mas	Fotografies
Frederic Juandó Alegret	Fotografies
Jane Dieulafoy	Fotografies
Jaume Ribera Llopis	Fotografies
Joan Subías Galter	Fotografies
Joan Vidal i Ventosa	Fotografies
Josep Esquirol Pérez	Fotografies
Narcís Cuyàs Parera	Fotografies
Narcís Ricart Bagué	Fotografies
Pere Català Pic	Fotografies
Pere Pujol i Casademont	Fotografies
Valentí Fargnoli Annetta	Fotografies
Walter Muir Whitehill	Fotografies
Fons El Día Gràfico	Fotografies
Repertorio Iconogràfico del Arte Español	Dibuixos
Col·lecció SPAL	Dibuixos, cartells, goigs
Biblioteca	Llibres, revistes, premsa, audiovisuals

FONS SPAL (Segons NODAC)

Àrea d'identificació

Nivell de descripció: Fons

Títol: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL)

Data: 1915 - [encara vigent]

Volums i suport: 1.500 projectes (paper), 206.000 fotografies, 179.000 negatius, 88.000 diapositives, 8.000 plànols, 10.000 llibres.

Àrea de context

Nom del productor

Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL)

Història del productor

El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local va ser creat el 9 de juny de 1914 per la Diputació de Barcelona presidida per Enric Prat de la Riba, com a conseqüència de la "Memòria sobre la conservació i catalogació de monuments" feta per l'Institut d'Estudis Catalans. Era el primer organisme d'una administració pública espanyola dedicat a la salvaguarda, conservació i restauració del patrimoni monumental. Amb el nom de Servei de Catalogació i Conservació de Monuments, va començar a actuar el mes de gener de 1915. El 31 d'octubre de 1986 va canviar de denominació.

En gairebé cent anys, ha tingut quatre directors: els arquitectes Jeroni Martorell i Terrats (1915-1951), Camil Pallàs i Arisa (1954-1978), Antoni González Moreno-Navarro (1981-2008) i, des de 2008, Joan Closa Pujabet. Entre 1915 i 1929, la seu del Servei era al Palau de la Generalitat. Des del 1929 i durant seixanta anys, va ser a la Casa dels Canonges. Des del 1989 ocupa part de la planta baixa de l'edifici principal de l'antiga fàbrica Batlló, l'Edifici del Rellotge, construït el 1868 pel mestre d'obres Rafael Guastavino.

A partir de 1981, la Generalitat de Catalunya va assumir determinades tasques de catalogació.

A dalt, a l'esquerra, Calldetenes. Casa Altarriba. Escut de la família Sentmenat-Altarriba. Foto: Joan Francés Estorch. 1973. (Negatiu a la gelatina 6 x 6 cm); a la dreta, Alpens. Església de Sant Pere de Serrallonga. Imatge de la Verge del Roser. Foto: Joan Francés Estorch. 1973. (Paper. Còpia b/n a la gelatina. 18 x 24 cm. Negatiu a la gelatina. Acetat. 6 x 6 cm). A baix, Bellpuig. Església de Sant Nicolau. Sepulcre Ramon Folch de Cardona-Anglesola. Fons Jeroni Martorell i Terrats. [1901]. (Paper. Còpia b/n a la gelatina 8,5 x 11,5 cm).

A dalt, Argentona. Església parroquial de Sant Julià. Altar Major. Fons Emili Llatas i Agustí. (Paper. Còpia b/n a la gelatina); a baix, Blanes. L'avi Casaca. Fons Joaquim Pla Janini. (Paper b/n emulsionat a la gelatina - 2 capes. 21 x 25 cm).

Aquest traspàs va alliberar d'aquesta funció al Servei. Des de llavors, l'SPAL ha pogut concentrar més els seus esforços en la restauració de monuments, aprofundint en la definició d'un sistema de treball que en sintonia amb els principis establerts per Jeroni Martorell, permet afrontar els reptes actuals de la restauració del patrimoni monumental. Aquest Mètode SCCM (anomenat així en record de la denominació original del Servei), parteix, d'una banda, de la necessitat d'analitzar amb rigor i pragmatisme el monument i les seves circumstàncies abans de projectar la intervenció. I d'una altra, d'una triple i simultània consideració del monument com a document històric (que com a tal ha de ser tractat amb el màxim rigor científic), com a objecte arquitectònic viu (que ha seguit sent útil a la col·lectivitat) i com a element significatiu, amb relacions emblemàtiques i sentimentals amb els usuaris.[10]

D'acord amb aquests principis, l'SPAL té cura, per mitjà d'equips pluridisciplinaris, dels estudis de caràcter històric (recerques arqueològiques, antropològiques, documentals, d'art, constructives, etc.) i de caràcter tècnic (anàlisi gràfica, estudis fisicoconstructius, etc.) previs a la definició dels objectius de les intervencions. Després, redacta els projectes i duu la direcció dels treballs de restauració. L'SPAL, a petició dels ens locals, realitza inventaris i catàlegs del patrimoni arquitectònic per a la seva protecció.

Història arxivística

La gènesi d'aquest fons va estretament vinculada amb l'origen del Servei i a la seva relació amb l'Ins-titut d'Estudis Catalans. Al voltant de la finalitat del Servei com a conservador i restaurador de monuments es genera una documentació de gestió, d'expedients, de projectes, de planimetria, de fotografia, que l'aniran conformant progressivament.

La classificació de la documentació custodiada a l'SPAL ha estat condicionada per tres punts: la trajectòria històrica del Servei, la necessitat d'englobar dins la denominació "fons documental" tota la documentació que des de 1915 s'havia generat, i la classificació de la documentació en tres blocs que es corresponien amb les tres etapes dels directors que havia tingut el Servei.

Davant d'aquesta situació i fent una anàlisi arxivística del fons, a la llum del principi de provinença dels documents i del seu ordre intern marcat en el moment de la seva creació, ens ha portat a proposar una organització dels fons que reflecteixi la realitat històrica de la institució i superi les inèrcies de concepte que la pràctica diària ha elevat a norma dins l'arxiu. Aquest principi de provinença, al reconstruir la pràctica professional dels diferents actors, ens permet recuperar, a més del contingut informatiu dels documents, la tradició documental en la que varen ser creats, dóna llum sobre la filosofia que va inspirar el projecte inicial del Servei i també aporta més dades sobre el sistema de treball en cada etapa. Aquest valor afegit s'aconsegueix a partir de recuperar l'ordre originari evitant classificacions fetes a posteriori amb altres criteris.

Dades sobre l'ingrés

Des de l'any 1915, el fons es va incrementant constantment a partir de l'activitat restauradora del Servei i també a partir d'adquisicions i donacions.

Àrea de contingut i estructura

Abast i contingut

La documentació custodiada a l'Arxiu de l'SPAL és conseqüència de la pràctica restauradora d'aquest Servei. Des del moment en què un Ajuntament sol·licita a la Corporació assessorament tècnic, científic i/o econòmic, es genera un seguit de documents que inicien un expedient. Aquest expedient va augmentant amb tota la documentació que, a partir de l'aplicació del mètode SCCM, es va creant i recopilant.

Un expedient es tanca quan, després de passar per les diferents fases, es culmina amb la inauguració de l'obra i se'n fa la difusió. La tasca que s'hi ha dut a terme al llarg dels anys que dura una intervenció queda reflectida en unes publicacions on s'explica el com i el perquè de la intervenció en si. Referent a la documentació, el Mètode en defineix explícitament la gestió i tractament, és per això que transcrivim literalment les següents aportacions:

La custòdia de la documentació

La custòdia i la disponibilitat, per a la consulta, de la documentació generada en un procés de restauració és una responsabilitat inalienable de l'organisme promotor o responsable d'aquest procés. Afecta tot tipus de materials (fotogràfics, videogràfics, fonogràfics, informàtics, gràfics, elements constructius, etc.) i els diversos treballs i estudis (científics, tècnics, etc.), així com els materials derivats de tota la gestió del procés. La custòdia suposa un pas previ indispensable per a la divulgació d'aquesta documentació i exigeix un altre pas previ: l'arxiu.

La funció d'arxiu ha de ser considerada de la mateixa importància que les de caràcter administratiu, tècnic o científic. Tota la documentació referida a un monument, sigui del tipus que sigui —una carta, un ofici, una factura, un decret, un estudi, un projecte, una foto, un dibuix, etc.— forma part de la història d'aquest monument i ha de ser conservada i custodiada sense límits temporals i amb disponibilitat immediata permanent.

(L'arxiu de l'SPAL, com a unitat operativa, és únic, i s'hi classifica, registra i custodia tota la documentació que fa referència als diferents monuments. El monument és, doncs, la unitat de referència bàsica per a l'ordenació dels materials, tot i que aquests siguin dipositats en funció de la seva naturalesa.

La documentació és registrada i arxivada el mateix dia que ingressa al Servei. Amb això s'aconsegueix que tota la documentació estigui a l'abast, des del primer dia, de tots els subjectes que intervenen en la restauració autoritzats per consultar-la. La documentació en general és accessible al públic deu anys després de concloure's una obra —data d'alguns terminis legals referents a la responsabilitat civil d'algunes de les persones que intervenen en el procés—. Abans, pot ser consultada lliurement una selecció del material arxivat. La documentació referida als monuments, sigui quina sigui la seva naturalesa, no passa mai a «arxius morts» i mai no és destruïda).[11]

Com a conseqüència d’aquesta pràctica restauradora descrita anteriorment, el fons de l’SPAL conté documents produïts i rebuts pel Servei en l’exercici de les seves funcions i competències al

A dalt, a l’esquerra, Calella. Capella de Sant Quirze i Santa Julita. Pica baptismal. Fons Jeroni Martorell i Terrats. (Paper. Còpia b/n a la gelatina. 8 x 11 cm); a la dreta, Amer. Església de Santa Maria. Casulla. Fons Joan Vidal i Ventosa. (Paper. Còpia b/n a la gelatina. 9 x 14 cm). A baix, Barcelona. Partit de futbol al camp del carrer Indústria, davant l’Escola Industrial. Fons Frederic Juandó Alegret. [1920]. (Negatiu de vidre al gelatinobromur. 9 x 12 cm).

llarg de la seva història. En aquest sentit, els documents constitueixen el testimoni de les relacions del Servei amb altres institucions i administracions, així com amb persones físiques o jurídiques.

Es conserva un reduït grup de documents gràfics i d'imatges del segle XIX i un bloc molt més ampli, que abraça tot el segle XX, que recopila tots els expedients de les obres que s'han portat a terme des del Servei.

Cal destacar el gran bloc de documentació format per l'arxiu d'imatges que complementa els expedients d'obra.

La major part de la documentació que conté el fons fa referència al patrimoni arquitectònic i a la restauració arquitectònica, però també s'hi poden trobar imatges sobre el folklore i les tradicions dels pobles de Catalunya, així com imatges d'esports, transports, etc. L'àmbit geogràfic abraça comarques de la província de Barcelona, Catalunya i Espanya, i també s'hi poden trobar fotografies d'altres països.

Sistema d'organització

Tota la documentació que integra el Fons de l'SPAL està organitzada a partir de sèries o grups de documents que deriven de l'activitat continuada en el temps d'activitats i procediments administratius d'acord amb la normativa vigent en cada moment. Dins de cada sèrie o grup, els documents es troben ordenats per ordre alfabètic de municipis, i dins d'aquests, per ordre alfabètic de les obres on s'ha actuat.

El quadre de classificació del Servei s'estructura en els següents àmbits:

1. Història i funcionament
2. Administració general
3. Obres de restauració
4. Arxiu documental
5. Recursos humans
6. Difusió i activitats
7. Relacions públiques i externes
8. Corporació

Barcelona. Campionats d'atletisme. Camp del carrer Indústria. Fons Frederic Juandó Alegret. [1915]. (Negatiu al gelatinobromur. Vidre 9 x 12 cm).

Informació sobre avaluació, tria i eliminació

D'acord amb la Llei 10/2001 d'arxius i documents, a tots els documents públics s'ha d'aplicar la normativa d'avaluació, a partir de la qual se'n determina la conservació per raó dels seus valors (cultural, jurídic...) o bé l'eliminació, ja sigui parcial o total, transcorregut un període de temps establert. Com a norma general, els documents d'arxiu anteriors a l'1 de gener de 1940 són de conservació permanent, i pel que fa als documents posteriors a aquesta data, la normativa estableix que cap docu-ment no pot ésser eliminat si no se segueix la normativa i el procediment establerts.

El decret 117/1990 sobre avaluació i tria de documentació de l'Administració pública (DOGC núm. 1297 – 25.05.1990), modificat pel Decret 128/1994 (DOGC núm. 1907 – 10.06.1994), defineix el procediment per a l'avaluació de la documentació, i constitueix la Comissió Nacional d'Accés, Avaluació i Tria Documental (CNAATD). Aquesta Comissió és l'òrgan de caràcter tècnic, adscrit al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, responsable de resoldre les propostes d'avaluació presentades pels diferents arxius de Catalunya, així com d'impulsar i coordinar l'elaboració i revisió de les taules d'avaluació documental, que les eleva al conseller de Cultura per a la seva aprovació. Aquestes taules, que es publiquen periòdicament al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, indiquen a nivell de sèrie o grup de documents la resolució de l'avaluació, que en determina la conservació o eliminació.

En l'actualitat, existeix un volum considerable de taules d'avaluació documental referides a sèries de l'administració local aprovades per la CNAATD.

Increments

La documentació que es conserva a l'SPAL anualment s'incrementa en funció de l'activitat restauradora del Servei.

Es tracta de documents en suport paper i en suport electrònic, que procedeixen dels tràmits administratiu, tècnic i de recerca que es generen a partir de les diferents unitats i seccions del Servei. Anualment es transfereix documentació als dipòsits de la

Secció d'Arxiu i Gestió Documental de la Diputació de Barcelona, per necessitat d'espai físic.

També es compta amb la incorporació de fons particulars que hi pot haver a través de donacions.

Àrea de condicions d'accés i ús

Condicions d'accés

D'acord amb la normativa vigent, i tenint en compte la seva condició de documentació pública, els documents que integren el fons de l'SPAL són de lliure accés, llevat d'aquells que contenen dades personals. En aquest últim cas, fins que no finalitzin els terminis de reserva establerts per la legislació corresponent, només podran ser-hi accessibles els mateixos titulars de les dades, i els tercers que acreditin un interès legítim o científic, prèvia autorització de l'òrgan competent.

Condicions de reproducció

La reproducció dels documents del fons de l'SPAL, sempre que siguin de lliure accés, tan sols està condicionada al seu estat de conservació, i en el cas de documents de caràcter creatiu (fotografies, dibuixos, plànols...), a les obligacions que es derivin de l'aplicació de drets d'explotació en cada cas concret.

Llengües i escriptures dels documents

Català i castellà.

Instruments de descripció

A partir de l'any 1990, els tractaments arxivístics aplicats sobre la documentació que es conserva a l'SPAL, donaren com a resultat uns instruments de descripció en suport paper, sobretot pel que fa a les col·leccions factícies de cartells, plànols, programes, etc. Aquests instruments, només disponibles per al personal de l'Arxiu, es van actualitzant i passant a bases de dades.

El pas del temps i els avenços tecnològics han fet que els instruments de descripció s'adaptessin a les necessitats de l'arxiu.

Des de l'any 2000 existeix una base de dades per als documents en fase activa que facilita el control de la documentació produïda, així com diferents inventaris de la documentació històrica del Servei.

Pel que fa als suports fotogràfics, existeix una base de dades Access amb 9.000 registres, on, a nivell d'unitat documental simple, consten tot un seguit de descriptors d'acord amb els camps establerts per la NODAC. Amb aquesta base s'està treballant actualment.

Quant als plànols històrics, també es troben incorporats en una base de dades que en permet la consulta de la imatge i de les dades que els complementen. Aplega un total d'uns 6.200 registres.

Àrea de documentació relacionada

Documentació relacionada

A l'Institut d'Estudis Catalans, a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, a l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Girona i a l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona es custodia documentació produïda per Jeroni Martorell.

A l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona també es troba documentació produïda per l'SPAL.

Bibliografia

Memòries. SCCM-SPAL. 1981-2012

Diputació de Barcelona: setanta anys de catalogació i conservació de monuments. Barcelona. Hivernacle del Parc de la Ciutadella, del 20 de març al 30 d'abril de 1986.

Escrits de Jeroni Martorell i Terrats (Fins al 1914) / Escritos de Jeroni Martorell i Terrats (Hasta 1914). Exhumació, estudi i inhumació definitiva de les restes de Ramon Vila Capdevila. Conferències / Conferencias. Treballs de recerca / Trabajos de investigación. Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2001. (Quaderns científics i tècnics de restauració monumental; 12).

Màquina d'un ferrocarril de la companyia MZA. Fons Frederic Juandó Alegret. [1920]. (Negatiu de vidre al gelatinobromur. 13 x 6 cm).

LACUESTA, RAQUEL: *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX). Les aportacions de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2000. (Monografies; 5).

http://www.diba.es/web/spal

Àrea de notes

Notes*:* A part de la bibliografia esmentada n'hi ha molta més publicada pel propi Servei on s'especifiquen detalladament les actuacions efectuades.

Àrea de control de la descripció

Autoria i data*:* Maria Antònia Carrasco Martí (juliol 2011).

Fonts*:* La pròpia unitat de descripció i la bibliografia esmentada.

Regles o convencions*: Norma de descripció arxivística de Catalunya (NODAC)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Subdirecció General d'Arxius i Associació d'Arxivers de Catalunya, 2006.

Notes

1. L'actual Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL) va ser creat amb el nom de Servei de Catalogació i Conservació de Monuments (SCCM). Es va anomenar d'aquesta manera fins l'any 1987. De 1987 a 1993 era el Servei de Patrimoni Arquitectònic (SPA), i a partir de 1993 va passar a anomenar-se SPAL.

2. El Servei va ser creat el 9 de juny de 1914 per la Diputació de Barcelona presidida per Enric Prat de la Riba, com a conseqüència de la *Memòria sobre la conservació i catalogació de monuments* feta per l'Institut d'Estudis Catalans. Era el primer organisme d'una administració pública espanyola dedicat a la salvaguarda, conservació i restauració del patrimoni monumental. Amb el nom de Servei de Catalogació i Conservació de Monuments (SCCM), va començar a actuar el mes de gener de 1915.

3. Jeroni Martorell Terrats (1915-1951), Camil Pallàs Arisa (1954-1978), Antoni González Moreno-Navarro (1981-2008) i l'actual cap, des de 2008, Joan Closa Pujabet.

4. Roser Pérez de la Torre tenia al seu càrrec el que actualment anomenem Arxiu Documental del Servei. Va fer aquesta feina des de l'1 de juliol de 1925 fins a la seva jubilació, ja en la dècada de 1970. Després d'ella han anat passant diferents persones que se n'han fet càrrec.

5. Miquel S. Oliver, Jaume Masó: *Memòria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssima Diputació de Barcelona, sobre la conservació i catalogació de monuments*. Institut d'Estudis Catalans. Anuari 1913-1914 (Any V). Barcelona, 1915.

6. Maria Antònia Carrasco, Raquel Lacuesta: El "Repertori Iconogràfic de l'art espanyol" dins: *Revista de Catalunya*, 261, p. 63-96.

7. Jeroni Martorell Terrats: *El Servei de Conservació i Catalogació de Monuments de la Mancomunitat de Catalunya*. Conferència donada al Congrès d'Histoire de l'Art. París. Setembre, 1921. A/C41/E19/d1. Arxiu Documental. SPAL.

8. Memoria 1939-1940. Diputación de Barcelona, 1941.

9. Rosa M. Gil Tort: *L'arxiu de la demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes. Un arxiu d'arxius per a documentar l'arquitectura*, 1996.

10 i 11. Antoni González Moreno-Navarro: *La restauració objectiva. Mètode SCCM de restauració Monumental*. Memòria SPAL 1993-1998. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1999.

Interior d'un ferrocarril. Fons Frederic Juandó Alegret. [1920]. (Negatiu de vidre al gelatinobromur. 13 x 6 cm).

Edicions del Servei

Opuscles

El monestir de Sant Llorenç prop Bagà. Guardiola de Berguedà (1982-1988 i 1990-2008). 3a edició (2005) i reedicions (2005, 2008 i 2011).

Concert amb motiu de la celebració de l'acabament de les obres de restauració de l'església del monestir de Sant Llorenç. El vol del temps. 2008.

Visita al Palau Güell. Barcelona (1982-2011). Edicions en català i anglès (2002), reedició (2008) i 2a edició de la reedició en castellà (2009).

Església parroquial de Sant Vicenç. Segles X-XI. Torelló, Osona (1982-1986). Reedició (2004).

Església de Sant Vicenç de Rus. Castellar de N'Hug, Berguedà (1983-1988). 2a edició (2005) i reedició (2007).

Establiment ibèric i vil·la romana de Darró. Vilanova i la Geltrú, Garraf (1983-2005). Edicions en català i castellà (2005).

Església de Sant Quirze de Pedret. Segles IX-X. Cercs, Berguedà (1992-1998). 4a edició en català i anglès (2003), 5a edició en català, francès i anglès (2005) i reedicions (2008 i 2011).

El pont Vell de Pedret (1993-2000). 2a edició (2007) i reedició (2011).

Castell de Godmar. Callús, Bages (1997-2008). 2008.

Conjunt monumental del castell de Boixadors i església de Sant Pere. Sant Pere Sallavinera, Anoia (1997- 2008). 1a edició (2002), 2a edició (2003), 3a edició (2007), 4a edició (2008), 5a edició (2010) i reedició (2012).

Fortificació ibèrica del Turó del Montgròs. El Brull, Vallès Oriental (1997-2006). Reedició en català i castellà (2007).

Fortificació ibèrica del Turó del Montgròs (1997-2006). Parc Natural del Montseny. Edició en català, castellà i anglès (2007).

Restauració del claustre i de l'accés al campanar del monestir de Sant Sebastià dels Gorgs. Avinyonet del Penedès, Alt Penedès (1997-2002, 2008-2011). 1a edició (2011) i reedició (2012).

Restauració del claustre i de l'accés al campanar del monestir de Sant Sebastià dels Gorgs. Recuperem el monument medieval més representatiu de la contrada (1997-2002, 2008-2011). 1a edició (2011) i reedició (2012).

Iglesia. Colònia Güell. Santa Coloma de Cervelló, Baix Llobregat (1998-2003). 2002.

Església de Sant Sadurní de Rotgers. Segles XI-XII. Borredà, Berguedà (2000-2002). 1a edició (2003) i reedicions (2007 i 2011).

Ermita vella de Sant Salvador del Quer. Segles XII-XIII. Súria, Bages (2000-2002). 2003.

La vida a palau. Eusebi Güell Antoni Gaudí. Dos homes i un projecte (exposició celebrada al Palau Güell amb motiu de l'Any Internacional Gaudí el 2002). Edicions en català, castellà i francès, 2002.

Església de Santa Maria de Matadars o del Marquet. El Pont de Vilomara i Rocafort, Bages (2003-2010). 2010.

Recuperació i restauració de l'església de Santa Maria de Matadars o del Marquet (2003-2010). 2010.

La recuperació del poble vell d'Òdena. Nou accés a la torre del castell. Anoia (2009-2010). 2010.

Restauració de les restes del castell i de l'església de Sant Pere de Madrona (segles VII-XIII) (2003-2011). 2011.

Restauració del campanar i de la coberta de l'església parroquial de Sant Esteve de Bagà (segles XIV-XV). Berguedà (2010-2011). 2011.

Restauració del campanar i de la coberta de l'església parroquial de Sant Esteve. Recuperem la imatge històrica del temple (2010-2011). 2011.

Vilanova i la Geltrú. Conjunt monumental del poblat ibèric i la vil·la romana de Darró o Adarró. 2012.

Viladecans. El misteri de les pintures murals de l'ermita de Santa Maria de Sales. Segles XIII i XVI. 2012.

Rubió. Església parroquial de Santa Maria. Segles XIII-XIV. 2012.

SPAL: Monuments restaurats per la Diputació de Barcelona al Berguedà. 1a edició (2002), 2a edició (2003), 3a edició (2005) i reedicions (2005 i 2007).

SPAL: 1915-2004. SCCM-SPAL. 90 anys conservant monuments. 2004.

SPAL: Exposició. Dibuixos i fotografies d'arquitectura medieval d'Osona del Fons Documental de l'SPAL. 2004

SPAL: Exposició. Maquetes d'edificis restaurats pel Servei 1936-2004. 2004.

SPAL: 1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. 2007.

Llibres

Clua Mercadal, Maria. *Circulació monetaria de de l'època medieval a les comarques de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2002.
I Biennal de la Restauració Monumental. L'Hospitalet de Llobregat (Barcelona), del 23 al 26 de novembre del 2000. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2002 (Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental; 13).

Lacuesta, R.; Galí, D. *La vida a palau: Eusebi Güell i Antoni Gaudí, dos homes i un projecte.* Catàleg de l'exposició (Any Internacional Gaudí). Diputació de Barcelona. 2002.

Lacuesta, R. *Els municipis i el patrimoni arquitectònic. Compendi legislatiu comentat. Plecs, 5.* Barcelona: Diputació de Barcelona, 2003.

Galí, D.; Lacuesta, R.; Gómez, A. *El castell d'Orís: aproximació històrica*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004.

Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004 (Quaderns científics i tècnics de restauració monumental; 14).

Le Palais Güell: guide. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004.

Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art. Albert López Mullor, Imma Estany Morros, Racuel Lacuesta (coords.) Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005 (Monografies; 7).

Memòria SPAL 1999–2001: *conservació preventiva: última etapa*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2006.

Lacuesta, R.; González Torán, X. *Modernisme a l'entorn de Barcelona. Arquitectura i paisatge*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2006 (2a. Ed., ampliada, 2009).

1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007.

Església de Santa Maria de Rubió. Memòria d'Arqueologia i Història. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007 (Documents de Treball. Sèrie Recursos Culturals; 4).

Església de Sant Miquel de Cardona. Mèmoria d'Arqueologia i Història. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007 (Documents de Treball. Sèrie Recursos Culturals; 6).

Antiga casa rectoral de Castellnou de Bages. Mèmoria d'Arqueologia i Història. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2007 (Documents de Treball. Sèrie Recursos Culturals; 7).

Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera. Memòria d'Arqueologia i Història. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2008 (Documents de Treball. Sèrie Recursos Culturals; 8).

Quaderns científics i tècnics de restauració monumental. Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2008 (Documents de Treball. Sèrie Recursos Culturals; 9).

Lacuesta, R.; González Torán, X.: *Ponts de la província de Barcelona. Comunicacions i paisatge*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2008.

Lacuesta, R.; González Torán, X.: *Modernismo en torno a Barcelona. Arquitectura y paisaje.* Barcelona, Diputació de Barcelona, 2009 (versió en castellà, ampliada).

Església de Sant Pere de Serrallonga (Alpens). Arqueología i Història. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2010.

Castell de Godmar (Callús). Arqueologia i Història. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea d'Infraestructures, Habitatge i Urbanisme, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2011.

Vila Carabasa, J.M.: *Pont de Pedret (Cercs). Arqueologia i Història*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea d'Infraestructures, Habitatge i Urbanisme, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2011.

Llibres coeditats amb altres institucions

López Mullor, A.; Fierro, J.; Lacuesta, R.: *Les termes romanes de Sant Boi de Llobregat.* Ajuntament de Sant Boi de Llobregat, Diputació de Barcelona, 2002.

La Província Cartoixana de Catalunya: la cartoixa de Montalegre: actes del XXIII Congrés Internacional sobre la Cartoixa (maig 2005). Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Analecta Cartusiana, 2006 (Analecta Cartusiana; 229).

Costa, Margarita; Julià, Manuel; Lacuesta, Raquel.: *El Cerdà de la Garga. Un monument en el paisatge centellenc*. Centelles: Ajuntament de Centelles, 2012.

Articles

Aixalà, Carme; Galí, David; Lacuesta, Raquel: «Azulejos cristàlicos de la casa Oliva Hermanos, de Barcelona». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 265-323.

Asturiol Castelló, Elisenda: «Informe dels treballs de conservació-restauració de quatre pintures a l'oli sobre llenç del saló principal del Palau Güell, obra d'Aleix Clapés». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 93-96 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental; 14*).

Baldomà Soto, Montserrat: «Las fotografías de la sala Mercè como documento material e iconográfico». *Gaudi i l'SPAL. Treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pàgs. 45-56 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental; 14*).

Baldomà Soto, Montserrat: «Josep Esquirol, fotògraf d'Empúries» [www.diba.cat].

Baldomà Soto, Montserrat; Sellés Rusiñol, Carme: «Dossier. El nou monestir de Sant Llorenç. Història gràfica de Sant Llorenç». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 99. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, hivern de 2008, pàgs. 38-45.

Barral i Altet, Xavier: «Un exemple d'historiografia europea en el canvi de segle: el brodat de Bayeux». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 163-173.

Caixal, À.: «Jaciment ibèric i nucli medieval i modern d'Òdena (Anoia)». *Actes. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012, pàgs. 234-235.

Caixal, À.: «L'església de Sant Martí de Brocà. Guardiola de Berguedà (Berguedà)». *Actes. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Manresa*, *28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012, pàg. 242.

Caixal, À.; López Mullor, A.: «La recerca arqueològica al Castell de Godmar, Callús». *El Poble*, 50. Callús: gener de 2007.

Caixal, À.; López Mullor, A.: «Les campanyes d'excavació de 2007 i 2008 a l'església de Santa Maria de Matadars (el Pont de Vilomara i Rocafort, el Bages)». *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2010*, II. Barcelona: TAU-Treballs d'Arqueologia Urbana, 3, Ajuntament de Tarragona, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM), 2011, pàgs. 679-688.

Caixal, À.; Pancorbo, A.: «L'excavació del castellet de Gotmar (Callús, Bages)». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*: actes. II. Barcelona: ACRAM, 2003, pàgs. 634-642.

Caixal, À.; Pancorbo, A.: «El castell de Godmar (Callús, Bages): evidències arqueològiques i estudi dels materials». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 1015-1025.

Caixal, À., Pancorbo, A., López Mullor, A.: «Un conjunto cerámico cerrado de ca. 1464 en el castillo de Godmar (Callús, Barcelona)». *Actas del VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo. Ciudad Real-Almagro, del 27 de febrero al 3 de marzo de 2006*, II. Ciudad Real: Asociación Española de Arqueología Medieval, 2009, pàgs. 987-994.

Campillo Valero, Domènec; Majó, Antònia: «Les restes òssies humanes». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 55-84.

Campillo Valero, D.; Vives Balmanya, E.; Mercadal Fernández, O.: «Estudi de les restes òssies humanes». *Església de Santa Maria de Rubió. Memòria d'Arqueologia i Història*, 4. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 87-103.

Carrasco, Maria Antònia; Lacuesta, Raquel: «El Repertori iconogràfic de l'art espanyol». *Revista de Catalunya*, 261. Barcelona: Fundació Revista de Catalunya, 2010, pàgs. 63-96.

Casadevall Serra, Joan: «La paleta cromática de Gaudí en el Palacio Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 67-72 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental; 14*).

Castellano, Anna; Galí, David: «La casa rectoral de Sant Andreu de Castellnou de Bages. Dades documentals». *Antiga casa rectoral de Castellnou de Bages. Memòria d'Arqueologia i Història*, 7. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 207-217.

Castellano, A.; Lacuesta, R.: «La lauda sepulcral de Francesc Xavier Bernat de Garma i Pérez de Moreno. Llibre segon. Història i art. I Les fonts documentals. 3». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 413-415, fig. 312 (Monografies; 7).

Closa, J.: «La restauració de la façana de l'església de Santa Maria». *Camí Ral, Butlletí informatiu i d'opinió vila de Copons*, 23. Copons: gener de 2007.

Closa, J.: «Dossier. Sant Pere de Madrona. L'església de Sant Pere de Madrona. La restauració de l'SPAL al segle xxi». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 104. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, estiu de 2010, pàgs. 10-14.

Closa, J.: «La recuperació del castell d'Eramprunyà. Primeres actuacions». Gavà: Centre d'Estudis de Gavà, març 2012.

Closa, J.: «¿Patrimonio en crisis? Las oportunidades de la crisis y el valor añadido del patrimonio. El caso de Ódena». *Papeles del Partal*, 5. Castelló: Academia del Partal, maig de 2012, pàgs. 207-213.

Closa, J.; Arañó, C.: «Intervencions a la fortificació del Montgròs». *Fortificaciones. Intervenciones en el patrimonio defensivo. Actas del XXXIV Curset. Jornadas Internacionales sobre la intervención en el Patrimonio Arquitectónico*. Barcelona: Secretaría General Técnica. Subdirección General de Documentación y Publicaciones del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte; Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, AADIPA, 2012, pàgs. 59-65.

Clua, Maria: «Les troballes monetàries». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 84-106.

Clua, M.: «Les troballes monetàries». *Església de Santa Maria de Rubió. Memòria d'Arqueologia i Història*, 4. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 71-87.

Clua, M.: «La circulació monetària a l'època medieval a partir de les troballes de l'SPAL». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 57-81.

Clua, M.: «Les troballes monetàries». *Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera. Memòria d'Arqueologia i Història*, 8. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, setembre de 2008, pàgs. 105-109.

Clusellas Pagès, Carme: «Informe de la restauració de les quatre portes amb marqueteria i plafons pintats a l'oli per Aleix Clapés del saló principal del Palau Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 79-92 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

«Col·loquem l'última pedra i plantem el pi. Església de la Colònia Güell, 28 de juny de 2002». *Gaudí i l'SPAL. Treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pàgs. 279-281 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

Cusó Recasens, Anna: «La restauración de los mosaicos de cerámica y de vidrio de la iglesia de la Colonia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 197-202 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental;* 14).

Díaz Álvarez, Pilar; Lacuesta, Raquel: «Els emmotllats de guix. Els sostres del campanar de Sant Sebastià dels Gorgs». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 145-199.

Díaz Gómez, César; Gumà Esteve, Ramon: «Patologia, diagnòstic i recuperació de xemeneies industrials de fàbrica de maó». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 23-49.

D'Onofrio, Mario: «Émile Bertaux et les monuments franco-normands de l'Italie méridionale». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 143-163.

Espadaler Parcerisas, Ramon; Juan, Mercedes; Fierro, Javier; López Mullor, Albert: «L'excavació de l'àrea del Cementiri Clos i la sagristia». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i Història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 29-35.

Espadaler Parcerisas, R; López Mullor, A.: «L'excavació a l'església de Sant Miquel de Cardona: plantejament i mètode dels treballs». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i Història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 26-29.

Esteban Chapapría, Julià: «El Centro de Estudios Históricos y el Institut d'Estudis Catalans». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 27-51.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa: «Record dels primers temps de l'Institut d'Estudis Catalans». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 7-11.

Fierro, J.: «Dos sondeigs estratigràfics realitzats a l'església de Sant Joan de Jerusalem de Vilafranca del Penedès». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: actes*. II. Barcelona: ACRAM, 2003, pàgs. 481-485.

Fierro, J.: «Excavacions a l'església de Sant Pere de Serrallonga, Alpens». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: actes*. II. Barcelona: ACRAM, 2003, pàgs. 583-590.

Fierro, J.: «Resultats del seguiment arqueològic de les obres realitzades a l'església de la Colònia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 145-162 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

Fierro, J.: «Resultats dels sondeigs estratigràfics realitzats a l'església de Sant Joan de Jerusalem (Vilafranca del Penedès, Alt Penedès)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs 873-883.

Fierro, J.: «Resultats de les excavacions realitzades a l'església de Sant Pere Serrallonga (Alpens, Osona)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 1232-1241.

Fierro, J.: «La Torre del Breny (Castellgalí). Un exemple de reutilització d'un monument funerari romà». *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. II. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per la Recerca en arqueologia Medieval, Generalitat de Catalunya, 2007, pàgs. 727-742.

Fierro, J.: «Dossier. Sant Pere de Madrona. La recerca arqueològica del monument: el castell i l'església». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 104. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, estiu de 2010, pàgs. 14-21.

Fierro, J.: «*El castell i l'església de St. Pere de Madrona (Berga). Un jaciment tardoantic i medieval». Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2010*, II. Barcelona: TAU-Treballs d'Arqueologia Urbana, 3, Ajuntament de Tarragona, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM), 2011, pàgs. 659-666.

Fierro, J.: «Castell i església de Sant Pere de Madrona. Berga (Berguedà)». *Actes. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012, pàgs. 240-241.

Fierro, J.; Caixal, À.: «Ermita de Santa Maria de Sales. Les darreres recerques arqueològiques». *Viladecans, terra de pagesos i senyors. Els temps medievals*. Viladecans: Ajuntament de Viladecans, 2002, pàgs. 124-128.

Fierro, J.; Caixal, À.: «Darreres campanyes d'excavació a la vil·la romana i a l'església de la Mare de Déu de Sales (Viladecans, Barcelona)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, II. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 530-540.

Galí, D.: «La instal·lació elèctrica de 1917 al porxo de l'església de la Colònia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 141-143 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumenta*l; 14).

Galí, D.: «La restauració del castell promoguda per Manuel Girona Agrafel l'any 1897. Llibre segon. Història i art. II. Estudis d'història de l'art. 2». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 424-433, fig. 322-334 (Monografies; 7).

Galí, D.: «El nucli antic de Castellnou de Bages: l'església parroquial de Sant Andreu i les cases veïnes». *Antiga casa rectoral de Castellnou de Bages. Memòria d'Arqueologia i Història*, 7. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 217-239.

Galí, D.: «La restauració del monestir de Sant Sebastià dels Gorgs, a Avinyonet del Penedès, entre 1961 i 1977». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 81-145.

Galí, D.: «Dossier. El nou monestir de Sant Llorenç. Ora et labora a l'entorn del monestir. Els eremitoris, les estructures hidraúliques i l'hostal El Frare». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 99. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, hivern de 2008, pàgs. 21-25.

Galí, D.: «Els documents històrics del Mas del Montgròs». *Les muralles del Montgròs, a El Brull. Monografies del Montseny*, 25. Viladrau: Amics del Montseny, 2010, pàgs. 95-104.

Galí, D.: «Notícia històrica de l'església parroquial de Sant Miquel d'Olèrdola. De la ràtzia dels almoràvits a la pèrdua de parroquialitat (1108-1884)». *De Sanctus Michaelis a Sant Miquel. L'església de Sant Miquel d'Olèrdola del segle x al segle xxi*. Olèrdola: Ajuntament d'Olèrdola, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola, 2012, pàgs. 29-41.

Galí, D.: «L'estudi de l'edifici a través de les fonts documentals (escrites, fotogràfiques i de plànols)». *De Sanctus Michaelis a Sant Miquel. L'església de Sant Miquel d'Olèrdola del segle x al segle xxi*. Olèrdola: Ajuntament d'Olèrdola, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola, 2012, pàgs. 77-81.

Galí, D.; Asturiol, E.: «Notes històrico-artístiques», *Els 8 retaules de Sant Boi de Lluçanès*. Sant Boi de Lluçanès, 2003, pàgs. 19-24.

Galí, D.; Benlliure, F.: «La decoració pictòrica de la sala d'Esgrima i la sala de Confiança del castell. Llibre segon. Història i art. II. Estudis d'història de l'art. 3». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 441-457, fig. 335-376 (Monografies; 7).

Galí, D.; Caixal, A.; Cuspinera, L.: «Les intervencions del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona a la cartoixa de Montalegre». *La Província Cartoixana de Catalunya: la cartoixa de Montalegre*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2006, pàgs. 269-288 (Analecta Cartusiana; 229).

Galí, D.; Lacuesta, R.: «Personatges del castell. Llibre segon. Història i art. I. Les fonts documentals. 2». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 385-403, fig. 284-311 (Monografies; 7).

Galí, D.; Lacuesta, R.: «Dossier. Sant Pere de Madrona. Noves dades sobre l'església de Sant Quirze de Pedret (Cercs)». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà,* 103. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, primavera de 2010, pàgs. 9-15.

Galí, D.; Lacuesta, R.: «Casa Golferichs». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Galí, D.; Lacuesta, R.: «Caixa d'Estalvis de Sabadell». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Galí, D.; Lacuesta, R.: «Plaça de Toros Monumental». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Galí, D.; Lacuesta, R.; Micaló, M.: «Atles del material decoratiu de ceràmica i de vidre de l'església de la Colònia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 163-196 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

Galí, D.; Lacuesta, R.; Pladevall, A.; Vila, J. M.: «Dades cronològiques de l'església». *Santa Eulàlia de Riuprimer. La terra i la gent al llarg de la seva història*. Santa Eulàlia de Riuprimer: Ajuntament de Santa Eulàlia de Riuprimer, 2005.

Galí, D.; Pancorbo, A.: «Aproximació històrica i artística a l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa, Bages)». *Falchs* (Fonollosa), 10, gener de 2005, pàgs. 73-88.

Galí, D.; Pancorbo, A.: «Aproximació històrica i artística a l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa, Bages)». *Falchs* (Fonollosa), 10, gener de 2005, pàgs. 73-88.

Galí, D.; Puigdemont, J.: «La rectoria de Múnter. Estudi històric». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 199-241.

Galí, D.; Ventura Sellés, A.: «Dossier. Sant Pere de Madrona. L'església de Sant Pere de Madrona. El lloc de Madrona a través dels documents. Castell, parroquians i masies». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 104. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, estiu de 2010, pàgs. 21-30.

Giménez Frontín, José Luís; Giralt-Miracle, Daniel; González-Moreno, Antoni; Marfà, Carles; Sobrequés, Jaume.: «Taula rodona. Any Gaudí: quin llegat?» [transcripció de M. Dolors Bocanegra de les intervencions a la taula rodona celebrada al Museu d'Història de Catalunya el 17 de març de 2003]. *Mnemòsine: revista catalana de museologia*, 1. Barcelona: 2004.

Giralt-Miracle, Daniel; Lacuesta, Raquel; Lahuerta, Juan José.: «Gaudí, art i comunicació intercultural». *Actas de la 23a Conferència de l'Associació Internacional d'Estudis en Comunicació Social*. Barcelona, juliol de 2002.

González Moreno-Navarro, Antoni: «Monumentos y sentimientos. El patrimonio arquitectónico como factor de identidad y solidaridad». *Mérida. Ciudad y patrimonio. Revista de Arqueología, Arte y Urbanismo*, 4/2000. Mérida, gener de 2002.

González, A.: «Cuestionario sobre Gaudí». *Tiempo*, abril de 2002.

González, A.: «Born: ¿cohabitación sinérgica o turbadora?». *El País*, 18 de juliol de 2002.

González, A.: «La Sala Mercè, una obra mestra menor d'Antoni Gaudí», «La Sala Mercè, una obra maestra menor de Antoni Gaudí». *Gaudí i Verdaguer. Tradició i modernitat a la Barcelona del canvi de segle, 1878-1912*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat, març de 2002 (aparegut el 08.03.2002).

González, A.: Presentació de la col·lecció de gravats de Mercè Iborra sobre el *Palau Güell*. 21 de març de 2002.

González, A.: «La represa». *Teatre «La Massa» de Guastavino. Vilassar de Dalt 1881-2002.* Barcelona: Edicions UPC, 2002.

González, A.: «Gaudí en León, la prueba del nueve», «Gaudí in León: casting out the nine». *Soñando en piedra*. León, maig de 2002.

González, A.: «Antoni Gaudí: ¿sencillamente un (genial) arquitecto?». *OP. Ingeniería y Territorio*, 59. Barcelona, juny de 2002.

González, A.: «El Born: ¿cohabitación sinérgica o turbadora?». *El País*. Barcelona, 18 de juliol de 2002.

González, A.: «Intervento nelle terme romane di Sant Boi de Llobregat (Barcellona): proteggere la memoria, sottolineare l'identità». *Actas del Seminario di studi Archeologia urbana e progetto di architettura* (Roma, desembre 2000). Roma: Gangemi editore, juny de 2002.

González, A.: «Globalización y monumentos». *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, 13. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Cooperació, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2002, pàgs. 7-22.

González, A.: «Año Gaudí: primer recuento» (resposta per escrit a unes preguntes d'Isabel Obiols). *El País*. Barcelona, 21 de setembre de 2002.

González, A.: «Una lluna quasi plena. (Els maquis de Castellnou de Bages)». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 74. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, tardor de 2002, pàgs. 21-25.

González, A.: «Salutación». *Papeles del Partal. Revista de Restauración Monumental*, 1. València, novembre de 2002.

González, A.: «Historia de la Academia del Partal». *Papeles del Partal. Revista de Restauración Monumental*, 1. València, novembre de 2002.

González, A.: «Gaudí i el Toro d'Osborne». *Cardona Oberta. Butlletí del Foment Cardoní*, 50. Cardona, desembre de 2002.

González, A.: «La restauració del monestir de Sant Llorenç prop Bagà, a Guardiola de Berguedà». *Lambard. Estudis d'art medieval*. Barcelona: IEC, desembre de 2002.

González, A.: «L'intervento sulla chiesa della Colonia Güell: restaurare il monumento, completare l'edificio». *Parametro*, 246-247. Faenza (Italia), juliol-octubre de 2003 (aparegut en novembre de 2003).

González, A.: «Reflexiones en torno a la restauración como proyecto de arquitectura». *El Proyecto de restauración*. Madrid: Editorial Munilla-Lería, 2003.

González, A.: «Restauración del Palau Güell de Barcelona». *El Proyecto de restauración*. Madrid: Editorial Munilla-Lería, 2003.

González, A.: «La restauración de la iglesia prerrománica de Sant Quirze de Pedret (Barcelona)». *El Proyecto de restauración*. Madrid: Editorial Munilla-Lería, 2003.

González, A.: «Restauración de la iglesia de Santa María del Castillo de Castelldefels (Barcelona)». *El Proyecto de restauración*. Madrid: Editorial Munilla-Lería, 2003.

González, A.: «Restauración de la iglesia de Sant Pere de Serrallonga (Barcelona)». *El Proyecto de restauración*. Madrid: Editorial Munilla-Lería, 2003.

González, A.: «Cementerio municipal de Castellnou de Bages (Barcelona)». *El Proyecto de restauración*. Madrid: Editorial Munilla-Lería, 2003.

González, A.: «The Case of Barcelona». *More than two thousand years in the history of Architecture. Safeguarding the structures of our architectural heritage. Proceedings of The International Congress (París 10-12 de September 2001)*. UNESCO, 2003. (Enviat en novembre de 2001, repartit en desembre de 2004).

González, A.: «Restauració de l'església de la Colònia Güell». *AB. Arquitectes de Barcelona*, 85. Barcelona, octubre de 2002.

González, A.: «Prólogo. La figura de Gaudí en la Escuela de Arquitectura de Barcelona». *Gaudí y la razón constructiva: un legado inagotable*. Madrid: Ediciones Akal, 2002.

González, A.: «Arribaran els nostres monuments al segle XXII?». *Nexus*, 30, juliol de 2003, pàgs. 30-41.

González, A.: «La inacabada iglesia de la Colonia Güell: qué habría que hacer con ella». *Informes de la construcción*, 481/482, setembre-desembre de 2002, pàgs. 29-44.

González, A.: «Restauración de la iglesia de la Colonia Güell: las fachadas y el entorno». *Informes de la construcción*, 481-482, setembre-desembre de 2002, pàgs. 55-74.

González, A.: «Restauración de la iglesia de la Colonia Güell: la prevista actuación en el interior». *Informes de la construcción*, 481-482, setembre-desembre de 2002, pàgs. 75-92.

González, A.: «Tradition, modernity, synthesis: glazed ceramics in architecture and Gaudí». *El Estudio y la Conservación de la Cerámica Decorada en Arquitectura,* Roma: ICCROM, 2003.

González, A.: «Antoni Gaudí i Jeroni Martorell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni*

Gaudí i Cornet. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 11-28 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

González, A.: «Gaudí i l'SPAL». *Gaudi i l'SPAL. Treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pàgs. 7-8 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental;* 14).

González, A.: «Gaudí i l'SPAL» = «Gaudí y el SPAL». *Gaudi i l'SPAL. Treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet.* Barcelona: Diputació de Barcelona, pàgs. 9-10 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

González, A.: «Gaudí & Verdaguer». *Gaudí i l'SPAL. Treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Diputació de Barcelona, pàgs. 259-278 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

González, A.: «Restaurar a Gaudí (Diálogo con el maestro a propósito de la iglesia de la Colonia Güell)». *Actas dels Congreso Internacional «Restaurar la Memoria»*. Valladolid: Diputación de Valladolid, març de 2004, pàgs. 23-41.

González, A.: «El método de restauración monumental. Proceso. Proyectos de restauración. Criterios». *Máster de restauración del patrimonio histórico. Área 2. El proyecto*. Múrcia, Colegio Oficial de Arquitectos de Murcia, 2004 (aparegut en 2005).

González, A.: «I la llum es va fer...: (a propòsit de la restauració de l'interior de l'església de la Colònia Güell)». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 235-257 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

González, A.: «La mudança simbòlica de l'església de l'església de la Colònia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 203-213 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

González, A.: «Palacio Güell: recuperar el color». Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 65-66 (Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: 14).

González, A.: «La paradigmàtica reconstrucció afectiva i simbòlica del nostre romànic: una reflexió i alguns exemples». *Lambard: estudis d'art medieval*, 16.

González, A.: «La restauració pòstuma de la Sala Mercè». *INDE: informació i debat*, abril de 2004, pàgs. 54-55.

González, A.: «Restaurar Gaudí: (diálogo con el maestro a propósito de la iglesia de la Colonia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 215-234 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

González, A.: «La sala Mercè, el desaparecido cinematógrafo diseñado por Antoni Gaudí». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet.* Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 32-44 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental;* 14).

González, A.: «El Servicio de Patrimonio Arquitectónico Local (SPAL) de la Diputación de Barcelona: una oficina técnica al servicio de los patrimonios municipales». *Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, 48, abril de 2004, pàgs. 114-115.

González, A.: «Com restaurar una masia». *La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau Edicions, juny de 2005.

González, A.: «La UNESCO avala l'actuació de l'SPAL a l'església de la Colonia Güell». *Informació i Debat.* Barcelona, setembre de 2005.

González, A.: «Pau Verrié i l'aventura de salvar el patrimoni arquitectònic». *A Pau Verrié*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, novembre de 2005.

González, A.: «Conservació preventiva: última etapa». *Conservació preventiva: última etapa: memòria 1999-2001*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2006, pàgs. 9-17.

González, A.: «Mesa redonda: la restauración y conservación del patrimonio cerámico aplicado a la arquitectura» (amb la participació de Jaume Coll Conesa, Toni Cumella Vendrell, Antoni González Moreno-Navarro, Nuno Santos Viñero y Neus Zapata Tena). *IX Congreso Anual de la Asociación de Ceramología: tradición y modernidad: la cerámica en el Modernismo*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 2006, pàgs. 395-417.

González, A.: «SPAL, 1915-2005: 90 años de intervenciones (el caso del patrimonio romano de la provincia de Barcelona)». *Patrimonio estudos*, 9, 2006, pàgs. 20-32.

González, A.: «Els Castellet, rajolers de Gràcia». *Butlletí trimestral de Sant Joan de Dalt*, 2, primavera de 2006, pàgs. 6-7.

González, A.: «La desventurada història del Torín: la primera plaça de toros permanent a Catalunya». *L'Avenç*, 313, maig de 2006, pàgs. 20-27.

González, A.: «La nostra història, edificis desapareguts: passeig de Sant Joan, 109» *Sant Joan de Dalt, Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 1. Barcelona: hivern de 2006, pàgs. 6-7.

González, A.: «Els nostres monuments (I). Mossèn Jacint Verdaguer». *Sant Joan de Dalt, Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 3. Barcelona: estiu de 2006, pàgs. 15-18.

González, A.: «Restauració d'alguns ponts medievals del Berguedà». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, estiu de 2006, pàg. 6.

González, A.: «Mansanes i Bulevards». *Sant Joan de Dalt, Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 3. Barcelona: estiu de 2006 (aparició, 15.09.2006).

González, A.: «Pòrtic». *Modernisme a l'entorn de Barcelona. Arquitectura i Paisatge*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2006.

González, A.: «Els nostres monuments (II). La Caputxeta roja». *Sant Joan de Dalt, (Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 4. Barcelona, tardor de 2006 (aparició, 15.12.2006).

González, A.: «Els nostres monuments (III). La font d'Hèrcules». *Sant Joan de Dalt, Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 5. Barcelona, març de 2007 (aparició, 20.03.2007).

González, A.: «Els nostres monuments (IV). Monument a Guillem Graell (El monument viatger)». *Sant Joan de Dalt, Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 6. Barcelona: juny de 2007 (aparició, 12.06.2007).

González, A.: «Els nostres monuments (V). Monument a Clavé». *Sant Joan de Dalt, Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 7. Barcelona: setembre de 2007 (aparició, 10.09.2007).

González, A.: «Restaurar es reconstruir. A propósito del nuevo monasterio de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà». *e-Patrimonio*. Universidad de Granada, novembre de 2007.

González, A.: «Els nostres monuments (i VI). Monument a Fray Pedro Ponce de León i Juan de Pablo Bonet». *Sant Joan de Dalt, Butlletí de l'Associació de Veïns i Amics del Passeig de Sant Joan*, 8. Barcelona: desembre de 2007 (aparició, 20.12.2007).

González, A.: «¿Y si no fuera siempre pecado reconstruir?». *Restauro*, 1. Madrid: 2008.

González, A.: «Dossier. El nou monestir de Sant Llorenç. El perquè de la reconstrucció del monestir de Sant Llorenç». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 99. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, hivern de 2008, pàgs. 10-15.

González, A.: «Dossier. El nou monestir de Sant Llorenç. Més d'un quart de segle de restauració inacabada». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 99. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, hivern de 2008, pàgs. 25-29.

González, A.: «El monestir de Sant Llorenç. Guardiola de Berguedà. Criteris del projecte de restauració». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 219-231.

González, A.; Fierro, J.; Cusó, A.: «El seguimiento arqueológico de las obras realizadas en la iglesia de la Colonia Güell». *II Bienal de la restauración monumental: Vitoria-Gasteiz, del 21 al 24 de novembre de 2002*. Vitoria-Gasteiz: Fundación Catedral Santa Maria, 2004, pàgs. 281-287.

González, A.; González, J. L.: «Los aspectos estructurales en el método de la restauración monumental». *XXVII Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic: de técnica restauratòria, el debat pendent: les estructures històriques... substitució o conservació.* Barcelona: COAC i AADIPA, 2004, pàgs. 82-86.

González, A.; González, J. L.; Casals, A.: «Restauración de la iglesia de la Colonia Güell: la cubierta». *Informes de la construcción*, 481-482, setembre-desembre de 2002, pàgs. 45-53.

González, A; López Mullor, A.; Caixal, À.: «Las excavaciones en el monasterio de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà, Barcelona)». *II Bienal de la restauración monumental: Vitoria-Gasteiz, del 21 al 24 de novembre de 2002*. Vitoria-Gasteiz: Fundación Catedral Santa Maria, 2004, pàgs. 203-209.

González, J. L.; Casals, A.: «Investigaciones sobre el pórtico de la iglesia de la Colonia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 123-139 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental;* 14).

Grabau Fígols, Jordi: «La reconstrucción virtual de la sala Mercè: cómo se hizo». *Gaudi i l'SPAL. Treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pàgs. 57-62 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

Gutiérrez, A.: «La decoració dels paviments ceràmics de la planta noble del castell. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. VII. Estudis monogràfics. 3». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 204-205, fig. 145-173 (Monografies; 7).

Gutiérrez, A.: «La ceràmica medieval i moderna i altres materials». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 106-126.

Juan, M.; López Mullor, A.: «La recerca a la coberta de la portada septentrional i al campanar». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i Història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 43-46.

Lacuesta, Raquel: «Mètode i criteris per a la restauració de la ceràmica». *La ceràmica en l'obra de Gaudí*. Barcelona, febrer de 2002.

Lacuesta, R.: «Gaudí i Cèsar Martinell». *Gaudí, creador i mestre: Jujol i Martinell*. Reus, 2002.

Lacuesta, R.: «Eusebi Güell y Gaudí, un proyecto común». *Tradición e innovación en el arte español*. Madrid: UNED, 2002.

Lacuesta, R.: «Exposición en torno a las figuras de Eusebi Güell y Antoni Gaudí». *R&R, Restauración & Rehabilitación*, 62. Madrid: març de 2002, pàgs. 26-29.

Lacuesta, R.: «Gaudí a través de Cèsar Martinell». *Els arquitectes de Gaudí*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Barcelona, 2002.

Lacuesta, R.: «Historia de un futuro incierto: patrimonio restaurado y abandonado». *Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, 13. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2002, pàgs. 119-129.

Lacuesta, R.: «Gaudinistes i gaudinisme». *El Modernisme*. Vol. II: A l'entorn de l'arquitectura. Barcelona: L'Isard, 2002, pàgs. 55-70.

Lacuesta, R.: «El Nivell dels modernistes menors». *El Modernisme.* Vol. II: a l'entorn de l'arquitectura. Barcelona: L'Isard, 2002, pàgs. 121-128.

Lacuesta, R.: «Cristóbal Cascante i Colom (1851-1889)». *Materials del Baix Llobregat*, 8, 2002, pàgs. 93-98.

Lacuesta, R.: «L'Església de la Colònia Güell (Santa Coloma de Cervelló)». *Gaudí, Jujol i el Modernisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Mediterrània i Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2003, pàgs. 150-157.

Lacuesta, R.: «Estudios previos sobre los revestimientos murales de la Casa Milà». *Loggia*, 14/15, juliol de 2003, pàgs. 60-73.

Lacuesta, R.: «La formación de especialistas de la restauración monumental: la administración pública, una alternativa». *II Bienal de la restauración monumental: Vitoria-Gasteiz, del 21 al 24 de novembre de 2002*. Vitoria-Gasteiz: Fundación Catedral Santa Maria, 2004, pàgs. 55-64.

Lacuesta, R.: «Los materiales cerámicos en la época modernista». *IX Congreso Anual de la Asociación de Ceramología: tradición y modernidad: la cerámica en el modernismo*. Esplugues de Llobregat: Ajuntament d' Esplugues de Llobregat, 2004, pàgs. 27-49.

Lacuesta, R.: «Puig i Cadafalch, la intervenció en els monuments i la seva influència a Catalunya». *Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans: Josep Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*. Barcelona: 2004, pàgs. 109-130.

Lacuesta, R.: «L'arquitectura al marge del Modernisme». *El Modernismo en paral·lel al Modernisme*, V. Barcelona, L'Isard, 2004.

Lacuesta, R.: «E. Neufert i P. Linder: arquitectura gòtica i Gaudí». *INDE: informació i debat*, març de 2004, pàgs. 22-24.

Lacuesta, R.: «El Palau Güell i l'any internacional Gaudí 2002: crònica d'una exposició». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 97-10 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

Lacuesta, R.: «Barcelona conmemora sus 90 años de dedicación al patrimonio arquitectónico local». *Revista PH*, 52. Sevilla: Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, Junta de Andalucía, 2005.

Lacuesta, R.: «L'Església Parroquial de Santa Eulàlia de Riuprimer. Les intervencions dels segles XIX i XX». «Les campanes horàries». «Dades cronològiques». *Santa Eulàlia de Riuprimer: la terra i la gent al llarg de la seva història*. Santa Eulàlia de Riuprimer: Ajuntament de Santa Eulàlia de Riuprimer, 2005.

Lacuesta, R.: «Les vidrieres artístiques de Santa Maria de Manlleu». *Els vitralls de Santa Maria de Manlleu.* Manlleu: Parròquia de Santa Maria de Manlleu, 2005.

Lacuesta, R.: «L'arquitectura d'autor en Andorra (1860-1960)». *Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània*. Barcelona: Edicions 62, 2005.

Lacuesta, R.: «Barcelona: modernismo y clasicismo». *Arquitecturas y ciudades Hispánicas de los siglos XIX y XX en torno al Mediterráneo Occidental*. Melilla: Centro Asociado a la UNED, 2005.

Lacuesta, R.: «L'Arquitecte Antoni Millàs i Figuerola». *Revista de Catalunya*, 207, juny de 2005, pàgs. 17-51.

Lacuesta, R.: «El Procés de renovació de l'arquitectura andorrana (segles XIX i XX)». *Revista de Catalunya*, 209, setembre de 2005, pàgs. 37-108.

Lacuesta, R.: «Barcelona conmemora sus 90 años de dedicación al patrimonio arquitectónico local». *Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, 52, febrer de 2005, pàg. 23.

Lacuesta, R.: «La des-restauración como criterio de intervención en los monumentos. El marco jurídico catalán». *Patrimonio Cultural y Derecho*, 10. Madrid: Fundación Aena, 2006.

Lacuesta, R.: «Inventaris, catàlegs i plans especials de protecció del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental». *Conservació preventiva: última etapa: memòria 1999-2001*, Barcelona: Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2006, pàgs. 39-40.

Lacuesta, R.: «La recuperació del castell-cartoixa de Vallparadís per la Diputació de Barcelona (Terrassa, 1942-1966)». *La provincia Cartoixana de Catalunya: la cartoixa de Montalegre*. Barcelona: Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2006, pàgs. 197-242 (Analecta Cartusiana; 229).

Lacuesta, R.: «La importància de la inclusió de les masies en els inventaris i catàlegs municipals de protecció del patrimoni arquitectònic». *Mestall: Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, 19, juny de 2006, pàgs. 3-8.

Lacuesta, R.: «Monumentos y maquetas: representaciones a lo largo de un siglo en el Servicio de Monumentos de la Diputación de Barcelona». *Papeles del Partal: revista de restauración monumental*, 3, novembre de 2006, pàgs. 115-134.

Lacuesta, R.: «La simbiosi entre arquitectura i art». *L'Avenç: revista d'història i cultura*, 324. Barcelona: maig de 2007.

Lacuesta, R.: «El acceso a los monumentos, sin condicionantes. Ejemplos de realizaciones de la Diputación de Barcelona». *Accesibilidad y patrimonio. Yacimientos arqueológicos, cascos históricos, jardines y monumentos. Actas*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 2007.

Lacuesta, R.: «Rafael Masó i Valentí. La simbiosi entre arquitectura i art». *L'Avenç: revista d'història i cultura*, 324. Barcelona: maig de 2007.

Lacuesta, R.: «Revistes científiques de l'Administració Local. Les col·leccions del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona». *Primeres Jornades Catalanes de Revistes Científiques.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007.

Lacuesta, R.: «El historiador del arte como agente responsable de la conservación de la obra artística». Revista Patrimonio.es, 1, desembre de 2007.

Lacuesta, R.: «La restauración monumental en Cataluña durante la posguerra». *Bajo el signo de la victoria: la conservación del patrimonio durante el primer franquismo (1936-1958)*. València: Universitat Politècnica, Pentagraf, 2008.

Lacuesta, R.: «Presencia o ausencia del concepto des-restauración en la legislación catalana». Actas de la *III Bienal de Restauración Monumental: Sobre la des-Restauración*. Sevilla: Academia del Partal, Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, 2008.

Lacuesta, R.: «Breu biografia d'un arquitecte municipal: Joan Baptista Serra Martínez». *L'Espai, revista de recerca i divulgació*. Molins de Rei: 11 d'abril de 2008.

Lacuesta, R.: «Patrimoni urbà, patrimoni arquitectònic: el paisatge cultural d'un municipi. La configuració de Dosrius». *Duos Rios. Publicació de l'Arxiu Municipal de Dosrius*, 2, juny de 2008.

Lacuesta, R.: «La Torre de Can Rocamora: una obra historicista dels germans Bassegoda i Amigó (1908-1911)». *Monte Catano. Montcada i Reixac*, 9 de juny de 2008.

Lacuesta, R.: «Dossier. El nou monestir de Sant Llorenç. L'art al monestir, abans i ara». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 99. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, hivern de 2008, pàgs. 29-35.

Lacuesta, R.: «La tasca de coneixement i restauració del patrimoni monumental català feta pel Servei de Catalogació i Conservació de Monuments sota l'empenta de l'Institut d'Estudis Catalans». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans.* Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 51-81.

Lacuesta, R.: «La Federació Obrera». (Títol original: «Cèsar Martinell i el local de la Federació Obrera de Molins de Rei»). *L'espai, revista de recerca i divulgació*, 12. Molins de Rei: abril de 2009.

Lacuesta, R.: « Dossier. Sant Pere de Madrona. Restauracions de l'església de Sant Pere de Madrona entre els segles XVIII i XX». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 104. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, estiu de 2010, pàgs. 33-39.

Lacuesta, R.: «El jaciment del Montgròs. Difusió i Conservació». *Les muralles del Montgròs, a El Brull. Monografies del Montseny*, 25. Viladrau: Amics del Montseny, 2010, pàgs. 105-114.

Lacuesta, R.: «Casa Ferrer-Vidal». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Bodegues Güell de Garraf». *Joies del Modernisme català. Barcelona*: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Casa Comalat». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Antiga Casa Provincial de Maternitat». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Casa Masramon». *Joies del Modernisme català. Barcelona*: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Casa Pérez Samanillo». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Can Trinxet». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Cases Francesc Farreras». *Joies del Modernisme català.* Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Casino de Manresa». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Església del Sagrat Cor «La Cripta». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Farinera Teixidor». *Joies del Modernisme català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Palau Güell». *Joies del Modernisme català.* Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2011.

Lacuesta, R.: «Madrona: de castell defensiu al s. VII, a monument històric del s. XXI». *Amics del Romànic Berguedà*, núm. 81, juliol-set. 2011.

Lacuesta, R.: «Reflexiones acerca del papel del historiador en el proceso de restauración». *24 lecciones sobre conservación del patrimonio arquitectónico. Su razón de ser. Máster en conservación del patrimonio arquitectónico*. València: Universitat Politècnica de València, 2012, pàgs. 205-230.

Lacuesta, R.: «Castells senyorials i torres de guaita de l'àmbit de la Diputació de Barcelona. Criteris per a la seva conservació». *Fortificaciones. Intervenciones en el patrimonio defensivo. Actas del XXXIV Curset. Jornadas Internacionales sobre la intervención en el Patrimonio Arquitectónico*. Barcelona: Secretaría General Técnica. Subdirección General de Documentación y Publicaciones del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte; Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, AADIPA, 2012, pàgs. 131-142.

Lacuesta, R.; Balañà, F.: «Investigación y catalogación a pesar de la crisis. El barrio del Rec de Igualada (Barcelona)». Papeles del Partal, 5. Castelló: Academia del Partal, maig de 2012, pàgs. 137-178.

Lacuesta, R.; Galí, D.: «Les campanes horàries». *Santa Eulàlia de Riuprimer. La terra i la gent al llarg de la seva història*. Santa Eulàlia de Riuprimer: Ajuntament de Santa Eulàlia de Riuprimer, 2005.

Lacuesta, R.; Galí, D.: «Les vidrieres artístiques del castell i el context escenogràfic. Llibre segon. Història i art. II. Estudis d'història de l'art. 4». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 472-476, fig. 377-390 (Monografies; 7).

Lacuesta, R.; Galí, D.: «Pintures murals a l'absis romànic de l'església de la Mare de Déu del Roser de Súria». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 393-408.

Lacuesta, R.; Carrasco, M. A.; Castellano, A.: «Inventari dels objectes artístics trobats amb motiu de la restauració de 1989-1996. Llibre segon. Història i art. II. Estudis d'història de l'art. 7». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 495-502, fig. 421-471 (Monografies; 7).

Lacuesta, R.; Jornet, S.; Guinovart, J. L.: «Pla d'ordenació urbanística municipal i catàleg d'edificis i conjunts urbans i rurals de caràcter històric, artístic i ambiental de Tortosa, 2003». *Inde: informació i debat*, juny de 2003, pàgs. 30-31.

Liria, Josep; Carrascal, Susanna; Laguillo, Oliver; Núñez, Alba; Fadrique, Thïs; Malgosa, Assumpció.: «Dossier. Sant Pere de Madrona. Les inhumacions de l'interior de l'església de Sant Pere de Madrona. Estudi antropològic». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 104. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, estiu de 2010, pàgs. 30-33.

Llodrà Nogueras, Joan Miquel: «Estudi històric monumental». *Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera. Memòria d'Arqueologia i Història*, 8. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, setembre de 2008, pàgs. 257-405.

Llodrà, J. M.: «Estudi estilístic». *Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera. Memòria d'Arqueologia i Història*, 8. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, setembre de 2008, pàgs. 405-439.

Lorés, Immaculada; Lacuesta, Raquel: «L'ermita de Santa Maria de Sales. Descripció històrico-arquitectònica» a *Viladecans, terra de pagesos i senyors. Els temps medievals*. Viladecans: Ajuntament de Viladecans, setembre de 2002, pàgs. 124-123.

López Mullor, Albert: «Veinte años después». *Arqueología de la Arquitectura*, 1. Vitoria: 2002, pàgs. 159-174.

López Mullor, A.: «Arqueología y restauración. El oppidum del Turó del Montgròs (El Brull, Barcelona)». *Quadernis Científics i Tècnics de Restauració Monumental*, 13. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Cooperació, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2002, pàgs. 53-65.

López Mullor, A.: «La Torre del Baró. L'excavació arqueològica. La ceràmica medieval de cuina». *Viladecans, terra de pagesos i senyors. Els temps medievals*. Viladecans: Ajuntament de Viladecans, 2002, pàgs. 91-93, 98-101.

López Mullor, A.: «Un cuenco de paredes finas con decoración a molde e inscripción procedente de *Baetulo* (Badalona)». *Sylloge Epigraphica Barcinonensis IV*, [Cornucopia, Repertoris i materials per a l'estudi del Món Clàssic, 9], *Tabularium*. Murcia: 2002, pàgs. 103-118.

López Mullor, A.: «Troballa arqueològica d'època ibèrica a Súria». *Crònica de Súria*, 1.241. Súria: 28 de maig de 2004, pàg. 8.

López Mullor, A.: «La recerca arqueològica del castell de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona)». *Els castells medievals a la mediterrània nord-occidental*. Girona: Museu Etnològic del Montseny, 2004, pàgs. 381-395.

López Mullor, A.: «Resultats de les excavacions al conjunt del castell de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 983-1009.

López Mullor, A.: «Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. I. Introducció». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 15-18, fig. 1-3, 192-219 (Monografies; 7).

López Mullor, A.: «Introducció. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. II». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàg. 15-18 (Monografies; 7).

López Mullor, A.: «Objectius generals i mètode de l'excavació. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. II». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art.* Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàg. 19, fig. 4 (Monografies; 7).

López Mullor, A.; Estany, I.; Kirchner Granell, H; Caixal, À.; Fierro, J.: «L'excavació del castell. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 43-61, fig. 45-143, 238-283 (Monografies; 7).

López Mullor, A.: «Datació dels estrats. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 73-94, fig. 45-143, 238-283 (Monografies; 7).

López Mullor, A.: «Conclusions. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de

Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 95-102, fig. 95-107 (Monografies; 7).

López Mullor, A.: «El cippus amb inscripció llatina. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. VII. Estudis monogràfics. 4». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 205-207, fig. 260, 440 (Monografies; 7).

López Mullor, A.: «Cronologia i difusió d'un grup de ceràmica procedent del taller de Cabrera d'Anoia». *Església de Santa Maria de Rubió. Memòria d'Arqueologia i Història*, 4. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 65-71.

López Mullor, A.: «Eduard Ripoll Perelló (Tarragona, 1923-Barcelona, 2006». *Archivo Español de Arqueología*, 79. Madrid, pàgs. 9-10.

López Mullor, A.: «Las cerámicas de paredes finas en la fachada mediterránea de la Península Ibérica y las Islas Baleares». *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*. Cádiz: Universidad de Cádiz, 2008, pàgs. 343-384.

López Mullor, A.: «El fet històric. El pont de la Corredora». *El Castell. Revista mensual de l'Ajuntament de Castelldefels*, 38. Castelldefels: setembre de 2009, pàg. 2.

López Mullor, A.: «La ceràmica ibèrica i romana de Darró». *Els romans al Garraf i Penedès.* Sitges: Ajuntament de Sitges, 2009.

López Mullor, A.: «Els centres productors d'àmfores de Sant Boi de Llobregat i Darró (Vilanova i la Geltrú)». *El vi tarraconense i laietà ahir i avui (Tarragona, 9 de maig de 2007-Teià, 10 de maig de 2007*). Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2009, pàgs. 61-98.

López Mullor, A.: «La ceràmica ibèrica i romana de Darró». *Els romans al Garraf i Penedès*. Sitges: Ajuntament de Sitges, 2009, pàgs. 38-49.

López Mullor, A.: «La construcción de un método de intervención en el patrimonio arqueológico edificado». *Arqueología aplicada al estudio e interpretación de edificios históricos. Últimas tendencias metodológicas*. Madrid: Ministerio de Cultura, 2010, pàgs. 65-102.

López Mullor, A.: «La construcción de un método de intervención en el patrimonio arqueológico edificado». *Arqueologia aplicada al estudio e interpretación de edificios históricos. Últimas tendencias metodológicas*. Madrid: Ministerio de Cultura, 2011, pàgs. 65-101.

López Mullor, A.: «Ricard Pascual Guasch (1926-2004)». *La nissaga catalana del món clàssic*. Barcelona: Auriga, 2011, pàgs. 495-497.

López Mullor, A.: «La fortificación ibérica del Turó del Montgròs (El Brull, Barcelona)». *La Iberia de los oppida ante su romanización (Elda, 11-12 de diciembre de 2003), Alebus. Cuadernos de Estudios Históricos del Valle de Elda*, 2003 (2011), pàgs. 105-132.

López Mullor, A.: «La muralla principal de l'oppidum ibèric del Montgròs (el Brull) i les seves defenses perifèriques». *Revista d'Arqueologia de Ponent*. Lleida, 2011, pàgs. 141-156 (*Reunió internacional. Les defenses exteriors i la polioercètica preromana en la Mediterrània centre-occidental: els fossats. Lleida – Arbeca, 29-30 de novembre de 2010*).

López Mullor, A.: «Algunes necròpolis altmedievals del Berguedà i el Bages, segles VII-X». *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII)*, Monografies d'Olèrdola, 3.1. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2012, pàgs. 237-263.

López Mullor, A.: «Historia de la investigación». *Empúries. Municipium Emporiae*, Ciudades romanas de Hispania, 6. Roma: "L'Erma" di Bretschneider, 2012, pàgs. 9-24.

López Mullor, A.; Aquilué, X.: «Ricard Pascual, el mestre discret». *La producció i el comerç de les àmfores de la provincia Hispania Tarraconensis, Homenatge a Ricard Pascual i Guasch*, Monografies, 8, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona. Barcelona, 2007, pàgs. 11-12.

López Mullor, A.; Aquilué, X.: «Emporiae capitale de la céramologie hispanique». *Actes du Congrès de l'Escala-Empúries, 1er – 4 mai 2008*. 2008, pàgs. 11-14.

López Mullor, A.; Beltrán de Heredia, J.: «La cultura material en Barcelona y su hinterland en época de Almanzor». *La Península Ibérica al filo del año 1000. Congreso Internacional Almanzor y su época (Córdoba 2002)*. Córdoba: 2008, pàgs. 61-102.

López Mullor, A.; Beltrán, J.: «La cerámica utilitaria de los siglos XII al XIV en la provincia de Barcelona». *Actas del VII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo. Ciudad Real, 28 de febrero al 4 de marzo de 2006*, vol. I. Ciudad Real: 2009, pàgs. 489-508.

López Mullor, A.; Beltrán Lloris, M.: «Elements pour une synthèse sur les productions céramiques en Hispanie Tarraconaise (IIe s.av. – VIe s. Apr. J.-C.)». *Actes du Congrès de l'Escala-Empúries, 1er – 4 mai 2008*. 2008, pàgs. 331-334.

López Mullor, A.; Caixal, À.: «Resultats dels darrers treballs d'excavació al monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà)». *Lambard XIV, 2001-2002* [Estudis d'art medieval]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002, pàgs. 47-74.

López Mullor, A.; Caixal, À.: «El monestir de Sant Llorenç. Guardiola de Berguedà. Hipòtesi general d'evolució històrica». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 173-219.

López Mullor, A.; Caixal, À.: «La primera campaña de excavación en la iglesia de Santa María de Matadars o del Marquet». *Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia*. Serie I, Nueva época, núm. 1. Madrid: 2009, pàgs. 337-352.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Fierro, J.: «Resultats de la recerca arqueològica a la vil·la romana i el castell de Cubelles (Cubelles, Garraf)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, II. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 458-488.

López Mullor, A.; Caixal, À.: «Dossier. El nou monestir de Sant Llorenç. L'evolució històrica del monestir». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 99. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, hivern de 2008, pàgs. 15-21.

López Mullor, A.; Caixal, À. «L' excavació arqueològica de l'església de Santa Maria de Matadars o del Marquet (El Pont de Vilomara i Rocafort, Bages)». *Esglésies rurals a Catalunya entre l'Antiguitat i l'Edat Mitjana (segles v-x)*. Taula rodona, Esparreguera - Montserrat, 25-27 d'octubre de 2007 – (Desembre 2011).

López Mullor, A.; Caixal, À.: «L'excavació arqueològica de l'església de Santa Maria de Matadars o del Marquet (El Pont de Vilomara i Rocafort, Bages)». *Esglésies rurals a Catalunya entre l'Antiguitat i l'Edat Mitjana (segles v-x). Taula rodona, Esparreguera-Montserrat, 25-27 d'octubre de 2007*. Bologna: BraDypUS communicating cultural heritage, 2011, pàgs. 197-211.

López Mullor, A.; Caixal, À.: «Anàlisi i evolució del conjunt de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà). Els resultats de les darreres campanyes d'excavació». *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2010*, II. Barcelona: TAU-Treballs d'Arqueologia Urbana, 3, Ajuntament de Tarragona, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM), 2011, pàgs. 697-718.

López Mullor, A.; Caixal, À.: «Monestir de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà». *Actes. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012, pàgs. 235-238.

López Mullor, A.; Caixal, À.: «Església de Santa Maria de Matadars, el Pont de Vilomara i Rocafort (Bages)». *Actes. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012, pàgs. 240-241.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Gómez, A.: «L'excavació arqueològica a l'entorn immediat de l'església de Santa Maria de Matadars o del Marquet (El Pont de Vilomara i Rocafort, Bages)». *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per la Recerca en arqueologia Medieval, Generalitat de Catalunya, 2007, pàgs. 680-688.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Pancorbo, A.: «L'excavació al castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera, Anoia». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 1026-1037.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Pancorbo, A.: «Excavacions recents a castells del centre del límit meridional de la marca hispànica». *Els castells medievals a la mediterrània nord-occidental*. Girona: Museu Etnològic del Montseny, 2004, pàgs. 141-178.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Pancorbo, A.: «Estudi arqueològic de tres castells de la Marca Hispànica». *Lambard*, XVI. Barcelona, 2004-2005.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Pancorbo, A.: «Cronologia dels recintes del castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera, Anoia) a partir dels resultats de les excavacions arqueològiques de 1999-2000, 2002 i 2004». *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per la Recerca en arqueologia Medieval, Generalitat de Catalunya, 2007, pàgs. 458-471.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Pancorbo, A.; Fierro, J.: «Les fouilles des châteaux forts de Castellnou de Bages, Callús et Boixadors, à la frontière méridionale de la Marche Hispanique». *Actes du XIVème Congrès UISPP. Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001. Section 14. Archéologie et histoire du Moyen Âge*. *Sessions générales et posters*, BAR International Series, 1355. Oxford, 2005, pàgs. 63-69.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Vila, J. M.: «El Monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà): assaig d'evolució històrica». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: actes*. Barcelona: ACRAM, 2003, pàgs. 35-48.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Vila, J. M.: «El recinte medieval del monestir Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà). Campanyes arqueològiques dels anys 2000-2004». *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.* Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per la Recerca en arqueologia Medieval, Generalitat de Catalunya, 2007, pàgs. 585-604.

López Mullor, A.; Estany, I.: «La Torre del Baró. La torre des de l'any 1000 al 1400». *Viladecans, terra de pagesos i senyors. Els temps medievals*. Viladecans: Ajuntament de Viladecans, 2002, pàgs. 84-90.

López Mullor, A.; Estany, I.; Gutiérrez, A.: «La ceràmica i altres materials antics. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. VII. Estudis monogràfics. 1». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 103-112, làm. I-XXIII, LXXXI (Monografies; 7).

López Mullor, A.; Estany, I.; Kirchner, H.: «La ceràmica medieval i moderna. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. VII. Estudis monogràfics. 2». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 112-121, làm. XXIV-LXXXIII (Monografies; 7).

López Mullor, A.; Estarellas, M. M.: «La céramique à parois fines d'Ibiza». *Actes du Congrés de Bayeux*, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en France. Marseille: 2002, pàgs. 124-145.

López Mullor, A.; Estarellas, M. M.:«La céramique à parois fines d'Ibiza (II)». *Actes du Congrès de Saint-Roman-en-Gal*, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Marseille: 2003, pàgs. 359-368.

López Mullor, A.; Estarellas, M. M.; Merino, J.: «Tres conjuntos cerámicos del final de la República y del Alto Imperio hallados en Can Muntanyes, Palma de Mallorca». *Actes du Congrès de l'Escala-Empúries, 1er – 4 mai 2008*. 2008, pàgs. 129-152.

López Mullor, A.; Estarellas, M. M.; Torres, F.: «Ceràmica clàssica i vidre de dues col·leccions conservades al Museu de Mallorca». *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*. Palma de Mallorca: 2002, pàgs. 385-407.

López Mullor, A.; Fierro, J.: «Les darreres intervencions a les termes romanes de Sant Boi de Llobregat: datació i tipologia». *Empúries*, 53, 2002, pàgs. 261-296.

López Mullor, A.; Fierro, J.: «La céramique grise fine ibérique des IIe-Ier siècles av. J.-C. en Cossetanie (Catalogne, Espagne)». *Actes du Congrès de Vallauris*. Marseille: Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule, 2004, pàgs. 459-472.

López Mullor, A.; Fierro, J.: «El poblament d'època antiga al terme municipal de Vilanova i la Geltrú». *Cossetans i romans. Els antics pobladors de Solicrup i Darró*. Catàleg de l'exposició. Vilanova i la Geltrú: Museu Víctor Balaguer i Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2005.

López Mullor, A.; Fierro, J.: «L'establiment ibèric i la vil·la romana de Darró». *Cossetans i romans. Els antics pobladors de Solicrup i Darró. Catàleg de l'exposició*. Vilanova i la Geltrú: Museu Víctor Balaguer i Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2005, pàgs. 67-74.

López Mullor, A.; Fierro, J.: «La recerca arqueològica a l'Oppidum del Montgròs. El Brull». *Les muralles del Montgròs, a El Brull. Monografies del Montseny*, 25. Viladrau: Amics del Montseny, 2010, pàgs. 71-94.

López Mullor, A.; Fierro, X.: «La recerca arqueològica a l'*oppidum* del Montgròs». *Monografies del Montseny*, 25. Viladrau: 2010, pàgs. 71-94.

López Mullor, A.; Fierro, X.: «Les darreres excavacions al Montgròs, el Brull (Osona)». *Tribuna d'Arqueologia 2009-2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2011, pàgs. 215-242.

López Mullor, A.; Fierro, J.: «Fortificació ibèrica i mas medieval del Montgròs. El Brull (Osona)». *Actes. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012, pàgs. 231-233.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Caixal, À.: «El segle III en algunes vil·les significatives dels sector meridional de l'ager Barcinonensis i el septentrional de l'ager Tarraconenses». *The countryside at the 3rd century. From Septimius Severus to the Tetrarchy, Studies on the rural world in the Roman Period, 3. El camp al segle III. De Septimi Sever a la tetrarquia. Estudis sobre el món rural d'època romana*, 3. 2008, pàgs. 79-104.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Caixal, À.: «Les vil·les romanes al sector meridional de l'*ager barcinonensis i el septentrional de l'ager tarraconensis». Actes del Simposi: Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana, celebrat a Lleida del 28 al 30 de novembre de 2007*, I, Monografies, 10. Barcelona: 2009, pàgs. 125-143.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Caixal, À.; Estany, I.: «Les darreres intervencions a les termes romanes de Sant Boi de Llobregat (Sant Boi de Llobregat: datació i tipologia». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, II. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 508-529.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Enrich Hoja, J.; Sales, J.; Beltrán de Heredia, J.: «Cerámica tardorromana y medieval en la provincia de Barcelona. Siglos VII-X». *Cerámicas tardorromanas y altomedievales en la Península Ibérica. Ruptura y continuidad (Segundo Simposio de Arqueología. Mérida, 2001)*, Anejos de *Archivo Español de Arqueología*, XXVIII. Madrid: 2004, pàgs. 41-66.

López Mullor, A.; Fierro, X., Riera, M.: «Resultats de les excavacions de 1997 a 2003 a l'*oppidum* del Turó del Montgròs, el Brull (Osona)». *Món ibèric als països catalans (XIII Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà, 14-15 de novembre de 2003)*, I. Puigcerdà: 2005, pàgs. 141-162.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Riera, M.; Suau, L.: «Les excavacions a Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf) entre 1996 i 1998». *Tribuna d'Arqueologia 1998-1999*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Direcció General del Patrimoni Cultural, Servei d'Arqueologia, 2002, pàgs. 175-210.

López Mullor, A.; Fierro, X.; Sanz Borràs, M.: «Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. IV. L'excavació del castell. 4. La campanya de 2001». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 62-71 (Monografies; 7).

López Mullor, A.; Fierro, J.; Suau, L; Riera, M.: «Excavació de dues cases a l'establiment ibèric i la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, I. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 218-230.

López Mullor, A.; Garcia Targa, J.; Fierro, J.: «Catàleg de peces». *Cossetans i romans. Els antics pobladors de Solicrup i Darró. Catàleg de l'exposició*. Vilanova i la Geltrú: Museu Víctor Balaguer i Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2005, pàgs. 85-124.

López Mullor, A. Gómez, A.: «L'inici de l'excavació del castell d'Orís (Osona)». *Els castells medievals a la mediterrània nord-occidental*. Girona: Museu Etnològic del Montseny, 2004, pàgs. 547-558.

López Mullor, A.; Gumà Marquès, M.M.; Solé Palacín, X.; Niño Casaus, V.: «L'excavació de l'església. Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. III». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 21-42, fig. 5-44, 220-237 (Monografies; 7).

López Mullor, A.; Gutiérrez García-Moreno, A.: «Arqueologia de l'arquitectura a l'antiga rectoria de Sant Andreu de Castellnou de Bages». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: actes*. Barcelona: ACRAM, 2003, pàgs. 697-712.

López Mullor, A.; Gutiérrez, A.: «Estudi arqueològic de l'antiga casa rectoral de Sant Andreu de Castellnou de Bages». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 1186-1206.

López Mullor, A; Gutiérrez, A.: «El material arqueològic trobat a Santa Maria de Rubió». *Església de Santa Maria de Rubió. Memòria d'Arqueologia i Història*, 4. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 55-64.

López Mullor, A.; Gutiérrez, A.; Traveset, A.: «Llibre primer. La intervenció arqueológica». *Antiga casa rectoral de Castellnou de Bages. Memòria d'Arqueologia i Història*, 7. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 9-204.

López Mullor, A.; Juan, M.; Sanz, N.; Vila, J. M.: «L'excavació arqueològica». *Església de Santa Maria de Rubió. Memòria d'Arqueologia i Història*, 4. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 9-52.

López Mullor, A.; Martín Menéndez, A.: «La production d'amphores gréco-italiques, Dressel 1, Lamboglia 2 et Tarraconaise 1 à 3 en Catalogne, typologie et chronologie». *Actes du Congrès de Pézenas, 25-28 mai 2006*. Marseille: Société Française d'Étude de la Céramique en Gaule, 2006, pàgs. 441-460.

López Mullor, A., Martín Menéndez, A.: «Tipologia i datació de les àmfores tarraconenses produïdes a Catalunya». *La producció i el comerç de les àmfores de la provincia Hispania Tarraconensis, Homenatge a Ricard Pascual i Guasch*, Monografies, 8, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona. Barcelona, 2007, pàgs. 33-94.

López Mullor, A.; Martín, A.: «Las ánforas de la Tarraconense». *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*. Cádiz: Universidad de Cádiz, 2008, pàgs. 689-724.

López Mullor, A.; Martín Menéndez, A.: «Un nuevo centro productor de ánforas tarraconenses, paredes finas y otras cerámicas en Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar, Barcelona)». *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta 41, Congressvs Vicesimvs Sextvs Rei Cretariae Romanae Fautorvm Gadibvs Habitvs MMVIII*. Bonn: 2010, pàgs. 397-410.

López Mullor, A.; Martín Menéndez, A.: «Productions de céramiques à parois fines dans l'agglomération italique d'*Ilturo* (Cabrera de Mar, Barcelona)». *Actes du congrès de Chelles 2010*. Marseille: Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule, 2010, pàgs. 655-664.

López Mullor, A.; Martín Menéndez, A.: «Les produccions de ceràmica romana de parets fines del nucli itàlic d'*Ilturo* (Cabrera de Mar)». *Estudis d'Arqueologia i Història de Cabrera de Mar*, 7. Cabrera de Mar: 2011, pàgs. 17-44.

López Mullor, A.; Martín Menéndez, A.; Estarellas, M.M.; Merino, J.; Torres, F.: «La céramique associée aux constructions de l'établissement romain de Son Espases (Palma de Majorque). IIe-Ier siècles av. J.-C.». *Actes du congrès d'Arles, Société Française d'Étude la Céramique Antique en Gaule*. Marseille: 2011, pàgs. 449-466.

López Mullor, A., Pancorbo, A.: «Els treballs d'excavació arqueològica fets a l'església del Roser». *El Salí*, 129. Súria: maig de 2004, pàg. 21.

López Mullor, A.; Pancorbo, A.: «Els íbers havien poblat Súria». *El Salí*, 129. Súria: maig de 2004, pàgs. 19-21.

López Mullor, A.; Pancorbo, A.: «L'estudi arqueològic de Can Saragossa (Lloret de Mar, La Selva)». *Actes de les Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona. La Bisbal d'Empordà, 4 i 5 de juny de 2004*. La Bisbal d'Empordà: Consell Comarcal del Baix Empordà, juny de 2004, pàgs. 619-624.

López Mullor, A.; Pancorbo, A.: «L'estudi arqueològic de Can Saragossa (Lloret de Mar, La Selva)». *Arqueologia Medieval. Revista catalana d'Arqueologia Medieval*, 1. Barcelona, 2005, pàgs. 84-103.

López Mullor, A.; Pancorbo, A.; Caixal, À.: «L'excavació al castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera, Anoia)». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: actes.* Barcelona: ACRAM, 2003, pàgs. 735-744.

López Mullor, A.; Riera. M.: «La fortificació medieval del turó del Montgròs (el Brull, Osona, Barcelona)». *Actes del congrés Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental, Arbúcies 2003*. Girona: 2004, pàgs. 473-482.

López Mullor, A.; Riera, M.: «Intervencions recents (1997-2001) a l'*oppidum* del Turó del Montgròs (el Brull, Osona)». *Tribuna d'arqueologia 2000-2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Servei d'Arqueologia, 2004, pàgs. 135-185.

López Mullor, A.; Riera, M.: «Resultats de les excavacions de 1997 a 2001 a l'oppidum del Turó del Montgròs (el Brull, Osona)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, I. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 267-282.

López Mullor, A.; Sanz, N.: «Datació de les unitats estratigràfiques». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 46-53.

López Mullor, A.; Solé, X.: «Materials per a la carta arqueològica del terme municipal de Castelldefels Llibre primer. Arqueologia. Excavacions a l'establiment ibèric, la vil·la romana, l'església de Santa Maria i el castell de Castelldefels. Campanyes 1989-1994, 1995 i 2001. VII. Estudis monogràfics. 8». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 225-227 (Monografies; 7).

López Mullor, A.; Suau, L.: «L'excavació a les ruïnes de la capella de Sant Adjutori (Sant Cugat del Vallès)». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: actes*. Barcelona: ACRAM, 2003, pàgs. 513-521.

López Mullor, A.; Suau, L.: «L'excavació a l'església i el forn de Sant Adjutori (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 1137-1154.

López Mullor, A.; Suau, L.: «Resultat de l'excavació al monestir de Sant Llorenç el Munt (Matadera, Vallès Occidental)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 1155-1177.

Manuel González, Pere de; Galí, D.: «Visita a la cartoixa de Montalegre (6 de maig de 2005)». *La Província Cartoixana de Catalunya: la cartoixa de Montalegre*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2006, pàgs. 563-566 (Analecta Cartusiana; 229).

Martínez, V.; Buxeda, J.: López Mullor, A.: «Caractérisation archéométrique des amphores vinaires produites dans l'atelier du Barri Antic (Sant Boi de Llobregat, Barcelone, Espagne)». *Actes du Congrès de Pézenas*, 25 -28 mai 2006. Marseille: Société Française d'Étude de la Céramique en Gaule, 2006, pàgs. 599-610.

Matas Blanxart, Maria Teresa: «El Centre d'Art Romànic Català (ARCAT): una investigació suggerida per la tasca feta, ara fa cent anys, per Josep Puig i Cadafalch». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa*.

Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 81-143.

Megías Garriga, Laura; Torrents Cabestany, Anna; Giráldez Fernández, Pilar; Merino Peguero, Lorena; Vendrell Saz, Màrius: «Materials de construcció de l'església de la Colònia Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 113-122 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

Pancorbo, A.: «La ceràmica medieval i moderna». *Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera. Memòria d'Arqueologia i Història*, 8. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, setembre de 2008, pàgs. 89-105.

Pancorbo, A.: «Les campanyes d'excavació de 2004 a l'església de la Mare de Déu del Roser (Súria, Bages)». *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. II. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per la Recerca en arqueologia Medieval, Generalitat de Catalunya, 2007, pàgs. 786-799.

Pancorbo, A.; Caixal, À.; López Mullor, A.: «La céramique mise au jour à la couche d'abandon du château fort de Callús (Barcelone, Espagne)». Actes du XIVème Congrès UISPP. *Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001. Section 14. Archéologie et histoire du Moyen Âge. Sessions générales et posters*, BAR International Series, 1355. Oxford, 2005, pàgs. 71-79.

Pancorbo, A.; Caixal, À.; López Mullor, A.; Cascante, P.: «L'excavació arqueològica». *Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera. Memòria d'Arqueologia i Història*, 8. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, setembre de 2008, pàgs. 9-72.

Pancorbo, A.; López Mullor, A.: «L'excavació arquelògica a l'església de la Mare de Déu del Roser de Súria». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 365-393.

Pancorbo, A.; López Mullor, A.: «Resultats de la intervenció arqueològica realitzada a la masia de Can Roca de baix, Castelldefels. *IV Trobada de Centres d'Estudis i Estudiosos d'Eramprunyà. Castelldefels, 3 de desembre de 2011*. Gavà: Centre d'Estudis de Gavà, 2012.

Pancorbo, A.; López Mullor, A.: «Jaciment ibèric i església de la Mare de Déu del Roser. Súria (Bages)». *Actes. I Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central. Manresa, 28, 29 i 30 d'octubre de 2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2012, pàgs. 233-234.

Pinos Carrera, Núria.: «Elements artístics moderns de l'església del castell. Llibre segon. Història i art. II. Estudis d'història de l'art. 1». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 417-421, fig. 313-321 (Monografies; 7).

Poisson, Olivier: «La «carrera francesa» de Josep Puig i Cadafalch». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 15-27.

Puigdemont Vinyals, Josep: «Els concilis de l'església com a font per rastrejar l'establiment de les rectories». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 49-57.

Rovira Port, Jordi; Casanovas Romeu, Àngels: «Els gravats i grafits de la sagristia de l'església. Llibre segon. Història i art. II. Estudis d'història de l'art. 6». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 490-492, fig. 413-420 (Monografies; 7).

Sanz Botey, J. L.: «Restauración y simulacro: el pasado como ilusión». *II Bienal de la restauración monumental: Vitoria-Gasteiz, del 21 al 24 de novembre de 2002*. Vitoria-Gasteiz: Fundación Catedral Santa Maria, 2004, pàgs. 109-115.

Sanz Botey, J. L.: «Casa El Pinar (1902-1904)». *Sagnier arquitecte, Barcelona 1858-1931*. Barcelona: desembre de 2007.

Sanz Botey, J. L.: «Tristes tópicos y otros prejuicios sobre arquitectura y restauración». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 9-23.

Sobrequés i Callicó, Jaume: «El marc històric del canvi de segle». *1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa. Commemoració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, gener de 2009, pàgs. 11-15.

Somacarrera Coello, Paloma: «Informe de la restauració de les vidrieres policromades de la sala de billar de l'escala noble del Palau Güell». *Gaudí i l'SPAL: treballs de recerca i restauració del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local relacionats amb l'obra de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2004, pàgs. 73-78 (*Quaderns científics i tècnics de restauració monumental*; 14).

Suau, Laura; López Mullor, A.: «L'excavació a l'església i al forn de Sant Adjutori, a Sant Cugat del Vallès». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 241-264.

Sureda, M. J.: «Nota sobre el capitell esculpit trobat al castell del Brull (Osona)». *Els castells medievals a la mediterrània nord-occidental*. Girona: Museu Etnològic del Montseny, 2004, pàgs. 491-494.

Sureda, M. J.: «Les pintures del fris ornamental de la sala Noble del castell. Llibre segon. Història i art. II. Estudis d'història de l'art. 5». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 481-484, fig. 391-412 (Monografies; 7).

Sureda, M. J.: «Els capitells corintis trobats a Darró i dipositats al Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú». *Cossetans i romans. Els antics pobladors de Solicrup i Darró. Catàleg*

de l'exposició. Vilanova i la Geltrú: Museu Víctor Balaguer i Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2005, pàgs. 87-90.

SUREDA, M. J.: «Fragment de trapezòfor de la vil·la romana de Darró». *Cossetans i romans. Els antics pobladors de Solicrup i Darró. Catàleg de l'exposició.* Vilanova i la Geltrú: Museu Víctor Balaguer i Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2005, pàgs. 97-100.

SUREDA, M. J.: «Un capitell de creu de terme trobat a l'església de Sant Miquel de Cardona». *Església de Sant Miquel de Cardona. Memòria d'Arqueologia i Història*, 6. Barcelona: Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2007, pàgs. 126-135.

SUREDA, M. J.: «Un capitell de creu de terme conservat a l'església de Sant Miquel de Cardona». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 351-365.

SUREDA, M. J.: «Dossier. El nou monestir de Sant Llorenç. Un hipotètic camí de Sant Jaume. Els elements arquitectònics i litúrgics del monestir de Sant Llorenç prop Bagà i la seva possible relació amb la iconografia i el culte jacobeus». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 99. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, hivern de 2008, pàgs. 35-38.

SUREDA, M. J.: « Dossier. Sant Pere de Madrona. Esglésies berguedanes coetànies de Sant Pere de Madrona». *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, 104. Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, estiu de 2010, pàgs. 44-45.

VILA I CARABASSA, JOSEP MARIA: «Intervenció arqueològica a l'església de Santa Maria de Montmeló». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 1178-1185.

VILA, J. M.: «Intervenció arqueològica al pont de Pedret (Cercs, Berguedà)». *Actes de les Jornades d'arqueologia i paleontologia 2001*, III. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Ajuntament de la Garriga, 2004, pàgs. 961-982.

VILA, J. M.: «Estudi històric i arqueològic del castell de Vacarisses». *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.* II. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, Associació Catalana per la Recerca en arqueologia Medieval, Generalitat de Catalunya, 2007, pàgs. 867-880.

VILA, J. M.; GALÍ, D.: «Notícia històrica. Llibre segon. Història i art. I. Les fonts documentals. 1». *Castell de Castelldefels. Arqueologia, història, art*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, 2005, pàgs. 385-403, fig. 284-311 (Monografies; 7).

VILAMALA, IMMA: «La masia del Marquet de l'Era, a Sant Llorenç Savall». *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental: Assaig i recerca. Monogràfics: Avinyonet del Penedès. Barcelona. Cardona. Muntanyola. Sant Cugat del Vallès. Sant Llorenç Savall. Súria*. Barcelona: Diputació de Barcelona, novembre de 2008, pàgs. 323-351.

Conferències

BARCONS, A.: Barcelona, 4 de febrer de 2010. Conferència. *Restauracions en Patrimoni Municipal. La metodologia de l'SPAL. El cas de l'ermita de Santa Maria de Sales (Viladecans)*. II Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els tècnics municipals i l'aplicació del Codi Tècnic de l'Edificació en edificis existents. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

BARCONS, A.: Òdena, 2 de desembre de 2010. Conferència. *El procés de projecte*. Programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

BARCONS, A.; CLOSA, J.: Igualada, 2 de desembre de 2010. Antiga adoberia de Cal Granotes. Visita. *El procés de projecte*. Alumnes del programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

BUXEDA, J.; LÓPEZ MULLOR, A.; MARTÍNEZ, V.: Pézenas (Hérault, França), 25 al 28 de maig de 2006. Conferència. *Caractérisation archéométrique des amphores vinaires produites dans l'atelier du Barri Antic (Sant Boi de Llobregat, Barcelona, Espagne)*. Congrès International de Pézenas, Société Française d'Étude de la Céramique en Gaule.

CALONGE, RAMON; ALSINA, NEUS; JUBANY, MARIA ÀNGELS: Barcelona, 3 de novembre de 2009. Ponències. *El cas de l'Inventari de Dosrius: complexitat urbana i natural*. I Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els inventaris i els catàlegs en la gestió del patrimoni arquitectònic municipal. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

CAIXAL, À.: Sant Cugat del Vallès. 18-20 d'abril de 2002. Conferència. *L'excavació al castell de Godmar (Callús, Bages)*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

CAIXAL, À.: Sant Boi de Llobregat, 17 d'octubre de 2003. Conferència. *Resultats de la recerca arqueològica efectuada al claustre de l'antic convent dels Trinitaris (Vilafranca del Penedès, Alt Penedès)*. Jornades d'Arqueologia Intervencions arqueològiques i paleontològiques a les comarques de Barcelona (2002-2003). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

CAIXAL, À.; FIERRO, J.; LÓPEZ MULLOR, A.: Venècia (Itàlia), 13-15 d'abril de 2004. Conferència. *La ceramica blu di Barcelona (secoli XIV-XVI)*. Convengo Internazionale sulla ceramica prodotta e importata a Venezia. Universitat de Venècia.

CAIXAL, À.; GALÍ, D.; CUSPINERA, L.: Tiana (Barcelona). La Conreria, 6 de maig de 2005. Conferència. *Les intervencions de la Diputació de Barcelona a la cartoixa de Montalegre des de l'any 1985*. XXIII Congrés Internacional sobre La Cartoixa. La provincia Cartoixana de Catalunya. La Cartoixa de Montalegre.

CAIXAL, À.; LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, J.: Ciudad Real, 28 de febrer al 4 de març de 2006. Conferència. *Un conjunto cerámico cerrado de ca. 1464 en el castillo de Godmar* (Callús, Barcelona). VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo.

CARRASCO, MARIA ANTÒNIA; BALDOMÀ, MONTSERRAT: Barcelona, 12 de novembre de 2012. Conferència. *L'Arxiu Documental del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona*. III Jornades de Fotografia Documental Can Basté. Espai fotogràfic Can Basté.

CLOSA, J.: Barcelona, 3 de novembre de 2009. Ponències. *L'experiència del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local en la redacció d'Inventaris i Catàlegs*. I Jornada d'intervenció en el

Patrimoni Arquitectònic municipal. Els inventaris i els catàlegs en la gestió del patrimoni arquitectònic municipal. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

Closa, J.: Barcelona, 19 de novembre de 2009. Conferència. *Esglésies barroques i transformacions barroques d'esglésies anteriors*. 3a Trobada de les Egipciaques: Materials i projecte arquitectònic: del barroc al neoclassicisme (s. xviii-xix). Sala d'actes de la residència d'investigadors. CSIC

Closa, J.: Barcelona, 10 de desembre de 2009. Conferència. *Patrimoni indià del Maresme. La casa Sensat Pagès del Masnou i les antigues Escoles Públiques de Sant Pol de Mar*. XXXII Curset / Jornades Internacionals sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic: *Arquitectures d'anada i de tornada. Patrimoni colonial, indià i modern: Cuba, Catalunya i altres experiències*. AADIPA. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Closa, J.: Barcelona, 4 de febrer de 2010. Conferència. *Les actuacions en el patrimoni arquitectònic. El perquè i com del Codi Tècnic*. II Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els tècnics municipals i l'aplicació del Codi Tècnic de l'Edificació en edificis existents. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

Closa, J.: Cercs i Guardiola de Berguedà, 13 de gener de 2011. Esglésies de Sant Quirze de Pedret i de Sant Llorenç prop Bagà. Visita. *El manteniment i la difusió*. Alumnes del programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

Closa, J.: Alcalá de Henares, 2 de juliol de 2011. Conferència. *¿Patrimonio en crisis? Las oportunidades de la crisis y el valor añadido del patrimonio. El caso de Òdena*. I Encuentro científico. ¿Patrimonio en crisis?. Academia del Partal, Universidad de Alcalá de Henares.

Closa, J.: Cubelles, 23 de setembre de 2011. Conferència. *Actuacions al Castell de Cubelles*. Jornades Europees del Patrimoni a Catalunya.

Closa, J.: Castelldefels, 3 de desembre de 2011. Conferència. *La recuperació del castell d'Eramprunyà, primeres actuacions*. IV Trobada d'Estudiosos i Centres d'Estudi d'Eramprunyà.

Closa, J.; Aranyó, C.: Barcelona, 16 de desembre de 2011. Conferència. *Intervenció al Montgròs*. XXXIV Curset / Jornades Internacionals sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic: *Fortificacions. Intervencions en el patrimoni defensiu*. AADIPA. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Closa, J.; Caixal, À.: Òdena, 14 d'octubre de 2010. Conferència. *Introducció al mètode de restauració de l'SPAL. El coneixement. Introducció a la recerca arqueològica*. Programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

Clua i Mercadal, Maria: L'Esquerda. Roda de Ter, 13 i 14 de juny de 2002. Conferència. *Una peça de balança trobada al turó del Montgròs (El Brull, Osona)*. Seminari d'eines i instrumental metàl·lic (segles v-xv dC).

Cuspinera, Lluís; Calonge, Ramon; Vidal, Mercè: Barcelona, 3 de novembre de 2009. Ponències. *Procés i aplicació de l'Inventari de patrimoni històric, arquitectònic i ambiental d'Esplugues de Llobregat*. I Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els inventaris i els catàlegs en la gestió del patrimoni arquitectònic municipal. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

Fierro, J.: Sant Cugat del Vallès. 18-20 d'abril de 2002. Conferència. *Sondeigs recents a l'església de Sant Joan de Jerusalem de Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

Fierro, J.: Sant Boi de Llobregat, 16 d'octubre de 2003. Conferència. *La Torre del Breny (Castellgalí): un exemple de reutilització d'un monument funerari romà*. Jornades d'Arqueologia Intervencions arqueològiques i paleontològiques a les comarques de Barcelona (2002-2003). Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Fierro, J.: Sant Boi de Llobregat, 18 d'octubre de 2003. Conferència. *Les darreres campanyes d'excavació a la vil·la romana i a l'ermita de Santa Maria de Sales, Viladecans*. II Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat. Ajuntament de Sant Boi.

Fierro, J.: Sabadell, 18 al 21 de maig de 2006. Conferència. *La Torre del Breny (Castellgalí): un exemple de reutilització d'un monument funerari romà*. III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.

Fierro, J.: Avinyonet del Penedès, 16 de desembre de 2012. Conferència. *El* Columbarium *de l'Arboçar de Baix: de* sepulcrum *a colomar*.

Fierro, J.; Gracia Suñé, M.: Avinyonet del Penedès, 16 de desembre de 2012. Visita. *El Colomar de l'Arboçar de Baix.*

Galí, D.: Prats de Lluçanès, 30 de gener de 2004. Conferència. *Sant Boi de Lluçanès i la seva església*. Parròquia de Sant Boi.

Galí, D.: Súria, 7 de setembre de 2007. Centre Excursionista. Conferència. *La torre del castell de Coaner. Una fortificació de la marca hispànica amb testimonis gràfics baixmedievals*.

Galí, D.; Cascante, P.: Bagà, 10 de juny de 2011. Conferència. *Intervencions arqueològiques a la coberta de l'església de Sant Esteve de Bagà (2010)*. III Cicle de Conferències de l'Edat Mitjana de Bagà.

Galí, D.; Fierro, J.; Ventura, A.: Berga, 17 de gener de 2010. Conferència. *Restauració de l'església de Sant Pere de Madrona per la Diputació de Barcelona. La recerca històrica*. Amics de l'Art Romànic del Berguedà. Casal de la Gent Gran (Sala Blava).

González, A.: Colònia Güell, 8 de febrer de 2002. Església. Conferència. *La iglesia de la Colònia Güell*. (Arquitectes alumnes de l'assignatura «Arquitectura y artesanía». Màster UPC).

González, A.: Colònia Güell, 8 de febrer de 2002. Església. Visita. *Presentació de les obres de restauració* (Arquitectes alumnes de l'assignatura «Arquitectura y artesanía». Màster UPC).

González, A.: Vitoria, 20 de febrer de 2002. Facultad de Historia. Col·loquis. *Método y criterios. Docencia de la restauración monumental*. Seminario Internacional de Arqueología de la Arquitectura.

González, A.: Colònia Güell, 26 de febrer de 2002. Església. Visita. *Presentació de l'església* (alumnes de quart curs de primària de l' Escola Aula de Barcelona).

González, A.: Barcelona. Palau Güell. 4 de març de 2002. Visita. *Presentació de l'edifici* (alumnes de primer i segon curs d'ESO, Escola Al·leluia, de Gràcia, Barcelona).

González, A.: Barcelona. Palau Güell. 6 de març de 2002. Visita *Presentació de l'edifici i de les obres* (diputats i funcionaris de la Diputació de Barcelona).

González, A.: Colònia Güell, 6 de març de 2002. Església. Visita. *Presentació de l'església i de les obres* (diputats i funcionaris de la Diputació de Barcelona).

González, A.: Colònia Güell, 19 de març de 2002. Església. Conferència i visita. *La iglesia de la Colònia Güell. Presentación de las obras de restauración*. (Alumnes de les escoles d' arquitectura d'Alcalá de Henares i Politécnica de Madrid).

González, A.: Barcelona. Palau Güell, 6 d'abril de 2002. Visita. *Presentació de l'edifici i de les obres* (arquitectes, membres de l'AADIPA).

González, A.: Barcelona. 12 d'abril de 2002. SPAL. Edifici del Vagó. Conferència. *Método de restauración monumental* (alumnes del Màster de la Universidad de Alcalá de Henares).

González, A.: Barcelona. 12 d'abril de 2002. SPAL. Edifici del Vagó. Conferència. *La restauración de la iglesia de la Colònia Güell* (alumnes del Màster de la Universidad de Alcalá de Henares).

González, A.: Colònia Güell. 12 d'abril de 2002. Església. Visita. *Presentación de la iglesia y de las obras* (alumnes del Màster de la Universidad de Alcalá de Henares).

González, A.: Colònia Güell. 12 d'abril de 2002. Església. Conferència. *Les obres de restauració de l'església de la Colònia Güell*. Organitzat per l'Ajuntament de Santa Coloma de Cervelló.

González, A.: Colònia Güell. 19 d'abril de 2002. Església. Conferència i visita. *La iglesia de la Colònia Güell*. Presentación de las obras de restauración. (Escuela de Arquitectura de la Universidad de Navarra).

González, A.: Colònia Güell. 30 d'abril de 2002. Església. Visita. *Presentació de l'església i de les obres*. (Capellans de l'arxiprestat de la comarca i el bisbat de Barcelona).

González, A.: Colònia Güell. 1 de maig de 2002. Església. Conferència i visita. *L'església de la Colònia Güell*. (Associació de pares i mares, professorat i alumnes de l'Escola Al·leluia de Gràcia, Barcelona, i públic en general).

González, A.: Barcelona. Escola d'Arquitectura, 7 de maig de 2002. Conferència. *La restauración objetiva. Ejemplos: intervención en Molí de Can Batlle y Casa Torres Amat.*

González, A.: Colònia Güell. 10 de maig de 2002. Església. Visita. *Presentació de les obres de restauració*. Autoritats (festa de presentació de las visites guiades a la Colònia i església).

González, A.: Colònia Güell. 14 de maig de 2002. Església. Conferència i visita. *La iglesia de la Colònia Güell y su restauración.* (Professors i alumnes de restauració arquitectònica de la Facultat d'Arquitectura de Florència (Italia).

González, A.: Barcelona. Palau Güell. 15 de maig de 2002. Visita. *Edifici i obres de restauració*. (Professors i alumnes de restauració arquitectònica de la Facultat d'Arquitectura de Florència (Italia).

González, A.: Barcelona, 15 de maig de 2002. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics. Conferència. *La restauració del Palau Güell*. Cicle: «Intervenir en l'obra de Gaudí».

González, A.: Barcelona, 15 de maig de 2002. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics. Conferència. *La restauració de l'església de la Colònia Güell*. Cicle: «Intervenir en l'obra de Gaudí».

González, A.: Colònia Güell, 21 de maig de 2002. Església. Visita. *Obres de restauració de l'església de la Colònia Güell*. (Professors i alumnes de postgrau de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

González, A.: Castellnou de Bages, 21 de maig de 2002. *Museu i cementeri municipal*. Visita: Sr. Manuel Royes, president de la Diputació de Barcelona.

González, A.: Colònia Güell, 25 de maig de 2002. Església. Visita. *Obras de restauración de la iglesia de la Colònia Güell*. (Professors i alumnes d'Escoles d'Arquitectura espanyoles (concurs Pladur)).

González, A.: Súria, 1 de juny de 2002. Cal Balaguer del Porxo. Taula rodona. *Rendibilització del Patrimoni Cultural*. Antoni González, Jaume Sobrequés; moderadora, Rosa Vilajosana. IV Trobada d'Estudiosos del Bages. «Monuments a l'abast». Ajuntament de Súria, Centre d'Estudis del Bages.

González, A.: Reus, 8 de juny de 2002. Palau de Fires i Congressos. Conferència. *La restauració de l'església de la Colònia Güell*. Gremi de la Construcció del Baix Camp.

González, A.: Colònia Güell, 13 de juny de 2002. Església. Conferència i visita. *L'església de la Colònia Güell*. Funcionaris de l'SPAL (Diputació de Barcelona).

González, A.: Colònia Güell, 15 de juny de 2002. Església. Conferència i visita. L'*església de la Colònia Güell. Obres de restauració*. Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA, Col·legi d' Arquitectes, COAC).

González, A.: Vic, 3 de juliol de 2002. Torre dels Frares. Conferència. *Gaudí: personatge famós, arquitecte desconegut*. Curs «Gaudí i el seu temps». VII Universitat d'Estiu.

González, A.: Cáceres, 5 de juliol de 2002. Colegio de Aparejadores. Conferència. *Gaudí: personaje famoso, arquitecto desconocido. La restauración de la iglesia de la Colònia Güell*. Clausura del curs sobre intervenció en el Patrimoni.

González, A.: Gandesa, 13 de juliol de 2002. Celler Cooperatiu. Conferència. *La protecció dels monuments durant la II República i la Guerra Civil*. IV Jornades Martinellianes. «Restauracions i transformacions del patrimoni arquitectònic català. III. La segona República i la Guerra Civil (1931-1939)». Universitat Catalana d'Estiu / Associació Cultural Cèsar Martinell.

González, A.: Súria, 14 de setembre de 2002. Església de Sant Salvador del Quer. Xerrada. *La restauració de l'ermita vella de Sant Salvador del Quer*. Inauguració de l'obra. Ajuntament de Súria.

González, A. Barcelona (Sant Andreu de Palomar), 17 de octubre de 2002. Església parroquial de Sant Pacià (C/ Monges, 27). Conferència. *Diàleg amb Gaudí*. En el conjunto del acto «Gaudí & Verdaguer a Sant Pacià».

González, A.: Colònia Güell, 19 d'octubre de 2002. Església. Visita. *Presentación de la iglesia y las obras de restauración*. Participantes en la asamblea de ARESPA (asociación de constructores restauradores).

González, A.: Barcelona, 21 d'octubre de 2002. Escola d'Arquitectura. Conferència. *Método SCCM de restauración monumental*. Curs de doctorat.

González, A.: Colònia Güell, 22 d'octubre de 2002. Església. Visita. *Presentació de l'església i les obres de restauració*. Màster d'Arquitectura i Artesania. UPC (Escola d'Arquitectura del Vallès).

González, A.: Colònia Güell, 26 d'octubre de 2002. Església. Visita. *Presentació de l'església i les obres de restauració*. Amics del CCCB (Centre de Cultura Contemporània de Barcelona).

González, A.: Colònia Güell, 29 d'octubre de 2002. Església. Visita. *Presentació de l'església i les obres de restauració* a l'alcalde de Barcelona i al president de la Diputació de Barcelona.

González, A.: Valladolid, 7 de novembre de 2002. Palacio de Congresos. Conferència. *Restaurar a Gaudí* (diálogo con Gaudí y obra Colònia Güell). Ponència inaugural del III Congreso Internacional «Restaurar la Memoria». Salón AR&PA (Diputación de Valladolid, Junta de Castilla y León).

González, A.: Barcelona, 14 de novembre de 2002. Palau Güell. Conferència. *El Mètode SCCM de restauració monumental. Aplicació al cas del Palau Güell*. Curs «Formation L'Entretien de l'Art Nouveau».

González, A.: Barcelona, 14 de novembre de 2002. Palau Güell. Visita. *Història, restauració i manteniment del Palau Güell.* Curs «Formation L'Entretien de l'Art Nouveau».

González, A.: Lleida, 15 de novembre de 2002. Col·legi d'Arquitectes. Conferència. *El Mètode SCCM de restauració monumental. Aplicació al cas de l'església de la Colònia Güell*. Universitat de Lleida. Col·legi d'Arquitectes, delegació de Lleida.

González, A.: Colònia Güell, 16 de novembre de 2002. Església. Conferència. *L'església de la Colònia Güell. Història, arquitectura i restauració*. Universitat de Lleida. Col·legi d'Arquitectes, delegació de Lleida.

González, A.: Colònia Güell, 16 de novembre de 2002. Església. Visita. *La Colònia Güell. Història i Arquitectura* (recorrido desde la fábrica a la iglesia). Universitat de Lleida. Col·legi d'Arquitectes, delegació de Lleida.

González, A.: Colònia Güell, 16 de novembre de 2002. Església. Visita. *La restauració de l'església de la Colònia Güell*. Universitat de Lleida. Col·legi d'Arquitectes (delegacions de Lleida i Tarragona).

González, A.: Vitoria, 22 de novembre de 2002. Palacio Europa. Conferència. *La reconstrucción del monasterio de Sant Llorenç prop Bagà de Guardiola de Berguedà (Barcelona).* «II Bienal de la Restauración Monumental. Qué está pasando (?)». Academia del Partal / Fundación Catedral de Santa María de Vitoria.

González, A.: Vitoria, 23 de novembre de 2002. Palacio Europa. Conferència. *La restauración de la iglesia de la Colònia Güell.* «II Bienal de la Restauración Monumental. Qué está pasando (?)». Academia del Partal / Fundación Catedral de Santa María de Vitoria.

González, A.: Barcelona, 4 de desembre de 2002. Conferència. Col·legi Al·leluia. *Diàleg amb Gaudí*. En el conjunto del acto «Gaudí & Verdaguer a l'Al·leluia».

González, A.: Barcelona, 10 de desembre de 2002. Conferència. Escola d'Arquitectura. Sala d'actes. *Gaudí en la Escuela de Arquitectura de Barcelona.*

González, A.: Barcelona, 13 de desembre de 2002. Col·legi d'Arquitectes. Conferència. *El* Palau *Güell (1886-1888). Restauració: 1986-2002*. XXV Curset sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. «25 anys d'intervenció en Gaudí. Balanç per al futur».

González, A.: Barcelona, 14 de desembre de 2002. Col·legi d'Arquitectes. Conferència. *L'Església de la Colònia Güell (1898-1914). Restauració: 1998-2002*. XXV Curset sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. «25 anys d'intervenció en Gaudí. Balanç per al futur».

González, A.: Colònia Güell, 15 de desembre de 2002. Conferència. *La iglesia, restaurada.* XXV Curset sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. AADIPA/Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

González, A.: Colònia Güell, 17 de desembre de 2002. Conferència i visita. *L'església de la Colònia Güell*. Alumnes de l'Escola Elisava.

González, A.: Colònia Güell, 21 de desembre de 2002. Conferència i visita. *La restauración de la iglesia de la Colònia Güell*. Arquitectes de la Germandat d'Arquitectes.

González, A.: Colònia Güell, 21 de desembre de 2002. Església parroquial del Sagrat Cor. Conferència. *Diàleg amb Gaudí*. En el conjunt de l'acte «Gaudí & Verdaguer a la Colònia».

González, A.: Colònia Güell, 21 de desembre de 2002. Conferència. *La nova terrassa de l'església de la Colònia Güell.*

González, A.: Barcelona, 22 de gener de 2003. Edifici del Vagó (Universitat Industrial). Conferència. *Restauración y simulacro*. Diputació de Barcelona, SPAL.

González, A.: Barcelona, 17 de març de 2003. Museu d'Història de Catalunya. Taula rodona. *Any Gaudí: quin debat?*. Associació de Museòlegs de Catalunya i Museu d'Història de Catalunya.

González, A.: Colònia Güell, 18 de març de 2003. Conferència. *L'església i les obres*. Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona.

González, A.: Colònia Güell, 25 de març de 2003. Conferència i visita. *La iglesia y las obras de restauración*. Alumnes de doctorat de la Facultat d'Història de l'Art de la Universidad de Zaragoza.

González, A.: Súria, 2 d'abril de 2003. Ajuntament. Conferència. *Mètode SCCM de restauració monumental. El cas de l'església del poble vell de Súria. Presentació dels estudis inicials fets*.

González, A.: Mora de Rubielos (Gúdar-Javalambre, Terol), 17 de maig de 2003. Ajuntament. Conferència. *Actuaciones sobre el Patrimonio Arquitectónico en la provincia de Barcelona*. I Jornadas sobre patrimonio y desarrollo territorial. Ajuntament de Cabra de Mora.

González, A.: Venècia (Vèneto, Itàlia), 28 de maig de 2003. IUAV Università degli Studi. Aula Manfredo Tafuri. Conferència. *La restauración objetiva*. Incontri sul Restauro. Dipartamento di Storia dell'architettura.

González, A.: Berga, 6 de juny de 2003. Sala d'actes del Casal d'Europa (Pavelló de Suècia). Conferència. *Recuperació del patrimoni arquitectònic local al Berguedà (1983-2003)*. Casal d'Europa.

González, A.: Roma (Itàlia), 14 de juny de 2003. Facultat d'Arquitectura (Via Madonna del Monti 40). Conferència. *Restauración de la iglesia de la Colònia Güell*. Università degli Studi Roma Tre. Corso di Perfezionament in Storia della Progettazione Architettonica.

González, A.: Condeixa (Coimbra, Portugal), 4 de juliol de 2003. Museu de Conimbriga. Conferència. *La mudanza simbólica de la iglesia de la Colònia Güell*. Património Religioso e Turismo: conciliaçao de opostos? Feira Internacional do Património Histórico.

González, A.: Burgos, 10 de juliol de 2003. Facultad de Económicas. Aula magna. Taula rodona. *Gestión del patrimonio*. Curs d'estiu: «La restauración del patrimonio monumental en Castilla y León». Universidad de Burgos.

González, A.: Burgos, 10 de juliol de 2003. Facultad de Económicas. Aula magna. Conferència. *Método y proyecto en la restauración de monumentos*. Curs d'estiu: «La restauración del patrimonio monumental en Castilla y León». Universidad de Burgos.

González, A.: Alghero (Sassari, Itàlia), 12 de setembre de 2003. Claustre del convent de San Francesco. Conferència. *La restauración de la obra de Gaudí*. Seminario «Architettura e restauro nei paesi della Corona d'Aragona». Soprintendenza per i Beni Architettonici per la Province di Sassari e Nuoro.

González, A.: Sevilla, 20 d'octubre de 2003. Sala d'actes de l'Instituto del Patrimonio Histórico Andaluz. Conferència. *Qué hacer con las ruinas. Dos ejemplos en la provincia de Barcelona: las Termas Romanas de Sant Boi de Llobregat y el nuevo cementerio municipal de Castellnou de Bages*. Seminari «Taller Arqueológico y Arquitectónico Europeo. El agua y su función en el espacio urbano, social y arquitectónico: ¿Cómo restaurarla?». Junta de Andalucía.

González, A.: Barcelona, 24 d'octubre de 2003. Edifici del Vagó (Universitat Industrial). Conferència. *El SPAL. Historia y método de trabajo*. Máster de Restauración del Patrimonio Histórico de Murcia y Cartagena.

González, A.: Alcalà de Henares, 11 de novembre de 2003. Sala d'actes de la Fundación Félix Granda. Taula rodona. *El apoyo de las instituciones públicas y privadas en la gestión del Patrimonio Cultural*. Jornadas de Gestión del Patrimonio Cultural.

González, A.: Múrcia, 9 de gener de 2004. Colegio de Arquitectos. Conferència. *Método de restauración: los criterios.* Máster de Restauración del Patrimonio Histórico.

González, A.: Múrcia, 9 de gener de 2004. Colegio de Arquitectos Colegio de Arquitectos. Conferència. *Método de restauración. Un ejemplo: la restauración de la iglesia de Sant Jaume Sesoliveres*. Máster de Restauración del Patrimonio Histórico.

González, A.: Barcelona, 2 de febrer de 2004. Institut d'Estudis Catalans. Conferència. *Quan la restauració és només restauració: la intervenció a les esglésies de Sant Pere de Serralonga, Sant Sadurní de Rotgers i Santa Maria de Matadars*. Amics de l'Art Romànic.

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 12 de juny de 2004. Escuela de Arquitectura. Conferència. *El Método SCCM de restauración monumental*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP). Universidad de Alcalá de Henares y Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Madrid.

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 12 de juny de 2004. Escuela de Arquitectura. Conferència. *Ejemplos de intervención. Obras en la provincia de Barcelona*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP). Universidad de Alcalá de Henares y Colegio oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Madrid.

González, A.: Múrcia, 26 de juny de 2004. Colegio de Arquitectos. Conferència. *La protección del patrimonio arquitectónico en un mundo globalizado: principios, prácticas y perspectivas* (exemples: campanar de Manlleu, cementiri de Castellnou). Máster de Restauración del Patrimonio Histórico.

González, A.: Roma (Italia), 2 de juliol de 2004. Facultat d'Arquitectura. Conferència. *Restauración del monasterio de Sant Llorenç prop Bagà, en Guardiola de Berguedà*. Università degli Studi Roma Tre. Corso di Perfezionament in Storia della Progettazione Architettonica.

González, A.: Guardiola de Berguedà, 17 de juliol de 2004. Església i monestir de Sant Llorenç prop Bagà. *Presentació de les obres de restauració*.

González, A.: Guardiola de Berguedà, 4 de setembre de 2004. Església i monestir de Sant Llorenç prop Bagà. *Presentació de les obres de restauració.*

González, A.: Barcelona, 21 d'octubre de 2004. Edifici del Vagó de la Diputació de Barcelona. Conferència. *El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputación de Barcelona: pasado, presente y futuro*. Simposi «Serveis de Monuments. Present i futur». Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona.

González, A.: Barcelona, 21 d'octubre de 2004. Edifici del Vagó de la Diputació de Barcelona. Taula rodona. *Servicios de Monumentos: problemática del presente*. Simposi «Serveis de Monuments. Present i futur». Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona.

González, A.: El Pont de Vilomara, 23 d'octubre de 2004. Església de Santa Maria de Matadars. *Presentació de les obres de restauració*. Simposi «Serveis de Monuments. Present i futur». Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona.

González, A.: Guardiola de Berguedà, 23 d'octubre de 2004. Església i monestir de Sant Llorenç prop Bagà. *Presentació de les obres de restauració*. Simposi «Serveis de Monuments. Present i futur». Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona.

González, A.: Esplugues de Llobregat, 30 d'octubre de 2004. Casal de Cultura Robert Brillas. Taula rodona. *La restauración y conservación del patrimonio cerámico aplicado a la arquitectura*. IX Congreso Anual de la Asociación de Ceramología.

González, A.: Manresa, 12 de novembre de 2004. Sala d'actes del centre cultural El Casino. Conferència. *Criteris de restauració*. Curso de restauració d'arquitectura medieval (obertura). Amics de l'Art Romànic del Bages.

González, A.: Burgos, 23 de novembre de 2004. Sala de actos de la Escuela Politécnica Superior de Burgos. Conferència. *Criterios de restauración*. VII Jornadas Técnicas de Construcción: técnicas de rehabilitación. Colegio de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Burgos.

González, A.: Almendralejo (Badajoz), 4 de març de 2005. Universidad Popular (Convento de San Antonio). Conferència. *Qué hacer con los romanos*. XII Jornadas de Rehabilitación de Edificios Antiguos.

González, A.: Madrid, 9 de març de 2005. Escuela de Arquitectura. Conferència. *Método SCCM de Restauración monumental*. XV Máster en Restauración Arquitectónica.

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 8 d' abril de 2005. Escuela de Arquitectura. Conferència. *Concepto de patrimonio arquitectónico. La triple esencia del Monumento. Qué es la Restauración*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 8 d' abril de 2005. Escuela de Arquitectura. Conferència. *El Método SCCM de restauración monumental. Etapas y fases*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 8 d' abril de 2005. Escuela de Arquitectura. Conferència. *La restauración de la iglesia de Sant Jaume Sesoliveres*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 9 d' abril de 2005. Escuela de Arquitectura. Conferència. *La restauración de la iglesia de Sant Quirze de Pedret*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 9 d' abril de 2005. Escuela de Arquitectura. Conferència. *Qué hacer con los romanos*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Nàpols (Itàlia), 16 d' abril de 2005. Castello dell'Ovo. Conferència. *La restauración póstuma de la Sala Mercè, una obra desaparecida y desconocida de Antoni Gaudí*. Congreso internacional Attualità di Antoni Gaudí. Teoria e prassi di un nuovo linguaggio architettonico Università degli Studi di Napoli Federico II.

González, A.: Granada, 21 d'abril de 2005. Colegio de Arquitectos. Conferència. *La Alhambra, paisaje cultural.*

González, A.: Roma (Itàlia), 13 de maig de 2005. Soprintendenza di Roma. Conferència. *La restauración de un genio. El caso de Antoni Gaudí.*

González, A.: Roma (Itàlia), 14 de maig de 2005. Facoltà di Architettura. Conferència. *Cosa fare con i R/romani*. Master Internazionale di II livello. Corso di Perfezionamento. Storia della Progettazione Architettonica.

González, A.: Caldes de Montbui, 7 de juliol de 2005. Sala de Juntes de l'Ajuntament. Conferència. *Proposta d'intervenció a les termes romanes de Caldes de Montbui.*

González, A.: Lisboa (Portugal), 16 de setembre. Museo Nacional de Etnologia. IPPAR. Conferència. *SPAL, 1915-2005: 90 años de intervenciones (el caso del patrimonio romano de la provincia de Barcelona)*.

González, A.: Dénia (Alacant), 18 de novembre de 2005. Centre d'Art Antiga Estació. Conferència. *El papel de la restauración monumental en la transformación de la ciudad y el territorio.*

González, A.: Barcelona, 2 de desembre de 2005. Edifici del Vagó. Conferència. *El SPAL. Método y organización.* Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Caldes d'Estrach, 13 de desembre de 2005. Sala Cultural de l'Ajuntament. Conferència. *Celebració de l'inici de les obres de restauració de les façanes i la coberta de l'església parroquial de Santa Maria de Caldes d'Estrac.*

González, A.: València, 16 de desembre de 2005. Escuela de gestión de la edificación. Conferència. *Una de romanos (I parte. Metodología. La restauración de las termas romanas de Sant Boi de Llobregat)*. Máster Universidad Politécnica de Valencia.

González, A.: València, 16 de desembre de 2005. Escuela de gestión de la edificación. Conferència. *Una de romanos (II parte. La restauración de las termas romanas de Caldes de Montbui y del monumento funerario de la torre del Breny)*. Máster Universidad Politécnica de València.

González, A.: Barcelona, 21 de març de 2006. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona. Conferència. *Masies: ús o abús? Restauració o pitafi?* Ciclo «Viure a la Mediterrània».

González, A.: Madrid, 22 de març de 2006. Escuela de Arquitectura. Conferència. *Método SCCM de restauración monumental*. XVI Máster en Restauración Arquitectónica.

González, A.: Madrid, 23 de març de 2006. Escuela de Arquitectura. Conferència. *Metodología de la restauración monumental.* Jornada de AENOR.

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 28 d'abril de 2006. Escuela de Arquitectura. Conferència. *El Método SCCM de restauración monumental.*

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 28 d'abril de 2006. Escuela de Arquitectura. Conferència. *La restauración de la iglesia de Sant Jaume Sesoliveres en Igualada (Barcelona).*

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 29 d' abril de 2006. Escuela de Arquitectura. Conferència. *La restauración de restos de época romana en la provincia de Barcelona (termas de Sant Boi, termas de Caldes de Montbui, Torre del Breny).*

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 29 d'abril de 2006. Escuela de Arquitectura. Conferència. *La restauración dela iglesia de Sant Quirze de Pedret, Cercs (Barcelona).*

González, A.: Borredà, 6 de maig de 2006. Conferència. *La restauració de l'església de Sant Sadurní de Rotgers.*

González, A. Roma (Itàlia), 9 de juny de 2006. Facoltà di Architettura. Conferència. *Non giriamoci attorno: restaurare è ricostruire. (Termas romanas de Sant Boi, termas romanas de Caldes de Montbui, la Torre del Breny).*

González, A.: Vic, 15 de juny de 2006. Conferència. *La restitució de l'espai medieval.*

González, A.: Alacant (País Valencià), 10 de juliol de 2006. Escuela de Arquitectura. Conferència. *Restaurar es reconstruir: y dejémonos de circunloquios*.

González, A.: Madrid, 7 de març de 2007. ETSA. Conferència. *Método SCCM de Restauración monumental. El caso de la iglesia de Sant Jaume Sesoliveres*. XVII Máster en Restauración Arquitectónica.

González, A.: Barcelona, 23 de març de 2007. Museu d'Història de Catalunya. Conferència. *Criteris del projecte de restauració del conjunt monumental de Sant Llorenç prop Bagà*. Jornada científica conmemorativa del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. SPAL i Amics de l'Art Romànic. 1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa.

González, A.: Cercs, 24 de març de 2007. *Visita guiada*. Església de Sant Quirze de Pedret. Jornada científica conmemorativa del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. SPAL i Amics de l'Art Romànic. 1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa.

González, A.: Granada, 26 d'abril de 2007. Facultad de Historia. Conferència. *Restaurar es reconstruir. La actuación en el monasterio de Sant Llorenç prop Bagà como síntesis de un método.* Curso de Postgrado, Universidad de Granada.

González, A.: Alcalá de Henares, 5 de maig de 2007. Colegio de Trinitarios. Conferència. *El Método SCCM de restauración monumental*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Alcalá de Henares, 5 de maig de 2007. Colegio de Trinitarios. Conferència. *Restaurar es reconstruir. Actuaciones en Sant Quirze de Pedret y el monasterio de Sant Llorenç prop Bagà como síntesis de un método*. Máster de Restauración y Rehabilitación del Patrimonio (MRRP).

González, A.: Roma, 9 de juny de 2007. Facoltà di Architettura. Conferència: *Restaurar es reconstruir. El caso del antiguo monasterio benedictino de Sant Llorenç prop Bagà*. Master Internazionale di II livello. Corso di Perfezionamento. Storia della Progettazione Architettonica.

González, A.: València, 29 juny de 2007. Escola d'Arquitectura. Conferència. *Restaurar es reconstruir. Metodología*. Máster Universidad Politécnica de València.

González, A.: València, 29 de juny de 2007. Escola d'Arquitectura. Conferència. *La restauración del conjunto monumental del monasterio de Sant Llorenç prop Bagà*. Máster Universidad Politécnica de València.

González, A.: Vic, 20 de setembre de 2007. Caixa Manlleu. Conferència. *La importància de la restauració en la conservació del patrimoni arquitectònic*. Amb motiu de l'exposició d'obres del Taller Musachd e Centelles.

González, A.: Sevilla, 23 de noviembre de 2007. Pabellón de Finlandia. Conferència. *Restaurar es reconstruir. El caso del nuevo monasterio de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà*. Colegio de Arquitectos de Sevilla.

González, A.: Barcelona, 13 de desembre de 2007. Visita guiada. Església de Sant Quirze de Pedret i monestir de Sant Llorenç prop Bagà amb els membres de Institut del Patrimoni de Belgrad.

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 13 de maig de 2008. Colegio de Málaga. Conferència. *El Método SCCM de restauración monumental*. Máster MRRP (Universidad de Alcalá de Henares).

González, A.: Alcalá de Henares (Madrid), 13 de maig de 2008. Colegio de Málaga. Conferència. *La Restauración de la iglesia de Sant Jaume Sesoliveres y del monasterio de Sant Llorenç de Guardiola*. Máster MRRP (Universidad de Alcalá de Henares).

González, A.: Badajoz (Extremadura), 14 de maig de 2008. Universidad de Extremadura. Facultad de Biblioteconomía y Documentación. Conferència. *La Restauración de la iglesia de Sant Llorenç de Guardiola*. Colegio de Arquitectos de Extremadura.

González, A.: Badajoz (Extremadura), 14 de maig de 2008. Facultad de Biblioteconomía y Documentación. Taula rodona. *Puntos críticos entre arquitectura contemporánea y patrimonio*. Colegio de Arquitectos de Extremadura.

González, A.: Casteletto di Brenzone (Véneto, Italia), 30 de maig de 2008. Garda Family House. Conferència. *El cementerio de Castellnou de Bages*.

González, A.: Mérida (Extremadura), 9 de juliol de 2008. Asamblea de Extremadura. Conferència. *La restauración de monumentos, un ejercicio de Arquitectura*. Seminario «La Arquitectura en la recuperación del Patrimonio». Consorcio de la Ciudad Monumental, Histórico-Artística y Arqueológica de Mérida.

González, A.: Guardiola de Berguedà, 14 de desembre de 2008. Conferència. Monestir de Sant Llorenç prop Bagà. Presentació de la revista *L'Erol*.

González, A.; Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 17 de juny de 2002. Visita. (Magistrats i secretaris de diferents Diputacions).

González, A.; Lacuesta, R.: Vic, 28 de gener de 2005. Delegació d'Osona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Conferència. *DiL'SPAL i Osona*.

González, A.; López Mullor, A.: Guardiola de Berguedà, 24 de març de 2007. *Visita guiada*. Monestir de Sant Llorenç prop Bagà. Jornada científica commemorativa del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. SPAL i Amics de l'Art Romànic. 1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa.

González, A.; López Mullor, A.: Ferreries (Menorca), 26 abril de 2008. Taula rodona *El Castell de Santa Àgueda*. Conselleria Insular de Menorca.

González, A.; López Mullor, A.; Barcons, A.: Sant Cugat del Vallès, 10 de gener de 2002. Ajuntament. *Presentació del projecte de restauració de l'església de Sant Adjutori i el forn ibèric.*

Gracia Suñé, M.: Avinyonet del Penedès, 16 de desembre de 2012. Conferència. *L'execució de les obres realitzades al colomar de l'Arboçar de Baix: tècniques i materials.*

Lacuesta, R.: Barcelona, 7 de febrer de 2002. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya. Conferència. *Mètode i criteris per a la restauració de la ceràmica*. Seminari «La ceràmica en l'obra de Gaudí».

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 21 de març de 2002. Presentació en la inauguració de l'exposició *La vida a palau: Eusebi Güell i Antoni Gaudí, dos homes i un projecte.*

Lacuesta, R.: Sabadell, 22 de març de 2002. Casal Pere Quart. Taula rodona. *Què cal fer amb el patrimoni industrial?*. II Jornades de difusió del patrimoni del riu Ripoll. «Què fer amb el patrimoni industrial ? El cas del molí Mornau».

Lacuesta, R.: Reus, 18 d'abril de 2002. Universitat Rovira i Virgili. Conferència. *Gaudí i Cèsar Martinell.* Congrés: «Gaudí, creador i mestre: Jujol i Martinell».

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 18 d'abril de 2002. Visita. (Família Güell i Barcelona Regional).

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 19 d'abril de 2002. Visita. (Alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona).

Lacuesta, R.: Tarragona. 19 d'abril de 2002. Universitat Rovira i Virgili. Conferència. *Güell, Gaudí: un projecte comú*. Congrés: «Gaudí, creador i mestre: Jujol i Martinell».

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 25 d'abril de 2002. Visita. (Alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona).

Lacuesta, R.: Colònia Güell. 30 d'abril de 2002. Església. Visita. *Presentació de l'església* (Guies de l'empresa Història Viva).

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 4 de maig de 2002. Visita. (Grup de farmacèutics de Madrid).

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 16 de maig de 2002. Visita. (Alumnes de primària del Liceu Francès de Barcelona i Alumnes de la Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història de l'Art).

Lacuesta, R.: Madrid, 18 de maig de 2002. UNED. Facultad de Geografia e Historia. Lliçó. *Eusebi Güell y Gaudí, un proyecto común*. Jornadas de Doctorado: «Tradición e innovación en el arte español».

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 23 de maig de 2002. Visita. (Alumnes de la Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història de l'Art, alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona i grup de funcionaris de la Diputació de Barcelona).

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 31 de maig de 2002. (Alumnes de la Universitat Catalana d'Estiu i Universitat Pompeu Fabra).

Lacuesta, R.: Reus, 12 de juny de 2002. Museu Comarcal Salvador Vilaseca. Conferència. *La projecció del gaudinisme*. Cicle de xerrades: «Gaudí sense Gaudí».

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 8 de juny de 2002. Visita. (Col·legi d'Arquitectes de Catalunya).

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 13 de juny de 2002. Visita. (Funcionaris del Servei Patrimoni Arquitectònic i col·laboradors).

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 27 de juny de 2002. Visita. (Grup de funcionaris del Servei de Contractació, Institut d'Edicions i Oficina de Turisme de la Diputació de Barcelona).

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 2 de juliol de 2002. Visita. (Alumnes de la Universitat Pompeu Fabra).

Lacuesta, R.: Barcelona, 3 de juliol de 2002. Universitat de Barcelona. Taula rodona. *Què és el gaudinisme?* Jornades dels Juliols: «Introducció a la figura i a l'obra arquitectònica d'Antoni Gaudí».

Lacuesta, R.: Barcelona. Palau Güell, 9 de juliol de 2002. Visita. (Alumnes de la Universitat Pompeu Fabra).

Lacuesta, R.: Gandesa, 11 de juliol de 2002. Celler Cooperatiu. Introducció. IV Jornades Martinellianes. «Restauracions i transformacions del patrimoni arquitectònic català. III. La segona República i la Guerra Civil (1931-1939)», Universitat Catalana d'Estiu / Associació cultural Cèsar Martinell.

Lacuesta, R.: Gandesa, 11 de juliol de 2002. Celler Cooperatiu. Conferència. *Güell i Gaudí un projecte comú*. IV Jornades Martinellianes. «Restauracions i transformacions del patrimoni arquitectònic català. III. La segona República i la Guerra Civil (1931-1939)», Universitat Catalana d'Estiu / Associació cultural Cèsar Martinell.

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 18 de juliol de 2002. Visita. (Funcionaris del Servei de Contractació i Oficina de Turisme de la Diputació de Barcelona).

LACUESTA, R.: Barcelona, 24 de juliol de 2002. Sala d'actes FAD. Taula rodona. *Gaudí, art i comunicació intercultural*. Universitat Autònoma de Barcelona. Institut de la Comunicació. 23a Conferència de l'Associació Internacional d'Estudis en Comunicació Social.

LACUESTA, R.: Torrella de Fluvià, 19 d'octubre de 2002. Centre d'Estudis del Baix Fluvià. Conferència. *La fortuna de l'arquitecte: Gaudí i Güell.*

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 19 d'octubre de 2002. Visita. (Agència de promoció Cultural de Sitges).

LACUESTA, R.: Barcelona, 13 de novembre de 2002. Conferència. *El trencadís en Gaudí*. Jornades sobre Ceràmica i arquitectura modernistes. Museu d'Arts Decoratives.

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 19 de novembre de 2002. Visita. (Amics del castell de Cubelles).

LACUESTA, R.: Vitoria, 21 de novembre de 2002. Palacio Europa. Conferència. *La formación de especialistas de la restauración monumental: la administración pública una alternativa. El caso del Servicio de Patrimonio Arquitectónico Local de la Diputación de Barcelona*. «II Bienal de la Restauración Monumental. Qué está pasando (?)». Academia del Partal / Fundación Catedral de Santa María de Vitoria.

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 26 de novembre de 2002. Visita. (Alumnes de Batxillerat de l'Institut Salvador Espriu de Barcelona).

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 27 de novembre de 2002. Visita. (Museu de les Arts Decoratives).

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 1 de desembre de 2002. Visita. (Societat Filatèlica de Girona).

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 12 de desembre de 2002. Visita. (Institut Amatller).

LACUESTA, R.: Barcelona, 14 de desembre de 2002. Col·legi d'Arquitectes. Conferència. *Estudis previs sobre els revestiments de la casa Milà. 1905-1910. Restauració: 1986-1998*. XXV Curset sobre la intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. «25 anys d'intervenció en Gaudí. Balanç per al futur».

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 17 de desembre de 2002. Visita. (Alumnes de l'IES Salvador Espriu de Barcelona).

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 18 de desembre de 2002. Visita. (Museu de les Arts Decoratives. Barcelona).

LACUESTA, R.: Barcelona. Palau Güell, 27 de desembre de 2002. Visita. (Parròquia de la Gornal. L'Hospitalet de Llobregat).

LACUESTA, R.: Barcelona, 1 de juliol de 2003. Universitat Pompeu Fabra. Conferència. *Els orígens i processos de la restauració a Catalunya*. Curs d'estiu «Barcelona, un patrimoni recuperat».

LACUESTA, R.: Barcelona, 5 de juliol de 2003. Universitat Pompeu Fabra. Conferència. *El Palau Güell: història i restauració*. Curs d'estiu «Barcelona, un patrimoni recuperat».

LACUESTA, R.: Gandesa (Tarragona), 11 de juliol de 2003. Conferència. *El retorn de l'arquitectura noucentista*. V Jornades Martinellianes «Transformar les ruïnes: el període franquista (1939-1975)». Universitat Catalana d'Estiu.

LACUESTA, R.: Gandesa (Tarragona), 12 de juliol de 2003. Conferència. *La restauració durant el franquisme.* V Jornades Martinellianes «Transformar les ruïnes: el període franquista (1939-1975)». Universitat Catalana d'Estiu.

LACUESTA, R.: Tortosa, 19 de setembre de 2003. Conferència. *Historia, cultura y protección patrimonial: evolución del tratamiento de los catálogos de edificios y conjuntos urbanos*. Curs «El nou Pla d'Ordenació Urbanística Municipal». Universitat d'Estiu Terres de l'Ebre.

LACUESTA, R.: Toledo, 25 de setembre de 2003. Conferència. *Accesibilidad al patrimonio histórico artístico de la Diputación de Barcelona*. I Jornadas Técnicas de Accesibilidad al Patrimonio Histórico-Artístico. Asociación provincial de parapléjicos y grandes minusválidos de Toledo.

LACUESTA, R.: Peñaranda de Duero (Burgos), 29 de setembre de 2003. Conferència. *El acceso a los monumentos, sin condicionantes: ejemplos de realizaciones*. Curs sobre «Accesibilidad y patrimonio». Junta de Castilla y León.

LACUESTA, R.: Hellín (Albacete), 4 octubre de 2003. Conferència. *Metodología de la restauración: principios y criterios.* VII Jornadas Culturales de Feria «Ciudad de Hellín»: la construcción del castillo y la rehabilitación del casco histórico. Junta de Castilla-La Mancha.

LACUESTA, R.: Múrcia, 14 de novembre de 2003. Conferència. *El conocimiento: Estudios históricos. Metodología*. Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de la Región de Murcia y Colegio Oficial de Arquitectos de Múrcia: curs 2003 -2004.

LACUESTA, R. Barcelona, 22 d'octubre de 2004. Edifici del Vagó de la Diputació de Barcelona. Taula rodona. *Servicios de Monumentos: perspectivas de futuro y conclusiones*. Simposi «Serveis de Monuments. Present i futur». Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona.

LACUESTA, R.: Esplugues de Llobregat, 29 d'octubre de 2004. Casal de Cultura Robert Brillas. Conferència. *Los materiales cerámicos en la época modernista*. IX Congreso Anual de la Asociación de Ceramología.

LACUESTA, R.: Barcelona, 26 de gener de 2005. Universitat Internacional de Catalunya. Facultat d'Humanitats. Taula rodona. *Nous reptes i futur en el món de la cultura*. Jornada «Universitat, Empresa».

LACUESTA, R.: Tiana (Barcelona). La Conreria, 6 de maig de 2005. Conferència. *La recuperació del castell-cartoixa de Vallparadís per la Diputació de Barcelona. (Terrassa, 1942-1966)*. XXIII

Congrés Internacional sobre La Cartoixa. La provincia Cartoixana de Catalunya. La Cartoixa de Montalegre.

Lacuesta, R.: Montesquiu, 12 de maig de 2005. Castell. Conferència. *Tots els camins van a Roma… pels ponts.*

Lacuesta, R.: Badalona, 18 de maig de 2005. Museu. Conferència. *La Construcció del Museu de Badalona. 1955-1966: un projecte de Camil Pallàs, arquitecte de la Diputació de Barcelona.*

Lacuesta, R.: Barcelona, 24 de novembre de 2005. Sala d'actes. Edifici del vagó. Conferència. *La Importància de la inclusió de les masies en els inventaris i catàlegs municipals de protecció del patrimoni arquitectònic.*

Lacuesta, R.: València, 27 de setembre de 2006. Universidad Internacional Menéndez Pelayo. Conferència. *La restauración monumental en Cataluña durante la postguerra*. III Seminario sobre Teoría e Historia de la restauración en España «Bajo el signo de la victoria. El primer franquismo (1936-1958)».

Lacuesta, R.: Sant Martí Sarroca, 10 de novembre de 2006. Conferència. *L'església de Sant Martí Sarroca. Cent anys de la restauració de Josep Puig i Cadafalch*. Organitzada per l'Ajuntament de Sant Martí Sarroca a l'església parroquial.

Lacuesta, R.: Sevilla, 25 de novembre de 2006. Academia del Partal. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico. Conferència. *Presencia o ausencia del concepto des-restauración en la legislación catalana*. III Bienal de Restauración Monumental: sobre la des-restauración.

Lacuesta, R.: Granada, 27 de novembre de 2006. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico. Sección de Historia del Arte del Colegio Oficial de doctores y Licenciados de granada. Conferència. *La restauración objetiva. El Método SCCM de restauración monumental: el papel del conocimiento*. Curso: Investigación histórico-artística aplicada a proyectos de intervención en el patrimonio inmueble.

Lacuesta, R.: Cerdanyola del Vallès, 30 de novembre de 2006. Conferència. *Coincidències insòlites: Claudi Duran i Ventosa, arquitecte: en temps del Modernisme*.

Lacuesta, R.: Esplugues de Llobregat, 17 de gener de 2007. Museu can Tintoré. *Conferència. Claudi Duran i Ventosa i l'arquitectura no modernista en temps del modernisme*.

Lacuesta, R.: Barcelona, 23 de març de 2007. Museu d'Història de Catalunya. Conferència. *La tasca de coneixement i restauració del patrimoni monumental català feta per l'SCCM sota l'empenta de l'IEC*. Jornada científica conmemorativa del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. SPAL i Amics de l'Art Romànic. 1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa.

Lacuesta, R.: Girona, 19 d'abril de 2007. Universitat de Girona. Facultat de Lletres. Conferència. *Marc jurídic sobre responsabilitats dels municipis en la protecció i conservació del patrimoni arquitectònic*. Màster de Patrimoni Cultural.

Lacuesta, R.: Súria, 22 d'abril de 2007. Església del Roser. Conferència. *Les pintures murals de l'absis de l'església de la Mare de Déu del Roser de Súria.*

Lacuesta, R.: Sant Feliu de Guixols, 6 de juliol de 2007. Conferència. *Trajectòria professional i artística de Rafael Masó*. Curs Rafael Masó, *el noucentisme i el seu context internacional*. Universitat de Girona.

Lacuesta, R.: Barcelona, 3 de desembre de 2007. Institut d'Estudis Catalans. Conferència. *Revistes científiques de l'administració local: les col·leccions de l'SPAL de la Diputació de Barcelona*. I Jornades Catalanes de revistes Científiques.

Lacuesta, R.: Barcelona, 17 de desembre de 2007. Universitat Industrial. Conferència. *De la Fàbrica Batlló a l'Escola Industrial*. Homenatge a Joan Rubió i Bellver.

Lacuesta, R.: Barcelona, 31 de gener de 2008. Conferència. L'ocupació de la fàbrica Batlló per la Universitat Industrial. Recinte Escola Industrial.

Lacuesta, R.: Girona, 19 de febrer de 2008. Conferència. Marc jurídic sobre *Responsabilitats dels municipis en la protecció i conservació del patrimoni arquitectònic*. Universitat de Girona. Màster de Patrimoni Cultural.

Lacuesta, R.: Vilanova i la Geltrú, 21 octubre de 2008. Conferència. *Inventaris i catàlegs al servei del planejament.*

Lacuesta, R.: Argentona, 22 de novembre de 2008. Conferència. *Presentació inventari de Dosrius.*

Lacuesta, R.: Barcelona, 12 de desembre de 2008. Conferència. Inventaris i catàlegs al servei del planejament. El treball de la Diputació de Barcelona. *XXXI Curset. Jornades internacionals d'intervenció en el patrimoni arquitectònic. Centres històrics i vida contemporània*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Lacuesta, R.: Madrid, 22 de gener de 2009. Academia del Partal. Fundación Caja Madrid. Comunicació: *El Servicio de Monumentos de la Diputación de Barcelona desde 1981*. IV Bienal de Restauración Monumental 25 años de restauración monumental.

Lacuesta, R.: Barcelona, 9 de febrer de 2009. Conferència. *Ponts de la província de Barcelona: comunicacions i paisatge*. Col·legi d'Enginyers de Camins, Canals i Ports de Barcelona.

Lacuesta, R.: Barcelona, 17 de febrer de 2009. Conferència de presentació del llibre «Josep Danés i Torras: noucentisme i regionalisme arquitectònics». Institut d'estudis Catalans.

Lacuesta, R.: Barcelona, 10 de març de 2009. Participació en la sessió «Reflexions sobre la protecció del Patrimoni i el Planejament». COAC. Organitzada per Jordi Rogent (Ajuntament de Barcelona).

Lacuesta, R.: Manresa, 13 de març de 2009. Conferència de presentació del llibre «Ignasi Oms i Ponsa, arquitecte. La consolidació del modernisme terra endins». Saló de Plens de l'Ajuntament.

Lacuesta, R.: Granada, 23 de març de 2009. Lliçons impartides al Programa de Formación IAPH09 Historia del Arte: Investigación histórico-artística aplicada a proyectos de intervención en el patrimonio inmueble. *El conocimiento en la restauración arquitectónica* y *El papel*

de la Historia del Arte en la interdisciplinariedad exigida en los proyectos de intervención. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico.

LACUESTA, R.: Mallorca, 29 d'abril de 2009. Ponència de valoració de la tesi *Intervenció en el patrimoni arquitectònic a Mallorca (1835-1936): tutela, pèrdues i restauracions*. Universitat de les Illes Balears.

LACUESTA, R.: Barcelona, 3 de novembre de 2009. Ponències. *El perquè dels inventaris de patrimoni històric, arquitectònic i ambiental com a documents de diagnosi previs al planejament municipal*. I Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els inventaris i els catàlegs en la gestió del patrimoni arquitectònic municipal. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

LACUESTA, R.: Solsona, 12 de novembre de 2009. Conferència. *Modernisme, Art Nouveau, Postmodernisme*. Ajuntament de Solsona; Aula d'Extensió Universitària.

LACUESTA, R.: Avinyó, 9 de gener de 2010. Conferència. *Avinyó, una fita del modernisme*. Conferència amb motiu del centenari de la Casa Abadal. Avinyó. Coordinadora d'Entitats Cultures i Esportives d'Avinyó. Local Catalunya.

LACUESTA, R.: Barcelona, 28 de gener de 2010. Presentació del llibre *Classicisme i modernisme en el Cementiri de Sant Andreu*. Barcelona. Cementiris de Barcelona; Ajuntament de Barcelona, Districte de Sant Andreu. Sala d'Actes del Centre Cultural Can Fabra de Sant Andreu de Palomar.

LACUESTA, R.: Vilanova i la Geltrú, 23 de febrer de 2010. Xerrada sobre l' *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú. Procés del treball i estat actual*. Sala del govern de l'Ajuntament.

LACUESTA, R.: Cartagena, 2 de març de 2010. Conferència. *El modernismo catalán, un referente europeo*. Lliçó impartida com a professora del curs *Cartagena-Barcelona 1900: la aventura modernista en la arquitectura y las artes decorativas*. Universidad Politécnica de Cartagena; Dirección General de Bellas Artes y Bienes Culturales de la Región de Murcia; Museo Regional de Arte Moderno de Cartagena.

LACUESTA, R.: Cambrils, 16 d'abril de 2010. Presentació del llibre *Catedrals del Vi*. Cambrils. Ajuntament de Cambrils; Centre Cultural de Cambrils. Sala d'Actes.

LACUESTA, R.: Centelles, 8 de juny de 2010. Conferència. *Modernisme, Art Nouveau, Postmodernisme. Arquitectura i arquitectes modernistes a Centelles*. Lliçó impartida a l'Aula d'Extensió Universitària per a la Gent Gran. Universitat de Vic. Ajuntament de Centelles. Casal Francesc Macià.

LACUESTA, R.: Barcelona, 17 de juny de 2010. Conferència. *Ildefons Cerdà i Barcelona. Un projecte urbanístic des de la ruptura amb la història. Valoració mediambiental des de l'urbanisme*. Agrupació Medi Ambient del PSC/BCN. Sala de conferències de la seu de l'Agrupació C/ Pau Claris, 106.

LACUESTA, R.: Castellar del Vallès, 30 de setembre de 2010. Presentació. *Presentació de l'Inventari Històric, Arquitectònic i Ambiental de Castellar del Vallès.*

LACUESTA, R.: Logroño, 21-23 d'octubre de 2010. Conferència. *Arquitectura del vino en Cataluña. Bodegas de ayer, patrimonio de hoy*. Conferencia impartida en las XII Jornadas de Arte y Patrimonio Regional. Área de Patrimonio Regional del Instituto de Estudios de la Rioja. Gobierno de la Rioja.

LACUESTA, R.: Barcelona, 1 de desembre de 2010. Conferència. *La interpretació del romànic al segle xx*. Associació Coordinadora d'Activitats per a la Gent Gran.

LACUESTA, R.: Solsona, 24 de febrer de 2011. Conferència. *La interpretació del romànic en el segle xx*. Ajuntament de Solsona; Aula d'Extensió Universitària.

LACUESTA, R.: Manresa, 8 d'abril de 2011. Glossa. *Ignasi Pons i Posa, arquitecte*. Acte de nomenament de Manresà Il·lustre i col·locació del seu retrat a la Galeria de Manresans Il·lustres de l'Ajuntament de Manresa. Saló de Plens de l'Ajuntament.

LACUESTA, R.: Montpellier, 5-7 de juliol de 2011. Conferència. *Les caves catalanes*. Le patrimoine des caves (Session de formation permanente). Département des conservateurs, Institut Nacional du Patrimoine.

LACUESTA, R.: Berga, 16 de setembre de 2011. Conferència. *La interpretació del Romànic al segle xx.* V Cicle de Conferències organitzades pels Amics del Romànic del Berguedà. Casal de la Gent Gran (Sala Blava).

LACUESTA, R.: Villa Bissinger (Ay, França), 28 d'octubre de 2011. Conferència. *Vignoble de Catalogne, celliers coopératifs et caves*. Séminaire: Coteaux. Maison & Caves de Champagne en perspective. Un projet a partager.

LACUESTA, R.: Moià, 22 d'octubre de 2011. Conferència. *Tractament de les masies en processos de restauració.* Taula rodona de la jornada La Masia, etnografia i paisatge d'un passat esplendorós a un futur incert.

LACUESTA, R.: Cooperativa agrícola d'Alió, 26 de novembre de 2011. Conferència. *El celler d'Alió i el modernisme agrícola en el camp de Tarragona*. Centenari Sindicat d'Alió 1911-2011.

LACUESTA, R.: Barcelona, 16 de desembre de 2011. Conferència. *Castells senyorials i torres de guaita de l'àmbit de la Diputació de Barcelona. Criteris per a la seva conservació*. XXXIV Curset / Jornades Internacionals sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic: *Fortificacions. Intervencions en el patrimoni defensiu*. AADIPA. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

LACUESTA, R.: Valls, 20 d'abril de 2012. Conferència. *L'arquitecte Cèsar Martinell i Brunet, vallenc il·lustre*. Commemoració del 150è aniversari del Centre de lectura de Valls. Centre de Lectura.

LACUESTA, R.: Barcelona, 9 de maig de 2012. Conferència. *Cellers modernistes del Camp de Tarragona*. Associació Coordinadora d'Activitats per a la Gent Gran.

LACUESTA, R.: Santa Coloma de Cervelló, 30 de maig de 2012. Presentació. *Inventari de masies i elements singulars del municipi de Santa Coloma de Cervelló*. Ajuntament.

LACUESTA, R.: Sant Hipòlit de Voltregà, 27 de juny de 2012. Presentació. *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà.* Ajuntament.

Lacuesta, R.: El Brull, 3 de juliol de 2012. Conferència. *La interpretación del románico en el siglo xx*. Camp de treball del Montgròs, Generalitat de Calunya, Direcció General de Joventut, SPAL.

Lacuesta, R.: Caldes de Malavella, 14 de juliol de 2012. Conferència. *La arquitectura balnearia en Cataluña en el paso de los siglos xix y xx*. IV Curso de verano de la cátedra Martí Casals de medicina y salud en el ámbito rural. Salud y agua. Balenarios y baños de mar. Balneari Prats.

Lacuesta, R.: Teruel, 26 de novembre de 2012. Conferència. *La arquitectura en la época modernista*. 1912-2012 Teruel modernista, commemoración del centenario del modernismo en la ciudad de Teruel. Salón de actos de la Cámara de Comercio de Teruel.

Lacuesta, R.: Navarcles, 23 de desembre de 2012. Conferència. *Ignasi Oms i Ponsa, arquitecte*. Acte de commemoració del centenari de la Casa del Comú.

Lacuesta, R.; Balañà, F.: Alcalá de Henares, 2 de juliol de 2011. Conferència. *Investigación y catalogación a pesar de la crisis. El barrio del Rec [Acequia] de Igualada (Barcelona)*. I Encuentro científico. ¿Patrimonio en crisis?. Academia del Partal, Universidad de Alcalá de Henares.

Lacuesta, R.; Fierro, J.: Múrcia, 14 de febrer de 2004. Conferència. *La documentación de los trabajos*. Máster de Restauración del Patrimonio Histórico. Colegio de Arquitectos.

Lacuesta, R.; Fierro, J.; Gracia, M.: Medina del Campo (Valladolid), 30 de juny de 2012. *El misterio de las pintures góticas de Sales. Viladecans (Barcelona)*. Juny 2012. Academia del Partal, II Encuentro Científico. Castillo de la Mota.

Lacuesta, R.; Galí, D.: Bagà, 27 de juliol de 2007. Conferència. *Criteris d'intervenció en el centre històric i patrimoni monumental de Bagà.*

Lacuesta, R.; Galí, D.: Òdena, 11 de novembre de 2010. Conferència. *La investigació històrica, documental, artística i constructiva en el procés de restauració monumental*. Programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

Lacuesta, R.; Galí, D.; Closa, J.: El Bruc, 11 de novembre de 2010. Can Casas. Visita. *La investigació històrica, documental, artística i constructiva en el procés de restauració monumental*. Alumnes del programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

Lacuesta, R.; Galí, D.: Barcelona, 16-19 de desembre de 2010. Conferència. *De jardí privat a parc públic. Continuïtat i manteniment.* XXXIII Curset / Jornades Internacionals sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic: *Jardins: de l'artifici a la restauració*. AADIPA. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: Cubelles, 23 de novembre de 2003. Conferència. *El castell de Cubelles: història i arquitectura*. Amics del Castell.

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: Cubelles, 17 de maig i 2 de juny de 2006. Visites guiades per tècnics al castell de Cubelles, SPAL.

Lacuesta, R.; Sanmartí, C.; Genís, M.; Sancho, D.: Sant Cugat Sesgarrigues, 19 d'abril de 2012. Conferència. *Anàlisi històrica, tipològica i volumètrica de les fresqueres subterrànies de Sant Cugat Sesgarrigues*.

Lacuesta, R.; Vila, J. M.; Pancorbo, A.: Granollers, 27 de setembre de 2006. Museu de Granollers. Conferència. *Topografia urbana corresponent a l'època medieval en el municipi de Granollers.*

López Mullor, A.: Vitoria, 20 de febrer de 2002. Facultad de Historia. Conferència. *Veinte años después. La aplicación de la arqueología de la arquitectura en la investigación del patrimonio edificado.* Seminario Internacional de Arqueología de la Arquitectura.

López Mullor, A.: Lattes, Hérault (França), 22 de març de 2002. Conferència. *La céramique commune de l'Haut Moyen Âge dans la province de Barcelone*. Reunió del Grup CATMHA (Céramique de l'Antiquité Tardive et du Haut Moyen Âge).

López Mullor, A.: Sant Cugat del Vallès, 18 d'abril de 2002. Conferència. *Estudi arqueològic de l'antiga rectoria de Sant Andreu de Castellnou de Bages*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

López Mullor, A.: Alcúdia (Mallorca), 26 d'abril de 2002. Ajuntament d'Alcúdia, Conferència. *Arqueologia dels monestirs catalans, segles ix-xiv*. Curs Monogràfic d'Arqueologia Medieval, Consell Insular de Mallorca.

López Mullor, A.: Bayeux (Calvados, França). Maig de 2002. Conferència. *La céramique romaine à parois fines fabriquée à Ibiza (I)*. Congrès International de Bayeux, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule.

López Mullor, A.: Gandesa, 11 de juliol de 2002. Celler Cooperatiu. Conferència. *Grafits realitzats per membres de les Brigades Internacionals al castell de Castelldefels*. IV Jornades Martinellianes. «Restauracions i transformacions del patrimoni arquitectònic català. III. La segona República i la Guerra Civil (1931-1939)» Universitat Catalana d'Estiu / Associació Cultural Cèsar Martinell.

López Mullor, A.: Alcúdia (Mallorca), 3 d'agost de 2002. Ajuntament d'Alcúdia. Conferència. *La ceràmica romana de parets fines a les Balears*. Curs Monogràfic d'Arqueologia, Consell Insular de Mallorca.

López Mullor, A.: Arbúcies, 6 de març de 2003. Museu la Gabella. Conferència. *La fortificació medieval del Turó del Montgròs (el Brull, Osona, Barcelona)*. Congrés «Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental». Diputació de Girona, Universitat de Girona i Universitat de Barcelona.

López Mullor, A.: Arbúcies, 6 de març de 2003. Museu la Gabella. Conferència. *La recerca del conjunt del castell de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona)*. Congrés «Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental». Diputació de Girona, Universitat de Girona i Universitat de Barcelona.

López Mullor, A.: Saint-Roman-en-Gal (Rhône-Alpes, França), 1 de juny de 2003. *Les céramiques à parois fines d'Ibiza et leur expansion en Catalogne et les îles Baléares*. Congrés

International de Saint-Roman-en-Gal. Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule.

López Mullor, A.: Pol·lèntia (Alcúdia, Mallorca), 30 de juliol de 2003. *La ceràmica romana de parets fines d'Eivissa i el seu comerç a Catalunya i Balears*. VII Curs d'Arqueologia Antoni Arribas i Palau.

López Mullor, A.: Puigcerdà, 14 de novembre de 2003. Conferència. *L'establiment de final de l'edat del bronze i oppidum ibèric del Turó del Montgròs (El Brull, Osona): síntesi dels treballs realitzats en el període 1997-2003*. XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Ajuntament de Puigcerdà i Institut d'Estudis Ceretans.

López Mullor, A.: Múrcia, 14 de novembre de 2003. Conferència. *Planteamiento, desarrollo y resultados de los estudios históricos y artísticos realizados en el monasterio de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà, Barcelona (siglos VII/VIII-XVIII) y en el conjunto monumental del castillo de Castelldefels (siglos IVaC-XX)*. Máster de Restauración del Patrimonio Histórico 2003-2004.

López Mullor, A.: Elda (Alacant), 11 de desembre de 2003. *El* oppidum *del Turó del Montgròs, El Brull (Barcelona) y las fortificaciones ibéricas en Cataluña*. III Seminario de Historia. La Iberia de los *oppida* ante la romanización.

López Mullor, A.: Alcúdia (Mallorca), 14 d'agost de 2004. Conferència. *La ceràmica romana de parets fines produïda als tallers d'Eivissa*. Curs d'arqueologia de *Pol·lèntia*. Universitat de les Illes Balears, Universitat de Barcelona i Consell Insular de Mallorca.

López Mullor, A.: Barcelona, 17 d'octubre de 2004. Edifici del Vagó de la Diputació de Barcelona. Conferència. *Estudi arqueològic de tres castells de la frontera meridional de la marca hispànica*. Amics de l'Art Romànic.

López Mullor, A.: Alcúdia (Mallorca), 4 d'agost de 2005. Conferència. *Arqueología de la arquitectura en dos castillos barceloneses.* Curs d'Arqueologia de Pol·lèntia. Universitat de les Illes Balears, Universitat de Barcelona i Consell Insular de Mallorca.

López Mullor, A.: Barcelona, 17 de novembre de 2005. Palau Marc. Conferència. *Tipologia i datació de les àmfores romanes de la Tarraconense*. Simposi «La producció i el comerç de les àmfores de la provincia Hispania Tarraconensis, Homenatge a Ricard Pascual i Guasch», Museu d'Arqueologia de Catalunya, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona.

López Mullor, A.: Vilanova i la Geltrú, 19 de gener de 2006. Museu Víctor Balaguer. Taula rodona. *Les excavacions arqueològiques recents al terme de Vilanova i la Geltrú*.

López Mullor, A.: Vic, 4 de maig de 2006. Conferència. *Les darreres excavacions (1997-2005) a l'*oppidum *del Turó del Montgròs, el Brull*. Patronat d'Estudis Ausonencs.

López Mullor, A.: Barcelona, 20 d'abril de 2007. Conferència. *La ceràmica utilitària medieval catalana dels segles IX al XIV. Tipologia i datació*. Museu d'Història de la Ciutat, Universitat Autònoma de Barcelona.

López Mullor, A.: Súria, 22 d'abril de 2007. Església del Roser. Conferència. *Els resultats de la recerca arqueològica a l'església de la Mare de Déu del Roser de Súria.* SPAL.

López Mullor, A.: Tarragona, 9 de maig de 2007. Conferència. Els centres productors d'àmfores romanes del Barri Vell de Sant Boi de Llobregat i Darró (Vilanova i la Geltrú). Simposi El Vi de la Tarraconense ahir i avui, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

López Mullor, A.: Barcelona, 3 de maig i 9 de juny de 2008. Taules de debat del Pla Integral de l'Arqueologia a Catalunya (PIACAT), Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Servei d'Arqueologia i Paleontologia.

López Mullor, A.: Vic, 14 de desembre de 2012. Conferència. *Excavacions arqueològiques a la fortalesa ibèrica del Montgròs, el Brull. Campanyes 2010-2012*. II Jornades d'Aqueologia de la Catalunya Central.

López Mullor, A.: Barcelona, 16 d'octubre i 11 de novembre de 2008. Jornades de treball de la taula «Arqueologia i Territori» del *Pla Integral d'Arqueologia de Catalunya*, Departament de Cultura, Servei d'Arqueologia i Paleontologia.

López Mullor, A.: Castelldefels, 21 de novembre de 2008. Conferència *Les termes romanes de Sant Boi de Llobregat, arqueologia i restauració*. Casal Municipal de Cultura, Ajuntament de Castelldefels.

López Mullor, A.: Zamora, 26 de febrer de 2009. Conferència. *La arqueología de la arquitectura en Cataluña. Crónica y síntesis.* «Curso Arqueología de la Arquitectura. Análisis e intervención en la arquitectura histórica», Instituto de Historia del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Consejería de Cultura de la Junta de Castilla y León.

López Mullor, A.: Barcelona, 10 de març de 2009. Conferència de presentació del llibre *La producció i el comerç de les àmfores de la provincia Hispania Tarraconenses, Homenatge a Ricard Pascual i Guasch*. Museu d'Arqueologia de Catalunya.

López Mullor, A.: Madrid, 30 d'abril de 2009. Conferència. «El profesor Ripoll y la arqueología clásica y medieval». Facultad de Filofía y Letras, UNED.

López Mullor, A.: Sitges, 29 de maig de 2009. Conferència. *La ceràmica ibèrica i romana de Darró (Vilanova i la Geltrú)*. Ajuntament de Sitges.

López Mullor, A.: Còrdova, 24 de setembre de 2009. Conferència. *La investigación arqueológica en el marco de un proyecto de restauración arquitectónica: la actuación del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local*. Colegio de Arquitectos técnicos de Córdoba.

López Mullor, A.: Tarragona, 6 d'octubre de 2009. Conferència. *La ceràmica romana de parets fines a la península Ibèrica i les Illes Balears.* Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

López Mullor, A.: Madrid, 15 d'octubre de 2009. Conferència. *La construcción de un método de intervención en el patrimonio arqueológico edificado*. Jornades «Arqueología aplicada al estudio e interpretación de edificios históricos. Últimas tendencias metodológicas». Ministerio de Cultura, Instituto del Patrimonio Cultural de España.

López Mullor, A.: Palma, 22 d'octubre de 2009. Conferència. *Intervencions arqueològiques al patrimoni edificat de Catalunya*. Universitat de les Illes Balears, Associació per a la Revitalització dels Centres Antics (ARCA).

López Mullor, A.: Tarragona, 27 d'octubre de 2010. Conferència. *Evolució edilícia i material arqueològic de la casa núm. 3 del poblat ibèric de Darró (Vilanova i la Geltrú), segles II-I aC*, Simposi Internacional «L'ager *Tarraconensis*. Paisatge, poblament, cultura material i història», Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

López Mullor, A.: Lleida-Arbeca, 29 de novembre de 2010. Conferència. La muralla principal de l'oppidum ibèric del Montgròs (el Brull) i les seves defenses perifèriques. Reunió internacional «Les defenses exteriors i la polioercètica preromana en la Mediterrània centreoccidental: els fossats», Universitat de Lleida.

López Mullor, A.: Madrid, 12 d'abril de 2011. Conferència. *La cerámica romana de paredes finas en Hispania*, I Curso La cerámica romana en Hispania, CSIC, Instituto de Historia.

López Mullor, A.: Vilafranca del Penedès, 23 d'octubre de 2011. Conferència. *Vasos de terra sigillata hispànica apareguts a les excavacions de la vil·la romana de Darró o Adarró*, Jornades d'Estudis Penedesencs, Ajuntament de Vilafranca del Penedès, Centre d'Estudis Penedesencs.

López Mullor, A.: Madrid, 18 d'abril de 2012. Conferència. *La cerámica romana de paredes finas en la Península Ibérica*, II Curso La cerámica romana en Hispania, Facultatd de Geografía e Historia, UNED, Madrid.

López Mullor, A.: Castelldefels, 5 de juny de 2012. Conferència. *El castell de Castelldefels. Dos mil tres-cents anys d'història*. Aula Sènior, Universitat Politècnica de Catalunya.

López Mullor, A.: El Brull, 2 de juliol de 2012. Conferència. *La práctica arqueológica. El método estratigráfico*. Camp de treball del Montgròs, Generalitat de Calunya, Direcció General de Joventut, SPAL.

López Mullor, A.: Tarragona, 13 de juliol de 2012, Conferència. *30 anys de recerca arqueològica del patrimoni edificat municipal.* Gestió municipal i arqueologia a Catalunya, Ajuntament de Tarragona.

López Mullor, A.: Castelldefels, 4 d'octubre de 2012. Conferència. *Història general del castell de Castelldefels*, Cicle de conferències «Vols conèixer el teu castell?». Ajuntament de Castelldefels.

López Mullor, A.: Silves (Faro, Portugal), 23 d'octubre de 2012. Conferència. *La cerámica del mas Montgròs, el Brull (Barcelona), siglos XI-XV.* X Congrès de la Association Internationale pour l'Étude de la Céramique Médiévale Méditerranéenne.

López Mullor, A.: Girona, 23 de novembre de 2012. Conferència. *La recerca arqueològica a la fortalesa ibèrica i mas medieval del Montgròs (el Brull). Campanyes de 2009-2012.* VIII Trobada d'Estudiosos del Montseny, Diputació de Barcelona, Diputació de Girona, Universitat de Girona.

López Mullor, A.: Vic, 14 de desembre de 2012. Conferència. *Excavacions arqueològiques a la fortalesa ibèrica del Montgròs, el Brull. Campanyes 2010-2012*. II Jornades d'Aqueologia de la Catalunya Central.

López Mullor, A.; Beltrán de Heredia, J.: Còrdova, 15 d'octubre de 2002. *La cultura material en Barcelona y su hinterland en época de Almanzor*. Congrés: «Almanzor y su época», Universitat de Còrdova.

López Mullor, A.; Beltrán de Heredia, J.: Ciudad Real, 28 de febrer al 4 de març de 2006. Conferència. *La cerámica utilitaria de los siglos XII al XIV en la provincia de Barcelona*. VIII Congreso Internacional de Cerámica Medieval en el Mediterráneo.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Sant Cugat del Vallès, 19 d'abril de 2002. Conferència. *Les excavacions recents al monestir de Sant Llorenç prop Bagà*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

López Mullor, A.; Caixal, À.: Vitoria, 21 de novembre de 2002. Palacio Europa. Conferència. *Resultados de la excavación arqueológica en el monasterio de Sant Llorenç prop Bagà de Guardiola de Berguedà (Barcelona)*, «II Bienal de la Restauración Monumental. Qué está pasando (?)». Academia del Partal / Fundación Catedral de Santa María de Vitoria.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Sant Boi de Llobregat, 17 d'octubre de 2003. Conferència. *Les primeres etapes (segles VII-VIII al XI) del monestir de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà*. Jornades d'Arqueologia «Intervencions arqueològiques i paleontològiques a les comarques de Barcelona (2002-2003)». Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Sabadell, 18 de maig de 2006. Conferència. *El recinte medieval del monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà, Berguedà): campanyes arqueològiques dels anys 2000-2004*. III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Sabadell, 19 de maig de 2006. Conferència. *L'excavació arqueològica a l'entorn immediat de l'església de Santa Maria de Matadars o del Marquet (el Pont de Vilomara i Rocafort, Bages)*. III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Barcelona, 23 de març de 2007. Conferència. *Presentació dels treballs de restauració del conjunt monumental de Sant Llorenç prop Bagà. Síntesi dels treballs de recerca històrica*. Jornada científica commemorativa del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. SPAL i Amics de l'Art Romànic. 1907: el paper de l'IEC en la història de l'art i en la restauració de monuments medievals a Catalunya i Europa.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Esparreguera, 25 d'octubre de 2007. Can Pasqual. Conferència. *La lectura estratigràfica dels paraments de les esglésies de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà) i Santa Maria de Matadars (el Pont de Vilomara i Rocafort)*. Esglésies rurals a Catalunya entre l'Antiguitat i l'Edat Mitjana (segles V-X). Taula rodona, Esparreguera – Montserrat.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Tarragona, 10 de juny de 2010. Conferència. *Les campanyes d'excavació de 2007 i 2008 a l'església de Santa Maria de Matadars (el Pont de Vilomara i Ro-*

cafort, el Bages), IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Ajuntament de Tarragona, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM).

López Mullor, A.; Caixal, À.: Tarragona, 11 de juny de 2010. Conferència. *Anàlisi i evolució del conjunt de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà). Els resultats de les darreres campanyes d'excavació*, IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Ajuntament de Tarragona, Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM).

López Mullor, A.; Caixal, À.: Manresa, 19 d'octubre de 2010. Conferència. *Monestir de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà*, Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Manresa, 20 d'octubre de 2010. Conferència. *Església de Santa Maria de Matadars, el Pont de Vilomara i Rocafort (Bages)*, Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

López Mullor, A.; Caixal, À.: Òdena, 26 d'octubre de 2010. Conferència. *La pràctica de la recerca arqueològica*. Programa de formació en el marc del Pla Ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Closa, J.: Sant Pere Sallavinera, 26 d'octubre de 2010. Castell de Boixadors. Visita. *La pràctica de la recerca arqueològica*. Alumnes del programa de formació en el marc del Pla Ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Fierro, J.: Roda de Ter, 14 de juny de 2002. Conferència. *Els materials del castell de Godmar (Callús, Bages)*. Seminari d'eines i instrumental metàl·lic (segles v-xv dC). Fundació pública l'Esquerda.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Fierro, J.: Arbúcies, 5 de març de 2003. Museu la Gabella. Conferència. *Excavacions recents a castells del centre del límit meridional de la Marca Hispànica: castellet de Godmar (Callús, Bages, Barcelona), castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera, Anoia, Barcelona), Castellnou de Bages (Barcelona)*. Congrés «Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental». Diputació de Girona, Universitat de Girona i Universitat de Barcelona.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Fierro, J.: Barcelona, 18 de novembre de 2009. Conferència. *Cronotipologia d'algunes necròpolis medievals de les comarques de Barcelona*. Reunió: «Arqueologia funerària al nord-est peninsular, segles vi-xii. Problemes de cronologia», Museu d'Arqueologia de Catalunya, Universitat de Barcelona.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Pancorbo, A.: Sant Cugat del Vallès, 19 d'abril de 2002. Conferència. *L'excavació al castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera, Anoia)*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

López Mullor, A.; Caixal, À.; Pancorbo, A.: Sabadell, 20 de maig de 2006. Conferència. *Cronologia dels recintes del castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera, Anoia) a partir dels resultats de les excavacions arqueològiques de 1999-2000, 2002 i 2004*. III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.

López Mullor, A.; Casas, J.: Sant Cugat del Vallès, 18 d'abril de 2002. Conferència. *L'excavació a l'església de Sant Salvador del Quer (Súria)*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

López Mullor, A.; Estarellas, M. M.: L'Escala, 2 de maig de 2008. Conferència. *La ceràmica baixrepublicana i de l'alt Imperi trobada a l'excavació de Can Muntanyans, Palma de Mallorca.* Congrés Internacional de L'Escala-Empúries, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule, Museu d'Arqueologia de Catalunya, SPAL.

López Mullor, A.; Estarellas, M.M.: ARLÈS, 2 de juny de 2011. Conferència. *La céramique associée aux constructions de l'établissement romain de Son Espases (Palma de Majorque). IIe-Ier siècles av. J.C.*, Congrès International d'Arles, Société Française d'Étude la Céramique Antique en Gaule.

López Mullor, A.; Fierro, J.: Vallauris (Alpes-Maritimes, França). 20-23 de maig de 2004. Conferència. *La céramique grise fine ibérique des IIe-Ier siècles av. J.C. en Cossetanie (Catalogne, Espagne)*. Congrès International Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule.

López Mullor, A.; Fierro, X.: Barcelona, 10 de febrer de 2010. Conferència. *Les darreres excavacions al Montgròs, el Brull (Osona)*, Tribuna d'Arqueologia 2009-2010, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

López Mullor, A.; Fierro, J.: Manresa, 18 d'octubre de 2010. Conferència. *Fortificació ibèrica i mas medieval del Montgròs. El Brull (Osona)*, Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Caixal, À.: Banyoles, 9 de novembre de 2007. Conferència. *El segle iii a les vil·les romanes del Barri antic de Sant Boi de Llobregat, de la Mare de Déu de Sales (Viladecans), del Castell (Castelldefels), del Vinyent (Sitges) de Darró i Solicrup (Vilanova i la Geltrú) i del castell de Cubelles*, Universitat de Girona.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Caixal, À.: Lleida, 29 de novembre de 2007. Aula magna de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Conferència. *Les vil·les romanes a la costa central catalana, entre el Llobregat i el Foix. Tipologia i evolució cronològica. Simposi: Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana, celebrat a Lleida del 28 al 30 de novembre de 2007.* Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida, Museu d'Arqueologia de Catalunya.

López Mullor, A.; Gómez, A.: Sant Cugat del Vallès, 18 d'abril de 2002. Conferència. *La primera campanya d'excavació al castell d'Orís.* II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

López Mullor, A.; Gómez, A.: Arbúcies, 7 de març de 2003. Museu la Gabella. Conferència. *L'inici de l'excavació del castell d'Orís (Osona, Barcelona)*. Congrés «Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental». Diputació de Girona, Universitat de Girona i Universitat de Barcelona.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: Cubelles, 15 i 16 de setembre de 2006. Castell. Visites guiades per tècnics al castell de Cubelles, SPAL.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: Cubelles, 18 de desembre de 2006. Conferència. *El castell de Cubelles.*

López Mullor, A. Lacuesta, R.: Cubelles, 3 de febrer de 2012. Conferència. *El castell de Cubelles des de l'Antiguitat al segle xxi.* Amics del Castell.

López Mullor, A.; Martín, A.: Pézenas (Hérault, França), 28 de maig de 2006. Conferència. *La production d'amphores gréco-italiques, Dressel 1, Lamboglia 2 et Tarraconaise 1 á 3 en Catalogne, typologie et chronologie.* Congrès International de Pézenas, Société Française d'Étude de la Céramique en Gaule.

López Mullor, A.; Martín, A.: Cádiz, 29 de setembre de 2008. Conferència: *Un centro productor de cerámica romana de época julio-claudia y flavia en Cabrera de Mar (Barcelona).* Congrés Internacional dels Rei Cretariae Romanae Fautores.

López Mullor, A.; Martín, A.: Chelles (Seine-et-Marne, França), 16 de maig de 2010. Conferència. *Productions de céramiques à parois fines dans l'agglomération italique d'Ilturo (Cabrera de Mar, Barcelona)*, Congrès International de la Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule.

López Mullor, A.; Pancorbo, A.: Castelldefels, 3 de desembre de 2011. Conferència. *Resultats de la intervenció arqueològica realitzada a la masia de Can Roca de Baix, Castelldefels,* IV Trobada d'Estudiosos i Centres d'Estudi d'Eramprunyà, Grup de Recerques Històriques de Castelldefels, Ajuntament de Castelldefels.

López Mullor, A.; Riera, M.: Sant Boi de Llobregat, 17 d'octubre de 2003. Conferència. *Les campanyes de 2001 a 2003 a l'oppidum del Turó del Montgròs (El Brull, Osona)*. Jornades d'Arqueologia «Intervencions arqueològiques i paleontològiques a les comarques de Barcelona (2002-2003)». Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

López Mullor, A.; Suau, L.: Sant Cugat del Vallès, 18 d'abril de 2002. Conferència. *L'excavació a les ruïnes de la capella de Sant Adjutori (Sant Cugat del Vallès).* II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

Oller, Xavier; Pujol, J. M.: Barcelona, 3 de novembre de 2009. Ponències. *La necessitat de la revisió del Catàleg Municipal de Vilanova i la Geltrú, després de 20 anys*. I Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els inventaris i els catàlegs en la gestió del patrimoni arquitectònic municipal. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

Pujades i Cavalleria, Josep: Sant Cugat del Vallès, 18-20 d'abril de 2002. Conferència. *L'excavació al castell de Coaner (Sant Mateu de Bages)*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

Pancorbo, Ainhoa: Sabadell, 18 al 21 de maig de 2006. Conferència. *Les campanyes d'excavació de 2004 i 2005 a l'església de la Mare de Déu del Roser (Súria, Bages)*. III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.

Pancorbo, A.; López Mullor, A.: Castelldefels, 19 de febrer de 2010. Conferència. *La recerca arqueològica de la masia de Can Roca de Baix.* Centre de Recerques Històriques de Castelldefels, Ajuntament de Castelldefels.

Pancorbo, A.; López Mullor, A.: Manresa, 19 d'octubre de 2010. Conferència. *Jaciment ibèric i església de la Mare de Déu del Roser. Súria (Bages)*, Jornades d'Arqueologia de la Catalunya Central, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

Rius, Francesc; Vilanova, Antoni: Barcelona, 3 de novembre de 2009. Ponències. *De la gènesi als nous criteris de protecció del patrimoni immoble: el cas de Manresa*. I Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els inventaris i els catàlegs en la gestió del patrimoni arquitectònic municipal. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

Rovira, J.; Sanjurjo, C.; Closa, J.; Lacuesta, R.; Galí, D.: Bagà, 14 de desembre de 2010. Església de Sant Esteve. Visita. *El procés d'execució de l'obra*. Alumnes del programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

Sanjurjo, Cecília: Òdena, 25 de novembre de 2010. Conferència. *El coneixement físico-constructiu (materials, tècniques i patologies)*. Programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

Sanjurjo, C.; Fierro, J.; Closa, J.: Igualada, 25 de novembre de 2010. Església de Sant Jaume ses Oliveres. Visita. *El coneixement físco-constructiu (materials, tècniques i patologies)*. Alumnes del programa de formació en el marc del Pla ocupacional de l'Ajuntament d'Òdena.

Sanmartí, Clàudia: Súria, 21 d'abril de 2007. Església del Roser. *Presentació del projecte d'intervenció de l'església del Roser: Visita a l'interior de l'absis romànic, acabat de restaurar en la primera fase de les obres.*

Sanz Botey, J. L.: Vitoria, 22 de novembre de 2002. Palacio Europa. Comunicació. *Restauración y simulacro: el pasado como ilusión*. «II Bienal de la Restauración Monumental. Qué está pasando (?)». Academia del Partal / Fundación Catedral de Santa María de Vitoria.

Sanz Botey, J. L.: Barcelona, 4 de febrer de 2010. Conferència. *Restauracions en Patrimoni Municipal. Intervencions al Castell de Castelldefels*. II Jornada d'intervenció en el Patrimoni Arquitectònic municipal. Els tècnics municipals i l'aplicació del Codi Tècnic de l'Edificació en edificis existents. Sala de l'Espai Francesca Bonnemaison.

Sanz Botey, J. L.: Avinyonet del Penedès, 16 de desembre de 2012. Conferència. *Objectius i criteris de la intervenció realitzada al colomar de l'Arboçar de Baix.*

Solé, Josep; Closa, Joan; Lacuesta, Raquel: Sant Joan de Vilatorrada, 24 de gener de 2012. Presentació. *Mètode i criteris per a la redacció de l'inventari / catàleg de masies i el patrimoni arquitectònic, arqueològic i ambiental, de Sant Joan de Vilatorrada*. Ajuntament.

Solé, J.; Closa, J.; Lacuesta, R.: Òdena, 10 de febrer de 2012. Presentació. *Mètode i criteris per a la redacció de l'inventari / catàleg de masies i el patrimoni arquitectònic, arqueològic i ambiental d'Òdena*. Ajuntament.

Vila i Carabassa, Josep Maria: Sant Cugat del Vallès, 18-20 d'abril de 2002. Conferència. *L'excavació a l'església de Sant Sadurní de Rotgers (Borredà)*. II Congrés de l'ACRAM (Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval).

VILA, J. M.: Sabadell, 18 al 21 de maig de 2006. Conferència. *La intervenció arqueològica al castell de Vacarisses (Vallès occidental)*. III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya.

Treballs d'investigació i estudis dipositats al Servei

Estudis arqueològics monogràfics

BALDOMÀ SOTO, MONTSERRAT; PANCORBO PICÓ, AINHOA; RIUS, MONTSERRAT; TORRES BUENO, LÍDIA; CLUA MERCADAL, MARIA: *Can Pedrals (Granollers, Vallès Oriental). Memòria de l'excavació arqueològica duta a terme l'any 1990*. Setembre 2007.

CAIXAL, ÀLVAR: *Castell i antic nucli urbà (Òdena, Anoia). Memòria dels sondeigs arqueològics: 18 de setembre -11 d'octubre de 2006*. Setembre 2008.

CAIXAL, À.: *Informe del seguiment arqueològic de la consolidació del porxo de l'església de Santa Maria de Sales, Viladecans (Baix Llobregat)*. 16.06.2003.

CAIXAL, À.: *Informe dels sondeigs arqueològics efectuats al carrer del Centre, a la plaça de l'Església i a la plaça de Can Dachs (La Garriga, Vallès Oriental)*. 13.05.2010.

CAIXAL, À.: *Informe previ dels treballs de recerca arqueològica al Castell de l'Eramprunyà (Gavà, Baix Llobregat) 7 de setembre - 4 de novembre de 2011*. Març 2012.

CAIXAL, À.: *Informe de la visita a les restes del Pont Vell d'Orniu (Avià, Berguedà)*. 02.07.2007.

CAIXAL, À.: *La Garriga: Dades bàsiques de la intervenció*. 12.04.2010.

CAIXAL, À.: *Memòria del control arqueològic dels treballs de la restauració de la torre de Ca l'Alzina (Mongat, Maresme) 28/06/2010-16/07/2010*. Març 2012.

CAIXAL, À.; FIERRO, J.; LIRIA, J.; MALGOSA, A.: *Església de Sant Pere de Madrona. Berga (Berguedà). Excavació arqueològica realitzada l'any 2007: Inventari dels materials*. Març 2010.

CASCANTE, PERE: *Església de Sant Esteve de Bagà (Berguedà). Informe arqueològic (esborrany)*. Juny 2010.

CASCANTE, P.; CAIXAL, À.; GALÍ, D.; LACUESTA, R.; PUIG, J.; GRABAU, J.: *Memòria arqueològica dels treballs de restauració de la coberta i campanar de l'església de Sant Esteve de Bagà, 25 juny / 06 juliol*. Gener 2012.

CODEX; ATIUM; ATICS: *Proposta de realització de sondejos arqueològics al subsòl de la casa consistorial de Sitges*. 21.06.2006.

ESPADALER PARCERISAS, RAMON; JUAN VERDEJO, MERCEDES; SANZ PONS, NOÈLIA; CLUA MERCADAL, MARIA; GUTIÉRREZ GARCÍA-MORENO, ANNA; CAMPILLO VALERO, DOMÈNEC; MAJÓ, ANTÒNIA; CASTELLANO TRESSERRA, ANNA; VILA CARABASA, JOSEP MARIA; SUREDA BERNÁ, MARIA JOSÉ: *Memòria de les excavacions realitzades a l'església de Sant Miquel de Cardona (Bages). 1987-1989*. Juliol 1997; 2004.

FIERRO, JAVIER: *Anàlisi històrica i arqueològica de la paret central de la planta baixa del castell de Castelldefels*. 15.11.2010.

FIERRO, J.: *Can Rocamora (Can Xicarrons). Sitges (Garraf). Informe arqueològic de les estructures constructives aparegudes al subsòl*. 30.12.2010.

FIERRO, J.: *El lloc de Sales, una antiga explotació agrícola romana*. 17.11.2011.

FIERRO, J.: *Ermita de Sales. Viladecans (Baix Llobregat). Recull de fotografies del procés de restauració*. 30.01.2012.

FIERRO, J.: *Informe de la recerca arqueològica realitzada al porxo de l'ermita de Santa Maria de Sales (Viladecans), entre els dies 1 al 3 de juliol de 2003*. 07.07.2003.

FIERRO, J.: *Informe de les intervencions realitzades i reconeixement dels paraments de les termes romanes de Caldes de Montbui.* 26.11.2004.

FIERRO, J.: *Informe dels sondeigs constructius realitzats a la coberta de l'església de Sant Martí*. 17.11.2011.

FIERRO, J.: *Informe sobre el desmuntatge d'un paredat al dormitori del senyor del Palau Güell (àmbit 50)*. 11.02.2002.

FIERRO, J.: *Informe sobre els sondeigs realitzats al subsòl del soterrani del Palau Güell el mes de novembre de 2003*. 04.12.2003.

FIERRO, J.: *La Torre del Breny (Castellgalí): un exemple de reutilització d'un monument funerari romà*. Desembre 2003.

FIERRO, J.: *La Torre del Breny (Castellgalí). Dictamen inicial*. 02.05.2002.

FIERRO, J.: *Termes romanes de Caldes de Montbui. Dictamen inicial*. 03.05.2002.

FIERRO, J.: *Torre Moja. Olèrdola (Alt Penedès). Control arqueològic realitzat els anys 2008 i 2010. Inventari dels materials*. Juliol 2011.

FIERRO, J.; CAIXAL, À.: *Església de Santa Maria del Marquet ó de Matadars. El Pont de Vilomara i Rocafort (Bages). Campanyes d'excavació arqueològica 2007-2008. Inventari dels materials.* Març 2010.

FIERRO, J.; CAIXAL, À.: *Les darreres campanyes d'excavació a la vil·la romana i l'ermita de Santa Maria de Sales, Viladecans.* Desembre 2003.

FIERRO, J.; GALÍ, D.: *Pont de la Corredora. Castelldefels (Baix Llobregat). Memòria de l'excavació arqueològica realitzada l'any 2009*. Novembre 2010.

FIERRO, J.; GALÍ, D.; LACUESTA, R.: *Informe sobre els revestiments del cupulí del campanar de l'església de Santa Eulàlia d'Esparreguera*. 12.05.2004.

GARCIA TARGA, JOAN.: *Memòria dels treballs de seguiment arqueològic a Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf): agost 2003*. 03.09.2003.

Gómez Bach, Anna Maria.: *Pont nou. Manresa. Estudi arqueològic dels paraments*. Gener 2004.

Juan Verdejo, Mercedes; López Mullor, Albert; Sanz Pons, Noèlia; Campillo Valero, Domènec; Vives Balmanya, Elisenda; Clua Mercadal, Maria; Vila Carabasa, Josep Maria; Gutiérrez García-Moreno, Anna: *Memòria de les excavacions realitzades a l'església de Santa Maria de Rubió (Anoia). 1986-1987*. Desembre 1997; 2004.

López Mullor, Albert: *Actuacions previstes al conjunt històric del Montgròs (El Brull) l'any 2012.* 20.02.2012.

López Mullor, A.: *Castell de Castelldefels (Baix LLobregat). Memòria de la intervenció arqueològica duta a terme el febrer de 2007*. Setembre 2011.

López Mullor, A.: *El Mur de l'extrem nord-oest del conjunt del Palau de Bagà*. 24.08.2005

López Mullor, A.: *Els jaciments arqueològics de Cabrera de Mar*. 20.09.2011.

López Mullor, A.: *Els treballs de recerca arqueològica a la cartoixa de Montalegre (Tiana).* 15.09.2009.

López Mullor, A.: *Els materials arqueològics trobats a l'exacavació de l'església de la Mare de Déu del Roser, Súria (Bages)*. 29.11.2012.

López Mullor, A.: *Les darreres recerques arqueològiques al conjunt del Turó del Montgròs (El Brull)*. 31.03.2008.

López Mullor, A.: *L'Establiment ibèric i la vil·la romana de Darró, Vilanova i la Geltrú.* 20.10.2004.

López Mullor, A.; Caixal, À.; Gómez Bach, A. M.: *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades a l'església de Santa Maria de Matadars (el Pont de Vilomara i Rocafort, Bages): campanya de 2004*. Juny 2006.

López Mullor, A.; Caixal Mata, À.; Vila, J. M.; Cascante, P.: *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al conjunt del monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà, Berguedà). Campanya 2001-2003*. Maig 2004.

López Mullor, A.; Estany Morros, I.; Rius Font, L.; Clua Mercadal, M.: *Memòria de l'excavació a l'àrea de les termes romanes de Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat), campanyes 1989-1991.* Novembre 2002.

López Mullor, A.; Fierro, J.: *El Brull. Oppidum ibèric del Turó del Montgròs. Memòria de la campanya d'excavacions de 2006*. Octubre 2008.

López Mullor, A.; Fierro, J.: *El Montgròs, el Brull: memòria de les campanyes d'excavació de 2003-2005*. Maig 2006.

López Mullor, A.; Fierro, J.: *Memòria de les campanyes d'excavació de 1999 i 2000 a la zona 0 de l'establiment ibèric i vil·la romana de Darró, Vilanova i la Geltrú (Garraf)*. Febrer 2002.

López Mullor, A.; Fierro, J.: *Memòria de les campanyes d'excavació de 2001 i 2002 a la zona 0 de l'establiment ibèric i vil·la romana de Darró, Vilanova i la Geltrú (Garraf)*. Abril 2003.

López Mullor, A.; Fierro, J.: *Oppidum Ibèric i mas medieval del Montgròs. Memòria de les excavacions realitzades durant els anys 2008-2010*. Setembre 2011.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Caixal, À;. Clua, M.: *Vil·la romana i castell de Cubelles, els materials arqueològics*. Febrer 2009.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Estany, I.; Martín, A.: *Termes romanes de Sant Boi de Llobregat, els materials arqueològics*. Febrer 2009.

López Mullor, A.; Fierro, J.; Sanz Borràs, M.: *Memòria de la campanya d'excavacions de 2001 realitzada al castell de Castelldefels*. Setembre 2002.

López Mullor, A.; Garcia Targa, J.: *Memòria de l'excavació arqueològica duta a terme el juny de 2004 a la zona 0 de l'establiment ibèric de Darró (Vilanova i la Geltrú, Garraf)*. Gener 2005.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe sobre el document «Actuacions en el jaciment de Darró. Vilanova i la Geltrú»*. 20.10.2004.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe sobre els vestigis romans que es conserven al subsòl de la plaça del castell de Cubelles*. Novembre 2004.

López Mullor, A.; Pancorbo Picó, A.: *Els Treballs d'excavació arqueològica fets per la Diputació de Barcelona a l'Església del Roser (Súria)*. 02.04.2004.

López Mullor, A.; Riera Rullan, Mateu: *Oppidum del Turó del Montgròs (el Brull): memòria de les excavacions dutes a terme l'any 2001*. Abril 2002.

López Mullor, A.; Riera Rullan, Mateu: *Oppidum del Turó del Montgròs (el Brull): memòria de les excavacions dutes a terme l'any 2002*. Març 2003.

Mercado Pérez, Mònica; Salvadó Jambrina, Iván (Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, S.L.): *Estudi arqueoconstructiu de la façana nord-est de l'ermita de Sant Martí de Pertegàs (Sant Celoni)*. Abril 2002.

Morera Camprubí, Jordi (Arqueociència Serveis Culturals, S.L.).: *Informe preliminar de la intervenció al solar del mercat de Sant Vicenç dels Horts: fase romana (segles I-II dC)*. Abril 2006.

Pancorbo Picó, Ainhoa (Arqueociència): *Can Pedrals (Granollers, Vallès Oriental). Memòria de l'excavació arqueològica duta a terme l'any 1990*. Setembre 2007.

Pancorbo, A.: *Castell de Boixadors i Església del Castell (Sant Pere Sallavinera, Anoia). Memòria de l'excavació arqueològica duta a terme el mes de maig de 2004*. Febrer 2005.

Pancorbo, A.: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a la Masia de Can Roca de Baix (Castelldefels, Baix Llobregat)*. Desembre 2011.

Pancorbo, A.: *Memòria de la intervenció realitzada a l'església de la Mare de Déu del Roser, Súria, Bages*. Gener 2005.

Pancorbo, A.; Caixal, À.: *Memòria de l'excavació realitzada al castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera, Anoia). Campanyes de 1999 i 2000*. Febrer 2002.

Pancorbo, A.; Clua, M.: *Memòria de l'excavació realitzada a l'església de Sant Vicenç de Fals (Fonollosa, Bages). Campanya de 2000*. Novembre 2002.

Pla Benlliure, Anna; Malgosa Morera, Assumpció: *Informe antropològic de l'enterrament a Torre d'en Pinós*. 2004.

Puig Gris, Judith; Cascante Torrella, Pere; López Mullor, Albert; Caixal, Àlvar: *Monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà, Berguedà). Memòria de les excavacions arqueològiques. Campanya 2008*. Març 2009.

Puig Palerm, Antoni: *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada el mes de juny de 2003.* Gener 2004.

Pujol Cabarrozas, Meritxell: *Memòria. Treballs de digitalització, catalogació i ordenació del fons fotogràfic del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL).* 2006.

Pujol, M.: *Memòria. Treballs de digitalització, catalogació i ordenació del fons fotogràfic del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL).* Juliol 2007.

Societat d'Arqueologia del Berguedà: *Informe de la primera campanya d'intervenció arqueològica portada a terme al Santuari de Nostra Sra. dels Tossals (Capolat - Berguedà)*. Gener 2007.

Spal: *L'establiment iberic i la vil·la romana de Darró. Vilanova i la Geltrú*. Maig 2005.

Spal: *Proposta de realització d'excavacions arqueològiques i consolidació urgent* (Conjunt històric del Montgròs. El Brull; Callús. Castellet de Godmar; Guardiola de Berguedà. Monestir de Sant Llorenç prop Bagà; Vilanova i la Geltrú. Establiment ibèric i vil·la romana de Darró). Febrer 2009.

Spal: *Relació dels llocs de dipòsit del material arqueològic procedent de les intervencions dutes a terme pel SPAL de la Diputació de Barcelona, entre els anys 1983 i 2006* (informe). Abril 2007.

Vila i Carabassa, Josep Maria (Arqueociència SC,S.L.); Batlle i Diaz, Antoni (B&M Geoprojectes): *Excavació arqueològica i estudi geotècnic a l'entorn nord de l'Ermita de Santa Maria de Sales*. Juliol 2007.

Altres estudis científics

Armentano, Núria; Carrascal, Susana; Fadrique, Thaïs; Malgosa, Assumpció: *Informe antropològic de les restes de Santa Maria de Matadars (intervenció arqueològica de 2004).* (El Pont de Vilomara i Rocafort). Abril 2005.

Carrascal, Susana; Malgosa Morera, Assumpció: *Informe antropològic de Sta. Maria de Matadars. Campanya 2007-2008* (El Pont de Vilomara i Rocafort). Octubre-desembre 2008.

Carrascal, Susana; Pujol Masip, Marta; Malgosa Morera, Assumpció: *Informe antropològic de les restes humanes de l'església de la Mare de Déu del Roser (Súria, Bages)*. Octubre 2005.

Carrascal, S.; Pujol Masip, M.; Malgosa Morera, A.: *Informe preliminar de l'estudi antropològic de l'església del Roser (Súria)*. Setembre 2009.

Ceràmiques Coral: *Descripció del mètode de recuperació de reproducció de rajoles pintades a trepa* (Can Casas, El Bruc, Anoia). 2003.

Fierro, J.: *Inventari de les medalles procedents de la excavació realitzada per l'SPAL, l'any 2007 a l'església de Sant Pere de Madrona, Berga*. Març 2010.

Hormías Lateral, Emilio: *Inventari de materials arxivats a l'antiga biblioteca del Palau Güell de Barcelona.* 20.12.2002.

Lacuesta, R.: *Informe sobre el Fons Documental del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local.* 17.05.2004.

Lacuesta, R.: *Informe sobre l'adquisició de fotografies a Columbia University (USA)* (Palau Güell. Barcelona). Maig 2012.

Liria, Josep; Malgosa, Assumpció: *Estudi antropològic de Sant Pere de Madrona, Berga, Berguedà. Campanya Setembre-Octubre de 2007*. Desembre 2008.

Liria, Josep; Malgosa, Assumpció: *Estudi antropològic de Sant Pere de Madrona, Berga, Berguedà. Campanya Setembre-Octubre de 2007, informe preliminar*. Setembre 2008.

López Mullor, Albert: *Criteris de restauració comparats. Ressenya i valoració crítica*. Juliol 2003.

López Mullor, A.: *Taxació de les peces de ceràmica exposades a Sant Llorenç del Munt, procedent de les excavacions arqueològiques dutes a terme pel Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona*. 14.07.2011.

López Mullor, A.; Martín Menéndez, A.: *Les produccions de ceràmica romana de parets fines al nucli itàlic d'Iluro* (Cabrera de Mar). Març 2011.

Malgosa Morera, Assumpció: *Estudi paleoantropològic preliminar de la necròpoli de Santa Maria de Matadars (Pont de Vilomara, Barcelona)*. 12.04.2005.

Maynés, Pau: *Informe de conservació de 3 fotografies de J. Esquirol (2). Col.lecció SPAL. Diputació de Barcelona* (Informe). 24.07.2012.

Maynés, Pau: *Informe d'intervenció de conservació-restauració de fotografies de la col·lecció del [sic] SPAL, Diputació de Barcelona*. 15.03.2009.

Maynés, Pau: *Pla conservació fotos SPAL* (Informe). Juliol 2007.

Oficina Tècnica d'Internet. Àrea d'Hisenda i Recursos Interns: *Recull de dades del tràfic web de l'SPAL. Actuacions en el patrimoni arquitectònic* (Informe). 17.12.2009.

Pancorbo, Ainhoa: *Estudi de ceràmiques. Articles complementaris. Dibuixos 2004 en llapis. Paral·lels. Memòria 1998-2000* (Castell de Callús. Bages). 2004.

Pla Benlliure, Anna; Pujol Masip, Marta; Malgosa Morera, Assumpció: *Informe antropològic de les restes òssies de tres unitats estratigràfiques aïllades del Monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Barcelona)*. Abril 2004.

Pujol Masip, Marta; Malgosa Morera, Assumpció: *Inventari de les restes esquelètiques trobades al Palau Güell (Barcelona)*. Desembre 2006.

Rovira, J.: *La Secció Tècnica de Projectes, Obres i Manteniment de l'SPAL: anàlisi de la pràctica actual: proposta de millora i innovació en la gestió dels recursos humans i tècnics disponibles*. Febrer 2007.

Universidad Autónoma de Madrid: *Datación absoluta por termoluminiscencia de muestras de cerámica procedentes del yac. [sic] del Turó del Montgròs (El Brull).* Mayo 2005.

Universidad Autónoma de Madrid: *Datación de materiales cerámicos, mediante la técnica de termoluminiscencia, pertenecientes a los yacimientos Iglesia de Sant Pere de Madrona (Berga) y Monasterio de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà)*. 23.07.2008.

Universidad Autónoma de Madrid: *Datación de materiales cerámicos, mediante la técnica de termoluminiscencia, pertenecientes al Yacimiento «Turó del Montgròs» (El Brull, Barcelona)*. 22.10.2009.

Villena, Núria; Pla Benlliure, Anna; Armentano, Núria; Pujol Masip, Marta; Malgosa Morera, Assumpció: *Informe antropològic de les restes inhumades al monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Barcelona)*. 19.01.2004.

Informes i estudis sobre història i història de l'art

Ajuntament de Viladecans: *Dossier d'imatges de Santa Maria de Sales i les seves pintures*. Novembre 2011.

Altés Aguiló, Francesc Xavier: *Santa Maria de Matadars: els primers vuit segles*. 07.07.2004.

Altés Aguiló, F. X.; Caixal, À.; Galí, D.; Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Estudi històric (documental, constructiu i artístic) de l'església de Santa Maria de Matadars (El Pont de Vilomara i Rocafort, Bages)*. 25.07.2005.

Asturiol Castelló, Elisenda: *L'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès* (informe). 27.05.2002.

Bayón, Emili (Museu Industrial del Ter): *La Xemeneia de la Colònia de Borgonyà, un símbol del patrimoni industrial del Ter*. Gener 2007.

Berini Pérez, Marta; Romero López, Lourdes: *Dades biogràfiques d'Isidre Clopas Batlle (Martorell, 1913-2001)*. Desembre 2004.

Bombi Arnau, Antoni: *Notes sobre el dolmen de Pedra Arca i sobre l'interès en rehabilitar-lo (Vilalba Sasserra, Vallès Oriental)*. Abril 2009.

Brú, Ricard; Galí, David; Mercader, Santiago: *Estudi de les edificacions existents a l'entorn del Monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà): els eremitoris i els molins.* 08.07.2003.

Caballé, Francesc; Revilla, Emili; Garcia, Joan: *Valoració patrimonial de la torre Salbana.* Juny 2007.

Caixal, Àlvar; Galí, David: *Síntesi de la documentació històrica referida al Turó del castell d'Òdena*. Juliol 2007.

Caixal, A.; Galí D.; Lacuesta, R.; Sureda, M.J.; Martí, R.: *Església de Sant Martí de Brocà. Guardiola de Berguedà (Berguedà). Estudi històric, artístic i arqueològic*. 20.12.2005.

Cascante Torrella, Pere: *Esquema de treball. Estudi històric i arquitectònic de l'edifici de la baganense de Bagà*. Setembre 2012.

Cascante Torrella, Pere; Camps Roca, Ignasi: *La construcció de l'església de Sant Esteve de Bagà*. 26.02.2009.

Centum: *Treball de reconstrucció virtual de l'evolució històrica i artística de l'església de Santa Maria de Sales*. 19.11.2012.

Chávez, Anna; Oliver, Jaime: *Estudi històric- arqueològic i arquitectònic del Mas Cerdà* (Centelles). 2006.

Codina Prat, Albert: *Salselles, entorn decadent* (Borredà, Berguedà). 2004.

Domedel Portabella, Lourdes: *Sant Pere Desvim* (restauració de les pintures murals de l'absis). Abril 2008.

Fierro, J.: *Documentació gràfica de les restes constructives documentades al subsòl de l'entorn de ponent de l'església de la Colònia Güell*. Setembre 2012.

Fierro, J.: *El control arqueològic de les obres de restauració del patrimoni edificat. Explicació del model actual. Proposta d'un nou model d'intervenció*. Febrer 2007.

Fusté i Sitges, Ramon: *Ressenya històrica de l'edifici de l'Ajuntament i recull documental* (Sitges). 15.03.2011.

Galí, David: *Anàlisi de paral·lels de l'element de pedra picada número 5 aprofitat a la fàbrica de la façana principal de l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès*. 09.03.2003

Galí, D.: *Atlas de cartografia històrica de la cartoixa de Santa Maria de Montalegre (Tiana, Maresme)*. 05.06.2003.

Galí, D.: *Cronologia bibliogràfica sobre la Torre del Breny*. 19.11.2004.

Galí, D.: *Dossier sobre el dret de construir damunt la terrassa de l'androna de la Casa Fradera del carrer Nou de la Rambla 1, veïna a la paret mitgera est del Palau Güell: referències bibliogràfiques i inscripcions de les finques del Palau Güell i de la Casa Fradera al registre de la propietat número 3 de Barcelona.* 07.11.2007.

Galí, D.: *El Castell d'Eramprunyà (Gavà). Dades històriques: nota de premsa per a la visita a Eramprunyà*. 09.07.2009.

Galí, D.: *El Pont Nou de Manresa. Estudi històric.* 08.07.2002.

Galí, D.: *Estudi d'una peça de pedra amb un escut ogival en alt relleu conservat al monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà)*. Setembre 2008.

Galí, D.: *Estudi històric documental de Cal Fuster de les Figueres* (La Pobla de Claramunt, Anoia). Juliol 2011.

Galí, D.: *Estudi històric documental de l'antic castell de Madrona* (Berga). Desembre 2008.

Galí, D.: *Estudi històric documental de l'església de Sant Pere de Madrona* (Berga). Juliol 2006.

Galí, D.: *Estudi històric documental de l'església parroquial de Santa Maria d'Alpens*. Setembre 2009.

Galí, D.: *Estudi històric documental del Poble Vell del Turó del Castell d'Òdena*. 11.01.2008.

Galí, D.: *Estudi historicoconstructiu i artístic de la façana (estucs, esgrafiats, etc) de l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès*. 27.05.2002.

Galí, D.: *Estudi sobre l'obra molt útil i necessària per a la conservació del castell i capella de Sant Miquel d'Eramprunyà efectuada l'any 1739 (Gavà, Baix Llobregat)*. Juliol 2012.

Galí, D.: *Fons de l'Arxiu Diocesà de Barcelona referents a la capella de Sant Miquel d'Eramprunyà (Gavà)*. Juliol 2012.

Galí, D.: *Fons de la Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya referents al castell i capella de Sant Miquel d'Eramprunyà (Gavà)*. Juliol 2012.

Galí, D.: *Informe sobre la instal·lació elèctrica del porxo de l'església de la Colònia Güell. Santa Coloma de Cervelló, 1917/1968-1972*. 09.01.2002.

Galí, D.: *Inventari d'elements ceràmics i de pell del Palau Güell conservats al dipòsit provisional de materials del SPAL*. 08.06.2010.

Galí, D.: *La restauració del castell de Castelldefels promoguda per Manuel Girona i Agrafel l'any 1897*. 31.07.2004.

Galí, D.: *Les campanes de l'església parroquial de Santa Maria de Caldes d'Estrac i els grafits i inscripcions d'una biga de l'extrem occidental de la teulada del temple*. 29.01.2007.

Galí, D.: *Prediagnòstic sobre el Xalet de Catllaràs (La Pobla de Lillet, Berguedà)*. Desembre 2003.

Galí, D.: *Referències orals de l'Església de Sant Pere de Madrona*. 29.03.2010

Galí, D.: *Síntesi històrica sobre l'església parroquial de Santa Maria de Copons*. 22.10.2010.

Galí, D.; Benlliure, F.: *La decoració pictòrica de la sala d'esgrima i de la sala de confiança del castell de Castelldefels, els emblemes d'Otto van Veen i les empreses de Diego de Saavedra Fajardo*. 30.07.2004.

Galí, D.; Brú, R.: *Estudi documental del castell d'Orís*. 31.05.2002.

Galí, D.; Brú, R.; Mercader, S.: *El claustre de l'antic convent dels Trinitaris de Vilafranca del Penedès. Estudi històric artístic i constructiu*. 14.03.2003.

Galí, D.; Brú, R.; Mercader, S.: *Estudi històric artístic i constructiu de l'Església de la Mare de Déu del Roser (antiga parroquial de Sant Cristòfol) de Súria (Bages)*. 29.07.2002.

Galí, D.; Caixal, À: *Estudi dels elements lítics apareguts arran del desmuntatge del mur de davant La Casa de la Vila, a la Plaça Major d'Òdena. Nou fragments de la llosa de l'il·lustre Doctor Bocater (Òdena, 1697-Barcelona, 1784) i unes altres onze peces*. 04.02.2008.

Galí, D.; Cascante, P.; Lacuesta, R.; Caixal, À.; Grabau, J.; Sanjurjo, C. (assessorament i col·laboració): *Evolució històrica de l'església parroquial de Sant Esteve de Bagà a través de les fonts documentals. Resum Cronològic*. 25.10.2010.

Galí, D.; Lacuesta, R.: *Castell d'Orís: dades històriques i descriptives*. 26.06.2002.

Galí, D.; Lacuesta, R.: *Estat de conservació dels llums de paret de la planta noble del Palau Güell: anàlisi històrica i artística per a la seva restauració*. 29.06.2005.

Galí, D.; Lacuesta, R.: *Estudi de les vidrieres del corredor de llevant de la planta noble del Palau Güell de Barcelona. Dades històriques i estat de conservació*. 31.03.2008.

Galí, D.; Lacuesta, R.: *Evolució històrica de l'església parroquial de Sant Esteve de Bagà a través de les fonts documentals*. Març 2011.

Galí, D.; Lacuesta, R.: *Informe sobre els valors històrics i artístics de Can Ginestar (Sant Just Desvern, Baix Llobregat)*. 01.02.2005.

Galí, D.; Lacuesta, R.; Gómez, M. T.; Serra, J.: *Reproducció hipotètica de la porta-cancell de separació del menjador i la sala de confiança de la planta noble del Palau Güell*. Juny 2008.

Galí, D.; Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Església de Sant Martí del Puig de la Baga. Gisclareny (Berguedà). Informació i prediagnòstic*. Desembre 2006.

Galí, D.; Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Estat de la qüestió dels estudis històrics i les recerques arqueològiques* (Església de Santa Maria del Marquet o de Matadars, El Pont de Vilomara i Rocafort, Bages). Maig 2003.

Galí, D.; López Mullor, A; Puig, J.; Villalón, L.: *El campanar de l'església de Sant Julià de Coaner (Sant Mateu de Bages)*. 23.01.2004.

Galí, D.; López Mullor, A.; Sureda, M.J.: *Inventari dels objectes artístics i mobles dipositats en el castell de Castelldefels i de les modificacions realitzades a la fàbrica en el decurs de la restauració de 2001-2005: plànols i fitxes*. Abril 2005.

Galí, D.; Puig, J.: *Estudi històric de l'església de Sant Miquel de Turbians (Gisclareny, Berguedà).* 09.09.2005.

Galí, D.; Sureda, M.J.: *Església de Sant Martí del Puig de la Baga, Gisclareny (Berguedà): Estudi de l'aresta sud-est i del capçer oriental de l'edifici.* Octubre 2007.

Galí, D.; Sureda, M.J.; Berini, M.; Romero, L.: *Església de Santa Maria de Caldes d'Estrac, el Maresme: informació i prediagnòstic.* Octubre 2004.

Galí, D.; Sureda, M.J.; Berini, M.; Romero, L.: *Informació i prediagnòstic: Masia de Can Figueras (Gualba, Vallès Oriental)*. 17.02.2005.

Galí, D.; Sureda, M. J.; Fabregat, I.; Pujol, J.: *Síntesi històrica de la Torre de Ca n'Alsina, Montgat*. 17.10.2006.

Galí, D.; Sureda, M. J.; Fabregat, I.; Pujol, J.: *Montgat, Torre de Ca n'Alsina: aproximació històrica*. 09.10.2006.

Galí, D.; Sureda, M.J.; Martí, R.: *Estudi històric (documental, constructiu i artístic) de l'Església parroquial de Santa Maria de Copons (Copons, Anoia)*. 30.09.2005.

Galí, D.; Sureda, M.J.; Martí, R.: *Inventari d'elements arquitectònics i litúrgics dipositats al monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà)*. Juny 2006.

Galí, D.; Ventura, A.: *El terme de la parròquia de Sant Pere de Madrona i els seus feligresos durant el segle XVII i inicis del XVIII*. Setembre 2008.

Hormías Lateral, Emilio: *Inventari de materials arxivats a l'antiga biblioteca del Palau Güell de Barcelona.* 20.12.2002.

Institut Amatller: *Inventari d'objectes i mobles de la cripta de la Colònia Güell fet per l'Institut Amatller per encàrrec del Ministeri de Cultura i de la Generalitat de Catalunya*. 2008.

Julià Tetas, Emili: *El Frontal d'altar reproduït per a l'església de Sant Sadurní de Rotgers (Borredà).* Setembre 2004.

Lacuesta, Raquel: *Església de Sant Pere d'Ardesa. Rubió. Recull i resum de dades i documentació a l'abast* (informe). 17.05.2004.

Lacuesta, R.: *Informe de la visita a l'Església de Santa Maria de Rubió per examinar l'estat del Retaule Gòtic*. 23.11.2011.

Lacuesta, R.: *Informe i pressupostos sobre la claraboia amb vidrieres artístiques del Palau Montaner de Barcelona (actual seu de la Delegació del Govern a Catalunya).* 16.01.2006.

Lacuesta, R.: *Informe preliminar sobre les vidrieres policromes del castell de Castelldefels.* 22.09.2003.

Lacuesta, R.: *Informe sobre el projecte bàsic i executiu de la «Restauració de les pintures murals de l'absis de l'església de les Llars Mundet de Barcelona»*. 14.02.2005.

Lacuesta, R.: *La Nou de Berguedà. Església de Sant Martí. Hipòtesi sobre l'evolució constructiva i anàlisi comparativa de paral·lels*. Juny 2011.

Lacuesta, R.: *La Tossa de Montbui. Estudi relacionat amb l'evolució de l'entorn del monument al llarg del segle XX*. 12.06.2002.

Lacuesta, R.: *Palau Güell. Localització d'un dibuix de Francesc Berenguer Mestres, que representa un croquis d'una butaca* (informe). Desembre 2009.

Lacuesta, R.; Fierro, J.; Gracia, M.; Prada, J. L.; Pitarch, À.: *El misteri de les pintures murals de l'ermita de Santa Maria de Sales (Viladecans, Barcelona). Segles XIII i XVI*. Octubre 2012.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Cartografia relativa a l'ocupació del solar del Palau Güell, de Barcelona, al llarg dels segles*. Març 2005.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Casa Museu Lluís Domènech i Montaner. Canet de Mar. Cronologia de les reformes operades als edificis que conformen la finca, a través de la documentació escrita i gràfica, la cartografia i la bibliografia*. Juny 2011.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Casa Puig i Cadafalch. Argentona. Informe-acta de la reunió efectuada al Servei de Patrimoni Arquitectònic Local amb Oriol Colomer, tècnic de cultura de l'Ajuntament d'Argentona el dia 22 de juny de 2012*. 28.06.2012.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Dades històriques documentals i constructives referents al castell i la capella de Sant Miquel d'Eramprunyà (Gavà, Baix Llobregat)*. Juliol 2012.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Dossier sobre les sepultures i creus commemoratives del cementiri antic de la parròquia de Sant Esteve de Múnter i les peces trobades a l'entorn de l'església parroquial de Sant Quirze i Santa Julita de Muntanyola (Muntanyola, Osona): elements documentats per R. Lacuesta i D. Galí el dia 15 de juliol de 2005*. Informe. 29.07.2005.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Informe sobre l'existència de la fornícula de la paret de ponent de l'interior de l'església de Sant Pere de Madrona (Berga)*. 06.10.2011.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Intervencions a l'església del Roser de Súria: revestiments pictòrics a l'absis romànic.* 13.04.2007.

Lacuesta, R.; Galí, D.: *Rubió. Església parroquial de Santa Maria. Segles XIII-XIV*. Octubre 2012.

Lacuesta, R.; Galí, D.: Comalrena de Sobregrau, A.: *Inventari dels elements, mobles i objectes artístics exhibits a l'exposició: La vida a palau: Eusebi Güell i Antoni Gaudí, dos homes i un projecte.* Febrer 2003.

Lacuesta, R.; Galí, D.; Micaló, M.: *Església de la Colònia Güell. Atlas del material decoratiu (ceràmic i de vidre)*. Juliol 2001 i febrer 2003.

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Antiga església de Sant Hilari. Abrera (Baix Llobregat). Informe Històric i Artístic*. Maig 2011.

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Casa annexa a la Torre Moja: Plaça Te Deum, 3, Moja (Olèrdola).* Informe. 11.10.2005

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Informe sobre la visita realitzada a l'església vella de Sant Pere de Pierola*. 06.05.2002.

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Església de Sant Martí del Puig de la Baga, Gisclareny (Berguedà): informe sobre l'aparició de pintures romàniques*. 23.03.2005.

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Església de Santa Magdalena i hostatgeria. Talamanca*. Informe. 05.05.2009.

Lacuesta, R.; López Mullor, A.: *Informe. Els grafits de la guerra civil espanyola (1936-1939) a la planta segona del castell de Castelldefels (Inclou II Part: Proposta d'actuació i conservació per part de l'STICD).* Abril 2012.

López Mullor, Albert: *Antiga església de Sant Salvador del Quer, Súria*. Juny 2002.

López Mullor, A.: *Cronologia de l'església de Santa Maria de Matadars (Pont de Vilomara i Rocafort, Bages)*. 21.10.2004.

López Mullor, A.: *Església de Sant Sadurní de Rotgers, Borredà.* Resum Històric. Gener 2003.

López Mullor, A.: *Informe de la visita efectuada a l'església de Sant Andreu de Castellcir.* 28.08.2002.

López Mullor, A.: *Informe sobre la visita realitzada a la Plaça de l'Església de la Palma de Cervelló, el 27 de setembre de 2004*. 27.09.2004.

López Mullor, A.: *La Torre de la Serra d'en Giró (Sant Mateu de Bages)*. 22.08.2005.

López Mullor, A.: *L'Església de Sant Mamet de Bacardit (Fonollosa).* 22.08.2005.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe de la visita realitzada a la torre de ca l'Alsina* (Montgat, Maresme). 1.06.2010.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe de la visita realitzada al castell de Besora.* 07.05.2003.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe sobre la visita realitzada a l'església vella de Sant Pere de Pierola*. 06.05.2002.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe sobre l'Església de Sant Genís de Gavarrós (Guardiola de Berguedà)*. 28.08.2007.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Can Roca de Baix, Castelldefels (Baix Llobregat). Valoració històrica*. 06.11.2008.

Pancorbo Picó, Ainhoa (Arqueociència); Vila Carabasa, Josep Maria (Arqueciència); Vallori, Bartomeu; Camañes, Maria Pilar; Marín, Sílvia; Martí Secall, Rosa: *Estudi històric i arqueològic de la muralla medieval de Granollers*. Febrer 2006.

Pancorbo, A. (Arqueociència); Vila, J. M. (Arqueociència); Vallori, B.; Camañes, M. P.; Marín, S.; Martí, R.; Lacuesta, R.; López Mullor, A.; Muntal, J.: *Les vies urbanes i l'edificació medievals a Granollers: estudi evolutiu*. Setembre 2006.

Pujades Caballería, Josep; Brú Turull, Ricard: *Estudi dels grafits medievals de la torre mestra del castell de Coaner, Sant Mateu de Bages*. Abril 2002.

Ramos, Maria Lluïsa: *Estudi històric de la Torre de Moja (Olèrdola, Alt Penedès)*. 26.07.2002.

Sancho París, Daniel: *Recerca històrica sobre el Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sant Cugat Sesgarrigues.* Novembre 2005.

Spal: *Dades històriques sobre l'església de Santa Maria de Matadars (el Pont de Vilomara) facilitades el dia 4 de febrer de 2004 per Francesc Xavier Altés i Aguiló, pare del Monestir de Santa Maria de Montserrat*. Informe. 12.02.2004.

Spal: *Documentació gràfica i fotogràfica de l'Església de Sant Esteve de Bagà*. Juliol 2010.

Spal: *Historial de la finca, mas i heretat Marquet de Matadars, on es troba l'església de Santa Maria de Matadars, finca del terme municipal del Pont de Vilomara, que va pertànyer a Mura fins al 22 de març de 1994 (primera inscripció, 13 de setembre de 1865). Registre de la Propietat de Manresa-2, Comarques*. 12.02.2004.

Spal: *Informe sobre el treball de recerca Topografia urbana de Granollers a l'època medieval: estat de la qüestió i hipòtesi de configuració*. 29.06.2005.

Spal: *Informe sobre les peces exposades a la Pia Almoina (Barcelona), procedents de l'església del Sagrat Cor de la Colònia Güell*. Octubre 2006.

Spal: *Inventari dels mobles i objectes artístics del Palau Güell que han de ser retirats, traslladats i emmagatzemats durant les obres de restauració de l'edifici (2004-2006) portades a terme pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona*. Juliol 2004.

Spal: *Objectes artístics de l'exposició del Palau Güell de 2002 (Any Gaudí) retornats als seus prestadors el gener de 2003*. Gener 2003.

Spal: *Objectes de l'exposició del Palau Güell de 2002 (any Gaudí) dipositats per l'empresa Urcotex al seu magatzem de la Plantada (Cardona)*. Gener de 2003.

Spal: *Relació de catifes, moquetes, tapissos i coixins retirats del Palau Güell de Barcelona per netejar i custodiar per l'empresa de Robert Papiol (passatge de la Salut, 56. La Floresta. Sant Cugat del Vallès)*. 2004.

Spal: *Relació de llums de paret de ferro i llautó de la planta noble del Palau traslladats per l'empresa Urcotex al taller «Forja Capellas, S.L.» (camí de les Comes s/n. 08274 Sant Feliu Sasserra) per a la seva restauració*. 2004.

Spal: *Relació de mobiliari i objectes artístics del Palau Güell que queden dipositats a l' antiga biblioteca (avui, taller) de la planta entresòl del Palau o in situ*. 2004.

SPAL: *Relació de mobliliari i objectes artístics dipositats al Palau Güell en préstec pel Museu de les Arts Decoratives de l'Ajuntament de Barcelona traslladats des del Palau Güell al Palau de Pedralbes per Mudances Internacionals Gimeno i retornats al prestador*. Juliol 2004.

SPAL: *Relació de mobiliari i objectes artístics del Palau Güell traslladats al magatzem guardamobles propietat de Mudances Internacionals F. Gimeno al carrer d'Ulldecona, 118 (Zona Franca). Barcelona*. 2004.

SPAL: *Relació de teixits i robes diverses del Palau Güell per netejar en bugaderia i traslladar al magatzem guardamobles propietat de Mudances Internacionals F. Gimeno al carrer d'Ulldecona, 118 (Zona Franca). Barcelona*. 2004.

SPAL: *Relació d'objectes artístics del Palau Güell traslladats i dipositats al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.* Juny de 2004.

SPAL; MARTÍN MARTÍNEZ, LAURA (dibuix): *Distribució interior hipotètica dels espais de l'edifici de Cal Coca (La Pobla de Claramunt) (Segons inventaris testamentaris post mortem de 1767 i 1809)*. 16.07.2003.

SPAL, OPC: *Revisió de les fitxes de Palau Güell. Col·leccions Palau Güell: Col·lecció permanent: mobles, pintura i escultura, llums, objectes decoratius, instruments musicals, etc.* Abril 2011.

SUREDA, M. J.: *El fris ornamental de la sala institucional del castell de Castelldefels: un testimoni de pintura mural de final del segle XIX*. Maig 2002.

SUREDA, M. J.: *Església de Santa Maria d'Alpens (Osona). Estudi de la decoració i el mobiliari litúrgic*. Juliol 2009.

SUREDA, M. J.: *Estudi d'art d'un capitell romànic trobat a l'església de Sant Quirze i Santa Julita de Muntanyola (Osona)*. Març 2002.

SUREDA, M. J.: *Estudi d'art d'un fragment de trapezòfor procedent de la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú).* Octubre 2002.

SUREDA, M. J.: *La imatge de Sant Boi de la façana de l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès (Osona). Estudi d'art.* Febrer 2009.

SUREDA, M. J.: *L'església de Santa Maria de Copons (Anoia): estudi d'art.* Juliol 2005.

SUREDA, M. J.: *Les portades gòtiques de l'església parroquial de Sant Esteve de Bagà. Estudi d'art*. 28.03.2011.

SUREDA, M. J.: *Masia de Can Roca de Baix. Castelldefels (Baix Llobregat). Estudi tipològic i artístic*. Setembre 2008.

SUREDA, M. J.: *Taula d'altar de l'església del castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera)*. 30.09.2009.

SUREDA, M. J.: GALÍ, D.; LÓPEZ MULLOR, A.; LACUESTA, R.: *Església de Sant Pere de Madrona. Berga (Berguedà). Informació i prediagnòstic*. 03.03.2005.

SUREDA, M. J.: MARTÍ, R.: *Fragments de pedra medievals reaprofitats per la construcció de la façana de l'Església de Santa Maria de Copons (Anoia)*. Juliol 2005.

VILA CARABASA, JOSEP MARIA: *Castell de Vacarisses (Vallès Occidental): memòria de la intervenció arqueològica i l'estudi històric duts a terme l'any 2003*. Juliol 2003.

VILA, J. M.; LACUESTA, R.: *El Pont Vell de Manresa (Bages). Història,evolució constructiva i valors patrimonials.* 15.10.2012.

VILA, J. M.; PANCORBO, A.; CENTUM; LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.; CANTARELL, C.; VALLORI, B.; CAMAÑES, M. P.; MARÍN, S.; MARTÍ, R.: *Topografia urbana de Granollers entre els segles X i XVI: estat de la qüestió i hipòtesi de configuració*. Setembre 2006.

VILAMALA ALIGUER, IMMA: *El Pont vell de Sallent: estudi històric*. Juliol 2005.

VILAMALA ALIGUER, I.: *Antiga masia Can Roca de Baix, Castelldefels. Estudi històric*. Juny 2008.

VILAMALA ALIGUER, I.: *L'historiador en els equips de treball d'inventaris i catàlegs de patrimoni arquitectònic. Proposta de pautes d'optimització dels equips pluridisciplinars*. Febrer 2007.

VILAMALA ALIGUER, I.: *Estudi històric de la Torre de Pinós. Granollers*. Agost 2002.

VILAMALA ALIGUER, I.: *Estudi històric del Pont Vell d'Avinyó*. Març 2002.

VILAMALA ALIGUER, I.; GALÍ, D.; LACUESTA, R.: *Valors patrimonials del conjunt edificat del Marquet de les Roques «El Castell»*. 24.02.2011.

VILAMALA ALIGUER, I.; LACUESTA, R.: *Estudi històric documental i constructiu i valors patrimonials del conjunt edificat del Marquet de les Roques «El Castell»*. Febrer 2011.

VILAMALA ALIGUER, I.; LACUESTA, R.; GALÍ, D.: *Els grafits murals del Marquet de les Roques (1942-1943). Valor històric i patrimonial*. Maig 2011.

Informes i estudis sobre edificis, materials, tècniques constructives i anàlisis físicoconstructives

ABELLÓ SALA, MARIONA; GIRABAL ROS, JOSEP (GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE CULTURA. DIRECCIÓ GENERAL DE PATRIMONI CULTURAL. SERVEI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC): *Palau Güell. Barcelona. Expedient de delimitació d'entorn de protecció*. Juliol 2002.

ABELLÓ SALA, MARIONA; GIRABAL ROS, JOSEP; RUIZ ORTEGA, MARIA JOSÉ (GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE CULTURA. ÀREA DE PLANIFICACIÓ I ACCIÓ TERRITORIAL): *Expedient de delimitació d'entorn de protecció: Palau Güell, Barcelona (Barcelonès)*. Novembre 2005.

ACEÑA RAMOS, VALENTÍN; TORRADO BARROSO, FRANCESCA: *Estintolament del Pont de Cal Xalet.* Informe. (Vallcebre). 30.04.2010.

ACELA, V.; BARROSO, F.: *Informe «Estintolament del pont de Cal Xalet. T.M. Vallcebre»*. 30.04.2010.

Adequació i recuperació dels espais públics del turó del castell. (Òdena, Anoia). Programa de formació. 08.09.2010

Ajuntament de Castellbell i el Vilar; Vila Rodríguez, Rafael: *Informe de l'estat de l'església de la Sagrada Família de la Bauma.* Febrer 2003.

Ajuntament de Cervelló: *Elements de Patrimoni: rehabilitar Can Pitarra* (s.d, catalogat SPAL 08.06.2009).

Ajuntament de les Cabanyes: *Memòria valorada per [sic] l'adequació museogràfica de l'interior de l'ermita romànica de Sant Valentí del nucli de les Cabalenys (última fase)*. 02.03.2005.

Ajuntament de Sabadell: *Pla director del cementiri municipal.* Setembre 2008.

Ajuntament de Sabadell; Selga, Josep: *Pla d'actuació dels xiprers del Cementiri de Sant Nicolau.* Març 2003.

Ajuntament de Sant Pere Sallavinera; Casanueva Arpide, Javier: *Conjunto monumental del castillo de Boixadors: memoria descriptiva*. Novembre 2002 i Abril 2004 (actualització).

Ajuntament de Sant Vicenç de Castellet: *La Vall de Vallhonesta* (Finca del Rubió, Sant Vicenç de Castellet). Gener 2009.

Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos: *Memòria per a la restauració del castell de Penyafort*. Octubre 2003.

Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos: *Restauració del castell de Penyafort: propostes d'actuació en 6 àmbits: algunes hipòtesis de treball*. Març 2004.

Ajuntament de Santa Maria del Corcó: *Collsacabra, Santa Maria de Corcó. Les Gorgues, Pont del Molí de la Bertrana*. Novembre 2007.

Ajuntament de Sitges. Regidoria Projectes i Obra Pública. Servei d'Arquitectura: *Estudi previ per a obra ordinària de reforma integral de l'edifici de l'Ajuntament de Sitges*. Octubre 2003.

Ajuntament de Viladecans. Departament de Patrimoni Cultural: *Sales. Centre d'interpretació de la vil·la romana i l'ermita de Santa Maria*. 2009.

Ajuntament de Vilanova i la Geltrú: *Actuacions en el jaciment arqueològic de Darró, Vilanova i la Geltrú*. Setembre 2004.

Ajuntament d' Òdena: *Informe sobre La capella de Sant Bernabé del Raval d'Aguilera d'Òdena*. Desembre 2002.

Ajuntament d'Òdena: *Proposta de desenvolupament de la Tossa del castell d'Òdena.* 26.10.2001.

Ajuntament d'Òdena: *Revisió del Pla General d'Ordenació d'Òdena*. Desembre 2012.

Álvarez, A.; Prada, J.L.: *Els materials constructius (pedres i morters) del pont del Diable (Martorell-Castellbisbal). Caracterització, alteració i estat de conservació* (s.d, entrada SPAL 29.12.2011).

Alsina Boix, Neus; Jubany Pinós, M. Àngels; Cuspinera Font, Lluís; Calonge, Ramon; Lacuesta, Raquel: *Inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Dosrius*. Desembre 2005.

Ambiter, S.L.: *Informe referent a la instal·lació d'aire condicionat que climatitza la sala-menjador de la Casa Museu Alegre de Sagrera de Terrassa*. Febrer 2005.

Análisis de un pilar deteriorado en el Palau Güell de Barcelona. Març 2009.

Arquitectura Agronomia, S.L.P.: *Estudi d'implantació de l'anella verda a Vic (ermita de Sant Martí de Sentfores).* Gener 2009.

Arribas, Arcadio: *Normes d'ús i neteja de les zones restaurades de l'església de la Colònia Güell*. Maig 2003.

Arribas, A.: *Treballs de sanejament dels desguassos i dels baixants de la coberta de l'església de Sant Miquel de Cardona. Informe final d'obra*. 02.01.2012.

Arribas, A.; Barcons, A.: *Informe sobre l'estat de la coberta de l'església de Sant Esteve de Bagà.* 20.06.2006.

Arribas, A.; Rius, A.: *Aqüeducte. Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès). Informe de seguiment*. 15.09.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Capella de l'antic hospital. Escola de pintura mural. Sant Sadurní d'Anoia. (Alt Penedès). Informe de seguiment*. 19.11.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Capella del Santíssim de l'església de Sant Miquel. Cardona (Bages). Informe de seguiment*. 15.09.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Conjunt parroquial de Sant Miquel. Cardona (Bages). Informe de seguiment.* 15.09.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Església de Santa Eulàlia. Gironella (Berguedà). Informe de seguiment.* 03.09.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Església de Santa Maria del Grau. Fonollosa (Bages). Informe de seguiment.* 17.11.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Església de Sant Miquel. Veciana (Anoia). Informe de seguiment.* 15.09.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Església parroquial de Santa Maria. Rubió (Anoia). Informe de seguiment.* 15.09.2008.

Arribas, A.; Rius, A.: *Església parroquial de Santa Maria. Rubió (Anoia). Informe sobre la caiguda de part del mur de sosteniment de la plataforma on se situa l'església*. 19.08.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Església parroquial de Sant Pere. Castellfollit del Boix (Bages). Informe de seguiment*. 05.06.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.; ROVIRA, J.: *Manual de manteniment. Ruïnes de l'establiment ibèric de Darró, Vilanova i la Geltrú*. Febrer 2009.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Passeig Mossèn Riba. Cardona (Bages). Informe de seguiment*. 15.09.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Pont vell. Jorba (Anoia). Informe de seguiment*. 03.09.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Porxada. Granollers (Vallès Oriental). Informe de seguiment*. 17.11.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Sant Marçal de Terrassola. Torrelavit (Alt Penedès). Informe de seguiment.* 20.11.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Sant Pere de Vilademàger. La Llacuna (Anoia). Informe de seguiment.* 18.11.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Santuari de Santa Maria de Foix. Torrelles de Foix (Alt Penedès). Informe de seguiment*. 18.11.2008.

ARRIBAS, A.; RIUS, A.: *Teatre Els Catòlics. Cardona (Bages). Informe de seguiment*. 03.09.2008.

ARRIBAS, A.; SANJURJO, C.: *Informe final d'obra de «Reparació dels desperfectes ocasionats a la coberta de la torre a causa d'un llamp i sanejat de grafits de la façana de migdia del Castell de Cubelles»*. 03.02.2010.

ARRIBAS, A.; SANJURJO, C.: *Informe final d'obra. Treballs d'enderroc dels dipòsits d'obra existents a l'interior del cos de ponent del Castell de Cubelles.* 04.11.2011.

BALAÑÀ, FRANCESC; BOSCH, ANDREU; CUSÌNERA, LLUÍS; ESTRADA, GEMMA; ORTIZ, JAVIER; CASTILLO, SACRAMENTO (CENTUM); LACUESTA, RAQUEL; VILAMALA, IMMA: *Inventari del Patrimoni històric, arquitectònic, ambiental del barri del Rec d'Igualada*. 31.03.2011.

BARCONS, ANTONI: *Actuacions d'urgència recomanades (Casa Museu Domènech i Montaner, Canet de Mar)*. Setembre 2011.

BARCONS, A.: Actuacions a realitzar a la Torre del Castell d'Òdena: informe. 23.10.2006.

BARCONS, A.: *Anàlisi comparatiu entre el Projecte Bàsic i Executiu de reforma de l'església de Sant Pere Desvim (Veciana).* Abril 2011.

BARCONS, A.: *Campanar de l'església de Sant Muç de Cànoves al terme municipal de Cànoves i Samalús. Informe valorat dels treballs previstos*. Novembre 2009.

BARCONS, A.: *Casa Museu Domènech i Montaner de Canet de Mar. Informe tècnic. Actuacions d'urgència recomanades*. 28.09.2011.

BARCONS, A.: *Castell de Cànoves* (informe). Novembre 2012.

BARCONS, A.: *Castell de Cubelles. Garraf. Projecte bàsic i executiu d'arranjament del pati de ponent.* Juliol 2007.

BARCONS, A.: *Cronologia resumida* (Estat de la qüestió sobre el castell de Castelltallat, Sant Mateu de Bages, 1986-2005). 11.04.2005.

BARCONS, A.: *Dictamen inicial: anàlisi valorada de possibilitats d'intervenció* (Mina de l'Estany, Bages). 19.12.2003.

BARCONS, A.: *Església de Santa Maria. Alpens (Osona). Restauració de la façana principal i adequació funcional del campanar als nous usos.* Setembre 2009

BARCONS, A.: *Estudi de les relacions geomètriques de la façana principal de l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès.* 20.03.2003.

BARCONS, A.: *Estudis tècnics complementaris a la restauració de les hídries del capcer de l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès*. Novembre 2007.

BARCONS, A.: *Informe previ sobre possibles actuacions* (pont vell d'Orniu). Juliol 2009.

BARCONS, A.: *Informe referent a les «Separates del Projecte de rehabilitació de la mina de desguàs de la zona humida de l'Estany»*. 22.12.2008.

BARCONS, A.: *Informe. Rehabilitació de la teulada de l'esglesia Parroquial de Santa Maria de Copons*. 28.10.2011.

BARCONS, A.: *Informe Reparacions urgents a la façana principal i al campanar de l'Església parroquial d'Alpens*. 27.04.2009.

BARCONS, A.: *Informe sobre el projecte per el condicionament interior de l'edifici de ponent del castell de Cubelles (antigues quadres)*. 01.03.2011.

BARCONS, A.: *Informe sobre el treball «Adequació de l'entorn de l'església de Santa Maria de Matadars a la urbanització Marquet Paradís»* (El Pont de Vilomara i Rocafort). 12.10.2011.

BARCONS, A.: *Informe [sobre l'] Avantprojecte per la construcció d'una sala polivalent i una plaça escenari davant l'Ajuntament de Castellnou de Bages*. 31.10.2008.

BARCONS, A.: *Informe sobre la visita efectuada el 12 de desembre i de les alteracions detectades. (Masia Can Figueres de Gualba, Vallès Oriental)*. 21.12.2006.

BARCONS, A.: *Informe tècnic valorat* (Església de Sant Mamet de Fonollosa, Bages). 15.09.2005.

BARCONS, A.: *Informe tècnic valorat* (Torre de la Serra d'en Giró, Sant Mateu de Bages). 29.09.2005.

BARCONS, A.: *Informe tècnic valorat* (Torre dels Soldats d'Avinyó, Bages). Gener 2005.

BARCONS, A.: *Obres de reparació als Jardins Artigas Castellar de N'Hug (Berguedà)* (informe). 19.12.2012.

Barcons, A.: *Projecte per l'acondicionament interior de l'edifici de ponent del castell (antigues quadres).* Cubelles. 01.03.2011.

Barcons, A.; Closa, Joan: *Avaluació econòmica de la inclusió de la coberta de la nau lateral i de la sagristia de l'església parroquial de Santa Maria de Capellades en la primera fase d'intervenció.* 31.10.2006.

Barcons, A.; Closa, J.: *Informe on s'especifica que el valor de l'obra del projecte executiu de reparació de diferents vessants de les cobertes de l'església parroquial, supera el 25% del valor total de l'edificació* (Església de Santa Maria de Capellades, Anoia). 20.09.2006.

Barcons, A.: Galí, D.; Hevia González, J. R.: *Restitució gràfica d'estats anteriors de la façana principal de l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès*. 17.01.2003.

Barcons, A.; Galí, D.; Lacuesta, R.; Sureda, M. J.; Vilamala, I.: *Castell-Convent de Penyafort (convent de Sant Ramon del Penedès). Santa Margarida i els Montjos (Alt Penedès). Informació i prediagnòstic*. Abril 2004.

Barcons, A.; Gracia, Marilena: *Restauració de l'ermita de Santa Maria de Sales, a Viladecans. Informe*. 13.06.2012.

Barcons, A.; Gracia, M.: *Restauració de l'església de Santa Maria de Sales, a Viladecans. Informe*. 16.11.2011.

Barcons, A.; Gracia, M.: *Torre Moja. Olèrdola (Alt Penedès)*. (Proposta valorada de tres fases d'intervenció). Gener 2009.

Barcons, A.; Gracia, M.; Rovira, J.: *Informe relatiu a la Suspensió parcial i temporal de l'obra d'«Adequació interior de l'església de Santa Maria de Sales, a Viladecans»*. 05.12.2011.

Barcons, A.; Hortalà, M.: *Estudi previ al projecte de rehabilitació de la Masia de Can Figueres, Gualba*. Maig 2006.

Barcons, A.; Rentaría, N.: *Avanç de Pla director del castell de Penyafort* (Santa Margarida i els Monjos. Alt Penedès). Novembre 2004.

Barcons, A.; Rius, A.: *Document executiu. Restauració de les restes del pont vell d'Orniu al terme municipal d'Avià i arranjament del seu entorn immediat*. Abril 2008.

Barcons, A.; Rius, A.: *Restauració de les restes del pont vell d'orniu al terme municipal d'Avià i arranjament del seu entorn immediat. Document executiu*. Març 2008.

Barcons, A.; Rovira, J.: *Entorn de la Rectoria de Múnter, Muntanyola: Informe de la visita efectuada el 27 d'octubre de 2009*. 06.11.2009.

Barcons, A.; Rovira, J.; López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe sobre l'antiga masia amb torre de defensa de Can Roca de Baix, de Castelldefels, relatiu a la realització d'estudis previs al projecte de reforma i adaptació de l'edifici a un nou ús*. 30.01.2008.

Barmona Vives, Jaume (Forte piano Taller). *Informe tècnic del piano de cua del Palau Güell (Erard)*. 04.06.2012.

Barnadas Ribas, Mireia: *Estudi previ del projecte de l'accés i tancament del sobreclaustre i la seva relació amb les altres dependències del Monestir de Santa Maria de l'Estany*. Setembre 2009.

Bassas, J.: *Informe de seguiment de l'estat de les obres realitzades l'any 1999 a la Casa de Cultura del Masnou (Casa Sensat-Pagès).* 09.05.2006.

Bassas, J.: *Informe referent a l'estat del paviment de mosaic del pati de la Casa Alegre de Sagrera de Terrassa a data de setembre de 2004*. 13.09.2004.

Bassas, J.: *Informe referent a les modificacions a l'escala d'accés a la coberta de l'església del castell de Castelldefels per tal de prevenir l'acció dels vàndals*. 31.10.2006.

Bassas, J.: *Peritació dels forjats metàl·lics del Palau Güell de Barcelona*. Desembre 2006.

Bassas, J.; Arribas, A.: *Adaptació del càlcul del descens de càrregues del Palau Güell amb les noves dades dels forjats*. Maig 2007.

Bassas, J.; Elizondo, A.: *Cementiri, església i entorn. Castellnou de Bages (Bages). Informe de seguiment.* 08.07.2002.

Bassas, J.; Elizondo, A.: *Església de Santa Maria Castelldefels (Baix Llobregat). Informe de seguiment*. 22.09.2006.

Bassas, J.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Casa Alegre de Sagrera. Terrassa (Vallès Occidental). Manual de manteniment*. Febrer 2003.

Bassas, J.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Cobertes i façanes del castell de Cubelles: manual de manteniment*. Desembre 2005.

Bassas, J.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Ermita de Sant Salvador del Quer. Súria (Bages). Manual de manteniment.* Febrer 2003.

Bassas, J.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Informe referent a la làpida trencada del cementiri de Castellnou de Bages*. 02.05.2003.

Bassas, J.; Pujabet, A.: *Informe tècnic de reparació de les cobertes de l'església de Sant Miquel de Rupit*. 16.06.2006.

Bassas, J.; Rovira, J.: *Informe referent a les modificacions a l'escala d'accés a la coberta de l'església del Castell de Castelldefels per tal de prevenir l'acció del vàndals*. 31.10.2006.

Batlle Díaz, Antoni: *Estudi geotècnic a l'entorn septentrional de l'ermita de Santa Maria de Sales, al municipi de Viladecans*. 27.10.2010.

Batlle, A.: *Estudi geotècnic de comprovació de l'estat resistent i qualitat del terreny posteriorment a la realització de micropilots i d'injeccions en el subsòl de l'església i de l'antic Hospital de Sant Llorenç prop Bagà, al municipi de Guardiola de Berguedà*. Novembre 2004.

Batlle, A.: *Estudi geotècnic per al projecte de rehabilitació de la masia de Can Figueres de Gualba, al terme municipal de Gualba (Vallès Oriental)*. Abril 2007.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic en primera fase per al projecte de rehabilitació del claustre de Sant Sebastià dels Gorgs, al terme municipal d'Avinyonet del Penedès (Alt Penedès)*. Juliol 2007.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic en primera fase per a la remodelació per variació d'ús d'un edifici històric al terme municipal de el Bruc (Anoia)* (Can Casas). Desembre 2005.

Batlle i Mascareñas: *Càlcul de la tensió de treball a partir de l'estat de càrregues dels fonaments, a l'edifici del Palau Güell, al carrer Nou de la Rambla nº 5 de Barcelona*. Juliol 2006.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per a la construcció d'un edifici soterrat al recinte de la Colònia Güell, al terme de Santa Coloma de Cervelló*. Novembre 2002.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per a la determinació de la competència geomecànica en tres punts, del terreny que actua com a base del suport de l'edifici que constitueix la Casa Domènech i Montaner, a la població de Canet de Mar.* Desembre 2011.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per a la diagnosi de l'estat actual de l'edifici del Palau Güell, al carrer Nou de la Rambla, 5 de Barcelona*. Abril 2004.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per a la diagnosi de l'estat actual de fonamentació de l'edifici del Palau Güell, al carrer Nou de la Rambla, 5 de Barcelona: 2a intervenció geotècnica*. Juliol 2006.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per a la restauració de la Torre del Breny, a l'Avinguda de Roma, terme municipal de Castellgalí.* Febrer 2004.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per a la restauració i rehabilitació de l'antic convent dels Trinitaris, al carrer de la Font, a Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)*. Febrer 2003.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per al projecte de construcció d'un nou mur de contenció dels terrenys de la plaça del castell de Cubelles (Garraf).* Maig 2007.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per al projecte de restauració del «Pont nou» sobre el riu Cardener, al terme municipal de Manresa*. Juny 2003.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per als treballs de restauració de l'església de la Mare de Déu de Sales, a Viladecans, Baix Llobregat*. Març 2002.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per als treballs de restauració de l'Església de Matadars (Marquet), al terme de Pont de Vilomara*. Maig 2004.

Batlle i Mascareñas: *Estudi geotècnic per als treballs de restauració de la torre d'en Pinós, a Granollers, Vallès Oriental*. Juliol 2007.

Batlle i Mascareñas: *Informe corresponent als resultats dels assaigs d'integritat de micropilots mitjançant auscultació sònica de diversos micropilots dels encepats del recinte de l'església i de l'antic Hospital de Sant Llorenç prop Bagà al municipi de Guardiola de Berguedà.* Setembre 2004.

Batlle i Mascareñas: *Informe referent a la caracterització geotècnica del terreny en un tram de la muralla romana [sic] de Montgròs, al terme municipal de el [i.e. d'El] Brull*. Octubre 2004.

Batlle i Mascareñas: *Nota de reconeixement geotècnic a diversos panys de la muralla del parament occidental de la fortificació ibèrica del Turó del Montgròs, al municipi del Brull*. Maig 2011.

Batlle i Mascareñas: *Protocol de realització de cales per a la investigació dels fonaments de l'edifici del Palau Güell, situat al c/Nou de la Rambla, a Barcelona*. 28.10.2004.

Blancafort, Albert: *Avantprojecte de l'orgue del Palau Güell* (informe). 06.05.2009.

Bonilla García, Irene (Regidora d'Urbanisme i Medi Ambient de l' Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor): *Torre Roja* (Sant Pere de Vilamajor, Vallès Oriental). 23.05.2012.

Bosch, Andreu; Cuspinera, Lluís; Gutiérrez, Miquel; Lacuesta, Raquel; Vilamala, Imma; Sabatés, Gemma: *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Capellades.* 07.06.2010.

Boularand, Sarah; Giráldez, Pilar; Vendrell Saz, Màrius: *Església de la Mare de Déu del Roser. Súria. Pintures de l'absis* (Informe). 06.09.2005.

Bruguera, Roger; Aceña, Vaentín; Sanz, J. L.; Rovira, J.: *Informe "Inspecció sobre l'estat de conservació i seguretat del Pont Vell de Roda de Ter".* Octubre 2012.

Caixal, À.: *La Recollida de dades en la recerca arqueològica del patrimoni edificat. Anàlisi de la situació actual. Proposta de nous sistemes de registre de les unitats estratigràfiques*. Febrer 2007.

Calabuig, Clara; Giráldez, Pilar; Merino, Lorena; Vendrell, Màrius: *Identificació de fustes: Identificació de [sic] antics biocides. Anàlisi d'aigües. Densitats de materials* (Palau Güell, Barcelona). 14.10.2005.

Calonge, Ramon; Cuspinera, Lluís; Lacuesta, Raquel; Vidal, Mercè; Vilamala, Imma: *Inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental d'Esplugues de Llobregat: document d'avanç.* Abril 2007.

Calonge, R.; Cuspinera, L.; Vidal, M.; Vilamala, I.: Lacuesta, R.; Sabatés, G.: *Inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental d'Esplugues de Llobregat: document d'avanç*. Desembre 2007.

Calpe Andreo, Roser; Royo Abelló, Fina; Royo Abelló, Joaquim; Lacuesta, Raquel; Vilamala, Immaculada; Sabatés, Gemma: *Inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental del municipi de Sant Vicenç dels Horts.* Juny 2006.

Carbó, Pau: *Cadires de rodes per discapacitats per les visites específiques al Palau Güell de Barcelona. (Recorregut que sempre es realitza amb acompanyant)*. Informe. 11.04.2011.

Carbó, P.: *Desmuntatge de l'exposició «Güell i Gaudí: dos homes i un projecte»: 7 abril-30 abril*. (Informe). 06.05.2003.

Carbó, P.: *Dossier del Palau Güell*. Maig 2012.

Carbó, P.: *Estudi d'avaluació i anàlisi de la situació del Palau Güell en referència a tota la normativa vigent d'aplicació, atenent al Pla d'Ús dissenyat* (Informe). 14.06.2004.

Carbó, P.: *Informe de les humitats a l'edifici veí al Palau Güell (Nou de la Rambla, 3)*. 03.12.2010.

Carbó, P.: *Informe del material, dipositat al magatzem d'Esparreguera, d'acord amb l'inventari de diversos elements inclosos i no inclosos a l'inventari d'objectes i elements d'interès artístic del Palau Güell, realitzat per l'empresa URCOTEX tot d'acord amb les directrius del comissionat de presidència i que retorna a l'edifici del Palau Güell*. 15.10.2011.

Carbó, P.: *Informe del Projecte reformat de les obres de restauració del corredor del pati i del cobert de llevant del Palau Güell de Barcelona*. 27.04.2009.

Carbó, P.: *Informe de prescripcions tècniques per a la contractació del manteniment de les instal·lacions elèctriques de baixa tensió de l'edifici del Palau Güell de Barcelona, C/ Nou de la Rambla, nº 5*. 30.01.2012.

Carbó, P.: *Informe despreniment d'una [sic] pedra de la paret que tanca la lluerna nord* (Palau Güell). 02.06.2005.

Carbó, P.: *Informe claveguera carrer Nou de la Rambla, 7*. 22.09.2005.

Carbó, P.: *Informe referent a la inspecció realitzada després de les pluges produïdes els dies 10 i 11 d'octubre*. 14.10.2002.

Carbó, P.: *Informe referent al Pla d'adequació de la instal·lació elèctrica del Palau Güell.* 27.12.2005.

Carbó, P.: *Informe sobre el document final de l'obra Adequació dels espais interiors del Palau Güell de Barcelona presentat per X. Guitart. Anàlisi del document presentat*. 17.01.2012.

Carbó, P.: *Informe sobre la disfunció de l'ascensor del Palau Güell el dia 2 de juny de 2011.* 07.06.2011.

Carbó, P.: *Informe sobre la incidència d'una fallida externa de la corrent elèctrica al Palau Güell el cap de setmana del 4 i 5 de juny de 2011*. 04.06.2011.

Carbó, P.: *Informe sobre la viabilitat objectiva de reconvertir l'edifici del carrer Nou de la Rambla, núm. 7, veí del Palau Güell, com a equipament annex d'aquest*. 06.07.2009.

Carbó, P.: *Informe. Viabilitat de l'estudi proposta d'actuació a l'edifici veí del Palau Güell de Barcelona. C/ Nou de la Rambla, nº 7*. 12.01.2011.

Carbó, P.: *Làmpares de peu per la sala de visites situada a la planta entresòl del vestíbul de la façana nord de la planta sud del Palau Güell de Barcelona* (Informe). 11.04.2011.

Carbó, P.: *Les llambordes del Palau Güell* (Informe). 23.03.2011.

Carbó, P.: *L'espai sota la terrassa de llevant situada a nivell de la planta noble del Palau Güell de Barcelona*. 28.05.2010.

Carbó, P.: *Llistats diversos d'elements mobles i objectes artístics del Palau Güell. Llistat dels que han anat a Montcada i els que s'han retirat o retornat als seus propietaris* (Informe). Novembre 2011.

Carbó, P.: *Nota relativa al document nova nomenclatura del Palau i tres annexes relatius a la telefonia, als detectors d'incendi i a la ubicació en planta de les instal·lacions en general* (Informe). 16.10.2006.

Carbó, P.: *Optimació dels procediments i circuits tècnics i científics, i la seva relació amb els administratius, de cara al manteniment correcte i eficaç del Palau Güell de Barcelona*. Juny 2004.

Carbó, P.: *Plataforma o aparell elevador: edifici Palau Güell* (Informe). 19.01.2007.

Carbó, P.: *Relació de la documentació de la sala de treball de la direcció tècnica del Palau Güell* (Informe). 20.07.2011.

Carbó, P.: *Revestiments*. Informe. (Palau Güell). 04.03.2004.

Carbó, P.; Guitart, X.: *Memòria dels treballs d'investigació, prospecció i exploració física de l'edifici del Palau Güell de Barcelona*. Novembre 2004.

Carbó, P.; Guitart, X.: *Memòria dels treballs de sondeigs pel reconeixement i caracterització del terreny on es fonamenta l'edifici del Palau Güell de Barcelona*. Febrer 2005.

Carmona, Carme; Martí, Laura: *Estudio de la iglesia del Roser de Súria* [proposta d'estudi previ per a la intervenció del patrimoni arquitectònic: treball final de postgrau]. 2006.

Casadevall Serra, Joan (Gabineta del Color): *Caracterització dels revestiments de la façana de Can Casas, el Bruc.* 23.06.2003.

Casadevall, J.: *Caracterització dels revestiments de la façana de l'església de Santa Maria, Copons*. 27.12.2004.

Casadevall, J.: *Caracterització dels revestiments de façana de l'església parroquial d'Alpens.* Juny 2009.

Casadevall, J.: *Caracterització dels revestiments de la façana de l'església parroquial de Santa Maria, Caldes d'Estrac* (Informe). 25.07.2006.

Casadevall, J.: *Caracterització dels revestiments interiors i exteriors de la Torre de Moja, a Olèrdola*. Abril 2009.

Casadevall, J.: *Documentació i caracterització dels revestiments de les façanes del pati del castell de Castelldefels* (informe). Setembre 2003.

Casadevall, J.: *El cromatismo de Gaudí en el Palau Güell de Barcelona.* 11.04.2002.

Casadevall, J.: *La fusteria del Palau Güell*. Maig 2009.

Casadevall, J.: *La restauració d'una pintura contemporània: el mural de l'església de les Llars Mundet de Barcelona*. Setembre 2007.

Casadevall, J.: *Palau Güell. Barcelona. Caracterització de vernissos. Caracterització de les fustes.* Març 2009.

Casadevall, J.: *Resum de la caracterització dels vernissos i de la fusteria del Palau Güell*. 25.09.2009.

Casamartina Parassols, Josep: *Gaudí al Raval: Pla museològic del Palau Güell*. Desembre 2009.

Casals Balagué, Albert (UPC. Departament de Construccions Arquitectòniques): *Estat actual de l'estudi de sistematització de les esquerdes i altres senyals de danys al Palau Güell de Barcelona*. 09.07.2003.

Casals, A.: *Estudi de sistematització de les esquerdes i altres senyals de danys al Palau Güell de Barcelona. Proposta definitiva de correcció de danys*. Març 2004.

Casals, A.; González Moreno-Navarro, J. L.: *Estudi físico-constructiu per a la restauració de l'església de Santa Maria de Matadars. El Pont de Vilomara i Rocafort.* 26.07.2004.

Casanovas Taltavull, Gemma: *Informe relatiu a la inversió destinada a l'Ajuntament del Bruc, en el programa d'actuacions previstes a la Xarxa Barcelona Municipis de Qualitat* (Can Casas, El Bruc). 14.10.2002.

Casas Codina, Marc (Ibertrac): Palau Güell. Barcelona. *Informe de Visita Tècnica. Determinació de la naturalesa de danys en una finestra*.18.11.2011.

Claparols Llach, Xavier: *Estudi per a la restauració de l'edifici de la Baganense: aixecament planimètric i estudi previ de projecte* (Bagà. Berguedà). Maig 2012.

Claparols Llach, Xavier; Casas Trabal, Pere; Solà, Joan; Lacuesta, Raquel; Vilamala, Imma: *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà*. Desembre 2011.

Claret i Boixader, Pere: *Informe tècnic en relació a les esquerdes aparegudes a l'edifici de l'església i el campanar de la Rectoria de Llinars (Terme Municipal de Castellar del Riu)*. Juny 2009.

Claver Roso, Manuel: *Treballs preparatoris per a l'elaboració d'un nou pla especial i catàleg de patrimoni de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Enfocament conceptual i metodològic*. Octubre 2008.

Closa, Joan: *Actuacions a la Torre Lluvià de Manresa* (informe). 02.03.2012.

Closa, J.: *Actuacions al castell d'Eramprunya. Anys 2010-2011*. 21.07.2011.

Closa, J.: *Actuacions del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local al Bisbat de Sant Feliu* (restauració del claustre i campanar del monestir de Sant Sebastià dels Gorgs, Avinyonet del Penedès; projecte de restauració de les cobertes de l'església de Santa Maria de Capellades; estudi per a l'adaptació de la casa d'acolliment de pelegrins del castell de Corbera de Llobregat per a usos municipals; restauració del campanar de l'església de Santa Eulàlia d'Esparreguera; restauració de l'església de Santa Càndia d'Orpí; restauració de l'església de la Colònia Güell; restauració de l'ermita de Santa Maria de Sales, Viladecans). 27.09.2011.

Closa, J.: *Actuacions previstes al castell d'Eramprunyà*. Any 2011. 21.07.2011.

Closa, J.: *Actuacions urgents al conjunt del castell d'Eramprunyà* (presentació). 15.06.2009.

Closa, J.: *Actuacions urgents al castell d'Eramprunyà. Definició del treball*. 05.05.2009.

Closa, J.: *Apuntalament urgent de la volta de la cisterna i reparació de la tanca i el rètol del castell d'Eramprunyà. Gavà (Parc del Garraf). Comunicat d'inici d'obres. Informe final d'obra*. 27.09.2012.

Closa, J.: *Arranjament del Campanar de l'Església de Santa Eulàlia de Riuprimer (Osona)*. Febrer 2007.

Closa, J.: *Castell de Cànoves. Cànoves i Samalús (Vallès Oriental). Informe Visita Municipal.* 31.10.2012.

Closa, J.: *Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera (Anoia). Informe final d'obra.* 30.11.2010.

Closa, J.: *Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera (Anoia). Informe visita municipal.* 23.01.2012.

Closa, J.: *Castell de Montbui; Jaciment medieval del Colomer. Bigues i Riells (Vallès Oriental). Informe de visita*. 14.06.2012.

Closa, J.: *Castell d'Eramprunyà. Gavà (Baix Llobregat). Treballs de tancament de seguretat del recinte*. 07.07.2009-03.12.2009.

Closa, J.: *Castell de Subirats (Anoia)* (informe). 05.11.2012.

Closa, J.: *Contracte de guiatge als monuments del Berguedà. Estat actual i proposta de futur* (Informe). 15.05.2012.

Closa, J.: *Conveni per la consolidació de les restes del castell de Boixadors (II fase). Informe*. 18.06.2012.

Closa, J.: *Criteris d'intervenció a la façana de l'església parroquial de Navarcles*. 12.05.2010.

Closa, J.: *Dades històriques i constructives sobre la torre de Moja (Olèrdola, Alt Penedès).* 09.07.2009.

Closa, J.: *Definició del treball. Adequació interior de l'Església de Santa Maria de Sales.* 23.03.2010.

Closa, J.: *Edifici Cal Plater. Torrelavit (Alt Penedès). Informe de la reunió i visita amb l'alcalde de Torrelavit*. 16.12.2009.

Closa, J.: *El Columbari o Colomar de l'Arboçar. Avinyonet del Penedès (Alt Penedès). Informe.* 14.06.2012.

Closa, J.: *Estudi previ del projecte de restauració dels molins de propietat municipal de Copons (Anoia)*. Agost 2002.

Closa, J.: *Estudis previs per a la restauració de la coberta de les termes romanes de Sant Boi de Llobregat. Informe Ajuntament de Sant Boi*. 20.11.2012.

Closa, J.: *Guardiola de Berguedà. Església de Sant Climent de la Torre de Foix* (Informe). 23.04.2012.

Closa, J.: *Guardiola de Berguedà. Monestir de Sant Llorenç prop Bagà* (Informe). 23.04.2012.

Closa, J.: *Informe de la petició de l'Ajuntament de Sallent respecte el fals sostre de la sala gran de la casa Torres Amat*. 24.05.2012.

Closa, J.: *Informe de la visita a Igualada. Suport tècnic en la restauració de l'adoberia Bella, per a centre europeu de la pell de qualitat*. 12.11.2012.

Closa, J.: *Informe de la visita a l'Ajuntament de Sant Just Desvern al refugi antiaeri de l'Escola Montserrat*. 27.10.2009.

Closa, J.: *Informe de la visita al castell d'Eramprunyà*. 09.02.2009.

Closa, J.: *Informe de la visita a l'església parroquial de Santa Maria d'Alpens*. 29.01.2009.

Closa, J.: *Informe de la visita a l'església de Santa Maria de Matadars. Pont de Vilomara*. 12.02.2009.

Closa, J.: *Informe de la visita a Sitges. Redacció del Pla Director del Castell de Sitges.* 12.11.2012.

Closa, J.: *Informe demanda municipal* (Cal Plater, Torrelavit, Alt Penedès). 15.03.2012.

Closa, J.: *Informe demanda municipal* (pla director per a la restauració de l'església de Sant Andreu de Castellnou de Bages). 03.11.2011.

Closa, J.: *Informe sobre el dèficit de les obres de restauració del campanar de Santa Eulàlia d'Esparreguera*. 14.12.2004.

Closa, J.: *Informe sobre el projecte de consolidació estructural de Can Bosc* (Dosrius, Maresme). 05.03.2009.

Closa, J.: *Informe sobre els despreniments de l'arc romà del Pont del Diable de Martorell*. 28.11.2011.

Closa, J.: *Informe sobre la intervenció al Castell de Cubelles.* 22.11.2011.

Closa, J.: *Informe sobre la restauració de la teulada de l'església de Copons*. 23.10.2008.

Closa, J.: *Informe sobre la reunió amb l'Oficina Tècnica de parcs naturals* (Dolmen de la Pedra de l'Arca, Vilalba Sasserra, Vallès Oriental). 30.03.2009.

Closa, J.: *Informe sobre la situació del conjunt monumental del monestir de Sant Llorenç prop Bagà a Guardiola de Berguedà. Proposta de noves actuacions*. Maig 2012.

Closa, J.: *Informe sobre la sol·licitud a la Diputació de Barcelona per part del Bisbat de Sant Feliu* (Catedral de Sant Llorenç de Sant Feliu de Llobregat, Basílica de Santa Maria de Vilafranca, Castell de Corbera, Església de la Immaculada Concepció de Vilanova i la Geltrú, Església de Santa Eulàlia de Pallejà, Hospital de Cervelló i Castell de Mediona). 24.07.2012.

Closa, J.: *Informe sobre la valoració i taxació de la propietat del Casal de Mont-Rodon a Tona.* 03.01.2012.

Closa, J.: *Informe sobre la visita al Santuari de Queralt.* Berga. 21.02.2012.

Closa, J.: *Informe sobre la visita efectuada a la casa Alegre de Sagrera de Terrassa referent a la instal·lació elèctrica de la cuina, menjador i tribuna.* 09.07.2002.

Closa, J.: *Informe sobre la visita efectuada a la casa Alegre de Sagrera de Terrassa referent a les entrades d'aigua a diferents parts de la coberta*. Març 2003.

Closa, J.: *Informe sobre la visita efectuada a l'església de Sant Miquel de Turbians. Gisclareny.* 06.06.2003.

Closa, J.: *Informe sobre la visita efectuada a l'església parroquial de Santa Maria de Capellades.* 09.03.2005.

Closa, J.: *Informe sobre les actuacions a realitzar a les termes Romanes de Sant Boi de Llobregat.* 10.03.2011.

Closa, J.: *Informe sobre les feines que resten per fer de la restauració del campanar de Santa Eulàlia d'Esparreguera*. 26.03.2004-30.03.2004.

Closa, J.: *Informe sobre les mostres de pintura de l'escala d'accés a la Torre d'Òdena.* 25.11.2009.

Closa, J.: *Informe sobre l'estat actual de les obres del campanar de Santa Eulàlia d'Esparreguera: treballs per la seguretat de l'estructura del llanternó*. 16.06.2004.

Closa, J.: *Informe sobre l'estat de la qüestió al castell de Castelldefels. Actuacions fetes fins ara. Anys 2001-2011.* 25.10.2011.

Closa, J.: *Informe sobre l'estat de les obres corresponents al projecte de desmuntatge i reconstrucció del coronament i neteja dels paraments interiors del campanar de la capella de Sant Joan de Vilafranca del Penedès*. 02.12.2002.

Closa, J.: *Informe sobre l'incendi del comptador elèctric de l'església de la Colònia Güell.* 03.03.2003.

Closa, J.: *Informe. Procés d'adjudicació de les obres d'adequació interior de la nau nord com a espai museístic de l'església del Roser de Súria*. 16.12.2008.

Closa, J.: *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà. Definició del treball. Redacció del document avanç de l'inventari.* 11.03.2010.

Closa, J.: *Memòria valorada per a la restauració de l'església de Sant Mateu de Fumanya. Fígols*. 23.11.2007.

Closa, J.: *Monestir de Sant Llorenç prop Bagà. Actuacions necessàries per posar en ús el monument*. 4.10.2010.

Closa, J.: *Obres de restauració de les cobertes del capcer de l'església de Sant Martí de la Nou de Berguedà. Informe.* 09.07.2012.

Closa, J.: *Pla Director de l'Hospital de Cervelló. Olesa de Bonesvalls (Garraf)*. Informe Ajuntament d'Olesa de Bonesvalls. 04.12.2012.

Closa, J.: *Pont Vell. Roda de Ter (Osona). Informe Visita Municipal*. 31.10.2012.

Closa, J.: *Preguntes i respostes plantejades per visitants del Palau*. 06.11.2012.

Closa, J.: *Projecte d'accessibilitat i conservació de les fresqueres de Sant Cugat Sesgarrigues. Informe*. 18.06.2012.

Closa, J.: *Projecte d'accessibilitat i conservació de les fresqueres de Sant Cugat Sesgarrigues. Informe*. 09.07.2012.

Closa, J.: *Projecte de restauració i adequació de l'adoberia Bella com a "Centre Europeu d'Interpretació de la Pell de Qualitat". Inici de treball. Visita a l'adoberia* (informe). 08.10.2012.

Closa, J.: *Proposta de programa de visites al Berguedà (La Nou de Berguedà, Sant Quirze de Pedret i Viver i Serrateix).* 1 de juny 2012. 22.05.2012

Closa, J.: *Protocol a seguir davant les incidències de funcionament del Palau Güell.* 24.05.2011.

Closa, J.: *Redacció dels estudis previs del temple Romà i el seu entorn. Informe.* 18.06.2012.

Closa, J.: *Restauració de l'arc romà del pont del diable. Definició de treball*. 10.01.2012.

Closa, J.: *Reunió sobre la planificació de les visites al jaciment arqueològic del Turó del Montgròs al Brull* (informe). 24.03.2011.

Closa, J.: *Situació del Palau Güell. Octubre de 2010*. 20.10.2010.

Closa, J.: *Tancament del recinte del castell d'Eramprunyà de Gavà* (informe). Gener 2010.

Closa, J.: *Torre Moja. Olèrdola (Anoia). Informe visita municipal*. 23.01.2012.

Closa, J.: *Torre Roja. Sant Pere de Vilamajor (Vallès Oriental). Informe de demanda municipal*. 29.09.2012.

Closa, J.: *Treballs a realitzar al castell d'Eramprunyà en el conveni 2012 i 2013. Informe de demanda municipal*. 09.07.2012.

Closa, J.: *Treballs de manteniment, consolidació i excavació del poblat ibèric de Darró. Informe Ajuntament de Vilanova i la Geltrú*. 15.11.2012.

Closa, J.: *Treballs de desenrunament, apuntalament preventiu, estudis estructurals i aixecament de plànols de la Torre Lluvià de Manresa. Informe de l'actuació municipal.* 09.10.2012.

Closa, J.: *Treballs de reparació de les parts superiors de les façanes de l'església de Sant Esteve de Bagà. Informe demanda municipal.* 26.09.2012.

Closa, J.: *Treballs de reparació d'humitats de la Sagristia de l'església de Sant Julià de Coaner. Informe demanda municipal*. 18.09.2012.

Closa, J.: *Treballs que es duran a terme al castell d'Eramprunyà* (informe). 21.03.2011.

Closa, J.: *Treballs relatius a l'actuació d'urgència a l'arc honorífic romà del pont del Diable. Castellbisbal i Martorell* (informe). 02.11.2012.

Closa, J.; Carbó, P.: *Tractament de la vorera del Palau Güell.* 23.10.2012.

Closa, J.; Lacuesta, R.: *Visita al castell d'Eramprunyà, 17 de juliol del 2009* (informe). 07.07.2009.

Closa, J.; Sanjurjo, C.: *Consolidació d'urgència i protecció de recorreguts del Castell d'Eramprunyà.* Març-juny 2010.

Closa, J.; Sanjurjo, C.: *Informe sobre la ejecución de las obras del proyecto de restauración del conjunto monumental del castillo de Boixadors. Proyecto de restauración del perímetro fortificado.* 14.12.2009.

Cobos, José Luis de los; Elizondo, Antonio: *Aqüeducte. Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès). Informe de seguiment*. 31.05.2002.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Església de Santa Càndia. Orpí (Anoia). Informe de seguiment.* 19.07.2002.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Església de Santa Maria. Castelldefels (Baix Llobregat). Informe de seguiment.* 16.06.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Pont vell. Castellbell i el Vilar (Bages). Informe de seguiment.* 15.05.2002.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Pont vell. Castellbell i el Vilar (Bages). Informe de seguiment.* 23.04.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Pont vell. La Pobla de Lillet (Berguedà). Informe de seguiment.* 21.05.2002.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Pont vell. Pont de Vilomara i Rocafort (Bages). Informe de seguiment.* 07.05.2002.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Pont vell. Pont de Vilomara i Rocafort (Bages). Informe de seguiment.* 16.05.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.: *Pont vell. Pont de Vilomara i Rocafort (Bages). Informe de seguiment.* 07.05.2002.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Aqüeducte. Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès). Informe de seguiment*. 15.09.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Capella de Sant Bartomeu. Navarcles (Bages). Informe de seguiment.* 21.08.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Casa Alegre de Sagrera. Terrassa (Vallès Occidental). Tanca i paviment del pati: manual de manteniment.* 06.11.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Cementiri, església i entorn. Castellnou de Bages. Informe de seguiment.* 14.08.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Cementiri municipal de Múnter, Muntanyola: manual de manteniment.* Octubre 2002.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Normes de conservació i neteja de la base de la torre d'homenatge del castell d'Òdena*. 06.11.2003.

Cobos, J. L.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Pont vell. La Pobla de Lillet (Berguedà). Informe de seguiment.* 07.08.2003.

Comellas Humet, Sergi (Oficina Tècnica de Cooperació de la Diputació de Barcelona); Ajuntament de Caldes de Montbui: *Estudi d'adequació del Balneari Rius, Caldes de Montbui*. Juny 2002.

Concurs per a la redacció d'un Pla Especial de Reforma Interior del sector Bonaigua a Sant Just Desvern (Molí Fariner de Can Padrosa, Sant Just Desvern). 25.02.2005.

Consell Comarcal del Vallès Oriental: *Dictament d'incorporació de l'expedient de declaració de béns d'interès local de Sant Pere de Vilamajor*. 13.04.2011.

Consorci de la Colònia Güell: *Informe sobre les propostes expressades en l'estudi previ de projecte de les actuacions que resten per fer a l'església de la Colònia Güell.* 22.04.2003.

Consorci de la Colònia Güell: *Informe relatiu a les alternatives al tancament del recinte de l'església de la Colònia Güell*. 10.06.2003.

Consorci de la Colònia Güell: *Posicionament del Consorci de la Colònia Güell respecte a «l'estudi previ de projecte de les actuacions que resten per fer a l'església de la Colònia Güell»* (informe). Juliol 2003.

Corbella Sala, Núria: *Informe previ a la supervisió del projecte de rehabilitació de la Torre Moja a Olèrdola*. 19.02.2007.

Cortés Elía, María del Agua (Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona): *Assessorament. Castell de Jorba* (Informe). 25.05.2012.

Cortés Elía, M. D. A.: *Informe tècnic per tramitar la declaració com a BCIL (Bé Cultural d'Interès Local). Pont de cal Xalet. Vallcebre*. Maig 2010.

Cortés Elía, M. D. A.: *Inventari del Patrimoni Cultural de Bagà*. Juny 2004.

Cortés Elía, M. D. A.: *Pla d'usos El Celler de l'Art, La Pobla de Claramunt. Memòria tècnica*. Novembre 2009.

Costa Trost, Margarita; Julià i Macias, Manuel: *Estudi històric, arquitectònic, constructiu i funcional del Mas Cerdà de Centelles*. Octubre-desembre 2011.

Cotca, S.A.: *Informe sobre los ensayos realizados en los forjados del Palau Güell en C. Nou de Rambla nº 5 de Barcelona*. 19.08.2005

Cotca, S.A.: *Nota tècnica relativa a la instrumentació de la façana del Palau Güell de Barcelona*. 07.09.2006.

Cotca, S.A.: *Nota tècnica relativa a la instrumentació de la façana i les particions interiors del Palau Güell de Barcelona*. Febrer 2008.

Cusidó Garí, Oriol; Marzo Llovet, Irene: *Estudi de programació per a la rehabilitació del Mas Guardiola a Monistrol de Calders*. Desembre 2009.

Cuspinera Font, Lluís: *Reparació de la coberta del cos elevat de la nau de l'església de Santa Coloma de Marata.* Setembre 2006.

Cuspinera Font, Lluís: *Projecte executiu de restauració de totes les cobertes de l'església de Santa Coloma de Marata, Les Franqueses del Vallès.* Setembre 2006.

Díaz Gómez, Cèsar: *Instrumentació de fissures a l'església de Sant Quirze i Santa Julita de Muntanyola. Comentari dels resultats de les mesures efectuades durant el període juny 2002 a novembre 2003.* 06.05.2004.

Díez, Marisa: *Església de Sant Pere de Serrallonga. Crònica de l'actuació*. Informe. (Alpens). 25.03.2002.

Díez, M.: *Monestir de Sant Sebastià dels Gorgs, Avinyonet. Crònica de l'actuació* (Informe). 18.03.2002.

Díez, M.: *Pont vell, Avinyó. Crònica de l'actuació* (Informe). 03.07.2002.

Diputació de Barcelona. Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge: *Hacia una gestión de la ciudad residencial de baja densidad*. Novembre 2004

Diputació de Barcelona. Oficina de Patrimoni Cultural: *Valoració propostes d'usos del Palau Güell.* 07.02.2005.

Ecra: *Cates per detectar l'estratigrafia pictòrica i de morters a l'absis de l'església del Roser, Súria.* 26.10.2004.

Ecra: *Informe conservació de les pintures de Sant Quirze de Pedret*. Abril 2005.

Ecra: *Proposta d'intervenció per a la neteja i consolidació de nou columnes de pedra situades al «tramvia» del Palau Güell.* 11.06.2008.

Ecra: *Restauració de la part superior de la portalada de l'església de Sant Boi de Lluçanès 2008* [i de la imatge de la fornícula]. Febrer 2009.

Ecra: *Valoració dels resultats de les anàlisis realitzades al fris de la sala institucional del castell de Castelldefels*. 23.12.2004.

Egea i Guardiola, Alexandre; Gaspà i Gamundi, Patrícia (Servei d' Equipaments i Espai Públic de la Diputació de Barcelona): *Estudi de programació de la rehabilitació del celler de l'art* (Cal Fuster de les Figueres. La Pobla de Claramunt. Anoia). Gener de 2010.

Elizondo, A.: *Optimació dels procediments i circuits tècnics i científics, i la seva relació amb els administratius, de cara al manteniment correcte i eficaç dels edificis històrics dels quals té cura l'SPAL de la Diputació de Barcelona*. 29.06.2004.

Embuena Aparicio, Minerva: *Restauració del claustre i accés al campanar del Monestir de Sant Sebastià dels Gorgs* (Informe). 00.05.2011.

EniTecnologie: *Progetto diagnostico sullo stato di conservazione del rivestimenti lapidei del Palau Güell in Barcelona*. 07.05.2004.

Escala Moyés, Rosa: *Estudi previ de projecte per a la restauració de la rectoria i església de Llinars d'Aiguadora al municipi de Castellar del Riu*. Gener 2011.

Escala, R.: *Informe tècnic relatiu a les despeses vinculades a les obres de restauració del claustre i accés al campanar del Monestir de Sant Sebastià dels Gorgs.* (Avinyonet del Penedès). 29.04.2011.

Escala, R.: *Revisió i actualització del contingut de 200 fitxes de l'inventari d'Immobles d'Interès Arquitectònic de Propietat Municipal corresponents a la comarca de l'Alt Penedès*. 19.12.2011.

Escala, R.; Lacuesta, R.: *El Monestir de Sant Sebastià dels Gorgs, Avinyonet del Penedès: proposta per a la restauració del conjunt monumental*. Desembre 2004.

Escala, R.; Piñol, J.: *Informe sobre el treball de «Definició i complimentació de 250 fitxes per a la revisió de l'Inventari d'Immobles d'Interès Arquitectònic de Propietat Municipal.»* 30.11.2012.

Espadas Gutiérrez, Juan (Diputació de Barcelona. Servei de Logística): *Organització i funcions dels serveis a prestar per la vigilància privada* (Palau Güell. Barcelona). 05.12.2004.

Espinach i Grau, Ramon: *Informe sobre els «Treballs de desbrossada selectiva del recinte del castell d'Eramprunyà» (Gavà) (t.m. Gavà).* 01.06.2011.

Estudi Acústic Higini Arau: *Anàlisi de caracterització acústica de l'església de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà*. 13.09.2002.

Estudi Acústic Higini Arau: *Fase 2: mesures correctores en l'ampliació de l'església de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà*. 30.01.2003.

Fierro, J.; Galí, D.; Lacuesta, R.; Sanz Botey, J. L.; Puig, J.: *Parròquia de Sant Salvador de Bellprat. Bellprat (Anoia). Informació i prediagnòstic.* Març 2005.

Fierro, J; López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe sobre l'estat actual del dolmen de la Pedra Arca Vilalba Sasserra-Llinars del Vallès* (informe). 08.05.2009.

Fernández Martínez, Ángel (cap del Gabinet de rrpp i Protocol de la Diputació de Barcelona): *Resposta a l'informe sobre la possibilitat d'obrir al públic una part del Palau Güell mentre continuen les obres de restauració actualment en curs*. 06.07.2007.

Frisando Vera Enrique: *Estudio de programación del control solar del Centro Costa i Font de Taradell.* Desembre 2005.

Fusté i Sitges, Ramon: *Informe de la visita dels tècnics de la Diputació arran de l'ajut concedit dins del catàleg de Serveis de la Diputació-SPAL 2012*. 15.06.2012.

Galí, David: *Informe sobre la xerrada-col·loqui «El Castell, nou pulmó cultural de la ciutat». Castelldefels, dijous 20 de maig de 2004*. 21.05.2004.

Galí, D.: *Informe sobre el seguiment del repicat del revestiment de la façana principal de l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès*. 09.10.2002.

Galí, D.; Barcons, A.; López Mullor, A.: *Prediagnòstic sobre el Pont Nou de Manresa.* Febrer 2002.

Galí, D.; Fierro, J.: *Informe sobre la visita realitzada el dia 23 de gener de 2004 a la cartoixa de Montalegre (Tiana)*. 02.02.2004.

Galí, D.; Lacuesta, R.: *El campanar, o Torre Roja, i l'església amb torre comunidor de Sant Pere de Vilamajor. Acta de la visita del dia 19 de juny de 2012*. 21.06.2012.

Galí, D.; Lacuesta, R.: *L'església de Santa Magdalena de Guardiolans (Vilada). Acta de la visita del dia 20 de juny de 2012.* 26.06.2012.

Galí, D.; Lacuesta, R.; López Mullor, A.; Sanz Botey, J. L.; Vila, J. M.; Berini, M.; Romero, L.: *Església de Sant Pere d'Ardesa (Rubió). Informació i prediagnòstic.* Setembre 2004.

Gamarra Campuzano, Agustín: *Informe tècnic. Termes romanes, Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat).* 25.04.2002.

Garcés Gil, Enric; Satorra Martí, Lluís: *Projecte de restauració de l'interior de la Torre del Palau a Terrassa*. Novembre 2004-març 2005.

Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques: *Estudi per a la recuperació paisatgística del riu Ripoll* (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Agost 2008.

Genís, Mariona; Planells, Jordi: *Estudi Previ de Projecte per a l'endegament de la Plaça del Castell de Cubelles.* Gener 2010.

Giráldez, Pilar: *Torre Moja. Estudi dels danys en es morters acabats.* 10.04.2011.

Giráldez, Pilar; Calabuig, Clara; Vendrell, Màrius: *Palau Güell. Estructura de la façana lateral.* (Informe). 22.03.2006.

Giràldez, P.; Calabuig, C.; Merino, L.; Vendrell, M.: *Cisterna* Informe. (Palau Güell). 21.09.2006.

Giráldez, P.; Boularand, S.; Merino, L.; Vendrell, M.: *Espai central: materials de construcció, patologies i danys, mecanismes de degradació, propostes d'intervenció, anàlisi de pintures*. Informe. (Palau Güell). 30.08.2005.

Giráldez, P.; Boularand, S.; Merino, L.; Vendrell, M.: *Façana principal: materials de construcció, patologies i danys, mecanismes de degradació, propostes d'intervenció*. Informe. (Palau Güell). 30.08.2005.

Giráldez, P.; Lluveras, A.; Torrents, A.; Vendrell, M.: *Sant Llorenç prop Bagà: estudi de materials, anàlisi de durabilitat, suggeriments d'utilització* (Informe). 07.11.2003.

Giráldez, P.; Merino, L.; Calabuig, C.; Vendrell, M.: *Materials del soterrani i de la zona de la botiga* (Palau Güell. Barcelona). Febrer 2006.

Giráldez, P.; Merino, L.; Calabuig, C.; Vendrell, M.: *Materials de les cales obertes als paviments i forjats* (Palau Güell. Barcelona). Febrer 2006.

Giráldez, P.; Merino, L.; Calabuig, C.; Vendrell, M.: *Materials de construcció: caracterització* (Palau Güell. Barcelona). Febrer 2006.

Giráldez, P.; Merino, L.; Calabuig, C.; Vendrell, M.: *Església de Matadars, Pont de Vilomara: materials de construcció, estat de conservació, suggeriments de restauració*. 20.06.2003.

Giráldez, P.; Merino, L.; Vendrell, M.: *Torre de Can Alzina: materials de construcció, estat de conservació, suggeriments d'intervenció*. Informe. (Montgat). 22.11.2006.

Giráldez, P.; Merino, L.; Vendrell, M.: *Estudi de caracterització dels materials de construcció del claustre* (Monestir de Sant Sebastià dels Gorgs. Avinyonet del Penedès). 12.08.2007.

Giráldez, P.; Torrents, A.; Vendrell, M.: *Escala de servei: estudi de les fissures*. Informe. (Palau Güell). 22.10.2003.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Capella del Roser (Súria): estudi comparatiu dels morters de l'absis.* (Informe). 04.07.2005.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Església Mare de Déu del Roser de Súria: materials de construcció, estat de conservació, suggeriments de restauració*. (Informe). 06.06.2003.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Estudi de les taques d'humitat de la façana i del pati interior.* Informe. (Casa Alegre de Sagrera, Terrassa). 07.05.2003.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Fissures de la terrassa*. Informe. (Palau Güell). 23.02.2004.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Materials de construció [sic], estat de conservació i suggeriments de restauració* (Masia Can Figueres. Gualba). 23.04.2007.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Palau Güell: Façana posterior. Consideracions prèvies a la intervenció de restauració.* (Informe). 20.06.2006.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Palau Güell: Façana principal. Estabilització del pinacles amb espigues de titani: funcionalitat i durabilitat*. (Informe). 15.07.2007.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Palau Güell: Façana principal. Polit de les superfícies de pedra: raons, efectes i tècnica de polit* (Informe). 17.07.2007.

Giráldez, P.; Vendrell, M.: *Palau Güell: Pati de l'entreplanta*. (Informe). 20.04.2007.

Giráldez, P.; Vendrell, M.; Calabuig, C.: *Sostres i terres del Palau Güell.* Febrer 2006.

González Moreno-Navarro, Antoni: *Actuació a l'església parroquial de Caldes d'Estrac.* 28.01.2005.

González, A.: *Anàlisi valorada d'alternatives d'intervenció* (Església de Sant Pere de Madrona, Berga). 27.10.2003.

González, A.: *Estat de la qüestió: maig 2004* (Palau Güell, Barcelona). Informe. 07.05.2004.

González, A.: *Estudi de reforma de l'entorn de Can Serra* (Barcelona). Maig 2002.

González, A.: *Estudi previ de projecte de les actuacions que resten per fer a l'església de la Colònia Güell*. Novembre 2002.

González, A.: *Informe referent a la possible interferència de l'hipotètic túnel de la variant de Guardiola de Berguedà del tram Berga-Bagà de l'eix del Llobregat en l'equilibri actual entre l'edifici de l'antic Monestir de Sant Llorenç prop Bagà i el terreny on s'assenta.* 25.01.2006.

González, A.: *Informe referent a la sol·licitud de l'alcalde de Berga sobre la possibilitat d'esmenar les clàusules del conveni entre la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Berga per a la custòdia, ús, manteniment, atenció als visitants i difusió de l'església de Sant Quirze de Pedret i el seu entorn immediat*. 25.01.2005.

González, A.: *Informe referent a les obres de restauració de l'església de la Colònia Güell (desembre 2002)*. 24.12.2002.

González, A.: *Informe referente a diversas actuaciones en el entorno del Palacio de San Esteban de Murcia*. 19.05.2008.

González, A.: *Informe que emet el cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local en relació al curtcircuit que es va produir el dijous 27 de febrer de 2003 a una instal·lació elèctrica de l'església de la Colònia Güell i a les circumstàncies que envolten el cas, i que tramet al coordinador de l'Àrea de Cooperació, senyor Carles Anglada*. 01.03.2003.

González, A.: *Informe que fa l'arquitecte A. González Moreno-Navarro, cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic, relatiu a l'ús intensiu al qual està sotmès el Palau Güell i les conseqüències quant a la seva conservació i la seguretat de les persones.* 25.06.2002.

González, A.: *Informe referent a la sol·licitud de l'alcalde de Berga sobre la possibilitat d'esmenar les clàusules del conveni entre la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Berga per a la custòdia, ús, manteniment, atenció als visitants i difusió de l'església de Sant Quirze de Pedret i el seu entorn immediat*. 25.01.2005.

González, A.: *Informe sobre el artículo «Cubiertas de madera de las iglesias fernandinas de Córdoba», de Ricardo Blanco Roldán*. 10.11.2006.

González, A.: *Informe sobre el artículo «Las soluciones inconclusas de las cubiertas medievales del sur de Europa», de Juan Carlos Gómez de Cózar.* 03.10.2005.

González, A.: *Informe sobre la conveniència de recuperar la música al Palau Güell i, amb aquest efecte, la necessitat de construir un nou orgue*. 20.05.2009.

González, A.: *Informe sobre la possibilitat d'obrir al públic una part del Palau Güell mentre continuen les obres de restauració actualment en curs.* 02.07.2007.

González, A.: *Informe sobre la proposta de programa d'ús del palau Güell*. Octubre 2007.

González, A.: *Informe sobre l'estat de les obres del palau Güell.* 5.02.2009.

González, A.: *Informe tècnic previ a la proposta d'adjudicació del projecte de «Restauració del perímetre fortificat del conjunt monumental del castell de Boixadors»* [esborrany]. 26.05.2008.

González, A.: *La restauració de l'església de la Colònia Güell [objectius, mitjans, criteris i procediments, vistiplaus i responsables de la restauració]*. 31.10.2003.

González, A.: *Obres a l'església de la Colònia Güell.* 28.01.2004.

González, A.: *Obres que resten per fer i finançar a l'església de la Colònia Güell i el seu entorn immediat*. 25.01.2002.

González, A.: *Palau Güell. Informe sobre el curs d'adjudicació del Projecte de restauració del corredor, del pati i del cobert de llevant.* 04.03.2008.

González, A.: *Palau Güell: situació actual: febrer 2007*. 07.02.2007.

González, A.: *Previsions d'obres i funcionament per a l'any 2003. Criteris d'ús i restauració en el futur* (Palau Güell, Barcelona). Agost 2002.

González, A.: *Projecte d'adequació dels espais interiors del Palau Güell de Barcelona. Estudi de l'estat actual dels panys i altres mecanismes de les portes interiors*. 30.09.2009.

González, A.: *Projecte de restauració i reutilització del monestir i l'església de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà: informe de les actuacions portades a terme*. 09.01.2007.

González, A.: *Resposta als sis punts que conté un escrit acompanyat d'una relació de 31 persones de diverses nacionalitats i d'una carta del rector de la parròquia del Sagrat Cor de Santa Coloma de Cervelló, feta a petició del coordinador de l'Àrea de Cooperació de la Diputació de Barcelona, Sr. Carles Anglada, el dia 4 de desembre de 2003*. 05.12.2003.

González, A.; Barnadas Ribas, M.: *Nomenclatura i Pla d'usos del Palau Güell de Barcelona: document elaborat per Antoni González i Mireia Barnadas*. Juny 2009.

González, A.; Bosch Planas, A.; Cuspinera Font, L.: *Estudi previ de projecte de reforma de l'edifici de les termes romanes de Caldes de Montbui*. Gener 2005.

González, A.; Lasa, A.: *Pla d' Usos del Palau Güell*. 05.02.2009.

González Moreno-Navarro, J. L.; Casals Balagué, A.: *Estudis sobre l'estabilitat de la façana de migdia de l'església del monestir de Sant Llorenç prop Bagà*. Febrer 2002.

González Ruiz, Gustavo; Boquera Castellví, Anna Maria (Artevolta): *Estudio gráfico para la recuperación del diseño originario de los fanales del Palau Güell de Barcelona.* Desembre 2004.

González, G.; Boquera, A: *Informe de restauración de la moldura en madera tallada y dorada que corona el zócalo de la sala de visitas del Palau Güell de Barcelona*. Desembre 2003.

González, G.; Boquera, A.: *Estudio gráfico para la recuperación del diseño originario de los fanales del Palau Güell de Barcelona*. Setembre 2004.

González, G.; Boquera, A.: *Restauración de la celosía del mirador, pasamanos de la escalera de acceso al mismo y barandilla del órgano del salón central del Palau Güell de Barcelona: trabajos efectuados del 1 de febrero al 15 de marzo de 2002*. Març 2002.

Gorina, Josep Lluís; Farrés, Ricard; Cusó, Anna; Feliu, Glòria; Lascurain, Josep; Lacuesta, Raquel; Volamala, Imma; Grabau, Jordi: *Anàlisi i document de gestió dels valors patrimonials del Cementiri històric de Sant Nicolau de Sabadell.* Octubre 2012.

Gracia, Marilena: *Característiques de la rampa de formigó d'acabat pigmentat en massa per a trànsit rodat pesat, col·locada al camí d'accés interior al castell de Castelldefels* (Informe). 22.06.2012.

Gracia, M.: *Documentació relativa als estudis i la protecció de despreniments a l'arc romà honorífic d'accés al pont del Diable de Martorell.* Desembre 2012.

Gracia, M.: *Església de Sant Quirze de Pedret. Cercs (Berguedà). Manual de manteniment.* Juliol 2007.

Gracia, M.: *Informe de seguiment 2008*. (Església vella de Sant Miquel de Terradelles. Santa Maria de Merlès).18.11.2008.

GRACIA, M.: *Informe sobre la problemàtica constructiva de l'edifici de la Torre Nova de Cal Pons de la Colònia Pons, Puig-Reig, Berguedà*. Maig 2007.

GRACIA, M.: *Relació valorada dels treballs per millorar les condicions d'ús dels espais vinculats al claustre i en l'àmbit de l'interior del campanar.* Informe. (Monestir de Sant Sebastià dels Gorgs. Avinyonet del Penedès). 29.04.2011.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Casa rectoral de l'església de Sant Vicenç i entorn. (Malla)*. Informe de seguiment. 18.11.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Casc Antic. Sant Pere de Torelló. Informe de seguiment*. 14.07.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Ermita de Santa Magdalena del Pla. Pont de Vilomara i Rocafort. Informe de seguiment.* 21.07.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Escoles Catalina Figueras. Tona. Informe de seguiment*. 18.11.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Església de Sant Jaume de Rifà. Sant Antoni de Vilamajor. Informe de seguiment.* 18.11.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Església de Sant Sadurní de Salelles. Sant Salvador de Guardiola. Informe de seguiment*. 21.07.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Església vella de Sant Miquel de Terradelles. Santa Maria de Merlès. Informe de seguiment.* 18.11.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Pont vell. Castellbell i el Vilar. Informe de seguiment.* 14.07.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Pont vell. Pont de Vilomara i Rocafort. Informe de seguiment.* 14.07.2008.

GRACIA, M.; RIUS, A.: *Sant Julià de Vilamirosa. Manlleu. Informe de seguiment.* 14.07.2008.

GRACIA, M.; ROVIRA, J.: *Informe dels danys i desperfectes ocasionats a l'església de Santa Maria de Matadars* (el Pont de Vilomara i Rocafort). 30.04.2010.

GRACIA, M.; SANZ BOTEY, J. L.: *Restauració de la torre de Moja. Projecte reformat: estat actual de l'obra. Decisions d'obra*. Informe. (Olèrdola). Setembre 2010.

GRACIA, M.; SERRA RUIZ, R.J.: *Atlas físicoconstructiu: anàlisi dels plans Z (horitzontals): modelització numèrica del pes propi del forjat*. Abril 2006.

GRIERA, ANTONI: *Anàlisi i avaluació del sistema estructural de Can Casas, el Bruc.* Juny 2006.

GRIERA, A.: *Estudi dels paràmetres mecànics dels murs de paredat, de l'edifici de Can Casas, al municipi del Bruc, a petició de Successors de Closa Serra, S.C.P*. Novembre 2005.

GRIERA, A.: *Estudi estructural per a la substitució funcional dels contraforts de tramuntana de l'ermita de la Mare de Déu de Sales, a Viladecans*. Setembre 2012.

GRIERA, A.: *Estudi per a la consolidació i millora del substrat on es recolza el mur nord de l'església de Santa Maria de Sales a Viladecans*. Març i setembre 2011.

GRUMAN: *Restauració capella de Sant Joan, Vilafranca del Penedès. Intervenció en façana principal, façana sud i campanar (1999-2001)*. Març 2002.

GUAITA ALCAIDE, ALBERT: *Anàlisi, càlcul i definició de les instal·lacions per a l'acondicionament de la planta baixa i l'accés a la coberta mirador del castell de Castelldefels*. 09.02.2009.

GUAITA ALCAIDE, A.: *Direcció i control de l'execució de les instal.lacions del Palau Güell de Barcelona* (informe). 25.10.2004.

GUAITA ALCAIDE, A.: *Projecte de les instal•lacions de la Torre de Moja d'Olèrdola i de la seva casa anexa*. Desembre 2009.

GUILLAUMES CULLELL, ELISENDA: *Memòria valorada per l'acondicionament d'una zona d'aparcament als entorns de les muralles ibèriques del Turó del Montgròs. Parc Natural del Montseny, Xarxa de Parcs Naturals*. Març 2008.

GUILLÉN LLORENTE, EDUARD (OFIPROJET): *Informe tècnic corresponent al palau Güell.*11.04.2002.

GUILLÉN LLORENTE, E.: *Informe tècnic corresponent a l'informe de la instal•lació de baixa tensió del palau Güell emès per l'ECA*. 27.01.2003.

GUILLÉN LLORENTE, E.: *Manteniment del pla d'autoprotecció de l'edifici del Palau Güell, corresponent a l'any 2002*. Juny 2002.

GUILLÉN LLORENTE, E.: *Manteniment del pla d'autoprotecció de l'edifici del Palau Güell, corresponent a l'any 200*3. desembre 2002.

GUILLÉN LLORENTE, E.: *Manteniment del pla d'emergència de l'edifici del Palau Güell, corresponent a l'any 2004.* 27.01.2004.

GUILLÉN LLORENTE, E.: *Pla parcial d'autoprotecció del Palau Güell: any 2008*. 10.12.2008.

GUITART CASALS, FERNANDO (PENDÍS BAGÀ S.L.): *Restauració i reutilització de l'antic monestir de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà. Reconstrucció volumètrica dels espais històrics. Memòria metodològica.* Març 2003.

GUITART CASALS, FERNANDO (PENDÍS BAGÀ S.L.): *Restauració i reutilització de l'antic monestir de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà. Tancaments i acabats generals. Memòria metodològica*. Juliol 2004.

GUITART I TARRÉS, XAVIER: *Avanç de l'estudi de desenvolupament urbanístic de les zones de revitalització de l'ús residencial (clau 5) i zona lúdico-paisatgística (clau 2), subzona 2B, dins l'àmbit del Pla especial de protecció del turó del castell d'Òdena*. Juliol 2007.

GUITART, X.: *Coordinació dels treballs previs a efectuar a l'església de Matadars*. 13.10.2004.

GUITART, X.: *Coordinació dels treballs previs a efectuar al Pont Nou de Manresa*. Abril 2003.

GUITART, X.: *Direcció de les obres de reforçament estructural del Palau Güell de Barcelona. Memòria metodològica*. Juny 2007.

Guitart, X.: *Estudi de l'adequació de l'entorn i accessos a l'església de Santa Maria de Matadars.* Abril 2009.

Guitart, X.: *Estudi Previ de Projecte per la restauració de l'església de Sant Vicenç de Fals.* 29.06.2012.

Guitart, X.: *Informe apuntalament de seguretat per a la restauració de l'estructura i sostre del pati de llevant del Palau Güell*. Desembre 2008.

Guitart, X.: *Informe [Justificació de l'augment d'amidament que se certifica per a la seva liquidació]*. 25.05.2011.

Guitart, X.: *Informe referent als treballs que manquen per completar la restauració del monestir de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà*. Agost 2004.

Guitart, X.: *Informe sobre l'acta de preus contradictoris del projecte reformat d'adequació dels espais interiors del Palau Güell*. 09.07.2010.

Guitart, X.: *Informe sobre l'estat de les obres corresponents al projecte: «Restauració de les cobertes de la zona del cor de l'església de Sant Vicenç de Fals, Fonollosa»*. 25.10.2002.

Guitart, X.: *Reforç estructural de diferents espais adaptats* (informe, memòria de càlcul). 03.12.2008

Guitart, X.: *Representació gràfica mitjançant perspectives, d'espais interiors I exteriors de les propostes del projecte d'actuació al monestir de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà.* Març 2002.

Guitart, X.; Urcotex I., S.L.: *Adeqüació dels espais interiors del Palau Güell de Barcelona. Plànnig General d'obra 2009-2011.* (informe). 04.12.2009.

Gumà Esteve, Ramon (Àmbit.Arq, S.L.): *Estudi per a l'emplaçament de l'escola d'arts i oficis a l'antic convent dels Trinitaris* (Vilafranca del Penedès). Febrer 2003.

Hormías Laperal, Emilio: *Nomenclatura de situació dels detectors ubicats al palau Güell de Barcelona.* 10.02.2003.

Ibertrac: *Informe tècnic de la inspecció desenvolupada en l'edifici Can Casas de el Bruc. Treballs d'inspecció, instal·lació i control de tèrmits soterranis a la biblioteca de l'edifici de Can Casas*. 11.07.2002.

Ibertrac (control de plagues): *Informe sobre el tractament antitermític de la cripta de la Colònia Güell i la seva rectoria*. 29.05.2002.

Ibertrac: *Informe sobre les actuacions desenvolupades a la rectoria de la Colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló*. 29.05.2002.

Ibertrac; Carbó Berthold, Pau: *Documentació referent al tractament contra corcs de la fusta a la planta dormitoris del Palau Güell*. 00.04.2003-30.03.2004.

Ibertrac; Rubió i Montsant, Víctor: *Informe tècnic sobre les nostres actuacions desenvolupades a la Biblioteca Can Cases* [sic] *de El Bruc*. 26.02.2008.

Ibertrac; Rubió i Montsant, Víctor: *Informe tècnic sobre les nostres actuacions desenvolupades a l'edifici de Can Cases* [sic] *de El Bruc (Anoia)*. 26.02.2008.

Icict: *Informe control de qualitat de la instal·lació de baixa tensió* (Casa Alegre de Sagrera, Terrassa). 28.11.2002.

Iglesias Campos, Manuel (Gruman Restauració): *Palau Güell. Barcelona. Actuació a diferents elements petris d'interior sales i coronaments balcons: façana principal*. Març 2002.

Imogep, S.A. Enginyeria d'Instal·lacions: *Manual d'autoprotecció per a la cartoixa de Montalegre a Tiana*. Setembre 2002.

Informe sobre la resistencia de la cubierta del establecimiento de La Caixa, en el Palau Güell. Novembre 2008.

Izquierdo, Vicenç: *Estintolament del pont de Cal Xalet* (informe). 30.04.2010

Laboratoris Vidal. Agrolab Group. *Palau Güell. Barcelona. Informe analítico*. 21.10.2011; 31.01.2012; 06.06.2012.

Lacuesta, Raquel: *Badalona: Monestir de Sant Jeroni de la Murtra* (informe). 05.02.2007.

Lacuesta, R.: *Castell de Balsareny: possibilitats d'actuació de l'Ajuntament de Balsareny sobre el castell* (informe). 22.03.2005.

Lacuesta, R.: *Cementiri de Sant Nicolau de Sabadell, visita realitzada el 10.02.2009: informe i proposta de treball.* 16.02.2009.

Lacuesta, R.: *Consideracions sobre els nivells de protecció proposats als elements immobles inventariats del Barri del Rec d'Igualada i l'estat de conservació* (informe). 18.03.2011.

Lacuesta, R.: *Consideracions sobre l'informe de la intervenció general de la Diputació de Barcelona, referent a les propostes de documents AD, núm. d'operació 2.02.1.13846, 13848 i 13849, formulades pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local* (informe). 02.04.2002.

Lacuesta, R.: *Crònica de l'elaboració de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Torelló* (informe). 06.07.2002.

Lacuesta, R.: *Crònica d'una diada* (Campanar de l'Església de Santa Eulàlia. Esparreguera). 11.06.2007.

Lacuesta, R.: *Definició del Treball. L'Inventari Catàleg de Masies i de Patrimoni arquitectònic en el medi rural del municipi de Tordera.* 12.07.2010.

Lacuesta, R.: *Definició del treball. Redacció de l'Inventari de Patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Sant Hipòlit de Voltregà.* 05.03.2010.

LACUESTA, R.: *Document d'aval sobre el valor patrimonial del Pont Nou de Manresa i la conveniència de ser declarat Bé Cultural d'Interès Nacional* (informe). 21.10.2011.

LACUESTA, R.: *El Servei de guiatge dels monuments del Berguedà restaurats per la Diputació de Barcelona. Informe*. 02.02.2009.

LACUESTA, R.: *Els municipis i el patrimoni arquitectònic: informe-compendi de la legislació*. Juliol 2003.

LACUESTA, R.: *El Pont de Marina de Barcelona* (informe). 23.12.2008.

LACUESTA, R.: *El Pont Vell de Navarcles: informe*. 28.06.2007.

LACUESTA, R.: *Informe-Acta de la visita del dia 14 de juny de 2012 al castell i església medievals de l'antic recinte murat de Miralles* (Santa Maria de Miralles). 03.07.2012.

LACUESTA, R.: *Informe-Acta de la visita del dia 19 d'octubre de 2012 al monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Badalona*. 19.10.2012.

LACUESTA, R.: *Informe al Cap del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local sobre l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Dosrius*. 16.10.2002.

LACUESTA, R.: *Informe d'assessorament en obres de manteniment de l'església de Sant Andreu de Castellcir.* 27.10.2010.

LACUESTA, R.: *Informe de l'actuació de l'SPAL a Fals (Fonollosa)*. 15.11.2002.

LACUESTA, R.: *Informe de la reunió de la Comissió de Patrimoni de l'Ajuntament de Dosrius.* 02.12.2002.

LACUESTA, R.: *Informe de la visita a Darró de 23.08.2011*. 23.08.2011

LACUESTA, R.: *Informe inicial. Visita a l'edifici del Progrés, Ullastrell*. 20.10.2004.

LACUESTA, R.: *Informe inicial. Visita a Sant Vicenç dels Horts: revisió del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic: 8 d'octubre de 2004*. 15.10.2004.

LACUESTA, R.: *Informe justificatiu i valoratiu de la tasca realitzada en l'Inventari.* Vilanova i la Geltrú. 08.07.2010.

LACUESTA, R.: *Informe-proposta per a la redacció de l'Inventari-catàleg del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Collbató, i del corresponent Pla Especial de Protecció*. 15.02.2005.

LACUESTA, R.: *Informe referent al Projecte P04MS: Restauració de la façana de Sant Miquel de l'Edifici Maricel de Mar de Sitges, redactat per Joan Tosas, arquitecte del Servei de Projectes, Obres i Manteniment de la Diputació de Barcelona*. 10.12.2004.

LACUESTA, R.: *Informe relatiu a l'escrit rebut al Servei de Patrimoni Arquitectònic Local a través de l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, procedent de l'Ajuntament de Balsareny, que inclou un Informe tècnic sobre l'estat de conservació del castell de Balsareny.* 20.06.2005.

LACUESTA, R.: *Informe sobre el patrimoni arquitectònic de propietat municipal de La Pobla de Claramunt.* Setembre 2002.

LACUESTA, R.: *Informe sobre el patrimoni arquitectònic de propietat municipal de La Pobla de Claramunt: Cal Fuster de les Figueres (antic «Celler d'art») i Font de cal Fuster*. Setembre 2002.

LACUESTA, R.: *Informe sobre el valor arquitectònic de les xemeneies industrials d'antigues fàbriques d'Olesa de Montserrat i condicions per a la seva inclusió en el catàleg municipal.* 22.05.2002.

LACUESTA, R.: *Informe sobre el valor patrimonial de l'Església parroquial de Santa Fe de Calonge i de l'Església vella de Sant Pere de Mirambell. Municipi de Calonge de Segarra.* 21.01.2008.

LACUESTA, R.: *Informe sobre el valor patrimonial d'un conjunt d'esglésies de Calonge de Segarra: Església de Santa Maria de Dusfort; Sant Pere de l'Arç o Sant Pesselaç; Santa Magdalena de la Vall o del Soler; Sant Miquel d'Aleny.* 25.04.2008.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la Casa del Cònsol, de Torelló*. 24.07.2002.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la petició de l'Ajuntament d'Igualada a l'Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge per redactar l'Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Igualada*. 13.12.2010.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la revisió del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental de Premià de Dalt*. 25.04.2005.

LACUESTA, R.: *Informe sobre l'avantprojecte «Rehabilitació de Can Parrella com a nou Ajuntament de Torelló»*. 13.12.2004.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la visita a la Mina de l'Estany (L'Estany).* 23.09.2003.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la visita efectuada al castell de Cubelles amb «Amics del Castell».* 23.11.2003.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la visita realitzada a l'església parroquial de Monistrol de Calders.* 09.01.2006.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la visita realitzada el 29 de juliol de 2003: castell de Rubió i església de Sant Pere d'Ardesa.* 26.08.2003.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la visita realitzada el 29 de setembre de 2004 a «la Font dels Bolets» de Vilada*. 30.09.2004.

LACUESTA, R.: *Informe sobre la visita realitzada el 28 de setembre de 2004 al Santuari de la Mare de Déu dels Tossals* (Capolat). 30.09.2004.

LACUESTA, R.: *Informe sobre l'exclusió o inclusió d'alguns elements de l'Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental d'Esplugues de Llobregat al futur Catàleg i Pla Especial de Protecció.* 18.11.2008.

LACUESTA, R.: *Informe valorat per a la revisió del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic de Castellar del Vallès.* 11.03.2008.

LACUESTA, R.: *Informe: visita al Pont de la Corredora, Castelldefels.* 19.05.2009.

LACUESTA, R.: *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Castellar del Vallès. (IPHAA): informe de l'SPAL de la Diputació de Barcelona. Procés del treball i resultats*. 30.09.2010

LACUESTA, R.: *Inventari del Patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Vilanova i la Geltrú (IPHAA). Informe del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL) de la Diputació de Barcelona.* 23.02.2010.

LACUESTA, R.: *La Investigació, la catalogació i la difusió del patrimoni arquitectònic al Servei dels ciutadans i dels municipis: propostes per a l'optimització dels procediments i els mètodes de gestió i de treball.* Febrer 2007.

LACUESTA, R.: *Les obres del castell de Cubelles i de l'entorn* (informe). 17.12.2003.

LACUESTA, R.: *Notes sobre l'actuació de la Diputació de Barcelona al castell d'Orís*. 20.05.2003.

LACUESTA, R.: *Observacions sobre el document «Memòria valorada. Arranjament del Pont Vell de Sallent» redactada per l'arquitecte Pere J. Tabueña i Lafarga l'octubre de 2003 per encàrrec de l'Ajuntament de Sallent* (informe). 03.01.2005.

LACUESTA, R.: *Pla Director de Tagamanent. Reunió amb l'equip redactor (Xavier Guitart, Climent, Òscar i Josep M. Vila) i amb Parcs Naturals (Jordi Soler, Joana Barber i Lluís Velasco), i l'SPAL (Antoni Barcons i Raquel Lacuesta)*. 12.11.2010.

LACUESTA, R.: *Planificació i proposta del treball relatiu a la revisió del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic del terme municipal de Premià de Dalt* (informe). 21.09.2005.

LACUESTA, R.: *Pont Vell de Roda de Ter: informe preliminar*. 25.07.2005.

LACUESTA, R.: *Previsions per a la restauració d'arts aplicades, mobles i altres treballs al Palau Güell (període d'octubre de 2004 a desembre de 2006)* (informe). 26.07.2004.

LACUESTA, R.: *Propostes per a la gestió i desenvolupament dels estudis previs de l'entorn del temple romà i el Palau Montcada de Vic.* Octubre 2012.

LACUESTA, R.: *Redacció del document de valoració i gestió del cementiri històric de Sant Nicolau.* Informe. 05.03.2010.

LACUESTA, R.: *Redacció de l'Inventari de Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental. Santa Coloma de Cervelló*. (informe). 5.03.2010.

LACUESTA, R.: *Redacció d'un document de síntesi del patrimoni urbanístic i tipològic de Vilanova i la Geltrú*. Juliol 2010.

LACUESTA, R.: *Relació de tasques a fer per al trasllat i emmagatzematge dels mobles i objectes del Palau Güell* (informe). 16.02.2009.

LACUESTA, R.: *Reunió a l'Ajuntament de Granollers sobre l'edifici de l'antiga Fonda Prat* (Granollers). 06.05.2003.

LACUESTA, R.: *Tasques de desmuntatge, embalatge, transport, emmagatzematge i assegurança del mobiliari i objectes artístics* (Palau Güell. Barcelona). 25.05.2004.

LACUESTA, R.: *Visita al pont vell d'Orniu (Sector Avià)* (informe). 05.07.2012.

LACUESTA, R.: *Visita al Castell de Sota-Ribes, Sant Pere de Ribes: informe*. 15.05.2009

LACUESTA, R.; GALÍ, D.: *El nucli antic d'Olesa de Montserrat. Acta de la visita del dia 20 de juny de 2012.* 26.06.2012.

LACUESTA, R.; GALÍ, D.: *Procés del trasllat dels elements, mobles i objectes artístics guardats al Palau Güell i al magatzem de Mudanzas Internacionales F. Gimeno (C.Ulldecona, 118, Barcelona) cap al magatzem de l'empresa Urcotex (Polígon Magarola, Esparreguera)*. Informe. 23.03.2009.

LACUESTA, R.; GALÍ, D.; BARCONS, A.: *Casa museu Lluís Domènech i Montaner, Canet de Mar. Informe sobre la cala efectuada al paviment de la planta baixa el dia 15 de novembre de 2011*. 15.11.2011.

LACUESTA, R.; GALÍ, D.; GÓMEZ. M. T.; SERRA, J.: *Reproducció hipotètica de la porta de comunicació del corredor de la planta noble del Palau Güell amb la casa de Joan Güell Ferrer amb façana a la Rambla, núm. 37 de Barcelona*. Febrer 2009.

LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.: *Idees per a la redacció del Projecte de restauració de la Torre Moja (Moja, Olèrdola)* (informe). 12.01.2009.

LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.: *Informe i proposta d'actuacions a la casa rectoral de la parròquia de Sant Feliu, Monistrol de Calders.* 14.01.2010.

LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.: *Informe sobre el projecte de «Reforma i rehabilitació de Casa de colònies a Casa fonda «Santa Maria» a Castellfollit de Riubregós*. 11.04.2005.

LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.: *Informe sobre l'edifici de l'Ateneu de Berga*. 18.03.2008.

LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.; GALÍ, D.; ROVIRA, J.; BARCONS, A.: *Pla Director. Document de criteris i estratègies d'actuació per a la restauració de l'església de Sant Pere Desvim (Veciana)*. Abril 2009.

LACUESTA, R.; ROVIRA, J.: *Antiga funerària (abans, Impremta Vives) de Sabadell. Informe sobre els valors històric i artístic i sobre l'estat de conservació*. 12.02.2004.

LACUESTA, R.; ROVIRA, J.: *Establiment ibèric i romà de Darró (Vilanova i la Geltrú). Estudi de programació de les operacions a efectuar en la parcel·la propietat de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú* (informe). 15.11.2004.

LACUESTA, R.; ROVIRA, J.: *Informe inicial. Visita al casc antic de Bagà: 14 d'octubre de 2004.* 15.10.2004.

Lacuesta, R.; Rovira, J.: *Informe sobre els treballs de restauració de la decoració mural de l'absis, que tenen previst realitzar la parròquia de Santa Engràcia i l'Ajuntament de Montcada i Reixac.* 13.07.2009.

Lacuesta, R.; Rovira, J.: *Informe sobre la possible actuació a l'església de Sant Miquel de Toudell.* 17.05.2007.

Lacuesta, R.; Rovira, J.: *Informe sobre l'església de Sant Joan Samora. Municipi: Sant Llorenç d'Hortons.* 21.05.2012.

Lacuesta, R.; Rovira, J.: *Informe tècnic de l'estat actual de la masia Can Pitarra -antiga rectoria de Santa Maria de Cervelló-, ubicada al municipi de Cervelló*. 28.10.2009.

Lacuesta, R.; Rovira, J.: *Pla Director del Casc Antic de Bagà: proposta per a la seva redacció.* 27.10.2004.

Lacuesta, R.; Rovira, J.; Barcons, A.: *Actuacions a l'Aqüeducte romà de Can Cua* (Pineda de Mar). 31.05.2010.

Lacuesta, R.; Rovira, J.; López Mullor, A.: *Informe sobre l'ermita de Foix (Torrelles de Foix, Alt Penedès)*. 07.04.2006.

Lacuesta, R.; Rovira, J.; Barcons, A.: *Informe sobre el Pla d'intervenció al Conjunt del Castell de Subirats.* 10.07.2012.

Lacuesta, R.; Sanz Botey, J. L.; Galí, D.: *Criteris d'intervenció en el centre històric i el patrimoni monumental de Bagà.* Març 2006.

Lacuesta, R.; Vilamala, I.: *Arenys de Munt. Engegament Catàleg i PE. Acta de la visita del dia 26 de juny de 2012*. 26.07.2012.

Lacuesta, R.; Vilamala, I.: *Informe: Antic Sindicat Agrícola Cooperatiu. Sant Cugat Sesgarrigues (Alt Penedès)*. 31.10.2003.

Lapuente Perarnau, Jordi: *Estat del Pont de Cal Xalet* (Vallcebre, Berguedà). 10.03.2010.

Latorre González-Moro, Pablo; Cámara Muñoz, Leandro: *Iglesia de la Colonia Güell. Levantamiento fotogramétrico: edición final del modelo tridimensional* (informe). 11.04.2005.

Laudo Cortina, D.: *Estudi de la sèquia Monar del riu Ripoll i proposta d'itineraris al seu pas pel terme municipal de Castellar del Vallès.* Febrer 2009.

Leiva Navarro, Joan; Rosell Amigó, Joan Ramon: *Església de Sant Quirze i Santa Julita. Muntanyola (Osona). Instrumentació de fissures*. 10.12.2003.

Limpiezas Gimeno: *Palau Güell. Barcelona. Teleinspecció de claveguera*. 14.03.2004.

Llosa i Oliva, Llum (Àrea d'Hisenda i Recursos interns. Oficina de seguretat en obres i Autoprotecció de la Diputació de Barcelona): *Palau Güell. Barcelona. Informe tècnic implantació mesures de seguretat.* 09.06.2011.

López Mamely, Purificació: *Estudio de las calas realizadas en la entreplanta y la planta golfas del Palau Güell de Barcelona: octubre 2004-febrer 2005*. Febrer 2005.

López Mullor, Albert: *El Coneixement dels edificis històrics a través de la lectura estratigràfica dels paraments / L'Experiència del Servei de Patrimoni arquitectònic local en el període 1989-2006 / Proposta d'un mètode de treball simplificat, adequat per a la redacció de prediagnòstics i informes preliminars*. 27.02.2007.

López Mullor, A.: *Informe de la reunió mantinguda el dia 14 de setembre a la Direcció General de la Joventut* (Conjunt històric del Montgròs, El Brull). 14.09.2011.

López Mullor, A.: *Informe de la reunió mantinguda el dia 14 de setembre a la Direcció General de la Joventut* (Església de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà). 14.09.2011.

López Mullor, A.; Lacuesta, R.: *Informe sobre l'hipotètic enderroc de l'edifici adossat a l'església de Sant Benet d'Espiells (Sant Sadurní d'Anoia)*. 9.03.2005.

López Mullor, A.; Rovira, J.: *Informe sobre la Torre de Sant Joan o d'Enveja, Vilanova i la Geltrú*. 05.11.2004.

López Mullor, A.; Sanz, J.L.: *Precisions històriques i tècniques sobre el «Projecte bàsic i d'execució de restauració de la torre de Moja. Projecte reformat»*. 10.09.2009.

Losan, Mecánica del Suelo, S.A.: *Campanar de l'Església de Santa Eulàlia d'Esparreguera (Baix Llobregat)*. Octubre 2003.

Losan, Mecánica del Suelo, S.A.: *Prueba de carga de una cimentación micropilotada: nota técnica* (Monestir de Sant Llorenç prop Bagà, Guardiola de Berguedà). Novembre 2004.

Manubens Hom, Melcior (Diputació de Barcelona. Serveis Territorials): *Informe intern* (referent a l'Inventari de patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Torelló). 15.06.2004.

Marina Ruiz, Rosa; Miquel Rigau, Anna: *Procés de conservació-restauració de la imatge de la Mare de Deu de la Victòria que havia estat situada a la fornícula de l'edifici del carrer Sant Pere Mitjà núm. 52 del barri de la Ribera de Barcelona, propietat de la Diputació.* Abril 2005.

Maristany Carreras, Jordi: *Informe-dictamen sobre l'idoneitat tècnica de l'estructura portant del terrat de Can Casas, seu de l'Ajuntament del Bruc (Barcelona)*. Abril 2002.

Martí Crous, Albert: *Informe de la climatització de la sala menjador de la Casa Museu Alegre de Sagrera de Terrassa*. 09.03.2005.

Massaneda Drets, Enric: *Memòria valorada: obra «Instal·lació solar fotovoltaica autònoma al castell de Boixadors (Sant Pere Sallavinera)»*. Juny 2006.

Megias, Laura; Torrents, Anna; Vendrell Saz, Màrius: *Església de la Colònia Güell. Baix Llobregat. Estudi dels nervis de la nau.* 17.02.2003.

Megias, Laura; Vendrell Saz, Màrius: *El Pont Nou de Manresa: caracterització dels materials, mecanismes de degradació, suggeriments de restauració*. 29.11.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Estudi analític dels materials i origen de les fissures observades: mostres: materials de revestiment de la Colònia Güell.* 22.07.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Estudi analític dels morters i disposició d'aquest en la cala efectuada. Mostres: morters i ceràmica del forjat de la planta noble del Palau Güell.* 27.07.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *L'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès: façana: materials de construcció i patologies*. 19.07.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *L'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès: portada: materials de construcció, patologies i suggeriments de restauració.* 19.07.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Monestir de Sant Llorenç prop Bagà: estudi de la compatibilitat entre materials existents i nous materials*. 02.02.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Mostres: pedres d'Olost i de Sant Boi de Lluçanès. Estudi de la compatibilitat entre aquestes dues pedres*. 05.11.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Santa Maria de Castelldefels: estudi de les sals dels absis.* 17.12.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Santa Maria de Castelldefels: morters dels absis* (informe). 10.07.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Santa Maria de Castelldefels: pintura del campanar* (informe). 30.10.2002.

Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Termes romanes de Sant Boi de Llobregat: estudi de materials i dades ambientals.* 10.10.2002.

Megias, L.; Torrents, A.; Vendrell Saz, M.: *Torre del Breny: materials de construcció, patologies, suggeriments d'intervenció*. 17.02.2003.

Megias, L.; Torrents, A.; Vendrell Saz, M.: *Torre Pinós (Granollers): materials de construcció, patologies, suggeriments d'intervenció.* 13.02.2003.

Minoves Pujol, Lluís (arquitecte municipal de l'Ajuntament de la Pobla de Lillet): *Informe sobre la perillositat del paviment de fusta del pont romànic de la Pobla de Lillet (Berguedà)*. 05.10.2011.

Molins i Borrell, Climent: *Estudi d'estabilitat estructural de la xemeneia de l'Escardívol de Rubí.* Gener 2011.

Montalbo Todolí, Montserrat: *Informe tècnic: avantprojecte de sala polivalent*. (Sala polivalent i plaça de l'Ajuntament. Castellnou de Bages). 26.11.2008.

Montanyà Rifà, Jordi (secretari de la Comissió Mixta de Protecció del Paisatge Urbà de l'Ajuntament de Barcelona): *Certificat informe paisatgístic en relació a la proposta d'instal·lació d'un rètol bandera a la Planta baixa de la finca del carrer Nou de la Rambla, 3, veïna al Palau Güell.* 20.04.2012.

Montón Lecumberri, Joaquin: *Análisis de las propuestas de tratamientos preventivos y curativos de las maderas del Palau Güell de Barcelona*. Juliol 2004.

Montón Lecumberri, J.: *Estudi de les cates realitzades al Palau Güell durant els anys 2003 i 2004* (Palau Güell, Barcelona). 30.07.2004.

Montón Lecumberri, J.: *Informe anual d'estudi dels elements de fusta del Palau Güell.* 18.02.2005.

Montón Lecumberri, J.: *Visita de control dels elements de fusta del Palau Güell*. 30.07.2004.

Montón Lecumberri, J.: *Visites de control dels elements de fusta del Palau Güell (2a part)* (informe). 18.02.2005.

Montón Lecumberri, J.; Rosell Amigó, J. R.: *Estudi dels elements de fusta del Palau Güell.* 04.06.2002.

Naqui Pintor, Joan: *Plànols reforma façana església Sant Cristòfol de Lliçà de Vall*. Gener 2006.

Navarro, Antònia; Rosell, Joan Ramon: *Estudi de dues mostres d'estuc de l'escala de servei del Palau*. Juny 2009.

Novell Carné, Teresa; Amorós Bosch, Imma; Janó Reina, Rosa Laura: *Informe pintures murals de l'ermita de Sant Miquel de Turbians (Gisclareny)*. Juliol 2003.

Novell, T.; Amorós, I.; Janó, R. L.: *Pintures murals de l'ermita de Santa Maria de Sales, Viladecans: pressupost*. Gener 2010.

Nuere Matauco, Enrique: *Artesonados de la planta noble. Análisis estructural* (Palau Güell. Barcelona). Febrer 2006.

Nuere, E.: *Artesonados de la planta noble. Análisis estructural. Anexo 2* (Palau Güell. Barcelona). Juny 2008.

Nuere, E.: *Avance de propuesta de invervención en las estructuras de madera del Palau Güell.* 30.09.2004.

Nuere, E.: *Estudio de las características estructurales de los techos de la planta de dormitorios* (Palau Güell. Barcelona). 2005.

Nuere, E.: *Estructuras de madera en el castillo de Cubelles*. 28.02.2006.

Obiol Sánchez, Àngel: *Assessorament en el disseny i el càlcul dels elements estructurals a disposar en el projecte de restauració i reutilització del castell de Castelldefels.* Juliol 2002.

Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona: Rectoria de l'Església parroquial. Monistrol de Calders. *Proposta d'actuació* (Informe). Maig 2010.

Oficina Tècnica d'Acció Territorial. Àrea d'Espais Naturals de la Diputació de Barcelona: *El Marquet de les Roques Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Setembre 2010.

Pacheco Rodríguez, Jacqueline: *Informe sobre la visita realitzada a les obres a la torre de Moja a Olèrdola*. 24.02.2010.

Pacheco Rodríguez, J.: *Informe previ sobre l'edifici de «casa d'Acolliment de Pelegrins» a Corbera de Llobregat.* 18.06.2009.

Padró i Margó, Josep: *Proposta de continguts del Centre d'Interpretació de la Colònia Güell.* 13.10.2006.

Parc de Belloch: informe de presentación (la Roca del Vallès, Vallès Oriental). Juny 2004.

Pérez Farriols, Joan: *Dictamen sobre l'estat de conservació del campanar i la façana de ponent de l'església de Sant Esteve de Bagà.* Juliol 2005.

Pérez Farriols, J.: *Estudi de descens de càrregues i de la problemàtica estàticoconstructiva de l'edifici de Can Casas, el Bruc*. Novembre 2004.

Pérez Farriols, J.: *Estudi previ al projecte de restauració del tauler del Pont vell de Sallent.* Octubre 2005.

Pérez Farriols, J.: *Informe d'alternatives a la restauració de la coberta, l'Església de Sant Esteve de Bagà (Berguedà)*. Abril 2008.

Pérez Farriols, J.: *Informe referent a l'estat de les obres corresponents al projecte executiu de restauració de la coberta, arranjament dels espais d'accés al campanar i de restauració de la torre de l'església de Sant Esteve de Bagà (Berguedà).* 27.02.2012.

Pérez Farriols, J.: *Informe sobre el campanar de l'església de Sant Esteve de Bagà (Berguedà).* 08.11.2004.

Pérez Farriols, J.: *Informe sobre la visita efectuada a l'església de Sant Esteve de Bagà (Berguedà) el dia 17 de juny de 2011, per motiu d'unes humitats a l'interior del temple.* 15.07.2011.

Pérez Farriols, J.: *Palau Güell. Barcelona. Atlas fisicoconstructiu (AF). Anàlisi dels plans X/Y (verticals). Modelització numèrica del pes propi dels elements*. 21.10.2010.

Pérez Farriols, Joan Antoni; Lacuesta, Raquel; Vilamala, Imma; Caixal, Àlvar; Galí, David; Sabatés, Gemma: *Inventari de masies i elements singulars del municipi de Santa Coloma de Cervelló*. Desembre 2011.

Pérez Montes, Alberto; Ràfols Jiménez, Àngel (Oficina Tècnica d'Acció Territorial. Àrea d'Espais Naturals. Diputació de Barcelona): *Estudi constructiu i patològic de la Masia de Can Bosc* (Dosrius). Juliol 2006.

Plandiura Riba, Roser: *Informe que s'emet a petició de l'Ajuntament de Rajadell en relació a les actuacions municipals a seguir respecte el «Castell de Rajadell», de propietat privada i catalogat com a Bé Cultural d'Interès Nacional (B.C.I.N.).* 02.04.2004.

Planes, Jordi: *Informe sobre Bagà: Inventari del Patrimoni Local, 2 vol., de M. del Agua Cortés Elía,* 2004. 17.09.2004.

Pou Viñas, Pere: *Valoració del terreny i l'edifici de l'Ajuntament i la Rectoria de Muntanyola* (Informe i plànols). 07.04.2003.

Prada, José Luis; Álvarez, Aureli; Pitarch, Àfrica; Badia, Marta: *Els materials constructius (pedres i morters) del Pont del Diable (Martorell-Castellbisbal): caracterització, alteració i estat de conservació.* 2006.

Prada, J. L.; Badia, M.: *Estudi de cinc mostres de pedra i una sorra per morters. Restauració del Castell de Boixadors-Sant Pere Sallavinera (Anoia)*. 15.02.2009.

Prada, J. L.; Pitarch, À.; Badia, M.; Rocabayera, R.: *Església de Santa Maria de Sales. Estudi i anàlisi de revestiments murals i policromies.* Abril 2012.

Propuesta de trabajos de mantenimiento de control de plagas en las instalaciones del Palau Güell de Barcelona. 06.11.2002.

Pujol, Josep Maria; Claver, Manel; Marsé, Jaime; Lacuesta, Raquel; Vilamala, Imma; López Mullor, Albert; Fierro, Javier: *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Vilanova i la Geltrú.* 07.05.2010.

Rius, Antoni: *Comunidor de l'església de Sant Esteve. Fogars de Montclús (Vallès Oriental). Informe de seguiment*. 06.06.2008.

Rius, A.: *Escales de l'Angelus i l'Ave Maria. Figaró-Montmany (Vallès Oriental). Informe de seguiment*. 28.04.2008.

Rius, A.: *Església de Sant Cugat de Gavadons. Collsuspina (Osona). Informe de seguiment*. 28.04.2008.

Rius, A.: *Església de Sant Esteve. Fogars de Montclús (Vallès Oriental). Informe de seguiment*. Juny 2008.

Rius, A.: *Església de Sant Jaume Sesoliveres. Igualada (Anoia). Informe de seguiment.* 09.06.2008.

Rius, A.: *Excavació arqueològica a la necròpolis del monestir de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà* (informe). 30.09.2002.

Rius, A.: *Informe tècnic final. Treballs d'exploració arqueològica preliminar del Pont Nou de Manresa.* 14.02.2003.

Rius, A.: *Plaça de l'església i espai de l'antic cementiri. Seva (Osona). Informe de seguiment (2008).* 09.06.2008.

Rius, A.: *Pont vell. Avinyó (Bages). Informe de seguiment*. 25.04.2008.

Rius, A.: *Pont vell. La Pobla de Lillet (Berguedà). Informe de seguiment.* 06.05.2008.

Rius, A.: *Priorat de Santa Maria. Castellfollit de Riubregós (Anoia). Informe de seguiment.* 09.06.2008.

Rius, A.: *Santuari de Bellmunt. Sant Pere de Torelló (Osona). Informe de seguiment.* 16.06.2008.

Rius, A.; Barcons, A.: *Informe final dels treballs de «consolidació de les restes descobertes en l'excavació arqueològica del sector sud-oest de les ruïnes del castell d'Orís»*. Juny 2002.

Rius, A.; Elizondo, A.: *Manual de manteniment* (Sant Vicenç d'Obiols, Avià, Berguedà). Novembre 2005.

Rius, A.; Elizondo, A.: *Església de Sant Vicenç de Rus. Castellar de N'Hug (Berguedà). Manual de manteniment.* Octubre 2005.

Rius, A.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Sant Sadurní de Rotgers. Borredà (Berguedà). Manual de manteniment.* Setembre 2005.

Rius, A.; Elizondo, A.; Rovira, J.: *Sant Pere de Serrallonga. Alpens (Osona). Manual de manteniment.* Setembre 2006.

Rius, A.; Rovira, J.: *Sant Cristòfol de la Castaña. El Brull (Osona). Informe de seguiment.* 15.12.2008.

Rius Font, Carme: *Les esglésies del Berguedà. Servei de guiatge als monuments* (informe). 08.05.2012.

Roca Fabregat, Pere (UPC. Departament d'Enginyeria de la Construcció): *Anàlisi de l'estructura i proposta d'intervenció* (Pont Nou, Manresa). 05.02.2003.

Roca, P.: *Anàlisis resistent de l'estructura de voltes i arcs sota planta primera* (castell de Castelldefels). 06.04.2004.

Roca, P.: *Annex. Nota tècnica. Anàlisi de l'equilibri estructural i proposta d'estabilització del mur nord de l'ermita de Santa Maria de Sales a Viladecans*. 25.01.2011.

Roca, P.: *Estudi del Pont de la Corredora a Castelldefels*. Agost 2009.

Roca, P.: *Estudi de l'estat actual i proposta d'intervenció* (Ermita de Sales. Viladecans). Maig 2002.

Roca, P.: *Extracció i assaig de testimonis de pedra dels arcs sota planta primera* (castell de Castelldefels). 25.04.2004.

Roca, P.: *Identificación de muro de carga mediante inspección dinámica.* Informe. (Palau Güell). 05.03.2002

Roca, P.: *Nota tècnica. Estabilitat d'un pany de muralla del conjunt ibèric del Montgròs.* Informe. (El Brull). 27.07.2011.

Roca, P.: *Nota tècnica motivada per la visita efectuada el dia 17 d'octubre de 2007*. Informe (església parroquial de Santa Maria. Campanar i Baixada Bonet. Manlleu). 25.10.2007.

Roca, P.: *Nota tècnica. Proposta per al reforç dels arcs de la planta baixa del castell de Castelldefels*. 27.01.2011.

Roca, P.; Griera, A.: *Estudi de l'estructura i aixecament de plantes de* [sic] *les cobertes del castell de Penyafort, Sta. Margarida i els Monjos*. Juliol 2004.

Roca Jiménez, Berta: *Informe preliminar de la intervención arqueológica en la plaza mayor de la Jana (Baix Maestrat): septiembre-noviembre 2006*. Febrer 2007.

Roma i Cunill, Joan: *Reflexions sobre la restauració de Santa Maria de Salselles (Borredà, Berguedà)*. 25.08.2011.

Ros Development & Planning S.L.: *Estudi per a la definició de concepte i usos del monestir de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà*. 26.02.2010.

Rovira, Josep: *Actuacions del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local al Pont de Can Xalet del municipi de Vallcebre*. 04.10.2011.

Rovira, J.: *Breu informe sobre la visita realitzada a l'ermita de Santa Magdalena de Talamanca l'1 d'abril de 2009*. 16.04.2009.

Rovira, J.: *Antecedents recents duts a terme per l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona sobre l'església romànica de Santa Maria de Montmeló. Informe sobre l'església romànica de Santa Maria de Montmeló.* 15.01.2002.

Rovira, J.: *Breu informe sobre la visita realitzada a la capella de Sant Benet d'Espiells al municipi de Sant Sadurní d'Anoia el 29 d'abril de 2009.* 14.05.2009.

Rovira, J.: *Breu informe sobre la visita realitzada a la Casa de Cultura del Masnou el 22 d'octubre de 2009*. 10.11.2009.

Rovira, J.: *Breu informe sobre la visita realitzada al cementiri municipal de Sabadell el 10 de febrer de 2009*. 12.02.2009.

Rovira, J.: *Castell d'Orís (Osona). Notícia de la intervenció del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona*. 11.02.2003.

Rovira, J.: *Conjunt històric del Montgròs. El Brull (Osona). Informe tècnic.* 09.10.2009.

Rovira, J.: *Informe d'assessorament respecte del sistema de calefacció de l'església parroquial de Sant Vicenç de Torelló.* 09.11.2005.

Rovira, J.: *Informe d'avaluació de l'«Avantprojecte de restauració de la xemeneia de la Colònia industrial de Borgonyà» al municipi de Sant Vicenç de Torelló*. 25.06.2007.

Rovira, J.: *Informe dels danys produïts pel vent al monument de la creu de terme al municipi de la Palma de Cervelló.* 25.02.2009.

Rovira, J.: *Informe d'urgència sobre la visita al pont de cal Xalet de Vallcebre el 25 de juny de 2010.* 28.06.2010.

Rovira, J.: *Informe inicial. Visita a la Casa Museu Domènech i Montaner de Canet de Mar, 8 d'octubre de 2004*. 10.11.2004.

Rovira, J.: *Informe sobre el conveni entre l'Ajuntament d'Alpens i el Bisbat de Vic per a l'ús públic del campanar de l'església parroquial de Santa Maria d'Alpens (Osona)*. Abril 2004.

Rovira, J.: *Informe sobre el fals sostre de la sala gran de la Casa Torres Amat de Sallent.* 19.09.2012.

Rovira, J.: *Informe sobre el Portal de Centelles.* 15.12.2004.

Rovira, J.: *Informe sobre el suport tècnic que pot realitzar el Servei del Patrimoni Arquitectònic Local sobre una possible actuació de conservació de l'església de Santa Maria de Cornet al municipi de Sallent*. 16.06.2010.

Rovira, J.: *Informe sobre els projectes de l'Spal referents al Turó del Montgròs del Brull i el tractament, en tots ells del tema de l'aparcament a l'entorn del conjunt monumental*. 15.03.2011.

Rovira, J.: *Informe sobre la casa Museu Domènech i Montaner de Canet de Mar*. 22.02.2011.

Rovira, J.: *Informe sobre la façana del santuari de la Mare de Déu de la Gleva a les Masies de Voltregà*. 31.12.2004.

Rovira, J.: *Informe sobre la petició d'ajut tècnic per l'elaboració d'un pla director del conjunt arquitectònic del castell i església medieval de Sant Maria de Miralles*. 11.07.2012.

Rovira, J.: *Informe sobre la visita realitzada a l'església parroquial de Santa Maria de Salselles de Borredà el 17 de juny de 2010.* 21.07.2010.

Rovira, J.: *Informe sobre la visita realitzada al pont de cal Xalet de Vallcebre el 25 de juny de 2010*. 23.07.2010.

Rovira, J.: *Informe sobre la visita realitzada al Pont de Sant Joan de Borredà.* 10.12.2012.

Rovira, J.: *Informe sobre l'edifici de «Can Botijut» de Collbató.* 05.05.2004.

Rovira, J.: *Informe sobre les possibilitats d'actuació a la capella de Sant Benet d'Espiells al municipi de Sant Sadurní d'Anoia*. 30.06.2009.

Rovira, J.: *Informe sobre les torres de Fals del municipi de Fonollosa (informe valorat de la solució al problema de l'esllavissament de la cinglera)*. 22.08.2005.

Rovira, J.: *Memòria de la intervenció prevista a la Torre Roja de Sant Pere de Vilamajor* (informe). 24.10.2012.

Rovira, J.: *Treballs d'urgència de reparació del Pont de Cal Xalet. Memòria valorada* (Vallcebre). 20.09.2010.

Rovira, J.; Gracia, M.; Grabau, J.: *Documentació relativa al seguiment de lesions de l'arc romà del pont del Diable a Martorell*. 30.01.2012.

Royo, Fina; Royo, Joaquim; Costa, Eulàlia; Sainz, Sílvia; Lacuesta, Raquel; Vilamala, Imma; Caixal, Àlvar; López Mullor, Albert: *Inventari del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental de Castellar del Vallès.* 17.05.2010.

Ruiz Mazpule, Cristina (Naturcal, S.L.): *Rehabilitación* [de la] *iglesia* [del] *castillo de Castelldefels: informe [de la] visita realizada el 6 de mayo de 2003*. 06.05.2003.

Sanjurjo, Cecília: *Adequació de l'enllumenat i la instal·lació elèctrica de l'església de Sant Pere de Madrona. Documentació de l'obra executada* (informe). Març 2012.

Sanjurjo, C.: *Adequació i recuperació dels espais públics del Turó del Castell d'Òdena. Programa de Formació: visita guiada i comentada al Castell de Boixadors. Sant Pere Sallavinera.* 26.10.2010.

Sanjurjo, C.: *Documentació relativa als treballs d'excavació arqueològica a l'extrem septentrional del Sector D de la muralla principal de l'Oppidum del Montgròs. El Brull* (informe). 26.09.2011.

Sanjurjo, C.: *Instal·lació de l'escultura en homenatge a Amusic, princep dels Ausetans, a la fortificació ibèrica del Montgròs, El Brull. Informe.* Juny 2012.

Sanjurjo, C.: *Retorn del material sobrant de les obres «Adequació de l'enllumenat i la instal·lació elèctrica de l'església de Sant Pere de Madrona, Berga». Informe tècnic.* 24.02.2012.

Sanjurjo, C.: *Torre del Castell. Òdena (Anoia). Informe final d'obra.* 15.12.2010.

Sanjurjo, C.: *Treballs d'adequació i recuperació dels espais públics del turó del castell d'Òdena. Informe d'assessorament tècnic.* 9.11.2010.

Sanjurjo, C.: *Treballs de desbrossada selectiva del recinte del castell d'Eramprunyà. Gavà. Informe.* 18.05.2011.

Sanjurjo, C.; Closa, J.: *Consolidació de l'espadanya de l'església de Sant Miquel i de les restes trobades durant la recerca arqueològica a realitzar al Castell d'Eramprunyà* (informe). Gavà. Maig 2011.

Sanmartí i Martínez, Clàudia: *Arranjament de l'accés al castell de Callús* (informe). Gener 2007.

Sanmartí, C.: *Informe sobre l'afectació dels arbres al voltant del castell de Callús*. Maig 2008.

Sanmartí, C.: *Estudi previ del projecte d'adequació interior de l'església de Sant Pere de Madrona a l'ús públic. Berga*. Novembre 2010.

Sanmartí, C.: *Estudi previ del projecte d'adequació i presentació de les restes arqueològiques aparegudes a l'antiga sagristia i terrassa de l'absis de l'església de la Mare de Déu del Roser, Súria*. Desembre 2005.

Sanmartí, C.: *Estudi previ del projecte de restauració i adequació de l'entorn i accessos al castell de Callús.* Maig 2005.

Sanmartí, C.: *Reforma de la Plaça de l'Església de Sant Cugat Sesgarrigues* (informe). 31.05.2010.

Sanmartí, Clàudia; Genís, Mariona; Sancho, Daniel; Lacuesta, Raquel: *Anàlisi històrica, tipològica i volumètrica de les fresqueres subterrànies de Sant Cugat Sesgarrigues. Propostes d'ús.* Gener 2012.

Sanmartí, C.; Sanjurjo, C.: *Obres d'adequació interior per l'ús públic de l'Església de Sant Pere de Madrona* (informe). Abril 2011.

Santamaria García, Pere: *Rehabilitació «Torre Lluvià». Document escrit i document gràfic*. Març 2012.

Santiuste de Pablos, Félix: *Informe sobre el proyecto íntegro de construcción de aparcamiento público en el jardín de San Esteban* (Palacio de San Esteban, Múrcia). 08.04.2008.

Sanz Botey, José Luis: *Dades generals de l'actuació realitzada al castell de Castelldefels. Projecte d'acondiciament de la planta baixa i l'accés a la coberta mirador del castell de Castelldefels*. 28.01.2011.

Sanz Botey, J. L.: *Descripció dels canvis introduïts en el projecte reformat de restauració de la Torre Moja d'Olèrdola*. 20.04.2009.

Sanz Botey, J. L.: *Documentació urbanística i expectatives del territori a l'entorn de la torre de Pinós de Granollers.* 11.06.2002.

Sanz Botey, J. L.: *El Columbari o Colomar de l'Arboçar. Avinyonet del Penedès (Alt Penedès). Informe de visita*. 07.12.2011.

Sanz Botey, J. L.: *Església de la Mare de Déu del Roser. Súria (Bages). Dictamen inicial relatiu als aspectes d'ús i constructius*. Febrer 2003.

Sanz Botey, J. L.: *Església de Santa Maria. Castelldefels (Baix Llobregat). Informe de seguiment.* 25.04.2008.

Sanz Botey, J. L.: *Església de Sant Pere d'Ardesa. Rubió (Anoia). Informació i prediagnòstic: Anàlisi material.* 29.09.2004.

Sanz Botey, J. L.: *Estudi previ de projecte. Arranjament de l'entorn de llevant del castell de Castelldefels i equipament de bar i restaurant*. Juliol 2009.

Sanz Botey, J. L.: *Estudi previ de projecte de restauració de Cal Coca de la Pobla de Claramunt com a casa consistorial*. 10.11.2003.

Sanz Botey, J. L.: *Informe dels desperfectes previs a l'inici de les obres de «Restauració dels espais de la planta noble del castell de Castelldefels i l'acondiciament del pati d'accés»*. 03.01.2007.

Sanz Botey, J. L.: *Informe previ a la redacció del projecte de la restauració de la torre de Pinós de Granollers*. 22.04.2002.

Sanz Botey, J. L.: *Informe relatiu a l'execució de les obres corresponents al «Projecte bàsic i d'execució de restauració de la Torre Moja»*. 03.03.2008.

Sanz Botey, J. L.: *Informe sobre l'estat de la qüestió del Pont de la Corredora de Castelldefels.* 03.12.2009.

Sanz Botey, J. L.: *Informe sobre l'estat del «Projecte bàsic i d'execució d'acondiciament del nucli de comunicació vertical i de l'espai sota coberta situats al sector de llevant del Castell de Castelldefels (4 fase)»*. 29.06.2012.

Sanz Botey, J. L.: *Informe tècnic valorat per a la restauració de la Torre d'Enveja o de Sant Joan a Vilanova i la Geltrú*. Juliol 2005.

Sanz Botey, J. L.: *Torre Moja. Olèrdola (Anoia). Informe de visita.* 24.03.2011.

Sanz Botey, J. L.: *Xalet de Catllaràs. La Pobla de Lillet (Berguedà). Informe tècnic valorat.* 14.06.2006.

Sanz Botey, J. L.: *Xalet de Catllaràs. La Pobla de Lillet (Berguedà). Valoració prèvia de les possibles actuacions de restauració i acondicionament*. 08.11.2003.

Sanz Botey, J. L.; Gómez, M. T.: *Memòria de les actuacions a realitzar a l'església de Sant Salvador de Bellprat*. Febrer 2006.

Sanz Botey, J. L.: Gómez, M. T.; Serra, J.: *Consolidació estructural, substitució de forjats i cobertes del cos principal i restauració de la sala institucional i el pati del castell de Castelldefels. Informe tècnic i documentació final d'obra*. Abril 2005.

Sanz Botey, J. L.; Gracia, M.: *Informe de la direcció facultativa sobre l'estat de les obres per tal d'iniciar el tràmit de devolució i cancel·lació de garanties (Torre Moja, Olèrdola)*. 20.01.2012.

Sanz Botey, J. L.; Gracia, M.: *Resum de treballs realitzats a la Torre de Sant Joan de Vilanova i la Geltrú.* Juliol 2006.

Sanz Botey, J. L.; Bassas, J.: *Informe valorat i proposta d'acondiciament de la façana principal i restauració del campanar de l'església de Santa Maria d'Alpens*. Octubre 2006.

Sanz Botey, J. L.; Rius, A.: *Capella de Sant Bartomeu. Navarcles (Bages). Informe de seguiment.* 09.06.2008.

Sanz Botey, J. L.; Rius, A.: *Església de Sant Cugat del Racó o de Salou. Navàs (Bages). Informe de seguiment.* 16.06.2008.

Sanz Botey, J. L.; Rius, A.: *Església parroquial de Sant Martí. Mura (Bages). Informe de seguiment.* 11.06.2008.

Sanz Botey, J. L.; Rius, A.: *Masia Cabanyes. Vilanova i la Geltrú (Garraf). Informe de seguiment.* 06.06.2008.

Sanz Botey, J. L.; Rovira, J.: *Informe tècnic valorat previ a la redacció del projecte de restauració de la Torre de Moja d'Olèrdola*. 31.05.2002.

Sanz Botey, J. L.; Rovira, J.; González, A.: *Campanar de Santa Maria, Vilafranca del Penedès. Informe tècnic sobre l'estat de conservació.* 23.12.2002.

Sanz Botey, J. L.; Rovira, J.; González, A.: *Termes romanes de Sant Boi de Llobregat. Informe sobre l'estat de l'edifici i proposta d'actuació*. Desembre 2002.

Sarrate i Daurella, Josep M.: *Sobre l'estat d'un edifici unifamiliar aïllat, «Torre LLuvià», paratge Cossos Sants, al terme municipal de Manresa*. 26.02.2010.

Saura, Josep: *Informe tècnic per a la declaració d'estat ruïnós del conjunt edificatori de cases anomenades Can Barruta al casc antic del municipi* (Santa Coloma de Cervelló). Juny 2010.

Seba (Associació de Serveis energètics Bàsics Autònoms): *Informe de seguiment de la instal·lació fotovoltaica de Sant Quirze de Pedret.* Desembre 2002.

Seba: *Informe de seguiment de la instal·lació fotovoltaica de Sant Quirze de Pedret.* Març 2003.

Seba: *Informe de seguiment de la instal.lació fotovoltaica de Sant Quirze de Pedret. Any 2004*. 21.12.2004.

Seba: *Informe de seguiment de la instal·lació fotovoltaica de Sant Quirze de Pedret. Any 2005*. 09.11.2005.

Seys, Integradores de Sistemas y soluciones Gràficas: *Projecte multivisión per al centre històric de Bagà* (informe). Setembre 2005.

Simon Poch, Andreu (Ajuntament d'Òdena): *Informe tècnic municipal* (torre del castell d'Òdena, Anoia). 18.07.2006.

Solé, Josep: *Pont de can Xalet. Vallcebre. Informe de demanda municipal.* 05.10.2011.

Somacarrera, Paloma: *Informe de la prova d'extracció dels vidres del corredor de llevant de la planta noble del Palau Güell de Barcelona* (Informe). 07.04.2008.

Somacarrera, P.: *Palau Güell. Barcelona. Proposta de restauració de vitralls* (Informe). 22.09.2006.

Somacarrera, P.: *Qüestions a l'entorn dels vitralls 07-01, 07-02, 07-03 i 07-04 del Palau Güell de Barcelona* (Informe). 25.03.2007.

Spal: *Actuacions al Castell de Castelldefels [notes per la diada de presentació del castell].* Juliol 2008.

Spal: *Actuacions al municipi de Bagà 2007-2011*. Juliol 2007.

Spal: *Adequació i recuperació dels espais públics del Turó del Castell d'Òdena (Programa de Formació)*. 11.11.2010.

Spal: *Annex a la sol·licitud d'ajut al FEDER. Monestir de Sant Llorenç prop Bagà. Guardiola de Berguedà*. Novembre 2005.

Spal: *Col·laboració de la Diputació de Barcelona (SPAL) amb l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos referent a la restauració del castell de Penyafort*. Març 2005.

Spal: *Criteris d'intervenció a la façana de l'Església Parroquial de Navarcles.* 13.05.2010.

Spal: [Cales de pintures en parets]. *Informe, dossier i fotografies*. Església de la Mare de Déu del Roser. Súria. 10.09.2004-04.10.2004.

Spal: *L'Església de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà), tancada per obres de restauració* (informe). Juny 2005.

Spal: *Informe de l'estat actual de la intervenció a l'ermita de Sales de Viladecans*. 26.08.2004.

Spal: *Informe sobre el despreniment d'una pedra del revestiment dels voladissos del saló principal de la planta noble del Palau Güell de Barcelona: document tècnic*. Febrer 2004.

Spal: *Normativa y recomendaciones para el desarrollo del campo de trabajo en el recinto monumental y en el parque del Montseny* (Conjunt històric del Montgròs. El Brull). Juny 2012.

Spal: *Oppidum del Montgròs. Actuacions 2012*. 23.02.2012.

Spal: *Palau Güell. Barcelona. Estat de la qüestió: maig 2004.* 03.05.2004

Spal: *Palau Güell. Vigilància i manteniment*. 25.01.2008.

Spal: *Palau Güell de Barcelona. Visita tècnica d'Enrique Nuere Matauco, dr. arquitecte: acta de la visita*. 29.02.2008.

Spal: *Recull d'informació per completar l'estudi sobre els edificis de Sitges que el Sr. Vidal-Quadras va vendre l'any 1976 a la Diputació de Barcelona* (Can Vidal Quadras; Hotel Miramar; Museu Miramar). 23.05.2007.

Spal: *Restauració i Projectes de Futur*. (Palau Güell. Barcelona). 25.03.2010.

Spal; Escala Moyés, R.: *Inventari d'immobles d'interès arquitectònic de propietat municipal.* 29.11.1989.

Stoa: *Proposta de prefiguració museogràfica per a la planta baixa del Palau dels Marquesos d'Alfarràs a Cubelles.* 11.03.2005.

Stuccs: *Memoria actuación de STUCCS en la fachada de la iglesia parroquial de Sant Boi de Lluçanès*. 21.04.2004.

Tabueña Lafarga, Pere J. (Ajuntament de Sallent): *Arranjament del Pont vell de Sallent: memòria valorada.* Octubre 2003.

Taula de patrimoni de Santa Coloma de Cervelló. 22.03.2011.

Téllez García, Emilio (Geotex, Geólogos Consultores S.L): *Tram de carrer a la Plaça de l'Església. Sant Cugat Sesgarrigues. Estudi geotècnic. Expedient G3968/2010*. 30.06.2010.

Téllez García, Emilio (Geotex, Geólogos Consultores S.L): *Estudi geofísic mitjançant georadar a la Plaça de l'Església i diversos carrers propers al nucli urbà de Sant Cugat Sesgarrigues*. 05.07.2010.

Terzán Grau, Jaume (Cotca, S.A.): *Informe relativo a las pruebas de carga de la cimentación micropilotada del monestir de Sant Llorenç en Guardiola de Berguedà*. 07.03.2005.

Torné, Antoni: *Informe tècnic* (Pont de Can Xalet, Vallcebre, Berguedà). 13.09.2011.

Torrent Mas, L.: *Reparacions a la coberta de l'antic celler de Can Casas del Bruc: amidaments, pressupost i programa de control de qualitat*. Juny 2002.

Torrent Mas, L.: *Reparacions al coronament de la façana de la biblioteca Verge de Montserrat: amidaments, pressupost i programa del control de qualitat (Can Casas, El Bruc)* (informe). Juny 2002.

Torrents, Anna; Lluveras, Anna; Giráldez, Pilar; Vendrell Saz, Màrius: *Caracterització i anàlisi de la degradació del morter d'adhesió dels aplacats del saló principal del Palau Güell.* 22.03.2004.

Torrents, A.; Lluveras, A.; Giráldez, P.; Vendrell Saz, M.: *Substitució de l'arrebossat interior: estudi crític i proposta d'intervenció* (Església Colònia Güell, Baix Llobregat). 17.03.2003.

Torrents, A.; Lluveras, A.; Giráldez, P.; Vendrell Saz, M.: T*ermes romanes de Caldes de Montbui: materials de construcció, estat de conservació, suggeriments de restauració.* 23.09.2003.

Torrents, A.; Giráldez, P.; Vendrell Saz, M.: *Recobriment d'una campana de l'església d'Esparreguera*. 28.06.2004.

Torrents, A.; Megias, L.; Vendrell Saz, M.: *Claustre dels trinitaris: materials de construcció, patologies, propostes de restauració* (Vilafranca del Penedès). 29.01.2003.

Torrents, A.; Vendrell Saz, M.: *Estudi de les fissures de capitells i bases del Palau Güell.* 30.06.2003.

Tosas Pifarré, Joan (Servei de Projectes, Obres i Manteniment de la Diputació de Barcelona): *Reparació del balcó del Museu Maricel de Sitges*. Març 2004.

Tous Coll, Marc; Montón Lecumberri, Joaquín (Laboratori de Materials de l'Epseb. Universitat Politècnica de Catalunya): *Estudi dels elements de fusta de la coberta de l'església de Sant Esteve, Bagà.* Juliol 2008.

Transversal Produccions Culturals: *Estudi d'interpretació, ús turístic, gestió i viabilitat del Castell de Castelldefels. Primera part. Revisió de la tasca realitzada i noves propostes.* 01.06.2009.

Transversal Produccions Culturals: *Proposta d'usos del monestir de Santa Maria de l'Estany: Aproximació a un pla director dels espais del monestir*. Desembre 2006.

Tríade S.C.P., Empresa de Serveis Culturals: *Inventari del patrimoni local de Sant Cugat Sesgarrigues.* 2000.

Triviño González, Guadalupe: *Identificació i avaluació de riscos. Inespecífic edifici del Palau Güell*. 27.02.2012.

Upc. Departament de Construccions Arquitectòniques: *Assaig realitzat al revestiment petri del voladís oest del saló central del Palau Güell de Barcelona.* Informe i plànols. 23.07.2003.

Upc. Departament de Construccions Arquitectòniques; Casals Balagué, Albert (responsable): *Resposta a les objeccions efectuades pel Cap de Servei de l'SPAL de la Diputació de Barcelona, a la carta lliurada 14 de juny de 2004, relatives al document anomenat: «Estudi de sistematització de les esquerdes i altres senyals de danys al Palau Güell de Barcelona. Proposta definitiva de correcció de danys» realitzat per l'equip de la UPC dirigit per Albert Casals Balagué* (informe). 17.06.2004.

Urcotex: *Consolidació estructural, substitució de forjats i cobertes i restauració de la sala institucional i del pati del castell de Castelldefels: proposta per a la coberta de la sala institucional* (informe). Desembre 2003.

Urcotex: *Informe d'humitats existents en l'església de la Colònia Güell*. 09.10.2002.

Urcotex: *Restauració de les façanes del castell de Cubelles. Informe sobre la intervenció realitzada en el mur de pedra.* Octubre 2003.

Urcotex; Ecra: *Recuperació del portal de pedra de l'església de Santa Maria de Sales, Viladecans, Barcelona* (informe). Octubre 2003.

Vendrell, Màrius: *Arrebossat de la Galeria del Pati Est del Palau Güell* (Informe). 14.11.2008.

Vendrell, M.: *Campanar de l'església de Santa Maria, Vilafranca del Penedès. Estudi de la degradació de la pedra: propostes de restauració* (Informe). 01.04.2003.

Vendrell, M.: *Campanar de l'església d'Esparreguera: materials de construcció, patologies, suggeriments d'intervenció*. (Informe). 17.01.2002.

Vendrell, M.: *Cates del Palau Güell*. 12.01.2004.

Vendrell, M.: *Determinació de les possibles incompatibilitats entre els materials.* Informe. (Palau Güell. Barcelona). 05.11.2008.

Vendrell, M.: *Església Colònia Güell. Presència de sals als murs exteriors* (Informe). 22.04.2003.

Vendrell, M.: *Església de Santa Maria de Castelldefels: estudi complementari dels absis: visites dels dies 10 i 25 d'abril de 2003* (Informe). 29.04.2003.

Vendrell, M.: *Informe. Mostra: sorra referència «Castellot»*. 15.12.2008.

Vendrell, M.: *Informe. Mostres: peces de vidre. Subministrador: Urcotex*. (Palau Güell. Barcelona). 08.07.2008.

VENDRELL, M.: *Informe preliminar*. (Campanar de l'Església de Santa Eulàlia. Esparreguera). 23.07.2003.

VENDRELL, M.: *Llars de foc: materials de construcció, patologies i danys, suggeriments d'intervenció.* Informe. (Palau Güell. Barcelona). 06.09.2005.

VENDRELL, M.: *Morters d'arrebossat (església de Santa Eulàlia de Riuprimer): caracterització i determinació de patologies* (Informe). 28.11.2005.

VENDRELL, M.: *Mostres: morters d'arrebossat de la façana de l'església de Santa Eulàlia de Riuprimer.* (Informe). 15.12.2004.

VENDRELL, M.: *Mostres [de calç] NHL-30 i NHL-50: caracterització i determinació de les qualitats.* Informe. (Església de Santa Maria. Castelldefels) 03.09.2003

VENDRELL, M.: Mostres: *Santa Maria de Sales (Viladecans): caracterització de morters antics (i.e.antics)* (Informe). 08.10.2003.

VENDRELL, M.: *Palau Güell. Barcelona. Recull dels informes lliurats relatius als materials de construcció i el seu estat de conservació* (Informe). Març 2006.

VENDRELL, M.: *Palau Güell: façana est. Proposta d'acabat de la cornisa superior* (Informe). 15.09.2006.

VENDRELL, M.: *Palau Güell. Materials de construcció, patologies, suggeriments de conservació i restauració*. 14.05.2001; 28.07.2004.

VENDRELL, M.: *Palau Güell: mur lateral del passadís d'entrada de carruatges. Estudi de materials.* 03.08.2002.

VENDRELL, M.: *Palau Güell: proposta d'estudis* (Informe). 26.07.2004.

VENDRELL, M.: *Restauració de l'interior de la Colònia Güell* (Informe). 18.11.2002.

VENDRELL, M.: *Tractament de neteja de la pedra del terra davant de l'atri a l'església de la Colònia Güell* (Informe) 02.07.2002.

VENDRELL, M.; FUNDACIÓ BOSCH GIMPERA: *Estudi de les armadures metàl·liques dels arcs de la planta baixa*. 15.01.2004.

VENDRELL, M.; GIRÁLDEZ, P.: *Aplacats de pedra de l'espai central: valoració de la seva estabilitat, suggeriments de tractament i neteja.* Informe. (Palau Güell. Barcelona) 03.02.2008.

VENDRELL, M.; GIRÁLDEZ, P.: *Església de Bagà: façana i campanar: materials de construcció, patologies i danys, mecanismes de degradació, propostes d'intervenció* (Informe). 29.06.2005.

VENDRELL, M.; GIRÁLDEZ, P.: *Façana lateral, Palau Güell: materials de construcció, estat de conservació, suggeriments d'intervenció* (Informe). 13.10.2006.

VENDRELL, M.; GIRÁLDEZ, P.: *Totxos del espai central: característiques, danys, processos de degradació i suggeriments d'intervenció. Informe*. (Palau Güell. Barcelona).10.12.2008.

VENDRELL, M.; GIRÁLDEZ, P.; BOULARAND, S.: *Palau Güell: Façana principal. Caracterització del morter de junta entre dovelles dels arcs de les portes principals*. (Informe). 19.07.2007.

VENDRELL, M.; GIRÁLDEZ, P.; LLUVERAS, A.; TORRENTS, A.: *Campanar de l'església d'Esparreguera: capes pictòriques, morters de recobriment, suggeriments de restauració* (Informe). 29.04.2004.

VENDRELL, M.; GIRÁLDEZ, P.; LLUVERAS, A.; TORRENTS, A.: *Església de Matadars, Pont de Vilomara. Caracterització de morters* (Informe). 28.05.2004.

VENDRELL, M.; GIRÁDEZ, P.; RAMÓN, S.: *Estudi de caracterització de materials de la portada de l'església de Sant Boi de Lluçanès.* 19.04.2008.

VENDRELL, M.; LLUVERAS, A.: *Pedres artificials recolzades a la façana del Palau Güell: avaluació de l'estat de degradació* (Informe). 22.10.2003.

VENDRELL, M.; MEGIAS, L.; TORRENTS, A.: *Caracterització i anàlisi de: pintura, eflorescències i restes de morter* (Informe). 23.12.2002.

VENDRELL, M.; MERINO, L.; GIRÁLDEZ, P.: *Palau Güell: Pati Est. Determinació i caracterització de morters* (Informe). 20.10.2008.

VERDAGUER REIG, GERARD; VALL-LLOSADA GOMERO, TRISTANA; LACUESTA, RAQUEL: *Inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Torelló.* Juliol 2003.

VERGÉS FERNÀNDEZ, ROBERT: *Estudi sobre el Quart cinturó* (Barcelona). Novembre 2004.

VIDAL JANSÀ, MERCÈ: *Inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental d'Esplugues de Llobregat: memòria del treball*. Maig 2007.

VILAMALA ALIGUER, IMMA: *Crònica del treball d'inventari del patrimoni arquitectònic d'Esplugues de Llobregat* (informe). 19.05.2006.

VILAMALA ALIGUER, I.; GALÍ, D.; FIERRO, J.; ROVIRA, J.: *Entorn monumental de l'església parroquial. Sant Cugat Sesgarrigues (Alt Penedès). Informació i prediagnòstic*. Novembre 2006.

VILAMALA ALIGUER, I.; GALÍ, D.; LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.; SANZ BOTEY, J. L.: *Casa de Cal Coca. La Pobla de Claramunt (Anoia). Informació i prediagnòstic*. 24.01.2003.

VIVES JORBA, JOSEP MARIA (AJUNTAMENT DE BALSARENY): *Castell de Balsareny: informe*. 06.04.2005.

Durant el període comprès entre 2002 i 2014 ens han deixat alguns companys i col·laboradors (antics i recents), als quals retem homenatge.

Antoni Deig i Clotet (Navàs, 11 de març de 1926 – Manresa, 12 d'agost de 2003). Bisbe de Solsona entre els anys 1990 i 2001.

Benet Cervera i Flotats (Barcelona 3 de maig de 1943 – 10 d'octubre de 2005). Arquitecte col·laborador de l'SPAL en la restauració del Monestir de Sant Llorenç del Munt.

Emili Colom Comerma (Barcelona, 1924 – Bellaterra, 13 d'octubre de 2007). Escultor i assessor artístic de l'SPAL entre els anys 1966 i 1989.

Joan Casanova i Guitart (la Pobla de Lillet, 8 d'octubre de 1945 – 29 d'octubre de 2004). Alcalde de la Pobla de Lillet en els períodes 1979-1987 i 1999-2004.

Xavier Dupré Raventós (Barcelona, 1956 – Roma, 2006). Arqueòleg, investigador del CSIC i subdirector de la *Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma*.

Evaristo de la Torre i Valdeolivas (El Pont de Vilomara, 17 de desembre de 1951 – Tarragona, 3 de novembre de 2007). Alcalde del Pont de Vilomara i Rocafort entre 1983 i 2007.

Joan Ribera i Fornells (Guardiola, 29 de setembre de 1921 – Barcelona, 18 de juny de 2005). Fotògraf de Guardiola de Berguedà.

Joan Francés Estorch (Barcelona, 7 de març de 1926 – 16 de juliol de 2007). Fotògraf del Servei entre els anys 1950 i 1991.

Josefina Gener i Sala (Cardona, 20 de juny de 1956 – Solsona, 11 de març de 2009). Arquitecta tècnica. Col·laboradora de l'SPAL.

Gerard Barrena Iriarte (? – Barcelona, 14 de febrer de 2010). Aparellador de la restauració de la Casa Museu Alegre de Sagrera, de Terrassa.

Manuel Riu Riu (Manresa, 25 de març de 1929 – Sant Llorenç de Morunys, 2 de febrer de 2011). Catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona. Col·laborador de l'SPAL en la recerca històrica.

Joan Ferran Cabestany i Fort (Barcelona, 1930 – 2013). Historiador i arxiver. Fou president d'Amics de l'Art Romànic, de l'Institut d'Estudis Catalans.

Jordi Ambròs Monsonís (Barcelona, 12 de març de 1948 – 14 de febrer de 2014). Arquitecte adscrit a l'Oficina de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona i col·laborador de l'SPAL en diverses obres de restauració monumental.

Servei de Patrimoni Arquitectònic Local 1914-2014

Aquest llibre s'ha acabat d'imprimir a Barcelona, el dia 13 de març de 2014,
festivitat de sant Roderic, coincidint amb l'any de la celebració del centenari
del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, l'antic Servei de Catalogació i
Conservació de Monuments creat el 14 de juny de 1914 per la Diputació de Barcelona
en el marc institucional de la Mancomunitat de Catalunya

A la pàgina anterior, els funcionaris de l'SPAL el març de 2014. D'esquerra a dreta, a dalt: Arcadio Arribas Arroyo, Maria José Sureda Berná, Cecília Sanjurjo Marquine, Marilena Gracia Suñé, Àlvar Caixal Mata, José Javier Sanz Suescun, David Galí Farré, Immaculada Vilamala Aliguer, Javier Fierro Macía, Sílvia Martínez Palou, Raquel Lacuesta Contreras, Joan Closa Pujabet, Albert López Mullor, Maria Antònia Carrasco Martí, Jordi Grabau Fígols, Mercè Baroch Ramon, José Luis Sanz Botey, Isabel Jordan Muñoz; a baix: Montserrat Baldomà Soto, Antoni Barcons Grau, Alfred Cormand Menéndez, Núria Bertran Folch, Maria Dolors Forés Mendialdua, Maria Dolores Pérez Lecegui, Lucía Fernández Arias, Cristina Gordo Jiménez. Hi són absents Pau Carbó Berthold, Maria Teresa Manzano Mozo i Núria Molina de la Cruz

Servei de Patrimoni Arquitectònic Local 1914-2014

Aquesta Memòria del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (l'antic Servei de Monuments) de la Diputació de Barcelona surt a la llum justament per celebrar el centenari de la fundació del Servei, que es va crear el 9 de juny de 1914, dos mesos després que es constituís la Mancomunitat de Catalunya sota la presidència d'Enric Prat de la Riba.

Aquest Servei, el primer que va funcionar a l'Estat espanyol dedicat exclusivament a la protecció i restauració monumental, ha funcionat ininterrompudament durant un segle, sempre a l'avantguarda de les idees, la metodologia i la praxi restauradora.